

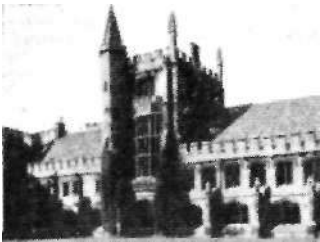

Peder Oxé. Axel Oxenstierna.

stander af Karl Knutsson; indkaldte Christian 1.; 2 gange sv. rigsforsstander. Oxenvad, Aage (1884-1944), da. klarinetist, 1909 i Det Kgl. Kapel, 1927 lærer ved musikonservatoriet.

Oxenvad, Erik (f. 1900), da. filolog og skolemand, 1946 rektor v. Fr.bergGymn. Lærebøger i da. sprog. Da.undervisning i radioen.

Oxford ['æksfad], by i S-Engl. ved Themsens øvre løb. 105 000 indb. (1948). O har Engls. ældste univ. (grl. 1249), bestående af over 20 colleges, især bet. for

Oxford. Magdalen College.

de humanistiske videnskabers vedk.; ca. 6000 studenter (heraf ca. 1000 kvindelige). I tilknytning til univ. museer, kunsthøjskoler og kirker. O har stor forlagsvirksomhed; desuden automobil- og maskinindustri.

Oxfordbevægelsen, 1) d. s. s. anglikatolicismen, 2) populær betegn. for Oxford-Gruppebevægelsen.

oxforddowns ['æksfoddaunz], eng. fåre-race af mellemformerne, der forener kød og uldproduktion. Mest udbredte fart race i Danmark.

Oxford-Gruppebevægelsen, en bevægelse for aktiv kristendom, stiftet 1921

i Oxford af den arner, præst Buchman. En tid ret udbredt i anglo-amer. lande, og ved midten af 1930'erne også i Skandinavien. Bevægelsen har ingen dogmatik, men medarbejderne er under streng religiøs og moralsk kontrol; indbyrdes syndsbekendelse (samdeling) og rastløs aktivitet er O-s væsentligste træk. Efter 2. Verdenskrig aktiveredes arbejdet under beteg. Moralsk Oprustning (Moral Rearmament) med eur. centrum i Caux, Schweiz. Agitationen sigter nu mere på forholdet arbejdere og arbejdsgivere end på den indbyrdes syndsbekendelse.

Oxfordordbogen, den af James Murray planlagte og red. New English Dictionary 1-10 (1884-1928). Fyldigste og bedste eksisterende leksikon over noget sprog.

Oxfordshire ['æksfadjis], grevskab i S-Engl. N f. Themsens øvre løb. 1939 km²; 265 000 indb. (1948).

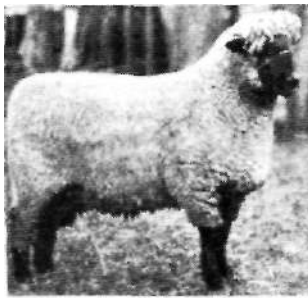
Oxford Street [-'stri:t], forretningsgade i West End, London.

Oxford University Press [juni'va:siti], forlag og bogtrykkeri, hvis oprindelse går helt tilbage til 1586. 1670 oprettedes en særlig papirfabrik til fremstilling af det såk. Oxford-Indian-papir, der bl. a. bruges til bibeludg., som O har privilegium på ligesom Cambridge U. P. Udgiver iøv. fortrinnsvis videnskabelig litt.; siden 1923 særlig musikafd.

oxhof [skshoif], ældre ty. vin- og brændevinnål da. øksehoved.

Oxholm, Oscar O'Neill (1889-1949), da. diplomat, godsejer. Gesandt i Kina 1932-39, i Norge fra 1939 (1941-45 kontorchef i udenrigsmin.), ambassadør fra 1947.

Oxholm, Waldemar (1868-1945), da. embedsmand. 1912-31 stiftamtmand på Lolland-Falster, 1931-39 amtmand i

Oxforddown.

Frederiksborg. Udg. 1916 Håndbog i Landkommunernes Styrelse. Indenrigs- og landbrugsmin. under M. P. Friis marts-april 1920.

'Oxus, i oldgræsk navn på Amu-Darja. oxy- (gr. okays skarp), 1) iltholdig; 2) skarp, stærk; 3) syre-. Jfr. oksy-. Oxy'do'l, patentnavn for en 3% opløsning af brintoverilte. oxygen ['æksidsan] (eng.), ilt. oxy'ge'nium (nylat., af oxv- l- -gen), ilt. Oxy'ko'n el. Euko'da'l, smertestillende middel.

Oxy'rhyngchos [-kas], oldtidsby i Ml.-Ægypt; vigtig handelsplads i gr.-rom. tid og i kristen tid en af landets forende kirkebyer. På O-s gravmark er gjort store, hist. betydningsfulde papyrusfund.

Oyama [o:jama], Iwao (1842-1916), jap. general, fyrste. Kommanderede de jap. styrker i sejrkrig mod Kina 1894-95, øverstkommand. i krigen mod Rusl. 1904-05.

Oya Shio [-j] (jap.), kold strøm fra Berings-strædet mod S i Stillehavet.

oz., fork. f. ounce.*

Oza'li'd-papir [osa-], fot. tørkopieringspapir. Spec. anv. v. lystryk.

ozaphan [osa'fa'n], fot. kopieringsmetode af samme art som brun kopi.

Ozark plateau [o:'zark plã'to:], højslette (mod S indtil 868 m o. h.) i USA, ml. Missouri og Arkansas Rivers nedre løb. O består af kambro-siluriske bjergarter; skovklædt; tyndt befolket.

ozelot [oso'bt j(nahua-sprog) ('Felix'pardalis), kraftig, syd- og ml.-arner, vildkat. Grålig m. længdestriber.

ozoke'rit [-s-] (gr. ozein lugte + keros voks) el. jordvoks, en i naturen forekommende voksagtige masse af lign. art og opr. som råolien. Består af kulbrinter. Forefindes bl. a. ved Boryslaw (Galicien) og ved Det Kaspiske Hav (her betegnet nefgil). I rensat tilstand har o under navnet ceresin (smp. 60-80° C) mange anv., f. eks. til skocreme og boncmasser.

o'zo'n [-s-] (gr. ozein lugte), O₃, treatomig modifikation af ilt (O₂), farveløs luftart m. karakteristisk lugt. Dannes v. fi. kem. processer. Opstår af ilt, når denne bestråles m. ultraviolet lys (findes derfor i ringe mængde i atm.) el. udsættes for elektr. udladninger (lugten spores overalt, hvor elektr. udladninger går gnm. luft, f. eks. efter tordenvejr), o fremst. på sidstnævnte måde, o virker stærkt oksyderende og anv. til oksydation, desinfektion og blegning.

o'zoena [-sø-] (gr. ozein stinke), stinknæse.

P

P, p, 16. bogstav i det da. alfabet; lat. P stammer fra gr. π i dets ældre form r.

P, kern. tegn for fosfor.

P, automobil-kendingsmærke f. 1) Hjørring amt; 2) Portugal.

p, fork. for lat. pagina side.

p, mus., fork. f. piano.

p-, kern. fork. f. para-.

Pa., kem. tegn for protaktinium.

Pa., off. fork. for Pennsylvania, USA.

p, a. (fork. for lat. pro anno), om året, årligt.

PAA, tidl. fork. for Pan-/American Airways, nu for Pan-2merican World Airways.

Paasikivi ['pæ:si-], Juho (f. 1870), fi. politiker, 1914-34 direktør f. fi. nationalbank; statsmin. marts-nov. 1918, ledede fi. delegation v. fi.-russ. fredsslutn. 1920. Tilh. fi. Samlingsparti; arb. fi. fi.-russ. forståelse, 1937-39 gesandt i Sthlm. Forhandl. okt.-nov. 1939 i Moskva; min. u. p. efter krigsudbruddet, ledede fredsforhandl. i Moskva marts 1940, ge-

sandt i Moskva april 1940-maj 1941. Søgte fi. tilnærmelse til Sovj. v. forhandl. febr. 1944 i Sthlm. m. fru Kollontaj, i Moskva marts 1944; deltog i vabenstilstandsforhandl. i Moskva sept. s. å. Nov. 1944 statsmin., afløste marts 1946 Mannerheim som præsident, efter krigen regnet f. stående uden f. partierne. (Portræt sp. 3412).

Paatsjoki ['pivUsjoki], no. 'Pasvikelv, sv. 'Paxvik till', 128 km l. finsk-russ.-no. elv, afløbet for Inari (sv. Enare trask), udmunder ved Kirkenes i Varangerfjord.

Pabjanice [pabjanjitsæj], by i Polen SV f. Lodi; 37 000 indb. (1946).

Pabst [pa:pst], Georg Wilhelm (f. 1895), ty. filminstruktør. Slog igennem m. »Bag Glæderne Mask« (1925). Skabte i talefilmens første år de i dag klass. værker, de meget menneskelige og stærkt soc. bevidste »Westfront 1918« (1930) og »Kammerater« (1931) og den fantastisk »Laser og Pjalter«, Forlod 1931 Tyskl., iscenesatte i Frankr. »Don

Quichote« med Sjaljapin (1933). Hans senere fr. og arner, film er uden bet.

pacchioniske granulationer [pakio'ni] (beskrevet 1705 af italieneren A.Pacchioni (1665-1726)), små udbugtninger på hjerneinderne som pøser sig ind i venerne ml. hjernen og kraniet. De formidler sandsynligvis afløbet af cerebrospinalvædsken.

pace [pæ:s] (eng. fart), sport, 1) en hests fart over væddeløbsbanen; 2) den hjælp (til at opnå større hastighed) som en cykelrytter el. lign. konkurrencedeltager får fra en tæt foranliggende deltager. Motor-p, p som modtages fra en motorcykel, som ved en særl. udbygn. bagtil eliminerer luftmodstanden og suger rytteren frem, så længe kontakten holdes.

Pacelli [pa'tsæ:li], Eugenio, Pius 12.s navn for han blev pave.

Pacheco [pa'ljæ:kD], Francisco (1564-1654), sp. maler. Lærer for Velázquez, der blev hans svigersøn. Polykrom skulptur.

Pachelbel ['piælbel], Johann (1653-

Juho Paasikivi.

Ignacy Paderewski.

Paul Painlevé.

C.P. Palestrina.

1706), ty. organist og komponist. Virkede i forsk. svdlv. byer. fra 1695 i Ntrnberg. Pacher ['pater], Michael (ca. 1435-98), tirolsk billedhugger og maler, påvirket af ital. kunst. Hans hovedværker er det malede og udskårne alter i *St. Wolfgang am Aber set*, bl. a. med en fremstilling af Kristi fødsel, og *højaltret i kirken i Gries*. P arbejdede s. m. broderen Friedrich P (dod ca. 1508).
 Pa'chomius [-k-] e₁.+Pa'ku'm (d. 346), først kendte stifter af munkevæsen. Grundede 322 et kloster som modvægt mod eremitlivet.
 Pachuca [-'tjuk-] e₁,+Pa'ku'm (d. 346), først kendte stifter af munkevæsen. Grundede 322 et kloster som modvægt mod eremitlivet.
 Pachuca [-'tjuk-], hovedstad i den mexicanske forbundsstat Hidalgo. 100 km NNØ for Mexico City; 59 000 indb. (1940). Mexicos største sølvmineby.
 pachy- [-ky] (gr. *pachys* tyk), tyk-, fortykket.
pachymenin'gitis (pachy- - meningitis), betændelse af den hårde hjernehinde (dura mater).
 pacific-baner (da. [pasi'fik], arner. [ps'i'fik]), jernbaner i N-Amer. der forbinder Atlanterhavet og Stillehavets kyster.
 pacificere [pasi'fiseVs] (lat: *pax* fred),

stifte fred; oprette fredelige tilstande.
 Pacific Ocean [ps'i'fik oujon], eng. navn på Stillehavet.
 Pacific-Staterne (pasi'fik), arner. [ps'i'fik]), betegn. f. staterne Washington, Oregon og California, USA, beliggende ved Stillehavet (Pacific Ocean).
 paci'fisme [-si-] (lat. *pax* fred), forkærlighed for fred. Undertiden betegn. for en bevægelse, der propagerer for afskaffelse af krig.
 paci fist [-si-] (lat. *pax* fred), fredsven,

tilhænger af pacifisme.
 paciniske legemer [p<U'i'niska] (efter d. ital. anatom *Filippa Pacini* (1812-83)), endorganer i huden for de perifere føleener. Størrelse $\frac{1}{2}$ ->4 mm. lamellagtig opbygning.
 Pacinotti [pat.'i'noti], Antonio (1841-1912), ital. fysiker. Nogle år forud for Gramme, med konstruktion af magnetoelektr. jævnstrømsmaskine, men hans konstruktion fik ikke større bet.
 Pacius [pa-'siii], Fredrik (1800-91), ty.-fi. komponist og violinist. 1834-69 universitetets musikdirektør i Helsinki. Har bl. a. komp. sange, herimellem *Van land* og *Suran in sang*.

Packard Motor Car Company [p'akord 'mo:t'rk<r' kamponi], arner, automobilfabrik grl. 1900 i Detroit, Michigan. Fabriken fremstiller luksusklasser og mellemstore 12-8 cyl. personbiler i størrelsesorden, siden 1935 også vogne i mellemklassen. Fndv. bygges flyve- og skibsmotorer.
 'Packness, Einar (f. 1879), da. arkitekt, fra 1921 kgl. bygningsinsp. for N-Jyland. Arb. sig fra de hist. stilretninger frem til en personlig opfattet modernisme, der kendetegner hovedværket: *Markuskirken* (1933) og *Livslorsikringsforeningen Fremtidens Bygn.* (1936), begge Ålborg.
 Padang [-'da'j] (malaj. ['pa:da?]), by på Sumatras V-kyst; øens største haveby (ca. 50 000 indb.). Nær P olielæft.
 'Padborg, da. stationsby, 5 km NV f. Flensborg. Fndepunkt for den østjyske længdebane. Toldsted; med Frøsløv by 1742 indb. (1945).

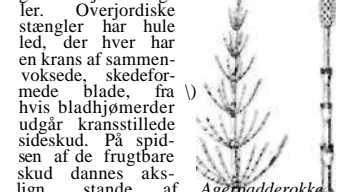
paddefisk (la'trachidae), fam. af fladhovede trop. og subtrop. kystfisk. Hannen vogter æg og unger.
 paddehat-konstruktioner, form for jernbeton-etageadskillelser, hvor pladen (gulvet) bæres direkte af søjler, uden bjælker som mellemede.
 paddehatkoraller ('*Fungia*), store, flade, enlige koraller, ligger løst på bunden.
 paddehatte [*Agaricacete*], fam. af hat-svampe. I Danm. ca. 1300 arter. En p består af et kodet, undertiden bruskgagtigt, hatlignende frugtlegete, på hvis underside der sidder knivbladformede lameller, hvorpå sporerne dannes, og af en i reglen midtstillet stok. Hos nogle slægter går fra hattens rand til stokken og af en i reglen midtstillet stok. Hos nogle slægter går fra hattens rand til stokken og af en i reglen midtstillet stok. Hos nogle slægter forekommer et fællessvøb, som i begyndelsen omslutter hat og stok, men senere sprænges. Sporenes farve har bet. f. systematikken og findes lettest, når man skærer stokken over lige under hatten og lægger denne med nedadvendte lameller på et stykke papir. H vis sporerne er modne, vil man efter et par timers forløb kunne bestemme farven. De fleste arter vokser i skove, enkelte på marker, i enge og ved veje og er i reglen rådpilanter, enkelte er snyltere. Fam. har mange spiselige, men også mange giftige arter. (Ill. se tavler Svampe).

paddehatkoraller ('*Fungia*), store, flade, enlige koraller, ligger løst på bunden.
 paddehatte [*Agaricacete*], fam. af hat-svampe. I Danm. ca. 1300 arter. En p består af et kodet, undertiden bruskgagtigt, hatlignende frugtlegete, på hvis underside der sidder knivbladformede lameller, hvorpå sporerne dannes, og af en i reglen midtstillet stok. Hos nogle slægter går fra hattens rand til stokken og af en i reglen midtstillet stok. Hos nogle slægter forekommer et fællessvøb, som i begyndelsen omslutter hat og stok, men senere sprænges. Sporenes farve har bet. f. systematikken og findes lettest, når man skærer stokken over lige under hatten og lægger denne med nedadvendte lameller på et stykke papir. H vis sporerne er modne, vil man efter et par timers forløb kunne bestemme farven. De fleste arter vokser i skove, enkelte på marker, i enge og ved veje og er i reglen rådpilanter, enkelte er snyltere. Fam. har mange spiselige, men også mange giftige arter. (Ill. se tavler Svampe).

paddele (eng.), enkeltbladet åre til fremdrift og styring af kano.
 paddler (*Amphibia*), klasse af 4-føddede hvirveldyr. Huden nøgen, slimet, ånder som vokse ved lunger, som larver ved gæller. Hjertets forkarne ufuldstændig adskilt, kun eet hjertekammer; vekselvarme. Som oftest mindre dyr, der lever af insekter o. l., som vokse som regel på land, som unger og i forplantningstiden i ferskvand. Skelettet overvejende forbernet, 2 nakkeledknuder, små, spidse tænder; klæbrig, ofte udstrækkelig tunge, tarmkanalen simpel og kort, lungerne sækformede, ånder i øvrigt i stor udstrækning gnm. huden. Hjernens lille, kun nederste øjelåg bevægeligt; hos larverne sidelinieorganer svarende til fiskenes. De hnlige konsprodukter udtømmes gnm. en fælles sæd-urinerleder, æggene gnm. 2 æggeledere; som regel finder en virkelig parring ikke sted, idet æggene befrugtes, medens de lægges, el. hunnen optager: n af hannen aflagt sædmasse. Æggene, der er omgivet af et slimlag, lægges som regel i klumper el. strenge i ferskvand, p formodes at nedstamme fra kvastfinnede fisk, dog sandsynligvis saledes, at hale-p og spring-p har deresopr. i forsk.grupper af kvastfinnede. De ældste p, ur-p, kendes fra devontiden, p deles i orme-p, hale-p og spring-p.

padderokker (*Equisetum*), slægt af kar-sporeplanter, p er flerårige, urcagtige land-el. sumpplanter med stærkt forgrenede jordstængler. Overjordiske stængler har hule led, der hver har en krans af sammen-voksede, skedeformede blade, fra hvis bladhjørmerder udgår kransstillede sideskud. På spidse af de frugtbare skud dannes aksling, stande af sporehusbærende, skjoldformede blade. Grønne sporer

padderokker (*Equisetum*), slægt af kar-sporeplanter, p er flerårige, urcagtige land-el. sumpplanter med stærkt forgrenede jordstængler. Overjordiske stængler har hule led, der hver har en krans af sammen-voksede, skedeformede blade, fra hvis bladhjørmerder udgår kransstillede sideskud. På spidse af de frugtbare skud dannes aksling, stande af sporehusbærende, skjoldformede blade. Grønne sporer

Agerrpadderokke, ... ernieringsskud, i. J. Jhmmeringsskud.

med fire lange vedhæng, der tjener til sporenes spredning ved bevægelser fremkaldt af vekslende fugtighedsgrad. Ved sporenes spiring fremkommer han-

lige og hnlige forkim, af hvis sidstes ægceller den ukønnede p opstår. I Danm. 8 arter. Ager-p (E. arvense) har tidlig på foråret ugrenede, brunlige, sporebærende skud, senere fremkommer grenede, grønne ernieringsskud. Besværligt ukrudt, især på fugtig, leret bund. Skavgræs (E. hie' male), på fugtig blind, har meget kiselrige stængler (slibemiddel). Fra trias- og juratiden kendes kæmpemæssige p.

paddingkondensator [padi'i-] (eng. *pad* pude), fast kondensator indskudt i radiomodtagers oscillatorkreds.

padding-maskine [padi'jan] (eng. *pad* lægge på), fr. *foulard*, en af et trug (med farveflotten), lede- og vridervalsers bestående imprægnerings-el. farvemaskine for tekstilstof (i styk); kun en passage, derfor til lyse farvetoner.

Paddington [p'<:d3r'bdm], vestl. bydel i London. 128 000 indb. (1948).

Paderborn [p'<:d3r'bdm], ty. by i Nord-rhein-Westfalen; 42 000 indb. (1939). Cement- og jernindustri. Bispedømme fra Karl d. Stores tid; til Preussen 1813; fra 1930 ærkebispesæde. Ca. 75% odelagt i 2. Verdenskrig.

Paderewski [-'rx'fski], Ignacy (1860-1941) po. klavervirtuos og statsmand. 1909-13 direktør for konservatoriet i Warszawa. En af sin samtids største pianister. Har skrevet en klaverkoncert, en symfoni m. v. - P, hvis navn og forbindelser var af stor værdi for Pol. i Amer, og hos Vest-magterne, var po. ministerpræsident 1919, deltog i konferencen i Paris; misbilligede den po. erobring østpå, styrtedes af Pilsudski dec. s. å. 1939 præsident i det po. nationalråd i Frankr.; 1940 til USA. (Portræt).

Padishah [-'J<(f)] (pers. *padshah* kejser), titel anv. af Afghanistans hersker og tidl. af tyrk. sultan.

padma'pani (sanskrit): Han, der bærer en lotus i hånden), inden for lamaismen d. s. s. Avalokitecvara.

Padova, ty. '*Padua*, ital. by i Veneto, 35 km V f. Venezia; 164 000 indb. (1947). Bet. handels- og industriby: spiritus, ke-

Padova. Kirken Sant'Antonio.

mikalier, maskiner og automobiler. Talrige rigt udsmykkede monumentalbygninger (kirken Sant'Antonio, 1232-1307) samt universitet fra 1222. Verdens ældste bot. have (1545). Republik fra 12. årh., 1409 til Venezia.

padre (ital. [*padre*]), sp. ['p<Oræ], portug. [pu'Oral]), fader.

'Padua, ty. navn på Padova.

Paeschen [p<'<:S3] (*Paschlen, Paaske*), lians van (16. årh.), flamskfødt, da. kgl. bygmester (1564) og fæstningsingeniør. Beg. for Fr. 2. ombygningen af den gi. murstens-borg Krogen (Kronborg) til det nyt. sandstenslort. 1577 i unåde. Hans ejendomme inddraget 1581, senere skæbne ukendt.

Paesi'ello (*Paisiello*), Giovanni (1741-1816), ital. operakomponist, 1776-84 hofkapelmester i St. Petersborg. Har skrevet over 100 operaer, herimellem // *barniere di Sevilgia* (1782).

Pafla'go'nien, kongerige på Lilleasiens N-kyst ml. Bithynien og Pontos 182-07 f. Kr.

pag. (fork. for lat. *pagina*), side (i bog). pa'gaj' (malajisk), tabladet er til fremdrift og styring af kajak o. l. bade. Bladene danner ret vinkel med hinanden.

Paganini, Niccolò (1782-1840), ital. violinvirtuos, ubetinget sin samtids stor-

- ste. Alle hans kamp. er for violin, bl. a. 2 koncerter, 24 capriccio'er, *Perpetuo mobile* m. v.
- Paga'sai, oldgr. by i Thessalien, nær nuv. Volos.
- page [pa:lɔ] (fr.), i middelalderen dreng af fornem slægt, som skulle uddannes til ridder ved et fyrstehof, senere blot hof-titel.
- pagehår [pa:js-], kaldtes i 1920'erne den klippede, halvlange damefrisur.
- Pagenstecher [pɛ:ɔantʰæxsr], en stor ty. lægeslægt, bl. a. Alexander P (1828-79), en fremragende øjenlæge og operator. P-s salve: gul kviksølvsalve.
- Paget [ˈpadst]. Sir *Augustus* B. (1823-96), brit. diplomat. Deltog som gesandt i Kbh. 1859-66 i forhandl. angående her-tugdømmene.
- Paget [ˈpadst]. Sir *Bernard* (f. 1888), brit. general. Deltog i I. Verdenskrig. 1940 generalstabschef for hjemmestyrkerne. 1941 øv.kommand. f. SØ-Engl., dec. 1941-43 f. hjemmestyrkerne, 1944-apr. 1946 i Det Melleme Østen (afløst af Dempsey).
- Paget [ˈpɛ:ɔstɪt], *Viola* (1856-1935), eng. forfatterinde. Skrev under pseud. *Vernon Lee* kunst- og kulturhist. værker, f. eks. *The Golden Keys* (1925).
- pag'i-ne*re (lat. *pagina* side), forsyne med fortløbende sidetal.
- Pagnol [paˈnɔl]. *Marcel* (f. 1895), fr. dram. forfatter, hvis skuespil har vundet verdensry: *Topaze* (1928), *Marius* (1929) og *Fanny* (1931). Dyrker nu især filmkunsten.
- pa'gode (portug., af sanskrit *bhagavati* guddom), 1) tårnagtigt tempel i Indien

Kinesisk Pagode, Pei-ping.

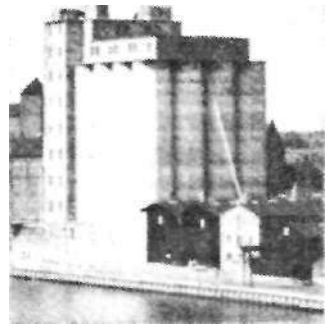
- og Østasien, 2) (sjældent) gudebillede, 3) ind. guldmønt; under Chr. 7. efterlignet ved udmøntninger i Trankebar.
- Pago Pago [ˈpɑ:ˌgo ˈpɑ:ˌgo ˈpa:ˌio ˈpa:ˌio], naturhavn på Tutuila bl. Samoa-øerne.
- pagt, overenskomst. - I *folkeretten* en overenskomst af særlig højtidelig karakter, f. eks. FN's p. - If. den *kristne og jødiske teologi* hvilede forholdet ml. Jahve og Israel på en p. el. anordning, som blev givet ved Sinai. Pagtens Ark var Israels helligdom under orkenvandringen. Ved Kristi død har Gud if. den kristne teologi sluttet en ny p. med mennesker. If. dette betegnes jødedommen som den gi. p. og kristendommen som den nye p. og dette er igen blevet overført til de to kristnesamlinger, som nu fejlagtigt kaldes Det Gl. og Det Nye Test., fordi det hebr. og det gr. ord for p i den gi. lat. bibelovers. er gengivet ved *testamentum*.
- Pagtens Ark, se Ark.
- Pahang (eng. [ˈpʰɑ:ŋ]), stat i Malaja; 35 794 km²; 222 000 indb. (1941).
- pahlavT [ˈpʰɑ:lʰɑ:vi:] (efter Rīʾa Shah Pahlavi), mønt i Iran 100 rjul.
- pai'an, gr. stavemåde f. pæan.
- Pailleron [paʃˈv-]. *Idouard* (1834-99), fr. dram. forfatter, især berømt for det for-

- nteffelige lystspil *Le mande oit Von s'ennuie* (1881); da. *Hvor Man Keder Sig!* (1882).
- pailletter [paˈjætɔr] (fr., egl. småstrå), små skinnende metal- el. glasskiver, som syes på tøj.
- Paimpol [paˈpsl], fr. fiskerihavn på Bretagne nordkyst.
- Paine [ˈpe:n]. *Thomas* (1737-1809), eng. forfatter, 1774-87 i USA, ivrig forkæmper for staternes uafhængighed. Udgav i Engl. 1791-92 *The rights o' man*, et idealistisk forsvar for fr. revolutionsideer, grundlæggende for eng. radikalisme, rettet mod Burke. 1791 til Frankr., konventsmedl. 1792, vendte sig mod Robespierre (fængslet 1793-94). Død i USA.
- Painlevé [ˈpɔ:lˈve], *Paul* (1863-1933), fr. politiker og matematiker. Gik ind for Dtefys, antikerikal, uafh. socialist; ministerpræs. 1917 og 1925, krigsmin. under Briand og Poincaré 1925-29. Tog som sådan s. m. A. Maginot initiativet til opførelsen af Maginotlinien. (Portræt sp. 3413).
- Pai'onios fra Mende i Thrakien (2. halvdel af 5. årh. f. Kr.), gr. billedhugger. Især berømt f. *Nike-jigur* i Olympia.
- pair [ˈpe:r] (fr.), eng. *peer* (lat. *par* lige), i middelalderen de, der var vasaller under samme lenherre; ligestillede, p de France betegnede vasaller, der stod umiddelbart under kronen; senere bevarer som titel. 1814 oprettede Ludvig 18. Pairskammer i efterligning af eng. Overhus; omdannet 1830, ophævet 1848.

- pairkup [ˈpe:rˌj. da. udtryk for udnævnelse af et så stort antal overhusmedl. (peers) til Beringen far flertal for sin politik. Praktiseret 1711 (for at gennemføre fred). Senere har trusel om p været nok (valgreformen 1832, indskrænkning af Overhusets magt 1911).
- Paisley [ˈpe:zli], by i skotske lavland, V f. Glasgow; 96 000 indb. (1947). Tekstil-, maskin- og kern. industri. Skibsværfter.
- Pajbjerg-fonden, fond til fremme af planteforædlingsarbejdet, oprettet 1918 af frøavler Jens Hvidberg. P driver bl. a. forædlingsvirksomhed på Overbygård ved Børkop.
- Pajou [paˈʝu], *Augustin* (1730-1809), fr. billedhugger. Har udført *Klagende Psyche* og *Bakkantinde* (Louvre) og fl. portrætbuster, bl. a. af *Bidfon* og *Mine Du Barry*.
- 'paka [*Coelo*genys], 1) slægt af sydamer. gnavere; rødbrun m. hvide pletter, haleløs, 5 tæer; natdyr, graver hulere; 2) d. s. s. alpaka.
- pakdåse, maskindel til luft-, damp- el. vandtæt at lukke en åbning i en beholdervæg, hvorigennem der gar en aksel el. bevægelig stang. Til høje tryk og temp. anv. metalpakning, til dampturbiner ofte kulringe.
- Pakenham [ˈpæknam], *Francis* A. (1945) I. baron af *Cowley* (f. 1905), brit. politiker. Lektor i statslære 1932, assistent f. Beveridge 1941-44, 1946 understatsektr. i krigsmin. Fl. gange reg.s ordfører i Overhuset. Apr. 1947-maj 1948 kansler f. hertugd. Lancaster (administration af de brit. zoner i Tyskland, og Østr.), maj 1948 min. f. civil luftfart og medl. af kabinettet.
- pa'ketbåd (eng. *packetboat*, egl.: pakkebåd), 1) hurtiggående post- og passager-skib; 2) mindre da. fartøj i indenlandsk stykgods-fart.
- 'pakfong fl. *packfong* (kin.), en legering af lign. sammensætn. som nysølv; brugsgenstande af p fremkom i det 18. årh. fra Kina.
- pakhus, bygn. til opbevaring af varer, p deles i loft-p og silo-p. I loft-p står de enkelte etager (lofter), der bæres af gennemgående søjler. i indbyrdes forb. ved trapper og elevatorer. Af hensyn til værdierne må p brandsikres og forsynes med kulde-, varme-, tørre- el. udlufts-anlæg. Silo-p består af store, lodret sammenbyggede celler af rundt el. polygonalt tværsnit, forneden tildannet som en tragt og forsynet med en lukkeanordning. Værerne fores f. eks. ved elevatorer til taget, hvorfra de fordeles til de enkelte siloer. Silo-p anv. meget til varer som korn. mel, sukker, kul, koks etc. (III.)

- pakis (af *pakke* i bet: stuve sammen), is-flager og -stykker skruet op i barrierer af strømmen.
- 'Pakistan (hinduslani: de renes land; ordet dannedes 1933, idet der samtidig er tænkt på de fremhævede bogstaver i *funjab, Afghan, Afashmlr, Sindh, Baluchistan*), fra 1947 dominion inden for Det Brit. Rige, omfattende de overvejende muham. områder i det tidl. Ind. Indien; ialt 935 000 km²; 70 103 000 indb. (1941), hvoraf 73% muham. (Kort se Indien); delt i V-P (provinserne Baluchistan, North-West Frontier Province, Sindh og West-Punjab) på 795 000 kv km ved 28 258 000 indb., og O-P (provinserne Øst-Bengalen) på 139 900 km² ved 41-845 000 indb. Kashmir er omstridt ml. P Oi. Hindustan (se i øvr. Indien). - *Historie*. Under diskussionerne om ind. selvstyre rejste den ind. muhamedaner-lige i 1930'erne krav om dannelse af selvstændig muhamedanerst i Indien, da muhamedanerne ikke ønskede at stå som et mindretal i en hindustat, men som en uafh. nation. 1946 syntes muhamedanerne at bøje sig for eng.-hinduisk ønske om bevarelse af ind. enhed, men sprang atter fra, og 1947 opnåede Jinnah som muhamedanerlignens leder eng. tilslutn. til P-kravet, hvorefter hinduenerne bøjede sig. 15. 8. 1947 oprettedes P som brit. dominion med Jinnha (død 1948) som generalguvernør. Fyrstestaternes tilslutn. (især Kashmir) og Sikh-rejsning i Punjab voldte dog bet. vanskeligheder. (Kort se Indien).
- 'Pakkala, *Teuvo* (1862-1925), fi. forfatter, red. og lærer. Bidrog til 80'ernes problemdigtning med en soc. roman og en saml. psyk. børncvoveller.
- pakning, i maskinteknik betegn. for tætningsmidler, p kan til vand være af gummi el. læder, til damp pap m. grafit-blandet olie el. asbestplade (klingerit), til pakkdæse blød p af bomuld el. asbest m. talg, olie el. grafit el. ved høje tryk og temp. hvidtmetals-, kul- el. jefedre støbejernsringe. Rør m. påkrævede fittings pakkes oftest m. hampegarn og møjekiti.
- pakværk, konstruktion af faskiner, samlet i ca. 1 m tykke, hældende lag v. hj. af binding og små pæle. p bringes på plads ved belastning med grus el. lign.
- pa'l, maskindel, som ved en klinkbevægelse bruges til at hindre el. fæstkalde en bevægelse.
- Palace Hotel [-ˈlas] på rådhuspladsen i Kbh. eropført 1907-10 af prof. A. Rosen. Bygn. er nu opdelt i hotel, to restauranter og biograf (Grand-Tealer).
- Palacio Valdés [paˈlβio ˈβalˈdes], *Armando* (1853-1938), sp. romanforfatter, eur. berømt for den charmerende bog *La Hermana San Sulpio* to (1889).
- Palacky [ˈpalatski:], *Frantisek* (1798-1876), cech. historiker, udgav efter 1836 stor skildring af cech. middelalderhistorie, der bidrog til rejsning af nationalbevidsthed og følelse af modsætning til tyskheden; virkede også polit. for cech. frihedsbevægelse.

pala'di'nere (fr. *paladins*, af lat. *palatium*

Pakhus. A-S Ola s silo i aksko.

Paladon

slot), 1) i oldfr. poesi Karl d. Stores tolv høfjæmnd; 2) kong Arthurs riddere; 3) titel i middelalderen på visse højerestående høfvedsmænd.

Paladon, fabriksnavn på en kunstharpiks, som anv. som basis for tandproteser.

palad'oro (ital., egl: det gyldne forhæng), berømt byzantinsk antependium på hovedalteret i Markuskirken i Venezia.

palad's (lat. *palatium*), 1) Roms kejserbolig p. Palatinerhøjen; 2) senere enhver stor pragtbygning. Middelalderens **p** var på borge det mer el. mindre monumentale hus (ty. *pakis*), der rummede slotsherrens bolig, i ital. byer den ubefæstede stormandsbolig, heraf det ital. *palazzo* og eur. afledninger: fr. *palais* og da. *palæ*.

paladsrevolution, polit. omvælt. udgående fra magthaverens nærmeste kreds. Således i Rusl. 1762 og 1801.

Palads Teatret, kbh. biografteater. Åbnet 1912 i den gi. banegårdshal, i nuv. skikkelse 1918 (arkit. A. Clemmesen). Bevillingshaver: Nordisk Film. 1728 pladser.

palago'nit (efter findested ved byen Palagonia på Sicilien), brun til grønlig basaltuf med mer el. mindre forvitret basaltglas. Vid udbredelse i Island, dannet ved vulkanudbrud under isen.

Palagüy ['patoubi], *Menyhért* (1859-1924), ung. filosof. Hævdede i *Neue Theorie des Raumes und der Zeit* (1901) rummets og tidens enhed og gjorde i *Naturphilosophische Vorlesungen* (1908) vitalistiske synspunkter gældende.

Palaiouveni [paljo'vuni], i det gr. folksprog navn for bjergiet Helikon.

Palais Bourbon [pa'læ bur'bõs], palads i Paris, opført 1722-87 med facade i klassicistisk stil. Sæde f. det fr. deputeretkammer.

Palais-Royal [pa'læ rwa'jal] (fr: det kgl. pale), palæ i Paris nær Louvre, opf. 1620-34 af Lemercier for kardinal Richelieu, der testamenterede det til kongen. Ombygget 1672; Louis-Filip »Égalité« omgav det af økon. grunde m. salgshaller og byggede i V-fløjen et teater (nu Comédie-Française). P. afbrændtes 1871 af kommunarderne, restaureredes 1872-76.

Palamás, *Kostas* (1859-1943), gr. forfatter, fra 1930 præs. f. det gr. akad. Det mod. Grækenl.s betydeligste digter på folkemålet. Især kendt er *Mit Fædrelands Sange* (1886) og romanen *EM Mands Dod* (1901, da. 1936).

Palamedesz [-s], *Anthonie* (1601-73), holl. maler. Har malet portrætter og genrebilleder. *En Vagtstue* (kunstmus., Kbh.).

palan'ki'n (sanskrit), lukket bærestol (Indien, Kina).

palata'l (lat. *palatum* gane), sproglyd, der artikuleres med fortlængt overflade mod den hårde gane; konsonanter som j og f; vokaler som e, i, y, æ, ø.

palatalise'ring (lat. *palatum* gane), hævnings af fortlængtfladen mod den hårde gane som bimoment ved artikulation af en sproglyd; hyppig på slav. sprog (mouillering). **p** kaldes endv. en forskydning af en ikke-palatal sproglyd til en palatal, som f. eks. udviklingen af sv. **k** i kåra ['xæ:rø].

Palati'nerhøjen el. *Palatium*, den først bebyggede af Roms høje, under republikken det fornemme kvarter, i kejsertiden helt optaget af det kejserlige palads.

palatopla'stik (lat. *palatum* gane + *-plastik*), plastisk operation til lukning af ganespalte.

pH'aturn (lat.), gane; **p** *fissum*, ganespalte.

Pal'au Øerne, øgruppe (109 øer) i Stillehavet. 0 f. Filipinerne; 478 km² med 14 000 indb. (1936). Del af Carolinerne. Fra sept. 1944 erobret af Arner, som støttepunkt for offensiv mod Filipinerne.

Palawan [pa'lawan], langstrakt ø bl. Filipinerne; 11655 km²; 100 000 indb. (1946).

pa'la'ver (portug. *palavra* tale), forhandling med indfødte på Guineaysten; vidtløftig snak, passiar.

Palazzeschi [pala't:sesski], *Aldo* (f. 1885), ital. digter og forfatter. Som lyriker dek-

dent; skarp som kritiker. Skrev bl. a. den udmærkede roman *Sorelle Materassi* (1934).

Palazzo Farnese og **Palazzo Pitti**, se henh. Farnese og Pitti.

Palazzo Vecchio [p<'lat:so 'vækjo] (ital: det gamle palads), fornum republikken Firences rådhus, skal være opf. 1298-1314 af Arnolfo di Cambio (tårn samt gårdfacader fra 15. årh.). Husede »de 500«s råd, senere fyrsteresidens, siden 1872 rådhus.

Palazzo Venezia [pn'lat:so 'væn:t:si«] i Rom, bygget omkr. 1455, skænkedes republikken Venezia som bolig for dens gesandt v. Vatikanet, overtoges som sådan 1797 af østrigerne, overgik 1916 til den ital. stat. - Repræsentations- og embedtskaler (i sin tid Mussolinis), rige kunstskatte.

Paldiski, ty. *Baltischport*, havneby i Estland V f. Tallinn. Forpagtedes som flådebasis af Sovj. 28. 9. 1939. Besat af Tyskl. 29. 8. 1941-24. 9. 1944.

palechi'nider [-k] (*paleo-* I gr. *echinos* pindsvin), uddød ordenklasse af sopindsvin med mere end 20 pladerækker i skallen. Devon til trias; særlig mange slægter i karbon.

Palembang [-ism'ba'ij], største by på Sumatra, i sumpegn; ca. 125 000 indb. Ved P oliefelt.

Palencia [-ja], by i N-Spanien, 190 km NV f. Madrid; 34 000 indb. (1940).

paleocæn [-'sæ'n] (*paleo-* + *eoacn*), ældste etage i tertiær; i Danm. grønsand og grønsandskalk samt Kerteminde-mergel.

Paleologue [palea'log], *Maurice* (1859-1944), fr. diplomat og forfatter. 1914-17 ambassadør i Petrograd, stor indfl. under martsrev. 1917. Senere generalsekretær i det fr. udenrigsmin., forf. t. hist. og litt. værker (erindringerne *La Russie des tsars pendant la grande guerre* 1921-23). 1928 medl. af det fr. akadem.

Pa'lermo, ital. by på Sicilien; 458 000 indb. (1947). Bet. handels- og industriby; udfører bl. a. vin, appelsiner og citroner.

Palermo. Domkirken

Rig på hist. monumentaltbygninger fra ældre middelalder i byzantinsk-arabisknormannisk blandingssfil, bl. a. domkirken (1169-85) og slottet med kapellet (Cappella Palatina, 1132-40). P. (gr. *Pa'normas*) der grundlagdes af fonikerne, erobredes 1072 af normannerne og havde sin glansperiode under dem og Frederik 2. af Hohenstaufen. Allierede luftangr. især febr.-apr. 1943, erobret af de Allierede 23. 7. 1943; svævedølagelser, bl. a. domkirken. 1947 hører ødelagte for det autonome Sicilien.

'Pales (lat.), i rom. rel. en guddom af den landlige kreds, knyttet til hjordernes trivsel. P-s fest fejredes på Palatin.

Pale'strina, *Giovanni Pierluigi* (1525-94), ital. kirkekomponist, kaldet P efter sin fødeby. 1571 kapelmester ved Peterskirken. P-s værker omfatter 93 messer, bl. a. *Mareellus-messen*, 179 motetter, lamentationer, litanier, hymner, Stabat mater, offertorier og enkelte verdenske kirkegralger. P står som den katolske kredes til alle tider fornemste og største komp. og hans a capella-stil er mønster for den polyfone kirkemusik. (Portræt sp. 3413).

pa'let (fr. *palette* (lille) spade), firkantet el. ovalt malebræt, hvorpå farverne anbringes.

palekniv (af *palet*), 1) d. s. s. spatel"; 2) husholdningskniv med langt, bredt blad uden æg.

Palladio

paletot ['-to] (fr.), let overfrakke, der kom i brug fra midten af 19. årh.

Paley [pæ'li], *William* (1743-1805), eng. teolog og filosof. Var i *Principles of Moral and Political Philosophy* (1785) en forløber for utilitarismen.

Palgrave [pælgræv], *Sir Francis* (1788-1861), eng. forfatter. Skrev *The Rise and Fall of the English Commonwealth* (1822) og hist. studier over eng. middelalder.

Palgrave [pætgræv], *Francis Turner* (1824-97), eng. digter og kritiker. Prof. i litt. i Oxford. Udg. antologien *The Golden Treasury of Songs and Lyrics* (1861; 2. række 1897).

'páli (sanskrit: linie, i bet. hellig tekst, kanon), ind. sprog af prækrit-gruppen, udviklet i NØ-Indien, særlig Madagadlandet, hvis folkesprog det har stået nær. Buddhismens kanoniske sprog. Med buddhismen kom p. til Ceylon, Birma og Siam, i hvilke lande p. indtil nutiden er blevet anv. som et lærd sprog i lighed med lat. i Eur. Skrives med de forsk. landes alfabet, i eur. udg. med lat. alfabet.

Palika'o, *Charles Cousin-Montauban*, greve af (1796-1878), fr. general. Ledede fr.-eng. ekspedition mod Peking 1860. Regeringschef aug. 1870 efter de første nederlag mod tyskerne, ønskede Metz udsat og bidrog således til Sedan-katastrofen. Flygtede i sept.

palimp'sest (*palin-* ~ gr. *pse'n* skrabe ud), håndskrift, hvor den oprindelige tekst er fjernet, en ny skrevet ovenpå. Den opr. skrift kan ofte fremdrages med kemiske midler, og især ved undersøgelser i ultrarød el. ultraviolet stråling.

palin- (gr. *palin* modsat; igen), gentagen,

gen-, atter.

palin'drom (*palin-* + gr. *dramein* løbe), lyd- el. ordgrupper el. enkeltord, der også læst bagfra giver mening (evt. samme som forfra, T. eks. Otto); vers som bagfra giver samme ord.

palingene'si (*palin-* + *genesis*), genfødsle, læren om alle tings evigt gentagne genkomst.

pali'sadeceller, *hot.*, smalle, cylindriske, tætstillede (palisadelignende) celler, der findes lige inde for overhuden hos de fleste blade, rigt på blodgrøn. Heri foregår især den for planterne karakteristiske kulsyreassimilation.

pali'sadeorm (*El'strongylus 'gigas*), stor rundorm. Hannen m. klokkeformet paringsorgan. I tarm og kropshule hos forsk. pattedyr, sjældn hos mennesket. Opkaldt efter et palisadelignende organ på bagenden.

pali'sader (fr., lat. *palus* pæl), hindring af foroven tilspidsede pæle, der, nedgravede side om side, danner et, gerne med skydeskår udstyret, mer end mandshøjt hegn. P var en i gi. tid stærkt brugt hindring.

pali'sander'tra (indiensk ord), veddet af *Dal'bergia 'nigra* (ærteblomstfam.) fra Brasilien. Den mørke, tunge og hårde vedkerne bruges til pragtmøbler, klavere og indlægningsarbejder.

Palissy [pali'si], *Bernard* (1510-90), fr. keramikker. Hans fancies viser naturalistiske dekorationer i relief, overtrukket med polykrom glasur. I et efterladt værk *Vart de terre* har P skildret sine årelange forsøg på at genopfinde den ital. emaille.

Palk Strait [påk 'stræk], strædet ml.

Ceylon og Indien; ca. 100 km br.

palla (lat.), lang spadserøkåbe anv. af damer i oldtidens Rom.

Palladian style [pæl'æidjdn 'stail], eng. 17.-18. årh.s arkit.retning, der mere strengt end vanligt, selv i Engl., fulgte Palladios regler, formsprog og smag.

Palladio, *Andrea* (1508-80), ital. arkitekt og arkit.teoretiker, især virkende i Vicenza, der præges af hans bygninger: *Basilica Palladiana* (1549-1614), *Loggia del Capitano* (1571), *Teatro Olimpico* (1580-) samt fl. paladser. P nedlagde sin viden og lære i publikationer, hvis indflydelse på eur. arkit. blev stor og mærkelig langvarig. Tilspadse dygtigt antik rom. byggeskit til sin tids behov. Senere »palladianeres« fremgangsmod blev ofte anvendt, ikke mindst i Engl.,

hvor P-s ideer vel levede længst (Palladian style).

I'alladio-motiv, en af Palladio anv. karakteristisk gruppering af 3 muråbninger: En større, rundbuet i midten, flankeret af 2 lavere og smallere, 4-kantede. Yndet i ældre engelsk arkitektur. (Venetian window).

Pal'ladion (af *Pallas Athene*) (gr.), i gr. rel. gudesymbol af træ, identisk med Athene som byens værnegud, fandtes bl. a. i Athen, Argos og Rom.

palladium (efter planetofødn *Pallas*), metallisk grundstof. Kern. tegn Pd, atomnr. 46, atomvægt 106,7, vl. 11,4, smp. 1555°. P ligner platin og findes sammen med dette. Anv. bl. a. som katalysator ved hydrering (fedthærdning) samt som iltningkatalysator. Endv. til smykker, legeringer til tandlægebrug, og i elektr. kontakter. Opløsn. af visse psalte anv. til påvisn. af kulilte i luften.

Palladium, 1) da. filmselskab. Stiftet 1920 af Lau Lauritzen s. m. selskabets nuv. direktør Svend Nielsen. I 1920'erne hovedsagelig kendt for Fy- og Bi-filmene, senere producent af alm. spillefilm; - 2) kbh. biograf, hvor til er bevillingshaver; åbnet 1938 (arkit. *Ernst Kühn*, f. 1890), 1347 pladser.

Pal'ladius (4. årh.), rom. landbrugsforfatter, der i 14 bøger skildrede årets gang f. den rom. bonde.

Pal'ladius, *Peder* (1503-60), da. biskop. 1531-37 uddannet i Wittenberg; Sjællands første evang. biskop 1537; bidrog gnm. et omfattende forfatterskab og ved sine visitatser (*Visitatsbogen* (fundet 1866) er en vigtig kulturhist. kilde) meget til Reformationens praktiske gennemførelse. (Portræt).

'Pallas, i gr. mytol. en jætte, som Athene dræbte og flædede huden af. Det siges også, at P var Athenes fader, og gudinden fører efter ham navnet Pallas Athene.

'pallask (vistnok magyarisk-tyrk.), svær ryttersabel el. lang, bred, tveægget stød-huggert.

Palle (oldn. *Palnir*, glda. *Paine*), da. mandssnavn.

'Pallenberg [bærk.-], *Max* (1877-1934), østr. skuespiller, der vandt sin position i ty.-østr. teater som en stor komisk skuespiller. Gæstede Kbh. 1932. Omkom ved en flyveulykke.

palliativ (lat. *pallium* dække) kaldes en lægebehandling, hvis formål blot er at lindre en sygdoms symptomer uden egl. at virke helbredende.

'Pallis, *Svend Aage* (f. 1894), da. religionshistoriker, 1945 prof. ved Kbh.s Univ. Speciale: semitisk kultur.

'pallium (lat. kappe), et hvidt, uldent bånd med 6 sorte kors, der bæres som værdighedstegn af kat. ærkebiskopper.

Pal'lali [pæl 'mæl, 'pal mal], gade i London fra Trafalgar Square til St. James's Palace; mange klubber. Opkaldt efter krocketlign. spil af fr. oprindelse, som spillede her i 17. årh.

Pal'm, August (1849-1922), sv. politiker. Skolelærer fra Malmö, skræddersvend, begyndte 1881 socialistisk agitation i Malmö efter at have været i Tyskl. og Danm., grl. 1885 »Socialdemokraten« i Sthlm.

Pal'm, Gustaf (1810-90), sv. maler; pittoreske itaf. og sthlm.ske motiver, højst vurderet af samtiden.

'Palma el. *San Miguel* [-gæl] de la *Palma*, den nordvestligste af De Canariske Øer; 728 km²; 61 000 indb. (1940).

'Palma el. *Palma de Mallorca*, hovedstad og havneby på Mallorca i den sp. øgruppe Balearerne; 135 000 indb. (1947). Handelsby med alsidig industri.

'Palma, Giacomo, kaldet *P Vecchio* (d. v.s. den ældre) (ca. 1480-1528), ital. maler. Elev af G. Bellini og under påvirkning af Tizian. Har malet figurbilleder, fremstillinger af Madonna med barnet omgivet af helgener (*Sacra conversazione*) samt portrætter, ofte af unge yppige kvinder med gyldenblondt hår.

palma'rosalie, æterisk olie, der fås ved destillation af et i Ostindien og trop. V-Afr. udbredt geraniumgræs. Duften rosenagtig, under luftens indvirkning

Peder Palladius. Henry Palmerston.

liljekonvalagtig. Anv. i parfumerier og sæbefabr.

Palm Beach [p<«m 'bi:tj] med *West Palm Beach*, bade- og kurdsted på Florida østkyst, USA; 37 000 indb. (1940).

Palmblad [p<«mlb<<d], *Vilhelm Fredrik* (1788-1852), sv. litterat og videnskabsmand. Virkede for den romant. bevægelse som forlægger, kritiker, oversætter og digter. Søgte med *Familjen Falkensvard* (1844-45) at indføre den fantastiske roman i Sv.

palmblade el. *palmegrene*, navn på blade af *Cycas revoluta* fra Japan. Træet er ikke en palme, men beslægtet med nåletræer. Det dyrkes i væksthuse, og de indtil 2 m l., stive blade anv. til dekorationer og kransv. begravelser.

palmekager, olieager fremstillet af palmekerner, p er ret proteinfattig, men virker højnende på mælkens fedtprocent.

palmekatte, gruppe af desmerdyr; sælgængere, lever i træer, delvis frugtædere. Hertil binturong og musang.

palmekerneolie [*palmefedt*] udvindes ved presning el. ekstraktion af olie-palmens frøkerne, som indeholder 50% fedt; p er ikke meget forsk, fra kokosolie(iedt). Den er koldforsæbelig (forsæbningstal 258-264, jodtal 12-16).

palmekrabbe (*'Birgus Hatro*), krabbelign. krebsdyr, beslægtet m. eremitkræbs. Lådtænde, lever på strandbredder; forplanter sig i havet. Føden fortrinnsvis kokosnødder.

palmekål, de unge bladskud af fl. palmearter, f. eks. Kokospalmen, der bruges som kål.

palmeeolie [*palmefedt*] udvindes af olie-palmens frugter (kødet) snarest muligt efter plukningen for ikke at spalte; foretages på primitiv måde af de indfødte, hyppigst v. kogning med vand. Råolien har en kraftig (orange) farve og lugt, der kan fjernes ved raffinering. Det er en vigtig sæbeolie (forsæbningstal 208-212, jodtal 49-63).

palmer (*'Palme*), fam. af eenkimbladede, mest træer. Den ugrenede stamme, som kan blive meget høj, bærer i spidsen en krone af store fjer- el. vifteformede spaltede blade, medens den øvrige del af stammen dækkes af bladrester. Stammen er omtr. lige tyk overalt, idet p ikke har sekundær tykkelsesvækst. Blomsterstanden er store kolber med små 3-tallige blomster. Nød, stenfrugt el. bær. Ca. 1200 arter, mest i trop.; i Eur. findes dvasrep i Middelhavsområdet. Veddet bruges til tømmer, bladene til tækning, frugterne til føde og som nydelsesmiddel, desuden mange andre anv. Vigtige p er: daddelp, oliep, kokosp, sagop og spanskørsp.

Palmerne, d. s. s. Akademiske Palmer. **Palmerston** [p<«m3st3n], *Henry John Temple, viscount* (1784-1865), brit. statsmand; 1807 i Underhuset (tory), krigsmin. fra 1809 til 1828, da P brød m. torierne. 1830-34, 1835-41, 1846-51 liberal udenrigsmin., støttede liberale eur. bevægelser (Ital.), hævdede Engl.s stormagtsstilling m. hensynsløs energi. Indenrigsmin. 1852-55, styrtede da Aberdeen; ivrig for Rusl.s nederlag. 1855-58, 1859-65 premiermin. (storychef for et radikalt kabinet«). Modarbejdede reformpolitik (godsejer). (Portræt).

Palmerston North [p<«m3st3n 'nå:>], by på New Zealands Nordø; 29 000 indb. (1947).

palmeruller, d. s. s. musang. **palmesejlere** (*Cypsi'urus*), sejlere, der

anbringer reden af spyt på palmeblade. Æggene klistres fast i reden. Tropiske.

palmeskjoldlus (*Aspidi'osus 'heterae*), gul skjoldlus. Alm. i væksthuse og på stueplanter. Skadelig.

palmesukker fås ved indkogning af saften (palmevin) fra de unge blomsterstande af forsk. palmer.

palmesøndag, søndag før påske, hvor evang. handler om Jesu indtog i Jerusalem under højdest med palmegrene. I oldkirken modtog de bodfærdige absolutionen på p.

pal'met (fr. *palmette*), enhver symmetrisk forsinning, der mer el. mindre ligner et palmeblad.

palmevin, en allerede i oldtiden kendt alkohol, drik, fremst. af den gærede, sukkerholdige saft fra forsk. palmearter. Saften fås ved at overskære blomsterkolberne el. bore et aftapningshul i stammen. Saften flyder særlig rigelig i de kølige nætter. Sukkerpalmer giver undertiden 2-4 l saft daglig ingm. 11. år. Saften (f. eks. daddelpalmsaft) bruges også til fremst. af arrak.

'Palmgren, *Selim* (f. 1878), fi. komponist og pianist. Har bl. a. komp. 2 operaa, 4 klaverkonceter, herimellem *Floden og Metamorfoser*.

Pal'mi'n, handelsbetegn. for det i husholdningen brugte raffinerede kokosfedt. Smp. ca. 25° C.

palmi'tin (lat. *palma palme*), d. s. s. tri-palmitin.

palmitinsyre, C¹⁸H³⁶COOH, anv. blandet med stearynsyre til stearinlys. Blandede glycerinestere indeholdende p indgår i de fleste fedtstoffer. Fndv. inden. mange vokserarter estere af p. f. eks. japanvoks, bivoks og spermacet.

Palmotic ['pulmotiitj], *Junije* (1608-57), dalmatisk-kroat. digter, dramatiker (med mytol. og allegoriske emner fra Dubrovniks fortid) og epiker (*Christiaden*).

'Palmstedt [-stæt], *Erik* (1741-1803), sv. arkitekt, 1773 vice-stadsarkitekt i Sthlm., hvor *Børsen* må siges at være P-s værk. Rom. klassicist. vel den der definitivt brød rokokotraditionen i sv. arkit.

Pal'myra (nu: Tadmor), karavaneby 230

km NØ f. Damaskus, erobret af Trajan, uafh. kongerige 257-72 (dronning Zenobia), arab. 633, nu ruinby.

pal'myrapalme (portug. *palmeira palme*) (*'Borassus flakel'Uformis*), sukkergivende palme fra tropisk Asien. Det hårde ved anv. til tømmer.

Palma'tøke, efter sagnet Jomsborgs grundlægger og Harald Blåtands banemand.

pa'lolo-orm (i samoaa-ord) (*'Eu'nice 'riri-dis*), havbørsteorm, hvis ægfyldte bagende lørsives og svømmer op til overfladen. Dette sker samtidigt ved en bestemt månedefase, hvor ormene i millionvis flyder op til overfladen og fiskes af de indfødte. Sydhavserne.

Palomar-observatoriet, **Mount** (maunt p<«lóm<<), observatorium i S-California, på Mount P. (1650 m. h.), udrustet bl. a. med den største eksisterende spejlkikkert med en spejldiameter på 5 m (se tavle *Astronomiske Instrumenter*), fremstillet 1934-47 (med en afbrydelse 1941-45). P hører tillegemed Mount Wilson-observatoriet under California Institute of Technology, Pasadena.

'Palos de la Fron'tera, lille sp. by ved Rio Tintos munding i Cádiz-bugten; udgangspunkt for Columbus' rejse 1492.

palpation (lat. *palpare* stryge, klappe), undersøgelsesmetode, som består i beføling af legemets overflade.

'palper (lat. *palpare* berøre), i sansningens tjeneste stående vedhæng på hovedet af

forsk, dyr, f. eks. insekternes mundlemmer.

'Pal'sbo', *Ole* (f. 1909), da. journalist og filmsinstruktør, medarb. ved »Nat.tid.« og »Ekstrabladet«; udg. *Kaj Munk* (1940), Iscenesat filmene »Diskret Ophold« (1946) og »Ta' Hvad Du Vil Ha« (1947).

'Pal'sbo', *Susanne* (f. 1907), da. journalist, g. m. Ole P. Medarb. ved »Nat.tid.«, 1933-43, derefter ved »Berl. Tid.« (causerier m. m.); har skrevet fl. bøger.

'Palsgård', hovedgård SØ f. Horsens, nævnt fra 1412, tilhørte 1665-1877 slægten Reetzdt. Hovedbyggn. måske fra 1412, men stærkt ombygget 1804-05; fredet i kl. B.

Palsgård skovdistrikt, ca. 15 km SV f. Silkeborg, er Danm.s største statsskovdistrikt (7465 ha), mest deplantage.

Pålsson [*pauls:nj*, *Gestur* (1852-91), isl. forfatter og redaktør. Påvirket af G. Brandes; indførte realisme på Isl. Hans noveller præges af social tendens og pessimistisk livssyn.

'Pal'strup', hovedgård SSØ f. Viborg, i middelalderen under Tvilum Kloster, senere ejet bl. a. af Joachim Gersdorff og Corftz Ulfeldt. Hovedbyggn. på et anseligt voldsted, omgivet af grave, opført 1722-36. Fredet i kl. B.

'Pal'udan', *Horher* (f. 1871), da. arkitekt. Påvirket af den Holm-Nyropske skole. 1932-42 paleoforvalter ved Amalienborg. Har opført el. restaureret fl. kirker og præstegårde i Norgejylland. *Admin.bygn. Og arbejderboliger for cementfabrikken »Nordens«* i Ålborg (1929) samt fl. hospitaler, bl. a. Ålborg amtspsygehus (1908-11), skoler, villaer m. m.

'Pal'udan', *Hother* K. (f. 1889), da. havebrugskyndig. 1941 prof. i havebrug v. landbohøjskolen. Speciale: blomsterdyrking og plantederivning.

'Pal'udan', *Jacob* (f. 1896), da. forfatter. Søn af Julius P. Udd, som farmaceut. Efter et Amer.-ophold fremkom 1922 romanen *De festlige Veje*, hvis angreb på materialistisk maskinkultur og feminisme ofte genfindes i forf.skab, mest direkte i betragtningerne *Feodor Jansens Jermader* (1927), men også i romanerne *Sogelys* (1923), *Fugle omkr. Fyret* (1925), *Markerne Modnes* (1927) og dobbeltromanen *Jørgen Stein* (1932-33); sidstnævnte skildring af tiden 1914-33 allerede klassisk. Fl. essay-saml. af samme stilistiske fasthed og udsøgteth som romanerne bekræfter disses tendenser og P-s natur- og musikens samt naturvidensk. orientering. *Sogende Anden* (1943), *Skribenter på Yderposter* (1949). Anmeldelser og kronikker i Nationaltidende. (Portræt).

'Pal'udan', *Julius* (1843-1926), da. litteraturhistoriker, gnm. 34 år ved Kbh.s Univ. Trods konservativ modstilling til Brandes er han dog i sine solide litt.hist. værker mere eur. end nat. orienteret i sit syn på da. litt.

Paludan-Muller [-'møl'ar], *Caspar* (1805-82), da. historiker, broder til Fr. P.-M.; rektor i Nykøbing F 1853, prof. v. univ. 1872. Antioromantisk, kritisk forsker: *C revens Fejde* (1853-54), *Om Kong Valdemars Jordebog* (1871), *De Første Konger af den Oldenborgske Slægt* (1874).

Paludan-Muller [-'møl'ar], *Frederik* (1809-76), da. forfatter. Broder til C. P.-M. Pa. begge sider af gi. kulturslæggt. Alleerede inden han 1835 tog jur. embedsks., havde han vundet navn ved versfortællingen *Hunderen inden* (1833) (i Byrons og Pusjkins maner) og det dram. digt *Amor og Psyche* (1834); især hans sproglige eleganc beundredes. Under en sygdom 1838 plejedes han af en 8 år ældre kvindelig slægtning, Charite Borch, som han s. å. ægtede - et brud med hans lidl. flagrende tilværelse. Fra en 2-årig bryllupsrejse hjembragte han det (anli-erotiske) myt. skuespil *Venus* og I. del af versromanen *Adam Homo*, der begge udkom 1841. Forsælses- og dødsposien fra »Venus« viderføres i de dram. digte *Tithon* og *Dryadens Bryllup* (begge 1844), ligesom også 2. del af *Adam Homo* (1848) (i lige grad roman og rel. læredigt) førnægt den sanselige verdens værdi. Denne figtvis-anskuelse kulminerer i de dram. digte

Jacob Paludan. Fr. Paludan-Mulle

Kaianus og *Ahasverus*, som s. m. det fortællende digt *Abels Dåd* udgør *Tre Digte* (1854), og i det korte episke digt *Adonis* (1874). Et modstykke til den uskånsomme kritik og himmelstræbende idealisme i »Adam Homo« er prosaromanen *har Lykkes Hist.* (1866-73) med et moralsk og patriotisk program, svarende til digtet *Fremtidsmdlet* (1864). (Portr.).

Paludan-Muller [-'møl'ar], *Kai* (f.1883), dept.chef i undervisningsmin. fra 1945.

Paludan-Muller [-'møl'ar], *Svend Bartholin* (1885-1944), da. officer. 1934 chef for grænsegendarmieret med bopæl i Gråsten, 1939 oberst. Optog kampen mod 40 ty. politisoldater, da han 26. 5. 44 skulle arresteres for illegal virksomhed. Skød sig selv efter 4 timers kamp og efter at have dræbt 3 tyskere og såret fl.

'Pal'udans Flak, sandgrund S f. Samsø, 5 m vand.

palu'disme (lat. *palus* sump), malaria.

Palu'dri'n (lat. *palus* sump), nyt lægemiddel mod malaria, opdaget i Storbritannien og anv. i Australien i de senere år, skal have vist gode resultater.

pa'læ' (fr., af *palatium*), hflerfjolt blystol, fyrstebolig, formem bybolig.

palæ'arktiske region (*palæo-* + *arktisk*), i dyregeografien betegn. for Nord- og Mellemeur. (indtil trægrænsen). Middelhavslandene, Centralasien og Østasien.

Palæ'koncerterne, koncerter der afholdtes søndag eftermiddage 1895-1931 bl.a. i koncertpalæet (senere Odd Fellows-palæet) i Kbh. Stiftedes og dirigeredes af Joachim Andersen (1847-1909) og fra 1909 af Fr. Schnedler-Petersen.

palæo- (*gr.palaids* gammel), gammel-, old-.

palæo(ø)asia'tiske folk, nordøst-asiat. folk, der opfattes som rester af Sibiiriens ældste folk. Tilhører den mongolide racegruppe; sprogl. skilt i fl. ætter; hertil bl. a. Jenissej-østjaker, tjuktjer, kamtjadaler, korjaker, anu.

'palæobiologi', den gren af paleontologien, der omhandler de fossile dyre- og planteformers leveste og livsvilkår.

'palæobotanik, den gren af paleontologien, der omhandler uddøde planter.

palæocæn [-'sæ'n] (*palto-* r *cæn*), den ældste afdeling af tertiærformationen.

'palæoetnologi', læren om de ældste tiders etnologi.

'palæofytologi' (*palæo-* i gr. *fyton* plante I *-logi*), d. s. s. palæobotanik. **palæogeografv**, den videnskab, der behandler de geogr. forhold i de forsk. geol. perioder, **p** grundes på studiet af karakterer af aflejringerne (hav, sø-, ørken-aflejringer osv.) og de indesluttede forsteninger, aflejringeres udbredelsesforhold og varieren i forsk. egne, lejningsforhold osv.

palæogra'fi', videnskaben om oldtidens og middelalderens skriftarter.

'palæoklimatologi', læren om klimaet i tidl. jordperioder, **p** anvender de geol. aflejringers natur og forsteningernes vidnesbyrd.

palæo'litikum (gr.-lat.), istidens stenalderkulturer.

palæo'litisk kunst (*palæo-* -I *-lit*), istidsfolkernes kunst, omfatter både småskulpturer og malede og tegnede billeder. Skulpturerne dets relief billeder, dels rundplastik, fremtræder først i aurignacienperioden og udskåret både i sten og ben. Dyr og mennesker, særlig vinden, afbildes i stærk og enkel form. I magdalénienperioden dominerer naturalistiske dyrebilleder, beslægtet med hulebillederne,

der især gengiver det eftertragtede vildt som mammut, næsehorn, bison og rensdyr, enten malet med en enkelt sort el. rød strekkontur, el. fladedækket med røde, brune, gule, violette og sorte farver.

Palæ'ologos, byzantisk kejserslægt, regerede i Nikæa 1259-61, i Konstantinopel 1261-1453, uddød 1874.

'Palæomastodon (*palæo-* + *maslodon*), uddød elefant fra oligocæn i Ægypten med stødtænder i såvel over- som undermund og kort snabel.

palæontolo'gi' (*palæo-* - *ontologi*), den videnskab, der behandler de uddøde dyr og planter og deres bygning, udbredelse, slægtskab og biologi, og som danner et vigtigt grundlag for såvel den geol. stratigrafi som for udredningen af dyrenes og planternes afstammingsforhold. I oldtiden forstod man, at forsteningerne var rester af uddøde organismer, men i middelalderen mente man, at ligheden med dyr og planter var tilfældig, senere at forsteningerne stammede fra organismer, der var gået til grunde ved Syndfloden. Banebrydende for nutidens opfattelse var zoologen Cuviers og botanikeren A.Th. Brongniarts (1801-76) arbejder i beg. af 19. årh.

'palæopatologi' (*palæo-* + *patologi*), læren om sygdomme og sygdomsbehandling, i forhist. tid. Bygger på studiet af lbrhist. skeletdele, mumificerede billeder, interessant er det, at ikke så få kraniar viser spor efter trepanationer.

palæo'tropiske region (*palæo-* + *tropisk*), plantegeografisk (floristisk) område omfattende S-Kina og den gamle verdens tropelands m. undt. af Australien, d. v. s. de områder, hvor bestemte (sæk. paleotropiske) floraelementer er dominerende.

palæo'typer (*palæo-* -*-type*) (gr.:oldtryk), 1) de ældste trykte bøger (*inkunabler*); 2) mere ubestemt: bøger fra bogtrykkerkunstens første årh.

palæozoisk [-'sø-] (*palæo-* i gr. *zoon* dyr) kaldes den ældste, forsteningsrige geol. gruppe og tidsalder; omfatter kambrium, ordovicium, gotlandium, devon, karbon og perm. I yngre **p** tid træagtige sporeplanter. Karakterdyr trilobitter, brachiopoder, cephalopoder, fisk fra ordovicium, padder i yngre **p** tid.

'palæozoologi' (*palæo-* I *zoologi*), den gren af paleontologien, der omhandler uddøde dyr.

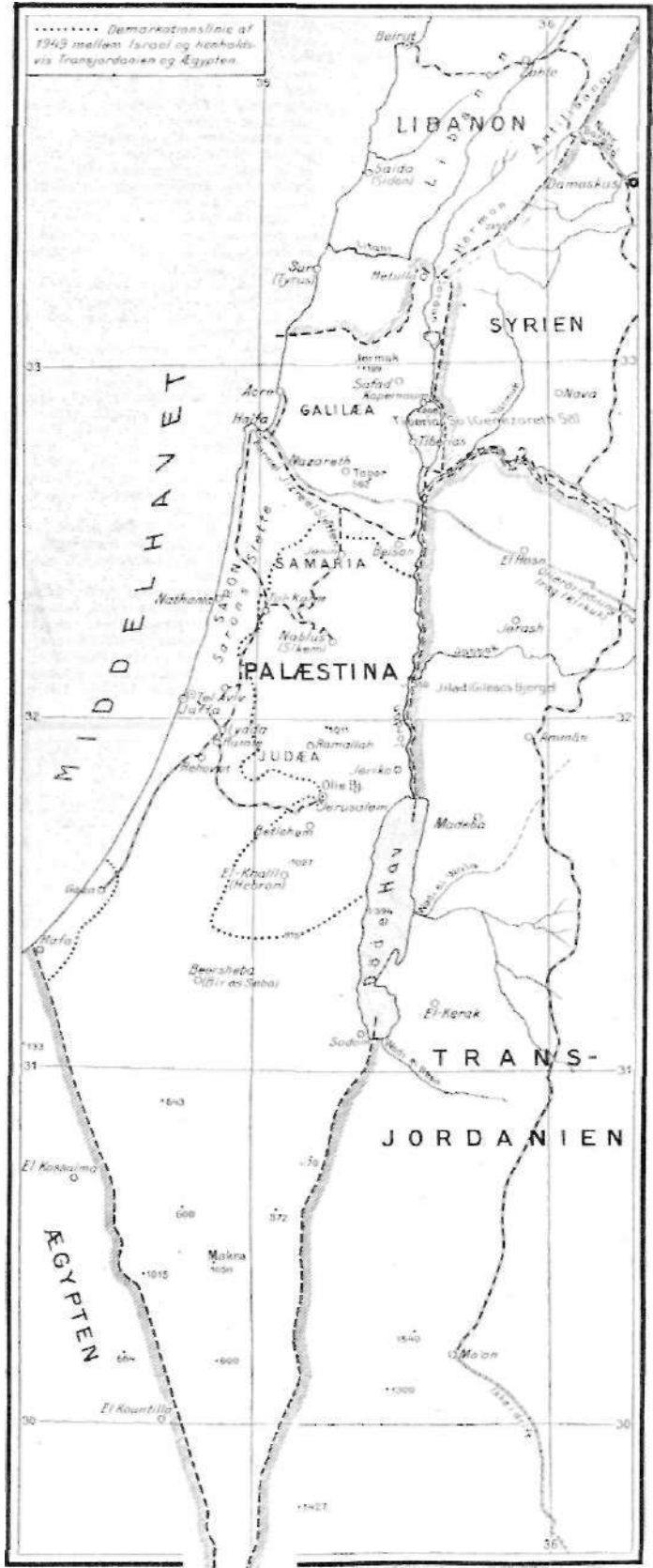
Palæ'stina (hebr. *Erez Yisraêl* Israels Land; arab. *Al Falastin*), område i Forasen ved Middelhavets østl. ende; 27 000 km². 1912 000 indb. (1947), deraf 1 143 000 muhademane (arabere), 608 000 jøder og 145 000 kristne. Største byer: Jerusalem, Tel Aviv, Haifa og Jaffa. Vigtigste landskaber: Judæa (mod S, indtil Jaffa), Samaria (indtil Karmel) og Galilæa (mod N). - *Naturforhold*.

P består af en bred og frugtbar, tætbevolket kystslette, der kun afbrydes S f. Haifa af Karmels bjerg. Indenfor sletten ligger mod N en syd. fortsættelse af Libanon i Galilæa (1200m). Sf. denne ligger Ji/reel Sletten, der danner en naturlig vej ind til El Ghor-gravsænkningen med Jordan, Tiberias sø (-7- 206 m) og Det Døde Hav (-: 399 m). S f. Jizreel Sletten følger en 500-1200 m høj bjergryg, der fortsætter syd på gnm. Samaria og Judæa til Sinaihalvøen. Klimaet er subtrop. med vinterregn, der kun er nogenlunde rigelig ved kysten og på bjergenes vestl. del. Jordan-dalen ligger i regnskygge og er tyndbevolket. - *Erhverv*. I 1943 var erhvervsfordelingen 46,9% landbrugere, 32,6% ved industri og trafik, 9,2% ved byggefagene og 11,3% ved handel. Agerbruget er det bærende erhverv; uden vanding kan de fleste steder mod V dyrkes hvede, vin, oliven og figen; med vanding dyrkes det samme, samt sydfugter, ris og majs. De jødiske landbrug omfatter i 1945 1 731 000 ha (285 landsbyer), hvoraf 48,2% tilhørte den jød. nationalfond. Vigtigst for eksporten er græpefruits og appelsiner, der dyrkes på kystsletten. Før 2. Verdenskrig eksporteredes årlig 15 mill. kasser; olivenprod. var samtidig 8000 t (1947: 7783 t). Tobak dyrkes i

Galilæa (i 1945 var hosten 995 t). I 1947 hostedes 78 000 t hvede, 64 000 t byg, 43 000 t durra og majs; desuden hostedes (1945) 202 000 t frugt (abrikoser, mandler, meloner), 192 000 t grønsager og 33 000 t kartofler. Kvægavlen er ret stor. I 1943 fandtes 243 000 stk. hornkvæg (stærk stigning), 244 000 får, 325 000 geder, 108 000 æsler, 30 000 kameler, 19 000 heste og 12 000 svin. Fiskeriet drives af araberne; 1943: 4041 t. Minedriften leverer forsk. salte (kali, brom) fra Det Døde Hav. P gennemløbes på kystsletten af en længdebane med forts, til Syrien og Hedjazbanen i Transjordanien. Industrien behandler landbrugets råstoffer; desuden findes en voksende jern- og tekstilindustri samt våbenfabrikation.

Historie. Landet har i kraft af sin beliggenhed siden tidernes morgen været gennemgangs- og opmarchland for de omgivende stormagters hære og snart været under den ene, snart den anden stormagt, i mindre perioder relativt selvstændigt. Mod S. truedes P i oldtiden af Ægypten, mod N og Ø af hittitterne, babylonerne og assyrerne. Om landets urbefolkning ved vi kun lidt. Den har været ikke-semitisk og først fra omkr. 3000 f. Kr. semitisk, nærmere bestemt kanaanæisk. Vor viden om kanaanæerne hidrører især fra Amarnabrevene (ca. 1400 f. Kr.), der viser, at P da domineredes af Ægypten. Kanaanæerne trængtes gradvis tilbage af de israel. stammer, som indvandrede fra ørkenen ca. 1200 f. Kr. Lidt senere indvandrede de ikke-semit. filistre i kystlandet og truede Israels eksistens. David undertvang både filisterne og de nærmeste naboer, så at landets »ideelle« udrækning fra N til S siden var »fra Dan (ved foden af Hermon) til Beersheba« (i det sydl. Juda) el. »til Ægyptens Bæk«. Mod V var Middelhavet grænsen og mod Ø ørkenen hinsides Jordan. Efter Salomos død (931 f. Kr.) spaltedes landet i Nordriget (Israels rige) og Sydriget (Juda rige). Mens Nordriget regeredes af skiftende dynastier og bukkede under for assyrernes angreb 722, hvorved en del af befolkningen bortførtes for aldrig mere at vende tilbage, herskede Davids slægt i Sydriget til 589, da Jerusalem faldt for babylonerkongen Nebukadnezar og en del af indbyggerne deporteredes til eksil i Babylon. Herfra vendte en del tilbage efter perserkongens Kyros' indtagelse af Babylon 539. Persernes magt afløstes af Alexander d. Stores (d. 323), efter hvis død P blev et tvistens æble ml. Ptolemæerne i Ægypten og Seleukiderne i Syrien. 167 f. Kr. gjorde Makkabæerne oprør mod sverkkongen Antiochos Epifanes og skaffede folket en stadig tilkæmpet frihed, indtil Pompejus' erobring gjorde ende på Makkabæernes magt. På Jesu tid herskede slægten Herodes i kraft af romernes velvilje. Judæa lagdes dog ind under de rom. landshøvdinge fra 6e. Kr. Roms herredømme i P overgik 395 ved en deling til Byzans, som måtte afstå P til araberne 636. Korstogene formåede kun en overgang at fravriste muhamedanerne Jerusalem og andre dele af P. Efter mongolernes kortvarige herredømme id. 15. årh. erobrede tyrkerne landet, under hvem det stod, til englænderne erobrede det i 1917 og overtog det som britisk mandat.

I henhold til Balfourdeklarationen af 1917 åbnedes der for jød. indvandring i nærmere bestemt omfang. Dette fremkaldte utilfredshed både hos araberne, der følte deres besiddelse af landet truet, og hos jøderne, der ønskede landet åbnet for stadig større kontingenter, især efter Hitlers overtagelse af magten i Tyskland og efter jødefølgeslerne før og under 2. Verdenskrig. De eng. delingsplaner af P stødte på modstand fra såvel arab. som jød. side, og den af KN 29. II. 1947 vedtagne delingsplan fremkaldte en uro, der mere og mere antog karakter af åben krig ml. jødiske og arabiske styrker. Efter at al arabisk modstand var brudt i det område, som if. delingsplanen var overladt til jøderne, proklameredes 14.5. 1948

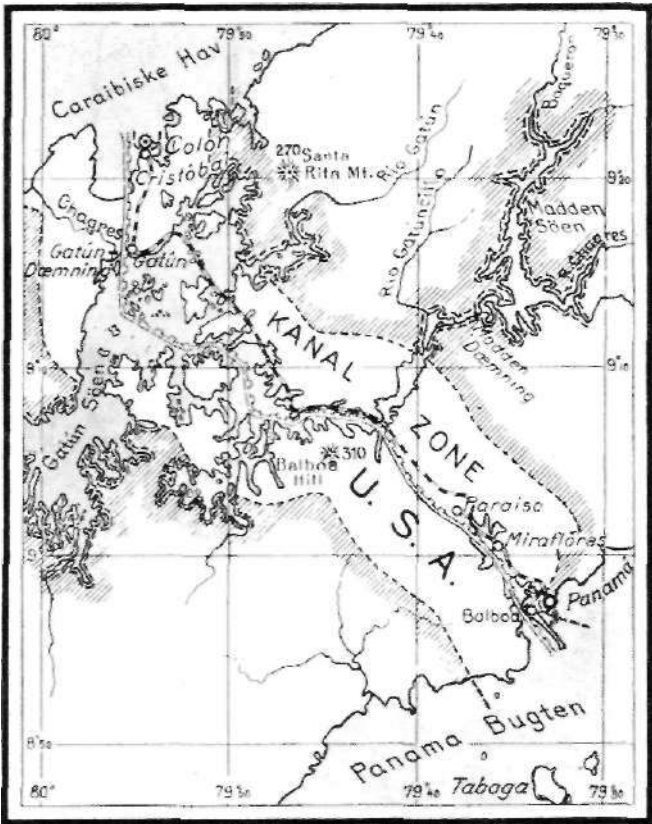
taalestok
1 • 2 50 000

(dagen for det brit. mandat udlob) den jødiske stat Israel (s. d.).
 pa'læstra (gr. *palaisra*, egl: brydeplads), gymnastikplads, fandtes i alle gr. oldtidsbyer.
 Pa'mela (eng. ['pāmila]), hovedperson i S. Richardsons roman »P« (1740), overs. til da. 1743-46. Standhaftig ung kvinde; dydsmonster.
 pam'filius (gr. *pāmfilos* kæledægge), klør knægt; heldig person.
 pamflet [-'læt] (eng. cl. fr., efter et populært lat. digt *Pamphilus* fra 12. årh.), flyve-, især smædeskrift; pamfie'tist, smædeskriver.
 Pam'fy'lien, oldtidslandskab på Lilleasiens S-kyst ml. Lykien og Kilikien.
 Pa'mir (kaldet *Verdens Tag*), bjergland i Centralasien på grænsen nr. Sovj., Afghanistan og Kina. P består af 3-4 km h. sletter med stedvis over 5 km høje bjergkæder. Dybe, dels gletscherfyldte dale. Højest punkt er Pik Stalin (7495 m.) - Befolk. er mest tadjikker.
 Pamlico Sound [pāmliko: •saund], lavvandet strandsø bag sandtange ved Cape Hatteras, North Carolina, USA.
 pampas, opr. indiansk navn for de subtropiske græsstepper i Argentina og Uruguay, indenfor en radius af 600 km fra Buenos Aires. P er jævn, ikke over 150 m h., frugtbar, vel dyrket: majs, hvede, hørfrø, havre, og alfalfa til storstilet kvægvavl.
 pampasformationen, *geol.*, udbredte løss-agtige dannelser fra Argentina med talr. uddøde kæmpe-gumlere.
 pampasgræs (*Cynerium* el. *Corta'deria*), et tueformet, flerårigt græs fra pampas med lange, stive blade; serbo. Hunplanterne er prydanter i haver; må beskyttes mod frost.
 pampashare (*Dolichotis patagonica*), hare-

lignende marsvin, ca. 50 cm l. brunligt m. lyse pletter, sydamer. ørkenedyr, kaldes også mara.
 pampashøne (*Rhynchotus rufescens*), hønselign. tinamu. Alm. jagtvildt i S-Amerika.
 pampaskat (*Felix pajeros*), syd-amcr. vildkat m. brune striber.
 pampasstrudse, d. s. nanduer.
 pam'per (ældre da. *pampe* svire; gøre sig til af noget), nedsettende betegn. bl. arbejdere for fagforeningsleder el. partifælle, der er kommet til magten, og som vil mele sin egen kage.
 pam'pero (af *pampas*), i Argentina en forholdsvis kold, tør sydvestlig vind med bygeagtig karakter.
 Pam'plona, sp. by S f. de vestl. Pyrenæer; 78 000 indb. (1947). Landhandelsby med tekstil-, jern-, læder- og papirindustri. Grl. af Pompejus.
 pam'pusse (fr. *babouche* tøffel, fra pers.), tøffel, hjemmesko.
 pan- (gr. *pán* alt), al-, fælles-, hel-.
 Pa'n, i gr. rel. en landlig hyrde- og jægergud, der våger over kvægets trivsel og naturens vækst. Tidligt optoges P i det dionysiske følge, og i det gnm. kunsten udarbejdede billede fremstilles han hornet, skægget, med bukkeben, af lidenkabelig og sanselig karakter, ofte spillende på sin syrinx.
 panache [-'naj] (fr., af ital. *pennachio* af lat. *penna* fjer), fjerbusk, hjelmbusk.
 panachering [-'le-] (af *panache*), d. s. s. brogetbladethed.
 pa'nåde (fr., af lat. *panis* brød), udblødt franskbrød til iblanding i forsk. farsretter.
 panafrikanske bevægelse, negerbevægelse, der arbejder for afskaffelse af det eur. herredømme i Afr. Begyndte ca. 1900; 1912 dannedes afr. nationalkongres. Støttet af arner, negerkredse. Yderligt-

gående retn. vandt nogen tilslutn. i Sydafrika, især efter 1920.
 Pa'nainos (5. årh. f. Kr.), gr. maler, Feidias' broder og medarbejder.
 'Panama (el. [pana'ma']), sp. *Panama* [-'nw], den sydligste mellemamcr. republik. 74 000 km², 666 000 indb. (1943), 9 pr. km². Hovedstad: Panama. P grænser mod N til Costa Rica, mod S til Colombia. Kysterne er klippefulde med flere bugter (Chiriqui, Colon, Panama). I landets nordl. del findes fortsættelse af Costa Ricas sydligste bjergkæde med den udslukte vulkan Chiriqui (3434 m), selve P-tangen er opbygget af senterteri lava og tuf, og landets østl. del, Darién, er opfyldt af udløbere fra Andes. - *Klimaet* er tropisk; Colon: 26.1°-26.7°, 323,5 cm nedbør. På N-siden er der rigelig helårsregn og tætte savannskove, på S-siden sommerregn og savannskove. $\frac{1}{3}$ af *befolkningen* er mestitter, resten indianere, hvide samt negre. Det off. sprog er spansk. - *Mønt*: 1 balboa 100 cents = 1 USA-dollar. *Mål og vrgt*: Metersystemet og gi. sp. enheder. - *Erhverv*. På N-kysten avles bananer og kakao ved Chiriquifolien på S-siden lidt kaffe. Til eget forbrug dyrkes majs, bønner og ris og tobak. USA, der har bygget Panamakanalen og forpagtet kanalzonen, er den vigtigste handelsforb. Handelsflåde (1948) 2 882 000 t. - *Forfatning*. Efter forfatn. af 1946 vælges P-s præsident for 4 år ved direkte folkevalg, det lovgivende Deputeretkammer ligeledes. Katolicisme overvejende, dog en del protestanter i kanalzonen. - *Historie*. Under Spån fra 1510; fra 1821 under Colombia. 1903, da USA ønskede herredømme over tungen til kanal anlæg, fik staterne P løvsaget fra Colombia og gjort selvstændig; P har siden fulgt USA-s politik, men afslug 1947 at forlænge tilladelse t. USA-baser ud over kanalzonen. (Kort se Mellemamerika).

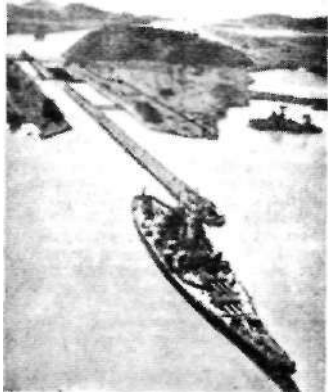
panamabinding, *tekstil*, lærredsbinding med dobbelttrådet kæde og skud.
 Panama-deklarationen, udtalelse af 3. 10. 1939 på pan-amer. udenrigsministerkonference i Panama: der oprettedes neutral zone på ca. 300 sømil ud fra de amer. staters territorium, hvor man frabad sig fjendt. handlinger af ikke-amer. krigsførende magter.
 panamahat (efter *Panama*, hvorfra eksporten især udgik), hvid, blød, håndflettet stråhat; opr. fremstillet i Ecuador af bladene af en palmeagtig busk, *Carludovica palmata*.
 Panamakanalen, 81,5 km l. kanal, der forbinder Atlanterhavet med Stillehavet gnm. den 75 km brede Panamá-tange (mindste pashøjde 83 m). P går fra byen Colon ved Det Caribiske Hav mod SØ til byen Panama ved Panamágolven. Af P falder 38,5 km på Gatun-søen (26 m o. h.), der er dannet ved opdæmning af Rio Chagres; 11 km fra Colon og 14 km fra Panama er kanalen i havets niveau. Mindste bundbredde er 90 m, mindste dybde 13,5 m. Sejladsen tager 7-10 timer, derefter slusningen de 3. Skibe på indtil 43 000 t kan passere sluserne. 1939 passeredes P af skibe med den samlet ladning på 29,5 mill. t. Langs P løber en jernbane. Fra New York til San Francisco er vejbesparelsen gnm. P ca. 70%, til Valparaiso 50%. Fra New York til Hongkong er søruterne gnm. Panama og Suez lige lange. *Historie*: 1879 påbegyndte Suezkanalens bygmester Lesseps bygningen af kanalen, men efter fl. mislykkede forsag måtte franskmændene opgive (Panamaskandalen). USA fik 1903 skilt Panama fra Colombia og fik af den nydannede republik overgivet den 16 km brede, 1144 km² store kanalzone (P Canal Zone) (48 000 indb. (1946)) mod et vederlag. 1904 påbegyndte USA bygningen under ledelse af den amer. ing. og officer G. W. Goethals [go:→9lɔ] (1858-1928) og 15. 8. 1914 passerede den første damper kanalen. Byggesummen var ca. 200 mill. dollars. P er af overordentlig stor strategisk betydning for USAs maritime forsvar og stærkt befæstet. Under 2. Verdenskrig havde USA 130 baser uden for kanalzo-

Maalestok 1: 750 000 Udarbejdelse: J. Humlum
 0 10 20 30 km

Kort over Panamakanalen.

Slagskib på vej gennem Panamakanalen.

nen, heraf beholdt USA efter krigen nogle af de fjernere baser, mens resten leveredes tilbage til Panama, der 1947 krævede alle baser rømmet. (Se kort).

Panamaskandalen brød løs i Frankr. efter 1890, da Lesseps' aktieselskab til anlæg af en Panamakanal gik i stå. Selskabet havde administreret sin kapital uforsvarligt og bestukket kendte politikere. Blev aldrig fuldt opklaret; svækkede bl. a. Freycinet og Clemenceau, rokkede republikkens prestige.

Pan-American Highway ['pána'mæraksn 'haiwæ:], en under 2. Verdenskrig påbegyndt og (1948) for størstedelen fuldført bilvej fra USA gnm. Mexico, Mellemamerika, Colombia, Ecuador, Peru, Bolivia til Argentina. P er ca. 20 000 km fra Mexicos N-grænse til Buenos Aires. Adsk. steder kan den kun befærdes i tørtiden, da der endnu mangler mange broer i de bjergrige egne.

Pan-American Union ['pána'mærskan 'juinjns], organisation til fremme af samarb. ml. arner, stater. Opr. som bureau i Washington 1890 efter 1. panamer. konference 1889, udvidet 1910 under navnet P. Udgiver tidsskr. m. m., forbereder de panamer. konferencer.

Pan-American World Airways ['pána'mæraksn 'wærlð 'ærwæ:z], tidl. Pan-American Airways, verdens største luftfartsselskab, grl. 1927; det første, der åbnede interkontinentale ruter (bl. a. over Nordatlanten 1939). P-s lufruter omspænder hele jordkloden.

panamerikanisme, bestræbelse for at øge samarb. ml. staterne på vestl. halvkugle. Bygger i nogen grad på ideerne i Monroedoktrinen. Indledt som praktisk politik af USA, der 1889 indbød øvr. arner, stater til panamer. konference i Washington. Siden fortsat m. række udenrigsministerkonferencer, hvor USA søgte at fremme p, mens de sydamer. lande, skønt enige i samarbejdstanten og ønske om voldgift i konfliktilf., frygtede USAs imperialisme, som udtrykte sig ved indgreb i mellemamer.s smålande. I 1930-erne, da Hull og Roosevelt erklærede sig mod indblanding i andre arner, stater indre anligg., voksede p; 1936 fastsloges på møde i Buenos Aires, at staterne i krigstilf. skulle rådslå indbyrdes og føre fælles neutralitetspolitik; derimod kunne Roosevelt 1938 ikke få tilslutn. til fast solidaritetspolitik over f. Aksemagterne. På konference i Rio ile Janeiro jan. 1942 vedtoges afbrydelse af de arner, stater's dipl. forbind. m. Aksemagterne, hvad Chile og Argentina dog ikke efterkom. 3. 3. 1945 fastsloges v. konf. i Mexico (uden argent. deltagelse) Chapultepec-deklARATION: angreb på en arner, stat ville blive anset for angreb på dem alle. På panamer. konference i Petropolis (v. Rio de Janeiro) 1947 udformedes alliance til forsvar af hele det arner, kontinent m. omliggende farvande, de eur. kolonier, Canada, Grønland iberegnet foruden dele af Nord- og Sydpolaregne; forsvars-

pagten blev underskrevet i Rio de Janeiro 2. 9. 1947. På konference i Bogota marts-maj 1948 (afbrudt af revolution i Colombia) vedtoges en grundlov (charter) f. de arner, stater's organisation: solidaritet mod aggression, samarb. om økon., soc. og kulturelle fremskridt, med understregelse af de enkelte stater's suverænitet og ret til fri udvikl., af sit eget kulturelle, polit. og økon. liv. Foruden interamerikansk konference (møde hvert 5. år) oprettes et fast råd m. udsendinge fra de enkelte stater; udenrigsministermøder; organerne f. unionen har sæde i Washington. I Bogota vedtoges formåelse af, at eur. lande havde kolonier i Arner. (USA, Bras., Chile stemte ikke).

panarabisme, bevægelse, der ønsker samling af alle arabere i fælles stat el. i samarb. stater, uafh. af eur. indflydelse, p anv. i 1. Verdenskrig af de Allierede til at rejse opstand mod tyrkerne i Arabien. Tilhængerne af p blev dybt skuffet v. eng.-fr. deling af tidl. tyrk. område efter 1918, vendte sig skarpt mod Vestmagterne især i 1930'erne, da Engl. modsatte sig arab. krav i Palæstina, p er understøttet af fællesskabsfølelsen bl. muhamedanerne, og fyrsterne i de arab. stater har v. sammenkomster understreget samhørighedsfølelsen, vendt mod det eur. herredømme, særlig i forsvar for arabernes interesser i Palæstina. Marts 1945 afsluttedes panarab. konference i Cairo m. underskrivelse af pagt ml. Saudi-Arabien, Syrien, Libanon, Jemen, Transjordanien, Iraq, Ægypten (Arab. Liga); Samarb. organiseret gnm. fællesråd. Panarab. møde af stats-overhoveder maj 1946 (Cairo) krævede Tripolis frit og begræns. af jød. indvandring t. Palæstina; delingsplanen for Palæstina vakte heftig modstand, og ved oprettelsen af Israel maj 1948 indledte ligaens medl. krig mod Israel. - Jfr. panislamisme.

panarritium (nylat.), bullen finger, jfr. bullenskab.

panathæ-næ'er-festen (gr. *Pana'hênaiá* af *pán* alt f. Athene), i gr. rel. den vigtigste kultfest i Athen, fejret for stadguden Athenen. Den faldt i beg. af aug., og musik- og sangkame, recitationer af de homeriske digte og idrætskampe afholdtes. Det vigtigste led var den store procession, skildret i frisen på Parthenon-templet, hvor hele folket drog op til Athenes tempel og iklædte gudindens symbol, træstøtten i Erechtheion, en peplos. p er fremfor nogen anden kultfest udtryk for den ariske side af gr. rel.; dens stemning var lys, uadventend og aktiv.

'panax (gr. *panákeia* lægemiddel for alt), kinesisk stimulan, udvindes af frugten af p. ginseng, en 30-60 cm høj urt af ved-bend-familien; anv. i Arner, som krydderi.

Panay [pa'nai], ø bl. Filipinerne; 11 520 km²; ca. 15 mill. indb. (1946).

Parica'tantra [pántja-] (sanskrit: fem-tråden), berømt ind. eventyr- og fabelsamling fortalt i belærende hensigt.

Pancke Vpavks, *Günther* (f. 1899), ty. nationalsoc. Partimedl. fra 1931. 1940-43 »højere SS- og politifører« i Braunschweig; fra 1. 11. 1943 til Danm. som Himmlers særlige tillidsmand, tilsynsførende og kontrollerende ty. politi. Deltog s. m. Best og Hanneken i møde m. Hitler dec. 1943 om skærpeelse af ty. politik i Danm.; havde som øverste SS-leder i Danm. overordentlig indflydelse. Undkom 1945 til Flensborg, meldte sig derpå selv og førtes til Danm. 1948 v. Kbh.s byret idømt 20 års fængsel (ansvar for camoufleret modsabotage og deportationer, godkendelse af pinligt forbør). Dommen stadfæstet af landsretten 18. 7. 1949.

Panckoucke [p<'kuk], fr. forlægger'slægt, hvoraf Charles Joseph P (1736-98) grl. den fr. statstidende »Moniteur universel« og udgav tidsskriftet »Mercure de France«.

'pan'creas (nylat., af *pan-* + gr'. *kréas* kød), bugspytkirtlen. pancreassygdomme. Hyppigste sygdomme i bugspytkirtlen er 1) akut pancrea'tit'is (betændelse i bugspyt-

kirtlen), ledsages af høj feber og heftige smerter, ligner akut underlivsbetændelse; 2) kronisk pancrea tit is, som viser sig ved forstyrret tarmfunktion og fordøjelsesvanskelighed; p. gr. af manglende afsondring af fordøjelsenszymer: ^sukkersyge, forårsaget ved ødelæggelse el. nedsat funktion af de langerhanske øer, som producerer hormonet insulin; 4) svulster.

Pancrea'ti'n (af *pancreas*), præparat, der indeholder fordøjelsenszymerne fra bugspytkirtlen i virksom form. - Pancreassaften indeholder enzymer, der sonderdeler proteinstoffer, omdanner stivelse til sukker og spalter fedtstoffer i glycerin og fedtsyrer. P anv. i garverier og s. m. alkal. stoffer som vaskemiddel.

Pancre'o'n (af *pancreas*), bugspytsaft m. garvesyretilsætning til behandling af fordøjelsesforstyrrelser.

'Panda, d. s. s. bambusbjørn.

pande, tekn., udføring af et leje.

pandebenet, kranieknogle, der danner selve panden, øjenhulens øverste væg og en del af næsehulens loft. Indeholder pandehulen.

pandedækkel el. sæd v. *pand(d)jækkel* (*pande* (tekn.) f. ty. *Deckel* låg), bøjle, der griber om tappen på en kanon.

pandehule, en af næsens bihuler; ligger i pandebenet.

pandehulebetændelse, form for bihulebetændelse.

pande jern (*pande* (tekn.) — *jern*), beslag på den forreste og øverste del af en lavetvæg af træ for tappelejet, hvori kanonens tap skal hvile.

pan'dekter (gr. *pan'dektés* som optager, d. v. s. indeholder alt), d. s. s. digesta.

pandelap (*lobus frontalis*), forreste del af storhjernen.

pandemetal (af *pande* (tekn.)), d. s. s. lejemetal.

pande'mi' (gr. *pan'démios* i hele folket), epidemi udbrød over fl. lande.

Pande'rao'nium (gr.-nylat: alle djevles bolig), i Miltons »Paradise Lost« djevleens hovedstad.

pandeleplader, tagdækningsplader af forzinket jernblik med langsgående kamme, der forøger stivheden.

Panderup [pan's-], da. stationsby (Løkken-Abybro) NV f. Ålborg; 924 indb. (1945).

pandespejl, hulspejl med perforeret centrum. Anbragt foran øjet reflekterer og koncentrerer p lyset, som kastes ind i mundhule, svælg, næse el. øre. Gnm. huller kan iagttagere besigtige disse organer.

pandestilling, fosterleje med panden forliggende.

pandetegl el. *vingetegl*, tagsten med bølgeformet tværsnit og uden faks fremstillet af brændt ler.

pandøjne, hos leddyr de små usammen-satte øjne, der ofte i ringe tal forekommer midt på hovedet ml. de sammensatte øjne.

pandeåg, en stang el. tilpasset træstykke, som anbringes foran trækorkernes pande, og hvorfra trækret føres ned langs dyrets sider til byrden.

pandit [pán-] (hindustansk) el. *pundit* (eng.), lærd mand (især brahman uddannet i sanskrit og filosofi).

P & O [pi: 'ou 'ou], fork. f. Peninsular andOriental Steam Navigation Company.

Pan'dora (gr. *pán* alt; 'doron gave), i gr. rel. en jord-gudinde i lighed med Persefone. Efter sagnet blev P skabt af He-fajstosog givet til Epimetheus. Hun åbnede en æske, hun havde medbragt, og alle slags ulykker kom ud deraf, kun håbet blev tilbage, idet P satte låget på, før det kom op; deraf Pandoras æske: kilden til al elendighed.

pan'dora (ital., af gr. *pan'dura*), gi. form for lut.

Panderup, tidl. stavemåde for Panderup.

panegy'rik (gr. *pan'égýris* folkefest), lov-tale; højstemt og kritikløs lovsprisning.

pa'ne'l (oldfr., diminutiv af lat. *pannus* flig af stof), vægbeklædning af marmor, træ osv.

'panem et cir'censes (lat: brød og skuespil), citat fra Juvenals satire 10,18;

angivelse af hvad Roms herskere måtte give hovedstadens folk for at vedligeholde fredelige tilstande.

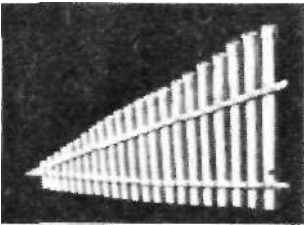
panente'isme (*pan-* gr. *én* i + *t* *lieds* gud), opfattelse, at Gud gennemtrænger verden, skønl han ikke er identisk med den.

pa'ne'ring (fr. af lat. *panis* brød), dypning af kod, fisk el. grønsager i meljevning cl. æg med påflg. vending i rasp for stegeting cl. bruning.

Paneuropa, værk af Coudenhove-Calergi; især i 1920'erne slagord for tilhængerne af Eur.s forenede stater.

Panevezys [p'naev:3i:s], by i Litauen, NNØ f. Kavnas; 27 000 indb. (1939).

panfløjte el. *syrix*, blæseinstrument, består af fl. indbyrdes fladt forbundne,

ulige lange rør, blæses fra spidsen over kanten, p var den antikke gr. hyrdefløjte, benævnt efter guden Pan.

pan'ge'nesis (*pan-* gr. *genesis* opståen), en af Darwin 1868 fremført arveligheds-teori, der går ud på: Dat der i alle knopper og forplantningsceller findes en række småelementer, der er i stand til at lede den ny organismes udvikling; 2) at disse elementer, som Darwin kaldte gemmule el. cellekorn og opfattede som repræsentanter for alle organismes celler, blev afgivet til saftstrømmen og med denne ført til forplantningscellerne. Denne sidste tanke var teoriens svaghed.

pangermanisme, retning, der vil samle alle tysktalende folk, evt. også nærboende germansk talende som hollænderne, danskerne, schweizere, under ty. stormagtsledelse.

panhellenisme, bestræbelse for at samle alle grækere i een stat.

paniberisme, bestræbelse for at sammenknytte 1) Spanien og Portugal (den iberiske halvø), 2) (i videre bet.) den iberiske halvø og Latinamerika.

panik (efter *Pan*), pludseligt indtrædende, oftest skrækblandet forvirringsstand hos et individ el. en masse, hvorved adfærdten helt beherskes af de øjeblikkelige affekter og drifter.

'Panin, *Nikita* (1718-83), russ. diplomat. Organiserede statskuppet 1762. Katarina 2.s ledende udenrigs-pol. rådgiver indtil 1781. Ønskede hele Polen som russ. vasal. Mod Polens deling 1772. Bidrog til mageskiftetraktaterne m. Dnm. 1767-73 og neutralitetsforb. 1780. Preussen-venlig.

'Pānini (ca. 350 f. Kr.?), indisk grammatiker, hvis gramm. blev normen for klassisk sanskrit.

Pa'nini, *Giovanni* (1692-1765), ital. malar. Har malet arkitektbilleder, bl. a. motiver fra det gi. Roms ruiner.

'panisk skræk (efter guden *Pan*), pludselig, uforklarlig og overvældende skræk. 'panislamisme, bevægelse som tilsiger samarbej. ml. muhamedanerne i alle lande, har fastholdt tanken om kalifatet også efter det sammenbrud i 1922; dens centre er Mekka og Azharuniv. i Cairo. Li udslog af p er dannelsen af Den Arab. Liga. Jfr. panarabisme.

Panizzi [-'nits:ij], *Antonio* (1797-1879), ital.-eng. biblioteksmand. 1856-66 leder af British Museums Bibliotek, hvis imponerende cirkelrunde læsesal er planlagt af ham.

Pankhurst [p'ā>:kha:st], *Etiwvllnc*, f. *Goulden* (1858-1928), stifter af Women's Social and Political Union (1903), fører for eng. sulfragetter fra 1905. Fl. gange fængslet.

Panków [p'/'ko:], nordl. bydel i Berlin; 147 000 indb. (1947).

pankreas, se *pancreas*.

pankro'ma'tiske plader (*pan-* ! gr. *chronia* farve), fot. plader sensibiliseret f. grønt, gult og rødt indtil ca. 680 mji. Fremkaldes i mørke el. svag mørkegrønt, da p har et følsomhedsminimum her.

panlo gisme(/<:;/i- *logos*), denopfattelse, at verden er en virkeliggørelse af fornuft el. logik.

pan'mixis (*pan-* ~ gr. *miksis* blanding; parring), forplantningsform, der kendetegner store individgrupper, hvori der er frit parringsvalg og udavl.

panneau [pa'no] (fr., samme ord som *panel*), indrammet felt i panel el. dør (spejl, maleri cl. lign.).

Pannekoek [p.-mskurk], *Antonie* (f. 1873), holl. astronom; betydningsfulde bidrag vedr. mælkevejssystemets struktur og teorier for stjernernes atmosfærer. Pan'no'nien, illyrisk landskab ml. Dalmatien og Donau, rom. provins fra 10 f. Kr.

Panofix [pa'-], verdensalentret varebetegn, for ungarsk lam, præpareret til pelsværk af firmaet Panonia i Ungarn. Hyppigt efterlignet i Fr. og Engl. under betegn. »bævrclam«.

pa'noptikon (*pan-* ! gr.<i>optikos</i> syn), ku>riositetsudstilling, vokskabinet. Særlig kendt er Mmc. Tussauds p i London. I Kbh. bestod 1885-1924 Skandinavisk P. En bygning, hvis indre kan overses fra eet punkt, kaldes pa'noptisk (kendes fra fængsler o. l.).

pano'rama (*pan-* ! gr. *hdrumu* skue), vind udsigt fra et højtiliggende sted, rundmaleri.

panorama-kamera, fot. kamera, der under eksponering drejes om en lodret akse, p kan tage billeder af stor vandret udstrekning.

panorama kikkert, sideret ni ngsi ns instrument til feltkysts, karakteriseret ved, at objektivet (for oven) kan drejes hele horisonten rundt, uden at okularet (for neden) skifter plads.

Panorama-kikkert.

Pa'normos (gr., egl. havneplads), Palermos navn i oldtiden. panpsy'kisme (*pan-* gr. *psyché* sjæl), den opfattelse, at hele verden er besjælet el. består af sjælelige væsner.

panser (mnty., af ital. *panciera*, af *panciu* bug), egl. værn for underlivet. Nu jern el. stål til dækning mod skud.

panserautomobil el. *panservogn*, automobil til mil. rekognosceringsbmj; bag

p-s beskyttende panser er anbragt hurtigskydende skyts af mindre kaliber (8-20 mm).

panserdyr, d. s. s. bæltedyr. panserfisk, uddød gruppe af rundmunde, hvisforkrop havdeet panser af benplader; tandløse og uden parrede finner. Kun i gotlandium og devon.

panserfort, et, gerne mindre, fort, udstyret med skyts i pansertårn.

pansergalvanometer, kompas-galvanometer, omgivet af jernpanser for at beskytte mod magn. forstyrrelser.

pansergedder (*Lepidoste'idae*), fam. af primitive benfisk, geddeclign., beklædt m. rhombeformede skæl. N- og Ml.-Arner.

pansergevær, grovkalibret gevær (12 à 13 mm), der under anv. af panserbærende projektiler benyttes til beskyddning af svagt pansrede kampvogne.

pansergranat, tykvægget granat, der anv. med og uden sprængladning til beskyddning af pansrede mal.

panserkasemat, skudfast skytsrum, hvis forvæg er styrket med panser.

panserkindede (*Sclero'parei*), orden af pigfinneksk. forgællelæget oftest m. pigge, sideliniekoglemer under øjet forlængede. Hertil rødfisk, fly veulck, knurhaner, ulke.

pansermaller (*Loricar'idae*), sydamer. maller, kroppen dækket af benplader.

pansermine, i jorden nedgravet mine, der virker mod bunden af kampvogne, når disse kører over minen.

pansernæve (ty. *Panzerfaust*), ty. rekylfrit våben til kampvognsbekæmpning; benytter granater med hulladning.

panserplade, jern- el. stålplade til værn for en del af legemet, krigsskibe, skyts, køretøjer m. m. Moderne p fremstilles af kulstofstål, der legeres med nikkel, wolfram, krom o. l., så de får et hårdhedstal omkr. 500 Brinell.

panserskjorte el. *pansersærk*, polstret lærredsskjorte, dækket af læder(remme), metalskæl el. -ringe.

pansertog, tog, hvis vogne og lokomotiv er skærmet af panserplader og udstyret med let skyts og maskingeværer.

pansertropper, motorbænk, panservæbnede tropper, især kamp- og panservogsenheder.

pansertårn, pansret, drejeligt tårn til skyts, lyskastere, afstandsmålere, observatører o. l.

panscrulke (*Ago'nidae*), fam. af små, med ulkene beslagtede fisk, beklædt m. benplader, overvejende arktiske; een art i Dnm.

panservogn, panserklædt bil; d. s. s. panserautomobil.

panserværn, skyts (og personel) til værn mod panser- og kampvogne.

panseral (*Calamo'illitij*s), m. bikiren beslagtet ålelignende afr. fisk.

panslavisme, bestræbelse for at samle alle slaver polit., nationalt og kulturelt. p beg. i 1840'erne som en nat. frihedsbv. hos de af Tysk. undertrykte cecher; senere bærende idé i den mod Tyrk. og Østr. rettede russ. imperialism. Bevægelsen fik et nyt opsving under og efter 2. Verdenskrig.

pant, sikkerhed for en forpligtelse, der består i at modtageren (pantthaveren), hvis forpligtelsen ikke opfyldes, får adgang til at skaffe sig fyldestgørelse i den værdi, som er stillet som p. Ved løsøre forekommer såvel håndpant, hvor pantthaveren får tingen overleveret el. fraterer pantsætteren rådigheden over denne, som underpant, hvor det pantsatte gode forbliver i pantsætterens varetagt. Ved fast ejendom forekommer kun underpant. I disse tilf. stiftes pante retten ved parernes aftale. Andre former for p er retspant, der indtræder ved en rets dekret (f. eks. konkurs), og lovbestemte panterettigheder, der indtræder uden særlig aftale (f. eks. p for ejendomsskatter i den påg. faste ejendom).

Pantagruel [p'<ta'gri:el], søn af Gargantua i Rabelais' berømte værk.

pan'taTeon, *mus.*, meget stort hakkebræt med 185 strenge, opfundet 1690 af den ty. musiker *Pantuleon* Hebenstreit.

pan' talon [-'l'::] (fr., af ilal. *pan talon* i lange benklæder, der bæres af *Pantulone*), opr. den fr. arbejders lange benklæder, der efter revolutionen 1789 blev herremode og efterhånden fortrængte knæbenklæderne.

Panta' lone, figur i den ital. maskekomedie.

'pānta 'rei (gr. lat. flyder), hos Hera-kli udtryk foralle tings stadige forvandling.

panteattest el. *tingbogsattest*, attest fra tinglysningssdommccren om, hvilke ret-tigheder der hvil-ler på en vis fast ejendom

pantebrev (tidl. *panteobligation*'), dokument, hvorved der stiftes en panteret i løsøre el. fast ejendom.

pante'isme (*pan-* + gr. *theós* gud), den opfattelse, at gud og verden er eet. Adj: *pan te'is* tisk.

Pantelle'ria el. *Pan tella'ria*, i tal. ø ml. Sicilien og Tunis; 83 km., 836 m h.; 9000 indb. (1936). Fra 1936 en ital. fæstning, som kapitulerede til de Allierede 11. 6. 1943.

panteobligation, ældre betegnelse for pantebrev.

'pan'ter (gr.), de sydøstasiat, racer af leopard.

panterfugle (*Par'dalous*), ganske små austr. fugle. Hvidpletet hoved. Lever af blomsterhonning.

panterkatte, foreldet fællesbetegn. for jaguar, leopard o. a. større kattearter.

panthe'isme (*pan-* i gr. *theos* vilje), den opfattelse, at verden er udtryk for en vilje.

'pan'theon (gr. *pantheon* tilhørende alle guder), nu betegn. for en bygning, i hvilken et lands store mænd begravnes el. hædres ved opstilling af monumenter. Opkaldt efter Pantheon, antik kuppelbygning i Rom, nu kirken Santa Maria

Pantheon i Rom.

Rotonda. Cylindrisk underbygning i halvkugleformet kuppel; højden (43,5 m) => rummets indvendige diameter. Grl. 27 f. Kr. af Agrippa som et mindre, likantet tempel, nybygget i sin nuv. form af Hadrian 115-125. Efter 1870 national

Pantheon i Paris

i tal. gravkirke, i hvilken bl. a. medl. af kongehuset, Ra'la'el m. fl. er begravet. - Pantheon i Paris (opkaldt efter P. i Rom) er en 117 m h. nyklassicistisk bygning opført 1764-90. Fransk **p** fra 1791 (undt. 1806-30 og 1851-85) med bl. a. Rousseau, Voltaire, Hugos og Zolas grave.

Panthe'si'n, middel til lokalbedøvelse.

Pantin [p'd'twi], nordosti. forstad til Paris; 36 000 indb. (1946).

panto- (gr. *pan* gen. *pantos* alt), al-, fælles-, hel-.

Pantoca'ia' n., middel til lokalbedøvelse, især af overflader.

panto'gra'f (*panto-* + *-graf*) el. *storknæb*, apparat med hvilket man kan forstørre el. formindske en plan figur. Del består i den mest anvendte form af 4 stænger

der danner et bevægeligt parallelogram ABCD. Dersom punktet O holdes fast, og P følger en figur, vil den blyant anbragt i A aftegne en dermed ligedannet figur i forholdet OD:OC.

panto'mime (gr. *antomimos* en som efterligner alt), stum, dramatisk fremstilling ved minespil og bevægelse, populær i det gi. Rom; levede videre i den i tal. *Commedia dell'arte*, hvorfra **p** i Tivoli stammer, ført til Danm. omkr. 1800 af artistfamilierne Casorti og Price, **p** fik stor bet. for stumfilmen og benyttes i det mod. teater, især i Frankrig, hvor Bar-rault dyrker genren.

Panto'po'n, opløsning af opiumsalkaloider, blandet i samme forhold som i naturen.

panto'the'nsyre (gr. *panthos* alle vegne fra), vitamin af B-gruppen (forekommer bl. a. i gær).

pantry ['pantri] (eng., fra oldfr., af lat. *panis* brød), søv., et skibs anreterværelse.

'Panum, ilortense (1856-1933), da. musikhistoriker, datter af Peter P.; stiftede 1885 Musikpædagogisk Forening.

'Panum, Peter Ludvig (1820-85), da. fysiolog. Blev allerede 1846 sendt til Færøerne, hvor der var udbrudt en ondartet mæslingeepidemi. Hans beretning vandt internat, anerkendelse, ligesom hans undersøgelser 1850 over en koleraepidemi på Lolland. 1850 prof. i Kiel, fra 1864 ved Kbh.s Univ., oprettede her et mod. laboratorium for eksperimentel fysiologi, hvorfra hans mangesidige og ofte grundlægg. arbejder udgik. Til hans elever her hørte Chr. Bohr og Carl Jul. Salomonsen.

Panzini [-'teint], *Alfrado* (1863-1939), ital. forfatter. Har skrevet mange romaner i underholdende og elegant sprog, hvor han ofte rehabiliterer forurettede skikkelser i historien og litteraturhist. *Santippe* (1914), *Lasventurata Irminda* (1932), *// bacio di Lesbia* (1938).

• **Paoli, Pusaule** (1726-1807), corsicansk frihedshelt. Fra 1755 leder af Corsicas kamp mod Genova, styrede øen dygtigt, flygtede 1769, da Genova havde solgt øen til Frankrig. Rejste 1793 kamp mod jakobinerne, søgte eng. hjælp, slået 1796 af sin landsmand Bonapartes tropper.

Pao-t'ing ['bau'ti], hovedstad i prov. Ho-pej, Kina; ca. 400 000 indb.

pap, papir, hvis vægt overstiger 150-200 g pr. m., og hvis tykkelse er fra 0,5-10 mm, fremstilles alm. af billigt råmateriale og forsynes ofte med el. andet overtræk. De tykkere sorter fremst. ved sammenklæbning el. presning af fl. lag; **p** med en vægt af 150-400 g/m² betegnes også karton.

papa'genofløjte (efter person i Mozarts opera »Tryllefløjten«), d. s. s. panfløjte. *papa'i'n*, proteinspaltende planteenzym. Findes i mælkesaften af det tropiske melontræ (*Carica papaya*) i så høj koncentration, at de indfødte har anvendt mælkesaften til murning af rått kød.

papa'isme (lat. *papa* pave), den teori, der (i modsætn. til episkopalisme) hævder pavs eneret til at styre kirken og begrunder dette med hans magt som Peters efterfølger og Kristi vikar.

Papandréou [-'dræu], *Georgias* (f. 1888), gr. soc. dem. April 1944 leder f. gr. eksilregering; hjemvendt v. befrielsen okt. 1944, i skarp konflikt med EAM, da P krævede bevægelsens våben afleveret, afgik jan. 1945.

Pa'panin, Ivan *Dimitrijevitj* (f. 1895), russ. polarforsker, blev af flyvemaskiner landsat på isen v. nordpolen med 3 ledsagere og drev over Ishavet til Østgrønland 21. 5. 1937-19. 2. 1938.

pa'pa't (lat. *papa* pave), pævedømme; en paves embedstit.

Pa'paver (lat.), bot., valmue.

papave'ri'n (af *Papaver*), C₂₀H₂O₂N, et alkaloid. Opium indeholder ca? 1% **p**.

Papeete [-'pæ'æ:tæ] (fr. [pape'e'te]), by på Tahiti, hovedstad i Fr. Oceanien. 12 000 indb. (1946).

papegøje'fisk (*Scaridae*), lam. af trop. benlisk, beslægtet m. løbefisk. Tænderne sammenvoksende til et »æb«.

papegøjemast, lille, tynd mast, der står indenbords i agterstævnen, og hvorpå papegøjesjælet anbringes.

papegøjemejer (*Paradoxor'nithidae*), lam. af mejselign., tyknæbbede småfugle, overvejende asiat. Hertil skægmejsen.

papegøjer (*'Psittaci*), orden af klatrende fugle, kraftigt, stærkt bevægeligt næb, overkæben i ledforb. m. kindbuen og ganen, overnæbbet bevægeligt, undernæbbet kan skydes frem og tilbage, tungen meget veludviklet og stærkt bevægelig, i spidsen forsynet med en hornplade. Fødderne m. 2 fremadrettede

Sydamerikanske ara-papegøjer.

og 2 bagudrettede tær. **p** klatrer både v. hj. af næb og tær. Lever fortrinvis af frugter, nødder o. l., der knuses af det kraftige næb. Reden i træhuller, sjældnere i jordhuller; ungerne klækkes nøgne. Stemmen er oftest en skrien, enkelte kan dog kvilde el. syng. På gr. af den bevægelige tunge kan mange **p** lære at efterligne andre lyde (»tale«). **p** forekommer i de varmere dele over næsten hele Jorden, talrigt i Austr. og S-Amer.

papegøjespark, sport, spark med ydersiden af foden i foldet.

papegøjesyge (*psittakose*), smitsom sygdom hos papegøjer o. a. fugle. Kan (sjældent) hos mennesker fremkalde farlig lungebetændelse.

'pa'pel (lat. *papula* blegne), spids, kuplet el. flad opbøjning på hud.

Papen ['pa:], *Franz von* (f. 1879), ty. politiker. Knyttet til vesttysk storindustri. Militærattaché i USA under 1. Verdenskrig, udvist 1916 for spionage. I 1920'erne knyttet til Kat. Centrum; i forbindelse med junkerkredsen omkring Hindenburg, blev ved Brunings fald juni 1932 uventet rigskansler. Trodsede forfatningsbestemmelserne om parlamentarisme ved gtagne rigsdagsopløsninger, men måtte vige for v. Schleicher nov. 1932. Støttede Hitlers overtagelse af magten jan. 1933, blev vicekansler. Afgik efter udrensningsskuppet 1934, der havde ramt nogle af P-s medarbejdere. Ty. gesandt i Østrig 1934-38, 1939-45 i Tyrkiet; søgte at hindre krigsudbrud 1939, medvider i attentat mod Hitler 1944. Stillet for Nürnbergdomstolen, frikendt 1946; febr. 1947 v. ty. domstol dømt til 8 års internering i arbejdslejr samt tal af polit. rettigheder. (Portræt sp. 3444).

Paphiope'dilum [-'i] (gr. *Pafia* tilnavn til Afrodite — *pedilon* sko), slægt af gøgeurtfam. 50 arter fra trop. Asien. Fl. arter er væksthulpplanter.

'Papias (2. årh.), kirkefader, biskop i Hierapolis. Hans forklaring til Herrens ord benytter ellers ukendte traditioner under for N. T.

pa'pup (lat. *papilla* brystvorte), anal., knop- el. vorteagtigt fremspring.

papil'litis (*papil* + *-itis*), betændelse på synsnervepapillen, d. c. synsnervens indtrædelsessted i øjet.

papil'lo'm (*papil* + *-om*), en hos dyr og mennesker alm. forekommende svulst, opbygget af epithel og bindevæv. På huden er den ofte småknudret el. vorteformet, paddehatformet på mave-tarmslimhinde og stærkt fliget på urinblæreslimhinden, **p** er godartet, men kan undertiden følges af kræft.

papilloti [-'bi] (fr.), papirstrimmel til hårkrønlung.

Pa'pini, Giovanni (f. 1881), ital. forfatter-

Autodidakt med uhyre viden. Efter i ungdommen at have bekæmpet kristendommen blev han ivrig katolik. *Un Uomo jinito* (1912; da. *En Færdig Mand* 1924), *La storia di Cristo* (1921; da. *Kristi Livs Hist.* 1923).

Papini'anus, *Æmilius* (ca. 140-212), en af de berømteste rom. jurister. Ansås tidl. for den største af disse.

Papins gryde [pa'pæ's] er en lukket beholder, forsynet med sikkerhedsventil, hvori vand koges under forøget tryk, altså det samme som en dampkedel el. autoklav. Konstrueret 1681 af den fr. fysiker Denis Papin [pa'pæ] (1647-ca. f. 1712).

pa'pi'r (af *papyrus*), stof bestående af sammenfiltrede, oftest vegetabiliske taver (fibre). Råmateriale er p-massen, der

sættes fyldstoffer, der lukker papirets porer og giver det jævn overflade, samt hvide el. kulørte pigmenter til farvning. Ved tilsætning af en harpikssæbe og aluminiumsulfat limes p og bliver skrivefast. - En hurtig, voldsom udmaling på hollænderen giver blødt og løst p (f. eks. trækpapir), en langsom udmaling giver tæt og hårdt p. ved anv. af en særlig cellulosemasse (højmasse (pulp)-koncentrat) og bearbejdelse med stenvalse af basalt i st. f. metalknive kan fremstilles fedttæt p. - p-massen pumpes fra hollænderen igennem forsk. renseanlæg for at fjerne urenheder, knuder el. fiberbunder, over en endeløs, roterende, indtil 6-7 m bred metaltrådsigte (viren), hvor vandet driver og suges fra, medens taverne filterer sig sammen til et sammenhængende lag. Den fugtige p-bane trækkes af viren, apresses ml. valser og føres ml. et stort antal dampopvarmede, roterende tørrercylindre, hvorefter p-banen oprulles på valser, p gøres glat og glansfuldt ved passage gennem en kalender; det kan forsynes med prægning ved passage gennem pressevalser med mønstret overflade. Kunsttryk (som nærv. værks tavler er trykt på) er krideret, d. v. s. på overfladen bestrøget med en blanding af kaolin el. andet fyldstof og et bindemiddel, ofte kasein. Før p-maskinens opfindelse (omkr. 1800) var alt p håndgjort; jfr. bøttepapir.

Franz von Papen.

Puraielus.

papirfod. Et land siges at have p, når betingelserne for guldfod (el. sølvfod) ikke er opfyldt. Under p er der ikke noget fast værdiforhold ml. landets pengeenhed og guld, hvorfor guldfodens automatiske regulering af priser og valutakurser erstattes af en bevidst påvirkning fra centralbank og statsmagt. Man skelner ml. p med faste valutakurser (over for en best. valuta), som virker omtrent som guldfod, og p med variable valutakurser, som tillader en selvstændig påvirkning af vedk. lands prisniveau, f. eks. for at stabilisere dette.

papirformater, betegn. for l) forsk. alm. anv. størrelser for papirark (målene er angivet i mm): propatria 340 x 420; bikube 365 x 460; postil 420 x 530; median 465 x 590; royal 500 x 650; superroyal 520 x 695; imperial 590 x 785. Standardformater findes i A, B og C-rækker; grundformaterne er betegnet 0, og ved gentagen halvering bliver betegnet. A1, A2 osv. Udgangsformaterne er A0: 841 X 1189 (I m-), B0: 1000 x 1414, C0: 917 x 1297; 2) størrelser på faldelse el. overskærne ark: 1 gang folio el. 2 blade, 2 gange kvart el. 4 blade, 3 gange oktav el. 8 blade, 4 gange sedez el. 16 blade; arket delt i en tolvtedel kaldes duodez-

papirgarn fremstilles ved stærk snoning af papirstrimler; er stift og uelastisk, men ofte stidstærkt i tør tilstand. Stoffer af p fremstilles med forbedret teknik i ret stort omfang under 2. Verdenskrig.

papirpenge, forskrivninger, udstedt af staten el. en seddelbank og cirkulerende i omsætningen som penge, f. eks. uindløselige banksedler.

papirsblomst (*Xeranthemum*), slægt af kurlplanter under tidselgruppen. X. annuum fra Middelhavsområdet dyrkes på gr. af sine papiragtige svøblade som prydplante.

papirshirting fremstilles ved i papirmaskinen at presse et vævet stof s. m. det våde papir, anv. til konvolutter, tegnepapir m. m.

papirsnekke, den skal, som afsondres af hunnen af blækspruten Argonauta, og i hvilken æggene opbevares.

pa'pisme (lat. *papa* pave), nedsættende betegn. for rom. katolicisme.

papmâché [-ma'Je] (fr. *papier mâché*, egl: tygget papir), papirmasse, blandet med fyldstoffer (ler, kridt osv.) og sammenkædet med et bindemiddel (klistre, limvand) til en dejagtig masse, der kan formes til galanterivarer, ornamenter og emballage (støbepap).

Pappenheim, Gofl/r/W//e//inV/iZJ/(1594-1632), katolsk ryttergeneral i Tredveårskrigen, udmærkede sig i Böhmen, deltog i d. danske krig, ved Magdeburg og Breitenfeld 1631 og ved Lutzen, hvor han faldt. P-s regiment kaldtes pappenheimerne; kende sine pappenheimere, citat fra Schillers »Wallensteins Tod« (1799) (ty: »Daran erkenn' ich meine Pappenheimer«); vide, hvem man har at gøre med.

Pappenheim, Max (1860-1934), ty. retslærd. 1888 prof. i Kiel. Har ydet værdifulde bidrag til den nordiske rets hist.; bl. a. *Die altiddnischen Schutzgilden* (1889).

paprika (magyarisk), krydderi, de tørrede frugter af *Capsicum* 'annuum og C. 'longum, dyrkes især i Ungarn. p er rig på ascorbinsyre (vitamin C).

Papua [pá'pju:s], til 1906 *British New Guinea*, den sydøstl. del af Ny Guinea; austr. territorium, Inkl. småøerne 235 400

Ir

Ir

Fremstilling af bøttepapir.

forarbejdes på såkaldte p-møller. p-massen fremstilles oftest af cellulose, træslib og klude. *Kludetaver* (bomuld, hør, hamp o. a.) anv. p. gr. af prisen kun til det bedste papir; kludene sorteres, renses og findeles ved grovere udmaling på en »halvtøjs-hollænder« samt bleges. *Kemisk papirmasse, cellulose*, fås især af nåletræer, men også af halm, bambus, esparto o. a. Ved behandling med kemikalier opløses cellulosens ledagesoffer, så i det væsentlige kun de bløde, bøjelige cellulosestaver bliver tilbage. Træ, kogt med alkalisk lud, giver brun natron- og sulfatcellulose, der navnlig bruges til stærkt indpakningspapir, mens kogning med sur natriumsulfatopløsning giver sulfatcellulose, der let bleges helt hvid og anv. til det alm. hvide p. *Mekantsk papirmasse, træslib* anv. til billig, »stræholdigt« papir, som dog for at opnå tilstrækkelig styrke må indeholde nogen cellulose. Endelig benyttes også bet. mængder (gnstl. 12%) brugt papir (makulatur). Den i vand opslæmmede papirmasse (pulp) males i hollænderen, hvor fiberbunderne afkortes, fibre adskilles og fibervæggene tildels adskilles i såk. fibriller, hvorved der samtidig sker en vandoptagelse (hydratisering); endv. til-

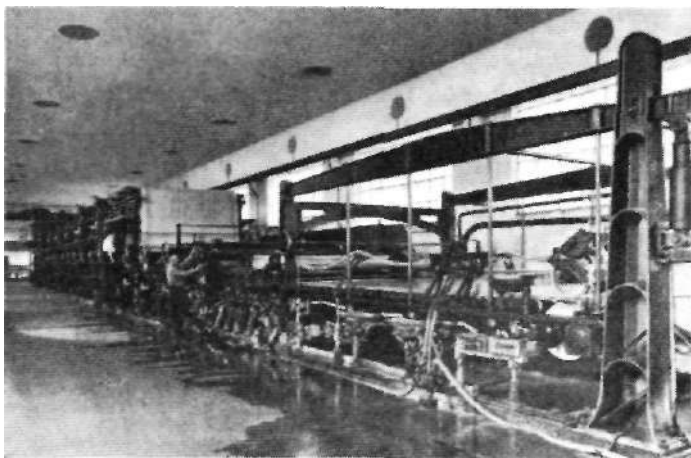
Verdensproduktionen af papirmasse androg 1947 26,5 mill. t, heraf 10,8 mill. t i USA, 6,6 i Canada, 2,8 i Sverige, 1,5 i Finland og 0,6 i Norge, 80%, af den papirmasse, der kom i internat. handel, faldt 1938 på Norden. *Verdensproduktionen af p* var i 1938 27,3 mill. t. I 1946 var de vigtigste produktionslande:

USA	17 293 000 t
Canada	3 955 000 -
Tyskl.	3 537 000 - (1938)
Storbrit.	1 762 000 -
Sverige	1 013 000 -
Sovj.	1 000 000 - (1938)
Norge	396 000 -

USAs, Canadas og Nordens prod. udgøres navnlig af avispapir. 20% af prod. kom 1938 i verdenshandelen; Canada har ofte leveret 50%, af verdensesp. papirbriketter, affaldspapir (aviser o. lign.), som er oplødt i vand og derefter sammenpresset og tørret, således at de er tjenlige som brændsel.

papirbåd, d. s. s. papirsnekke.

papirfabrikker A/S, De Forenede, stiftet 1889. Aktiekap. 1948: 15%, mill. P beskæftiger ca. 1900 arb. og ca. 300 funktionærer. Maks. kapacitet ca. 80 000 t. P, der ganske behersker papirfabrikationen i Danm., ejer følgende fabrikker: Dalum Papirfabrik (Odense), Frederiksberg Papirfabrik, Københavns Papir- & Karton-fabrik, Gl. Maglemølle Papirfabrik (Næstved), Ny Maglemølle Papirfabrik (Næstved), Silkeborg Papirfabrik.

Papirmaskine.

km². med ca. 300 000 indb., deraf ca. 2000 hvide (1947). Hovedby: PortMoresby. Brit. 1884; australsk 1901.

'papua (malaj, *pa'puwa* kruset). Ny Guineas ikke-melanesisktalende folk; sproget udgør antagelig en egen sprogstamme.

Papua-bugten, lavvandet bugt på Ny Guineas sydkyst.

papyrolo'gi' [*papyrus* + *-logi*], hist. hjælpevidensk., som bearbejder de fra oldtid og middelalder, især fra Ægypten hidrørende på papyrus, pergament, ostrakon o. l. overleverede tekster.

pa'pyrus (gr.-lat.), papirlignende skrivemateriale, fremstillet af papyrusplantens marv; opfundet før midten af 4. artus. f. Kr. i Ægypten, som til rom. kejseretid havde monopol på fabrikationen, p var oldtidens vigtigste skrivestof, i hellenistisk tid mødte det dog p. gr. af sin høje pris en farlig konkurrent i pergament, men først fra ca. 800 havde p udspillet sin rolle; det pavelige kancelli anv. endnu i et par årh. p til diplomer.

papyrusplante (*Cyperus pa'pyrus*), et halvgres fra øvre Nilegne; dens trekantede, indtil armtykke stængel har en tyk, hvid marv. I oldtiden spaltetes den i tynde strimler og sammenklæbedes til anv. som skrivemateriale. Mindre arter (»nigræs«, »parasolplante«, »parykplante«) dyrkes i akvarier, vandbassiner og i stuer.

papyrusstøje, *arkit.*, i ægypt. bygningskunsten en søjle (forarb. i ler el. sten) som i stiliseret form efterligner papyrusplantens stængel.

par, i kortspil to kort af samme værdi, f. eks. to konger el. to niere.

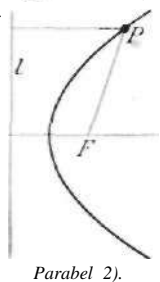
-pa'ra' (lat. *'parere* føde), -frembringende. **Pa'rá**, stat i Brasilien ved Amazonas' nedre løb; 1 149 000 km²; 1 039 700 indb. (1946). Hovedstad: Belém.

pa'ra (pers. *parah* stykke), 1) tyrk. møntenhed ** $\frac{1}{4}$ piaster, 2) mønt i Jugoslavien = $\frac{1}{10}$ dinar.

'para- (gr. *pará*), ved siden af, forbi, udover, imod. I *kemien* pladsbetegnelse for 1,4-substituerede benzolderivater. (Jfr. benzol og orto-para isomeri).

paraamidofe'no'l, foreldet betegnelse f. p-aminofenol, fot. fremkaldere. Bestanddel i Agfa Rodinal.

pa'ra'bel el. *para'bole* (gr: sammenligning). \lit., gnm.ført lignelse, der v. hj. af hverdagsmotiver anskuelligt åndelige sandheder i belærende øjemed, således N. T.s **p** (lignelser); 2) *mal.*, plan kurve, der frembringes af et punkt **P**, hvis afstand fra et fast punkt **F** (brændpunktet) og en fast linie / (ledelinien) er lige store. **p** har som symmetriakse linien g nm. **F** vinkelret på $\frac{1}{2}$.

Parabel 2).

Para'bellum, navn på en ty. automatpistol og på en tilsv. 9 mm pistolammunition.

parabolo'ide (*parabel* -*ide*). Elliptisk (hy pe rbolsk) **p** er en flade, hvis plane snit med visse undtagelser er parabler el. ellipser (hyperbler). Omdrejningsp. der fremkommer ved drejning af en parabel om sin akse, er en speciel elliptisk **p**. (III).

para'bo'lsk (gr. *parabolé* sammenstillen,

Papua-paradisfugl.

sammenligning), lignelsesvis, i lignelser; som har form af en parabel.

Para'celsus, egl. *Theophrastus Bombastus von Hohenheim* (1493-1541), ty.-schw. læge. En kort tid stadslæge i Basel, men førte ellers et omflakkende liv.Vakte stor opsigt og forbitrelse ved at forkaste den fraoldtidenoverlev. lægevidensk. Søgte at skabe et nyt system på grundlag af erfaringen med kemien som hjælpevidensk., men var stærkt hengiven til naturfilosof, spekulationen nyplaton. ænd. Indførte de kern. lægemidler; anv. plantemidlerne som ekstrakter og tinkturer. (Portræt sp.3444).

paracen'tesis (*para-* + gr. *kentéin* stikke), indstik gnm. væggen til et hulrum, som indeholder vædske, for at udtømme denne, f. eks. **p abdominis** = indstik gnm. bugvæggen, el. indstik på trommehinden for at udtømme materie fra mellemøret.

Pa'racu-'Râma [-lu-] (sanskrit: Râma med øksen), ind. brahmansk sagnhelt, der ville udrydde hele krigerkassen.

pa'rade (fr., af lat. *parare* gøre rede), 1) opr. mønstring af hvervede tropper; soldaters opstilling til særtjeneste el. hærskue; 2) bevægelse (evt. med våben el. sportsredskab) for at afværge modstanderens angreb; 3) rytterens standsning af hesten.

paraden'tose (*para-* + lat. *dens* tand f -ose), tidl. *alveolar py orrhé*, sygdom i det tanden omgivende væv, hvorved tandkødet bliver betændt og tænderne løsnes. Hyppigst hos ældre mennesker, men kan optræde i 30-års alderen.

para'digma (*para-* + gr. *deiknynai* vise), mønster, forbillede; spec. ord, hvis bøjningsformer anføres som eksempel på en hel ordgruppe.

Paradis (gr. *parádeisos* park), 1) *rel.*, i senjødedom og N. T. sjælden betegn. for de frommes opholdssted ml. døden og den endelige dom; i mod. sprogbrug (fejlagtig) betegn. for den evige salighed; 2) *arkit.*, i middelalderen en murhænet plads foran en storkirkes indgang, hvor sager pådømtes efter kanonisk ret. Lejlighedsvis kaldtes også en alm. forhal p. når den benyttedes således; 3) nordeur. bølgeleg: hoppe p; deltagerne skal føre en hinkesten gnm. p, der er tegnet på jorden i form af et parallelogram, som med streger er inddelt i rum.

Paradisbakke-granit, mørkegrå og hvidflammet granit fra Paradisbækkerne på Bornholm. Anv. som bygningssten.

Paradisbækkerne, 108 m h. bakkeparti NV f. Neksø, Østbornholm.

Paradise Lost ['parádisi 'lást] (eng: det tabte Paradis), stort episk digt af John Milton, trykt 1667.

paradisenske (*Slega'nura parudisae*).

væverfugl, de midterste halefjer forlængede og drejede. Afrika.

paradisfisk (*Ma'cropodus opercularis*), sydasiat, fisk af de labyrintgælledes fam. Broget, hannen bygger skumrede til æggene. Yndet akvariefisk.

paradisfluesnapper (*Ter'psiphone*), afr. og trop.asiat. fluesnapper, hannerne m. forlængede halefjer.

paradisfugle (*Paradi'seidae*), fam. af spurvfugle, hannerne metalskinnende m. rigt varierede fjerpyrdelser. Urskovsfugle, lever af frugter og insekter. Reden frit i træer, 2 æg. Ca. 70 arter, oftest af kragestørrelse, på Ny Guinea, N-Austr. og omkringliggende øer. Hertil bl. a. gul **p** (*Paradisea apoda*), rød **p** (*P. rubra*), blå **p** (*P. rudolphi*) sort **p** (*Seleucidus ignotus*), samt konge-p, vimpelbærer, paradisskader, krave-p, løvhyttefugle o. a. (III).

Paradisfuglen (*Apus*), stjernebillede på den syd. stjernehimmel.

paradisforn (*A'momum*), slægt af ingefær-fam. 50 arter fra den gr. verdens trop. egne. Ved Guineakysten vokser *A. melegueta*, hvis frø benyttes som krydderi og som tilsetning til eddike og spirituosa.

paradisfokker (*A'strapia*), langhalede, skadelign. paradisfugle.

paradisfåre, 1) en art af stenurtfam. (*Crassula lucens*) med tykke, kødede blade. Stueplante); 2) det vellugtende ved af forsk. trop. træer.

paradisæbler, 1) navn på småfrugtede sorter af æblefam., som *Malus prunifolia* og *M. baccata*, dyrkes som prydtæer, frugterne kan anv. til syltetøj; 2) navn for svagt voksende grundstammer af *M. pumila*.

para'doks (*para-* + gr. *ddksa* mening), en (tilsyneladende) fornuftsstridig, evt. "selvmodsigende påstand; adj. para'doksal.

Parado'xides (gr. *paradokso*s besynderlig), trilobit-slægt med kindtørne, mangleddel krop og lille hale. Ledeforstening for mellemste kambrium i Eur. og østl. Amer.

'paradysenteri, betegn. for oftest ret godartede tilfælde af dysenteri, forårsaget af lignende baciller.

para'fe're (forvanskning af gr. *pardgrafos* underskrift), medunderskrive.

para'ffi'n (lat. *parwn affinis* kun lidt beslægtet; på gr. af dets kemiske inaktivitet), voksagtig masse, smp. 45-70°. Består af de højeste led af paraffinerne. **p** udvindes af højokogene destillater af jordolie, af brunskulfjære og skiferolie-destill. Værdifuldest er hård **p** (smp. 58-62° C), der anv. til lys, derefter følger ml. hård og blød **p** (smp. ned til ca. 30° C). **p** anv. til imprægnering af papir, tændstikker, konservering af ost og frugt, i form af emulsioner til vandtætimpregn. af tekstilstoffer.

paraffinbehandling, tidl. anv. kosmetisk behandling m. indsprøjtning af flydende paraffin for at udfylde defekter i ansigtet.

paraffin'er, mættede kulbrinter af formelen *C_nH_{2n+2}*. De første led i rækken: metan, ætan, propan og butan er luftarter, de højere er vædske og udgør hovedbestanddelen af benzín; de højeste er faste stoffer (paraffin).

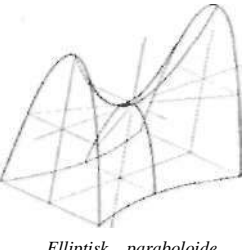
paraffinkræft, kræft, der kan opstå på huden hos arbejdere i paraffinfabrikker.

paraffinolie fås ved svovlsyreaffinerings, affarvning og desodorisering af visse jordoliedestillater; lugt- og smagsfri; anv. som afføringsmiddel.

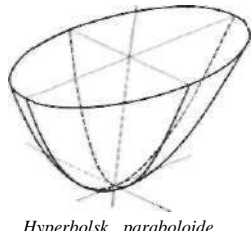
parafi'mosis (*para-* + *fimosis*) el. *spansk krave*, tilstand, der fremkommer, når en forsnævret el. betændt forhud er gledet tilbage over penishovedet og ikke kan føres frem igen. Hvis ikke tilstanden hurtigt behandles, kan der komme koldbrand af penishovedet.

parafflow [pårslflou, viskos olie fremst. af kloreret kulbrinte kondenseret med en aromatisk kulbrinte, anv. til sænkning af smøreloliers størkningspunkt (hinder paraffinudskillelse).

parafo'ni (*para-* -*foni*), den pludselige skiftet af stemmen fra dyb til høj, f. eks. i overgangsårene.

Elliptisk paraboloid.

Hyperbolsk paraboloid.

para'for'm-aldehyd d. cl. *arafor in*, poly-
 merisationsprodukt af formaldehyd. Fast,
 hvidt stof.
 para'frase (*parti-* •• gr. *frost's* udtryk),
 omskrivende fortolkning. *Mus.*: trans-
 skription el. arrangement af en instru-
 mental el. vokal skp. til et el. fl. andre
 instrumenter. Ofteest sker der samtidig
 en udtvælselse afkompositionen med varia-
 tioner.
 para'fre'ni' (*para-* \ /reni), forryktheds-
 form.
 paragan'glier (*para-* | *ganglien*), sma
 ansamlinger af væv, der er opbygget som
 binyrens marvsubstans. Ligger i bage-
 ste del af bughulen tæt op ad grænse-
 strengen.
 para'ge'nese (*para-* •• *genese*) kaldes på
 de enkelte mineralfindsteder de minera-
 ler, der forekommer sammen, deres ind-
 byrdes forhold, relative alder osv.
 para'go'nit (gr. *parage in* (vildledt), lys
 glimmer, der indeholder natrium).
 para'graf (*para-* ; *-graf*), tegn: S, afsnit
 (især i systematisk ordnet tekst).
 Paragraf 5, bestemmelse i preussisk-østr.
 fredstraktat i Prag 23. 8. 1866: belblnk
 i »de nordl. distrikter« af Slesvig skulle
 ved fri afstemning afgøre, om de ville
 under Danm. el. Preussen. Indsat på
 fr. initiativ. Forblev uopfyldt, da Bis-
 marck kun ville lade bestemmelsen gælde
 for de allernordligste sogne og i hvert
 fald beholde Sundeved og Dybbøl. S 5
 bidrog meget til at bevare sønderjyernes
 tro på snarlig genforening; men april
 1878 enedes Tyskl. og Østrig om at op-
 hæve den, hvilket først offentliggjordes
 febr. 1879. Juridisk set kunne Preussen
 siges kun at være forpligtet over for
 Østr., men flertallet af sønderjyderne og
 det da. folk fastholdt, at der forelå rets-
 brud. Da. regering kunne ikke gå imod
 Preussens argumentation og erkendte
 1879, at Danm. ikke havde noget jur.
 krav efter S 5, hvilket dog først blev
 bekendt efter optantkonventionen 1907.

para'gram' (*para-* | *-gram*), indskudt til-
 føjelse; spøgende ordspil ved ændring af
 begyndelsesbogstav(er) (»leve og nyde«
 for »leve og yde«).

Paraguana' [-gwn'iw], halvø på Maracaibo-
 golgens V-side i Venezuela. GulFIOiCo.
 har her en havn og raffinaderi.

Paraguay (da. [p'ra'gwai], sp. [p'ra'gwai]),
 (o/l. *Keptihua del Paraguay*), republik
 i Sydamerika; 405 000 km², 1252 000
 indb. (1947), 3 pr. km². Hovedstad:
 Asuncion. Grænsen mod Argentina dan-
 nes af floderne Pilcomayo, Paraguay og
 Parana; mod N gar grænsen til Bolivia
 gnm. Gran Chaco, til Brasilien følger den
 bakkedrag og vandløb. Den del, der lig-
 ger V for Rio P. er en flad slette (del af
 Gran Chaco), mens landet ml. P-lodden og
 Parana overvejende er en lav højslette. -
Klimaet er på overgangen ml. subtropisk
 og tropisk; Asuncion har 16,1 i koldeste
 og 27,0 i varmeste måned; nedbor 141,5
 cm, hvoraf V₃ falder i fa kraftige byger
 om sommeren. Vegetationen er subtro-
 pisk savanne og skov. - *Befolkningen* be-
 står af guarani-indianere, der har bevaret
 deres sprog, og af fa spansktalende me-
 stiter. Det oli' sprog er spansk. - *Main:*
 1 guarani 100 centimes. *Mal og vægt:*

Mato Grosso i SV-Brasilien. get
 strømmer republikken Paraguay. f-
 med Parana ved Corrientes.
 Paraguay-te, d. s. s. mate.
 paragummi (kautsjuk) er den ved primitiv
 rogning udtvunne brasiliansk.: kautsjuk.
 Para'iba el. *Parahyba*, stat i NØ-Brasi-
 lien; 74 680 krrl'; 1 592 000 indb. (1945).
 Hovedstad: Joao Pessoa.
 Para'iba, Rio, loder i Brasilien; 1) P do
 Norte[-du'n.->rti](1078 km l) i staten P;
 2) P do Sul [du'sul] (370 km l) N f. Rio
 de Janeiro
 parakse in cl. *lobekt.* spaltningspr
 dukat af ka: in, p oplær under i id'virk-
 ning af løb nzymet chymosin; ar: bl.a.
 til fremst. f formstoffet galalit.
 para'kle't (i r; advokat), anv. Jol 14-16
 om Helligånden.
 para'kuisis Wil'lisii (*para-* | gr *akns is*
 horelse) (efter d. (•ng. læge Thorn; i Willis
 (1621.-1675)), bedre horelse i støj; i
 ges hos patienter med otosklerose »agitta-
 'paraldehd' (par'tf | *aldehyd*) ge.,
 (CHO), polymerisationsprodukt af
 aldehyd. Vædske. Anv. som sovemiddel.
 paralip'omena (gr. udeladte ting), tillæg
 til et skrift; spec: navn på Krønikerens
 Bøger i Bibelen om supplement til Sa-
 ls og Kongernes Bøger.
 para'lip'se (gr. *paraleipsis* udeladelse), en
 talefigur, f. eks.: »for slet ikke at tale om
 hans gerrighed«. Understregning gnm.
 tilsyneladende forbigåelse.
 pa'ra'tiske (gr. *par-alos* som ligger ved
 havet) kaldes de kulførende dannelser,
 der er opstået i kystegne ved fortidshavs.
 paral'akse (gr. *parallaksis* afvejsing)
 (astron.), den vinkelforskydning, retnin-
 gen til et himmellegeme undergår, når
 iagttagelsesstedets plads i rummet foran-
 drer sig. For solsystemets legemer spiller
 den p en rolle, som fremkommer ved
 flytning af iagttagelsesstedet på Jordens
 overflade, dels fra sted til sted, dels på
 samme sted på gr. af Jordens rotation.
 Målingen af denne sæk. daglige p fører til
 bestemmelse af afstandene i solsystemet.
 For fiksstjerne er afstandene så store, at
 den daglige p er forsvindende lille. For
 disse iagttages en sæk. årlig p, der frem-
 kommer ved Jordens årlige bevægelse
 omkr. Solen. En fiksstjernes årlige p er
 omvendt proportional med fikstjernes
 afstand. Den nærmeste fiksstjerne, a
 Centauri, har en p på 0,76 buesek. For
 nogle tusind fiksstjerner er p så store, at
 de har kunnet måles med nogenlunde
 sikkerhed, hvorved afstanden er blevet
 bestemt, men for det store flertal af
 stjerner er p så små, at de ikke kan måles.
 Den første sikre måling af en fiksstjernes
 p udførtes 1837-38 af Bessel.
 paralaktisk opstilling *par. illakt-*
 kos vekslende), ophængning af en astron.
 kikkert, så at den er drejelig om verdens-
 aksen og en derpå vinkelret akse.
 paral'lel' (gr. *parallelos* ligge ide v. siden
 af). 1) *mat.*, to rette linier i i tmrn; plan:
 to planer el. en ret linie og ci plan kaldes
 p, når de ikke skærer hin anden. hvor
 langt de end forlænges; 2) *si.*, skytte-
 el. færdelsgrav, der løber på langs af
 jævnløbende med en stilling.
 paral'lel'aksio'met er følgende geome-
 triske forudsætning: gnm. et punkt i er
 pla kan der lægges en og kun een re
 linie para :l med en given linie i planen
 Dette aks m kan føres tilbage til Fuklid:
 elementci 5. postulat).
 paral'lel' pipedum (*par Mel* *epip.*
dos Hade), legeme, be-
 grænset af 6 paral'lel'grammer.
 paral'lel'forbindeh eller *parallelkohl* in
 elektr. kobling af ei heder (f. eks. app:
 rater), hvor h enhed er forbundet til
 begge lu ved l' d' nge- ledes at de alle
 får s'jimme spænding, m' n ikke nødven-
 digt immc strøm
 paral'lel'isme (af *par.* *ellel*), i *oijen* øp-
 fattel if. hvilk. n v fænom. g' rækker
 led f' r' l' l' d k' spoidierer uden at ind-
 virke på hinanden; i *pul' si* og *rukuk* en
 afn' k' i' t' del' (syr) ane udtryk dan-
 nelse gcm agels.

parallelo'gram (*parallel* | gr. *gramner*
 linie), en firkant, hvor de modstående si-
 der er parallelle.
 parallelprojektion, *mat.*, projektion med
 parallelle sestraler.
 parallelsteder, bibelsteder med beslægt-
 et indhold.
 parallelstruktur har bjergarter, hvis be-
 standdele er ordnede parallelt med en
 flade el. linie (eks: krystallinske skifre).
 paralleltonerarter, de dur- og moltone-
 arter, der har samme fortegn, f. eks. C-
 dur og a-mol.
 parallelværk, lededæmninger parallelt
 med kysten el. strømmen, p anvendes til
 indsnævring af sejlfløbet el. beskyttelse
 af kysten.
 paral'ogisme (*para-* • *logik*), logisk fejl-
 slutning.
 para'lyse (gr.), lammelse. Ordet bruges
 med. (mest i hospitalsjargon) om demen-
 tia paralytica, og tilsv. bruges »para-
 lytiker« om en dementia paralytica-
 patient; paraly'se're, lamme.
 paraly'sis 'agitans, gr.-lat.. *Park bi-*
sons sygdom (opr. beskrevet af den eng.
 læge James Parkinson), skævelamthed el.
 rystelamthed er en sygdom, som sædv.
 beg. hen imod 60-års alderen. Den viser
 sig ved rysten af hænderne og senere
 hele legemet, hvortil kommer stivhed af
 musklerne medførende langsomhed af
 bevægelserne, ubevægelighed af ansigtet,
 krumning af ryggen og gangbesvær. Sym-
 dommens anat. grundlag synes at være
 svind af visse nerveceller i hjernestammen.
 paral'ylisis gene'ralis, d. s. s. dementia
 paralytica.
 paral'ytisk (gr. *paralytikos* delvis lammet,
 af *para-* *lye* in opløse), lam.
 paramagne'tisme, svagere form for
 magnetisme end den, der findes hos jern
 (ferromagnetisme), p findes hos mange
 stoffer og skyldes kredsende elektroner i
 atomerne, p er omv. proportional med
 temp. og viser ikke hystereser.
 Para'maribo, hovedstad i Holl. Guayana
 ved Surinamfiodens munding; 73 000
 indb. (1946).
 para'menta dat. udstyr), fællesnavn for
 liturgiske dragter; parame'tik, læren om
 liturgiske klæders form og anv.
 para'me'ter (*para-* • *-meter*), *mat.*, 1)
 hjælpestørrelse el. hjælpevariabel; 2) ved
 ellipse, parabel el. hyperbel længden af
 den på aksens vinkelrette korde gnm. et
 brændpunkt.
 parame'tritis, betændelse i parametrium.
 para'metrium (*para-* • *gr. meter* moder),
 bindevævet på livmoderens siddelfade.
 paranne'si' (*para-* • *mnesi*), erindrings-
 fejl, fejlerindring.
 'Páramo, den ml. skovgrænsen og sne-
 grænsen liggende del af Andeskædens tropi-
 ske del; udtynnes mest til græssang
 for far og lama.
 paramor'fose (wra- | gr. *morfe form* |
 -ose), pseudomorføse af et mineral efter
 et andet med samme kern. sammensæt-
 ning.
 Paramo'shiri, nordligste større ø bl.
 Kurilerne; Sovj.
 Paramout [p'áraunta], amer. filmsel-
 skab. Oprettet 1914. F. rhvervedes 1916 af
 Adolph Zukor, der siden har været dets
 ledende og bærende kraft.
 Para'ná, by i Argentina, ved floden P
 over for Santa Fe; kan nas af oceanskibe
 på 5 m dybgående. 78 000 indb. (1944).
 Para'ná, stat i S-Brasilien; 241 300 knr;
 i 329 000 indb. (1946). Hovedstad: Cu-
 ritiba. Leverer mate og Parana pine
 (Araucaria brasiliانا).
 Para'ná, Rio, Argentinas hovedfiod
 (3300 km l., afvander 3 mill. km²), ud-
 springer i Brasilien under navnet Rio
 Grande 150 km N f. Rio de Janeiro; efter
 oplagelse af Rio Paranaia far den navnet
 Parana. Danner s. m. Rio Uruguay Rio
 de la Plata. Fra Corrientes er P 900-
 2200 m bred, de sidste 300 km er et stort
 indlandsdelta. P er sejlbart for ocean-
 skibe på 7 m dybgående (II 000 BRT)
 til Rosario og 5 m dyvgaende (6000
 BRT) til Santa Fe.
 Parana'iba, 950 km l. biflod til Parana;
 adskiller de brasilianske stater Goia/ (g
 Mi nas Gerais.

Paraguay, Rio [-'gwai], 2200 km l. sejlbart
 biflod til Rio Parana. udspringer i staten

paranoia (gr: afsind), form for forrykthed.
paranodder, frøene af et stort træ, hørende til myrtefam., fra trop. S-Amer. Den kuglerunde frugt, så stor som et barnehoved, indeholder talrige, trekantede frø, der indeholder 66-70% olie, og af hvilke der udvindes paranoddeolie; anv. som spiseolie og til sæbe.

para'pet (fr.), brystvært.

para'ply' (fr. *parapluie*, egl: mod regnen), sammenfoldelig regnskærm af vandtæt stof. Kendt i Eur. siden slutn. af 17. årh.

para'plynker, sav., paraply-el. skålformet anker, der f. eks. anv. ved opankring af fyrskibe og bøger.

parapso'riasis (*para-* *psoriasis*), fl. sjældne, delvis psoriasislign. hudlidelser.

'parapsykologi', moderne betegn. for den gren af psyk., som omhandler okulte fænomener; d. s. s. metapsykologi.

parasher [pa'ratet] (hebr. *parash* dele), afsnit, hvori Mosebøgerne deltes ved synagogeoplysningen.

para'sit (gr. *parásitos* medspisende), snyltegæst; snyltedyrl el.-plante, dvs. organisme, som ernærer sig af andre organismers væv, legemsvædsker el. tarmindehold.

para'sitkrater, mindre krater på siden af en vulkankegle.

para'sol' (fr., fra ital. *parure* afbøde *!-sole* sol), sølskærm af papir, silke el. lign. let stof. Koks i beg. af 17. årh. fra Orienten til Eur.

para sol fugl (*Cepha'lopterus or'natus*), sort spurvfugl, kragestørrelse, parasol-lign. fjertup på hovedet. Trop. S-Amer.

para'sol/hat (*Lepi'ota*), slægt af paddehatte med midtstillet stok med ring og ofte grynet el. skællet hat. Hvide sporer. 40 da. arter, især i skove. Stor p (*L. procera*) i løvskov og rabarber-p (*L. rhacodes*) i nåleskov er spiselige. (Ill. se tavle Svampe).

para'sol/myrer, d. s. s. bladskærmyrer.

parasterilit'e el. *selv- og intersterilitet*, planteindividuers manglende evne til at bestøve sig selv el. f. eks. to hver for sig frugtbare frugtsorters manglende evne til at befrugte hinanden.

parasym'pathicus (*para-* 1 *sym-* + gr. *pathés* som er modtagelig for påvirkninger), del af det vegetative nerverystem. Kernefor p ligger i hjernestammen og den nederste del af rygmærven. Trædene til de organer (bl. a. hjerte, lunger, mavetarmkanal), som p forsyner, forlader centralnervesystemet sammen med visse hjernenerver (3, 7, 9 og 10) og gnm. enkelte rygmærvsnerver.

pa'ra't (lat. *parare* gøre rede), beredt, klar, villig.

para'takse (*para-* gr. *taksis* opstilling), *gramm.*, sideordning ml. sætninger.

paratylo'ideae, **gl'andulae** (gr.-lat. egl.: kirtlerne ved siden af skjoldbrusk-kirtlen), skjoldbrusk-kirtlerne. 4 knap ærtstore kirtler, der ligger bag skjoldbrusk-kirtlen. Deres sekretion er intern og regulerer organismens kalkuofskifte.

'paratyfus (*para-* + *tyfus*), akut infektionssygdom fremkaldt af en bakterie af paratyfusgruppen. Sygdomsbilledet kan enten minde om en mave-tarmforgiftning med diarrhoe el. om tyfus, men er i reglen mildere.

paravane (da. [para'vains], eng. [párs-væin]), (*para-* + eng. *vane* præpelblad), topedolign., selvstyrende flyder, der til sikring mod forankrede miner slæbes under vandoverfladen fra skibstævnen, een på hver side. Kan slæbes agter, såfremt de anv. til egl. minestygning.

par avion [para'vi:] (fr: med flyvemaskine) internat. bet. for luftpost.

Paray [pa'ræ], *Paul* (f. 1886), fr. kapelmester. Har komp. oratoriet *Jeanne d'Afe*.

parbleu [par'blo] (fr: ved blå, forvansket af *par Dieu* ved Gud), min sandten o. 1.

parcel [-sæl'] (fr., af lat. *particula* lille del), jordlod udstykket af en større ejendom.

parcelhuse, eenfamiliehuse opført på ret små (400-1000 m²), ensartede grunde.

parcel'list, lodsejer, lille husmand.

pareer [-s] (lat. *Parca*), i rom. rel. tre skæbnegudinder. Nona. Decuma og Morta. identificeret med de gr. moirer.

'Parceval [-s], middelalderlig helt fra keltisk sagn. behandlet af Chrestien de

Troyes i »Pereeval ou le conte du Graal" (før 1200) og Wolfram von Eschenbach i »Parzival« (efter 1200). På Wolfram bygger R. Wagners »Parsifal« (1882).

pardannelse, /><, proces, hvorved der dannes en elektron og en positron samtidig med at et elektromagnetisk strå

Tågekammeroptagelse af elektronpar i argon.

lingskvantum forsvinder. Til p kræves, at strålingskvantet har en energi på godt 1 MeV (γ-stråler). p er forudsagt teoretisk af Dirac og senere påvist ved tågekammeroptagelser. p finder sted i den kosmiske stråling.

PardoBazán [pa'rdlo Ba'pan], £m7w(1851-1921), sp. forfatterinde, en af de bedydeligste repr. for den sp. naturalistiske roman; hovedværk *Los Patos de Ulloa* (1886) (foregår i hendes hjemstat Galicien).

pardón [-dn:] (fr.), tilgivelse, nåde; undskyld!

Pardubice [pa'dubitsæ] ty. *Pardubitz*, ecb. by ved Elben; 45 000 indb. (1945). Kern. industri m. v.

'Pá'ré, *Ambroise* (1510-90), fr. kirurg og kgl. livlæge, udgæet fra de ulærde barberkirurger. Renæssancens store kir. reformator. Forbedrede behandl. af skudår, forkastede brændejernnet som blodstansningsmiddel og genindførte underbinding af karrene. Forbedrede teknikken ved fl. operationer, fremstillede protoser og ortopædiske apparater. Genindførte fodveddingen i fødselshjælpen.

pa'ré (fr. *parier* vædde), væddemål.

parement [par'mf:li:] (fr: *parer* udsmykke), den ydre, bearbejdede side af store tilhugne facadestener.

paren'ky'm (*par(a)-* + gr. *énchyma* det igdyte), anat. betegn. for et organs karakteristiske celler. I plantevæv bestående af kortceller f. eks. blodkød.

paren'talgeneration (lat. *paremalis* vedr. forældre), forældregeneration; i biol. forkortet til P.

parentation (af lat. *paremare* bringe dødsolier, af *parentes* forældre), ligtale.

paren'tel (lat. *parentes* forældre), i arveretten den kreds af personer, der nedstammer fra samme mand og kvinde.

parente'ra'l (*par(a)-* + gr. *énteron* tarm: uden om tarmkanalen); i med. betegn. for at et stof ved indsprøjtning indføres i blodet el. under huden.

parente's (*par(a)-* — gr. *tithénai* sætte), () el. [], benyttes i skrift og tryk til omslutning af indskudte ord el. sætninger.

pa're're, 1) (lat. *pa'rare* gøre rede), afbøde, afværge; 2) (lat. *pa'rere*), adlyde; 3) (lat. *pariare* gøre lig), vædde.

pa'rese (gr. *parienai* slappe), lammelse, navnlig lettere. Ordet bruges undertiden i hospitalsjargon om dementia paralytica.

Pa'reto, *Vilfredo* (1848-1923), ital. sociolog og økonom. Hans hovedværk *Tratato di sociologia generale* (1916) indeholder antidemokratiske og anti-intellektualistiske synspunkter, bl. a. en teori om eliternes cirkulation, der bevirker, at han har kunnet betragtes som forløber for fascismen.

par excellence [paræksæ'lr:is] (fr.), i ganske særlig grad, fremfor nogen.

parfait [-fæ] (fr.), fuldkommen, fuldendt.

parfait-is [-fæ:] (fr.), let frossen dessert-is af pisket fløde, æg og sukker.

parforce [-forsæ] (fr. *parforce* med magt), om hvad der udføres på voldsom måde.
par'forcejagt, 1) jagt, udøvet af ryttere, som med en meute forfølger et enkelt stykke vildt indtil det er så udmattet, at det kan dræbes; 2) d. s. s. jagttridning.

parfumer [-'fy:] (fr. *parfum* duft) består af en blanding af lugtstoffer (et enkelt ville gøre p kedelig) samt fiksativer (f. eks. balsamer og harpikser), der selv kan have en karakteristisk lugt, endv. forsk. nuanceringsstoffer. Til de naturl. lugtstoffer hører de animalske (som ambr, moskus, civette (kintelsekret fra civellen)), de vegetabiliske, i første linie æteriske olier (citron, eukalyptus, fyrrenål, lavendel, petitgrains o. m. a.) og de egl. blomsterolier, der er meget kostbare, men uundværlige i de finere p. Hertil kommer de syntetiske lugtstoffer (f. eks. benzylacetat—jasmin, geranylacetat—rosenagtig, jnon >viol o. a.). Som eks. på en klass. fr. p skal nævnes Chypre (blanding: egemos, bergamot, vetivert, civette, div. balsamerog harpiksersamt rose og jasmin som harmoniseringsstoffer).

'pari el. *al pari* (ital.), ligestohed. Et værdipapir siges at stå i p, når dets pris (kurs) er lig dets pålydende værdi. To landes valutaer står i p, når deres indbyrdes kurs svarer til forh. ml. hovedmønternes gulddindhold.

'pa'ria (tamulsprog, egl: trommeslager) opr. navn på en lavtstående kaste i S-Indien; i alm. betegn. fl. individer el. grupper, der har ringere kår og rettigheder end normalt for medl. af det samfund, hvortil de hører.

'Paria-golfen, lavvandet bugt ml. Venezuela's kyst og Trinidad; udmærket ankerplads.

'pa'riahunde, Orientens forvildede, herreløse hunde, særlig udbredt i N-Afr. og S-Asien.

Pa'ricutin, vulkan i Mexico, 350 km 0 f. Mexico City, opstået foråret 1943.

'pa'ries (lat.), anat., væg.

parie'ta'lorga'ner (lat. *paries* væg), de hos adsk. hvirveldyr (rundmunde, øgler m. fl.) i issebeten beliggende sanseorganer, der har øjagtig bygning og må opfattes som rudimenter af et 3. uparret øje. parie'ta'l'øjte, d.s.s. isseøje.

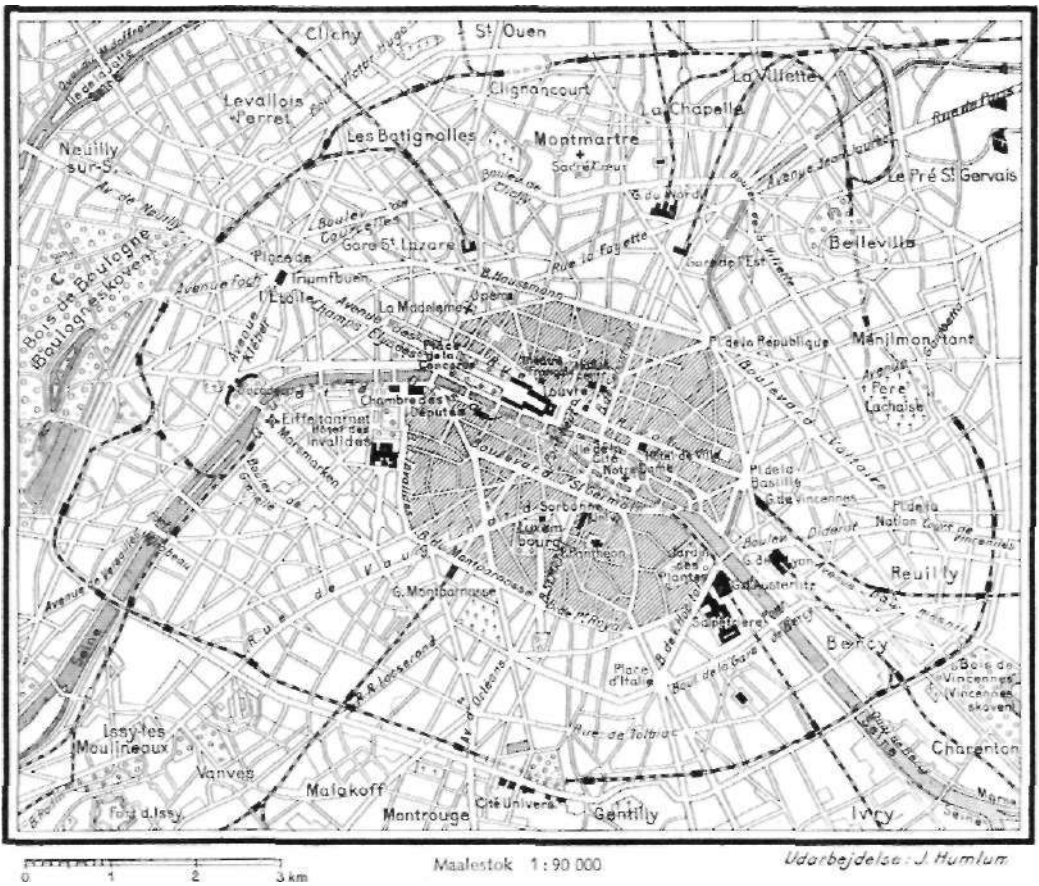
Parifias, **'Punta** [pa'rifin:] Sv Amerikas vestligste punkt, i N-Peru. 81' 20' v. l.

Pa'rini, *Giuseppe* (1729-99), ital. digter, som i satiren *Il Giorno* (1763-65 og 1801) revsede adelens tomme og letfærdige liv. Skrev også fuldenkte oder.

Pa'ri's (fr. [pa'ri]), Frankrigs hovedstad (siden 987), ved Seine; uden forstæder 2 725 000 indb., med forstæder 4,8 mill. indb. (1946). Hovedsæde for fr. mode- og luksusindustri, desuden stor jern-, stål- og maskinindustri. En af verdens vigtigste turistbyer, besøgt p. gr. af sine talrige kunstsatte og sit (økon. betydningsfulde) forlystelsesliv, desuden talrige kunstskeoler, univ., osv. P er anlagt på Seine-øen Ile de la Cité, men bredte sig til nabøen Ile St. Louis og flodens bredder. Dens vækst afspejler sig i de ringe af boulevarder, der efterhånden er anlagt på de gamle fæstningsvoldes plads. På Ile de la Cité ligger domkirken Notre Dame de Paris, Palais de Justice, Sainte Chapelle og la Conciergerie (byens gamle fængsel). FL broer, ældst og smukkeste Pont Neuf, forbinder øerne og Seinebredderne. På højre bred findes handelscentret med børsen, gaderne Rue de la Paix (store mode- og juvelerforretninger) og Avenue des Champs-Élysées (internationale hoteller) samt de store boulevarder; endv. P's vigtigste teatre, især l'Opéra og Théâtre Français, desuden

Paris. Udsigt over Seinen med Eiffeltårnet i baggrunden.

Kort over Paris.

Madeleine-kirken. Langs Seinen strækker sig Tuilerie-haven, nu offentlig park med mange skulpturer. V herfor ligger Place de la Concorde med Luxor-obelisken, mod O Louvre med de store kunstsamlinger; på højre bred ligger endv. rådhuset (Hotel de Ville), Palais Royal, bygget 1629-34 til Richelieu, samt monumentet over Napoleons sejr, den store triumfbue på Place de l'Étoile, hvorfra 12 gader stråler ud. Under triumfbuen hviler »en ukendt soldat« fra 1. Verdenskrig. O f. Louvre ligger les Halles centrales, P-s torvehaller. På venstre Seine-bred findes det gi. universitetskvarter (Quartier Latin) med Sorbonne (oprettet 1253) og talrige højere læreanstalter, videnskabelige institutioner, biblioteker og boghandlere, desuden Panthéon, som nu er nationalmausoleum; endv. de fleste ministerier og den skønne park Jardin du Luxembourg med Palais du Luxembourg (Senats sæde); mod V ved Quai d'Orsay ligger Deputeretkammeret (Palais Bourbon) og P-s vartegn, det 300 m h. Eiffeltårn, bygget 1889; tæt herved: Invalidekirken med Napoleon I.s grav. - P er administrativt og postalt inddelt i 20 arrondissementer. Forstæderne omkr. det gi.

Paris. Quai de l'horloge.

P er efterhånden blevet indlemmet i byen. Mod N ligger bl. a. Montmartre, tidl. kunstnerkvarter, nu hovedsagelig centrum for P-s forlystelsesliv; på dets højeste punkt ligger SacréCoeur-kirken. Mod O ligger arbejderkvartererne Belleville og Ménilmontant med kirkegården Père Lachaise, mod S kunstnerkvarteret Montparnasse og den internationale studenterby (Cité universitaire), og mod V de elegante kvarterer Passy og Auteuil og den store park Bois de Boulogne. - *Historie.* Oldtidens Lutetia på Seineøen, flodhandelsplads i gallertiden, udvidedes i romertiden; tog navn efter omboende stamme (Parisii), grevskabscentrum i Karolinger-tiden; midtpunkt for Capetingernes efterh. voksende nordfr. kongemagt. Handels- og universitetsby i middelalderen, udvidet og befæstet, centrum for kgl. admin., udbygget som fr. hovedstad under enevælden, til Ludvig 14. ca. 1670 flyttede hoffet til Versailles. Ca. 1/3 mill. indb. 1789. Førende under revolutionen, styret kongedømmet 1792, bedste støtte for jakobinerne, midtpunkt for konventets og Napoleons centraliserede styre. Stærkt voksende efter 1800, øget økon. magt som fr. jernbanecentrum efter 1830, storindustriby især efter 1850. Politisk ledende (revolutionerne 1830, 1848, 1870), bøjet ved Pariserkommunens nederlag 1871, støttede yderligt, politisk (Boulangier i 1880'erne; centrum f. socialistisk arbejderbevægelse). P-s fald bestemte Frankrigs 1814, 1871, 1940. Under Napoleon 3. saneredes det centrale P, der kom brede boulevarder, og imiteret pragtarkitektur skød frem ml. gotiske kirker og barokpalæer. Ty. bombardementer 1870-71 og 1918. Fredsforhdl. efter 1. Verdenskrig skete i P, i hvis omegnslotte (Versailles, St. Germain, Neuilly osv.) traktaterne underskrevs.

Besat uden kamp af ty. 14. 6. 1940; efter invasionsgennembruddet befriede P sig selv, definitivt besat af allierede styrker 29. 8. 1944. Fredsslutn. i P ml. De Allierede og Ital., Rumæn., Ung., Bulg., Fini. 10. 2. 1947.

'Paris el. Alexandros, if. gr. sagn søn af kong Priamos i Troja. P blev anledning til den trojanske krig; gudinderne Hera, Athene og Afrodite valgte P til dommer i deres strid om, hvem der var skønnest; han gav Afrodite prisen, fordi hun lovede ham den skønneste kvinde til hustru. Det blev Helena, g. m. kongMenelaos af Sparta. Da P bortførte hende, fulgte det gr. hævnogt og Trojas fald. P blev dræbt af Filoktetes.

Paris [pa'ri:s], *Gaston* (1839-1903), fr. romanist. Har især beskæftiget sig med fr. sproghist. og ældre fr. litt.

Pa'ri's, Ludvig Filip, greve «(1838-1894), fr. tronpretendent, sønnesøn af Ludvig Filip. Udset til konge ved februarrevolutionen 1848, anerkendtes af legitimitisterne efter 1883, udvist af Frankrig 1886.

pariserblåt, pigmentfarve, d. s. s. berlinerblåt.

Pa'ri'serkommunen, revolutionær regering i Paris marts-maj 1871. Pariserne, urolige efter neds og sult under ty. belejring 1870-71, rejste 18. 3. 1871 åben modstand mod fr. regeringstropper, der ville fjerne nogle kanoner fra Montmartre. Thiers, der ledede den kons. regering, trak da tropperne bort fra Paris og beg. regulær krig. Pariserne valgte revolutionært byråd og krævede Frankrig omdannet til et løst forbund af selvstyrede kommuner. 21.-28. 5. blev P knust af Versailles-regeringens tropper. P-s ledere gennemførte især under de sidste forfærdelige kampe en række terrorhandlinger (nedskydning af gidsler; ildspåsættelse, så at Tuilerierne og Hotel de Ville blev

adslagt); regeringen lod tropperne svare med hensynsløse massakrer (antal dræbte anslås til over 20 000), og efter sejren dømtes tusinder til deportation. Alm. amnesti kom først 1880. P var mere en radikal småborgerbevægelse, selv om nogle af lederne udtrykte soc. ideer.

Paris er nok en messe værd (fr. *Paris vaut bien une messe*), utyring tillagt Henrik 4. af Frankr. (stammer vist fra Sully); 1593 gik H. 4. over til katolicismen, hvor-efter Paris overgav sig til ham.

Pariser-søretsdeklarationen, vedtaget 1856 efter Krimkrigen af de vigtigste sømagter; fastslog bl. a. grundsætningen »frit skib, fri lading« o. a. regierom søkrigsførelse.

Parisienne, La [la pari'zjæn] (fr. den parisiske), hymne til forherligelse af Julirevolutionen (1830), tekst af Casimir Delavigne, musik af Auber.

pa'ri'sier, gallsk stamme om Paris.

Paris-konventionen af 1919, internat, konvention, som fastlagde, at enhver stat har højhedsretten over lufrummet over sit territorium. Ml. de to verdenskrige var den internat, lufttrafik reguleret af P, der omfattede næsten samtlige eur. stater. I forb. med P oprettedes den første internat, luftfartskommission: Commission Internationale de Navigation Aérienne.

Paris-London-bækkenet, *geol.*, skålfornet område, omfattende S-Engl., Belgien og N-Frankr., med aflejringer fra ældre tertiar, for en stor del afsatte i en særlig havarm, men med meget vekslende dannelser, aflejrede i såvel salt som brakt og ferskt vand.

Paris-presse [pari-'præs], fr. aftenavis i Paris; udg. siden nov. 1944. Uafhængig-moderat m. gaullistiske sympatier. Oplag 1948: 446 000.

Paris-soir [pari-'swa:r] (fr. *soir* aften), fr. dagblad (upolit.), grl. 1923; ophørt. Oplag før 1940 ca. 2 mill.

pari'te' (lat. *par* lige), lighed, ligestilling; pariforhold. Spec. brugt om trossamfunds ligestilling i en stat. I Danmark, har folkekirken fortrinset, men andre trossamfund kan få anerkendelse.

park (mlat. *parcus* indhegning), 1) større have, ofte offentl. tilgængelig; 2) *mil.*, dels oplag af gods (artilleri-, ingeniør-, flyver-, vognp), samling af dyr (kvæg-p) til haren, dels hærled, der skaffer og medfører slikt.

Park [pa:k], *Mungo* (1771-1806), skotsk Afrika-forsker, udforskede Nigers løb 1795-97.

parkbebyggelse, korte længer, blokke el. vinkelbygninger, helst ikke over 3 etager,

Dansk parkbebyggelse. Blidah.

grupperet i parklignende anlæg med opholdsarealer, legepladser og veje, der ikke har gennemgående trafik.

Parker ['parkar], *Dorothy* (f. 1893), arner, forfatterinde. Satiriske noveller om kvinder: *Laments for the Living* (1930), da. *Den Store Blondine* (1944).

Parker ['p:k3]. Sir *Hyde* (1739-1807), brit. admiral. 1801 chef f. den eng. Østersøflåde, lod Nelson som viceadmiral med en del af flåden angribe de da. blok-skibe i slaget på Kbh.s red 2. 4. 1801.

par'ke'ring (af park ²), henstilen af et køretøj på gade, vej el. plads.

parkeri'se'ring, rustbeskyttende behandling af jerndele (før lakering el. maling) ved neddykning i en sur opløsning af manganfosfat. (Opkaldt efter den eng. kern. Alexander Parkes (1813-90)).

parkesering, raffinering af sølvholdigt bly ved tilsætning af zink til smeltmassen, hvorved udskilles et sølv- og blyholdigt zinksium, af hvilket sølvet kan udvindes (opf. af den eng. kemiker *Samuel Parkes* (1761-1825)).

ParkestonQuay ['pa:kstan 'ki:].Esbjerg-Harwich rutebådenes kaj i Harwich.

par'ket (fr. *parquet* trægulv), tilskuerplads på gulvet i et teater.

parketgulv, gulvbelægning af træstaver henlagt på et blindgulv el. på beton i mønstre (tavt- el. sideben). Nu anv. ofte en langstavet parket, d. v. s. at staverne på fabrikken er sammenlimet til brædder, som henlægges direkte på bjælkerne.

Parkhurst ['parkhrst:], *Helen* (f. 1887), amer. pædagog, påvirket af Dewey. Skoleleder i New York, udførte Dalton-planen.

Parkinson ['pa:kinsn], Sir *James* (1755-1824), eng. læge, har beskrevet skælv-lamheden (paralysis agitans), også kaldt P-s sygdom.

parkinson'sisme (efter *J. Parkinson*), tilstand, ved hvilken der optræder lign. sympt. som ved paralysis agitans. Findes især ved kroniske former af »australsk sovesyge«.

Parkinsons sygdom ['pa:kinsn], d. s. s. paralysis agitans.

'Parkov, *Hans* (1857-1934), da. politiker. Officer; kons. folketingsm. 1906-13, 1918-34, talsmand for »borgerligt samarbejde« med Venstre. Fra 1909 formand for Gentofte kommunalbestyrelse, gennemførte ny kommunalordning, 1934 borgmester.

paria'ment (fr. *parler* tale), opr. samtale, forhandling, senere den forsamling, hvor forhandlinger om statens anliggender finder sted. I Frankr. den del af kongens hof, som udøvede domsmagten i middelalderen, og som selv under enevælden ikke havde mistet enhver politisk indflydelse.

parlament'a'riker, medl. af et parlament.

parlament'a'risk, hvad der er skik og brug i et parlament; p regering: regering, som er i overensstemmelse med parlamentarismens grundsætninger; p immunitet: den fritagelse for retsforfølgning, som tilkommer medlemmer af et parlament.

Parlamentariske Kommission, kommission på 23 medl., neds. 15. 6. 1945 af Folketinget, skulle undersøge, hvor vidt der skulle rejses tiltale mod de ledende i Danmark. 9. 4. 1940 el. mod ministre for embedsførelse under besættelsen. Udsendte okt. 1945 betænkning ang. begivenhederne omkring 9. 4. 1940, mente, der ikke her var grundlag for forræderianklage mod reg. el. mod førende embedsmænd. 19. 12. 1945 nedsattes ny komm. (24 medl.) til undersøgelse af ministres og andre særl. ansvarliges embedsførelse under besættelsen, samt polit. virksomhed, der indeholdt anslag mod folkestyret; udsendte dec. 1946 suppl. beretn. vedr. 9. april. Til 1949 udkom yderligere 3 bd.; i alt ventes udsendt 10 bd.

parlamentarisme, princip, hvorefter regeringen skal udgå af det parti el. den koalition af partier, som har flertal i parlamentet el. dettes mest demokratiske sammensatte kammer, p udvikles i Engl. i 18. årh., men blev først endelig fastslået under dronning Victoria. I Danmark rejses kravet om folketingsparlamentarisme af Venstre, da partiet 1872 havde fået flertal i Folketinget, men først 1901 kom Venstre til at danne regering. I No. gennemførtes p 1884.

parlament'a're (fr. *parlementer*), underhandle med fjenden om overgivelse.

parlament'a're (fr. *parlementaire*), officer, der sendes til fjenden under hvidt flag (p-flag) for at underhandle. Haner ukrenkelig, men kan afvises.

par'lando el. *par'lato* (ital: talende, henh. tal), *mus.*, syngemåde, der nærmer sig den mus. betonedede naturlige tale.

par'løb, 1) skøjteløb, udført af en herre og en dame; 2) cykleløb, hvor to ryttere afløser hinanden, således at en af dem hele tiden er på banen.

par'lør (el. [-'l6:r]) (fr. *parler* tale), lille

turisthåndbog med ord og udtryk i et fremmed sprog og tilsv. tekst i det kendte sprog.

•**Parma**, 1) ital. prov. i landsdelen Emilia; 3452 km², 390 000 indb. (1942); 1545-1860 et suverænt hertugdømme; 2) hovedstad i 1), 120 km SØ f. Milano; 123 000 indb. (1947). Trafikknudepunkt, handels-

Parma. Domkirken med baptisterium.

og industriby med en del hist. bygninger (især domkirken, 1130-78, med baptisterium) og univ. (1422). Adelslægten Farneses palads, *Paiazza Pilotta* (påbeg. 1583) nummer nu *Biblioteca Palatina* og et malerigalleri. — *Historie*. P var i middelalderen byrepublik, knyttedes til Milano 1346, 1511 til Kirkestaten. 1545 gjorde pave Paul 3. P til arvehertugdømme for sin søn Pietro Luigi Farnese, hvis slægt uddøde 1731. 1748-1802, 1847-60 under Bourbon-sidelinie; 1815-47 pensioneredes kejserinde Marie Louise med P, 1860 indlemmedes P i Ital.

Parma'nides (ca. 540-ca. 470 f. Kr.), gr. filosof. Hovedrepr. for deneleatiske skole, if. hvilken den sande virkelighed er en evig, uforanderlig enhed, sansverdenen blot et skin.

Par'menion (gr. *Par'menion*) (d. 330 f. Kr.), makedonsk fælther, udmærkede sig under Filipos og Alexanders krige; henrettet, mistænkt for komplot mod Alexander.

parma's'nost (ost fra *Parma* el. 'granaost' (ost af kornet konsistens, lat. *granum* korn), fremstillet af håndskrummet mælk. Under røringen eftervarmes ostemassen til 60-63°. Osten lagres i fl. år og bliver herved så fast og tør, at den ikke kan skives, men spises i reven tilstand, p spiller en bet. rolle i den internat, ostehandel og er det ital. mejeribrugs vigtigste udførselsartikel.

Parmigianino [-d.vi'nino], egl. *Cirolamo Francesco Maz'zola* (1503-40), ital. maler. Påvirket af Correggio. Figurbilleder og portrætter, bl. a. af *Lorenzo Cybo* (kunstmus., Kbh.).

par'nas (efter *Parnassos*), digternes høje verden (f. eks. »det da. p« = den da. digterverden).

Parnassiens, les [le parna'sjÆ], fr. digterskole fra midten af 19. årh., vendte sig mod romantikkens udkramning af følelseliv og stillede strenge krav til digtets tekniske fuldkomnethed. Deres fører var Leconte de Lisle; endv. kan nævnes Hérida og Leon Dierr. Opkaldt efter deres tidsskr. »Le Parnassecontemporain«.

parnas'sisme, den af les Parnassiens repr. litt. retning.

Parnassos [-'sos], gr. bjerg i Fokis; 2457 m. I d. gr. mytol. Apollons og musernes bolig. På P-s S-kranet ligger Delfi.

Parnell [pɑ:'næl] el. ['pa:nal], *Charles* (1846-91), irsk politiker. 1875 i Underhuset, leder af Home-Rule parti og senere af Land League. P-s voldsomme polit. (obstruktion i parlamentet, boycot af eng. venlige) medførte 1881-82 hans fængsling, men gav resultater (landbolovene). Skandaliseredes 1890 v. ægteskabsproces.

par'o'di' (gr. *parodia*, af *para-* ode sang), komisk-satirisk digtning, der gnm. imitation latterliggør et litt. værk, en genre el. en stilretning, især ved at forbinde en høj form med et lavt indhold (Wessels »Kærlighed Uden Strømpen). Adjektiv: pa'ro'disk; verbum: parodi'e're.

parok'sysme(gr., af *paroksynen* ophids), voldsomt anfald, f. eks. af krampe.

parole [-'ro:ls] el. [-'ro:l] (fr) ord, løsen, feltråb; dagsbefaling; dagsbefalingsmøde; program, anvisning; æresord.

paronoma'si' (gr. *paronomasia*, af *para-* + gr. *onoma* navn), ordforandring; et navnlig i barok poesi og retorik almindeligt ordspil, beroende på lighed.

'Páros, gr. ø blandt Kykladerne; 196 km²; 9000 indb. Berømt for sit marmor.

paros'mi' (*par(a)-* -,- *-osmi*), sygelig forandring af lugtesansen.

pa'rotis (*par(a)-* | gr. *ás*, gen. *otos* øre), ørespytkirtelen.

par'otitis (*parotitis* + *-itis*), betændelse i ørespytkirtelen, **p** epi'demica; færesyge.

Parpanit, lægemiddel beslægtet med trantien. Anv. mod nervesygdomme ved øget muskeltonus, som skyldelamhed (parkinsonisme) og Little's sygdom.

parrettåede hovdyr (*Ari'o'dactyla*), pattedyrorden. Hovdyr m. lige antal tæer. Fodens og håndens akse går ml. de to midterste tæer. Hertil drøvtyggere og svin.

Par'rhasios fra Efesos (2. halvdel af 5. årh. f. Kr.), gr. maler. Karakteriseredes som naturalist. Hans værker ukendte.

• **Parri**, *Ferruccio* (f. 1890), ital. politiker. Opr. lærer, modstander af ital. ekspansion efter 1919, skarpt antifascistisk, langvarige fængselsstraffe. Bl. modstandslederne i Nordital. efter 1943, efter befrielsen leder for demokratisk 'aktions-parti', antimonarkisk; juni-dec. 1945 leder af koalitionsreg. Febr. 1946 udtrådte af koalitionspartiet, da dets flertal ønskede samarbejde m. socialisterne.

parri'cidium (lat.), opr. fader-el. modermord, senere ethvert forsøgt drab af en slægtning.

parring, overførelse af handytrets sæd i de hunlige kønseje.

parringsorganer, de organer, hvormed sæden overføres i de hunlige kønseje. **p** findes hos mange forsk. dyr, selv om parring også kan foregå uden egl. **p** (de fleste fugle), idet kønsåbningen blot lægges op til hinanden, **p** kan være en (udkrængelig) hudfold el. udvækst fra kønsejens vægge el. åbning, omdannede lemmer (insekter, krebsdyr), omdannet arm (blæksprutter), krebepalperne (ederkopper) osv. Hos mange dyr foregår ingen egl. parring, idet æg og sæd gydes frit i vandet, el. æggene overgydes m. sæd under æglægningen (froer, fisk), el. sæden optages af hunnen, efter at hannen har anbragt den i en spermatofor, der fæstes til vandplanter (salamandre).

parringsvalg, i dyreriget det forhold, at hannen (evt. hunnen) forud for parringen udvælger et individ af mods. køn. Hierigennem kan der finde et vist udvalgt sted, således at særligt udstyrede el. kraftige individer i højere grad end andre får anledning til at parr sig. Dette kan muligvis have nogen betydning for udviklingen.

Parrot's Lammelse [pa'ro-] (efter den fr. læge Jules-Marie Parrot (1829-83)), lidelse i knoglevækstzonen ved medfødt syfilis. Omheden hindrer bevægelse af arm el. ben, men egl. lammelse foreligger ikke.

Parry [pa'ri], *Hubert* (1848-1918), eng. komponist til 4 symfonier, andre orkesterværker, oratorier, korværker m. v.

Parry [pa'ri]. Sir *William Edward* (1790-1855), eng. polarfarer, forsøgte 1819-25 at finde Nordvestpassagen, opdagede Banks Land og P Øerne, nåede 1827 82' 45" n. br.

Parry Øerne [pa'ri], arktisk øgruppe i Canada, NV f. Baffin Land; de tre største øer er Melville, Prince Patrick og Bathurst.

'parsec (af parallakse og *sekuné*), en i astron. benyttet længdeenhed, lig den afstand, hvorfra 1 jordbaneradius, stillet vinkelret på synslinien, ses under en vinkel på 1 buesek. 1 parsec = 3,26 lysår = 206 265 jordbaneradier = 30,8 billioner km.

Parseier Spitze [pa'zaior 'pitsal], højeste bjergtop i Lechtaler Alperne (3038 m).

'parser, benævnelse for de i Indien boende tilhængere af Zarathustras lære, parsismen.

'parsi, sproget i de med arab. alfabet omskrevne pehlevittekster.

'Parsifal (efter *Parceval*), rel. festspl. Musik og tekst: Richard Wagner. (Bayreuth 1882, Kbh. 1915).

par'sismen (pers. *Pars* Persien), den iranske oldtidsrel. bevaret til nutiden hos de sak. parser i Indien, medens den fortrængtes fra Iran af araberne 651 e. Kr. Den opr. **p** var en kult-rel. af den fælles ariske type: slagtoffer med drikkelag, hvis dramatiske motiv var gudens kamp med det onde i en drages skikkelse, medens hensigten var: at overvinde de ødelæggende kræfter, det onde, der ingen ret har til at være til, idet det egl. liv alene er identisk med de gode kræfters udfoldelse. Omkr. 700 f. Kr. blev dette grundsyn ombrudt af en profet, Zarathustra. Det ny var tanken: god t og ond t som to ligestilte led magter i tilværelsen, den dualisme, der fik så stor bet. for den rel. udvikling. De gode kræfter er samlet under en verdensgud Ahura Mazda (Ormazd el. Ormuzd), de onde under en djævel, Ahriman, det onde som verdensmagt. Ml. disse er der kamp, som åbenbarer sig i hver lille tilværelsesdetalje, og i den deltager mennesket, tager gnm. sin etiske adfærd parti, former derved sin hinsidige skæbne og påvirker kampens universelle resultat. I en eskatologisk teologi uddybes dette syn: kampen er et verdensforløb, indspændt i tiden, endende med en dommedag, hvor en frelser, Saoshyant, åbenbarer sig, og det onde besejres, medens en ildstrøm lutrer verden, og de gode rejser sig ved en legemlig opstandelse, **p** var i sin praksis en etisk opvansrel., den gamle kult faldt væk, kun liden med tilhørende ritus bevarede som renhedens symbol.

Parsons [pa:snz]. Sir *Charles Alger* non (1854-1931), eng. ingeniør; konstruerede den første brugbare dampturbinen i 1884 og byggede 1894-97 det første turbineskib.

'pars pro' toto (lat.), en del i st. f. det hele, betegner den udtrykksmåde, at man kun nævner en del af det hele (f. eks. hoveder - mennesker).

partant pour la Syrie [pa'rta pur la si'ri] (fr: på vej til Syrien), fr. march, komp. af dronning Hortense, tekst af A. de Laborde.

'parte (ital.), *mus.*, sats, stemme.

par'te're (ældre fr. (fra lat.) *partir* dele), sonderdele.

par'terre (fr: på jorden), 1) etage i plan med terræn; 2) bageste tilskuerplads på gulv i teater; 3) *sport*, liggende brydning. Obligatorisk i en match, hvor ingen af bryderne efter 10 min.s stående brydning har et tydeligt overtag.

Partheno'cissus (gr. *parthénos* jomfru + *kissos* vedbend), *bot.*, vildvin.

parthenog'e'nese (gr. *parthénos* jomfru + *genesis*), kimudvækning af ubebrugt ægcelle. Besidder ægget haploid kromosomantal, tales om haploid **p** (droner af bier, hanner af myrer). Har ægget krocellerens diploide kromosomtal, foreligger diploid **p** (bladlus, dafnier samt mælkebøtte, kattefod, høgeurt m. fl.).

parthenokar'pi' (gr. *parthénos* jomfru + *kar pos* frugt), dannelse af frugt (= opsvulmet frugtknude) uden bestøvning og kernerdannelse. Kendes fra banan, drue, agurk, æble, pære o. a.

'Parthenon (gr. *Parthe'non*), Athena Parthénos' tempel på Athens Akropolis. Opført 448-32 f. Kr. af arkitekterne Iktinos og Kallikrates. Peripteros m. dorisk søjleorden. 69 X 31 m. Den gr. arkits mest fuldendte præstation. Rigt smykket m. skulpturer, tilskrevet Feidias, nu f.

Parthenon. Udsnit affrisen i vestgavlen.

størstedelen i British Museum (Elgin Marbles); i metoperne kampscener, på celiassens omløbende frise en fremstilling af panathenæerprocessionen, i Ø-gavlen af Athenas fødsel, i V-gavlen af Poseidons og Athenas strid om Attika. **P** husede Feidias' kolossale stående kultbillede af gudinden (fuldført 438). I middelalderen var **P** kirke, under tyrkerne moské. Midtpartiet 1687 ødelagt v. krudt eksplosion. **P** arkien, opr. provins i Persien, løvreg sig under Arsakes 250 f. Kr. fra Seleukiderne, havde 129 f. Kr. erobret hele Iran og Mesopotamien, kæmpede fra 53 f. Kr. ofte med Rom. Arsakiderne styrtedes 226 e. Kr. af Sassaniderne.

'partner, krigsfolk i oldtidens Parthien.

'Partnien, opr. provins i Persien, løvreg sig under Arsakes 250 f. Kr. fra Seleukiderne, havde 129 f. Kr. erobret hele Iran og Mesopotamien, kæmpede fra 53 f. Kr. ofte med Rom. Arsakiderne styrtedes 226 e. Kr. af Sassaniderne.

par'ti' (fr. *partie* og *parti*, af lat. *partiri* dele), del, gruppe; større væremængde; *mus.*, den for et instrument el. stemme bestemte del af et partitur; giftermål; beslutning (>tage sit **p**<); *sport, tennis*, del af et sæt, består af 4 vundne bolde, dog altid 2 mere end modstanderen;

politisk: Medens der altid er forekommet forsk. partier inden for polit. organer, er det dog først i nutiden, at **p** er trådt i forgrunden og har opnået egl. forfatningsmæssig anerkendelse. Endnu den dr. grundlov af 1915 omtaler ikke udtrykkelig eksistensen af forsk. **p**. Derimod er valgloven siden 1915 gået ud fra den faktiske **p**-fordeling som væsentlig bestemmende for rigsdagens sammensætning, idet f. eks. de 31 tillægsmandater ved folketingsvalget fordeles ml. de anmeldte **p**. Til dannelse af et nyt **p** ved folketingsvalg kræves 10 000 underskr. Ingen kan melde sig som kandidat for mere end eet **p** el. samtidigt med at han opstiller sig uden for partierne, slutte sig til el. støtte et **p**. - I lande, hvor der ikke tillades flere **p**, får det eneste anerkendte **p** en stilling, der er meget forsk. fra den, der i andre lande tilkommer et **p**, og **p**'s organer vil ofte blive de egl. indehavere af statsmagten.

parti'a'l- (vulgarlat. *partialis*, af lat. *pars* del), delvis, delat.

partialobligationer, på andele af et større beløb lydende og med fortløbende numre forsynede obligationer.

partialtoner, deltoner, rækken af en tones overtoner.

partialtryk for en luftart i en luftblanding er det tryk, den ville udøve, hvis den var alene i beholderen.

participation (fr.), deltagighed.

participationsloven, en af Lévy-Bruhl formodet grundlov for primitivt tænkning, if. hvilken tingene i kraft af deres mystiske kvaliteter har del i hinandens væsen og identificeres med hinanden på en for os urimelig måde.

partici'pe're [-isi-J (fr., af lat. *pars* del + *-cipere* tage), have del i; deltage.

participium [-'si-] (lat., af *participere* have del, nemlig i både adjektiv og verbum), tillægsmåde, en af verbets nominalformer. Da har to, det aktive præsens **p** (spisende) og perfektum **p** (spist), der dels er aktivt (jeg har lige spist), dels passivt (maden er spist).

part'i'el' (fr., af lat. *pars* del), delvis.

part'i'kel (lat. *particula* lille del), smådel; gram., betegn. for små ubøjelige ord, spec. interjektioner og adverbier, men ofte også konjunktioner og præpositioner.

partikula'risme (lat. *particularis* som vedrører en (lille) del (*particula*)), hævd-

Parthenon.

se af særinteresser. I teol. udtryk for, at Gud kun har forudbestemt en del af menneskene til frelse, mods. universalismen.

partikulier [-ky'lje] (fr: privatmand), rentier.

partikula'lae'r (lat. *pitricularis* som vedrører en (lille) del (*particula*)), privat; speciel.

partikulær dom, i logikken et udsagn, som (kun) handler om en del af en genstandsklasse.

partikulær ret, ret, som kun gælder for et vist område (landsdel, provins) el. for en viss kredes af personer el. for visse retsforhold.

partikulært havari, skade og omkostn. for skib el. gods som følge af uheldig hændelse under en sørejse. Bæres, mods. groshavari, af den skadelidte.

partiliste, i Danm. kandidatliste, hvorefter polit. parti kan afgøre, i hvad rækkefølge de i en stor-el. amtsskreds opstillede partililhængere skal vælges; kan røkke, hvis vælgerne afgiver tilstrækkelig mange personl. stemmer.

parti'sa'n (fr., egl: partifælle), 1) friskarmand, p har efter traditionel folkeret krav på behandling som lovlig kombattant forudsat bl. a. at han er forsynet med særligt kendetegn (uniform, armbind el. lign.) samt bærer våbene åbenlyst; kan i modsat fald behandles som krygsforbryder, 2) stagevåben med ofte liljeformet blad.

partisekretær, fast leder af polit. partis dagl. arb., særl. korrespondance m. vælgerforeninger og presse.

par'ti'sk, ledet af personlige el. parti-hensyn.

par'tita (ital.), suite.

partiti'v (lat. *part* ir i dele), det, der betegner en del af et hele, *spec. gramin-, p* genitiv, som lat. *partis montis:* en del af bjerget.

parti'tu'r (mlat. *part il ura* deling), ital. *partizione*, fr. *part* ilion, eng. *score, mus.*, den samlede fremstilling af stemmerne i et flerstemmig tonestykke, således at disse anbringes lodret over hinanden, hver på sit liniesystem.

partner (eng.), fælle, makker, kompanion. partout f-'u] (fr: overalt), absolut, for enhver pris. p-kort, adgangskort til alle afdelinger, forestillinger osv.

partrederi, et interessentskab m. h. t. et skib, der er karakteristisk ved at de enkelte interessenter vel hæfter personligt (d. v. s. med alt, hvad de ejer) for indgåede forpligtelser, men kun for en forholdsmæssig part af dem; mods. andre interessentskaber, hvor deltagerne hæfter solidarisk.

partridge'r [pfl:trid: >] (eng. *partridge* agerhøne), forsk. hårde, tunge træsorter, der bruges til spadesrestokke og knivskafter.

partsafhøring, afhøring af en part i en retssag, kan ske dels efter den påg. egen begæring, dels efter rettens bestemmelse, når modparten ønsker det. Særl. regler gælder om p i ægteskabs- og faderskabsager.

partsed, Retsplejeloven giver retten adgang til efter sit skøn at tillade en part at aflægge ed ang. sine anbringender - evt. ved ed at benægte modpartens anbringender, således at eden virker som bevis. Denne adgang anv. dog sjældent. I visse tilt. er en part berettiget til at kræve p af sin modpart. I faderskabsager afhænger det af rettens skøn, om p skal anv. I ældre ret spillede p (især med medlemsmænd) en bet. rolle og skulle ofte anses som fuldt bevis.

partsforklaring, anbringende, fremført af en part i en retssag under partsafhøring.

partsøffentlighed, grundsetn. om, at parterne i en retssag har krav på at overtære alle retsmøder og på at blive gjort bekendt med alt, hvad der fremkommer under sagen.

partus'si' (gr. *parusia* tilstedeværelse; komme), i N. T. udtryk for Kristi genkomst. 'Pärvati (sansk: den bjergfødte), i ind. rel. d. s. s. Durga.

Blaise Pascal.

Louis Pasteur.

parvenu [-ny] (fr.), opkomling.

'Parvus (lat: den lille), dæknnavn for den ty. soc. dem. A. Helphand.

pa'ryk (fr. *perruque*), tætsluttende hue m. kunstig hårsætning udenpå. Nu kun anv. for at skjule skaldethed, men allerede i det gi. Ægypten brugt som værdigheds-tegn. Som sådant må også betragtes den store, krøllede allongeparyk, der fra Ludvig 14.s hof bredte sig over hele Eur. og blev den fornemste mands særkende. Efter ca. 1730 blev den kun anv. til stads, men den dgl. p blev mindre, idet sidehåret samlede i bukler, nakkehåret fra ca. 1710-20 i en hårpung, fra ca. 1740-50 i en hårpisk. p gik af mode med Den Fr. Revolution. Bruges stadig af eng. dommere. (III. se allongeparyk og hårpisk).

parykbuk, i jagtsproget en råbuk, hvis takker er udviklet til parykopsats, der ikke fejtes, men vokser i omfang til abnorm størrelse, hvilket skyldes kastration el. ødelæggelse af testiklerne på anden måde.

parykdue, tamduerace. På begge sider af halsen kraveformet opstående fjer.

parykstil (efter allongeparykkerne), forældet betegn. f. udartet barokstil.

paryktræ, arter af slægten Rhus. Veddet af p kaldes fisettræ.

paræ'nese (gr. *parainesis* formanig), litt. betegn. f. sammenkædninger af etiske formaninger; i N. T. især i brevene hen imod disses slum.; Jakobsbr. er næsten helt p.

paræste'si' [par- + -cestesi], abnorm fornemmelse i huden el. det underliggende væv, såsom stikken, snurren, myrekryben o. a. p skyldes oftest lidelser inden for nervesystemet, undertiden af karrene.

PAS (fork. af para- umino - salicylsyre), sv. præparat, hvis virkning mod tuberkulose opdagedes 1944. Stoffet synes at hemme tuberkulosebaccillernes formeringssevne og menes at blive et værdifuldt led i behandlingen af tuberkulose.

pas [pa] (fr., af lat. *passus* skridt), danse-trin.

pas (lat. *passus* skridt), en til overgang egnet sænkning i en bjergryg.

pas (ital. *passo* tilladelse til at passere), identitetsdokument udfærdiget af en stats myndigheder til brug for dens borgere i udlandet; er ikke absolut bevis for indehaverens statsborgerret.

pas (af fr. *je passe* jeg melder p (egl: jeg går forbi)), melding i kortspil, som udtrykker, at man ikke har nogen positiv melding.

Pas [pfls], *Sinon de* (1595-1647), da.-holl. kobberstikker; har med stor tekn. dygtighed udført portrætter, navnlig af fyrstelige personer, bl. a. Chr. 4.

Pasadena [pása'dima], ostl. villaforstad til Los Angeles, California, USA; 98000 indb. (1946). Nær P ligger Mt. Wilson observatoriet.

Pasar'gadai, persisk oldtidsby med Kyros' grav og ruiner af hans palads. Pascal [po'skal], *l'Haitie* (1623-62), fr. matematiker og teolog. Sluttede sig efter en rel. krise til jansenismen og bekæmpede jesuitterne, især deres løse moralopfatelse (*Lettres provinciales* (1656-57) er P-s berømteste indlæg). Hans *Pensées sur la religion* (1670; da. *Tanker om Religionen* 1883) er en række afaristiske optegn, til et stort apologetisk værk, hvis hovedtanke synes at være, at menneskenaturen er bestemt for og kun når sit mål gnm. kristendommen. P-s mest betydningsfulde mat. arbejder er hans bidrag

til læren om keglesnit (1639), deriblandt den efter ham benævnte sætning om sekskanter, der er indskrevet i et keglesnit, samt grundlæggelsen af sandsynlighedsreg. (s. m. Fermat 1654). (Portræt). Pascals trekant (efter Blaise Pascal) er følgende opstilling

$$\begin{array}{ccccccc} & & & & 1 & & & & \\ & & & & & 1 & 1 & & \\ & & & & & & 1 & 2 & 1 & \\ & & & & & & & 1 & 3 & 3 & 1 & \\ & & & & & & & & 1 & 4 & 6 & 4 & 1 & \end{array}$$

hvor hvert tal er summen af de to tal, der står nærmest ovenover. De optrædende tal er de såk. binomialkoefficienter. Pascals vaserer beholdere af forsk. form, men med samme bundareal, beregnet til at vise, at bundtrykket i en vædske kun afhænger af vædskehøjden, men er uafhængigt af beholderens form (det hydrostatiske paradoks. Angivet af Blaise Pascal).

Pascarella [l-'ræl: <], *Cesare* (1858-1940), ital. digter. Opr. rom. dialektdigter, humoristisk og højkultiveret i *La scoperla dell' America* (1894), *Villa Gloria* (1886) osv.

Pasch [paš], *Lorens, cl. yngre* (1733-1805), sv. maler; en af den tids dygtigste sv. portrætmalere [*Gustav 3.*, *Lovisa Ulrika*]; søn af portrætmaleren L. Pasch *cl. ældre* (1702-66).

Paschalis [-ska: >], navn på 2 paver. - Paschalis 2. (pave 1099-1118) sluttede investiturstriden i Engl. 1107 og gjorde Norden til en kirkeprovins med grænsæde i Lund 1104.

Paschen [pa'jan], *Friedrich* (1865-1947), ty. fysiker. Fandt sammenhøngen ml. gnistlængde og lufttryk (P-s lov), men er især bekendt for sine grundlæggende arbejder over seriel i grundstøllernes liniespektre, der blev af stor bet. for atomteori.

Paschen-Back-effekt består i overgangen fra den anomale til normale Zeeman-effekt ved voksende magnetfeltstyrke.

'Pascoli, *Giovanni* (1855-1912), ital. digter og litt.historiker. Den største ital. lyriker siden Petrarca. Fik bet. for den efterlgt. digtergeneration gnm. sin udsøgte lyrik. Kaldes »de små tings store digter«.

'Pascua, *Isla de*, sp. navn på Påskeøen. Pas de Caias [pøtka'læ], 1) (fr.) stiødet ved Caias; 2) fr. dept. ved 1); 6752 km²; i 199 000 indb. (1946). Agerbrug, kulbyrning og industri. Hovedstad: Arras.

pas de deux [pa da 'dø] (fr: trin, af to), en dans udført af to, en af de alm. forekommende danskombalationer i ballet. - pas de trois [pa de 'trwa], pas de qua tre [pøtka'tr] (fr: trin af tre, trin af fire) osv., dans for henh. tre og fire.

'Pasek, *Jan Cliryzosom* (ca. 1630-ca. 1702), po. landskægtsforer og memoirerforfatter, opholdt sig omkr. 1658 med det po. korps i Danm., skildrede 1666 sine oplevelser (da. udg. 1895).

pasngang (lat. *passus* skridt) betegn. hos dyr det forhold, at samme sides for- og baglem flyttes samtidig.

pasha [pa'sa], tyrk. *pasa*, ærestitel f. militære og civile embedsmænd i det gi. Tyrki.

pasi- (gr. *pasi* for alle), beregnet for alle. Pasic [patfil], *Nikola* (1846-1926), serb. politiker. Russ.venlig. gr. 1881 radikalt parti; førstemin. m. korte afbrydelse 1904-19, bidrog 1918 til at skabe et centraliseret Jugoslavien under serb. ledelse, førstemin. 1921-24, 1924-26.

pasigra'fi' (*pasi-* + *-grafi*), et skriftsprog hvori både begreberne og disses indbyrdes forhold udtrykkes ved ideogrammer. Fn p skulle derfor kunne forstås af alle usæet deres for. Ingen hindstalt konstrueret p har dog kunnet gøre fyldst som internat, meddelelsesmiddel.

Pasionaria [-narja] (sp: passionsblomsten), tilnavn for Dolores Ibárruri.

pa'skivil' (af *Pasquino*), smådeskrift.

pasning, system for sammenpasning af maskindele. Man skelner ml. bevægelig p, mellem-p og fast p. For hver af disse er tolerancen afhængig af maskineriets

finhed (p-ens kvalitet). Ved hulbasis udføres hullet, ved akselbasis akslen m. den for grundmålet og kvaliteten gældende tolerance, mens den mods. del får en til p-ens karakter svarende afvigelse fra grundmålet. ISA (International Federation of the National Standardizing Associations)-systemet er det mest kendte pasningssystem.

pasning (eng. *pass* række, give), aflevering i boldspil.

'paso (sp., egl.: **trin**, gennemgæng), i ældre sp. drama et kort, let moraliserende skuespil på prosa; også om fig. i påskeproccession.

pasquil-lås ['-skvil-'], dør- el. vindueslukke bestående af et håndtag, som v. hj. af en tandhjulsanordning bevæger en lodret rige.

Pasquino ['-skwi-'], (etym. ukendt), folkelig betegn. for kendt antistatuegruppe af Achilleus m. Patroklos' lig, 1501 opstillet på Piazza Navona i Rom. På P anbragtes sødler m. sarkastiske epigrammer mod den forhadte pave Paulus 4. (1555-59). Siden udkæmpedes på samme måde orddueller m. modstandere, der benyttede en anden antik figur i nærheden, Marforio, til dette formål; deraf paskvil: smædeskrift.

pas'sa'bel (fr.), farbar; tålelig.

passacaglia ['-kaj] (pseudo-ital., af sp. *pasacalle*, egl.: som går over gaden; gade-vise), fr. *passacaille*, ligesom chaconne et danseagtigt musikstykke i tredelt takt oftest over en basso ostinato.

passage ['-sa:ʒj] (fr.), gennemgæng; stræde; sejløb; afsnit i skrift, tale; *mus.*, en større el. mindre tonerække, oftest af et virtuost præg, der danner en mods. til og afveksler med cantabile partier i et musikstykke; *ridesport*, trav uden højeste grad af samling og med et stærkt markeret svævningsmoment.

passageinstrument, et instrument, der ligesom meridiankredsen består af en sigtekikkert, der kan drejes omkr. en vandret Ø-V-rettet akse, men som ikke er forsynet med en inddelt, lodret kreds. p tjener til måling af tidene for himmellegemers passage over meridianen og dermed til bestemmelse af rektascensioner samt, ved observation af fiksstjerner med kendt rektascension, af klokkeslættet. Sidstnævnte finder anv. ved nøjagtige bestemmelser af den geogr. længde. Det første p konstrueredes af Ole Rømer.

passager f-'Je'r] (fr., fra ital. *passaggiere*, af *passare* rejse), rejsende.

passageret, den ret, der tilkommer fremmede skibe til uden ophold at gennemsejle statens søterritorium; gælder ikke blot handels-, men også krigs-skibe. I øvr. har fremmede mil. afd. ikke ret til at passere gnm. statens territorium uden særlig tilladelse. FNs pagt forpligter medlemmerne til at give p til styrker, der efter Sikkerhedsrådets bestemmelse sættes ind om en fredsbrøder.

Passaic [pa'sæ:ik], industriforstad til New York, i New Jersey, USA; 61 000 indb. (1940).

pas'sa'n (*Oryx gaze/la*), sydvestafr. sabelantilope.

pas'san't (fr.), forbigående; kortvarig gæst.

pas'sa'sksyker, dels de løsevrene skymasser, der ses drivende i passatvindens områder, dels den skymasse el. skyhætte, der inden for passatens områder ofte ses over høje øer el. enlige bjergpartier.

passatstøv, brunligt el. rødligt støv, som NØ-passaten fører med sig fra Sahara, og som især falder ned på V-kysten af det tropiske Afrika.

passatvinde (hol., *passaat*, måske af ital. *passata* passage), vinde, der blæser med stor regelmæssighed og vedholdenhed ml. vendekredse og et stykke N og S derfor, p opstår som fig. af Solens stærkere opvarmning af de ækvator-nære områder af Jorden. I hovedtrækkene blæser de: imellem vendekredse fra disse mod ækvator, bøjende mod V; uden for vendekredse fra disse mod polerne, bøjende mod Ø, p er navnlig udviklede over havene, de er stærkt modificerede langs kystområderne. I 2-3 km højde blæser en modgående vind, anti-p.

'Passau, ty. by i Bayern ved Inns udløb i Donau, på grænsen til Østrig. 26 000 indb. (1939). Porcelænsindustri, stor handel. - Romernes Castra Batava. Gl. bispestæde.

Passau-forliget, aftale ml. Habsburg og de lutherske fyrster, indgået 1552 i Passau efter Karl 5.s nederlag; der aftales varig religionsfred.

passé ['-se] (fr.), forbigående; ude over sin bedste alder, for gammel.

passé-parole [pas pa'rol] (fr., af *passer* lade gå -l *parole* ord), ordre, givet fra mand til mand i en marcherende troppesstyrke; løbordre.

'passé-partout [paspa'tu] (fr., egl.: som kommer frem overalt), universalnogle, dirk; af d. egl. bet. dannet navnet p for Phileas Fogg's tjener i Jules Verne's »Jorden Rundt i 80 Dage«.

passépiéd [pas'pje] (fr., af *passer* gå forbi -f *piéd* fod), gi. fr. rundsans i tredelt takt. Populær omkr. 16. årh.

passéport [paspo'rt] (fr., fra ital. *passaporto* tilladelse til at passere havnen), pas. **passer** (ty. *passen* afpasse), redskab til tegning af cirkler og til måløverføring, bestående af 2 ben, hvis indbyrdes afstand er variabel. Det ene ben er forsynet med en stålspids, det andet alt efter anv. med stålspids, blyant el. ridsesjeder til tusch. Til tegning af meget små el. meget store cirkler anv. henh. jomfrup og stangp. Til værkstedsbrug anv. krump, dansemes'ter og stikp.

pas'se're (fr.), gå forbi; forløbe; hælde; godkende, gælde for.

'Passero, Kap, Siciliens sydøstl. hjørne. **pas'se'rvægt** (af *passere*), den mindste vægt, slidte guldmønter må have.

Passfield [pasfi:ld], 1. Baron (1929), d.s.s. Sidney Webb.

passi'a'r (hol., *pilsjaren* rådsrå, fra malajisk), hyggelig samtale; sludder; vrøvl.

'passim (lat.), spredt; på fl. forsk. steder.

passion (fr., fra lat.), lidelse; fremstilling af Jesu lidelse og død (- p-skuespil); attrå, lidenskab; forkærlighed, mani; *passio*'ne'ret, heftig, lidenskabelig.

Passionaria, la, urigtig stavemåde for *la Pasionaria* (tilnavn for Dolores Ibarruri).

passio'nato el. *con passione* (ital.), *mus.*, lidenskabelig.

passionsblomst (*Passi'Jlora*), slægt af p-fam. Urter el. buske med klatretråde, dyrkes i væksthuse. Ældre botanikere fandt i blomstens dele ligheder med Kristi kors og tornekrone.

passionshistorie (lat. *passio* lidelse), Jesu lidelseshistorie; gennemgås i kirken i passionsdage (te)tiden. *Passionsblomst.*

pas' ionsmusik, pas sik, der er knyttet til de kirk. fester i pasken. Berømte passioner er »Matthæus'« og »Johannespassionen« af J.S. Bach. **ionskuespil**, dram. fremstilling af pas'sti passionshist., kendt fra adsk. lande helt tilbage til middelalderens kirkespil. Berømte er de bayerske bønders spil i Oberammergau, som har fundet sted omrent regelmæssigt hvert tiende år siden 1634, sidst 1934. Agtes genoptaget 1950.

passionssøndag, 5. søndag i fasten. **passi'v** (lat. *passivus* lidende), uvrirkom, *gramm.*, lideform, f. eks. »ruskes«, »skri-ves«; *regnskabsmæssig* betegn. for en forpligtelse, mods. **aktiv**.

passiv bevægelse, bevægelse af patientens led, udført af svægegymnasten.

passivering af metaller kaldes det fænomen, at de korrosionsprod., der dannes på overfladen af et i en opløsning neddyppet metal, standser den videre korrosion. F. eks. vil jern i kone. saltpersyres beskyttes af jernite, i kone. svovlsyre af ferrosulfat. Derfor kan svovlsyre transporteres i smedjejernstanke. Uædle metaller kan beskyttes ved at legeres el. overtrækkes med et metal (krom, zink), der kan danne et beskyttende lag.

passivi'te't, uvrirkomhed.

'Passos, John Dos, se Dos Passos, John. **'passus** (lat.: dobbelt skridt), 1) længdemål i det gi. Rom: 148 m; 2) afsnit af en tekst; skriftstnd, vending.

Passy [pa'si], bydel i Paris med Trocadéro. **Passy** [pa'si]. *Frederic* (1822-1912), fr. fredsven. Arb. f. internat. voldgift og for kvindesagen; ledende i oprettelsen af interparlamentariske konferencer 1888. Fik 1901 halvpårt af Nobels fredspris.

pasta (ital.: dej), dejagtig masse; i *med.* faste salver.

pa'stel'farver (ital. *pastello* farvestift) er bløde farvestifter, der består af fint malet kaolin, gips, kalk el. ler blandet med det ønskede farvestof og et bindemiddel.

pa'stel'maleri (ital. *pastello* farvestift) udføres på særlig præpareret pergament, papir el. læred med tørre, meget bløde farvestifter, hvor hver nuance påføres med særlig stift, da farverne ikke kan blandes, p må skærmes godt under glas, da stoffet er sart over for fugt og solskin; det er alm. at fikserne en pastel ved oversprøjtning med en gummiopløsning. p går tilbage til 15.-16. årh., men opnåede først blomstring i 18., især i Frankr.; i nyere tid har f. eks. Degas dyrket p i Frankr., Whistler i Engl., Krøyer i Danm.

Paster'nak, Boris (f. 1890), sovjetruss. lyriker, hvis digte udmærker sig ved en enestående melodisk smidighed; kun stedsvis social indstilling.

Pasteur [pa'sto:r], *Louis* (1822-95), fr. kemiker, grundlægger af den med. bakteriologi. Adskilte druesyre i de to former af vinsyre, der drejer polariseret lys henh. til højre og til venstre. Dette foregik dels ved mek. sortering af krystal-lerne, dels ved indvirkning af svampe, som kun omdanner den ene form. P påviste mikroorganismernes afgørende rolle for gærings- og forrådnelsesprocesser; fastslog 1860, at det ved korrekt teknik ikke er muligt at påvise selvdamelse af mikroorganismer. Udførlige undersøgelser over øl- og vingæringen; viste, at »sygdomme« (uheldige gæringer) i sådanne drikke kan skyldes bakterier og bekæmpede denne bakterievækst ved opvarmning til 50-60° (pasteurisering). Opdagede den mikrob., der fremkalder pebrine hos silkeorm og angav metoder til bekæmpelse af denne sygdom, der tidl. forvoldte store tab. Viste, at mikroorganismer også kan fremkalde infektionssygdomme hos højere dyr; fremstillede vacciner mod hønsekolela, miltbånd og hundegalskab. Leder af det 1888 oprettede Institut P. (Portræt sp. 3464).

Pasteur, Institut [æsti'ty pa'sto:r], institut i Paris, indviet 1888, blev oprettet med henblik på vaccination mod hundegalskab, men har senere taget en mængde opgaver op inden for den teor. og anv. mikrobiologi.

pasteu'rella [paso-] (efter L. Pasteur), en gruppe små, ovale bakterier; hertil hønsekolerabacillen o. a. bakterier, som fremkalder sygdom hos forsk. dyrearter, sjældent hos mennesket.

pasteurisering [pastari'se-] (opfundet af L. Pasteur), opvarmning af næringsvæsker til temp., der har bakteriedræbende virkninger, men endnu ligger under kp. p anv. i udstrakt grad inden for mejeri-bruget, hvor man skelner ml. høj-p (momentant opvarmning til mindst 80° C), lav-p (momentant opvarmning til 70-73° C) og langtidsp (opvarmning til 63° C i 30 min.). De to sidste metoder anv. over for konsummælk, da de kern. ændringer i produktet, p medfører, er forsvindende. Høj-p virker her noget kraftigere. Den benyttes over for fløde, der skal anv. til smør, samt over for skummetmælk, som skal bruges til kreaturfoder. Til bekæmpelse af husdyrtuberkulose spredning har p været påbudt siden 1898.

pastiche [pa'stij] (fr., af ital. *pasticcio* posteje), efterligning af en kunstners el. kunstretnings stilform: *mus.*, en form i den ital. opera, hvor man enten 1) plukkede arier ud fra forsk. operaer, forsynede dem med ny tekst og stillede dem sammen til en opera, el. 2) var flere kom.

Passionsblomst.

sammen om at komp. en opera, således at hver komp. en akt med overture.

pa'stiller (lat. *pastilla* lille kugle), små, flade kager, anv. især om lægemidler.

pasta'nak (lat. *Pastinaca*), slægt af skærmplanter. 14 arter. To- el. flerårige urter med gule el. røde blomster. Alm. p. (*Pastinaca sativa*) med gule blomster er kokkenurt, roden anv. Forekommer forvildet ved veje.

'Pasto, by i sydvestl. Colombia; 63 000 indb. (1947), især indianere.

Paston-brevene ['pástan-], en samling kulturhist. interessante privatbreve fra og til en rig eng. familie. Paston. Skrevet 1442-1509.

'pastor (lat: hyrde), sjælesørger, pasto'ra', hyrde-, landlig, idyllisk; gejstlig, præstelig.

'Pastor, Ludvig (1854-1928), østr. kat. historiker, prof. i Innsbruck (1886) og Rom (1901), østr. gesandt ved Vatikanet. Berømt for sin *Ceschichte der Papste seit dem Ausgang d. Mille/alters* (1886-1933).

pasto'ra'lbrevene (lat. *pastor* hyrde), Paulus' hyrdebrev; 1. og 2. Timoteusbrev og Titusbrevet i N. T.; indeholder formaninger til menighederne og især til deres ledere, p. savner de andre Paulusbrevs rel. spænding, hvorfor man har betvivlet deres ægthed.

pasto'ra'ldigtning (lat. *pastor* hyrde), d. s. s. bukolisk poesi.

pasto'rale (ital: hyrde-, mus., 1) en dram. komposition el. opera med hyrdesujet. Opstod i Renæssancen, men udviklede sig i Frankr. som forløber for operaen; 2) en instrumental el. vokal komposition i 6/8, 9/8 el. 12/8 takt, som antyder den p karakter ved at efterligne klängen el. melodien af en hyrdelfløjte (bl. a. musette og siciliana).

pasto'ra'lseminarium, anstalt til praktisk præsteuddannelse ved siden af univ.s teoretiske. I Danm. oprettet 1809, nyanaliseret 1941 med sær. lærere i kateketik, homiletik, kirkeret, religionspsyk. o. a. fag. p er obligatorisk for teol. kandidater, der søger præsteembede; dets kursus varer et semester.

Pasto'ra'lsymfonien, navnet på Beethovens symfoni nr. 6 i F (op. 68).

pastoralteologi, den teol. disciplin, der beskæftiger sig med præstens virksomhed som prædikant, sjælesørger, katekisasor osv.

pasto'ra't (af *pastor*), en præsts embede el. (hyppigere) embedsbolig.

pa'stoso (ital. el. *pa'sto's*), dejagtig; maledede med tykt og djærvt påsatte farver.

pastourelle [pastu'ræl] (fr.), hyrdedigt, lyrisk digtform i gi. fr. og provencalsk litteratur.

'Pasvikelv, no. navn på Paatsjoki.

Pat [pat], fork. for irsk Patrick; øgenavn for irslænder.

pat (ital. *patto*), stilling i skak, hvor kongen, uden forudgående skak, er den eneste brik, der kan flyttes, og kun kan flyttes til et felt, hvor den bliver skak. p rygtes lig remis.

Patag'o'nien, tørt, vindhærgt, tyndbefolket plateau i Argentina ml. Andes og Atlanterhavet S f. Rio Colorado; ca. 800 000 km²; ca. 200 000 indb. p er tempereret busksteppe og udnyttes til fæavail.

Patán ['pɑːtSn], by i Nepal Sf. Kåtmåndu; 105 000 indb. (1941).

patata're'ner kaldtes efter et kvarter (*Pastaria*) i Milano medl. af en demokrat, bevægelse især i Milano i 1060erne, rettet bl. a. mod den kejservælgte ærkebiskop og derfor støttet af paven.

Patay [pa'tæ], lille fr. by i dept Loiret; her besejrede fransk. engl. 1429.

Patch [pætʃ], *Alexander MacCarrell* (1889-1945), USA-stærker. Kommanderede 1943-44 USAs styrker på Guadalcanal; fra 1944 chef f. USA's 7. armé, ledede invasion i S-Frankr. aug. 1944, deltog i flg. kampe v. Rhinen og i S-Tysk. Juli 1945 chef for 4. armer, armé (i USA), død nov. s. a.

patchouliolie ['patJuli-] (tamil, af *paccu* grøn + *ilai* blad), æterisk olie, der udvindes af de fermenterede blade af den i Kina, Indien, Sumatra o. a. st. dyrkede

læbeblomstrede Pagostemon patchouli. p anv. i parfumeriet, er af mørkebrun farve og har en gennemtrængende, jordagtig lugt.

paté [pn:t] (fr., afgr. *pâtâ* melsovs), i keramikken uden pårøstet masse, hvoraf genstandene formes.

Patel [pa'tær], *Vallabhbhai Jhaverbhai* (t. 1875), indisk kongrespolitiker. Jurist (uddann. i Engl.). Nøje knyttet t. Gandhi; tilhører kongrespartiets højre fløj, fremtrædende partiorganisorator. Kongresformand 1931. 1935-42 formand f. kongrespartiets parlam. underkomité (kontrol m. partiets admin. i provinsregeringerne). Arresteret bl. a. 1940-41, 1942-45, Min. f. indre anligg., undervisn., radio i foreløbige ind. reg. sept. 1946, fortsatte under Nehru fra aug. 1947.

pa'tella (lat: lille skål), med., knæskal. **patel'la'rrefleks** (af *patella*), knærefleks, udstrækningsbevægelse i knæleddet fremkaldt ved slag på senen fra knæskallen til skinnebenet.

pa'ten't (lat. *patere* være åben), i ældre tid et fra kongen udgået åbent brev (indeledet med: »Vi gør alle viterligt«); 2) eneret til at udnytte en opfindelse (jfr. patentret).

patentanker, søv., stokløse ankre for større skibe. Læggen hales op i ankerklyset, så kun hovedet rager uden for skibssiden.

patentblok, søv., blok med særlig lille gnidningsmodstand.

Patentkommissionen, den myndighed, der træffer afgørelse m. h. t. ansøgning om patenter. Består af indtil 10 medl. og har sæde i Kbh.

patentmedicin, lægemiddel, hvis sammensætning holdes skjult.

patentret. Reglerne herom indeholdes i lovbekendtg. af 1. 9. 1936. Den, der har gjort en teknisk opfindelse, kan opnå patent på denne for et tidsrum af 17 år. Ansøg., om patenter afgøres af Patentkommissionen, hvis afgørelse kan indbringes for en højere instans, men ikke for de alm. domstole. Forundersøgelser af patentansøgninger tilsigter at kontrollere opfindelsens nyhed, d. v. s. at den ikke er beskrevet i noget offentl. tilgængeligt trykskr. (fortrinsvis patentskr.) forud t. patentansøgningens indgivelse (prioritetsdatoen). I Patentkommissionen medvirker tekn. udd. forundersøgere, der bearbejder hver sit område (efter patentklasser). Patentet meddeles først efter at der ved offentl. bekendtg. er givet evt. be-trettede adgang til at fremsætte indsigelse herimod. Krænkelser af et meddelt patent medfører erstatningsansvar og evt. bødestraf. I gentagelsesf. kan strafen stige til hæfte i 6 mdr.

pater (lat: fader), kat. gejstlig; p fa'mi-lia, familiefader.

Pater [pa'tær], *Jean-Baptiste* (1696-1736), fr. maler. I maledede og emnevalg [*galante fester i parklandskaber*] påvirket af Watteau.

Pater ['pæita], *Walter Horatio* (1839-94), eng. kritiker. Giver i kunsthist. og kritiske værker som *Studies in the History of the Renaissance* (1873), *Marius the Epicurean* (1885) o. a. udtryk f. en rent æstetisk livsindstilling, der påvirkede Oscar Wilde og hans retning.

'pater 'est, quem 'nuptiæ de'monstrant (lat: faderen er den, som brylluppet udpeger), kort udtryk for det princip, at ægtemanden' anses for at være fader til det i ægteskabet fødte barn. Modbevis kan dog føres, evt. ved blodtyprøve.

paterni'te't (lat. *paternitas*), faderskab.

Paterno [-no], ital. by på Sicilien ved

foden af Ætna; 32 000 indb. (1936).

pater'noster (lat.), 1) fadervor; 2) rosenkrans.

paternoster-elevator, løftemaskineri m. en (paternoster)kæde m. spande cl. trug til optagelse af godset; person-p er mods. alm. elevatorer i kontinuerlig bevægelse og forsynet med fl. stole.

paternosterkæde (af *paternoster*-), kæde uden ende, til spil og talje.

Paternoster Row ['pátanásta 'rou], bog-handlernes gade i City, London.

Paternosterskåren [-Jæ:rsn], ca. 200 sv. skær, NV f. Marstrand, ved grænsen ml. Skagerrak og Kattegat. Fyrtårn.

paternosterværk (af *paternoster* '-), spandkæde maskine, en slags gravemaskine.

paternosterarter el. *krebseøjne*, frøene af *Abrus precatorius*, som høret til ærteblomstfam., vokser nu i de fl. tropelande. p er røde med en sort navleplet, indeholder et giftstof med med. anv., bruges også til pynt (fremstilling af paternoster -).

'pater peccavi [pa'kævi] (lat.), Fader, jeg har syndet, Luk. 15, 18.

Paterson ['pátərsn], industriforstad til New York i New Jersey, USA; 140 000 indb. (1940). Silkeindustri.

pate sur pate [pn:t syr 'pɑ:t] (fr: masse på masse), keramisk dekora-tions måde, hvor relieffigurer anbringes på anderledes farvet baggrund.

pa'tetico (ital.), mus., patetisk, gribende.

pa'tetisk (gr. *pathein* lide), følelsesfuldt højtidelig.

pathaner [-'tæ-], indoeur. krigerfolk i grænseegnene ml. Brit. Indien og Afghanistan.

Pathé [pa'te], *Charles* (f. 1863), fr. film-producent. Stiftede, som en af filmens pionerer, 1896-97 det verdensberømte Pathé-firma, der både producerede film og fremstillede ræfilm. Firmaets indflydelse er efterh. blevet bet. svækket.

pathétique [pa'tetik] (fr., af *pathein* lide), patetisk, rørende, gribende. Navn på forsk. kompositioner, T. eks. Beethoves: sonate op. 13 i c og Tjarkovskij: symfoni nr. 6 i h.

-pa'ti' (gr. *pathos* lidelse; lidenskab), lidelse, sygdom; følelse.

Patiala (eng. [pa'ti'ɑ:tə, piiti-]), indisk fyrstestat, tilsluttet Hindustan, i Punjab, NV f. Delhi; 15 390 km²; 1 936 000 indb. (1941).

patience [pa'sjɑ:s] (fr: tålmodighed), d. s. s. kabale.

patient [-'Jæn't] (lat. *patiens* lidende), syg person; person under læge- el. hospitalsbehandling.

'patina (ital.), overtræk på bronzesager, frembragt ved luftens påvirkning, p efter-laves kunstigt ad kern. vej.

'pa'tinastål, stål med et indhold af 0,2-0,25% kobber, hvorved det bliver mere korrosionsfast.

Pat'ni'r (fr. *Paténier*), *Joachim de* (ca. 1485-ca. 1524), flamsk maler. Virksom i Antwerpen. Fik banebrydende bet. for landskabsmaleriets udvikl. I billedet *Hvile på Flugten til Ægypten* (kunstmus., Kbh.) er landskabet formentlig malet af P.

'patio (sp.), ikke overdækket, gerne flise-belagt indre gård, ofte omg. af søjlegange i 1. el. fl. etager.

pâtisserie [putis'ri] (fr.), bagværk; konditori.

Patkai Hills ['patkæi 'hɪlz], ca. 4000 m h. bjergkæde på grænsen ml. Assam og N-Burma. Ved foden af bjergene kul og olie, der udnyttes i Assam.

'Patkul, Johan Reinhold (ca. 1660-1707), livlandsk godssejer, vendte sig mod sv. reduktionspolitik og indgreb i godssejerrettighederne i Li vi.; 1698 i forbindelse m. August 2. af Polen, bidrog til russ.-po. forståelse og Store Nord. Krigs udbrud. Siden i konflikt m. August 1707 udleveret til Karl 12., der lod p radbrække.

'Pátmos, gr. ø bl. De Dodekanesiske Øer; ca. 40 km²; 3200 indb. (1936). På P skal Johannes have skrevet Åbenbaringen. Berømt kloster.

Patna ['pátna, 'pátna], hovedstad i prov. Bihar, Hindustan, ved Ganges NV f. Calcutta; 176 000 indb. (1941). Jernbanecentrum med handel og tekstilindustri; univ. - Brit. 1763.

pato- (gr. *pathos* lidelse), sygdoms-.

patog'e'ne (*pato-* + *-gen*), sygdomsfremkaldende.

patog'e'nese (*pato-* + *genes*), mekanismen i en sygdoms oprindelse og udvikling.

patog'ne' mik (*pato-* + gr. *gnome* erkendelse), læren om sygdommens erkendelse af de tegn (symptomer), med hvilke de fremtræder, en del af diagnostikken.

patografi' (*pato-* + *grafi*), sygdomsbeskrivelse, især biografier af berømte personer med unormalt sjæleliv.

patois [patvva] (fr.), dialekt; især bonde-mål i mods. til bysprog, dannedes sprog. **pato'lo'g** (*pato-* -f -log), i alm. læge el. dyr læge, der som særlig kyndig vds. beskæftiger sig med patologi. For store hospitaler findes ofte et patol. institut, hvor der foretages bakteriell., miskroskop., evt. kern. undersøgelser af sygeligt forandrede væv og vædsker.

patolog'i (*pato-* + *logi*), sygdomslære, den videnskab, der som et afsnit af biol. omhandler organismens tilstand og livsfænomenerne under abnorme forhold og sygdom, p samler og bearbejder vor viden om sygdommene og disses tår. indre og ydre årsager (*cetiologi*) og den måde, på hvilken årsagerne fremkalder sygdommens udvikling (*patogenese*) og forløb, samt de sygelige, anat. forandringer. Jer udvikles i legemet og dets organer (*patol. anat.*), endv. sygdomsfænomenerne og de abnorme forstyrrelser i den syge organisme og de enkelte organers funktion; veterinær-p behandler husdyrenes p, plante-p planternes, mens den komparative p sammenstiller og sammenligner resultaterne af forskningen over menneskets, dyrenes og planternes p. Endelig omhandler **paleo-p** forhistoriske og uddøde menneskers og dyrs sygdomme.

pato'lo'gisk rus, særlig form for alkohol-rus, hvorunder den pågæld. efter ringe alkoholindtagelse handler i stærkt omåttet tilstand.

patomi'mi' (*pato-* + gr. *mimé-sis* efterligning), egl. sygdoms efterligning, hysterisk symptom. Ved selvbeskadigelser tilføjer den syge sig læsioner, der imponerer som sygdom.

patos (gr. *ptthos* lidelse), grebet højtidelighed.

Patos, Lagoa dos [la'gowá duj 'patuj], strandsø i S-Brasilien. Længde 280 km, bredde 50 km, dybde 10 m.

Patou [pa'tu], **Jean** (1887-1936), fr. modekonge. Grl. sit firma 1914, deltog i 1. Verdenskrig. Spillede navnlig en stor rolle i 1920'erne.

Pátrai [pa'traé] (da. *'Patras*, ital. *Pa'tras-ko*), største gr. havneby på N-Peloponnes; 61 000 indb. (1938). Hovedstad i prov. Achaia. Tekstilindustri; eksport af korender o. a. frugt. - 1821 udbrød det gr. oprør mod tyrkerne i P.

Pátrai-bugten [pa'traé], indløbet til Den Korinthiske Havbugt i Grækenland.

'Patras, da. navn på Pátrai.

patria (lat.), fædreland.

'patria po'testas (lat: fædrene myndighed), i romerretten husfaderens absolutte myndighed over sine børn, børnebørn, ofte også hustruen og de øvrige indfattede kvinder. I sin ældste form gav p endog husfaderen ret til at dræbe de påg. personer.

patri'ark(gr. *patria* slægt + *-ark*), 1) Israels stamfædre (Abraham, Isak og Jakob); 2) biskop af særlig høj rang, ærkebiskop; især i den ortodokse kirke.

patriar'ka'lsk (af *patriark*), som kendetegner en af Israels stamfædre; i besiddelse af faderlig myndighed.

patriar'ka't (af *patriark*), 1) samfundsordning, hvor magten inden for den enkelte slægt er lagt i hænderne på dennes ældste mandlige medl.; 2) i den ældre kat. kirkeret et område, der i reglen omfattede mindst 12 bispedømmer, og i spidsen for hvilket der stod en sak. patriark.

patrice [pa'tri:so] (lat: *pater* fader, mods. *matrice*), i skriftstøbning prægeformen, hvorefter matricen (støbeformen) fremstilles.

pa'triciere (lat. *patricius*, af *pater* fader; *aristitel*), fødselsadelen i det gr. Rom, måtte 366-300 f. Kr. give plebejerne adgang til de vigtigste 33 *patriciernes* **tidl.** forrettigheder.

pa'tricius, høj rang i senrom. og byzantinsk kejsertid.

Patrick ['pátrik] (irsk *Pádraig*) (d. ca. 460), Irlands nationalhelgen. Skal have indført kristendommen på Irland.

patrimoni'a'ljurisdiktion (af *patrimo-*

nium), i ældre tid en godsejers jurisdiktion over de på godset boende personer. **patrimonialstat** (af *patrimonium*), stat, hvor hele territoriet med den derpå værende befolkning betragtes som genstand for fyrstens herskerrættigheder el. endog for hans ejendomsret.

patri'onium (lat.), fædrenavn; formue. **patri'o't** (gr. *patriotés* landsmand), fædrelandskær; **patri'o'tisme**, fædrelandskærlighed.

patriotiliga (*patriot* + *liga*), fr. polit. sammenslutning, dannet 1880 af Paul Dérouléde, ønskede revanche mod Tysk., støttede Boulanger, senere antisemitterne under Dreyfusaffæren; fik støtte bl. de klerikale og monarkisterne. Efter Déroulédes død 1914 ledet af Maurice Barres, d. 1923; i mellemkrigstiden vigende som nationalistisk ungdomsorganisation over for fascistorganisationerne.

patri'stik, forskningen over de oldkirke-ligede fædres (lat: *Patres*) skrifter og teologi

Pa'troklos (gr. *'Ptroklos*), gr. sagnhelt. Ven af Achille is, deltager g falder i den trojanske krig **Besnynges** **liaden**.

pa'tro'n (lat: beskytter), 1) velynder; skytshelgen; pro-

tektor; i den person el. institution, der har patronatsretten til en kirke; principal; karl, fyr; 2) model, mønster (især vævetekn.); 3) **mil.**, ammunition til håndskydevåben, maskingevæber og hurtigskydende kanoner: et metalhylster holder projektil, ladning og tændmiddel sammen; 4) **tekn.**, spændende værktøj ti) fastspænding af emner el. værktøjer, patro'nesse (fr.), kvindelig beskytter, protektre.

patro'na'tsret, lat. **jus patro'natus**, de rettigheder, der tilkommer en patron, bl. disse oftest kaldsst. og ret til at bestyre kirkens indkomster.

patronfører el. **tilbringer**, **mil.**, den mekanismedel, der under skydningen bringer patronen fra magasinet op bag geværløbet.

patronholder el. **ladeskinne**, **mil.**, apparat, hvori patronerne er anbragte på en sådan måde, at de af skytten hurtigt og let kan indføres i geværet el. magasinet.

patronsikring, **elektrotekn.**, en spec. type af smeltsikring.

patro'ny'mikon (gr.), personnavn dannet af faderens navn (f. eks: Peleiden Achilles, Peleus' søn; Kronion, Zeus som søn af Kronos, Nielsen, egl. søn af Niels).

patrouille [pa'truilja] (fr.), lille soldatstyrke, udsendt for at spejde, sikre, el. løse andet særhverv.

patrulje, da. form for fr. *patrouille*.

patte, søv., halvrund udbygning på skibssiden.

pattedyr (*Mam'malia*), hvirveldyrklass, hvortil mennesket hører; særlig karakteristisk ved, at ungerne ernæres af mælk, der udskilles af moderdyret. De fleste p er forsynede m. hårbeklædning, og huden, der har et veludviklet hornlag, kan indeholde forbeninger. Talrige hudkirtler (svedkirtler, talgkirtler m. fl.). Alle p har med et par tandgælsler 7 halsghvirvler. De forreste omdannede til ring- og taphvirvel; brysthvirvlernes antal er varierende, oftest 12-13, hos dovendyr dog 24; 6-7 lændehvirvler; 3-4 bækkenhvirvler, sammenvoksede indbyrdes m. bækkenet, hos enkelte kan bækkenhvirvlernes antal være større; halehvirvlerne varierer fra 3 til op mod 50. De forreste ribben hæfter sig til brystbenet. Bortset fra kloakdyrene mangler p ravnæbsben, mange p mangler nøgleben. Forlemmet er hos de fleste p alm. ganglemmet, dog forekommer ofte en større el. mindre reduktion af tåntallet, hos hesten helt ned til en. Hos flagermus er forlemmet omdannet til flyereds-kab, hos hvaler til luffer. Bække-ten består af hofteben, sædeben og skamben, hos hvaler og sokøer er det stærkt

reduceret, idet disse p mangler baglemmer. Baglemmeme er i øvrigt hos de fleste p udviklet på lign. måde som forlemmerne, hos enkelte er baglemmeme dog spec. uddannede som springben. Underkæben er direkte indledet på hjerne-kassen, ledbenet er omdannet til en hørgekogle. Hos enkelte er der en fuldståndig adskillelse ml. øje- og tindingegruber; hjernen er meget veludviklet, navnlig storhjernens 2 halvdele, overladden oftest furet, særlig hos højerestående former. Huden er oftest velforsynet m. følle-legger, men i øvrigt orienteret de fleste p (**undt.** aber og mennesker) sig fortrinnsvis ved luddensansen. Ydre øre mangler hos adsk. gravende og svømmende p. Af stor bet. for p-s inddeling er tænderne; disse inddeles hos de fleste p i for- og hjørnetænder, forkind- og bagkindtænder. Antallet af disse er normalt i hver kæbehalvdel 3, 1, 4, 3, idet der dog hos de fleste er sket en større el. mindre reduktion. For-, hjørne- og forkindtænder skiftes. Hos enkelte p, f. eks. myrsulger, skældyr, bardehvaler, mangler tænder helt, p er alle lungeådnende, de 2 hjerte-halvdele er fuldståndig adskilte og l-gemstemp. konstant, hos de fleste ml. 35 og 45° C. p deles i 3 underklasser: kloak-dyrene, hvor urin- og kønsgorganer har fælles udmunding med armen; pung-dyrene, der har dobbelt livmoder og som oftest mangler moderkage; de højere p, **der** kun har 1 livmoder, og hvor moderkage altid forefindes. Denne underklasse deles igen i insektædende, flagermus, gumlere, skældyr, hovdyr, rovdyr, hvaler, gnavnere og aber. p kendes fra trias, men opnår først i tertiærtiden en større udvikling.

patteglas, apparat til udsugning af modermælk ved dårlige brystvorter.

patte, **puttevorter** el. **dievorter**, vortegagtige, hule huddannelser, der med et for hver pattefyrdart karakteristisk antal (ko 4, ged, får og hoppe 2) optræder på mælkekirtlerne (yveret) og som tjener til afløb for mælken. I hver p findes et større hulrum (et slags reservoir) og på spidsen et karakteristisk antal fine åbninger. I p-væggen findes en del glat muskulatur og desuden en særlig ringformig lukkemuskel i den yderste ende af **p**.

Patterson [pátarsn], **Robert** (f. 1891), USA-politiker. Jurist, dommer; vice-krigsmin. 1940-45, derpå Stimson's efter-f. som krigsmin. 1945-aug. 1947.

pattegyddomme spiller hos malkekøvet en stor rolle og ikke sjældent skyldes de el. medfører yverbetændelser. Hoppige er sår på patterne opstået som følge af blæreudslæt el. ved krusning af pattepidsen. I mælkekammeret ses ofte sårdannelser, ar, skillvegsgannelser og vortegagtige nydannelser. p medfører store vanskeligheder ved malkningen og kræver derfor særlig behandling.

'Patti, Adelina (1843-1919), sp.-ital. sangerinde (sopran). Deb. 1859 i New York. Var sin tids største sangernavn. Optrådte sidste gang 1914.

Pattinson-processen ['piitinsn-j (opf. 1833 af den eng. metallurg Hugh Lee P.) går ud på at smeltet sølvholdigt værbly langsomt afkøles, hvorved sølvfrit bly udkrystalliseres, medens den resterende sølvrigere smelte (med indtil 1,6% sølv) kan flyde fra og sølvlet udvindes.

Pattinsons hvidt [pátínsn], basisk blyklorid (blyoxysklorid), fås ved fældning af varm blykloridopl. med kalkvand.

Patton [pátn], **George S.** (1896-1945), USA-general. Deltog i 1. Verdenskrig; special-list i krigsforeløse m. panservåben. Kornmand. 7. USA-arme på Sicilien 1943, 3. armé ved invasionen i Frankr., bidrog afgørende til gennembruddet 1944 og Tyskls nederlag 1945. Derpå guvernør i Bayern, afskediget okt. s. å. efter udtalelse om, at afnazificeringsarbejdet i Tysk. ikke hastede; dræbt v. bilulykke.

Pattursson ['pæaturso.n], **Jvannes** (1866-1946), færøsk politiker og kongsbønde i Kirkjubøur. 1906-36 formand for Selvstyrepartiet, derefter for Folkeflokken. (Portræt sp. 3475).

Pat'ut el. **Patool** på Nugssuaqs sydside,

Jøhannes Patursson.

Paul I. af Grækenl.

Chr. Paulsen.

Friedrich Paulus.

Vestgrønl., findested for brændte skifre med plateforsteninger (subtropiske løvtræer) fra kridttiden (senon).

Patuit-lagene (efter *Patut*), serie af skifre fra ældre senon indeholdende dels marine forsteninger, dels en flora (PatOt-floraen) med overvejende løvtræer. Findes ved Patut på Nugsuaq-halvøens sydside, Vestgrønland.

Paup [po], fr. by ved foden af Pyrenæerne; 46 000 indb. (1946). Vigtig handelsby, tekstilindustri m. v. 1479-1555 residentsby for kongerne af Navarra. - Familien Bernadotte stammer fra **P**.

Paulsen, Erik (1749-90), da. maler. En af de første da. malere, som beskæftigede sig med landskabsskildring. Portrætter og landskaber fra No. En veg og indsmiggende lyriker, som gerne søgte det idylliske.

'pauke, ital. *timpani*, fr. *timbales*, eng. *kentledrums*, slag-instrument med regulérbar tonehøjde. Består af en halvkugleformet kobberkedel, hvorover der i en jernring spændt et skind. Anslås med køller, hvis hoveder er beklædte med filt. Anv. altid parvis.

Maskin-pauke med pedal.

Pauker ['p:n:uker], *Anaf.* ca. 1894), rum. kommunist. Opr. lærerinde, 1921 medl. af rum. kommunistparti, 1922 i dettes centralkomité. Gentagne gange i fængsel for illegalt arb., til Sovj. 1940, 1944 tilbage. Fra nov. 1947 udenrigsmin., 1949 tillige vicepremiermin.

Paul, lat. *Paulus*, navn på 5 paver: Paul 2. (pave 1464-71), en af Renæssancens store fyrster og kunstmæcener. - Paul 3. (pave 1534-49), stADFæstede jesuitterordenen, genoprettede inkvisitionen, sammenkaldte Tridentinerkonciliet. - Paul 4. (opr. Gianpietro Caraffa (pave 1555-59)), en af modereformationens mest energiske førere, stiftede teatinerordenen.

Paul I, gr. *Pailos* (f. 1901), *konge af Grækenl.* fra 1947. Yngste søn af Konstantin I., efterfulgte 1947 sin broder Georg I.-g. m. Friederike Luise af Hannover (f. 1917). (Portræt).

Paul, jugosl. *Pavle* (f. 1893), *Jugoslav, prinsregent* 1934-41 efter sin fætter Alexander I.s mord. Søgte 1937 forstæelse m. Ital., prøvede efter 1939 udsoning m. kroaterne og imødekommenhed mod Hitler, styrtedes 27. 3. 1941 af den 17-årige kong Peter 2.

Paul, russ. *Pavel* (1754-1801), *russ. tsar* 1796-1801, søn af Peter 3. og Katarina 2. Hadede det revol. Frankr., deltog i 2. koalition 1798-99, men sluttede 1800, skuffet, neutralitetsfor. mod Engl. med Sv., Danm.-No., Preussen. P søgte at omdanne Rusl. til centraliseret militærstat som Preussen, opråbte despotisk og m. uberegnelige stemningsomsving; myrdet v. hoffrevolte (Pahlen, Bennigsen).

Paul [pau], *Hermann* (1846-1921), ty. germanist. En af de førende junggrammatikere. Hoved værker: *Principien der Sprachgeschichte* (1880), *Deutsches Wbterhuch* (1897).

Paul, *Jean*, egl. *J. P. Friedrich Richter* (1763-1825), ty. forfatter. Goethehendes borgerlige modedigter. P har påvirket

talrige ty. forf. i 19. årh.; nu er hans romaner *Hesperus* (1795), *Titan* (1800-03) m. fl., næsten ulæselige p. gr. af den springske, humoristisk-sentimentale stil.

Paul-Boncour [psl-bj'kurr], *Joseph* (f. 1873), fr. politiker. Opr. socialradikal, siden socialistisk løsgænger. Ivrig tilhænger af Folkeforbundet. Udenrigsmin. dec. 1932 - jan. 1934, førstemin. dec. 1932 - jan. 1933, udenrigsmin. i min. Blum 1938. Medl. af fr. delegation v. FNs stiftelse 1945.

Paul et Virginie [pale virsi'ni], følsomt idyllisk eksotisk roman af Bernardin de Saint-Pierre (1787).

Paulhan [po'ld], *Jean* (f. 1884), fr. forfatter, kendt for krigsfortællingen *Le guerrier applique* (1917); spillede en ledende rolle i den litt. modstandsbevægelse under den ty. besættelse.

'Pauli, Georg (1855-1935), sv. maler; udviklede sig fra naturalist til kubist; *dekorationer* bl. a. i *Goteborgs mus.* (1895), *Dramatiske teatern* (1908), Sthlm. Bogill. Udg. kunstbladet *Flamman* (1917-21), *Erindringer* 1-3 (1925-27) m. m.

'Pauli, Hanna (1864-1940), sv. malerinde, g. m. Georg P; portrætter bl. a. af *Heide-nstam* og *Ellen Key*.

'Pauli, Wolfgang (f. 1900), østr. fysiker. Gav betydningsfulde bidrag til kvante-teorien og opstillede 1925 P-princippet for elektrongrupperingen i et atom, hvorved grundstoffernes periodiske system forklaredes. Nobelpris 1945.

Paulin barometer, et af den sv. ing. *J. G. Paulin* konstrueret aneroïdbarometer, der virker som »nul-instrument«, d. v. s. de bevægelige dele gør kun meget små udslag. P tillader en større aflæsningsnøjagtighed end de sædv. aneroïdbarometre.

'Pauli, Wolger Simon (1810-91), da. komponist og kapelmester. 1863-83 kgl. kapelmester. Af hans balletmusik kan fremhæves *Tarantelle af »Napoli«*, ballette-n *Kermessen i Brygge* og *Brudefærd* i *Hardanger*.

'Pauli, Jakob (1844-1915), da. præst, kgl. konfessionarius og stiftsprovst i Kbh., en åndfuld prædikant og rel. lyriker af den mynsterske linie.

'Pauli, Joachim Richard (1691-1759), da. embedsmand og forfatter. Hans forsøg på at konkurrere med Holberg som komedieforf. har stillet ham i et latterligt lys. Egl. en skønsomt teaterven.

'Pauli, Simon (1603-80), da. botaniker og læge. Udgav 1648 *Flora Danica, det er Dansk Urtebog*.

Paulownia [-'bu-'] (efter *Anna Pavlovna*, datter af tsar Paul), slægt af maskeblomst-familien, træer med store, hjerteformede blade og duftende, violette el. hvide blomster i top. Hjemmevørende i Øst-asien, P tomentosa dyrkes som prydræ i Fur.

Paulsen, Adam (1833-1907), da. fysiker. 1884 bestyrer af det meteor. institut i Kbh. 1882-83 leder af en da. ekspedition til Grønland. Offentliggjorde en række undersøgelser over nordlyset. Fik oprettet et magnetisk observatorium i Kbh. og har indført systematiske iagttagelser over vandstanden i de da. farvande. 1899-1900 leder af en nordlysekspedition til Island.

Paulsen, Christian (1798-1854), sønderjysk jurist. Af tysktaledne Flensborg-slægt, tidl. knyttet til Danm., 1824 prof. i Kiel, ivrigt liberal. Imødegik 1832 Lornscens slesvigholstenske ideer med påvisning af danskheden i Sønderjyll. og

sprogordningens uretfærdighed; knyttet til Flor og den danskindede bevægelse, hævdede 1836 Kongelovens arvefølge i Sønderjylland. Marts 1848 til Kbh.; ud-kastede fællesforfatn. for Danm.-Sønderjylland, men fik hverken her el. efter krig- gen ledende stilling. Betydeligt retshst. forf.skab. Dagbøger udg. 1946. (Portræt).

Paulsen ['paulzan], *Friedrich* (1846-1908), ty. filosof. Udviklede en idealistisk monisme og perfektionistisk etik.

Paulsen ['paulzon]. *Johannes* (1847 -1916), ty. præst, fra 1872 i Sydslesvig (Kropp), hvor han stiftede en række filantropiske, missionerende og pædagogiske anstalter; modstander af det preuss. kirkeregimente og union, ligeså af Kollerpolitikken; blev 11. gange idømt bøder og fængsel.

Paulsen, Julius (1860-1940), da. maler; prof. v. akad. 1908-20; lyriske landskabss-bill., portrætter (arkitekt *Herholdt, Fru Betty Hennings, Carl Nielsen* m. fl.) og

Julius Paulsen: Portriet af Kunstnerens Fader. (Fyns Stiftsmuseum, Odense).

gruppebill. (glypt. og kunstmus.) samt figur- og modelbill. *Den Hellige Circilie* og *Adamog Eva* (1887, kunstmus.). *Model-erne Holder Hvil* (1887, Goteborgs mus.).

Paulsen, Ove (1874-1947), da. botaniker. Prof. i bot. ved Pharmaceutisk Lærean-stalt 1920-31. Deltager i liere ekspeditio-ner, især til Pamir og Persien. Red. af »Naturens Verden« 1917-32.

Paulsson, Gregor (f. 1889), sv. kunsthistoriker; prof. i Uppsala 1934; har navnlig haft betydn. for sv. kunstindustri.

pau'lu'n (fr. *paillon*), telt, hytte; roligt, hyggeligt opholdssted.

Paulus (lat. form af hebr. *Scha'il*), apostel; f. i Tarsos i Kilikien som søn af jod. for-ældre. Håndværksudd. som teltmager; elev af rabbin Gamaliel i jød. skriftlærd-om. Forfulgte de kristne, men omvendte sig ca. år 35, da Kristus åbenbarede sig for ham på vejen til Damaskus. Udsend-tes ca. år 47 af menigheden i Antiokia på sin 1. missionsrejse (Lilleasien). Aner- kendtes på apostelkonventet år 49 som missionær bl. ikke-jøder og drog ud på 2. missionsrejse, der over Lilleasien og Troas førte ham til Eur., hvor han grundlagde menighederne i Filippi, Thessaloniké og Korinth. Hjemkommen fra 3. missions- rejse (Efesos-Makedonien-Korinth) blev P fængslet i Jerusalem og ført til Rom, blev sandsynligvis frigivet efter et par år, foretog nye rejser, blev atter fængslet i Rom under Nero og led martyrdøden omkr. år 64. - P anses for urmenighe- dens største og en af hist.s betydligste personligheder; skønt legemlig svag gen- nemførte ham med stor viljekraft sit ar- bejde, ubøjelig i sit kald, men smidig som forhandler. Hovedkilder til oplysning om ham er Ap. G. og de 13 P-breve, hvoraf Romerbr. indeholder hans teologi.

Paulus, Friedrich (f. 1890), ty. general. Kommanderede den armé, der 1942 trængte frem til Stalingrad, omringedes og tilintetgjordes, fanget 1. 2. 1943. Ret- tede 1944 appel til Tyskl. om at styrte Hitler; vidnei Nürnbergprocessen. (Portr.)

Paulus, Julius (ca. 200 e. Kr.), en af de største rom. jurister, hvis skrifter har

haft meget stor bet. for udviklingen af rom. ret. Ca. $\frac{1}{6}$ af digesterne er citater fra hans arbejder.

'Paulus Di'aconus (d. 795), langobarder ved Karl d. St.s hof, skrev langobardernes hist. til 774 (da overs. 1897).

'Paulus E'liæ, Povl Helgesens lat. navn.
'Paulus fra Sa'mosata, biskop i Antiochia 260-72, en tid endog vicekonge for dronning Zenobia af Palmyra. Sønnen og Anden var for ham kun egenskaber hos Gud, ikke personer.

Pau'motu-Øerne, d. s. s. Tuamotu Øerne (fr. Stillehavsoer).

paupe'risme (lat. *pauper* fattig), massearmod over længere perioder.

Pau'sanias (gr. *Pausanias*) (d. 468 f. Kr.), spartansk kongesøn, broder til Leonidas 1., førte gr. hær ved Plataæ 479 f. Kr., dræbt for forsøg på at omstjerte Spartas forfatning.

Pau'sanias (gr. *Pausanias*), spartansk konge 408-394 f. Kr., tillod demokratiets genoprettelse i Athen 403.

Pau'sanias (gr. *Pausanias*) (2. årh. e. Kr.), gr. forf. til en udførlig rejsefører i samtidens Grækenl.

pauschal [-la'] (latiniseret adjektiv af ty. *Bausch* udbulning), samlet, under eet. pause (gr. *pausis* ophør), midlertidig af-

brydelse, ophold; *mus.*, afgrænset ophold i en komposition, p-s rytmiske værdi bestemmes som en hel et. en brøkdelt af en takt (se ill.).

pausesignal, simpel melodi til identificere-

»Drømme min en drøm i nat«; den da. *radios pausesignal siden 705/.*

ring af en radiostation under pauser i udsendelsen.

'Pausias fra Sikyon (gr. *Pausias*) (4. årh. f. Kr.), gr. maler. Dyrkede især genre- og blomstermaleri. Forkæmper for enkaus-to-teknik.

•Pauwels *Wilhelm Ferdinand* (1830-1904), belg. maler. Fremragende historiemaler, hvis hovedvirksomhed falder i Tyskland, hvor han bl. a. udførte *væg billeder til Wartburg.*

pauver [på'var] (fi. *pauvre*, af lat. *pauper* fattig), tarvelig, ringe, sløj; *pauvre honteux* [po:vr3'tø] (fr. skamfuld fattig), ubemidlet person af god familie.

pa'vane (fr., af lat. *pavus* påfugl), opr. en dansesats i langsom 2-delt takt fra suiten

i slutn. af 16. årh. Stammer fra Padova. Blev senere meget yndet i Spæn., hvor den eksisterer endnu. Forekommer i kunstmusikken, bl. a. hos Ravel.

pave (gr. *pappas*, lat. *papa* fader), i oldkirken titel for alle biskper; i Østen for alle præster, siden kun for patriarker; i Vesten nu kun om bispnen i Rom. Roms magtforøgelse bundede i dens centrale beliggenhed som hovedstad, dens politiske bet., dens store menighed, aposteltraditioner og i, at fl. romerbiskper viste megen fremsynethed og konsekvens. Den kat. teori hævder, at p som Peters efterfølger ejer samme magt, som Kristus (Math. 16.16 ff.) overdrog Peter; udstyret med nøglemagten er han Kristi, ja Guds stedfortræder på Jorden, ikke blot åndeligt, men verdsligt. Højmiddelalderen realiserede teorien meget vidt; den led nederlag i senmiddelalderen under koncilismen, fastsloges atter i Reformationens-årh. og nåede sin kulmination med ufejlbarhedsdogmet 1870; samtidig gik dog den verdslige magt (Kirkestaten) helt tabt. Den i 1929 oprettede Vatikanstat er dog principielt at betragte som den genoprettede Kirkestat.

Nedenfor følger den officielle pave-række (modpaverne i parentes).

Peter - 67?
Linus 67-79?
Anacletus 79-90?
Clemens 1. 90-99?
Euaristus 99-107?
Alexander 1. 107-116?
Sixtus 1. 116-25?
Telesforus 125-36?
Hyginus 136-40?
Pius 1. 140-54?
Anicetus 154-65?
Soter 165-74?
Eleutherus 174-89?
Victor 1. 189-98?
Zephyrinus 198-217?
Calixtus 1. 217-22?
(Hippolytus 217-35?).
Urban 1. 222-30.
Pontianus 230-35.
Anterius 235-36.
Fabianus 236-50.
Cornelius 251-53.
(Novatian 251-58?).
Lucius 1. 253-54.
Stefan 1. 254-56.
Sixtus 2. 257-58?
Dionysius 260-67.
Felix 1. 269-74.
Eutychianus 274-82.
Gajus 282-95.
Marcellinus 296-304.
Marcellus 1. 307-08.
Eusebius 308.
Melchias 310-14.
Sylvester 1. 314-35.
Marcus 336.
Julius 1. 337-52.
Liberius 352-66.
(Felix 2. 355-65).
Damasus 1. 366-84.
(Ursinus 366-67).
Siricius 384-99.
Anastasius 1. 399-402.
Innocens 1. 402-17.
Zosimus 417-18.
Bonifacius 1. 418-22.
(Eulalius 418-19).
Cølestin 1. 422-32.
Sixtus 3. 432-40.
Leo 1. 440-61.
Hilarius 461-68.
Simplicius 468-83.
Felix 3. 483-92.
Gelasius 1. 492-96.
Anastasius 2. 496-98.
Symmachus 498-514.
(Laurentius 498-505).
Hormisdas 514-23.
Johannes 1. 523-26.
Felix 4. 526-30.
Bonifacius 2. 530-32.
(Dioscorus 530).
Johannes 2. 533-35.
Agapetus 1. 535-36.
Silverius 536-37.
Vigilius 537-55.
(Mareas 555).

Pelagius 1. 556-61.
Johannes 3. 561-74.
Benedikt 1. 575-79.
Pelagius 2. 579-90.
Gregor 1. 590-604.
Sabinianus 604-06.
Bonifacius 3. 607.
Bonifacius 4. 608-15.
Deusedit 615-18.
Bonifacius 5. 619-25.
Honorius 1. 625-38.
Severinus 640.
Johannes 4. 640-42.
Theodor 1. 642-49.
Martin 1. 649-53.
Eugenius 1. 654-57.
Vitalian 657-72.
Adeodatus 672-76.
Donus 676-78.
Agatho 678-81.
Leo 2. 682-83.
Benedikt 2. 684-85.
Johannes 5. 685-86.
Conon 686-87.
Sergius 1. 687-701.
(Paschalis 687-92).
(Theodor 687).
Johannes 6. 701-05.
Johannes 7. 705-07.
Sisinnius 708.
Konstantin 1. 708-15.
Gregor 2. 715-31.
Gregor 3. 731-41.
Zacharias 741-52.
(Stefan 752).
Stefan 2. 752-57.
Paul 1. 757-67.
(Theophylactus 757).
Konstantin 2. 767-68.
Philippus 768.
Stefan 3. 768-72.
Hadrian 1. 772-95.
Leo 3. 795-816.
Stefan 4. 816-17.
Paschalis 1. 817-24.
Eugenius 2. 824-27.
Valentin 827.
Gregor 4. 827-44.
Sergius 2. 844-47.
(Johannes 844).
Leo 4. 847-55.
Benedikt 3. 855-58.
(Anastasius 855).
Nikolaus 1. 858-67.
Hadrian 2. 867-72.
Johannes 8. 872-82.
Marinus 1.-Martin 2. 882-82.
Hadrian 3. 884-85.
Stefan 5. 885-91.
Formosus 891-96.
Bonifacius 6. 896.
Stefan 6. 896-97.
Romanus 897.
Theodor 2. 897.
Johannes 9. 898-900.
Benedikt 4. 900-03.
Leo 5. 903.

Christophorus 903-04.
Sergius 3. 904-11.
Anastasius 3. 911-13.
Lando 913-14.
Johannes 10. 914-28.
Leo 6. 928-29.
Bonifacius 7. 929-31.
Johannes 11. 931-35.
Leo 7. 936-39.
Stefan 8. 939-42.
Marinus 2. « Martin 3.942-46
Agapetus 2. 946-55.
Johannes 12. 955-64.
Leo 8. 963-65.
Benedikt 5. 964.
Johannes 13. 965-72.
Benedikt 6. 972-74.
(Bonifacius 7. 974).
Benedikt 7. 974-83.
Johannes 14. 983-84.
Bonifacius 7. 984-85.
Johannes 15. 985-96.
Gregor 5. 996-99.
(Johannes 16. 997-98).
Sylvester 2. 999-1003.
Johannes 17. 1003.
Johannes 18. 1003-09.
Sergius 4. 1009-12.
Benedikt 8. 1012-24.
(Gregor 1012).
Johannes 19. 1024-32.
Benedikt 9. 1032-45 (og 47-48).
Gregor 6. 1045-46.
(Sylvester 3. 1045-46).
Clemens 2. 1046-67.
Damasus 2. 1048.
Leo 9. 1049-54.
Victor 2. 1055-57.
Stefan 9. 1057-58.
Benedikt 10. 1058-59.
Nikolaus 2. 1059-61.
Alexander 2. 1061-73.
(Honorius 2. 1061-64).
Gregor 7. 1073-85.
(Clemens 3. 1080-1100).
Victor 3. 1086-87.
Urban 2. 1088-99.
Paschalis 2. 1099-1118.
(Theodoricus 1100-02).
(Albertus 1102).
(Sylvester 4. 1105-11).
Gelasius 2. 1118-19.
(Gregor 8. 1118-21).
Calixtus 2. 1119-24.
Honorius 3. 1124-30.
(Cølestin 2. 1124).
Innocens 2. 1130-43.
(Anacletus 2. 1130-38).
(Victor 4. 1138).
Cølestin 2. 1143-44.
Lucius 2. 1144-45.
Eugenius 3. 1145-53.
Anastasius 4. 1153-54.
Hadrian 4. 1154-59.
Alexander 3. 1159-81.
(Victor 4. 1159-64).
(Paschalis 3. 1164-68).

(Calixtus 3. 1168-78).
(Innocens 3. 1179-80).
Lucius 3. 1181-85.
Urban 3. 1185-87.
Gregor 8. 1187.
Clemens 3. 1187-91.
Cølestin 3. 1191-98.
Innocens 3. 1198-1216.
Honorius 4. 1216-27.
Gregor 9. 1227-41.
Cølestin 4. 1241.
Innocens 4. 1243-54.
Alexander 4. 1254-61.
Urban 4. 1261-64.
Clemens 4. 1265-68.
Gregor 10. 1271-76.
Innocens 5. 1276.
Hadrian 5. 1276.
Johannes 21. 1276-77.
Nikolaus 3. 1277-80.
Martin 4. 1281-85.
Honorius 4. 1285-87.
Nikolaus 4. 1288-92.
Cølestin 5. 1294.
Bonifacius 8. 1294-1303.
Benedikt 11. 1303-04.

I Avignon 1309-1417:

Clemens 5. 1305-14.
Johannes 22. 1316-34.
(Nikolaus 5. 1328-30).
Benedikt 12. 1334-42.
Clemens 6. 1342-52.
Innocens 6. 1352-62.
Urban 5. 1362-70.
Gregor 11. 1370-78.
(Clemens 7. 1378-94).
(Benedikt 13. 1394-1417).

I Rom 1378-1415:

Urban 6. 1378-89.
Bonifacius 9. 1389-1404.
Innocens 7. 1404-06.
Gregor 12. 1406-15.

I Pisa 1409-15:

Alexander 5. 1409-10.
Johannes 23. 1410-15.

I Rom fra 1417:

Martin 5. 1417-31.
(Clemens 8. 1424-29).
Eugenius 4. 1431-47.
(Felix 5. 1439-49).
Nikolaus 5. 1447-55.
Calixtus 3. 1455-58.
Plus 2. 1458-64.
Paul 2. 1464-71.
Sixtus 4. 1471-84.
Innocens 8. 1484-92.
Alexander 6. 1492-1503.
Plus 3. 1503.
Johannes 2. 1503-13.
Leo 10. 1513-21.
Hadrian 6. 1522-23.
Clemens 7. 1523-34.
Paul 3. 1534-49.

Julius 3. 1550-55.
 Marcellus 2. 1555.
 Paul 4. 1555-59.
 Pius 4. 1559-65.
 Pius 5. 1566-72.
 Gregor 13. 1572-85.
 Sixtus 5. 1585-90.
 Urban 7. 1590.
 Gregor 14. 1590-91.
 Innocens 9. 1591.

Clemens 8. 1592-1605.
 Leo 11. 1605.
 Paul 5. 1605-21.
 Gregor 15. 1621-23.
 Urban 8. 1623-44.
 Innocens 10. 1644-55.
 Alexander 7. 1655-67.
 Clemens 9. 1667-69.
 Clemens 10. 1670-76.
 Innocens 11. 1676-89.

Alexander 8. 1689-91.
 Innocens 12. 1691-1700.
 Clemens 11. 1700-21.
 Innocens 13. 1721-24.
 Benedikt 13. 1724-30.
 Clemens 12. 1730^0.
 Benedikt 14. 1740-58.
 Clemens 13. 1758-69.
 Clemens 14. 1769-74.
 Pius 6. 1774-99.

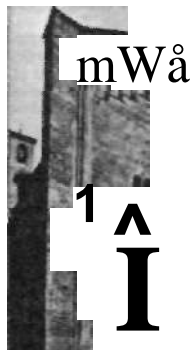
Pius 7. 1800-23.
 Leo 12. 1823-29.
 Pius 8. 1829-30.
 Gregor 16. 1831-46.
 Pius 9. 1846-78.
 Leo 13. 1878-1903.
 Pius 10. 1903-14.
 Benedikt 15. 1914-22.
 Pius 11. 1922-39.
 Pius 12. 1939.

'Pavelic [-litij], Ante (f. 1889), kroatisk fascistleder. Efter Radics mord 1928 skarpt mod jugosl. reg., stiftede revolutionær organisation U'staSa, stod bag Alexander I.s mord 1934; fængslet i Torino; frigaves 1936 af Mussolini. 1941 fører (poglavnik) i Kroatien, støttede ty. terror mod jugosl. modstandsbewægelse. Dødsdom i absentia 1945, medd. 1947 at være i Italien.

'Pavels, Claus (1769-1822), no. forfatter. Biskop 1817 (Bergen). Udg. digte, prædikener. Kulturhist. værdi har hans omfattende dagbøger (udg. 1864-67).

Pavestaten, uoff. navn på Vatikanstaten. **pavevalg** foretoges i oldkirken af gejstlighed og menighed, siden med kærsnes (både rom., fr. og ty.) medvirken. Under investiturstriden fastsloges 1059, at kun kardinalerne skulle vælge. 1179 bestemtes, at der krævedes to tredjedele majoritet; siden 1274 forgår p i kardinalernes konklave.

Pa'via, ital. by i Lombardiet, ved Ticino

mWā

↑
i

%i
m
KID

Pavia. San Michele-kirkens facade.
 30 km S f. Milano; 52 000 indb. (1936). Talrige monumentalbygninger fra 11.-14. årh. Universitet (grl. 1361). 8 km N f. P ligger klosteret og kirken Certosa di P fra 15.-16. årh. 1525 slog og fangede Karl 5.s hær Frans 1. af Frankrig i slag ved P.

pavillon [pavil'atij] (fr.), let bygn. i have el. park. p-system, byggemåde for skoler, hospitaler m. m., hvor hver klasse el. afd. har sin bygning.

Pavlov ['pavbɫ], Ivan Petrovitj (1849-1936), russ. fysiolog. Har udført en række banebrydende arbejder særlig over refleksernes fysiolog. (betingede reflekser). Nobelpris 1904. (Portræt sp. 3484).

'Pavlova, Anna Pavlovna (1882-1931), russ. danserinde, fornemste repr. for den russ. ballets klass. skole. Besøgte Kbh. 1908, 1927 og 1930. Hos Diaghilev 1909-12, turnerede derefter med egen trup. P dansede med fuldendt teknik og gratie, både de klass. partier, bl. a. i »Giselles« og »Svanesøen«, og mindre balletter skabt for hende, bl. a. Fokins komposition »Le Cygne« (da. »Den Døende Svane«) til musik af Saint-Saëns. (Portr. sp. 3484).

•Pavlovsk [-lofsk], tidl. navn på Slutsk ved Leningrad.

'pavor (lat.), angst, forfærdelse.

Pawtucket [pɑ:'tʌkit], industriforstad til Providence, Rhode Island, USA; 76 000 indb. (1946). Bomuldsindustri.

Pax (lat. fred), i rom. rel. freden personificeret som en gudinde, en vinget kvindekikkelse med oliegen og fredstav.

pax Bri'tannica (lat. eng. fred) (jfr. pax romana), udtryk for tanken om den eng.

stats ret og pligt til at værne sine borgere overalt (Palmerstons tale 29. 6. 1850).

pax Ro'mana (lat. rom. fred), den fredsige retsstilstand, kejserdømmet skabte i romerriget i de to første årh.

pax 'tecum (lat. fred være med dig), kat. liturgisk formel; pax vo'biscum (lat. fred være med eder), kat. liturgisk hilsen og velsignelsesformel (jfr. Joh. 20.19).

'Payer, Julius von (1842-1915), østrigsk polarforsker og maler, opdagede s. m. Weyprecht 1872-74 Franz Josephs Land.

Paymaster General, [pæimo:sta 'dsenarsl], brit. min., som kontrollerer anvendelsen af parlamentets bevillinger.

Payne [pæin]. Hum'ry G. G. (1902-36), eng. klassisk arkæolog. 1929 direktør f. den britiske arkæol. skole i Athen. Hovedværker: *Necrocorinthia* (1931), *Archaic Marble Sculpture from the Acropolis* (posthum 1936). P fornyede på afgørende måde studiet af ældre gr. kunst.

Paysandu [paisan'du], havneby i Uruguay ved Rio Uruguay; kodekstraktindustri. 50 000 indb. (1945).

Pays Bas, Les [le pei 'ba], fr. navn på Nederlandene.

pazend ['pɑ:zændj, Pehlevi-tekster i Avesta-alfabetet.

Pazzi ['pat:si], florentinsk adelslægt, der 1478 forgæves forsøgte at styrte Medicinerne ved et kup.

Pb (af lat. *plumbum*), kern. tegn for bly. **p.Chr. n.**, fork. f. lat. post Christum natum (efter Kristi fødsel).

Pd, kem. tegn for palladium.

Peace River ['pi:s 'rivrs], Mackenzies kildeflod, Canada, fra Rocky Mountains til Slave River. Længde: 1696 km.

Peacock ['pi:kâk], Thomas Love (1785-1866), eng. forfatter. Ven med Shelley og Lamb. Skrev filos. romaner, *Headlong Hall* (1816) o. a., som er satirer over rædselsromanen og andre romantiske tendenser.

peak [pi:k] (eng.), bjergtop.

peak-tanke [pi:k-] (eng. *peak spids*), ballasttanke helt forude (forp) og helt agterude (agterp) i skib. Benyttes ved skibets trimning.

Péan [pe'd], Jules (1830-1898), fr. kirurg. Konstruerede en tang til fatning af blodkar ved underbinding og gav navn til denne form for tænger.

Pe'ano, Giuseppe (1858-1932), ital. matematiker og logistiker. Konstruerede »Peanos kurve«, opfandt hjælpesproget »latino sine flexione« (latin uden bøjninger), formulerede et aksiomsystem for aritmetikken og omskrev i *Formulario Mathematico* en lang række mat. sætn. i logistisk symbolsprog.

Peanos kurve (efter Giuseppe Peano), en kontinuert kurve, der udfylder et kvadrat i den forstand, at den går gnm. hvert punkt i kvadratet. Anskuelig gengivelse af P er ikke mulig.

peanuts ['pi:nats], eng. betegn for bælg og frø af jordnødplanten.

Pearl Harbor ['psr't harbar] (ærner: perlehav), USA-flådebase på øen Oahu bl. Hawaii Øerne; blev 7. 12. 41 uden forudgående varsel angrebet af jap. luft- og søstridskræfter. Ved angrebet blev bl. a. 7 ærner, slagskibe svært beskadigede, hvorved japanerne opnåede en foreløbig lammelse af d. ærner, krigsførelse i Stillehavet.

Pearl River ['ps:l 'riva] (eng: perleflod), en af Si-kiangs deltaarme, S-Kina. Ved P ligger Kanton.

Pearson ['pi:sn], Karl (1857-1936), eng. statistiker og antropolog. Hans omfattende produktion vedr. mat. og biol. statistik har været af den største bet. for disse videnskabers udvikl. i 20. årh. spec. i Engl. P har grl. tidsskriftet *Biometrika*.

Peary ['pi:ri], Robert Edwin (1856-1920), USA-polarfarer, ledede eksped. 1891, 1898-1902, 1905-07 og nåede 6. 4. 1909 nordpolen.

Peary kanalen ['pi:ri-], et af Peary formet sund ml. Grønll. og Peary Land. Dets ikke-eksistens påvist af Mylius-Erichsen på Danmark-eksp. og uafh. heraf af Knud Rasmussen og Peter Freuchen på 1. Thule-ekspedition.

Peary Land ['pi:ri], Grønll.s nordøstligste halvø, højder til ca. 2000 m, kun med lokale fim- og gletscherområder. På P findes Grønll.s nordligste punkt. Kap Morris Jesup.

peau [po] (fr. hud), betegn. for forsk. stoffer af særlig elegant kvalitet, ofte af kunstsilke, p d'ange [po'dd:sj] (englehdud), en mat crepe satin el. trikotone, p de crepe [pot'kræ:p], en svar crepe af chine.

peber (lat. *Piper*), slægt af p-fam. Hypepigst klatrende, træagtige planter, hvis enfrøede bær er samlet i lange tætte aks. Over 600 arter, trop. planter. P. nigrum giver sort p (de halvmodne frugter) og hvid p (de modne frø), af P. longum fås lang p (de umodne frugtstande).

Af betel-p benyttes bladene, p (krydderiet) forfalskes ofte m. enebær (olien afdestileres) samt med stilk og skaller.

peber, støde, børneleg; to deltagere svinger en tredje mod sædet af en fjerde, der ligger ned.

peberfugle, d. s. s. tukaner.

Peberkysten, eng. *Grain Coast* ['græin 'koust], Liberia's kyst (V-Afr.).

pebermynte (*Mentha pipe'riid*), art af myntefam; anv. til fremst. af p-olie, en mentolholdig, æterisk olie, som bruges til likører og bolsjer.

peberrod, slægt af korsblomstfam. med een art (*Armoracia rusti'cana*). Jordstængel og rod, der har en meget skarp smag, anv. som krydderi; køkkenurt med lange, brede blade. Foreringen sker ved rodstiklinger.

pebersvend, ældre, ugift mand. Ordets nav. bet. forklares ud fra navnet på hanseaternes ugift bestyrere; peberet var deres vigtigste handelsvar. Efter pebersvend er dannet pebermø.

pebertræ (*Daphne*), slægt af daphnefam. (nær sølvbladfam.), buske el. små træer. Mellemeur. og Skandinavien. D. mezerum med små røde blomster dyrkes i Danm. på friland p. gr. af sin tidlige blomstring. Denne og endnu en art kan findes forvildet i skove.

pebling (småting, bagatel), af jysk *peble* kurre (på garn), ældre betegn. for latin-skolelev.

Peblingsøen, den midterste af de 3 søer, der omgiver indre Kbh. og voldkvartererne. Opr. dannet som mølledam ved dæmning, der skilte P fra St. Jørgensbækkens eng mod S; ved byns udvidelse og reguleringer, senest i 1920'erne, begrænset til 10 ha.

pe'brine [pe'brin] (fr.), sygdom hos silkeorm, fremkaldes af svamp.

'pecco (kin. *pai-hao*), den fineste tesort, hvortil dei kun er brugt sideskudenes endnu sammenfoldede yderste blad.

Pe-Ce-taver, kemotaver. Fibrene består af kloreret polyvinylklorid (chlorid). Smeltes ved temp. under 100° og kan derfor ikke anv. til beklædning, men er meget modstandsdygtige over for kemisk påvirkning. Anvendes til filterduge, beskyttelsesklæder i kemiske fabrikker, fiske-snører m. m.

Gren med fr m . stunde af pi „igrum

v"

Ivan P. Pavlov. Anna Pavlova.

Johannes Pedersen.

P. O. Pedersen.

Pechstein [pægrftaln], Max (f. 1881), ty. maler. Fremtrædende ekspressionist. Landskaber, figurbilleder, mosaikker.

Pechule [pe'ky:la], Carl Frederik (1843-1914), da. astronom, har anstillet et stort antal positionsbestemmelser for kometer og asteroider.

peck [pæk] (fork: pk), eng. mål for tørre varer = 9,092 l.

Pecos River [pæk3s 'rivar], 1300 km l. nordl. biflod til Rio Grande, USA; fra Rocky Mountains gnm. Llano Estacado.

Pécs [pe:tj], ty. *Fünfkirchen*, by i S-Ungarn; 73 000 indb. (1941). Bet. industri, i omegnen kulbrydning og vinavl.

pecto'ra'lia (lat. *pectus* bryst), midler mod lidelser i lunger og luftrøst.

pe'dal' (lat. *pes* fod), l) *tekn.*, a) på automobil, en på en arm befæstet plade, der gør det muligt at bevæge forsk. organer med fødderne (brøms-p, koblings-p, gas-p); b) på cykel overføres gnm. p-arme rytterens tryk mod p til cyklens kædehjul og kæde; 2) *mus.*, a) på orgelbet det klaviatur, der spilles med lodderne; b) ved klaveret de to (el. tre) fodtrin, der tjener til at udløse dæmpermekanikken; c) mek. træk på pauken til brug ved stemning.

pedalflygel, flygel, der er forsynet med et fodklaviatur, således al man kan benytte det til orgelmusik.

pe'dan't (ital. *pedante* skolemester), lærd, der lægger overdreven vægt på detaljer uden sans for overblik; person, der hænger sig i småting.

pe'del' (mlat. *bidellus* tjener), portner ved de højere skoler el. universiteter.

Peder Madsens Gang, Udi. gyde i Kbh. ml. Grønnegade og Østergade, opkaldt efter brygger og købmand P. M. (beg. af 17. årh.). Den usunde fattiggade seneredes 1875 og omlagdes til Ny Østergade.

Peder Oxes frø, d. s. s. klokkefrø (menes muligvis at være indført til Danmark af Peder Oxe).

Peder Pars, komisk heltepos af Holberg (1719-20).

Pedersen, Anion (f. 1887), da. havebrugs-ekspert. 1926 prof. v. Landbohøjskolen; forf. til *Dyrkning af Kokkenurter*, redaktør af *Danmarks Frugtsorter* (1937).

Pedersen, Axel (f. 1896), da. planteavlsekspt. 1929 prof. i landbrugsplante-dyrkning v. Landbohøjskolen.

Pedersen, Carl-Henning (f. 1913), da. maler; medl. af »Høststudt.«; abstrakte, koloristisk udtryksfulde billeder, bl. a. fugle-motiver.

Pedersen, Christiern (d. 1554), da. forfatter og udgiver. 1496-1515 langvarige studieophold i udlandet; 1510 magister i Paris, hvor han 1514 udsendte sin lat. *Saxo-udg.*, en eur. litt. begivenhed. Som modersmålsforf. skrev han nogle kat. opbyggelsesbøger, bl. a. *lærtæg ns post* til (1515). 1515-26 kannik i Lund, 1526-31 v. Chr. 2.s hof i Lier. 1529 toner han luthersk flag i fortale til *overs*, af *Nye Test.* 1532 bogtrykker i Malmø, hvorfra han 1534 udsender folkebøgerne *Kejser Karl Magnus' Krønike* og *Kong Olger Dankses Krønike*. Skønt under Grevens Fejde på Chr. 2.s parti fik han mulighed for fortsat litt. arb. og fuldfort, inden han ca. 1544 mærkedes af sygdom, den bibelovers, (efter Luthers), som - gnm.set af en kommission - udkom 1550 som Chr. 3.s *Bibel*.

Pedersen, Ejner (f. 1898), da. landinspektør, 1946 lektor v. Landbohøjskolen. Dir. f. Matrikulsvæsenet fra 1949.

Pedersen, Gumar (f. 1905), da. elektroingeniør. 1929 ing. v. Standard Electric (London), 1930-33 ved firmaets labo-

ratorier i Paris; 1933 ing. v. Post- og Telegrafvæsenets radioingeniørtjeneste, fra 1939 i generaldirektoratet.

Pedersen, Hans Hartvig Seedorff, se Seedorff Pedersen.

Pedersen, Holger (f. 1867), da. sprogforsker. 1903-37 prof. v. Kbh.s Univ. i smig. sprogvidenskab. Hovedværker: *Aspirationen i Irsk* (1897), *Albanesische Texte* (1895), *Verglekkende Grammatik der keltischen Sprachen* 1-2 (1909-13), *Sprogvidenskaben i det 19. Årh.* (1924), samt talrige arbejder over hittittisk, lykisk, tokharisk m. m.

Pedersen, Holger (1888-1930), da. skuespiller, kendt som *Gissemænd*. Deb. på Nørrebro Teater 1909, 1912-15 v. Nørrebro Teater, turneer i Skandinavien, 1919-30 v. Apolloteatret. Populær gnm. sin pudsige fremtoning og diktion.

Pedersen, Johannes (f. 1883), da. orientalist. Prof. i semit.-østerlandsk filologi 1922. *Israel* (1920-34, eng. udg. 1926-40), *Muhamedansk Mystik* (1923), *Islam, dens Tilblivelse og Udvikling i Lehmanns »III. Religionshistorie«* (1924), *Islams Kultur* (1928) og *Den Arab. Bog* (1946). P er en fremragende filolog med en enestående psykologisk evne til at bestemme ordenes betydning og trænge ind i tekternes indhold. Siden 1933 formand for Carlsbergfondets direktion. (Portræt).

Pedersen, Jørgen (1841-1920), da. redaktør, husmandssøn, lærer, knyttet til Kold; 1873-1902 red. af »Fyns Tidende«, der under P-s ledelse blev et førende Venstreblad. Folketingsm. 1876-86, derpå landstingsm. til 1920, gik med til forligt 1894. Støttede I. C. Christensens grundlovsopfattelse efter 1912 som Venstres landstingsleder.

Pedersen, Jørgen (f. 1890), da. national-økonom; fra 1936 prof. i Århus.

Pedersen, Kristjan (1857-1927), da. landpolitiker. Gårdejer i Sandby ved Holbæk; andeismand. 1895-1926, 1927 folketingsmand (Svinningekredsen indtil 1918). Agiterede for landarbejderes og husmænds krav, krævede udstykning og grundværdistigningsskat; 1905 med Rad. Venstre, 1913-20 landbrugsmin. under Zahle, gennemførte jordreformen 1919.

Pedersen, Niels (1851-1911), da. landbrugsskoleforstander. Købte 1879 Ladelundgård ved Brørup og oprettede her Ladelund Landbrugs- og Mejeriskole. Virksom ved andelsmejeriernes oprettelse.

Pedersen, Oluf (f. 1891), da. politiker. Havearkitekt. Folketingsm. 1932-45 (Retsforbundet). Medl. af og sekr. i niamandsudvalget, skarpt mod nazisterne. Vendte sig efter befrielsen skarpt mod modstandsbevægelsens kritik af rigsdagsmændene (Udg. *Den Politiske Modstand under Besættelsen* 1946).

Pedersen, Peder /ørgen (f. 1870), da. socialdemokrat. Husmandssøn, fra 1893 lærer i Kbh., 1919 skoleinspektør. Knyttet til sygekasseadm., stiftede 1915 sygeforsikringsforeningen Danmark. Medlem af borgerrepræsentationen 1913. Undervisningsmin. under Friis marts-apr. 1920. Formand for borgerrepr. 1924, borgmester (4. afd.) 1925-38, gennemførte bl. a. ny Knyppelsbro (færdig 1937) og Kødbyen (1932).

Pedersen, Peder Oluf (1874-1941), da. elektrotekniker. Arbejdede fra 1899 sammen med Valdemar Poulsen på dennes opfindelser, telegrafonen og Poulsenbuen. P. der opr. var bygningsingeniør, blev 1912 prof. i svagstrømsølektrotekn. og i 1922 direktør for Polyt. Lærestalt, hvis store udvidelse optog hans sidste år.

Tog 1937 initiativet til oprettelsen af Akad. f. d. Tekn. Videnskaber. (Portræt).

Pedersen, P. O. (f. 1910), da. tandlæge, 1944 docent ved Danm.s Tandlægehøjskole, 1949 prof. i propædeutisk odontologi. Har skrevet et stort antal vidensk. afhandl., særl. om cariesforekomst i Danm. og om odontol.-antropol. emner.

Pedersen, Poul Peter A/arinus (f. 1902), da. forfatter. Foruden en række digt-saml., af overvejende elegisk tone, bl. a. / *Mørket og Blæsten* (1936) og *Dialog i Dæmring* (1940), værdifulde overs., navnlig af ty. og færøsk poesi.

Pedersen, Sigfred (f. 1903), da. forfatter. Digtsaml. som *Blå Mandag* (1931), *Nye og Sorgelige Viser* (1933) og *Sørgsmurte Sange* (1936) viser et særpræget, humoristisk talent; et af hans udgangspunkter er den gi. sentimentale gadevis.

Pedersen, Stefan Viggo (f. 1891), da. maler, søn af Viggo P.; bl. a. altertavler, vægmalerier i Borups Højskole (1930), for-tæppe til Stærkassens scene (1930-31).

Pedersen, Thorolf (1858-1942), da. maler; søn af Vilh. P.; Medl. af »Den Frie Udst.« 1895-1908. Teatermaler v. Det Kgl. Teater 1897-1930; marinebilleder.

Pedersen, Viggo (1854-1926), da. maler; søn af Vilh. P., medl. af »Den Frie Udst.« 1891-1926; interiører m. fig., bibelske motiver og landskaber.

Pedersen, Vilhelm (1820-59), da. maler, navnlig kendt som illustratør af H. C. Andersens eventyr.

Pedersen-Dan [dan], Hans Peder (1859-1939), da. billedhugger; hovedværk *Den Lille Hornblæser* (1899, Kbh.).

Peder Skjalmsen (Bang) (d. 1277), Jakob Erlandsens søstersøn og efterfølger som biskop af Roskilde 1254. Stod på Jakob Erlandsens side i striden mod kongen og var til 1274 i landflygtighed af den grund.

Peder Skram', da. artilleriskib af monitor-typen (1908-43) - 3600 t, 2 stk. 24 cm, 4 stk. 15 cm og 8 stk. 75 mm kanoner, 40 og 20 mm rekyllkanoner m. v. - Sænkedes af soværnets eget personel 29. 8. 43 på Holmen. P. havedes af tyskerne og førtes til Kiel, hvorfra den eft. kapitulationen atter førtes til Kbh. for opbrugning.

Pedersen [ped:d3r-], *Abсалon* (d. 1574), no. humanist. Lektor og slotspræst i Bergen, skrev 1567 en senere udgivet no. topografi (*Om Norgis rige*) og dagbog for tiden 1552-72, stærkt national, med følelse af no. nedgang.

Pederstrup, hovedgård NØ f. Nakskov; tilh. 1725-1939 slægten Reventlow, nu delvis udstykket. Hovedbygning. opført 1813-22 af arkitekten C. F. Hansen; nu indrettet til museum for statsminister Chr. D. Reventlow (indviet 1940).

Peder Sunesen (Hvide) (ca. 1161-1214), da. gejstlig; søn af Sune Ebbesen. Studerede i Paris, 1191 biskop i Roskilde; ledede den sendefærd, der førte Engborg til Frankr. som Filip Augusts brud. Byggede Roskilde domkirke og Frue Kirke i Kbh.

Pederson, Mogens (d. ca. 1623), da. komponist. Hans hovedværk *Pratrinn spiritalie* (1620) indeholder messer, salmer og motetter.

pedi- (lat. *pes*, genitiv *pedis* fod), fod-

pedicu'losis (lat. *pediculus* lus + *-ose*), luse sygdom, fremkaldes af hovedlus (*Pediculus capitis*), kropfus (*P. vestimentis*) el. fladlus (*P. pubis*).

pedigree [pædigr:] (eng.), stamtavle (over husdyr); no pedigree bruges om ikke stambogførte dyr.

pedikure [-'ky:ra] (fr., af *pedi-* + lat. *cura* pleje), fodpleje.

pedolo'gi' (gr. *peclon* jordbund | -logi), jordbundslære.

Pedrell [pæ'drel], *Felipe* (1841-1922), sp. musikforsker og komponist. 1873-1904 prof. ved konservatoriet i Madrid, fra 1904 i Barcelona. Forkæmper for den nat. rejsning i det 19. årh.s sp. musik.

Pedro, sp. og portug. form for Peter.

Pedro (sp. tpefflor) (*Peter*), 4 konger af Aragonien: Pedro 2, reg. 1196-1213, tog 1204 Aragonien til len af paven. - Pedro 3., 1275-85, g. m. Manfreds datter, erhvervede Sicilien ved »Vesperen« 1282. -

Pedro 4., reg. 1336-87, erobrede Balearerne 1344.

Pedro [ˈpedru], *kejser af Brasilien*. Pedro 1. (1798-1834), kejser af Brasilien 1822-31. Søn af Johan 6. af Portugal, 1821 regent i Bras., som P 1822 gjorde til uafh. kejsersdomme. Fraspågede sig ved Johans død 1826 sine krav på Portugal til fordel for datteren Maria da Gloria; abdicerede 1831 i Brasilien til fordel for sønnen Pedro 2. - Pedro 2. (1825-91), reg. 1831-89. Søn af Pedro 1., myndig 1840. Styrede dygtigt, styrtet ved revolution af antikerikale, hvorpå Bras. blev republik.

Pedro (Peter) den Grusomme, *konge af Casilien* 1350-69, søn af Alfons 11., mistede tronen ved et oprør af halvbroderen Henrik af Trastamara og højadelen 1362-69.

Pedrotallagalla [pidrstaˈlɪŋɡala], singhalesisk *Pidurutalagala*, Ceylons højeste bjerg (2540 m).

peˈdunculi ˈcerebri, tykke nervebunder på midterhjernens underside.

Peebles [piːbtz], grevskab i S-Skottl. omkr. Tweed's øvre løb; 15 000 indb. (1947).

Peel [piːl], Sir *Robert* (1788-1850), brit. statsmand. Søn af tekstilfabrikant, 1809 i Underhuset (tory). Indenrigsmin. 1822-27, 1828-30, gennemførte festaktens ophævelse, et brud m. gt. torvsynspunkter. Bekæmpede valgreformen 1832. Premiermin. 1834-35, anerkendte ved sin afgang parlamentarismen; atter 1841-46, frihandelsvenlig, omdannede toldtariffen, gennemførte banklov 1844 og afskaffede (m. modstandernes hjælp) korntolde 1846, hvad der medførte brud m. kons. godsejerfløj; kort efter styrtet. 1846-50 leder f. indflydelsesrig mellemgruppe, peellitterne. (Portræt).

Peele [piːt], *George* (ca. 1558-98), eng. dramatiker. Talr., ofte stærkt lyriske skuespil: *The Arrangement of Paris* (1581) Og eventyrspillet *The Old Wives' Tilt* (1595), en satire mod tidens romantiske dramer.

peelitter [piːˈlitar], gruppe af moderat kons. eng. politikere under R. Peels førerskab 1846-50. Opløst 1859.

peer [pis] (eng., af lat. *par* ligemand), overhoved f. eng. højadelsslægt og som sådant medl. af Overhuset.

peerage [ˈpiːrɪdʒ], peer værdighed; overhovederne f. den eng. højadel. Fra 13. årh. havde et medl. af hver slægt sæde i kongens store råd (nu i Overhuset), og omfattede 5 klasser: duke, marquess, earl, viscount og baron (rangorden. 1539). En peer skal i visse tilf. dømmes af Overhuset som første og sidste instans, mens børnene jur. er stillet som borgerl. (commoners). Ældste søn af duker, marquesses og earls har faderens næsthøjeste titel. Yngre sønner af duker og marquesses: lord (-i fornavn), døtre af duker, marquesses og earls: lady (-e fornavn). Yngre sønner af earls og alle børn af viscounts og barons: honourable. p er en åben stand, hvor der hvert år finder optagelser sted.

Peer Gynt [gynt, jynt], dram. digt af H. Ibsen; udg. 1867.

pegamoid, kunstlæder bestående af bomuldsvæv påført et dæklag af nitrocellulose, pigmentfarve og blødgøringsmidler.

'Pegasos, i gr. *mytol.* en vinget hest, der nævnes i forb. m. museen. Bellerophon tæmmede P., der bar ham til sejr over uhyret Chimaira (kimære). Forestillingen om P. som digternes vingehest stammer fra middelalderen.

'Pegasos (lat. af *Pegasos*), stjernebillede på den nordl. stjernehimmel.

'Pegasos (efter *Pegasos*), sodrage, slægt af små (indtil 10 cm l.) fisk, der lever ved kysterne af den tropiske del af Det Indiske og Stille Ocean. Har panser af benplader, forlænget snude og meget brede brystfinner.

pegmaˈtit (gr. *pegina* det frosne), storkornet bjergart, forekommende i uregelmæssige gange i dybbjergarter og dannet af et vandholdigt restmagma efter størkningen af hovedbjergarten. Ofte er restmagmaet rigt på bor, fluor o. a., og indeholder då turmalin, topas, ortit o. a. I granit er p-s hovedbestanddele kvarts og

feldspat, undertiden store glimmerplader. Kvartsfri p forek i syenit o. a.

Pegnitz [ˈpeːgnits], 85 km l. ty. flod, gnm. Nürnberg til Furth, hvor P forener sig med Rednitz, til Regnitz.

Péguy [peˈgi], *Charles* (1873-1914), fr. forfatter, opr. socialist, senere katolik og patriot; har i prosa og poesi, men især i de af ham 1900 grl. tidsskr. *Cahiers de la quinzaine* givet udtryk for sin høj idealistiske, sandhedstørstende personlighed. Har haft stor bet. for fr. ungdom. Faldt ved Marne.

pehlevi [patlɑˈvi:], *mellemiransk*, betegn. for sprogtrin i Iran, efter at oldsprogets bøjningsendelser delvis var bortfaldet og verbalsystemet ændret. Den vigtigste dialekt er en sydvestlig form, der var rigssproget under Sassaniderne, og på hvilken der findes en rig, hovedsagelig zarathustrisk teol. litt. skrevet på et medaramaisk beslægtet alfabet. Nogle af de ældste håndskrifter på p findes på univ.bibl. i Kbh. I det 20. årh. har man i Tyrfan i Sinking (Kina) fundet fragmenter af manikæiske skr. på p.

Pehrsson-Bramstorp, *Axel* (f. 1883), sv. politiker. Skånsk landbruger; medl. af 2. Kammer 1918-21 (lib.), 1929-32, siden 1934; fra 1933-34 ledende i Bondeforb. Sluttede kriseforlig efter 1933 m. Socdem., statsmin. juni-sept. 1936, fortsatte som landbrugsmin. under Per Albin Hansson til juli 1945. (Portræt).

peignoir (da. [ˈpæɲjoːar]) (fr. *peigner* kæmme), friserkåbe.

Pei-ho [bæi-to], 560 km l. flod i N-Kina; gnm. Ticn-tsin til Det Gule Hav.

'Peinliche Halsgerichtsordnung (ty.), d. s. Constitutio Carolina Criminalis.

peintre-graveur [pɛːˈtrɜːˈgrɑːvɔːr] (fr. maler-gråvør), maler, der udfører raderinger el. kobberstik efter egen tegning.

Pei-ping [bæi-phiː] (kin; nordens fred), før 1928 *Peking*; 1 561 000 indb. (1940). P ligger, hvor vejene fra Kina til Mon-

Pei-ping. Bymurens østre porttårn, P'ing Tzu Men.

golit og Manchuriet mødes; vigtig handelsby; jernbanecentrum for N-Kina. P-s hoveddel (Manchubyen) omgives af en 22 km l. mur og har en rektangulær byplan; i dens centrum ligger, omgivet af mure, kejserbyen, der omslutter »den forbudte by« med de tidl. kejserpaladser. S f. Manchubyen ligger kineserbyen med Himlens Tempel. 10 km NV f. P ligger sommerpaladset. P var 1644-1911 mandschuernes residens, 1911-28 den kin. republikts hovedstad. Frobrøct af kommunisterne 24. 1. 1949.

Peipus Søen [pai-J, estn. *Peipsijärv*, russ. *Tjudskoje Ozero*, 3585 km-stor sø i Sovj. ml. Estl. og RSFSR. Største dybde: 13,4 m. Afvandes af Narva.

Peiraievs [pireˈæfs], gr. navn på den gr. havneby Piræus.

Peirce [pars, pirs], *Charles Sanders* (1839-1914), amerik. logiker og filosof. Har ydet store bidrag til den logiske algebra og fremsatte 1878 som den første pragmatismens grundtanke: Et begrebs hele mening er summen af dets praktiske konsekvenser. Han var en af Amer.s største tænkere.

Robert Peel. Pehrsson-Bramstorp.

Peiˈreskia (efter fr. forsker *N. Peiresc* (d. 1637)), kaktusslægt fra trop. Arner, med rigtige blade. Bruges som pødeunderlag for blomster.

Peiˈstrataˈtiderne, Peiˈsistratosˈ efterkommere, Peiˈsistratos (d. 528 f. Kr.), tyr an i Athen fra 540 efter to tidl. mislykkede forsøg; fremmede handel og sømagt, beskyttede kunst og litteratur. pejle (holl. *peil* mærke på drikkekar), 1) i-ov., a) retningsbestemme et punkt; b) måle vandstand i skibsrum gnm. pejlrør med pejlstok; 2) *radiotekn.*, bestemme retningen til en kendt radiostation v. hj. af en modtageantenne med retningsvirkning.

pejlrør (af *pejle*), søv., rør til et skibs underste rum, gnm. hvilket man kan måle vandhøjden i rummet v. hj. af en pejlstok.

pejlstage, inddelt stage til at måle (pejle) dybden på lægt (lavt) vand; pejlstok, inddelt jernstok i snor til at pejle vandstanden i skibs tanke og lastrum; pejlski ve, gradindkædet skive til brug ved retningsbestemmelse! forb. m. kompas.

'pejoratiˈv (lat. *pejor* værre), forværrende; med nedsættende betydning.

pejs (no.), åbent ildsted med aftræk til skorsten.

'Pe'ka, søn af Remalja, gjorde sig til konge i Israels Rige ved at dræbe kong Pekaja ca. 737 f. Kr., forsøgte forgæves at få kong Akaz i Sydridet med til oprør mod Assur 734, blev selv dræbt af Hoseas. Nordrigets sidste konge.

Pe'kaja, nordisrael, konge, søn af Menahem, blev dræbt af Pe'ka efter 2 års reg., ca. 737 f. Kr.

Peking [bæidʒiː] (kin; d. nordl. hovedstad; mods. Nan-king), indtil 1928 navn på Pei-ping.

pekin'ge'ser, kin. hunderace, fl. tus. år gi.; yndet skødehund.

Pekingeser.

pekingmennesket, da. betegn. for Sina-anthropus pekinensis.

'Pekkala, *Mauno* (f. 1890), fi. socialist. Forstmand; landbrugsmin. under Tanner 1926-27, finansmin. 1939-42; modstander af ty. orientering, udtrædt af Socdem., min. u. p. nov. 1944-45, forsvarsmin. siden 1945, leder f. Folkedemokraterne, statsmin. f. samlingsreg. marts 1946-juli 1948. (Portræt sp. 3491).

'Pekkanen, *Toivo* (f. 1902), fi. forfatter og kritiker. Tidl. fabriksarbejder; har udg. en række realistiske, soc. betonedte romaner om byproletariatet bl. a. *Teh-taan varjossa* (L. Fabrikkens Skygge) (1932).

-pek'si (gr. *peksis* sammenføje), med., opheftning af nedbundet organ.

pek'tiˈnstoffer (gr. *pektis* fast, siiv), org. stoffer, der findes i mange frugter, bl. a.

i æbler og citroner. Opløses i varmt vand. Varme sukkeropløsninger, der indeholder p. gelatinerer ved afkøling, p. tilsættes derfor ofte marmelader og geleer.

pekuni'ær'r (lat. *pecunia* penge), penge-; økonomisk.

pelagia'nismen, teol. retning inden for oldkirken, mods. Augustins lære; opkaldt efter Pelagius (d. ca. 418), eng. munk og teolog, som opholdt sig i Rom og Palæstina, p. fornægter arvesynd, hæveder ubetinget den fine vilje; synd er aldrig natur, kun vane, fremkaldt af slet eksempel, den findes kun hos voksne, og barnedåb er overflødig, p. fordømtes 418 i N-Afr., angrebes af Augustin og 431 i Efesos. En afsvækketp (semi-p)holdt sig teologi og blev bestemmende for kat. Vesten.

pel'agisk (gr. *pelagos* hav), en i de frie vandmasser levende organisme.

Pel'a'giske Øer, øgruppe i Middelhavet ml. Sicilien og N-Afr., nemlig øerne Lampedusa, Linosa og det ubeboede skær Lampione; 25,4 km²; 3000 indb. (1936). Kapitulerede til de Allierede 12. 6. 1943.

pelago- (gr. *pelagos* hav), hav-

pela'mider (gr. *pelamys* *QSarda*), store makrelfisk, lign. tunfisk, dog noget mindre. En enkelt art nu og da fundet ved Danmark.

Pelar'gonium (gr. *pelargos* stork; hentyder til frugtens næb), slægt af storkenæbsfam. med spredte, kirtelhårede blade. Over 200 arter, S-Afr. Mange arter dyrkes i koldhus og Stue, og der findes en mængde krydsninger. Nogle arter, ofte fejlagtigt kaldet geranier, dyrkes for de vellugtende bladets skyld; andre arter dyrkes for blomsternes skyld, her findes både storblostmstrede og småblomstrede former, begge med smukke hvide el. røde farver. Formeres ved stiklinger.

pel'asger (gr. *pelas'goi*), navn på en sagnagtig forgæsk befolkning i Græken.

Pelé, Mont [m3 po'le], off. *Montagne Pelée*, 1350 m h. vulkan på Martinique, kendt for sit udbrud 8. 5. 1902, hvor en glødende askeky rullede ned ad bjergets sider og dræbte havnebyen St.-Pierres 30 000 indb. Udbrud påny 1929.

Pele'ide, Peleus-sønnen, patronymikon f. Achilleus.

pele-mele [pæl'mæ:(:)] (fr.), virvar, hulter til bulter.

pele'rine (fr. *pelérine* kvindelig pilgrim), større, løs krave el. slag, som dækker bryst og skuldre, anv. af damer i 19. årh. (opr. skulderslag, båret af nonner).

»Pelés hår«, d. s. s. »dronning Pelés hår«. 'Peléus [-dus] (gr. *Pel'us*), i gr. mytol. en heros, g. m. Thetis, fader til Achilleus, nævnes som en af fortidens vældige jægere.

Pelew Islands [pi'lu: 'ailondz], eng. navn på Palau-Øerne.

'Pelham-stang (eng. eggenavn), træsnid med stang i ringens forkant. Der anv. normalt to tøjler, en i trensningen og en i en ring i stangens nederste ende. Under tiden forsynes de to ringe med en kort forbindelsesrem, hvori der da spændes en bred enkelttøjle.

'Pelias (gr. *Pelias*), i gr. mytol. Poseidons søn, hersker i Iolkos. Da hans nevø Jason som voksen krævede riget, fik p. ham til at drage ud på det farlige argonautertogt.

pel'i'ka'n, pelikaneflignende instrument til tandudtrækninger.

pel'i'ka'ner (gr. *pelekdn* (*Pelecanidae*), store årefodede fugle, langt, kraftigt næb, udvidelig hudsæk ml. undernæb-

Pelikan.

bets grene som oplagsrum for fisk. p kan ikke dykke, fisker i flok overfladefisk. Fl. arter i trop. og subtrop. Et par i S-Eur.; een, den krøttoppede p (*Seicanus crispus*) i stenalderen i Danmark.

pelikanfod (*Apo'rrhais pes pel'cani*).

Mauno Pekkala. William Penn.

forgællesnegl, den ene mundingsrand svømmefodlign. udvidet. Alm. på dybere vand i Danmark.

PSlion ['piljon], 1630 m h. gr. bjerg i Thessalien.

pel'i'osis rheu'matica [-rou] el. '*purpura rheumatica Schonleini*, sjældent, akut, febril, godartet lidelse af ukendt oprindelse. Symptomerne er ledlidlidelse, hjertebetændelse, udslæt på huden og blødningstendens.

Péllissier[pe'li'sje], /«Jn/a<7i» v(1 794-1864), fr. militær. Støttede 1851 Napoleons 3-s statskup, ledede 1855 den fr. hær i Krimkrigen, sikrede Sevastopols fald ved indtagelsen af fort Malakov. 1860 general-guvernør i Algerie.

pe'lit (gr. *pelos* slam), fællesbetegn. for alle finkornede, klastiske sedimentter (ler, dynd, skifer QSV.).

'Peljékaise, sv. nationalpark (146 km-), et fjeldområde i Lappland, V f. Hornavan.

'Pella, i oldtiden Makedoniens hovedstad fra omkr. 400 f. Kr.

'pel'lagra (lat. *pellis* hud + -agra), en avitaminose, som skyldes mangel på B₈-vitamin. Den viser sig ved en hudlidelse med mørke pigmenteringer og lidelse af slimhinden i munden, diarrhøe, nervesvækkelse og sindslidelser. Behandles med god kost og tilskud af B₃-vitamin.

'Pelléas og Méli'sande, opera af Debussy. Tekst: M. Maeterlinck (Paris 1902, Kbh. 1925).

pelletie'ri'n (efter d. fr. kemiker Joseph Pelletier (1788-1842)), alkaloid, der udvindes af bark af granatæbletræ; saltene bruges som middel mod indvoldsorme i veterinærmedicin.

Pellico [pæl-], *Silvio* (1789-1854), itali. forfatter. Bekendt for tragedien *Franccesco da Rimini* (1818) og for bogen *Le mie prigioni* (1833, da. *Mit Fangenskab* 1843), der skildrer otte års fængenskab i den østr. fæstning Spielberg ved Briinn for polit. angreb på Østrig.

Pelli'do'l, desinficerende middel, navnlig til sår.

Pellworm [pælvorm], en af De Nordfrisiske Øer; 36 km²; 1600 indb. (1939).

Pe'lopidas (gr. *Pelo'pidas*) (d. 364 f. Kr.), thebansk statsmand, fordrev 379 Spartas garnison i Theben.

Pelopon'ne's, gr. *Peloponnesos* [pel'o-po-ni-sos], gr. folkesprog; *Moræa* [mo'rae(s)], da. *Moræa*, bjergrig halvø, der udgør Grækenl. sydl. del, forbundet med det øvr. Grækenl. ved den lille Korinthiske Tange, 21 700 km²; 1 185 000 indb. (1938). Dyrkning af korn, vin og frugt. Største by: Pátrai.

Pelopon'ne'siske Krig, krigen 431-21 og 415-04 f. Kr. ml. Athen og Sparta med deres forbundsæller, udbrød fordi Sparta ville bremse Athens ekspansion. I kraft af sin overlegenhed til søs hævede Athen længe sin stilling og fik ovenikøbet en kort tid fred på grundlag af status quo. Men et mislykket tog mod Syrakus 415-13 og perserkongens indgriben opslød efterhånden Athens ressourcer, og krigen endte med Spartas absolutte sejr.

'Pelops, i gr. rel. en heros i Olympia, stifter af legene.

pe'lota (sp. spille bold), baskisk-sp. spil; en mellemting ml. langbold og cricket.

Pe'lotas [-taf], by i S-Brazilien; 108 000 indb. (1940).

peloton I-'toi] (fr. garnnøgle, flok), ældre navn på »deling«.

pe'lotle (fr., af lat. *pila* bold), en pudeformet del af en bandage, f. eks. brokbind, egnet til at udøve et tryk på et

mindre parti af legemet (holde et brok inde).

pelsdyr, fællesbetegn. for en række oftest arktiske el. nord. pattedyr, hvis pels finder anv. som pelsværk, f. eks. polarrev, isbjørn, bæverrotte, mink, zobel m. fl.

pelsflagler, d. s. s. kaguang.

pelsklaner (*Atta genus 'pellio*), lille sort bille, 2 hvide prikker på dækvingerne; den stærkt hårede larve skadelig på pelsværk.

pel'slus, de til fuglelusene hørende lusearter, som lever i pattedyrs pels.

pelsvarer, huder og skind med fjer el. hår. Af fugleskind anv. især edderfuglens, af pattedyr leverer rovdyr, gnavere og drøvtyggere (får) det meste og fineste skind. Beredningen omfatter i første linie garvningen, skindet fugtes med saltvand, skræbes med en stumpkvin, indsmøres med fedt, mel el. æggebomme og bearbejdes efter delvis tørring; derefter behandles skindet i et par timer i en roterende jerntromme med sand og savsmuld under opvarmning, hvorefter det bankes og rystes i en sigtemaskine. Denne behandling giver blødt, sejt læder og glansfuldt hårlag. Oversk hårene behandles på forsk. måde, stikkelhårene fjernes (rurning), og hårene farges enten ved børstning el. ved neddypning. Til farvning anv. fortrinvis tjerefarvestoffer. Kaninkind er de almindeligste, nertz- og chinchilla de kostbarreste p.

pel'taster (gr. *pelta* stai af *pélté* lille skjold), letbevæbnet folkloft i oldgr. hære.

Peltier-effekt [pæl'tje], opdaget 1834 af den fr. fys. Jean Ch. A. Peltier (1785-1845), består i opvarmning el. afkøling af de steder, hvor forsk. metaltråde er lodtet sammen, når de gennemløbes af en elektr. strøm. P er det omvendte af termoelektricitet.

'Peltonen, *Vihitori*, fi. forfatter; skrev under pseud. Johs. Linnankoski.

'peltonturbine, opfundet 1880 af amerikaneren Pelton.

vandturbiner, hvori en vandstråle afgiver sin bevægelsesenergi til et skovhjul m. særligt udformede skovle i 2 lømmeformede fordybninger, p. anvendes ved vandkraftanlæg m. stor faldhøjde (over 200 meter).

Hjulkranen af en peltonturbine.

Pe'lusium, ægypt. oldtidsby ved en af de gi. østl. Nilmundinger. V. P blev Psametik 3. slået af Kambyses 525 f. Kr., hvorefter Ægypt. indføjedes i det persiske rige.

pelveo- (lat. *pelvis* skål, bækken), bækken-, pelveoperito'nitis(p/'veo- I- *peritonitis*), bækkenbughindebetændelse, i reglen af ikke dødeligt forløb.

pelvi-, d. s. s. pelveo-

pelvi'me'ter, bækkenmåler.

pelvis (lat.), anat., bækken.

Pelvoux, Massif de [ma'sif do pæl'vu], bjergmassiv i de fr. Alper (4103 m).

'Pemba, brit. ø ved Afr. østkyst N f. Zanzibar, som den hører under; 984 km²; ca. 100 000 indb. (1941).

Pembrokeshire [pæm'bruk'jio], grevskab i S-Wales. 1590 km²; 86 000 indb. (1948). Største by er orlogshavnen Pembroke (11 000 indb.).

'pemfigus (gr. *pemfiks* blåre), 1) smitsom stafylkokinfektion hos spædbørn; 2) langvarig hudlidelse hos ældre, begge karakteriseret ved udbrud af blærer.

pemmi'ka'n (indiansk *pemikkán* fedt), opr. lufttøret bøffelkød, der fimmelades og blandedes med bøffelaltg; nu betegn. for proviant især til polarekspeditioner. p består af skært, hakket oksekød, der efter tørring blandes med oksealtg, tørrede ærter, tørrede kartofler el. l.; presses i firkantede kager på 250 g.

pen (lat. *penna* guldflejer), skriveredskab, opr. skærpede gåsefjer, senere stålpenne. Guldpn tilfyldt har en spids af hård platin-osmium-iridium-legering.

pen, den mindre endeflade af et hammerhoved, mods. banen.

penalty clause [ˈpænlti ˈklɑːz] (eng: bødeklausul), bestemmelse, især i certepartier, om bøde i tilf. af kontraktbrud.

Penang (eng. [piˈnɑːŋ]), ø (brit. settlement) ved Malaccas V-kyst, i Malaja; 285 km²; 247 000 indb. (1941). Hovedstad: George Town.

pe'na'ter (lat. *pe'nates*), i rom. rel. husguddomme, forrådsammerets beskyttere, værnere af husets velstand. Hver familie havde sine p, hvis billeder stod ved arnen, hjemmets helligsted.

pençe [pəns], flertal af *penny*, eng. mønt. **PEN Club, The** [da ˈpæn ˈklʌb], internat, forb. forening, stiftet 1921 i London som et slags litt. folkeforbund (af *Poets*, Playwrights, Editors, Essayists og Novelists, d. v. s. digtere, skuespilforf., udgivere, essayister, romanforf.); organiseret i talrige nationale klubber.

Pencz [pasnts], *Georg* (Jörg) (ca. 1500-1550), ty. maler. Elev af Dürer; malede storslåede, repræsentative billeder ofte m. rel. el. mytologisk indhold. Også kendt for sine kobberstik.

pendant [pɑf'dɑːr] (fr., af lat. *pendere* hænge), mæge, modstykke, sidestykke.

penden'ti'v (lat. *pendere* hænge) el. *hænge-svikkel*. Hvor en rund el. 8-kantet kuppel skal bygges over et 4-kantet rum mures

p, 3-kantede hule murflader, øverst i rummets hjørner, formidlende overgangen (funktion som en trompe).

pen'du'J (lat. *pendulus* hængende), legeme, der er ophængt drejeligt om en vandret akse, der ikke går gnm. tyngdepunktet. Fores p ud fra ligevægtsstillingen, vil det udføre svingninger ml. to yderstillinger r_1 og r_2 under påvirkning af tyngdekraften. Svingningstiden for en hel

svingning er $T = 2\pi \sqrt{\frac{I}{m \cdot g \cdot a}}$, hvor /

er inertimomentet omkr. aksens, m legemets masse, a tyngdepunktets afstand fra aksens og θ tyngdeaccelerationen. Er massen samlet i eet punkt i afstanden / fra aksens (det mat. pendul), bliver

svingningstiden/ = $2\pi \sqrt{\frac{I}{JL}}$. For små θ udser der svingningerne ligegyldige, d. v. s. t er uafhængig af udsvingsvinklen, hvorfor p kan bruges til at regulere urets gang. I geodesien benyttes p til bestemmelse af tyngdeaccelerationen ved måling af svingningstiden.

pendul, det si'de'riske, oA7cu'/. gens tand, der i en snor holdes i hånden oven over ting, der har tilknytning til en person, og hvis svingninger formenes at kunne tydes som oplys. om vedk.

pendulur, ur, hvor regulering sker v. hj. af et pendul.

Penduluret (*Horo'logium*), stjernebillede på den sydl. stjernehimmel.

pendulvægte, vægte, hvis angivelser fremkommer ved, at vægten påvirker et pendul el. dobbeltpendul, hvis udsving overføres og aflæses på en inddeelt vægtskala.

pene- (lat. *peno* el. *paeno* næsten), næsten, næst-, halv-.

Pencios [pi'njas] (gr. folkesprog *Salantivrias* [-vrija(S)]), 216 km l. gr. flod i Thessalien.

Pene'lope, (gr. *Pene'lope*), gr. sagnskikkelse. Odysseus' hustru, en af hovedpersonerne i *Odysseen*.

pe'ne'lopehøns (*Pene'lope* o. a.), små, mellemamer. hønsfugle af hokkoernes fam.

pen'e'pla'n (*peno-* I lat. *planus* flad), om tr. plant lavland; det teoretiske endeled for flod-erosionen.

pen'e'tran's (lat. *penetrare* trænge igennem), *biol.*, et arveligt anlægs evne til at slå igennem, manifestere sig.

penge (fra lat. *penunia*, af *pecus* kvæg), vare, der tjener til alm. omsætn. og betalingsmiddel, værdimål og værdiopbevaringsmiddel. Brugen af en best. vare som p udvikledes i oldtiden, efter at en vis samfundsmæssig arbejdsdeling havde gjort varebytte i større omfang nødv. Som p har bl. a. kvæg, tobak, te og fl. metaller fungeret. P gr. af stor holdbarhed, delighed og høj værdi i forh. t. vægt og rumfang fortrængte sølv og senere guld andre varer som p - opr. i form af metalstykker efter vægt; senere prægede best. vægtenheder til *monter* (deraf f. eks. pund £, opr. = 1 pund sølv). Mønterne forfalskedes i tidens løb af fyrsterne ved stadig ringere vægtindhold af det ædle metal. I 19. årh. gik de fleste lande over fra sølvfod til guldfod, d. v. s. at deres pengevæsen baseredes på guldets værdi i forhold t. andre varer. Af anvisninger på sølv el. guld udvikledes med fremkomsten af seddelbanker i 17. og 18. årh. indløselige *papirpenge*, banksedler; adsk. seddelbanker udstedte for mange af disse og måtte suspendere indløseligheden. Et land med sådanne uindløselige papirp. siges at have papirfod. Siden 19. årh. er især i Engl. gnm. brug af checks og giroanvisninger; trukket på indskud o. l. i banker, udviklet en ny slags p, som nu formidler størstedelen af kontantomætningen i forret.livet. I nyere økon. teori regnes et lands pengemængde ofte = seddelomløb (+ mønter) · r disponible beløb på checkkonto.

Værdien af et lands p måles indadtil ved prisniveauets højde (målt gnm. »pristal«), som udtrykker p-s købekraft overfor andre varer i landet, udadtil gnm. valutakurserne, d. v. s. vedk. pengesorts bytteforh. over for andre landes p. Forskydninger i p-værdien kan være et bet. økon. og soc. uromoment - især de voldsomme svingen. under inflation (m. stærkt stig. priser, altså faldendep-værdi) og deflation (omv.). Statens p-politik tilstræber derfor oftest at stabilisere prisniveauet, opr. ved at fastholde guldfoden, senere gnm. reguleret papirfod og i de seneste år gnm. påvirkn. af indkomstdannelsen.

pengeafpresning, alm. betegn. for afpresning.

pengekæt, læderbælte (opr. af katteskind), indrettet til at gemme penge i.

pengelove, populære betegn. for loven om den ekstraordinære formueopgørelse m. v. af 22. 7. 1945. p fastsatte pligt for alle personer og selskaber med beskattet formue til at indgive en stærkt specificeret opgørelse af samtlige aktiver og passiver pr. 23. 7. 1945, samtidig med at der gennemførtes en seddelombytning, stempeling af indenlandske værdipapirer samt forsk. andre kontrolforanstaltninger, p bragte skattepligtige skjulte formuer til et beløb af 2V,3 milliarder kr. for dagen; desuden blev sedler til et beløb af ca. 70 mill. kr. ikke ombyttet og værdipapirer, bank- og sparekassesbøger til ca. 50 mill. kr. ikke stemplet, hvor efter staten har konfiskeret en del af disse beløb.

pengeomarkedet, markedet for udbud af og efterspørgsel efter kortfristede lån (veksler o. I).

'pengerepræsentati'ver, anvisn., der uden at være penge i teoretisk forstand kan anv. som betalingsmiddel, f. eks. checks, giroanvisn. og indløselige banksedler.

pengesaning, rente- og finanspolit. foranstaltninger til stabilisering af prisniveauet.

pengeseddel, 1) d. s. s. bankseddel; 2) tidl. statsforskrivning, beregnet som alm. omløbsmiddel.

pengeskab, stålskab til opbevaring af penge, værdipapirer m. m. p bør være brand- og dirkefrit og modstandsdygtigt mod boring, flammeskæring og sprængt stof, og udføres derfor i specialstål. f. eks. i lag af skiftevis af hårdt og blødt, sejt stål, evt. med lag af varmeisolerende materiale for at øge varmebestandig-

heden, p udstyres i alm. med kombinationslås el. låse, hvis åbning kræver samtidig anv. af fl. nøgler.

pengeurt (*Thlaspi*), slægt af korsblomstfam. I Danm. almindelig p (T. arvense), ukrudt på dyrket jord. Bred, rund skulpe, heraf navnet.

Penguin Books Ltd. [pærjgwin buks ˈɦmitid], eng.-amer. forlag (opkaldt efter varemærket), grl. 1936 med det formål at udsende billige serier mod. skønlitt. samt. vidensk. og polit. bøger af aktuelt interesse. I.2. 1948 deltes forretningen i et eng. forlag »Penguin and Pelican Books«, og et amer. »The New American Library of World Literature«.

pengo [ˈpæjŋŋøː], ung. møntenhed 1925-46 = 100 fillér.

pe'ni'bel (fr.), besværlig; pinlig, delikat. **Penicaud** [pani'ko], fr. emaillelærfamilie, der i høj grad bidrog til emaillemaleriets blomstring i 16. årh.

penicilli'n, et stof, som dannes af *Penicillium notatum* o. fl. a. skimmelsvampe; det virker dels væksthæmende, dels dræbende på forsk. bakterier, både i kulturer og i den levende organisme og er samtidig meget lidt giftigt for denne; genstanden brug kan dog fremkalde overfølsomhed, p-virkningen iagttoges 1928 af A. Fleming, men den udnyttedes kun ved bakteriol. undersøgelser, indtil det 1940-41 lykkedes E. Chain, H. W. Florey o. fl. i Oxford ved et samarbejde at fremstille et produkt, der kunne anv. til behandling af mennesker, p fremstilles nu fabriksmæssigt ved dyrkning af *Penicillium*-svampen i stor stil; det bringes i handelen i pulverform; i opløst tilstand er det lidet holdbart, p består af 4 ulige stærkt virkende, nært beslægtede stoffer, F, G, K og X, hvis mængdeforhold afhænger af fremstillingsmåden.

p er særlig virksomt over for gonorré, hjerteklapbetændelse, benmarvsbetændelse og forsk. andre kir. infektioner, lungebetændelse og skarlagensfeber; også ved syfilis, forsk. meningitis-former, blodforgiftninger o. fl. a. sygdomme finder det anv. Da p udskilles hurtigt gnm. nyrerne, anv. man opr. 8 indsprøjtninger i døgn; ved de fleste lidelser har 2-3 daglige indsprøjtninger dog vist sig tilstrækkelige (da iagttagelse); med nyere præparater, hvorfra p langsommere fordeles i organismen, f. eks. prokain-p, kan man oftest gå ned til 1 daglig indsprøjtning. Ved indgift gnm. fordøjelseskanalen kræves bet. større doser.

Penicillium [-sil-] (lat. *penkulus* pensel) (lat.), *bot.*, penselskimmel.

pen'insula (lat., af *paene* næsten + *insula* ø), halvø. $\begin{matrix} \wedge \\ \text{itÉ} \\ \text{wilSt} \\ \text{rs,} \end{matrix}$

Peninsular & Oriental Steam Navigation Company [pi'ninsju'lær and ˈɔri-entl sti:m navi'gæjns ˈkɑmpəni] (eng; det pyrenæiskeog orient, dampskibsselsk.), fork. P. & O., eng. $\begin{matrix} \text{JfW} \\ \text{il} \\ \text{W} \\ \text{ij} \\ \text{il} \end{matrix}$

rederi grl. 1834; især kendt for ruter mellem Engl. og Østen. Koncernen kontrollerede 1948 18 skibe på en *Penicillium*. samlet tonnage af 276 806.

'penis (lat.), mandlige kønslæg og ydre urinrør. Består af tre organer af kaver-nøst, erektionsdygtigt væv, bagtel hæftede til skambenen. Det midterste af disse legemer omgiver urinrøret, der udmunder på det kegleformede endeparti (glans penis), der er omgivet af en hudfold, forhuden (præputium).

Penn [pæn], *William* (1644-1718), eng. kvæker. Fik 1681 som erstatn. f. gældskrav på den eng. krone overladt landområde v. Delawarefloden, kaldet Pennsylvania. Opnåede trods mange skuffelser her at fremme ideen om trosfrihed og menneskelig behandling af neger-slaver og indianere. (Portræt sp. 3491).

Pennell [pæn], *Joseph* (1860-1926), amer.-eng. raderer. Motiver fra amer. og eur. storbyer og fabriksbyer.

penne'tegning, håndtegnning udført med blæk el. tusch.

'penni (flertal: *pennid*), finsk mønt = Vioo markka.

penning (samme ord som *penge*), skand. hovedmønt i middelalderen, siden skillemon (jfr. mark).

Pen'ni'ske Alper el. *Wal'liser Alper*, Alpeområde ml. Rhone-dalen og Aostadalen, fra Store St. Bernhard til Simplon Passet. Højeste punkt: Dufourspitze (4638 m).

'Penninske Bjerger, eng: *Pennine Chain* [pænain 'tjein], bjergparti i N- og Midt-Engl. Højeste punkt er Cross Fell (882 m). Mange hedder og moser.

Pennsylvania [pænsl'væ:nj3] (fork. *Pa.*) (Penn's skovland), stat i USA, S f. staten New York; 117 408 km²; 9 900 000 indb. (1940); 1947: 10 512 000), 84,6 pr. km²; 470 000 var negre; 66,5% boede i byerne. Hovedstad: Harrisburg; største byer: Philadelphia og Pittsburgh. *Terræn*: Mod SØ ved Delaware River findes lavland, en del af den sandede atlantiske kystslette; V herfor følger det frugtbare Piedmont plateau, derpå Appalachian Mountains. P-s vestl. del tilhører det kulrige Alleghany plateau. P var opr. dækket af løvskove, nu er over halvdelten odyrket. - *Erhverv*: Landbruget står højt. Der avles især majs og holl. 1947: 1 721 000 stk. kvæg, deraf 1 mill. malkekøer, og 718 000 svin. Minedrift: 1944 var værdien af mineralprod. 14,1% af USA's. Vigtigst er kulbrudningen: 1944 135 mill. t = 21,7 % af USA's prod. Næst efter New York er P den vigtigste industristat i USA. Vigtigst er jern- og stålindustrien, især omkr. Pittsburgh (sværindustri) og i Philadelphia (skibe); jernmalmen kommer fra Øvre Sø. Næstvigtigst er tekstilindustri. - *Historie*. 1681 blev området givet William Penn til bostøttelse for kvækere. P var en af de oprindelige 13 amer. stater. Efter 1860 i alm. flertal f. republikanerne. (Kort se New York).

Pennsylvania Railroad [-ræ:'ro:d] (arner, *railroad* jernbane), et af USA's største jernbaneselskaber med baner i området ml. Atlanterhavet, de store søer og Missourifloden, f. eks. fra New York og Philadelphia til Pittsburgh, St. Louis og Chicago. Samlet længde 17 121 km.

Pennsylvania-systemet, form for celle-systemet, opr. uden adgang til arbejde for fangerne, senere med adgang til arbejde og derved identisk med Philadelphia-systemet.

penny [-pæni] (fork: *cl.*), eng. møntenhed = 1/12 sh.

pennyweight [pæn'iwæit] (fork: *dwt.*), eng. troy-vægt = 1,5552 g.

Pensa, anda stamemåde for Penza i Sovj. **Pensa** [pæn3'ko:lə], krigshavn i V-Florida ved Mexico Golfen, USA; 37 000 indb. (1940).

pensee [pæi'se] (fr., eagl: tanke), 1) stedmoderblomst (symbol på erindringer; deraf navnet); 2) brunviolet.

penxel (lat. *penicillus* lille hals), redskab bestående af skaft, hvorpå der er anbragt et bundt svineborster el. halehår af hest, grævling, bæver el. mår.

penselskimmel (*Penicillium*), slægt af knopcellsvampe med penselformede knopcellbærere. Omkr. 500 arter, de fleste råddplanter, som på brød, læder, frugt, syltetøj o. m. a. danner grå el. grøngrøn belægninger, alrn. kaldt skimmel. Camembert- og roquefortostens modning skyldes henh. P. camembertiog P. roqueforti. Af P. notatum fås det bakteriedræbende stof penicillin. En art bruges til påvisning af arsenik. (III. se sp. 3495).

penselspindere (*Or'gyia*), slægt af spindere. Hunnen plump, vingeløs; hannen m. rustbrune vinger. Æggene lægges på puppespindet på træstammer; larven, der er forsynet m. penselign. hårdske, skadelig på frugtræer. (III. se tavle Sommerfugle).

penzion [pæi'fo'n] (lat. *pensio* afvejning), 1) regelm. kontant ydelse, betinget af et tidl. ansættelsesforhold, spec. tjenestemandforhold. Statens tjenestemand og deres efterladte er p-berechtiget efter reglerne i tjenstemandsloven af 1946. Ret til p er herefter normalt betinget af fast ansættelse før det fyldte 40. år, og afskedigelse p. gr. af alder (norm. mindst 65 år), svagelighed el. a. pågældende utilregnelig

årsag, p stiger med p-alderen, det antal år udover fem, som tjenestemanden efter sit fyldte 30. år har været fast ansat, og med p-indtægten, gnmst. af lønnen med visse tillæg i de sidste tre år af p-alderen. Egenp varierer fra 18/60 til 42/60 af p-indtægten, enkep, som kan bevares ved skilsmisse, og hvis størrelse i øvrigt afh. af ægteskabets varighed, fra 16/60 til 24/60. For hvert barn under 18 år ydes tillæg til p på 240 kr. årlig for eet barn og 180 kr. for hvert derudover. Som bidrag til p afkortes tjenestemandens lønningsindtægt med 5%. Bidragene tilbagebetales ved afskedigelse uden ret til p.-Kommunale p-ordninger er opbygget efter lign. retningslinier. - Private p-kasser er efter lov af 11.5.1935 undergivet tilsyn af forsikringsrådet. - 2) kost og logi. 3) d. s. s. pensionat. .

pensionat [pa'Jo'na't] (fr., af lat. *pensio* afvejning), sted hvor der mod betaling ydes kost (og bolig).

pensionsforsikring, en af de nyeste livsforsikringsformer, er en kombination af opsat livrente og invaliderente. Ved p sikres der - mod et pensionsfrdrag i lønnen - den ansatte et årligt beløb efter en vis opnået alder el. ved *i.a. nedsættelse af arbejdsevnen. I forb. hermed tegnes ofte en enkep, p fik bet. efterh. som større private virksomheder efter stat og kommuners mønster indførte pensionering af deres ansatte funktionærer. Dertil oprettedes evt. pensionskasser, som forsikr.teknisk set tit var meget ufuldkomne og i stigende udstrækn. afløstes af egl. p. Ved lov 1935 gnm.førtes statsl. tilsyn m. private virksomheders pensionskasser (gmv. forsikringsrådet), som bl. a. kræver forsikrings.tekn. dækning for pensionistlagnene, p tegnesnu hovedsageligt af særl. p-selskaber el. af livsforsikringsselskaber.

'pensum (lat: det afvejede), det undererningsstof, der skal leses i en bestemt tid (årspenum, eksamenspensum).

pent(a)- (gr. *pénte* fem), fem-

pent'a'e'der (*penia-* -*eder*), legeme begrænset af fem sideflader.

pent'a-eryt'ritol el. *penia-erythr*it $C(CH_3OH)_5$, smp. 260° C, tetravalent alkohol, fremst. ved kondensat af formaldehyd med acetaldehyd i nærværelse af natrium- el. kalciumhydroksyd. **p** anv. ved fremst. af sæk. alkydharpikser til lakker, der står godt over for vand og alkali. Også tilatlet anv. som lakkræstof.

pent'a'go'ndodeka'e'der (gr. *pentágonos* femkantet -f *dodeka* 12 $\begin{matrix} \diagup & \text{A} & \diagdown \\ & & \text{rv} \\ \text{+ -eder}, \text{regulær kry-} & / / & \text{- * } \text{A} \\ \text{stalform begrænset af} & // & \text{' : " } \\ \text{12 femkanter.} \end{matrix}$

pent'a'go'ndodeka'e'-y'li $\begin{matrix} \diagup & \diagdown \\ \text{driske klasse, mine-} & \text{r} \\ \text{ral}, \text{hemiedrisk klasse} & \text{ } \\ \text{af det regulære system.} & \text{ } \end{matrix}$

Vigtigste enkeltform *Pentagonododekaeder*.

pent'a'gram' (*penia-* + *-gram*), regulær femstjerne, har fra oldtiden været anv. som trylletegn el. mystisk symbol på fuldkommenhed. $\begin{matrix} & \text{yX}^{\wedge\wedge} & \text{y/I} \\ & \diagdown & \diagup \\ \text{yX} & \diagdown & \text{yS} \\ \text{yX} & \diagup & \text{yS} \end{matrix}$

pent'a'klo'r (*penia-* *kiordifenyletan*), $\begin{matrix} \diagup & \text{y} & \diagdown \\ \text{betegn. for DDT.} & \text{ } & \text{ } \end{matrix}$

Penta'merus (*penia-* -*gr. méros* del), slægt af brachiopoder med hvælvede, glatte kalkskaller, hyppig i gotlandium.

pent'a'me'ter (*penia-* + *gr. métron* mål, versemål), et 6-fodet, daktylisk versemål med cæsur efter 3. arsis og indskrænkning af 6. fod til en arsis.

'pentametyle'ndiami'n, kadaverin, findes sammen med andre aminer i råddent kød.

pen'ta'n (gr. *pénte* 5), C₅/1₂, mestet alifatisk kulbrinte, kp. 36°. Der eksisterer 3 isomere p.

pent'a'sto'mer (*penia-* -*gr. stoma* mund) el. *linguatalider*, lille dyregruppe med usikker systematisk stilling, regnes oftest til spindlerne. Legemet hos p er flere cm langt, langstrakt, fladtrykt, delt ved tværfurer i mange led. To par kitinkroge

fortil ved mundåbningen, iøvr. lemmeløs. Øjne, kredsløbs- og ånderedskeber mangler. Hertil bl. a. Pentastomum tænioides, hvis udviklingsstadier snylter hos kamin, får o. a., og hvis kønsmodne stadium træffes i næsehule og pandehuler hos hund og ulv.

Pentateuken [-'tou-] (*gr. pentáteuchos*, af *pénte* 5 - *teuchos* bog), hyppig anv. betegn. for de 5 Mosebøger.

pentato'nik (*penia-* 4 *tone*), den pentatone skala (femtone-skalaen) består af tone- $\begin{matrix} \text{«} \\ \text{A} \\ \text{B} \\ \text{C} \\ \text{D} \\ \text{E} \\ \text{G} \end{matrix}$ og $\begin{matrix} \diagup & \text{A} & \diagdown \\ & & \text{o} \\ \text{v} & \wedge & \text{o} \end{matrix}$ A (med bortfald af de to toner, som i det diatoniske system danner halvtoneintervalene). Af uforklarlige grunde er dette den oprindeligste skala, som kan findes hos folkeslag, hvis musik-kultur ikke er så fremskredet, at de har skalaer med syv toner (f. eks. kinesere, afr. folk m. v.). Også i gregoriansk musik og i visse folkviser finder man pentatone elementer.

pentazol [-'so'l], stimulerende middel, d. s. s. Cardiazol.

Pentelikon [pændæli'kon], 1109 m h. bjerg med marmorbrud, NØ f. Athen.

Pen'testa, handelsnavn for Ibsfospentaklorid, forhandles i billedåser, der åbnes under vand og danner fortyndet opløsning af fosforsyre og saltsyre til grønt-foderensivering.

pent'id [-'si'dj, betegn. for DDT.

pent'i'menti (ital. *pentimento* anger), ret-telser, spor af tidl. udkast i malerier o. l.

Pentland Firth [pændlant fæ:z] (eng. *firth* fjord), farvandet ml. Skotl. og Orkney Øerne (på det smalleste sted 11 km br.).

pen'tode (*pent-* + *gr. hodos* vej), elektronrør med 5 elektroder, benyttes som forstærkerør i radiomodtagere.

pent'o'sa'ner (gr. *pénte* 5), kondensationsprodukter af kulhydrater med 5 iltatomer (pentoser).

pent'tose (gr. *pénte* 5), kulhydrat med 5 iltatomer, f. eks. arabinose og xylose.

pentosu'ri, sjælden sygdom, ved hvilken der udskilles pentoser i urinen.

Pentothal T, ætyl(1-metylbutyl) thiobarbitursyre, bedøvelsesmiddel, giver en hurtigt indstøtende og kortvarig narkose. P indsprøjtet i form af natriumsaltet i venen.

Pen'tostromes (gr. *pénte* 5 I-*sténon* støvbærer), slægt af maskblomstfam., hvis blomst har fire frugtbare og et goldt støvblad. N-Amer., nogle arter dyrkes i haver.

pen'ty'lalkohol', amylalkohol.

Pentz [pænts], *Christian von* (1600-51), da. diplomat. Af mecklenburgsk adel, 1634 g. m. Chr. 4.s og Kirsten Munks datter Sophie Elisabeth; guvernør i Glückstadt og statholder i Holsten 1630-48. I 1630erne Chr. 4.s ledende udenrigs-polit. rådgiver, østrigskenvenlig; fortrængte fra da. 1640 af Ulfeldt, mistede sine fleste embeder 1648. Udsejendende, fordruken, døde sindssyg.

pen'tultima (lat. *paene* næsten + *ultima* den sidste), et ords næstsidste stavelse.

pen'umbra (lat. *paene* næsten - *umbra* skygge), betegn. for den ydre del af en solplet, p lyser noget stærkere end solpletens kerne, umbra.

'Penza [-zaj, by i RSFSR, Sovj. V f. Kujbysjev; 157 000 indb. (1939). Jernbanecentrum med industri.

Penzance [pæn'zans], lokalt [pæn'zæ:ns], badested og fiskerby nær Kap Land's End, SV-Engl; 20 000 indb. (1948). Meget mildt klima.

peon [pæ'an] (sp., af lat. *pes* fod), landarbejder, daglejer.

Peoria [pi'o:riə], næststørste by i Illinois, USA, ml. Chicago og St. Louis; 105 000 indb. (1940).

pep [pæp] (eng., af *pepper* peber), temperament, liv, fut.

Pepe'romia (gr. *peper* i peber I-*homos* lignende), slægt af peberfam., urter, ofte epifyter med kodede, vandfyldte blade. 400 arter, trop. Amer. Fl. arter dyrkes i stuer, f. eks. *radiator planten* P. yrgyrea, der dog ikke tæler at stå på en varm radiator.

'peplos (gr.), den gl.-gr., doriske kvindelagt; bestod af rekt- **MMMA^MHMM** anguleret stykke ul- **I K > ^fl**

over foroven, lagt 1 **^k^sT\|^/7i^A^B** gang sammen på **_ ^ : i \ / i^A^B**

hver skulder nåle. **^B v : ^H**
Aben i den ene side **^B A^ : ^B**

sammen i siden (ar- **^ F / I \ / .**
gvisk **p**). **^f crvA J**

pep'si'n (gr. **peptein** **hl2SHBBB 19** koge), enzym fra mavesaften, der kan spalte proteiner til proteoserog peptoner.

pep'tase, d. s. s. pepsin.

pepti'daser, proteolytiske enzymer, der kan spalte polypeptider til aminosyrer.

pepti'der (gr. **peptein** koge), kondensationsprodukt af to el. fl. molekyler aminosyre under etablering af peptidbindingen **-CONH-**. **p** opstår ved nedbrydningen af proteinstoffer.

pep'to'ner (gr. **peptein** koge), stoffer, der dannes ved enzymatisk nedbrydning af proteinstoffer.

Peplusch ['pe:puj]. *Johann Christoph* (1667-1752), ty.-eng. musiker. Skrev 1728 s. m. John Gay *The Beggar's Opera*, der var en vittig parodi på den ital. opera.

Pepps [pi:ps]. *Samuel* (1633-1703), eng. embedsmand. Kendt f. sin *dagbog* fra årene 1660-69, en åbenhjerligt skildring af tidens private og offentlige liv. Dens kodesprog tydedes først 1819-22 af den senere rektor John Smith; fuldstændigste udg. (1893-99) ved Henry Benjamin Wheatley (1838-1917). Da. fork. overs. 1939.

per (lat.) (fork. pr.), 1) gennem, over, ved hjælp af; for, til; beregnet efter; i sammensætninger ofte blot forstærkende hovedbegreb; 2) sættes i ital. bogholderi foran navnet på den konto i journal og hovedbog, som skal debiteres.

'Pera, tyrk. *Bevoglu* [bætD'lu], bydel i Istanbul, N f. Det Gyldne Horn.

Per-abro'di'l, røntgenkontrastmiddel til urinvejene.

Perak (eng. ['pæara, pa'ra:k]), stat i Malaja; 20 668 km²; 993 000 indb. (1941).

perakti'vi'n el. *pyrgos*, p-toluolsulfodikloramin (el. diklorsulfamid), et relativt mildt virkende blege- og afslætningsmiddel, uopløseligt i vand, opl. i alkalier.

per aspera ad astra (lat.: ad besværlige (stier) til stjernerne, d. v. s. gnm. kamp til sejr), tillempet citat fra Hesiods Arbejder og Dage, kendt gnm. Seneca; alm. som valgssprog.

perbo'ra't, salt af perborsyren.
perbo'rsyre (*per-* = *borsyre*), **HB₃**, boroversyre, er ubestandig. Natriumsaltet anv. som desinfektions- og blegemiddel.

perbu'na'n (synt. kantsjuk), »Buna No«, fremst. ved sampolymerisering af butadienog akrylnitril, der hverken opløses el. kvælder m. benzol og olie; anv. i maskinbygn., til kabelisolering og til birlinge.

Perca'i'n, lokalbedøvelsesmiddel, anv. især på hud og slimhinder samt sår.

percales [-kal] (fr., fra *tamil-sprog*), 1) ret lette, lærdesvævede bomuldstøjer, ensfarvede el. med påtrykte mønstre; anv. til skjorter; 2) sværere, kiptret bomuldsvare med indvævede blå el. røde striber (arbejdsbluser).

per cassa (ital: gnm. kassen), mod kontant betaling.

perception [-sæp] (lat. *percipere* indoptage, opfatte), opfattelse af noget på grundlag af sansedata; iagttagelse.

Perceval [pær'sa'val], den fr. form for Perceval.

perch [pa:tj] (eng: square), 1) d. s. s. rod; 2) flademål = 30/4 square yards = 25,29 m².

Perche, Col de la [kol d(a) la 'pærj], 1557 m h. fr. bjergpas i Pyrenæerne.

percheronhesten [pær'sjor'ti], stor, ret svær fr. trækhesterace; hjemmehørende i landskabet le Perche nær Paris.

Percier [pær'sje], *Charles* (1764-1838), fr. arkitekt. Arbejdede s. m. Fontaine, var især fremragende som interiør-arkitekt.

Den P-sk decorationstil, der var af stor bet. for empire-stilens udvikling, var længe beundret, havde endnu i 1870'erne forløbende herhjemme.

Percy [ps:si], *Henry*, kaldet *Hotspring* [håtsp3(ç)] (hedspore) (1364-1403), jarl af Northumberland, hjalp 1399 Henrik 4. på tronen, gjorde oprør mod denne og faldt ved Shrewsbury.

Percy [pa:si], *Thomas* (1729-1811), eng. litterat. Udg. 1765 den berømte folkevisesamling *Reliques of Ancient English Poetry*, der fik stor betydning som inspiration for samtidens og romantikkens digtere.

per'dendo el. *per'dendosi* (ital.), *mus.*, tabende sig, aftagende i styrke, hendøende.

Per'dikkas, makedonsk rigsforsvarer 323-21 f. Kr., søgte fænges af høvede rigsheden mod Alexanders generaler, dræbt under felttog mod Ptolemaios.

Per Dover og Kirsten Kimer, træfigurer fra ca. 1500 på urværket i Roskilde domkirke.

pére [pær:] (fr.), fader.

'pereat (lat.), gid det må gå ham galt! ned med ham!

Père Duchesne, Le [ls'pær:dj'Jæ:n] (fr: far D.), symbol f. den jævne mand i Frankrig; hyppigt avsnavn. Den kendteste P blev udgivet af Hébert 1790-94, bidrog til at radikaliserer de brede lag i Paris.

Per'e-kop-tangen forbinder Krim og Ukraine; mindste bredde: 7 km. Den Røde Hærs forering af P 1920 førte til general Wrangels nederlag på Krim og til afslutning af borgerkrigen i Rusland. Nov. 1941 trængte tyskerne efter svære kampe over P ned på Krim. Apr. 1944 forceredes P af sovjettropperne.

Père-Lachaise [pærla'Jæ:'z] (navn efter Ludvig d. 14.s skriftefader, der ejede vidtstrakte haver på dette sted), kirkegård i Paris, anlagt 1804, rige gravmøller, hvor bl. a. Balzac, Chopin, Oscar Wilde, Sarah Bernhardt og over Abailard og Héloïse (ikke begravet der). 1871 stod de sidste kampe mod kommunarderne på P.

peren'nrende (lat. *perennis* vedvarende), planter, som lever og sætter frugt i fl. vækstperioder.

Perez de Ayala [pæræ:/ Oæ 'ajala], *Ramon* (f. 1880), sp. forfatter og kritiker, især noveller og romaner, skrevet i en fremragende stil, præget af sp. humor.

Perez de Hita [pæræ:/ 5æ 'ita], *Gines* (o. 1544-0. 1619), sp. forfatter, har ved sin skildring af maurerrigens undergang haft bet. for Chateaubriand.

Perez Galdos [pæræ:/ gal'das], *Benito* (1845-1920), sp. forfatter. Skrev samfundromaner i stærkt liberal, antiklerikal ånd som *Doha Perfecta* og *Fortunata y Jacinta* (1887). Endv. 46 bind *Episodios nacionales* (1881-1912), hist. fortællinger.

per'fas et nefas (lat.), med rette og urette.

per'fekt (lat. *perfectus*, af *perficere* fuldende), fuldent, uelastelig; perfektio'ne're, gøre fuldkommen; udvikle, udanne; perfektio'nisme, d. s. s. perfektibilitet.

perfektibilitet, evne til at gøre fremskridt; i d. kristne teol. betegn. for den opfattelse, at kristendommen først efterhånden når frem til sin fuldendte form, idet alt endnu ikke er givet gnm. åbenbaringen i Kristus.

'perfekti'v (lat. *perfectus* fuldendt), *gramm.*, den konstaterende el. momentane aktionsart.

'perfektum (lat. *perfectum* det fuldendte), *gramm.*, f.ømtid, f. eks. »har skrevet«.

per'fi'd (lat. *perfidus* troløs), falsk, bevist vildledende, fordrejet; per'fi'di', svig, falskhed, gemehed.

perforation (lat. *perforare* gennembore), gennemboring, gennemstik. Samlet betegn. for læsioner (fremkaldt af stik el. betændelse) af hulorganer, hvorved der kommer hul fra organets indre til omgivelserne, f. eks. **p** af bugvæggen, **p** af en tarm. ligesom et mavesår kan pererore til den frit bughule.

perfo'rator (lat. *perforare* gennembore), apparat, der omsætter telegraftegn til huller i en papirstrimmel.

perfo're'ring (lat. *perforare* gennembore), gennemhulning af tryksager (f. eks. frimærker), der senere skal deles i mindre dele.

performance test [pa'fæims'nstæst] (eng. *performance* udførelse), intelligensprøve, som ikke kræver sprogbeherskelse, men alene består i udførelse af praktiske småopgaver.

perga'men't, skind af ged, får, svin el. kalv tilberedt uden egl. garvning, men ved afhæng i kalk og ved slibning. Navnet stammer fra byen Pergamon, hvor metoden fra 4. årh. f. Kr. blev anv. og afløste papyrus som skrivemateriale. **p** anv. stadig til bogbind.

Perga'ment, Moses (f. 1893), fi.-sv. komponist. Musikalmelder i Sthlm.

pergamentpapir, svovlsyrebehandlet ulimet papir med hornagtig karakter. Det meste **p** er behandlet med en opløsning af glykose el. glycerin for at gøre det smidigt. Eget til emballering af næringsmidler.

Perga'mino, jernbaneknudepunkt i Argentinas pampas, 200 km V f. Buenos Aires; ca. 90 000 indb.

'Pergamon, oldtidsby i NV-Lilleasien (nu tyrk. by Bergama). Centrum i et uafhængigt og efterhånden mægtigt kongerige 280-133 f. Kr., g. ri. af Filetairo, udvidet ved Roms sejr over Antiochos 3. 189, testamenteret Rom 133.

Rekonstruktion af en fløj af Zeusalteret i Pergamon.

Ved siden af Alexandria hovedsag. for gr. videnskab. Bet. ruiner og skulpturfund, bl. a. relieffriserne m. kampe ml. guder og giganter fra det kolossale Zeus'-alter (1. halvdel af 2. årh. f. Kr.), på den meget høje, terrassebyggede Akropolis. Her desuden paladset, biblioteket, templer f. Athena Polias (ca. 300 f. Kr.), Dionysos, Trajan m. fl., teater og gymnasion. På slätten Asklepios-helligdom og kursted, rom. amfiteater og termer.

'Pergamos, Trojas højborg.

perga'my'n, gennemsigtigt, fedtadt papir (»smørrebrødspapir«), fremstillet af stærkt udmalet sulfitelulose.

'Perge, oldtidsby i Pamfylion. I rom. tid provinshovedstad.

perglycerin og perkalglycerin er kone. opløs. af henh. mælkesyrens natrium- og kaliumsalt. Anv. som glycerinertatning.

'per'gola (ital., af lat. *pergula* fremspringende tilbygning), åben søjlegang med løvtæg, løvhytte.

Pergo'lesi (*Pergolese*), *Giovanni Battista* (1710-36), ital. komponist til 15 operaer, herimellem *La Serva padrona* (pigen som herskab) (1733, Kbh. 1900), 12 kantater, over 30 trioaneter, sinfonier, koncerter, 6 messer og adskillige andre kirkelige værker.

perhy'dro'l (*per-* = gr. *hydor* vand), en vandig 30% opløsning af brintoverilte.

peri- (gr. *peri*), omkring-, om-

peri'a'l (fork. af *imperial* (kortspejl), egl: visse gode kort på en hånd), rus; peri'ali'se ret, beruset.

Peri'an'der (gr. *Pe'riandros*), tyrann i Korinth 625-585 f. Kr., søn af Kypselos, udvidede Korinths sømagt, holdt adelen nede, beskyttede kunst og litt., en af de syv vise.

periarteri'itis [*peri-* + *arteri-* + *-itis*], betændelse i pulsårerne (arterierne) ydre hinde.

peri'astron (*peri-* + gr. *dsiron* stjerne), for en stjerne i et dobbeltstjernesystem det punkt i dens relative bane om den anden komponent, hvor afstanden til denne er mindst (jfr. perigæum og peri-helium).

pericar'ditis, betændelse i pericardium.

peri'cardium (*peri-* + gr. *kardia* hjerte), hjertesækken.

perichon'dritis [-kon], betændelse i den bindevævshinde (perichondrium), der omgiver og ernærer brusk.

perichondrium [-'kon-j (*peri-* + gr. *chondros* brusk)], bruskhinden.

pe'riculum (lat.), fare.

peridi'ne'er (*peri-* + gr. *dinein* hvirvle), d. s. s. furealger.

peri'do't (fr.), olivin, især klar olivin.

perido'tit (af *peridoi*), ultrabasisk dybbjergart, hvis hovedbestanddel er olivin, den diamantførende kimberlit.

Périer [pe'rije], *Casimir* (1777-1832), fr. politiker. Bankier, støttede Ludvig Filip, 1831-32 førstemin.; konservativ, slog uro ned i Lyon.

peri'fe're 'nervesyste'm omfatter alle nerver, der afgår fra hjernen og rygsmerter samt de nerveceller (ganglier), der ligger i relation til disse.

perife'ri (gr. *perifereia* omkreds), omkreds af cirkel; udkant; peri'fe'r, af-sidesliggende; uvæsentlig; peri'fe'risk, ang. omkreds; flygtig, overladisk.

periferivinkel, en vinkel, hvis top-

punkt ligger på periferien af en cirkel, og hvis ben er kor-

per'fo'n (*peri-* + *-fon*), søv., under-

vandslytteapparat, hvormed afstand og retning til neddykkede genstande og fremmede støj-

per'frase (gr. *perifrasis* omskrivning), 1) *gramm.*, dannelse af *gramm.* former ved hjælp af st. f. ved fleksion, som da. *passiv* med »blive« i st. f. ved endelsen -s; Bogen blev kasseret = bogen kasseredes. 2) *litt.*, retorisk el. poet. omskrivning, hvorved en person el. genstand nævnes ved sine egenskaber, virkninger o. l. (den almægtige = gud). Den mest udtrede perifrastiske teknik repr. af den isl. skjaldedigtningens kenninger.

Périgord [pe'ri:go:r], sydvestfr. landskab, omtrent lig m. dept. Dordogne.

Périgueux [pe'ri:gø], fr. by i dept. Dordogne; 41 000 indb. (1946). Maskin- og møbelindustri. Rom. ruiner. Byzantinsk påvirket domkirke. Tidl. hovedstad i grevskabet Périgord.

perigæum, [-'gæ:om] (*peri-* + gr. *gê* jorden), det punkt i Månens bane om Jorden, der er nærmest Jorden, mods. apogæum.

peri'he'li(ium) (*peri-* + gr. *hélíos* solen), det punkt i en planet- el. kometbane, der er nærmest Solen, mods. aphelium.

'Perikles (gr. *Peri'klés*) (d. 429 f. Kr.), athensk statsmand; styrede fra 461 som folkepartiets fører Athen, udviklede demokrati, gav heliasterner diæter, søgte at vinde herredømme på det græske fastland, men måtte opgive det 446, sluttede fred med Persien 449, påbegyndte den pragtfulde udsmykning af Akropolis, beskyttede kunst og litteratur, samlede en kreds

af fremtrædende mænd omkring sig, bl.a. Anaxagoras og Feidias. Han forbedret samtidig Athen på den uundgåelige konflikt med Sparta. Hans ledelse af den peloponnesiske Krig (fra 431) var kraftig og heldig, men 429 døde han af pest.

Perikles.

peri'kop e (gr. afsnit), skriftstykke til liturgisk oplæsning, opr. fra G. T. og fra evangelier og apostelbreve, siden en epistel (brevstykke) og et evangelium. De luth. kirker overtog den kat. p-række, de reformerte har ingen fast tekst. I Danmark indførtes 1885 en ny p-række.

'Pe'rikum (gr. *hype'r* over + *erei'ké* lyng), 1) slægt af P-fam. Urter el. halvbuske med olieklirtler i de mods. blade. Gule, femtallige blomster med mange støvblade i knipper. 300 arter. I Danmark fl. arter, alle urter. Blomster og knopper benyttes p. gr. af deres indhold af aromatiske olier som tilsætning til brændevin, som derved rødfarves. Et par fremmede arter er havestauder. (111. se farvetavle Grøftekantens Planter); 2) akvavit, tilsat et udtræk af P-planten.

pe'rillaolie (nylat. *perilla* lille pære), hurtig-tørrende olie, der udvindes af frøene fra den læbeblomstrede *Perilla* *ocymoides*, der dyrkes i Ostindien, Kina og Japan. Frøenes olieindhold er gnmst. 38%. Anv. især i lakindustrien.

Perim [p'isrim], arab. *Barim*, brit. ø under Aden i Bab el Mandeb-strædet; 15 km²; 360 indb. (1946).

peri'me'ter (*peri-* + *-meter*), 1) *mat.*, omkreds af en plan figur; 2) *med.*, gradbue til bestemmelse af synsfelt.

perime'tritis (*peri-* + *metritis*), betændelse i livmoderens bughinde.

perineopla'stik (*perineum* + *plastik*), plastisk operation for at gendanne mellemkødet, når det er udrevet ved fødsler.

perineum (nylat. fra gr.), *med.*, mellemkødet.

perineu'ritis (*peri-* + *neur(o)-* + *-itis*), nervebetændelse, som særlig angriber bindevævet omkr. nerven.

peri'ode (gr., af *peri-* + *hodos* vej), kredsløb, tidsrum; karakteristisk hist. tidsafsnit. - *astron.*, omløbstid (planeter, kometer, dobbeltstjerner), ved foranderlige stjerner det tidsrum, efter hvis forløb lysvekslingen gentager sig. - *elektr.*, for en vekselstrøm el. -spænding tiden ml. to på hinanden flg. tidspunkter, hvor strømstyrken har samme størrelse og retning; - *fys.*, ved en harmonisk svingning tiden for en svingn. fra et yderpunkt til et andet og tilbage til første (helsvingning). - *geol.*, større tidsafsnit i hvilket flora og fauna har en nogenlunde ensartet karakter. I løbet af en **p** aflejres en geol. formation, **p** har samme navn som formationen, evt. med tilføjelsen **-tid**. - *gramm.*, kæde af sammenhørende sætninger. - *med.*, menstruation.

periodelæsning, undervisningsmetode: fl. fags undervisningstimer anv. for en kortere tid til eet af fagene, hvorefter der skiftes om til det næste. Hvert fags samlede timetal respekteres.

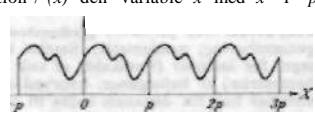
periodeomformer, elektr. maskine, der omformer vekselstrøm af et periodetal til vekselstrøm af et andet periodetal.

periodici'te't [-isi-] (af *periode*), regelmæssig genkomst.

peri'odisk (af *periode*), tilbagevendende med visse mellemrum.

periodiske system, grundstoffernes, se grundstof.

periodisk funktion. Erstatte i en funktion / (x) den variable x med x + p.

hvor p er et fast tal, fås en ny funktion / (* + p) af x. Stemmer denne overens

med / (x), er altså f (x + p) = f (x) for alle værdier af x, kaldes / (x) en p med perioden p. Funktionen grafiske billede (ill.) består af gentagelser af samme kurvestykke. Forskydes billedet stykket p i j-caksens retning, kommer det til at dække sig selv.

periodisk litteratur, publikation, der udkommer med bestemte tidsmellemrum, større end en dag.

perio'dontium (nylat., af *peri-* + gr. *odis*, gen. *odontos* tand), den behinde, som omgiver tandens rod; periodon'tis, betændelse i denne hinde.

peri'ost (*peri-* + gr. *ostéon* knogle), *med.*, behinden.

perio'stitis, behindebetændelse.

peripa'te'tiker, tilhænger af den peripatetiske skole.

peripa'te'tiske skole (gr. *peripatos* spadseregang), den af Aristoteles i Lykeions spadseregange gr. filos. skole.

Pe'ripatus (gr. *peripatos* det at gå omkring), ejendommeligt orelign. dyr af gruppen Onychophora. Ander v. lufttror som insekter, men må dog sikkert opfattes som en til landlivet omdannet børstetorm. Trop. regnskove.

periprok'titis (*peri-* + *prokt(o)-* + *-itis*), betændelse i bindevævet omkr. endetarmen, ofte i form af byld.

pe'ripter (gr. af *peri-* + *pteron* vinge, fløj), antikt tempel m. omgivende søjlerække.

peri'sko'p (*peri-* + *-skop*), kikkert, der anv. i neddykkede u-både til orientering over havoverfladen, bestående af lodrette teleskop, vandtæt ført op gnm. u-bådens trykkrug, med objektiv og okular anbragt henh. foroven og forneden, idet et system af spejle og棱smer leder lysstrålerne fra obj. til okular, p kan drejes hele horisonten rundt, og obj. endvidere opad af h. t. observation af fly.

peristal'tik (gr. *peristaltikos* omsluttende), en fremadskridende, ringformig kontraktion af et rørformigt organs ring- og længdemuskulatur, der tjener til at drive indholdet fremad. Findes i spiserør, tarm, urinleder o. a. steder.

peristal'ti'n (af *peristaltik*), stærkt afførende stof i cascara bark.

peristerolo'gi (gr. *peristerà* due + *-logi*), d. s. s. duelliebatteri.

peri'sty'l (gr.-da. af *peri-* + gr. *stylos* søjle), i gr. arkitek. en omløbende søjlehal i en gård el. et rum.

peri'the'cie [-sis] (*peri-* + gr. *théké* gemme) el. *sæksporehus* kaldes sporehuset hos kernesvampe.

peritoneum [-'ne:om] (nylat., af gr. *peritonos* spændt rundt om), bughinden.

perito'nitis, bughindebetændelse.

peri'ø'ker (gr. *perioikoi* = de omboende), i oldtidens Sparta og Thessalien navn på de omboende vasaller.

Perk [pærk], *Jacques* (1859-81), holl. forfatter. Udpræget skønhedsvyrker, skrev natur- og kærlighedslyrik, sonnetkranse *Mathilde* (udg. 1882 ved W. Kloos). P-s lyrik indleder 80ernes modernisme.

'perkarbona'ter fås af alkalikarbonater ved elektrolyse; anv. som blegemidler i vaskepulver i st. f. perborater.

perklo'ra't, salt af perklorovren, kloroversyre (*HClO₄*), p-sprængstoffer se chedditt.

perko'lator (lat. *percolare* gennemsigtig), apparat til udtrækning af plantedele o. a. råmaterialer med vand el. andre opløsningsmidler.

perkussion (lat. *percussio* rystelse, slag, stød), 1) *med.*, bestemmelse af organers leje og tilstand ved hj. af en banken på legemets overflade; 2) *mil.*, rystelse ved skarpt anslag, hvorved et branddrortændes.

perkussio risinstrument, musikinstrument, hvor tonerne frembringes ved at blive anslået: trommer, pauken, trianglen osv., men i videre forstand også klaver.

perle, i bogtryk skriftgrad på 5 punkt; *zoöl.*, se perler.

perlebønne, havebønne med små rundagtige frø og små bælg, der anv. i heltilstand.

perléche [-'læ] (fr., egl: slikkende sig), fure i mundvigen, alm. hos slikkende børn og ved dårligt tilpassede forlorne tænder.

perleessens, stof der udvindes af skæl-lene af den alm. løje og som anv. til overtræk af romerske perler.

perlefirben (*La'certa ocellata*), brunligt firben m. blå, mørkkantede øjepletter. N-Afrika, SV-Europa.

Perlefiskerne, opera af G. Bizet. (Paris 1863, Kbh. 1900).

Perlefloden, da. navn på Pearl River i Kina.

perleglimmer, da. betegn. f. margarit.

perlehirse, d. s. s. negerhirse.

perlehyacint, af fornemme damer i 16. årh.

perlehyacint, d. s. s. druehyacint.

perlehøne (*Nu-*

dagascar; har si-denen oldtiden været holdt tættet i S-Eur. 1 Afr. desuden en del nærbeslægtede arter.

perleløg (*Allium ampelo' prasum hol-mense*), køkkenurt med underjordiske løg, der kan anv. til pickles og syltning. Løgene lægges i sept. 3 cm dybt og tages op næste sommer.

perlemo'r (ældre dansk: perlemoder, d. v. s. perlernes moder), det indvendige, ofte stærkt glinsende lag i muslinge- og snegleskaller. Afsondres af kappens overflade, består overvejende af kalciumfosfat. Yndet materiale for kunsthåndværk, i middelalderen anv. til små relieffer, i Renæssancen til portrætmedailloner, indlagte våben, kasser m. m., i barokken til pokaler og senere til møbehtarsia og mange slags småting.

perlemorskyer, skyer, der er stærkt farvede med perlemorsfarver. Højde ca. 25 km, hvorfor de kan belyses af Solen temmelig længe efter dens nedgang el. før dens opgang. Oprindelse ukendt, forekomst sjælden; farverne skyldes lysets interferens i skypartiklerne.

perlemorssommerfugle(-4r'Éy/ini.s), dag-sommerfugle, brune, mørkplettede vinger. Undersiden m. sølvglinsende pletter. Fl. arter i Danmark. (Ill. se tavle Sommerfugle).

perlemuslinger (*A'vecula margari'lifera* m. fl.), muslinger, flade, skæve m. tykt perlemorslag. Trop. og subtrop, have. Genstand for fiskeri.

perler, kugleformede el. ovale, sjældnere uregelm. kalkudskillelser, hvis yderste lag har stærk glans, og som forekommer hos forsk. kalkskallede dyr, navnlig muslinger. Opstår som regel ved, at et fremmedlegeme (snylter, sandskorn) kommer ind i kappen, hvorpå dyret udskiller kalk omkring det. p kan opnå stor værdi. Fiskeri efter p-muslinger drives i trop. have (Ceylon, Indonesien, N-Austr. m. fl.). Nu anbringes ofte fremmedlegemer i p-muslingerne for kunstigt at føre p-dannelsen.

perler, kunstige er oftest glasperler, små hule glaskugler, der fyldes med fiskeskæl el. voks, el. også fremst. ved drejning af elfenben, alabast, galalito, a. Omkr. 1920 beg. Japan en slags massefabr. af de såk. kulturperler. Perlemuslingen forsynes kunstigt med et fremmedlegeme og bliver i nogle måneder nedlagt under vand i såk. perleplantager. Kulturperler kan blive store og regelmæssige, men opnår aldrig den ægte perles glans. De kan skelnes fra de ægte ved røntgenundersøgelser.

perlestav, arkit., dekoreret liste, formet som en række runde el. ovale perler, til tider skilt af ring-led.

perlesten, sten med størrelse 5-10 mm.

perlestikning, påsnyning af ægte perler og ædelstene, p i forb. m. guld- og silkebroderi kendes bl. a. fra middelalderl. kirkebroderier og fra Renæssancens dragter. Uægte perler og kulørt glas anv. under barok og rokoko; det uægte perlebroderi når sin kulmination i klunketidens tasker, puder m. m.

perlesyge, særlig form af tuberkulose i de store legemshulheder, især hos oxsen.

Navnet skyldes dannelsen af tætstillede, runde, små knuder, som minder om perler.

perleugle (*A'e'golius fu'narius*), lille, nordisk ugle, fjerdragt m. lyse pletter. I Danmark, som vintergæst.

perlevægt, finvægt til bestemmelse af ægte perlers værdi. Nu anv. meter-karaten = 200 mg som vægtenhed.

Perlis ['pa:lis], stat i Malaja; 803 km²; 58'000 indb. (1940).

per'lit, l)(af /æ'fer)glasagtige bjergarter, der under afkølingen er størknede under dannelsen af talr. kugleformede legemer; - 2) en eutektisk blanding af ferrit og cementit med et kulstof indhold på 0,9 %. p er en vigtig strukturbestanddel af alm. stål. Den krystalliserer i vekslende fine lameller af ferrit og cementit, hvilket giver et perlemorsagtigt skær på polerede og ætsede flader (heraf navnet).

'Perlon (ty.), helsyntetiske æggehvide-stof-lign. tekstiltæver af superpolyamider (fra 1939); af lign. art som Nylon.

Perm, til 1940 navn på byen Molotov i Sovj.

per'm (efter tidl. guvernemet i Rusl.), yngste palæozoiske formation. Floraen i beg. omtr. som i karbon (bregner og træagt. karkryptogamer), senere som trias (bregner, cykadeer, nåletræer). I Eur. ret fattig marin fauna (brachiopoder, ammonitter), men rig ferskvandsfauna (krebs, ganoider, urpadder, krybdyr), p omfatter i Ml.-Eur. 2 afd., nederst rotliggende, mest røde sandsten (ørkendannelser), der-over zechstein (kalksten, gips og sten-salt) fra indhav. Abenhavsfacies fra S-Eur., Indien, Ural og N-Amer. (Tethys-havet). Stort sydkontinent med istids-dannelser i Sydaf., Indien og Austral. og landdannelser med talr. hvirveldyr i Syd-af. (Karroo-formation, delvis trias).

permalloy ['ps:m'åta:li] (eng., af lat. *per-mare*, trænge ignm. + eng. *alloy* legering), jern-nikkellegeringer med 40-80% Ni, anv. i elektroteknik på gr. af høj magnetisk permeabilitet.

perma'nen't (lat.), vedvarende, konstant.

permanent befæstning, stærke fæstningsværker, bygget i fredstid.

permanentbølgeing, fællesbetegn. for metoder (først anv. i Engl. 1906), hvor-ved glat hår bibringes krøl for en længere periode (som regel 1/2-1 år), idet det glatte hårs runde struktur v. hjælp af (varme og kemikalier ændres til oval i lighed med naturligt krøllet hår).

permanente luftarter kaldtes tidligere brint og helium, før det var lykkedes at fortætte dem til vædsker.

permanente revolution, 1) hos Marx betegn. for proletarietets bestræbelser for at få den borgerlige revol. (mod feuda-lismen) til at vokse over i den socialistiske revol. (mod kapitalismen); 2) hos Trotskij den opfattelse, at den bolsjevikiske revol. i Rusl., for at bestå, måtte fortsættes af omvæltninger i V-Eur. (mods. Lenins og Stalins påstand om mulig-heden af isoleret russ. revol.).

Permanente Udstilling for Dansk Kunsthåndværk og Kunstindustri i Danmark, Den. grl. 1931. Lokaler i Vesterport, Kbh.

permanenthvidt, malerfarve bestående af fældet bariumsulfat.

'per'gangs'ant (per- + *manganat*), salt af manganoversyren. Det vigtigste er kaliumpermanganat, *KMnO₄*.

permeabi'le't (lat. *permeare* trænge igennem), 1) kern.-w/o., membrans gennemtrængelighed for vædsker og opløste stoffer. En membran kaldes permeabel, hvis den let gennemtrænges af vand med opløste stoffer, impermeabel, hvis den slet ikke gennemtrænges, og semipermeabel, hvis den helt el. delvis udelukker de opløste stoffer, men lader vandet passere. I planter og dyrs celler anses det yderste protoplasma-lag af have karakter af en semipermeabel membran, der lader lavmolekylære stoffer passere, og som måske i områder består af lipid, der lader visse højmolekylære stoffer, der er opløselige i lipoider, passere gnm. membranen. Smilgn. osmose; *Dy's*, forholdet ml. den magnetiske feltstyrke inde i et stof (den magnetiske

induktion) og den magnetiserende feltstyrke, p er af størrelsesordenen 1000 for ferromagnetiske stoffer, lidt større end 1 for paramagnetiske og lidt mindre end 1 for diamagnetiske stoffer; 3) søv., den procentdel af et rum i et skib, der kan fyldes med vand. Benyttes ved beregning af et skibs flyde-evne.

permission (fr., fra lat.), tilladelse, forlov; orlov; tilgivelse, permissioner, bukser, permit'te're, tillade, hjemsende, permit'ten't (sv., af lat. *per-mittere* tillade), soldat, som har orlov.

permitteret-traffic gennem Sverige, den tyske. Efter afslutningen af kampene i No. juni 1940 gav Sv. ved en under stærkt politisk pres undertegnet overenskomst af 8. 7. s. år Tyskl. ret til at lade ty. soldater på orlov rejse gnm. Sv. fra No. til Tyskl. og tilbage. Overenskomsten opsagdes af Sv. i juli 1943.

'permkarbo'nske istid, istid fra overgangen ml. karbon og perm i Sydaf., Forindien, Austr. og S-Amer. Aflejringerne er hærdnet moræne og fluvioglaciale dannelser.

permutation (lat. *permutatio* ombytning), mat. Når der er forelagt et antal ting (f. eks. tal, bogstaver, punkter), kaldes enhver gruppe af ting, udvalgt blandt de forelagte og ordnet i en rækkefølge, en **p.**

permu'tit (lat. *permutare* ombytte), et aluminiumatrium-silikat (en slags kunstig zeolit), der virker som ionbytter. Da dets natrium let udveksles med andre metaller (kalcium, mangan, jern, magnesium), benyttes p som vandhærdningsmiddel. Kan regenereres med natrium-klorid.

Pernambuco [per'nã'bu'ku], stat i NØ-Brasilien; 128 300 km²; 2 994 000 indb. (1946). Hovedstad: Recife. Erhverv: kvægavl, bomuldsdyrkning.

'Pernau, ty. navn på Pärnu i Estland.

perniciøs [-'lø's] (fr., af lat. *perniciosus*, ødelæggende), ondartet, ødelæggende.

perniciøs anæmi, se anæmia perniciosa.

Per'nirie, holbergsk tjenestepige, kendt fra bl. a. »Henrik og Pernille«.

perok'syd (*per-* + *oksyd*), særlig iltholdig forb. af metal el. metalloid med ilt. I ur har det til ilt en bundne grundstoff reelt el. tilsyneladende en anden valens end i andre kendte forb. Ved hydrolyse kan p danne brintoverilte. Af org. p skal nævnes benzoylp, der bl. a. anv. som blegemiddel (olier, mel) og katalysator: æter, tetrahydrofuran m. fl. danner frivilligt p, der let eksploderer ved opvarmning.

peroksy'daser (*per-* + *oksydaser*), enzymer, der spalter brintoverilte, f. eks. katalase.

peroksy'dis vovlsyre, *svovloversyre*, *H₂S₂O₃*; har bet. ved fremst. af brintoverilte.

peroksy'monosovlsyre, sulfomonoperoksy.Caros syre, *H₂SO₅*. Stærkt iltlingsmiddel.

Peron [pæ'rsn], *Juan Domingo* (f. 1896), argentinsk polit. Leder f. revolutionær, USA-flendt. officersgruppe; havde hovedindflydelsen 1943-44, tog magten ved statskup 1944, krigsmin. 1944-45. Styret okt. 1945 ved militærrejsning under påvirkn. fra USA, atter til magten efter valgsejr. Fra 1946 president m. dikta-torisk magt, støttet til popularitet i de brede lag, arbejdsvenlig; søgte nu forståelse m. USA. G. 1945 m. d. tidl. skuespillerinde Eva P (f. 1919), som efterhånden besidder en ikke ringe polit. indflydelse.

Pero'ni'n, benzylmorfin, stærkt hostestillende.

pero'næus nervus [-pero'næ:us] (gr. *perone*, egl: bøjlensål (fibula)), endegren fra ischiasnerven. Den forsyner navnlig læggens yderside.

Perosi [-'rDzi], *Lorenzo di* (f. 1872), ital. komponist og abbed. 1897 oratorietri-logien *Markus-Passion*, *Kristi Forklarelse* og *Lazarus' Opvækkelse*, blev n. å. kaldet til dirigent for Det Sixtinske Kapel i Rom 1898-1915.

Perov b'rofl, *Vasilij* (1832-82), russ. maler. Folkelivsbilleder og portrætter, bl. a. af *Dostojevskij*.

perpendicular style [po:p3n'dikju:l3

'stait] (eng. lodret stil el. *Tudorstyle*), eng. senogotik omkr. 1400-1500. I **p** er de dekorative led tætstillede, overvejende lodrette, men tagene er flade og gavlene lave. Karakteristisk for **p** er endv. tudorbladet (ill. se Tudor style), og den kølførmede tudor buer.

perpen'dikel (lat. *perpendicularis* blylod), pendul i ur: perpendiku'læ'r, lodret.
perpendiku'læ'rer, søv., lodrette linier trukket gnm. lastevandiniens skæringspunkter med forkant af agterstævnen og agterkant af forstævnen.

perpetu'el' (fr., af lat.), vedvarende.
per'petuum 'mobile (lat. *perpetuum* vedvarende + *mobile* noget bevægeligt), el. *evighedsmaskine*, en maskine, der til stadighed skulle kunne udføre arbejde uden at få tilført energi; **p** er en umulighed if. energisætningen. Et **p** af anden art er en maskine, der vedtvilende skulle kunne omdanne varme fra en enkelt varmebeholder til mek. arbejde. Dette strider ikke mod energisætningen, men er dog én umulighed ifølge varmeteorien's anden hovedsætning.

Perrignan [pærpi'nja], sydf. by nær Middelhavet; 75 000 indb. (1946). Stor handel med landbrugsprodukter. - Hovedby i Roussillon. Fransk 1659.

per'pleks (lat. *perplexus* forvirret), ude af fatning, rådvild, paf.

per pro'cura (lat.), if. fuldmagt (fork.

Perrault [pær'ro], *Charles* (1628-1703), fr. forfatter, broder til Claude P.; berømt for sin genfortælling af de gi. folkeeventyr om Rødhætte, Askepot osv. Gav ved sit digt *Le siècle de Louis le Grand* (1687) stødet til den store litt. strid mellem »de gamle« (Boileau o. a.) og »de moderne« (P. Fontenelle o. a.).

Perrault [pær'ro], *Claude* (1613-88), fr. arkitekt, matematiker, opr. læge. Broder til Charles P. Hovedværk: *Louvers øst-facade* (1666-70).

Perret [pær'ræ], *Auguste* (f. 1874), belg.-fr. arkitekt, der s. m. brødrene *Gustave* (f. 1876) og *Claude* (f. 1880) har gjort et banebrydende arbejde for anv. af jernbeton i bygningskunsten. Bedst kendt er 67. *Thérèsekirken* i Montmagny (1925), hvor den rå beton for første gang anv. uden overfladebehandling i kirkebygget.

Perrin [pær'ræ], *Jean Baptiste* (1870-1942), fr. fysiker. Undersøgelser over Brownske bevægelser, der førte til bestemmelse af Loschmidts tal. Nobelpris 1926.

perron [pær'roif] (fr. trappe uden for hus), platform el. forhøjning langs jernbanespor el. foran en bygning.

Perry [pær'i], *Ralph Barton* (f. 1876), amer. filosof. En af grundlægg. af nyrealismen. Har bl. a. skr. *General Theory of Value* (1926).

per se (lat.), ved sig selv, i og for sig.

perse, gi. ord for en vinpresse.

Persea, bot., d. s. s. *avogato*.

Persefone (gr. *Persefōnē*), i gr. rel. datter af Demeter, gudinde i Eleusis.

Perse'iderne (af *Perseus*), stjerneskudsværm; augustmeteorer.

Per'sepolis, det gr. navn på en af Old-Periens hovedsteder, anlagt af Dariois I., brændt af Alexander d. Store 330 f. Kr., genopstod som gr. by. Forfaldt i arab. tid. Bet. ruiner.

perserkrigene 490-49 f. Kr., beg. med Periens andet mislykkede forsøg på at erobre Grækenland 490 (slaget ved Marathon) og 480-79 (slagen ved Thermopylæ og Salamis 480, ved Platææ og Mykale 479), hvorefter grækerne befriede de græske øer og byer i Lilleasien fra persernes herredømme, slog en ny persisk flåde ved Eurymedons munding i S-Lilleasien og en tid truede persernes herredømme i Ægypten og Syrien, indtil der 449 sluttedes fred.

'Perseus [-ous] (gr. *Per'seus*), i gr. rel. en heros fra Argos. P dræbte Medusa og ægtede Andromeda, som han befriede fra et havuhvire.

'Perseus [-ous] (gr. *Per'seus*), makedonsk konge 179-168 f. Kr., søn af Filip 5., slået og afsat af Rom 168 (slaget v. Pydna).

'Perseus [-ous] (efter den gr. heros P),

stjernebillede på den nordl. stjernehimmel.

Perseus [-'se:is], *Edward* (1841-90), sv. maler; portræt-, hist.- og genrebill.; havde en privat malerskole.

perseve'ran's (lat. *perseverantia*), udholdenhed.

perseveration (lat. *perseverare* vedblive), stadig genopdukning af en nyligt forekommende forestilling el. reaktion.

Pershing [pari>:], *John* (1860-1948). USA-general. Udmærkede sig i sp.-amer. krig og under oprør på Filipinerne, ledede 1915-16 ekspedition til Mexico; organiserede fra 1917 USA-tropperne på Vestfronten, 1918 USA-overgeneral. Generalstabschef 1921-24.

persi'a'ner (lat. *Persia* Persien), pelsværk af lam af karakulfåret.

'persico (fr. *persicot*, af lat. *malum persicum* persisk æble, d. v. s. fersken), likør fremstillet af ferskenkerner.

'Persien, til 1925 eur. navn på Iran.

persi'enne (fr., egl. persisk), en art jalousi.

persiflage [-'fla:lɔ] (fr. *siffler* fløjte), bidende spot; ondskindet angreb; persiflære, håne, spotte.

per'sil'le (gmn. lat. af gr. *pétros* sten + *selinon* selleri) (*Petrose'linum*), slægt af skærplanter. Een-el. toårige urter. P. sativum dyrkes i 2 former, krusp for bladens skyld, rodp for rodens skyld.

'Persis, nu *Färs*, oldtidslandskab i Iran, hvorfra Kyros 550 f. Kr. og Ardahir 226 e. Kr. samlede Iran.

'persisk (*nypersisk*) er riggsproget i Iran; **p** hører til de iranske sprog (s. d.) og har udviklet sig af sproget i den sydvestl. provins Fars (Persis).

'Persiske Bugt, andet navn på Den Iranske Bugt.

persisk litteratur, d. v. s. litt., skrevet på persisk, riggsproget i Iran. Allerede før den nyers. sprogdudvikling fandtes i Iran en rig litt. skrevet i ældre sprogformer (avestisk, pehlevi), men det meste af denne er nu forsvundet. I 10. årh. dukker den nyers. digtning op. Firdausi skabte det sagnhist. og hist. *epos*. I slutn. af det 11. årh. levede digterne Nâsir-i-Khosrau og Omar Khajjâm, og Fakhrud-dinGurgâni(ca. 1050) forfatter til det romantiske *epos* »Vis og Râmin«, hvis emne går tilbage til et pehlevi-værk. *Hofdigtingen* dyrkedes bl. a. af pagnyrikeren Anvari (d. ca. 1190). Samtidig blomstrede den *sufiske digtning*, der i verdslige billeder om vin og elskov besang længselen efter menneskesjælens forening med Gud. Denne digtning nåede sit højdepunkt med Farid-ud-din Attâr og Djalâl ud-din Rumi. Også moralisten Sa'adi er påvirket af sulismen, og det samme gælder det romantiske kærlighedsepos, der nåede et højdepunkt med Nizâmî. I 14. årh. levede p-s største lyriker Haliz og den skarpe satiriker Obeid-i-Zakani (d. 1371). I 15. årh. nåede det romantiske *epos* en sidste blomstring med Djami, men den efterlig. tid blev epigonernes uden ny kunstnerisk indsats. - Inden for *prosaen* findes en række kærligheds- og æventyrromaner og anekdoter, delvis af ind. oprindelse. Anvar-i-Suheili (Canopus' lys) er en udvidet version af Pancatantra. Også profetihist. og helgenlegender har været yndet læsning. I moderne tid er der under eur. (især fr.) indflydelse opstået en romanlitt. af både social og satirisk art og hvor man benytter talesproget, men uden at have frembragt værker af større litt. værdi. Den hist. litt. begynder med en bearbejdelse af Tabaris arab. verdenskrønike, og i flg. årh. opstod en rig hist., litt.hist. og personalhist. litt.

'Persius *Flaccus, Aulus* (34-62), rom. satiredigter. I 6 bevarede satirer revsers P samtidens moralske forfald og docerer stoisk filosofi.

per'so'n (lat. *persona*, egl: maske, rolle), menneskeligt el. menneskelignende fornuftsvesen, -gramm: udtryk for gramm. skelnen ml. den talende (1. p), den tiltalte (2. p) og alle andre (3. p), spec. i pronominer: jeg, vi (1. p); du, i (2. p); samtlige andre pronominer og nominer er 3. p.

personage [-'na:ʒ] (fr. *personnage* (fremtrædende) person), fyr, karl.

per'sona 'grata (lat.), yndet person.

per'so'na'l, personlig, vedrørende personen.

per'so'nale (nylat.), samtlige arbejdende personer i en virksomhed (kontor, forretning o. l.).

personalekskudning, den ældste form for tvangsfuldbetaling af domme, der tilkendte sagsøgeren penge el. lign. **p** bestod i, at domfældte, hvis han ikke betalte, blev dræbt el. gjort til domhaverens slave.

Personalhistorisk Tidsskrift, da. tidsskrift, grl. 1880. Bringer art. om personalhist., stamtavler samt anmeldelser.

per'so'na'lia (lat. *persona* person), enkeltheder i et menneskes levned; oplysninger om personlige forhold.

personalisme, moderne betegn. for den opfattelse, at personlighed er den højeste værdi el. tilværelsens kerne.

personali'te'tsprincip, den grundsætning i den internet, privatret, at en persons privatretlige stilling bedømmes efter lovgivningen i det land hvor han hører hjemme, enten i kraft af statsborgerrt el. domicil.

personunion, en forbindelse ml. to stater beroende på fælles statsoverhoved.

personbanegård, banegård til afvikl. af passager- og rejsegodstrafikken. De hertil forordnede anlæg: perroner, billetalsg, rejsegodseksped., ventesale m. restaurations m. m., told- og passivationslokaler må findes i fornødent omfang. Efter beliggenheden på banelinien skelnes ml. ende- og mellemstationer. Efter grundrudsformen ml. rebroussementstationer med blidt endende hovedspor (f. eks. Helsingør, Korsør) og gennemgangsstationer med hovedsporene fortsættende gnm. hele stationen (Kbh. H., Ålborg). Rebroussementstationer kan drives som gennemgangsstationer for visse forb. (f. eks. Esbjerg for tog Fredericia-Ringkøbing og Vanløse for togene Frederiksberg-Hellerup), og stationer i gennemgangsform kan drives som rebroussementstationer (Århus for tog Fredericia-Ålborg). De største p i Danm. er Kbh. H., Århus H., Fredericia og Hellerup. Kbh. H. udmærker sig i teknisk henseende ved den udmærkede måde, hvorpå afgående og ankomende rejsende adskilles, således at modgående trafikstrømme undgås.

personbog, tinglysningsprotokol ved retsforhold, der ikke angår fast ejendom. Ved indførelse i **p** tinglyses f. eks. umyndiggørelse, ægtepagter, anordn. af lavvægemål osv.

personificere [-'se'ra] (*person* + lat. *-ficere* gøre), opfatte som person; legemliggøre.

personifikation, personliggørelse, d. v. s. at opfatte en ting el. et begreb som en person.

personlig bemærkning, i forretningsordenerne for Folketinget og Lands-tinget bemærkn., som medl. undtagelsesvis kan få tilladelse til at fremsætte uden for den alm. rækkefølge af talere.

Personlige Friheds Værn, da. forening, stiftet 1917 for at sikre den enkelte borgers frihed over for indgreb fra det offentlige, har i særlig grad vendt sig mod alholdelsesbevægelsens krav om spiritusforbud.

personlighed, principfast, særpræget menneske («karakter»).

personlighedsprincipet, det etiske krav om, at et menneske aldrig må behandles som blot middel, men altid tillige som formål (Kant).

personlighedsspaltning, d. s. s. dobbeltbevidsthed.

personlig hæftelse, hæftelse med alt, hvad man ejer.

personlig ligning, et individs afvigelse i sansopfattelse el. reaktion fra det objektivi rigtige el. fra det normale. Kendes som en forsikelse ved tidsmålinger i astronomien.

personlig sandhed, en i et menneskes personlighed indarbejdet overbevisning.

personlig udødelighed, jegets og jeg-

bevidsthedens (formentlige) fortsatte eksistens efter legemets død.

personmærke, *mil.*, stemplet blikmærke bæret i snor om enhver soldats hals; tjene til identificering.

personnavn, ord der anv. til betegn. af et bestemt individ uden at beskrive det. I de ældste nord. kilder træffes fire typer, formentlig følles for de indoeur. sprog: 1) appellativ, især dyrenavne: Björn, Ulf, Sten, Karl; 2) toledstypen, opr. betydningsbærende, senere tilfældig sammensætning (Gudmund d. v. s. guds gave, men Torkil (oldn. />orkell) o: Thor + kedel); 3) afledninger af 1 og 2: Bjame (til Björn), Toke (til Torkil); 4) tilnavne anv. som egl. p: Gamle, Bror. - Nord. navnestof blev på indgribende måde ændret i middelalderen ved indlån af helgenavne, der i Danmark opræder a) i deres (delvis) opr. skikkelse og i den form, de har fået ved b) da. og c) ty. lydændringer og forkortelser; eks.: Johannes > da. Jens, men > ty. Hans; Nicolaus > da. Ni(l)s, men > ty. Klaus; Catharina > da. Karen, men > ty. Trine. I 17. og 18. årh. optages **p** fra flere fremmede, navnlig romanske sprog, og i 19. årh. gsnoptages, under indflydelse af romanisk litt., adsk. fortrængte nordiske **p** (Hakon, Olaf, Thyra, Ase), indtil indførelse af familienavne anvendtes som skelnemiddel angivelse af faderens el. moderens navn (Harald Grønsmøss, Svend Estridson), af profession (Per Degn) el. af tilnavn (Gorm den Gamle); i løbet af middelalderen fik adelen faste slægtsnavne, ofte bestemt af fig. i våbenskjoldet (Gyldenstjerne, Hvitfeldt). På Reformationsstiden anlagde velhavende borgerlige familier fast familienavn efter stamfaderens profession (Hans Bogbinder, ofte i ty. form: Schmidt for Smed) el. efter stedet, hvorfra slægten stammede (Broby, Skagen, ofte latiniseret: Pontoppidan, Scavenius). Bønderbefolkningen og den lavere bybefolkning anvendte dog fortsat individuelle tilnavne, dannet af faderens el. moderens navn (d. v. s. Peders børn hed Peder-sen el. -datter); først ved forordning 1828 (i Sønderjylland 1771) bestemtes, at børn skulle have fast familienavn, og -sen-formen stivnede og blev dominerende. 1904 vedtoges lov om navneforandring, der muliggør indførelse af mere egenartede familienavne.

personret, reglerne om retsevne og handleevne, herunder om de alm. personlige betingelser for at indgå kontrakter, pådrage sig straf- og erstatningsansvar ved skadegørende handlinger.

persontog, personførende tog, som holder ved alle stationer.

perspektiv't'v (mlat. *perspectivus* gennemskuelig) el. *perspektivisk billede* af en figur er dens centralprojektion på en plan. I *billedkunsten* skelnes ml. lineær-p, som tilsigter optisk rigtig fremstilling af genstandenes dimensioner og placering i rummet, og luft-p, som tilsigter gengivelse af de forandringer, farver og konturer undergår under atmosfærens indflydelse. Lovene for **p** formuleredes først i Renæssancen, grundlæggende af Alberti i »Delta Pittura« (1435); videreudfornedes af bl. a. Leonardo da Vinci og A. Durer.

perspektivsnegl (*So'larium*), forgælle-snegl m. stor åben navle i skallens underside. Varmere have.

Perspex (*ImperialChem. Ind.*), polymetylmetakrylat-formstof. Uden plasticiseringsmidler har det særl. gode optiske egensk.

Per Sprogvild, pseudonym for højesteretssagf. Ernst Møller.

Persson, Edvard (f. 1888), sv. (film)skuespiller. Filmdebut 1934; populær ved sin digerhed og brede (skånske) folkelighed, særlig i filmen »Landevejskroen« (1939).

Persson, Goran (d. 1568), Erik 14.s rådgiver. Jurist, borgerlig, ønskede stærk kongemagt og fast admin. Støttede Eriks uvilje og mistro mod højadelen, opfattedes som den, der ansørgede Erik til Sturemordet og anden vold. Pint ihjel efter Eriks fald.

persul'fa't, salt af peroksydisvovlsyre.

per't [pæ'rd] (mnty. *per't* hest), søv., trædet ved under klyververb og rå.

per'ten'tlig (fr. *pertinent* passende, behørig), pillen, overdrevent nøjagtig.

Perth [pa:'t], 1) skotsk grevskab på Grampian Mountains' SØ-skråning; 6458 km²; 129 000 indb. (1947); 2) hovedstad i 1), ved Tay; 40 000 indb. (1947). Lærreds- og juteindustri. Skotlands hovedstad indtil 1482.

Perth [p3:~], V-Austr.s hovedstad, 273 000 indb. (1947), inkl. havebyen Fremantle. Eksport af guld, hvede, uld o. a. landbrugsprodukter. Voksende industri. Univ.

Perth, Earl of, Eric Drummonds titel som Earl.

Perthes [pærtss], ty. forlæggerfamilie.

Kendt er især Justus P (1749-1816), hvis 1785 grundlagte forlag specialiserede sig i geogr. litt. og bl. a. udgav »Stiellers Handatlas« og Gotha-kalenderen.

'Pertinax (lat., egl: den standhaftige el. den stivsinde), 1) rom. kejser 192-93, dræbt af prætorianerne; 2) pseud. for A. Géraud.

per'tin'en's (lat.), tilhører.

per'tit (efter findestedet Perth i Canada), alkalifeldspat bestående af ortoklas med indrelede lameller af natronfeldspat.

perturbation (lat. *perturbare* bringe i uorden), forstyrrelse, forvirring; *ustron.*, modifikationer af et himmellegemes bane omkr. et centrallegeme, som fremkaldes ved et andet himmellegemes tyngdetiltrækning.

Pertus'si'n (lat. *tussis* hoste), timiansaft; homøopatisk middel mod kighoste.

per'tussis [per- + lat. *tussis* hoste], kighoste.

Pertz, Georg Heinrich (1795-1876), ty. historiker, leder af Monumenta Germaniae Historica 1826-73.

Peru, sp. *El Peru* [pæ'ru] (off. *República delP*), republik ved Sydamer.s Stillehavskyst; 1422 000 km², 7 523 000 indb. (1944), 6 pr. km². Hovedstad: Lima. Grænser mod Ecuador, Colombia, Brasilien, Bolivia og Chile. Grænsen mod Ecuador ændredes til P-s fordel jan. 1942. Kysten er lige med stejlkyst, den bedste naturlige havn er Callao. - *Terrænet* falder i 3 dele: 1) kystlandet: en 10-150 km bred ørkenagtig slette med vandreklitter gennemstrømmet af 40-50 floder hvoraf ca. 20 er af bet. for vanding, 2) Cordillererne, der i P er meget høje: i den vestligste kæde ligger mod N Nevado de Huascarán (6721 m) og mod S den smukke keglevulkan El Mis ti (6100 m); passerne ligger i alm. i ca. 4500 m højde, 3) Amazonasletterne, hvoraf P kun har en smal strimmel. - *Klima*: Langs kysten løber den kolde peruanske strøm, der giver kølighed og tørke til den indenfor liggende kystslette: Lima (158 m): aug. 15,9% febr. 23,0%; nedbør 4,6 cm. Fra 0-400 m (mod S 0-1000 m) stammer den sparsomme nedbør fra vintertåger fra havet. Inden for tågebæltet findes i 400-1200 m højde (mod S 1000-2200 m) en regnløs zone med kaktusbusksteppe el. ørken. I større højde øges nedbøren og landet er busksteppe el. savanne. I højfjeldet er klimaet køligt: Cusco (3380 m): juli 7,7%; nov. 11,3%; 98 cm nedbør. Her trætes over skovgrænsen en fattig højsteppe, kaldet puna. På Cordillerens østside er nedbøren større og landet dækket af subtr. el. tropiske regnskove: Iquitos (106 m): juli 25,2%; nov. 26,9%; nedbør 284 cm. - *Befolkning*: Mindst halvdelen er indianere (quechua og aimará), resten er mestitser; de hvide udgør kun en fåttalig overklasse; i kystlandet findes få negre, kinesere og japanere. ²/₃ bor i højlandet, men nu er det kunstvandede kystland økonomisk vigtigst. Det off. sprog er spansk. - *Mont*: 1 sol = 100 centavos. *Mål og vægt*: Metersystemet og gi. sp. enheder. - *Erhverv*: I kystlettens kunstvandede dale drives et intensivt landbrug med eksport af fortrinlig bomuld (produktion 1944: 62 100 t) og af sukker (produktion 1946: 390 000 t). I Cordillerens dale kunstvandede markerne som regel også. Punaen udnyttes til græsning for får og lama. Minedriften er bet. og

næsten hele produktionen udføres: Olie i Talara-feltet (1947: 1,8 mill. t), i højlandet kobbermalm (1943: 33 400 t), sølv (1944: 492 t), blymalm (1943: 47 800 t), zinkmalm (1943: 31300 t), antimon (1943: 2379 t), guld (1944: 6,5 t) samt molybdæn (1943: 99 t), vanadium (1943: 889 t = ca. ¹/₁ af verdensprod.) og vismut. Det vigtigste minefelt er Cerro de Pasco. - *Forfæning*. If. forfatn. af 1933 vælges præsidenten for 6 år. Parlament består af Senat (49 medl.) og Deputeretkammer (153 medl.). Stemmeret og -pligt f. mænd ml. 21 og 60 år, der kan læse. Medl. af »partier af international karakter« er udelukket fra embeder. - Kat. kirke støttes af staten, og kun kat. religionsundervisn. er tilladt i skolerne. Undervisningspligt, gratis skoler; bl. indianerbefolk. har oplysn. hidtil været lav. *Historie*. P var del af inka-riket, indtil Pizarro 1532 angreb og erobrede det. Blev sp. vicekongedømme, vordfuldt ved de mægtige sølvejer i nuv. Bolivia. Løsrøv sig 1821-26, siden selvstændig republik m. hvidebye borgerkrig og en del konflikter m. Chile (slået 1879-83, arstod værdifulde kystlande, fik 1929 ved Tacna-Arica-stridens afslutn. Tacna tilbage). Afbrød 1942 dipl. forb. m. Akse-magterne, krigserkl. mod Tyskl. og Japan febr. 1945. Efter mere end 100-årig grænsekamp m. Ecuador udvidedes P mod N i Amazonflodområdet 1942, fastlagt 1945. (Kort se Sydamerika).

Peru'a'nske Bækken, den ca. 4500 m dybe del af Stillehavet ml. Chile og Tuamotu Øerne.

pe'ru'balsam, aromatisk, let desinficerende rødbrun balsam, der udvindes af det til bælgeplanterne hørende træMyroxylon balsamum var. Pereirae, der især vokser i S-Amcr. (bl. a. Ecuador), men tidl. navnlig eksporteres over Peru. Indeholder 60% cinnamein.

Perugia [-'ru'd'vji], ital. by i Umbrien, 140 km N f. Rom; 82 000 indb. (1936).

Mange hist. bygninger (bl. a. rudhuset, 1281; se ill.) og mindesmærker.

Perugino [-'dsino], *Pietro*, egl. *Pietro Vannucci* (1445 el. 46-1523), ital. maler. Virksom i Firenze, Rom og Perugia, hvor Raffaël blev hans elev 1502. Hovedværk: *Kristus Overgiver Nøglerne til Petrus* (Sixtinske Kapel).

Pe'ru'u-graven, 6900 m dyb grav i Stillehavet ud for Peru.

Pe'ru'u-strømmen, kold, N-gående havstrøm langs S-Amers V-kyst. Afkøles af opstigende bundvand; giver kysten tørke.

Peruzzi [-'rut:si], *Baldassare* (1481-1537), ital. arkitekt og maler. Bramantes hjælper v. Peterskirken i Rom, selvst.: *Palazzo Massimo* smst. Pragfulde arkitekturudkast er bevaret i håndtegninger; *loftsmalerier i Villa Farnesina*.

per'vers el. *per'ver'tet* (lat. *perversus* omvendt, forkert), unaturlig, abnorm (især m. h. t. det seksuelle). Substantiv: per'versi'te't.

Pervi'ti'n, amfetaminlignende stof. perzymproces [-'sy'm-J, fremgangs måde til fremst. af ikke-filtende uld (krumprf varer), idet en del af uldens »skæl« fjernes ved behandl. med brintoverilte og det proteolytiske enzym papain.

Pe'raea (gr. *Peraia* (landet) hinsides (Jordan)), Østjordanlandet, i romertiden en særlig provins ligesom Judæa og Gallilæa. P stod på Jesu tid under Herodes Antipas.

pes (lat.), fod.
pe'sante (ital.), *mus.*, vægtigt, tungt.

Pesaro [ˈpezaːro], ital. by ved Adriaterhavet 60 km NV f. Ancona; 45 000 indb. (1936). Fineste ital. keramiksamlng i Palazzo Ducale.

Pesca'dores Ø'erne, *Fiskerøerne*, jap. *Hoko Gunto*, kin. *Peng-hu* [pʰá^h lu], kin. øgruppe V f. Formosa; 127 km²; 67 000 indb. (1938); jap. 1895-1945.

Pescara [-ˈska-] (lat. *A'ternum*), l mellem-ital. flod fra Abruzzerne til Adriaterhavet; 2) ital. by ved floden P-s munding i Adriaterhavet; 52 000 indb. (1936).

Peschcke Køedt [ˈpɛʃka ˈkøʔt], /Andreas (1845-1929), da. manufakturhandler, grl. 1881 varehuset »Messens«, Kbh. Ivrig frihandelsmand, folketingsm. 1895-1901 (Venstre).

Peschcke Køedt [ˈpɛʃkø ˈkøʔt], *Mathias* (1885-1949), da. maler og kunstkritiker. Portrætter og figurbilleder. Modstander af de moderne strømninger.

peschitta [-ˈʃi-] (syrisk; den almindelige), den fra d. 5. årh. e. Kr. alm. anerkendte syriske bibeloversættelse.

peseta [pɛˈsɛta] (diminutiv af sp. *pesa* vægt), sp. mønt = 100 céntimos (sept. 1948 = 0,4357 kr.).

Peshāwar (eng. [pɜːʃɑː, -ˈJaus]), hovedstad i North West Frontier Province, Pakistan, udfør Khyber-Passet; 131 000 indb. (1941). Vigtig fæstning. Jernbanecentrum. Handel med Afghanistan.

Pesne [pɛːn], *Antoine* (1683-1757), fr. maler. Frederik d. Store af Preussens hofmaler. *Portrait af en Maler* (1714, kunstmus., Kbh.).

peso [ˈpɛso] (sp. af lat. *pensum* det vejede), monethed i Mexico, Mellem- og S-Amer. og på Filipinerne. Sept. 1948 var **p** i Argentina = 1005 kr., i Uruguay = 2,10 kr., i Chile = 0,16 kr., i Colombia var 1 USA \$ sept. 1948 = 175 p., i Mexico = 6,89 p (juni 1949 = 8,65 p). **p** er en opr. sp. sølvmønt, først præget i 16. årh. (1868 afløst af peseta). - Den mexicanske **p** kaldtes i 18. årh. dollar i de eng. kolonier i N-Amer. og blev forberedt for USA-dollar.

pes'sa'r (gr. *pepos* aflang sten), *moder-ring*, krans-, el. skålformet ebonit- eller gummelegeme, som bringes i skeden for at holde den nedsunke livmoder på plads. - Hætte- og skalp af gummi anv. i antikonceptionelt øjemed.

peSSI'misme (lat. *peSSimum* værst), 1) den opfattelse, at verden som helhed er slet (slettest mulig); 2) tilbøjelighed til at se alt fra den mørke side.

peSSimist, person, der er tilbøjelig til pessimisme.

Pessoa [poˈsoa], *Fernando* (1888-1935), portug. digter. Forkæmper for antimorantisk poesi.

pest (fr. af lat. *peStis* smitsom sygdom), akut infektionssygdom, som skyldes bacillus pestis. Den angriber mennesker og forsk. pattedyr, spec. rotter, hos hvilke den også forekommer i en kronisk form. Hos mennesker findes der 2 former. Ved byldep (bubonp) er indgangsstedet for smitten en lille hudlæsion, oftest et lopperpestik. Der kommer meget stærk hævelse af lymfekirtler hyppigst i lysken (buboner). Kirtlerne kan blive hønseægstore og indeholde meget materie, som udtømmes. Sygdommen kan angribe lungerne sekundært. Herved kan bakterierne spredes mod udåndingsluften og ved hoste (dråbeinfektion) og forårsage nye tilf. af lungep. Denne form er uhyre smitsom. Den fremkalder en svær lungebetændelse med tydflydende blodtilblandet opspyt, kortåndethed, blåfarvning af huden (cyanose). Døden kan indtræde i løbet af 1-2 dage. Dødeligheden er stor. **p** bekæmpes med vaccination med dræbt kultur af baciller og ved udryddelse af rotter, som kan være bærere af smitten og gnm. deres lopper (*Pulex cheopis*) inficere mennesker. **p** var tidl. fællesnavn for udbredte epidemier med stor dødelighed. Den første eur. epidemi var den justinianske **p** i 6. årh. e. Kr. Siden stadig større el. mindre udbrud. Historiens frygteligste epidemi er Den Sorte Død, der kulminerede i Eur. 1348-52. **p** var til midten af det 17. årh. en stående sygdom i Eur.

J. H. Peslallozzi. Philippe Petain,

Pest [pɛʔt], den på Donaus østbred liggende del af Budapest.

Pestalozzi [-ˈlotsi], *Johann Heinrich* (1746-1827), schw. pædagog. Som 17-årig blev han grebet af Rousseaus »Emile«, opgav sine studier, nedsatte sig som landmand og grl. 1775 på sin gård Neuhof en anstalt for 50 fattige børn, som han underviste og oplærte i landbrug og håndværk. Skrev forsk. pædag. værker, hvoraf især landsbyromanen *Lienhard und Gertrud* (1781; da. fork. overs. 1798: *Herremænd Brahe og Bønderne i Orby*) vakte opsigt. 1805-25 ledede han en skole i Yverdon. P-s pædag. hovedværk er romanen *Wie Gertrud ihre Kinder lehrte* (1804). - **P** er almueskolens fader. Han betragtede anskuelse som grundlag for al læren; undervisningen skal if. **P** tilpasses efter barnets naturlige udvikling og medfødte evner. Hjemmet og moderen var for **P** al opdragelses udgangspunkt og mønster; målet var en forening af hjertets dannelse og håndens praktiske opøvelse i st. f. oplysningstidens ensidige dyrkelse af forstandsudvikling. (Portræt).

'Pester Lloyd [-byt], ty.-sproget ung. dagblad i Budapest (kons.), grl. 1853; ophørt 1944.

pesti'len's (lat.), pest; afskyelig.

pestilensurt (navnet, fordi rod og blade tidl. an. mod pest), d. s. s. hestehov.

Pestscenterzsbét [pɛʔst'sɛnt'ɛrʃe:bet], sydöstl. industriforstad til Budapest; 77 000 indb. (1941).

Pestszentlorinc [pɛʔst'sɛnt'lø:rints], sydöstl. forstad til Budapest; 42 000 indb. (1941).

Petaín [peˈtɛ], *Henri Philippe* (f. 1856), fr. marskal. Forsvarede Verdun 1916, generalinspektør f. hæren 1919-31, for luftforsvaret 1931-34. Katolsk-fascistiske ideer; tilknytning til Franco. Krigsm. under Doumergue 1934; fr. ambassadør i Spån. efter Francos sejr 1939. Vicekonseilspræs. maj 1940, krævede krigen standset, førstemin. 16. 6., sluttede våbenstilstand. Fik juli 1940 overdraget magten af nationalforsamlingen, tog som »chef for d. fr. stat« ledelsen af den autoritære Vichy-reg., støttet til kons. og fascistiske politikere, efterh. afhængig af La val. Gik indfor ty.venl. politik, angreb Engl. og Rusl., bekæmpede modstandsbevægelsen. 1944 ført til Tyskl., vendte apr. 1945 tilbage til Frankr., arresteredes, dødsdømt aug. 1945, benådet m. livs- varigt fængsel. (Portræt).

-pe'ta'l (gr. *petalon* blad), 1) med en vis art el. et vist antal blade (kronblade); 2) (lat. *petalæ* søge), søgende ind til.

petal'it (gr. *petalon* blad el. *kastor*, farveløst, hvidt el. rødligt mineral, lithiumaluminiumslikat. Findes stedvis i store masser, som benyttes til lithiumfremstilling (Elba, Uto og Varutrask i Sv., Kari-bi, SV-Afr., Mass./Maine, USA).

pe'tarde (fr. *pe'tarder* sprænge (med granater), mil., i ældre tider anv. metalbeholder, der var skruet fast til et bræt og fyldt med krudt. Den hængtes op på den genstand (port, m., o. l.), der skulle sprænges.

'petasos, oldgr. flad, bredskygget hat, ses på Hermes-fremstillinger.

petechier [peˈteːkʃɪr] (ital.), små blodudtrængninger i huden.

Peter (gr. *pétra* klippe), en af Jesu apostle, hed opr. Simon og var brøder til Andreas, udgjorde sammen med Jakob og Johannes en inderkreds bl. disciplene. Han bekendte Jesus som Messias og fik derved

navnet **P** af Jesus. På Jesu tilsagn om, at han på denne »klippe« vil bygge sin menighed, grunder den kat. kirke kravet om pavens primat. **P** formægtede Jesus, mens denne blev forført, men han fik oprejsning efter opstandelsen og spillede en stor rolle i menigheden i Jerusalem. Han led martyrdøden i Rom. Legenden lader ham være biskop dér i 25 år og blive korsfæstet med hovedet nedad.

Peter (gr. *pétra* sten, klippe), mandnavn (efter apostelen **P**). Blev i da. til Peder og Per.

Peter, sp., portug. og bras. regenter; se Pedro.

Peter (jugoslav. *Petar*), *konger af Jugoslavien*. **Peter** 1. *Kara'Ordevic* (1844-1921), konge af Serbien 1903-18, af Jugosl. 1918-21. Konge efter mordet på Alexander Obrenovic; russ.venl.; overlod 1914 sønnen Alexander styret. - **Peter** 2. (f. 1923), reg. 1934-45, søn af Alexander 1., efter hvis mord 1934 prinsregent Paul styrede. 27. 3. 1941 tog **P** magten ved statskup i protest mod Pauls ty.venl. politik, flygtede efter ty. angreb 6.4. Støttede under kampen ml. grupperne i jugosl. modstandsbevægelse Mihailovic, måtte 1944-45 søge samarb. m. Tito; nægtedes tilladelse til at vende tilbage, afsat af nationalforsamlingen 29. II. 1945, 1947 frataget statsborgerret i Jugosl. - Ægtede 1944 Alexandra af Grækenl.

Peter (russ. *Pjotr*), russ. tsarer. **Peter** 1. den Store (1672- ^).

forb. med fremmed-kvarterer i Moskva. **P** skabte hær efter vesten. mønster og en flåde, med hvilken han 1696 erobrede Azov fra Tyrk. På en rejse 1697-98 studerede han i Holl. og Engl. mod. teknik. Deltog i Store Nord. Krig mod Sv. (nederlag v. Narva 1700, sejr v. Poltava 1709) og fik (fred i Nystad 1721) Ingermanland, Estl., Livland og en del af tj. Karelen. I Asien erhvervedes Kamtjatka. **P** søgte at indføre vesten. kultur i Rusl. og gjorde St. Petersburg (grl. 1703) til hovedstad. Store reformer gennemførtes: senat (i st. f. bojarrådet) og kollegier efter sv. mønster; juliansk kalender, reform af skriften og skriftsprog, russ. avisbet. begyndt, merkantilistisk erhvervsopliv. Reformernes resultat var dog begrænset, livegenskab udviklede; underklassens vilkår synes i det hele forværret under **P**. **P** selv var særdeles barbarisk (strelitsernes henrettelse; sønnen Aleksejs mishandl.). G. m. 1) Eudoxia Feodorovna (forbundet 1698, Aleksejs moder), 2) Katarina (1.), - **Peter** 2. (1715-30), reg. 1727-30. Søn af **Peter** d. St.s søn Aleksej, sidste af huset Romanovs mandslinie. - **Peter** 3. (1728-62), reg. jan.-juli 1762, søn af hertug Karl Frederik af Göttopp og **Peter** d. St.s datter Anna. 1745 g. m. Katarina (2.). Sluttede fred m. Preussen, vendte sig mod Danm. for at hævne Göttopps ydmigelse 1721; forsøgte humane reformer i Rusl. Styret v. Katarinas kup, fængslet og kort efter myrdet.

Peterborough [ˈpiːtəbrɔː], eng. by SV f. Wash Bugten; 53 000 indb. (1948). Midtpunkt for frugtbar landbrugsområde. Stor handel. Smuk domkirke (12. årh.). Hovedby i Soke of **P**.

Peter L. øy [ˈpeːtɔːr dsn'forstas ˈdi], ubeboet n. ø i den sydl. del af Stillehavet ved Vestantarktis' kyst på 68° 50' s. br. og 90° 35' v. lgd., 1280 m h.; 243 km²; opdaget 1821 af russ. ekspedition, okkuperet af no. ekspedition 2. 2. 1929, proklameret no. 23. 4. 1931.

Peter-gruppen, ty.-da. terrorbande under besættelsen. Begyndt i slutn. af dec. 1943 efter Hitlers ordre om skærpeelse af ty. politik i Danm. Opr. bestående af 4-5

Carl S. Petersen.

Nis Petersen.

Nikola Petkov.

Francesco Petrarca.

lag for vejrtjenesten. Har skrevet *Vejrets Fysik* (1926) samt adsk. afh.

Petersen, Henry (1849-95), da. arkæolog; 1892 direktør ved Nationalmus. 2. afd. Hovedværker: *Deibjerg-Fundet* (1888), *Nordrup-Gravpladsen* (1890).

Petersen, Holger (1843-1917), da. manufakturhandler, tekstilfabr. Landstingsm. (Højre) efter 1898; arb. for toldbeskyttelse og for at bevare de vestind. øer for Danm., bidrog til forkastelse af salgsslag 1902. Ydede store bidrag til uddannelse af købmænd.

Petersen, Johannes Boye (f. 1887), da. botaniker. Amanuensis ved Bot. Havn. 1920 samt lektor i mikroskopi v. Polytekn. Læreaanstalt fra 1932. Arbejder over alger.

Petersen, Josef (f. 1881), da. forfatter. Af en række hist. romaner, ofte med orientalske og gr.-rom. emner, nævnes *Konge-Ofret* (1923), *Vitus Bering* (1941), *Skriveren Boas* (1943) og *Cæsars Ven* (1944). 3 prisbelønnede prosadigte til olympiader.

Petersen, Julius (1839-1910), da. matematiker. 1886-1909 prof. v. Kbh.s Univ., kendt ved sine lærebøger, især *Methoder og Teorier til Løsning af Geometriske Konstruktionsopgaver* (1868).

Petersen, Julius (1840-1912), da. medicinalhistoriker. Prof. 1893-1911. Havde sin styrke i det store, samlede overblik, der tydeligt viser sig i *Hovedmomenter i den Med. Lægekunsts Hist. Udvikl.* (1876). Forf. til en række biogr. og arbejder om den da. lægevidenskab i 17. og 18. årh.

Petersen, Julius (1865-1931), da. kemiker. Prof. v. univ. 1908. Arb. over analytiske metoder og org. syvers elektrolyse.

Petersen, J. Vilhelm (1851-1931), da. arkitekt. 1889-1921 kgl. bygningsinspektør for Fyns og Ribe stifter, fra 1921-29 for Fyn og Sønderjylland. Opførte i Odense bl. a. *katedralskole* (1882-94), *toldekammer* (1899) og *Thomas Kingo Kirke* (1924), i Vejle *kvindeseminarier* (1893), i Fredericia *døvtummeskolen* (1914), endv. fl. landsbykirker, told-, post- og jernbanebyggn.

Petersen, Jørgen (1854-1908), da. landbrugsskoleforstander. Købte 1886 Chr. Kolds højskole i Dalum ved Odense og grl. her en af landets største landbrugsskoler.

Petersen, Knud Arne (1862-1943), da. arkitekt. Stifter og red. (1898-1906) af tidsskr. »Arkitekten«. Dir. for Tivoli 1899-1941.

Petersen, Knud Lehn (f. 1890), da. arkitekt. 1929 kgl. bygningsinsp. for Fyn og de sønderj. landdistrikter. Har bl. a. opf. *St. Knuds Gymnasium* i Odense (1940), fl. kommuneskoler, hospitaler, præstegårde, villæer og restaureret Fred. 9.s sommerbolig, Gråsten slot (1936), Dalum klosterkirke (1929) og fl. landsbykirker.

Petersen, Niels Matthias (1791-1862), da. sprogmand og litt.historiker. *Det Da. No. og Sv. Sprogs Hist.* (1829-30), *Hist. Fortællinger om Islændernes Færd Ude og Hjemme* (1839-44). Hans *Bidrag til den Da. Litteraturs Hist.* 1-4 (1853-61) går til 1800. Store dele deraf rene materiale-saml., men indledningerne til de forsk. perioder læses stadig med udbytte, og al senere da. litt.hist. bygger delvis på hans værk.

Petersen, Nielsine (1851-1916), da. billedhuggerinde. Repr. på kunstmuseet: *En Kræbfejsker*, desuden portrætbuster af Chr. 9. og *Dronning Louise* (Fredensborg slotspark) og *Naomi* (Gentofte kirke).

Petersen, Nis (1897-1943), da. forfatter. Forlod tidligt farmacien for journalistikken. Foruden debuten *Nattens Pibere* (1926) bl. a. figt. saml.: *En Drift Vers* (1933), *Til en Dronning* (1935), *Slykgods* (1940). Usædvn. succes fik den ikke lettilgængelige roman *Sandalmagernes Gade* (1931) (fra Marc Aurels tid); om det moderne Irland handler *Spildt Mælk* (1934). 4 novellesaml., indledet med *Engle Blæser på Trompet* (1937), viser i de bedste stk. samme funklende og virile stil som romanerne. Livs- og menneskeopfattelsen dybt alvorlig, iøvnr. præget af rig humor.

tyskere, bl. a. Otto Schwerdt (f. 1917 m. dæknævnet Peter Schäffer. Myrdede jan. 1944 Kaj Munk, foretog derpå lang række terrorhandlinger (ordre fra Boven-siepen gnm. Schwerdt, der ledede P til sept. 1944). Optog forår 1944 række da. medl., bl. a. Henning Brøndum, Kai Henning Bothildsen Nielsen, Ib Nedermark Hansen. Indtil befrielsen foretog P 145 mord, dertil 24 mordforsøg; 157 sabotage-handlinger (hvor 24 dræbtes); 7 togattentater (26 dræbte); samlet havde anslået 86 mill. kr. Efter dødsdom v. byretten, stæfstedet af landsret og højesteret, henrettedes 7 af P-s medl. 9. 5. 1947. Schwerdt. dødsdømt v. byretten jan. 1949.

Peterhead ['pi:ts'hæd], skotsk fiskeriby NNØ f. Aberdeen; 13 000 indb. (1947).

Peterhof, russ. *Peter'gof*, til 1944 navn på Petrodvoret i Sovj.

Petermann, August (1822-78), ty. geograf og kartograf, ledede fra 1854 Justus Perthes' Kartografiske Etablissement i Gotha og grl. 1855 det geogr. tidsskr. *Petermanns Mitteilungen*.

Petermanns Bjerg (efter A. *Petermann*), 2940 m h. fjeld (nunatak) inden for Kejser Franz Josephs Fjord, Ø-Grønland.

Peter Pan ['pi:ta 'pân], hvedeperson i eventyrkomedien P af J.M. Barrie (1904).

Peter-Paul Fæstningen, tidl. fæstning i Leningrad på en ø i Neva; med Romanov'ernes grav; anv. til 1917 som fængsel for polit. fanger. Anlagt 1703-10 af Peter den Store.

Peter-Pauls fester, kat. fællesfester for Peter og Paulus, der begge var knyttet til Rom; bl. a. festen 29. 6.

Peters, Carl (1822-99), da. billedhugger; bl. a. statuer af *Ewald* og *Wessel* i Det Kgl. Teater.

Peters, Carl (1856-1918), ty. afrikaforsker og kolonistator, stiftede 1884 »Gesellschaft für deutsche Kolonisation«, og grl. 1885 Tysk Østafrika.

Peters, Carl Friedrich (1772-1827), ty. musikforfatter. Etablerede sig 1813. Udsendte siden 1867 billige udg. af klassisk musik.

Petersakterne (lat. *acta* fremstilling), legender om apostelen Peter fra omkr. 200.

Petersapokalypsen, en apokryf åbenbaringsbog fra ca. 150.

Petersborg standard, trælastmål, ved tømmer = 150 eng. kubikfod = 4,25 m³, ved brædder = 165 eng. kubikfod = 4,67 m³.

Petersbrevene, to skrifter i N. T. 1. P er en formaningskrivelse til nogle menigheder i nordl. Lilleasien; i lyset af det store fremtidshåb skal de tålmodigt bære lidelser, fordi også Kristus har lidt i denne verden. 2. P adværer navnlig mod falske profeter, som spotter, fordi det trækker ud med Jesu genkomst. Dette vidner om sen tilbivelse, og da kap. 2 er skrevet efter Judas' Brev, er brevet givetvis uægte, hvorimod den gi. tradition, som lader 1. P være skrevet i Rom af apostelen, godt kan være rigtig.

Peter(s)burg, Sankt, til 1914 navn på Leningrad, Sovj.

Petersen, Axel (f. 1887), da. elektroingeniør. S. m. Arnold Poulsen opfinder af tonefilmsystem. Fra 1946 bosat i London.

Petersen, Carl (1874-1923), da. arkitekt og keramikker, prof. fra 1888, førende bl. dem, der efter Nyropidens nationale murstensarkit. søgte en videreføring af C. F. Hansens klassicisme. Hovedværk: *Fåborg Museum* (1913-14).

Petersen, Carl (f. 1894), da. socialdemokrat. Landarbejder, statshusmand i Agerup (Roskilde Amt); kommunalpolitiker. Folketingsm. fra 1935, medl. af finansudv. 1945, min. f. off. arb. maj-nov. 1945 og fra nov. 1947.

Petersen, Carl Georg / Johannes (1860-1928), da. fiskeribiolog. Gennemførte i 1880'erne omfattende indsamlinger af havdyr i da. farvande. Dir. f. Biol. Station 1889-1926. Indført mærke- og målemetoden v. fiskeriundersøg. Arbejder over fisk og havbundens dyresamfund.

Petersen, Carl S. (f. 1873), da. bibliotekar og litt.historiker, 1924-43 leder af Det Kgl. Bibl. Har i *///. Da. Litteraturhistorie* (1924-34) skrevet om den da. litt. indtil Holberg og har bl. udg. Holbergs og Paludan-Müllers skrifter samt Oehlenschlägers breve. (Portræt).

Petersen, Carl V. (1868-1938), da. kunsthistoriker; 1923 direktør for Hirschsprungs Saml. Udg. bl. a. monografi om *Larsen Stevns* (1917); 1939 udg. P-s afh. om kunst m. en bibliografi.

Petersen, Clemens (1834-1918), da. kritiker. Fra 1857 til 1869, da han p. gr. af en homoseksuel affære måtte rejse til Arner., kritiker ved »Fædrelandet«; ved koncentration om skuespillerne dannede hans teaterkritik epoke. Den etiske retning i hans journalistik påvirket af ungdomsvennen Bjørnson.

Petersen, Cornelius (1882-1935), sønderjysk bondepolitiker. F. i Ejdersted, gi. friserslægt. Gårdmand på Vester Anflod, Møgeltonder sogn. Uvillig mod preusserstyret svingede P 1919 over til da. side; led store tab ved spekulationskøb efter 1919. Rejste 1925 under landbrugs krisen krav om vidtgående lokalt selvstyre, udg. bladet »Bondens Selvstyre«, vandt en del tilslutning, skuffedes ved valget 1926. Viste sympati for nationalsocialismen.

Petersen, Egmont Harald (1860-1914), da. bogtrykker. Grl. 1878 eget trykkeri. Overtog 1901 »Damerens Blad« og startede med dette som grundlag ugebladet »Hjemmet«. Byggede 1911-14 Gutenberghus i Kbh. Firmaet drives siden 1920 af E. H. P.s Fond, der virker dels til højnelse af de grafiske fag i Danm., dels som filantropisk institution.

Petersen ['pe:-], *Fredrik* (1839-1903), no. teolog, 1875 prof. i syst. teol. i Oslo. Påvirket af Kierkegaard optog P opgøret med radikalismen og forberedte den liberale teol. i No. Han hævdede troens egenart og suverænitæt, og formidledte ml. kristendom og kultur.

Petersen, Gerhard (f. 1892), da. veterinær. 1933 veterinærinspektør og chef for den civile veterinæradministration.

Petersen, Harald (f. 1893), da. politiker. Opr. journalist, fra 1925 sekretær for Venstres rigsdagsgrupp og fra 1929 for Venstres Landsorganisation, 1943 medl. af Folketinget, 1945-47 forsvarsmin. i min. Knud Kristensen. 1948 dir. for Kongeriget Danm.s Hypotekbank.

Petersen, Harald (f. 1895), da. jurist. 1929-32 fuldmægtig i Justitsmin., 1932-40 statsadvokat for Kbh., apr.-juli 1940 da. politis forbundelsesled til ty. værnemagt; juli 1940-juli 1941 justitsmin., afgik p. gr. af ty. ulfredshed m. demonstrationer ved fodboldkamp i Kbh. 1941 civildømmer i Kbh.s nordre birk.

Petersen, Helge (f. 1886), da. fysiker og meteorolog, 1932statsmeteorolog og chef f. vejrtjenesteafd.; 1942 direktør f. Meteor. Institut. Har været virksom for indførelsen af den moderne frontologi som grund-

Den etiske og rel. kerne i dette 1930ernes måske vægtigste da. forfatterskab kan findes i 99 *Bemærkninger* (1936). (Portr.).

Petersen, Olaf (f. 1891), da. skolemand. Moderniserede som skoledirektør i Esbjerg 1939-47 skolevæsenet der (individuelt underv., selvarbejde, ungdomsskole, fritidshjem og børnehaver, indførelse af skolepsykolog og -psykiater). 1948 skoledirektør i Kbh.

Petersen, Ove (1830-92), da. arkitekt. Beslægtet med Meldahl og Klein. Hovedværk: *Hirschsprung tobaksfabrik* (1866, Kbh.). S. m. V. Dahlerup *Det Kgl. Teater* (1872-74).

Petersen, Peter Carl (1863-1945), da. købmand og legatstifter. Stiftede 1908 A/S Nordisk Kaffe Kompagni, oprettede 1915 Helbredelsesfonden og 1928 P. Carl Petersens Fond til støtte f. tuberkulose samt t. lægevidensk. formål. Sin ejendom »Skovbakken« i Skovshoved skænkede han til P. Carl P-s Kollegium f. med- og handelsstuderende.

Petersen, Richard (1838-1905), da. præst og litt. historiker. Folkelige levnedsskildringer, bl. a. *Thomas Kingo og Hans Samtid* (1887) og *Jens Baggesen og Sophie v. Haller* (1902).

Petersen, Richard (f. 1894), da. matematiker. 1937 prof. i mat. ved Polytekn. Lærestalt. Funktionsteoretiske arb.

Petersen, Robert Storm, se Storm-P.

Petersen, Sophie (f. 1885), da. geograf. Siden 1920 lektor v. Nørre Gymnasium. Har skrevet talr. bøger og art. fra sine studierejser Jorden over.

Petersen, Thade (f. 1866), da. præst, slesviger, da. frimenighedspræst i Haderslev fra 1905; *De Sønderjyske Frimenigheders Historie* (1924).

Petersen [pe-a, Thorstein (f. 1899), færøsk politiker, jurist og bankdirektør. Formand f. Folkeflokket. Under 2. Verdenskrig i opposition til de da. myndigheder. No. konsul fra 1934, generalkonsul fra 1942. Lagtingsmedl. fra 1940, lagtingsformand 1943-46, folketingsm. fra 1943.

Petersen, Tom (1861-1926), da. maler; har bl. a. malet og udført raderinger af byprospekter fra Kbh. m. v.

Petersen, Wilfred (f. 1905), da. national-soc. Løjtnant 1932, kort tid ledende i ritmester Lembckes nazistgruppes Kbh.-afd. Dannede derpå egen gruppe; mod Frits Clausen. Udgav 1940 det antisemitiske blad »Stormen«. I besættelsens første år i kontakt m. medl. af da. reg. (særl. Gunnar Larsen), der ville bruge P til at svække Clausen; udgav 1941 pjecen *Rene Folk med Rene Hænder* m. angreb på Sehested og Knud Bach. Beskyldt for andel i jødeforfølgelserne v. angiveri for at udnytte disse til at lade sin bande foretage røverier. 1944-45 interneret i Tyskl. Arresteret 1946, idømt 6 års fængsel v. byretten 1948, frikendt v. landsretten 1949 s. m. 3 af sine folk (hver 20 000 kr. i erstatning).

Petersen, Vilhelm (1830-1913), da. arkitekt. Elev af Hetsch. 1892-1903 kgl. bygningsinsp., fik 2. præmie i internat, kon-

kurrence om domkirkefacaden i Firenze 1864. Har i Kbh. opf. bl. a. *Meteorol. Institut* (1873), *Rudolph Berghs Hosp.* (1883-85), *Alm. Hosp.* (1885-92), *Det Kgl. Videnskaberne Selskabs bygn.* (1894-98), P-s hovedværk (ital. højrenæssance) og i Middelfart *sindssygehospitalet* (1889-94).

Petersen-Dalum, Johs. (f. 1887), da. landbrugsskoleforstander. Søn af Jørgen Petersen. 1915-20 konsulent og landbrugslærer. Fra 1920 forstander for Dalum landbrugsskole på Fyn. 1929 formand for De Samv. Landboforeninger i Fyns stift. Medl. bl. a. af Landbrugsrådet 1930, Formand for Landbrugets Radioudvalg 1939 og for Statens Husdyrbrugsudvalg 1944.

Petersen & Poulsens tonefilmsystem (efter de da. ingeniører Axel Petersen og Arnold Poulsen), demonstreredes første gang 1923. Lyden optages som sværtet bånd med varierende bredde.

Petersens Jomfrukloster, Brødrene, opr. 1770, tidl. Amagertorv, nu Larslejrstræde. Bolig for 14 jomfruer af St. Petri menighed i Kbh.

Petersevangeliet, apokryf ev., groft legendarisk; kun beretn. om Jesu lidelse og opstandelse er bevaret.

Petersgård, hovedgård 0 f. Vordingborg, oprettet 1763. Tilh. fra 1868 etatsråd O. B. Suhr og hans efterslægt (nu Juel). Hovedbyggn. fra 1776-80, fredet i kl. B.

Peterskirken, ital. *San Pietro in Vaticano*, i Rom, katolicismens hovedkirke, rejst over apostlen Peters grav. Den opr. P. en 5-skibet basilika fra ca. 326, kendes fra gi. billeder; den nuv. er grl. 1506 af Julius 2., indviet 1626. De mægtige mål (hovedaksernes længde 213 og 137 m, højden under kuppelen 132 m, facadebredden 112,5 m) mildnes af gode proportioner og detaljer. De kendteste arkitekter, der har arb. på P. er Bramante, som udførte de grundlægg. tegninger (centralkirke i form af gr. kors) og forestod opførelsen af midtpartiet indtil sin død (1514), Michelangelo, som gav midtkuppelen dens endelige udformning, og Bernini, hvem interiøroverens barokudsmynk. i hovedsagen skyldes. Bl. P-s 389 statuer fremhæves St. Peters bronzestatue og bl. pavegravmæler Thorvaldsens over Plus 7. (III).

Peterson-Berger [-bærjar], *Wilhelm* (1867-1942), sv. komponist. Operær (herimellem *Arljot* (1910) og *Domedags profeterna* (1919)), 5 symfonier, orkesterværker, sange m. v.

Peterspenge (efter apostlen Peter, der anses for den første pave), en middelalderlig afgift til paven, indført i Engl. ca. 700 og efterh. en trykkende skat, som ophævedes af Henrik 8. 1533. I Danm. indført i 11. årh., men ikke betalt efter 1332, i No. og Sv.-indtl. Reformationen. P var en penning pr. husstand. De da. listerover P fra 14. årh. giver vigtige statistiske oplys. Fra 1860 en frivillig afgift fra kat. lande.

Petersens [pe-], *Eilif* (1852-1928), no. maler; opr. hist.maler, bl. a. *Chr. 2. Undertegner Torben Oxes Dødsdom* (1876), se-

Eilif Peterssen: Hans Heyerdahl.

nere grebet af naturalistiske strømninger som landskabs- og portrætmaler, bl. a. *Henrik Ibsen* og *Arne Garborg*.

Petersson, Axel (kaldet *Düderhullaren*) (1868-1925), sv. billedskærer (fra Doderhult sogn i Småland); berømt p. gr. af sine udfryksfulde træskulpturer, især af sv. almue.

Pethick-Lawrence [pæ5ik-lårans], *Frederick William*, (1945) i. baron of Peaslake (f. 1871), brit. politiker. Samarbedede m. suffragetterne. I Underhuset 1923-31 og 1935-45 (Labour). Min. f. Indien og Burma 1945, form. f. kabinetsdelegationen til Indien foråret 1946. Afledtes apr. 1947 som min. af Lord Listowel p. gr. af de forestående ændringer i Indiens forhold.

peti'di'n, farm., d. s. s. dolantin. **Pétiot** [pe'tjo], *Marcel* (1897-1946), fr. forbyrder. Udd. som læge. Henrettet for drab af 63 mennesker, mest personer, der søgte ham som læge el. i tilfild til, at han ledede en organisation til transport af polit. flygtninge. Hans motiv var i de II. tilf. ønsket om at tilegne sig ofrenes penge el. smykker.

petit [pe'ti] (fr.), lille; i *bogtryk* skriftgrad på 8 punkt. *

peti'tesse (fr. *petit* lille), bagatel, småtteri. **petitgrainolie** [peti'græ>7-], en æterisk olie, der fremst. ved destillation med vanddamp af bladene, grenene og de unge frugter af den bitre pomerans, *Citrus bigarida* (fr. *petit-grain*). Anv. i parfumerier.

petition (lat. *petere* bede om), begæring, navnlig i ældre tid om folkerrepræsentationens begæring til kongen om ændringer i lovgivningen el. lign.

Petition of Rights [pi'tifən sv 'raits] (eng.), andragende af 1628 fra det eng. parlament til Karl I. P krævede parlamentets samtykke, før skatter og lån kunne opnås, og at enhver fængslet straks skulle stilles for en domstol. Godkendt, men hurtigt overtrædt af Karl.

peti'tio prin'cipii (lat.), logisk fejl bestående i, at man som præmis anv. den konklusion, der skulle bevises (cirkelslutning).

petit-maitre [pati 'mæ:tr] (fr., egl. lille herre), lops, spradebasse. Under Fronden anv. om Condés tilhængere.

petit mal [pa'ti 'mal] (fr: lille onde), anfald af momentan bevidstløshed ved epilepsi.

Petitot [pati'to], *Jean* (1607-91), fr.-schw. emaillemaler. I sine portrætmalinger minder han om van Dyck, hvis protegé han var. Arbejder på Rosenberg og Frederiksborg.

Petit Parisien, Le [lap'ti pari'zjtt], fr. dagblad (upolit.), udk. 1876-1944.

petit point (eng. ['pæt'ipaint], fr: lille punkt), små, skråttiggende sting syet i vandrette el. diagonale rækker, yndet i Engl. under Stuarterne bl. a. til bogbind, æsker o. l. (III) sp. 3523).

petits-fours [pati'fu:r] (fr: små kager), små, stærkt pyntede konditorkager af sukkerbrødsdej.

pet'itium (lat. *petere* bede), ansøgning.

Peterskirken.

petje'ne'ger, tyrk. stamme i S-Rusl. og Rumænien 9.-13. årh.

Petjenga [petjen'ga], russ. navn på Petsamo.

Pe'tjora, 1500 km l. flod i Sovj. V f. N-Ural, munder i Barents-havet. Omkr. P stort kulfelt ved Vorkuta.

• **Petkov** [-kof], *Nikola* (1889-1947), bulg. politiker. Medl. af bulg. Bondeparti fra 1923; bl. ledende i 1930'erne i opposition mod autoritært styre. Gentagne gange fængslet, bidrog efter frigivelse 1941 til grundlæggelse af bulg. »Fædrelandsfront« som Bondepartiets leder. Medl. af regeringen sept. 1944-aug. 1945. I skarp opposition mod kommuniststyret; arresteret juni 1947, anklaget for forsøg på statskup, støttet til bulg. officerer og agrarpoliti. Trods skarpe protester fra ikke-kommunistiske verden over henrettet sept. s. å., hvorefter Engl. i skarp note angreb bulg. styre for justismord. (Portræt sp. 3518).

'**petkus-rug**, rugsort, tiltrukket på rid-dergodst Petkus i Brandenburg i Tyskl. **p** kom her til Danmark i 1890'erne og har været en af de mest dyrkede rugsorter. **p** har dannet udgangspunkt for fl. nye sv. sorter.

Peto ['pirtou], *Samuel Morton* (1809-89), eng. jernbaneentreprenør. Anlagde bl. a. i Danmark. linierne Flensborg-Husum-Tønning (1852), Århus-Langå-Randers og Langå-Viborg-Struer (1859-67).

'**Petra** (gr. klippe), oldtidsby (karavancentrum) v. Wadi MGsa i Transjordanien. Nabataernes hovedst. Ruiner fra rom. tid.

Pe'trarca, *Francesco* (1304-74), ital. digter. Den første betydelige humanist og største lyriker efter antiken. Tilhørte en landflygtig florentinsk familie. Svungede hele livet mellem dyb religiøsitet og verdslige lidenskaber. På latin skrev han et heltedigt om Scipio Africanus, *Africa* (påbegyndt 1338), og på ital. // *Canzoniere* (da. udv. *Til Laura* 1944), hvori han besynger sin kærlighed til Laura, som han så første gang 1327, og / *Trionfi*, som begge virkede inspirerende på al senere Renæssanceyrik. 1341 blev P kronet med en laurbærkrans på Capitolinerhøjen. (Portræt sp. 3518).

petre'fakt (gr. *petros* klippe, sten 4- lat. *facere* gøre), forstening.

Petrén [-'tre:n], / *Carl Anders* (1868-1927), sv. læge. 1902 prof. i intern medicin i Uppsala, 1910 i Lund. Vægtige bidrag inden for fysiologi, nervesygdomme og intern medicin.

Petrie ['pi:tri], *William* (1853-1942), eng. arkæolog; foretog fra 1881 udgrav. i Ægypten, fra 1926 i Palæstina; fremdrog et betydningsfuldt materiale til belysning af Ægyptens kulturhist.

'**Petrikau**, ty. navn på Piotrkow i Polen.

Petri Kirke, **Sankt**, i Kbh., den eneste bevarede af byens middelalderlige kirker, synes opført efter en brand 1386. Kærnen af kirken, fra koret til tårnet, stammer antagelig fra 15. årh. Tårnet selv er lidt yngre, men ombygget og forhøjet (1731). De store korsarme er fra 1631-34, spiret, opf. af tømremester Boye Junge (1735-1807), fra 1757. St. Petri Menighed består siden 1586 af de tysktalende indbyggere i Kbh. Til menigheden hører den tysksprogede St. Petri Skole. (III.).

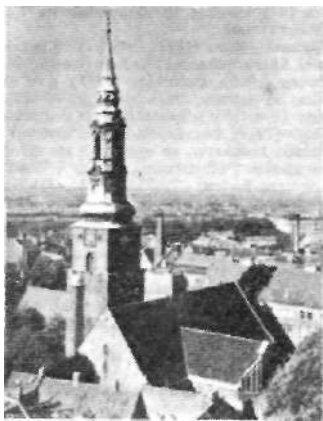
pe'trissage [petri'sa:(a)] (fr. *pe'trir* ælte),

massage ved æltning el. knibning.

Petrodvorets [petrad va'rjæts], tidl. 1944 *Peterhof*, by i RSFSR, Sovj., ved Leningrad; tidl. kejserslot fra 1715, ødelagt under 2. Verdenskrig, genopbygget.

Petit point broderi (Kunstindustrimus.).

Sankt Petri Kirke.

Petrograd [petra'grat], 1914-24 navn på Leningrad, Sovj.

petrográ'fi (gr. *pétros* sten I- *grafein* beskrive), læren om bjergarterne, **p** omfatter undersøgelsen af bjergarternes mineralindhold, struktur, kemi, geol. optræden og dannelsesmåde.

petrokemikalier, eng. *petrochemicals*; kemikalier fremst. af jordolie el. jordgas.

Petrokrepost [petra'kriæpDst], tidl. 1944 *Schliisselburg*, by i RSFSR, Sovj., ved Nevas udløb af Ladoga; tidl. fængsel for polit. fanger. Anlagt 1323 (sv. *Notebog*); svensk fra 1617 til 1702, da Peter d. St. erobrede den og gav den navnet Schl. Besat af tyskerne 8. 9. 1941-17. 1. 1943; ved P-s fald fik Sovj. atter forb. m. det belejrede Leningrad.

petro'latum, d. s. s. vaseline.

petroleum, den evt. højrafinerede fraktion af jordolie m. kp. 150-300° C, tidl. især anv. til belysning, nu til motordrift, som brændsel, rens- og opløsningsmiddel. I de eng.taler.de lande betydet **p** også jordolie i al alm., mens petrol i Engl. betegner motorbenzin (gasolin) el. petroleumæter.

Petroleumss Aktieselskab, Det Danske (fork. *DDPA*), grl. 1889 med det formål at drive handel med og fabrikation af petroleum-produkter. Aktiekap. i 1949 20,4 mill. kr. Selskabet, der er tilsluttet Standard Oil koncernen, importerer benzin, diesel-, belysnings-, brændsels- og smøreliser samt asfalt og opløsningsmiddel. Hovedlageret på Avernakke ved Nyborg, kapacitet 80 mill. l. lagre i Kbh. i Hellerup, Kastrup og i frihavnen. I Hellerup fabrik til fremst. af konsistensfedt samt centrallaboratorium. DDPA har 40 distriktskontorer og lagre over hele Danmark, hvorfra salg og distribution varetages. Selskabets samlede lagerkapacitet er ca. 250 mill. l. svarende til hen ved 3 måneders forbrug af olieprodukter i Danmark. Der findes i Danmark ca. 350 Esso service stationer og 3300 andre salgssteder for Esso produkterne. Selskabet har egen tankskibsflåde, samlet tonnage 63 362 t, egne jernbanetankvogne med en samlet kapacitet på 3,5 mill. l og 186 tankbiler med en kapac. på 677 000 l. Antal arb. og funkt: 1325 (1949).

petroleumsmotor, forbrændingsmotor, der bruger petroleum som brændstof. Tændingen sker v. hj. af en elektrisk snul el. et glødhoved.

petroleumsovn, stueovn der forbrænder

petroleum v. hj. af en væge.

petroleumsvæter er de fra ca. 40-60° C kogende bestanddele af jordolie, fortrinsv. indeh. kulbrinterne C_2H_4 , og C_3H_8 ; anv. som opløsningsmiddel.

petrolo'gi (gr. *pétros* sten + *logi*) d. s. s. petrografi.

Pe'tronius 'Arbiter, *Gaius* (d. 66 e. Kr.), rom. forfatter, formentlig embedsmand v. Neros hof. I romanen *Satyricon* (da. 1945) giver han et talentfuldt, satirisk billede af samtidens liv. Berømtest er

afsnittet *Trimalchios Middag* (da. 1914), der skildrer en parvenus daglige liv.

Petropavlovsk [petra'pavbfsk], navn på to byer i Sovj.; 1) i N-Kazakhstan ved den transsibiriske bane; 92 000 indb. (1939); store konservesfabrikker o. a. industri. 2) Kamtjatkas hovedby; fiskerihavn med hermetikindustri.

Petropolis [pe'tropulil], by i Brasilien, 65 km NØ for Rio de Janeiro. Ca. 75 000 indb. Aug. 1947 afholdtes her en pan-amer. konference om forsvaret af den vestlige halvkugle (Grønland indbefattet).

Petrovsk [pe'trofsk], 1) til 1922 navn på byen Mahatj-Kala i Sovj.; 2) by i RSFSR, Sovj. ved den transsibiriske Bane SØ f. Bajkal-søen; jermminer.

Petrozavodsk [petraza'votsk] (tidl. *Petrozkoj* fi. *Admissina*), hovedstad i Den Karelsk-Finske Unionsrep. i Sovj. ved Onega-søens V-kystog Murmansk-banen; 70 000 indb. (1939). Tømmer- og fødevarerindustri; besat af finske tropper 1. 10. 41-29. 6. 44.

Petrucci [-'trut :5'i], *Ottaviano* (1466-1539), ital. nodetrykker. Hans noder hører til de ældste og er bekendt for stor skønhed.

• **Petrus**, lat. form for Peter; især anv. om apostelen.

'**Petrus de Dacia** (d. 1289), sv. dominikaner og mystiker. Kendt for sine breve til og biografi af den ty. kvind. mystiker Christina fra Stumbelen; han er en dygtig stilist, skolastisk lærd, fin psykolog, båret af middelalderens sværmeriske bodsforbred.

'**Petrus de Vineia**, ital. *Pietro della Vigna* (1190-1249), italiener i Fred. 2.s tjeneste, kansler 1247. Hans breve er en vigtig hist. kilde.

'**Petsamo**, russ. *Petjen*ga.omrh<te* i RSFSR Sovj., langs grænsen til No. ved d. arkt. hav; ca. 10 000 km². Rige nikkelforekomster. P-fjorden er isfr. Største havn: Linnahamari. Opr. usikre grænser ml. Rusl. og Sv. og No.; 1826 til Rusl. Til Fini. 1920; bevaret for Fini. i Moskva-freden 1940; afstødes 1944 (fred 1947).

'**Pettenkofer**, *Max von* (1818-1901), ty. hygiejnik. Grundlægger af den vidensk. hygiejne.

'**Pettersen**, *Hjalmar* (1856-1928), no. biblioteksmand og bibliograf. Chef for no. afd. af univ.bib. i Oslo og udg. af den store bibliografi *Bibliotheca Norvegica* (1899-1924).

'**Pettersen**, *Hans* (f. 1888), sv. fysiker og oceanograf; arbejder over atomfysik og oceanografiske problemer. Populærvidenskabeligt forfattereskab.

'**Pettersen-Norrie** ['nori], / *fnna* (f. 1860), sv. operetteangerende, som efter 1888 ofte gæstespillede i Kbh. og gjorde lykke i de st. operetteroller. 1914-16 startede og ledede hun kabaret »Edderkoppen« i Kbh. Afskedsforestilling på operan i Stlm. 1891 g. m. W. Norrie. Ægteskabet opløst.

Petty ['pæti], *William* (1623-87), eng. økon. forfatter; opr. læge; en af den statistiske vidensk.s grundlæggere, forløber for den klassiske eng. nationaløkon.

Pe'tu'nia, slægt af natskyggefam. fra

Petunia »America«.

S-Amer. Store, violette dragtformede blomster. Mange former dyrkes som prydanter i haver og stuer.

Pétursson ['pjæ:dørsá:n], /fól/ **grimur** (1614-74), bl. salmedigter og præst, døde som spedalsk. Af P-s omfattende digtn. må især fremhæves *passionssalmerne* (udg. 1666), den hyppigst trykte isl. bog. Ved sin inderlige tone, fromme og klare tanke og ansuelige billeder hæver P sig højt over samtidige forf.

Pétursson ['pjæ:dørsá:n], *Sigurbur* (1759-1827), isl. digter og sysselmand. Skrev lystspil og versfortællinger; især kendt er parodien *Stellu-rimur* med emne fra Wessel.

•Pétzold, *Fritz* (1805-38), da. maler; elev af Eckersberg; ital. landskaber (kunstmus.).

Petzval ['pætsval], *Joseph* (1807-91), østr. matematiker. P har konstrueret d. første fot. lysstrøke objektiv, der stadig anvendes.

Petzál [-sæl], *Áke* (f. 1901), sv. filosof. Har bl. a. skrevet *Begreppet medfodda idéer i 1600-talets filosofi* (1928), *Makt och rätt* (1941) og *Rätt och individ* (1942).

Petafi ['pæto:fi], *Sandor* (1823-49), ung. digter; deltog i revolutionen 1848 og faldt i et slag; Ungarns national- og frihedsdigter; skrev den berømte revolutionssang *Talpra magyar* (Op, Magyar) (1848). P har også skrevet skønne lyriske digte, især kærlighedsdigte, og var Ungarns største digter i det 19. årh.

peu à peu [pø a 'pø] (fr.), lidt efter lidt. **Peutinger** ['pajtiw], *Konrad* (1465-1547), ty. klassisk filolog. Tabula Peutingeriana i Wien, en 12. årh. kopi efter rom. landkort fra 4. årh. e. Kr., er opkaldt efter P, der har etjet det.

pewter ['pjuts] (eng.), tinslæder med 10-15% bly og små mængder antimon; evt. kobber, zink, vismut. Anv. til hus-holdningsredskaber og ornamentet.

Peymann, *Hinrich Ernst* (1737?-1823), da. officer. Kommand. general i Kbh. under Engls. angreb aug.-sept. 1807, kaptulerede på Engls. betingelser 7. 9. efter bombardementet. Fradømt ære, liv og gods, hvilket dog formildedes til afsked. Pensioneredes efter Napoleons fald.

pey'otl (nahua-sprog) (Lophophora Williamsii), mexikansk kaktus, kugleformet, hvidlige uldhår. Indeholder rusgiften meskalin.

pf, *mus.*, fork. for *piu forte*. **Pfalz** [pfolts] (ty. af lat. *palatium* borg), krongodsset i frankeriget og middelalderens Tyskl. P blev i middelalderen betegnet, for de lande, der hørte under den kejserlige pfalzgreve ved Rhinen; 1214 under Wittelsbacherne i Bayern. Skilt fra Bayern ved arvedeling i 14. årh., omfattede dels Nedrepfalz el. Rheinpfalz (s. d.) S f. Mainz, dels Øvrepfalz N f. Bayern. De reformerte fyrster af P var forende bl. ty. protestanter ca. 1600, men led nederlag ved at modtage den bøhmiske krone 1619, afstod Øvrepfalz til Bayern 1648. 1685 gik P over til en side-linie af Wittelsbach, Zweibrücken-Neuburg, der fastholdt landet trods fr. angreb og besættelse under den pfalziske arvefølgekrig 1688-97. 1742 arvedes P af linien P-Sulzbach, der 1777 også fik Bayern. Efter Napoleonskrigene bevarede Bayern det meste af P. 1945 blev Rheinpfalz del af fr. besættelseszone, 1946 del af Rheinland-Pfalz.

Pfalzer-vin ['pfaltssr], vinene fra Rheinpfalz, Tyskls. største vindistrikt.

Pfalzgreve (da. [fars-]), opr. bestyrer af en Pfalz, senere betegelse for hertugen (kurfyrsten) af Pfalz (Kurpfalz).

pfalziske arvefølgekrig t'fal'si- (1688-97), krig ml. Ludvig 14. af Frankrig og Østr., Engl., HoU. L. 14. ville afrunde sine Rhinbesiddelser under påskud af arvekrav på Pfalz, men måtte opgave en del af sine erobringer (Luxembourg, en del reünioner) i Rijswijk-freden 1697.

pfalziske hus, sv. kongeslæggt, reg. fra 1654 (Karl 10. Gustav) til 1720 (Ulrika Eleonóra). Nedstammende fra fyrstehuset Pfalz-Zweibrücken.

Pfeffer, *Wilhelm* (1845-1920), ty. plante-fysiolog, genial eksperimentator. Hans *Handbuch der Pflanzenphysiologie* (2. udg. 1904) har haft stor betydning.

pfennig, ældre ty. sølv- og kobbermønter;

fra 1871 mindste ty. skillelønt = Vno (Reichs)mark.

Pfütznér, *Hans* (1869-1949), ty. komponist. Skrev operaerne *Die Rose vom Liebesgarten* (1900), *Palestrina* (1915), som er hans hovedværk. *Das Christofflein* (1917), *Das Herz* (1931), kantaten *Von deutscher Seele* (1921), korværker, sange, kammermusik, koncerter, en symfoni i cis m. v.

Pforzheim ['pfortshaim], ty. by i Württemberg-Baden; 79 000 indb. (1939). Fabrikation af guld- og sølvmedaer.

ph-, se også under/-.

pH, kern. tegn for brintioneekspONENTEN.

Phacelia [fa'se-] (gr. falkens bundt), d. s. s. honningurt.

phalanx ['fa'a'aks] (gr. slagorden; stykke af træstamme), i anat. finger- el. fæled (stykket mellem to ledbojninger). 18fr. falanks.

Phalén [fa'lem], *Adolf Krister* (1884-1931), sv. filosof. En af »Uppsalaskolens« grundlægger. Antimetafys. og forkæmper for den begrebsanalytiske metode. Skr. bl. *a.Zur Bestimmung des Begriffs des Psychischen* (1914).

Phano'dor'm [f-], hurtigt virkende sove-middel.

Phan'tasterne [fan-], skelsættende psykologisk roman (1857) af H. E. Schack.

'pharao el. *farao*, ældgt. hasardkortspil; stammer muligvis fra Italien.

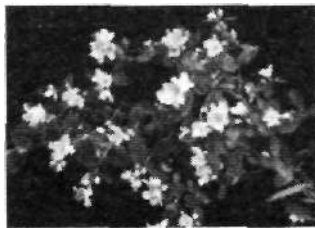
Phello'dendron [f-] (gr. *fallos* kork + *de'ndron* træ), slægt af træer fra N-Kina, beslægtet med orangefam. Prydtræer i haver og parker.

Phenosa'fra'n'i'n [fe-], anilinfarvestof. Fot. sensibilisator.

Philadelphia [fila'dæftjs], største by i Pennsylvania, USA, ved den sejlbare Delaware River. 1 931 000 indb. (1940), deraf 250 000 negre; med forstæder ca. 3 mill. indb. P er USAs vigtigste Atlanterhavshavn efter New York; 1944 blev der udskibet 7,2 mill. t, og indskibet 10,8 mill. t. Industrien er alsidig; vigtigst er tekstil-, dernæst jern- og stålindustri, der især leverer skibe. Store bogtrykkerier, stor fødevarerindustri. -Mange kulturelle institutioner, bl. a. University of Pennsylvania (gri. 1740), kunstakademi (gri. 1805), musikonservatorium. - P grl. af William Penn 1682. I Independence Hall blev uafhængighedserklæringen underskrevet 4. 7. 1776 og USAs forfatning underskrevet 1787.

Philadelphia-systemet [fila'dæf'fial], form for cellesystemet, hvor fangerne har adgang til arbejde i cellerne.

Phila'delphus [-fus] (efter den ægypt. konge Ptolemaios *Filadelfos*), falsk jasmin,

slægt af Hydrangeaceae (nær ribsfam.). Buske med hvide, stærkt duftende blomster, 4-tallige og med mange støvblade. 50 arter, fl. er havebuske.

Philby ['fi:bi], *Harry St. John Bridger* (f. 1885), brit. opdagelsesrejsende. 1908-15 i Indien, nov. 1917 polit. agent i Iraq, 1917-18 i Central-Arabien. Udforskede som første europæer dettes sydl. del (T. E. Lawrence's hjælper). 1930-40 igen rejser. 1941 atter polit. agent i Arab. Udg. bl. a.: *The Heart of Arabia* (1922), *Arabiaofthe Wahhabis* (1928), *A Pilgrim in Arabia* (1943).

Phileas Fogg ['filjas 'fåg], hovedpersonen i Jules Verne's roman »Jorden Rundt i 80 Dage«.

Philibert [fili'bæ:r], *Claude* (1709-84), fr.-da. bogtrykker og boghandler. Medvir-kende til indførelsen af antikvarkriften i da. bogtryk.

Philidor [fili'do:r], *Francois André (Danican)* (1726-95), fr. komponist. Fremra-

Theodor Philipsen: Høhst, Saltholm.

gende skakspiller. Skrev korværker i Handels stil og melodiose syngespil.

Philip, se også Melodi.

Philip [fil-'], *Kjeld* (f. 1912), da. national-økonom; 1943-49 prof. v. Arhus Univ., derefter prof. i nat.økon. ved Sthlm.s hogskola.

Philippe [fil'p], *Charles-Louis* (1874-1909), fr. forfatter; sjældent ægte skildrer af fattigdommen og folket i romaner som *Bubu de Montparnasse* (1901, da. 1944) og *Charles Blanchard* (ufuldendt, 1913).

Philippe Égalité [fil'p egal'it] (fr. *égalité* lighed) kaldte hertug Filip af Orleans sig fra 1792.

Philippsevil [fil'p'vil], haveby i NØ-Algier; 48 000 indb. (1946).

Philippine Deep [fil'ipi:n 'di:p], d. s. s. Filippinergraven.

Philip'pi'nerne [fi-], anden stavemåde for Filippinerne.

Philip'popel [fi-], ty. navn på Plovdiv.

Philips [fil-], holl. industriforetagende, grl. 1891 i Eindhoven af den holl. bankier Fr. P. (d. 1899) og hans søn ingeniør G. L. F. P. (1858-1942). I beg. omfattede fabr. udelukkende elektr. glødelamper, men udvidedes senere til radio- (fra 1927) og røntgenapparater, kvikksølvlamper, tonefilm-anlæg og elektroovne. I Eindhoven beskæftigedes 1948 23 000 arb. P har talrige filialer i mere end 25 lande, således at koncernen ialt beskæftiger ca. 80 000 pers. Til den holl. fabriek er knyttet et forskningslaboratorium med 150 akademikere og ca. 650 assistenter og hjælpere. Aktiekapitalen var 1948 103 000 000 gyl-den stamaktier og 38 000 000 gyl-den præferentaktier. Under 2. Verdenskrig odelagdes ca. 25% af fabrieksarealet.

Philipsen [fil-], *Gustav* (1853-1925), da. forlægger, politiker. Fra 1877 s. m. broderen Ludvig P leder af P. G. Philipsens Forlag, fra 1896 bestyrelsesmedl. i Nordisk Forlag, senere, ved sammenslutningen, i Gyldendal. Radikalt orienteret folketingsm. 1898-1903, borgerrepræs. i Kbh. 1893-1904, 1904-25 rådm. (4. afd.). Knyttet til »Det Ny Arhundrede«, »Tilskueren«, »Politiken« som artikel-skrivent. Udg. erindringer.

Philipsen [fi-], P. G., da. forlag, grl. 1834 af Philip Gerson P (1812-77), som gjorde en stor indsats for den populærvidensk. litt., især for oversættelser af standardværker. Overgik 1895 til Det nordiske Forlag.

Philipsen [fi'l-], *Sally* (1879-1936), da. maler; motiver bl. a. fra Kbh. og omegn; påvirket af A. Gottschalk og fr. kunst.

Philipsen [fil-], *Theodor* (1840-1920), da. maler; foretog fra ungdommen lange rejser til udlandet, Fr., Sp., Tunis og Ital., hvor han malede landskaber, folkelivs- og dyrebill.; var opr. påvirket af ældre da. kunst (Lundbye), senere af fr. kunst (impressionisterne), og fik stor betydning for udviklingen ved sit arb. med farven; er især fremragende som dyre- og landskabsmaler med motiver bl. a. fra Kastrop og Saltholm; har desuden udført dyreskulpturer og arb. med keramik. (111. Se endv. tavlen Dansk Kunst II).

Phillips [fil'aps], *David Graham* (1867-1911), amer. romanforfatter. Hovedværk: *Susan Lenox* (1917, da. 1921), om slumtilværelser i storbyen, polit. korruption og en prostitueret kvindes skæbne.

Philo'dendron [fi-] (*filo-* + gr. *déndron* træ), slægt af Arum-fam. 220 arter, trop. Amer. Nogle arter er lianer, andre lave buske. Fl. arter er prydplanter i væksthuse, f. eks. P scandens med tynde stæng-

ler og hjerteformede, helrandede blade. Monstera kaldes populært også P.

Phister [fi-], *Joachim Ludvig* (1807-96), da. skuespiller. Udd. på Den Kgl. Balletskole. Deb. 1825 i skuespillet, hvor han til 1873 virkede som en af ensemblets ypperste kræfter; spillede ialt 52 af Holbergs figurer, desuden elskerroller, syngespilfigurer, komiske gammelherre m. m. Senere viste P sig som gæst, sidst 1885. (Portræt sp. 3532).

Phister [fi-], *Louise* (1816-1914), f. *Petersen*, da. skuespillerinde. 1846 g. m. J. L. P. Deb. 1835, 1835-95 knyttet til Det Kgl. Teater, hvor hendes vigtigste fag blev den klass. komedies lystige piger, især Holbergs *Pemiller*, som hun spillede med slagferdig replik. 1901 gæstespil på Casino.

Phiz [fiz], pseud. for *Hablot Knight Bwens* (1815-82), eng. illustratør. //1. til *Dickens* (bl. a. *Pickwick Klubben*) og i »Punch«.

PH-lampe, et af arkitekt Poul Henningsen konstrueret lampearmatur.

Phlox, bot. d. s. s. floks.

Phormium [f-] (gr. *formos* fletværk), slægt af liljeform. New Zealand. Af P tenax (new zealandsk hør) anv. bast-taverner.

Phosphoros [fæsf-] (gr. morgenstjerne), sv. littidsskrift (1810-13) for nyromantisk poesi; udg. af P. D. A. Atterbom og V. F. Palmblad.

phycomyceter [fy-'se-'j], bot., d. s. s. algesvampe.

Phyllo'cactus [fy-], bot., d. s. s. bladkaktus.

Phyllo'graptus [fy-] (gr. *fyllon* blad + *graptos* beskrevet), *palæont.*, slægt affraderede graptolitter.

physo'sto'me [fy-] (gr. *fysa* blæsebælg + *stoma* mund) benævnes en stor gruppe af benfisk, hvis svømmeblære ved en luftgang står i forb. med fordøjelseskanalen. Eks: sild.

Phyto'lacca [fy-], bot., d. s. s. kernesbær.

Phy'tomonas [fy-] (*fyto* + gr. *monás* enhed), slægt af bakterier, hvis arter er plantensnyltere. P *campestris* er årsag til brunfarvning af karstren hos kål, kålrabi og turmps. P *tumefaciens* fremkalder rødhalsgalle hos mange kulturplanter.

Phytophthora [fy'tofthora] (gr. *yrdfi* vækst, plante + *phthor* ødelæggelse), slægt af phycomyceter. Hertil bl. a. kartoffel-skimmel, der er en farlig snylter på kartoffelblade.

Phoebe [fö:'ba] (lat., af gr. *Foibé* mytol. kvindeskikkelse), *astron.*, en af Saturns måner.

Phoenix [fö:'niks] (gr. *foiniks* daddelpalme), slægt af palmer med fjerdelte blade. Frugten er et eenfrøet bær. Hertil daddelpalmen. (P *dactylifera*).

Phønix [Tö-], tidl. hotel i Kbh. Gr. 1846. P ejedes 1892-1918 af hofhoteltjejer Carl Neiiendam (1858-1930), under hvem det havde en blomstringstid. Ejendommen (Bredgade 37 og Dronningens Tværgade 1-3) solgtes 1945 til et Å/S, tilhørende Danm.s Kommunistiske Parti.

Phønix, ældre skrivemåde for Fønix. **Phoenix** [fö:'niks], hovedstad i Arizona, USA; 65 000 indb. (1940). Omegnen kunstvandes fra Roosevelt Dam over Salt River. 6000 ha bypark. Største indianerskole i USA.

Phønixber'g [Tö-], *Povel Johannes* (1679-1729), da. bogtrykker. Eftertrykte Holbergs komedier og udgav det første da. vittighedsblad: Den Forkerte Mercurius.

Phoenix Øerne (eng. [Ti:'niks]), eng. (delvis USA-) øgruppe i Stillehavet, 3-5" s. br. Ca. 6 m høje koralløer, der stiger lodret op fra mere end 3000 m havdybde. Rige på guano. 42 km²; ca. 850 indb.

PI, fork. f. Politiets Idrætsforening. **P>>** *, (gr- bogstav), i *mat.* det irrationale tal, der angiver forholdet ml. en cirkels omkreds og dens diameter. Det er med tilnærmelse 3,1416.

Piacenza [pjat'jantsa], (lat. *Plac'entia*) ital. by i landsdelen Emilia, ved Po, 60 km SØ f. Milano; 54 000 indb. (1936). Mange hist. bygninger. Automobilindustri. Olieboringer.

piacevole [pjat'levole] (ital.), *mus.*, yndetfuldt, indsmigende.

'Pia desi'de'ria (lat: fromme ønsker), titel på et skrift af Spener (1675), som blev pietismens kirk. program, deraf i alm.: ønsker, der rimeligvis ikke går i opfyldelse.

pi'af (fr. *piaffe*), i ridesport stærkt samlet trav på stedet.

'pia 'fraus (lat.), fromt bedrag (citat fra Ovid *Metamorfoser*).

Piaget [pjat'sse], *Jean* (f. 1896), schw. psykolog og pædagog. Især kendt for sine børnepsyk. undersøgelser.

'pia 'mater (lat: mild mod; **p** ansås for alle legemsdele og hoder), bløde hjerne-hinde, som ligger tæt op af hjernen.

pi'a'nino (el. *pi'a'nette*, af *piano*), lille opretstående klaver, opfundet 1857.

pi'a'nissimo (fork. *pp*) (ital.), meget svagt. **pi'a'no** (ital.), *mi*«, 1) svagt, sagte; 2) fork. f. pianoforte.

piano'forte, opr. benævnelse på hammerklaveret (se klaver), fordi dette i mods. til tidl. instrumenttyper kunne spille både piano (svagt) og forte (stærkt).

pi'a'nola (af *piano*), mekanisk, pneumatisk virkende klaver, opfundet 1897. Mekanikken virker ved hjælp af en papirulle, i hvilken forsk. huller udløser forsk. toner.

pi'a'rister, kat. orden, stiftet 1597, med undervisning som opgave.

pias'savabast (tupi-sprog *piacába*), fibre fra bladskederne af flere tropiske palmearter. Anv. som børstebindemateriale, til gadekoste, tove, mætter, m. m.

pi'aster (ital: metalplade), mønt i Saudi-Arabien, Ægypten, Syrien, Tyrkiet (sept. 1948: 0.0174 kr.) og Indokina (sept. 1948 = 0,39 kr.); tidl. også i Mellemamerika.

Piasterne [pjast-] (efter sagnkongen Piast), polsk dynasti 962-1370.

PIAT (fork. f. Projector 'nfantery -4nti-Tank), eng. 90 mm gevær til udskydning

af granater med hulladning, bruges i nærkamp mod stærkt pansrede kampvogne.

pi'atti (ital.), *mus.*, bækken. **Piaui** [piu'wil], stat i NØ-Brasilien; 301 500 km²; 918 000 indb. (1946). Hovedstad: Terezina.

Piave [pjave], 220 km l. nordital. flod fra De Carniske Alper til Adriaterhavet NØ f. Venezias lagune. Efter Caporettonederlaget 1917 stansedes Centralmagternes offensiv nov. 1917 og juni 1918 ved P. smst. opreves d. østr. front okt. 1918.

piazza [pjaf.sa] (ital.), plads, torv; **piazzetta** [pjat'set:a], lille plads.

Pablo Picasso: Guernica (1937).

Piazzetta [-'t:et:a], *Giovanni Battista* (1682-1754), ital. maler; virksom i Venezia. Bibelske motiver m. m. Hovedværk: *En Sovende Hyrdinde*, Washington.

pipe, 1) *mus.*, den opr. benævnelse på alle fløjtelign. instrumenter med høj tone. Nu beteg. for orgelp; 2) *mil.*, den del af et håndskydevåben, der indeholder løbet og patronløjet. Da det kun er p. der slides under skydning, gøres den ofte udskiftelig; 3) *zool.*, mellemfoden hos et hovdyr; 4) d. s. s. tobakspibe; medbragtes af spaniere fra Nordamer. De ældste eur. **p** var kridtp. Senere benyttedes merskur, ofte rigt udskåret, og maledes porcelæns. I Orienten bruges vandp af metal. Mod. shag er af bruyère, spidsen af forsk. materiale; 5) fastage til forsendelse af vin; 6) *tekn.*, a) glasblæserp, langt jernrør med mundstykke til blæsning af hulglas; b) ved højovne de forned i rundkreds anbragte rør til indførelse af »blæsten«.

pipeband (*Anas pe'nelopé*), kortnæbbet svømmeand. Hannen m. grønligt spejl, hvid forvinge, brunt hovede, kan frembringe en høj pipe. Fåtalig ynglefugl i Danm. (bl. a. på Saltholm). Overvejende nordl. Alm. i Danm. på træk.

pipeblomst (*Aristo'hchia 'siphio*), art af slangerodfam., N-Amer. Slyngende prydplante med uanselige, brune blomster, der ligner et pipehoved.

pipefisk (af snudens form) (*Fistula 'riidae*), indtil 2 m lange, slanke fisk m. rørdart snude. Trop. kystfisk.

pipeharer (*Ocho'tonidae*), kortørede, haløse gnavere, beslægtede m. harer. Asiens og N-Amer.s bjergene og stepper. En art har rimeligvis levet i Danm. Kort efter istiden.

pipekrave el. *fræse*, fremstående, rund, hvid krave lagt i tætte folder. Anv. fra slutn. af 16. årh. til ca. 1635. Bevaret i præstedragten.

pipebler, hvid, hvidbrændende lerart, der anv. til kridtpiber, farve, polermiddel og rensmiddel for lædergenstem m. m. Forekommer ved Köln, Liège, Namur og i England.

pipebløg (*Allium fistu'losum*), løgart med hule, overvintrende blade, der bruges som krydderi i lighed med purløg, **p** formeres ved deling.

pipeb, melding i 66, hvorved spilleren, evt. s. m. sin makker, lover at tage alle stik-kene.

pipebæ (*Anthus*), lærkelign. spurvefugle beslægtede m. vipstjerter. Tyndt næb, lang bagklo; reden på jorden. Hertil eng-piber, skovpiber, skærpiber.

pipebæver (*Cygnus 'bewicki*), vild svane, lidt mindre end sangsvanen. N-Rusl.s og N-Asiens tundraer. Ret alm. vintergæst i Danm.

pipebved, d. s. s. Philadelphiaus.

pi'ca'do'r (sp. [-'sor] (sp. *picar* stikke), tyreføget, lansebevæbnet og til hest, skal sære-, men ikke dræbe tyren. Hesten, der i nogle tilf. er ubeskyttet, bliver hyppigt dræbt.

Picard [-'ka:r], *Jean* (1620-82), fr. astronom, indførte kikkerten som sigteinstrument ved vinkelmålinger, gennemførte 1669-70 ved en gradmåling i Frankr. den første nøjagtigere bestemmelse af Jordens diameter. Besøgte Danm. og Ven og foranledigede, at Ole Rømer i 1672 rejste til Paris.

L. Phister.

Auguste Piccard.

Picardie [pikar'di], gi. fr. prov., omtrent svarende til nuv. dept. Somme. Hovedstad: Amiens.

pica-resk roman (af sp. *picaro* gavtyv), gavtyveroman; jfr. skælmeroman.

Picasso (af jrd. [pika'so]), *Pablo* (f. 1881), sp. maler af fød. slægt. Fra 1900 i Paris. Hans kunstsavn har stadig skiftet. Begyndte som naturalist (den blå og rosa periode), blev kubist (ill. se tavle Kubisme), malede svulmende kvindetyper, blev ekspresionist og er endt med et geometrisk, surrealistisk maleri. Motiver fra den sp. borgerkrig. (111. sp. 3530-31).

Piccadilly [pika'dili], klub- og forretningssgade i West End, London.

Piccard [pi'ka:r], *Auguste* (f. 1884) schweizisk fysiker, tvillingbroder til Jean P., 1922 prof. i fysik i Bruxelles. P har til sine undersøgelser af den kosmiske stråling foretaget opstigning med stratosfæreballeon. I aug. 1932 nåede P 16 940 m op. P forbereder en nedstigning i havet til 4000 m dybde til dybhavsundersøgelser. (Portræt).

Piccard [pi'ka:r], *Jean* (f. 1884), schweizisk fysiker; tvillingbroder til Auguste P. Prof. i Minnesota, USA. Har ligesom broderen, foretaget ballonopstigninger til stratosfæren (nåede 1934 17 512 m).

Piccini [pi'tfini], *Nicola* (1728-1800), ital. operakomponist. 1776 til Paris. Strid med Gluck om den gamle ital. operaskole, som P repræsenterede, og den nyklassiske retning (Gluck).

piccolo [pik-] (ital.: lille), 1) forkortet benævnelse for piccolofløjte; (står en oktave over den alm. fløjte), en p-kornet er en lille kornet i es. 2) halvvoksen dreng der bruges til forefaldende arbejde i hoteller, restauranter, forretninger o. a.

Picco'lomini, *Enea Silvio*, Pius 2.s navn, for han blev pave.

Picco'lomini, *Ottavio* (1599-1656), kejserlig general i 30-årskrigen, af ital. højadel. Udmærkede sig under Wallenstein, bidrog til W-s mord 1634, slået af Torstensson i 2. slag v. Breitenfeld 1642.

Pie d'Anetou [pik dan'tu], fr. navn på bjergt Pico de Aneto.

Pie du Midi [pik dy mi'di] (fr.: Sydens bjergtop), fr. bjergtop i Pyrenæerne (2877 m).

pice [pais], ind. kobbermønt = 1/16 anna.

Picea (lat. *pix* beg), *bot.*, gran.

pi'ce'n [-s-] (lat. *pix* beg), *C.H.*, cyklisk kulbrinte. Findes bl. a. i brunulstjernen.

Pi'cenum, nu *Marche*, oldtidsnavn på ital. landskab.

Piechuru [pij'gry], *Charles* (1761-1804), fr. general. Sejrede på nordfronten 1794-95; blev som monarkist deporteret 1797, undslap fra Guayana; ville 1804 styrte Bonaparte ved kup, støttet af Cadoudal, men grebet; død i fængsel.

Pichon [pi'Ja], *Stephen* (1857-1933), fr. politiker og diplomat; udenrigsminister 1906-11, 1913 og 1917-20.

Pickelhering (ty.: nedsaltet sild), beteg., for den komiske figur i barokkens folkelige ty. drama. P kom til Tyskland med e. Komedianten. Navnet hentyder som Hanswurst. Jean Potage o. a. til personens interesse for det materielle.

Pickering [pik'srii], *Edward Charles* (1846-1919), arner, astronom; har udført omfattende og betydningsfulde arbejder på stellasrastronomiens område, særlig vedr. spektralklassifikation og foranderlige stjerner.

Pickford [pik'fard], *Mary* (f. 1893), arner, filmsskuespillerinde. Filmdebut 1908, siden en verdensomspændende popularitet

i stumfilmens børne- og ungpigeroller. Medstifter af United Artists. G. m. Douglas Fairbanks 1923-35. Forlod endelig filmen 1933.

pickles (eng. [piklz]), (eng.), små agurker, løg o. a. evt. ituskarne grønsager nedlagt i en stærkt krydret eddike el. lign.

pick-up [pik'ap] (eng., egl.: opsamler), elektr. lydåse, eng. ved elektr. afsplining af grammofonplader. Omdanner ved induktion nålens mek. svingninger til elektromagn. svingn., der føres til en forstærker. I en krystal-p omdannes de mek. svingn. ved en piezoelekt. krystal.

Pickwick ['pikwik], hovedpersonen i Dickens' roman »P Papers« (1837).

picnic, eng. stavemåde f. piknik.

*pico-, forstavelse ved fys. måleenheder; pico = 10⁻¹².

Pico [piku], ø bl. Azorerne, opkaldt efter sin 2520 m h. vulkankegle (øgruppens højeste punkt); 453 km², ca. 25 000 indb.

'Pico de A'neto, (de spanske) Pyrenæers højeste punkt; 3404 m.

'Pico della Mi'randola (1463-94), ital. filosof og humanist. Udformede på grundlag af Platon, Aristoteles og Kabbala m. m. en mystisk-fantastisk verdensanskuelse.

'Pico de Teide [*Teyde*] ['tæiflæ], vulkan og højeste punkt på Tenerife bl. DeCanariske Øer; 3709 m.

picot [pi'ko] (fr.), trådløkke anbragt langs kanter, buer o. l. i knipling, orkis, broderi og hækling.

Picquart [pi'ka:r], *Georges* (1854-1914), fr. officer. Opdagede 1896 det falskner, hvorved Dreyfus blev dømt. Fik trods trusler, afskedigelse og fængselsagen genoptaget og fuldt opklaret. Genindsat i hæren 1906 som general; krigsmin. 1906-09.

'picul (malajisk: så meget som en mand kan bære), østasiat. handelsvægt = 100 catt; kin. og jap. p = 60,5 kg; holl.-ind. p (Java-p) = 61,8 kg.

Pidgeon [pid33n], *Walter* (f. 1898), arner, filmskuespiller. Teateroptræden i USA og Engl., 1925 til Universal. Brød først for alvor igennem under 2. Verdenskrig. *Grøn var min Barmheds Dal* (1941) og *Greer Garson-filmene Mrs. Miniver* (1941) og *Madame Curie* (1942).

Pidgin-English ['pidsin 'iɟlifl], eng.-kin. blandingsprog med væsentlig eng. ordforråd og delvis kin. syntaks, der anv. i dagligt samkvem og forretningssliv i Østen. Pidgin er kin. forvanskning af eng. »business«.

pie [pai] (eng.), ret af mordej med indlæg af kød, fisk, grønsager el. frugt, bagt i lldfast fad i ovn.

pie [pai], ind. mønt = Vi* anna.

pièce [pjæs] (fr.), stykke, skuespil.

pièce de résistance [pjæs da rezist'd:s] (fr. modstandsstykke), hovedret. Hovednummer ved teaterforestillinger, fest el. lign.

Pieck [pi:k], *Wilhelm* (f. 1876), ty. kommunist. Agiterede mod 1. Verdenskrig (deserterede til Holl.), spartakist i 1918; fra 1919 ledende i organisationsarbejdet i ty. kommunistiske parti. Fra 1933 illegal virksomhed i Tyskland, derpå til Moskva i ledelsen f. 3. Internationale til 1943. Deltog i ledelsen af »Freies Deutschland«-komiteen 1943-45, til Tyskland 1945, s. m. Grotewohl leder for Det Socialistiske Enhedsparti.

piep [pje] (fr. fod), ældre fr. længdemål = ca. Va m.

pedestal [pjeds'ta'l, pids-] (fr. af ital. *pedistallo*), fodstykke for en statue, vase el. l. - Også betegn. for et skab til sølvløj, glas m. m.

Piedmont plateau ['pidtrunt], frugtbar landskab i den østl. del af USA, strækkende sig fra De Appalacheske Bjerger østpå mod havet, afgrænset fra den atlantiske kystlette af Fall Line.

Pielisjärvi ['pielisjærvi], sø i Ø-Finl.; 246 km². Aflob: Pielisjoki til Saimaa.

Piemonte [pje'monte], nordital. landsdel omfattende den vestl. Poslette, de tilgrænsende Alper indtil Schweiz og Frankrig, samt De Liguriske Alpers og Apenninens N-skråning, 29 359 km², 3 580 000 indb. (1947). - Fra 15. årh. under det savoyiske fyrstehus.

pieno [pjæ-] (ital.), *mus.*, fuld; organo p med fuldt orgel; a voce p, med fuld stemme.

pier [pi'r] (eng.), en fra land ud i et havnebassin el. en flod bygget udstikker, som i reglen har anlægssplad på begge sider.

Pierlot [pjær'lo], *Hubert* (f. 1883), belg. politiker (katolske parti). Førstemin. 1939, misbilligede maj 1940 Leopold 3.s kapitulation, fastholdt i London kampens videreførelse. Tilbage sept. 1944, afgik febr. 1945 efter konflikt m. modstandsbevægelsen. Modstander af Leopold 3.s tilbagevenden.

Piero di Cosimo [pjæro di 'kozimo], egl. *Piero di Lorenzo* (1462-1521), ital. maler. Elev og medhjælper hos Cosimo Rosselli. Virksom i Firenze og Rom; bistod sin lærer i Det Sixtinske kapel. Bizarre kompositioner med mytol. motiver.

Piéron [pjæ'ra], *Henri* (f. 1881), fr. eksperimentalsykolog. Mange bøger og afh. fra psykologiens forsk. områder.

Pierre [pi'r], hovedstad i South Dakota, USA; 4322 indb. (1940).

Pierrot [pjær'ot] (fr.: lille Peter), opr. maskefigur i den italienske commedia dell'arte. Den

hvidpudrede og hvidklædte P er bibeholdt i Tivolipantomimen. Den tilsv. kvindelige figur hedder Pier'réte.

Piest'anj ['pjæj-tjanj], ty. *Pistyan*, slovak. badested ved foden af Karpaterne; 14 000 indb. (1930). Talrige varme svovlkilder (57-63° C).

pietà [pjæ'ta] (ital.: fromhed), i kunsten fremstilling af Jomfru Maria med den døde Kristus. Alm. i den senere middelalder og i Renæssancen.

Pietarsaari ['piæwrsu:ri], ri. navn på Jakobstad.

Pietas [pi-e:] (lat.), i rom. rel. gudinde for den naturlige kærlighed, især ml. børn og forældre.

Pietermaritzburg [pi:t3'maritsb3:ɟ], hovedstad i Natal, Sydafr. Union; 63 000 indb. (1946), deraf 28 000 hvide. Gri. af boere 1839.

pie'te't (lat. *pietas* fromhed), hensynsfuld ærbødighed (f. eks. over for afdøde el. det overleverede).

pie'tisme (lat. *pietas* fromhed), en rel. vækkelsesbevægelse ca. 1670-1750; dens rødder er at søge i den luth. opbyggelseslitt., som lagde mere vægt på liv end lære, i eng.-nederl. vækkelsesreligiøsitet og i kat.-mystiske impulser. Beteget, pietisternes første om Speners tilhængere omkr. 1670. Spener tænkte sig kirken reformeret gnm. bedre præster, skoler og univ. med private opbyggelsesmøder som supplement til gudstj. -Med Francke, som lagde vægt på en stærk bodsfornyelse, med synderkendelse og rel. nædegennembrud, blev Halle p-s centrum. En tredje type repræsenteredes af Zinzendorf, der satte Ev. før Loven og hævdede, at synderkendelse forudsætter nåden. Gl. opposition mod den off. kirke gav sig udslag i mange slags radikal p og separatisme. - p mærkes i alle protestant. lande, i Danm.-No. i Fred. 4.s tid som en vækkelse og i Chr. 6.s som en statsrel., der bragte vigtige reformer på præstedømmets og skolens område (Vajsenhuset 1729, skoleloven af 1739). Vigtig blev også konfirmationsloven (1736) og konventikleplakaten (1741). Kirkepolitisk sejrede Speners form, i forkyndelsen mest Franckes. Afgørende blev Pontoppidans katekismus (1737) og Brorsons salmer. Ved midten af 18. årh. forsvandt p for den oplysning, den ved sin rel. subjektivisme havde været med til at forberede.

pietra dura [pjæ-] (ital.: hård sten), ital. mosaik af brogede flade sten, fremstillet i Firenze i 17. årh.

Pierrot. (1770).

ler og hjerteformede, helrandede blade. Monstera kaldes populært også P.

Phister ['fi-], *Joachim Ludvig* (1807-96), da. skuespiller. Udd. på Den Kgl. Balletskole. Deb. 1825 i skuespillet, hvor han til 1873 virkede som en af ensemblets ypperste kræfter; spillede ialt 52 af Holbergs figurer, desuden elskeroller, syngespilfigurer, komiske gammelherre m. m. Senere viste P sig som gæst, sidst 1885. (Portræt sp. 3532).

Phister ['fi-], *Louise* (1816-1914), f. *Petersen* da. skuespillerinde. 1846 g. m. J. L. P. Deb. 1835, 1835-95 knyttet til Det Kgl. Teater, hvor hendes vigtigste fag blev den klass. komedies lystige piger, især Holbergs Perniller, som hun spillede med slagferdig replik, 1901 gæstespil på Casino.

Phiz [fiz], pseud. for *Hablot Knight Browne* (1815-82), eng. illustratør. //1. til *Dickens* (bl. a. *Pickwick Klubben*) og i »Punch«.

PH-lampe, et af arkitekt Poul Henningsen konstrueret lampearmatur.

Phlox, bot. d. s. s. floks.

Phormium ['f-] (gr. *formás* fletværk), slægt af litlejlam. New Zealand. Af P tenax (new zealandsk hør) anv. bast-taverner.

Phosphoros ['fäsf-] (gr. morgenstjerne), sv. lit.tidsskrift (1810-13) for nyromantisk poesi; udg. af P. D. A. Atterbog og V. F. Palmblad.

phycomyceter [fy-'se-], bot., d. s. s. algesvampe.

Phyllo'cactus [fy-], bot., d. s. s. bladkaktus.

Phyllo'graptus [fy-] (gr. *fyllon* blad + *graptos* beskrevet), *palæont.*, slægt affirerede graptolitter.

physo'sto'me [fy-] (gr. *fysa* blæsebælg + *stoma* mund) benævnes en stor gruppe af benfisk, hvis svømmemembrer ved en luftgang står i forb. med fordøjelseskanalen. Eks: sild.

Phyto'lacca [fy-], bot., d. s. s. kermesbær.

Phy'tomonas [fy-] (*fyto-* - gr. *monds* enhed), slægt af bakterier, hvis arter er plantesnyltere. P campestris er årsag til brunfarvning af karstrenge hos kål, kålrabi og turnips. P tumefaciens fremkalder rødhalsgalle hos mange kulturplanter.

Phyt'optora [fy'tofo] (gr. *fyton* vækst, plante + *fythor* odelæggelse), slægt af phycomyceter. Hertil bl. a. kartoffel-skimmel, der er en farlig snylter på kartoffelblade.

Phoebe ['fö:b3] (lat., af gr. *Foibé* mytol. kvindeskikkelse), *astron.*, en af Saturns måner.

Phoenix ['fö:niks] (gr. *foiniks* daddelpalme), slægt af palmer med fjerdelte blade. Frugten er et enfrøet bær. Hertil daddelpalmen. (P *dactylifera*).

Phønix [fa-], tidl. hotel i Kbh. Gr.1846. P ejedes 1892-1918 af hofhoteller Carl Neiiendam (1858-1930), under hvem det havde en blomstringstid. Ejendommen (Bredgade 37 og Dronningens Tværgade 1-3) solgtes 1945 til et Å/S, tilhørende Danm.s Kommunistiske Parti.

Phønix, ældre skrivemåde for Føniks.

Phoenix ['fi:niks], hovedstad i Arizona, USA; 65 000 indb. (1940). Omegnen kunstvandes fra Roosevelt Dam over Salt River. 6000 ha bypark. Største indianerskole i USA.

Phønixber'g [Tö-], *Povel Johannes* (1679-1729), da. bogtrykker. Eftertrykte Holbergs komedier og udgav det første da. vittighedsblad: Den Forkerte Mercurius.

I'hoenixØerne (eng. ['fi:niks]), eng. (delvis USA-) ørgruppe i Stillehavet, 3-5' s. br. Ca. 6 m høje koralløer, der stiger lodret op fra mere end 3000 m havdybde. Rige på guano. 42 km²; ca. 850 indb.

PI, fork. f. Politiets Idrætsforening.
pi, w, (gr. bogstav), i *mat.* det irrationale tal, der angiver forholdet ml. en cirkels omkreds og dens diameter. Det er med tilnærmelse 3,1416.

Piacenza [pjat'jæntsə], (lat. *Pia'cent* id) ital. by i landsdelen Emilia, ved Po, 60 km SØ f. Milano; 54 000 indb. (1936). Mange hist. bygninger. Automobilindustri. Olieboringer.

piacevole [pjat'levole] (ital.), *mus.*, yndefuld, indsmigrende.

'Pia desi'de'ria (lat.: fromme ønsker), titel på et skrift af Spener (1675), som blev pietismens kirk. program, deraf i alm.: ønsker, der rimeligvis ikke går i opfyldelse.

pi'af (fr. *piaffe*), i ridesport stærkt samlet trav på stedet.

'pia 'fraus (lat.), front bedrag (citat fra Ovid *Metamorfoser*).

Piaget [pjat'sæ], *Jean* (f. 1896), schw. psykolog og pædagog. Især kendt for sine børnesyk. undersøgelser.

'pia 'mater (lat.: mild mod; p ansås for alle legemsdeles ophav), bløde jernehinde, som ligger tæt op af hjernen.

pi'a'nino (el. *pi'a'nette*, af *piano*), lille opretstående klaver, opfundet 1857.

pi'a'nissimo (fork. *pp*) (ital.), meget svagt.
pi'a'no (ital.), *mus.*, 1) svagt, sagte; 2) fork. f. pianoforte.

piano'forte, opr. benævnelse på hammerklaveret (se klaver), fordi dette i mods. til tidl. instrumenttyper kunne spille både piano (svagt) og forte (stærkt).

pi'a'nola (af *piano*), mekanisk, pneumatisk virkende klaver, opfundet 1897. Mekanikken virker ved hjælp af en papirulle, i hvilken forsk. huller udløser forsk. toner.

pi'a'rister, kat. orden, stiftet 1597, med undervisning som opgave.

pias'savabast (tupi-sprog *piacaba*), fibre fra bladskederne af flere tropiske palmearter. Anv. som børstenbindemateriale, til gadekoste, tove, mætter, m. m.

pi'aster (ital.: metalplade), mønt i Saudi-Arabien, Ægypten, Syrien, Tyrkiet (sept. 1948: 0.0174 kr.) og Indokina (sept. 1948 = 0,39 kr.); tidl. også i Mellemamerika.

Piasterne [pjast-] (efter sagnkongen Piast), polsk dynasti 962-1370.

PIAT (fork. f. Projector /nfantery Anti-Tank), eng. 90 mm gevær til udskydning

af granater med hulladning, bruges i nærkamp mod stærkt pansrede kampvogne.

pi'atti (ital.), *mus.*, bækkén.

Piau [piu'wí], stat i NØ-Brasilien; 301 500 km²; 918 000 indb. (1946). Hovedstad: Terezina.

Piave [pjave], 220 km l. nordital. flod fra De Carniske Alper til Adriaterhavet NØ f. Venezias lagune. Efter Caporettonedderlaget 1917 stansedes Centralmagternes offensiv nov. 1917 og juni 1918 ved P. smst. oprevs d. østr. front okt. 1918.

piazza [pjft:t:sə] (ital.), plads, torv; **piazzetta** [pjat'tset:a], lille plads.

Pablo Picasso: Guernica (1937).

Piazzetta [-'tset:a], *Giovanni Battista* (1682-1754), ital. maler; virksom i Venezia. Bibelske motiver m. m. Hovedværk: *En Sovende Hyrdinde*, Washington.

pibe, 1) *mus.*, den opr. benævnelse på alle fløjtelign. instrumenter med høj tone. Nu beteg. for orgelp; 2) *mil.*, den del af et håndskydevåben, der indeholder løbet og patronløj. Da det kun er p. der slides under skydning, gøres den ofte udskiftelig; 3) *zool.*, mellemfloden hos et hovdyr; 4) d. s. s. tobakspibe; medbragtes af spanierne fra Nordamer. De ældste eur. p var kridtp. Senere benyttedes merskur, ofte rigt udskåret, og malede porcelæns. I Orienten bruges vandp af metal. Mod. shagp er af bruyére, spidsen af forsk. materiale; 5) fustage til forsendelse af vin; 6) *tekn.*, a) glasblæserp, langt jernrør med mundstykke til blæsning af hulglas; b) ved højvorne de forneden i rundkreds anbragte rør til indførelse af »blæsten«.

pibeand (*Anas pe'nelope*), kortnæbbet svømmeand. Hannen m. grønligt spejl, hvid forvinge, brunt hovede, kan frembringe en høj piben. Fåtaligt ynglefugl i Danm. (bl. a. på Saltholm). Overvejende nordl. Alm. i Danm. på træk.

pibeblomst (*Aristo'lochia 'sipho*), art af svanerodfam., N-Amer. Slyngende prydplante med uanselige, brune blomster, der ligner et pibeoved.

pibefisk (af snudens form) (*Fistula'riidae*), indtil 2 m lange, slanke fisk m. rørformet snude, Trop. kystfisk.

pibebarer (*Ocho'tonidtie*), kortørede, haløse gnavere, beslægtede m. harer. Asiens og N-Amers. bjergegne og stepper. En art har rimeligvis levet i Danm. kort efter istiden.

pibekrave el. *fræse*, fremstående, rund, hvid krave lgt. i tætte folder. Anv. fra slutn. af 16. årh. til ca. 1635. Bevaret i præstedragten.

pibeler, hvid, hvidbrændende lerart, der anv. til kridtpiber, farve, polermiddel og rensmiddel for lædergenstande m. m. Forekommer ved Koln, Liège, Namur og i England.

pibeløg (*Allium fistu'losum*), løgart med hule, overvintrende blade, der bruges som krydderi i lighed med purløg, p formeres ved deling.

piber, melding i 66, hvorved spilleren, evt. s. m. sin makker, lover at tage alle stikkene.

pibere (*Anthus*), lærkelign. spurvefugle beslægtede m. vipstjerter. Tyndt næb, lang bagklo; reden på jorden. Hertil engpiber, skovpiber, skærpiber.

pibesvane (*Cygnus 'bewicki*), vild svane, lidt mindre end sangsvanen. N-Rusl.s og N-Asiens tundraer. Ret alm. vintergæst i Danm.

pibeved, d. s. s. Philadelphia.

pic'a'dor (sp. [-'for]) (sp. *picar* stikke), tyrefægtter, lansebevæbnet og til hest, skal såre, men ikke dræbe tyren. Hesten, der i nogle tilf. er ubeskyttet, bliver hyppigt dræbt.

Picard [-'ka:r], *Jean* (1620-82), fr. astronom, indførte kikkerten som sigteinstrument ved vinkelmålinger, gennemførte 1669-70 ved en gradmåling i Frankr. den første nøjagtigere bestemmelse af Jordens diameter. Besøgte Djinn. og Ven og foranledigede, at Ole Rømer i 1672 rejste til Paris.

J. L. Phister. Auguste Piccard.

Picardie [pikar'di], gi. fr. prov., omtrent svarende til nuv. dept. Somme. Hovedstad: Amiens.

pica'resk roman (af sp. *picaro* gavtyv), gavtyveroman; jfr. skælmeroman.

Pi'casso (fr. [pika'so]), *Pablo* (f. 1881), sp. maler af jød. slægt. Fra 1900 i Paris. Hans kunstsavn har stadig skiftet. Begyndte som naturalist (den blå og rosa periode), blev kubist (ill. se tavle Kubisme), malede svulmende kvindetyper, blev ekspresionist og er endt med et geometrisk, surrealistisk maleri. Motiver fra den sp. borgerkrig. (III. sp. 3530-31).

Piccadilly [pika'dili], klub- og forretningsgade i West End, London.

Piccard [pi'ka:r], *Auguste* (f. 1884) schweizisk fysiker, tvillingbroder til Jean P. 1922 prof. i fysik i Bruxelles. P har til sine undersøgelser af den kosmiske stråling foretaget opstigning med stratosfæreballeon. I aug. 1932 nåede P 16 940 m op. P forbereder en nedstigning i havet til 4000 m dybde til dybhavsundersøgelser. (Portræt).

Piccard [pi'ka:r], *Jean* (f. 1884), schweizisk fysiker; tvillingbroder til Auguste P. Prof. i Minnesota, USA. Har ligesom broderen, foretaget ballonopstigninger til stratosfæren (nåede 1934 17 512 m).

Piccini [pi't:fini], M'co'o (1728-1800), i tal. operakomponist, 1776 til Paris. Strid med Gluck om den gamle ital. operaskole, som P repræsenterede, og den nyklassiske retning (Gluck).

piccolo [pik-] (ital: lille), 1) forkortet benævnelse for piccolofløjte; (står en oktav over den alm. fløjte); en p-kornet er en lille kornet i es. 2) halv voksent dreng der bruges til foreledende arbejde i hoteller, restauranter, forretninger o. a.

Picco'lomini, *Enea Silvio*, Pius 2.s navn, for han blev pave.

Picco'lomini, *Ottavio* (1599-1656), kejserlig general i 30-årskrigen, af ital. højadel. Udmerket sig under Wallenstein, bidrog til W-s mord 1634, slået af Torsstenson i 2. slag v. Breitenfeld 1642.

Pie d'Anetou [pik dan'tu], fr. navn på bjerget Pico de Aneto.

Pie du Midi [pik dy mi'di] (fr: Sydens bjergtop), fr. bjergtop i Pyrenæerne (2877 m).

pi'ce [pais], ind. kobbermønt = * *h₁* anna.

Picea (lat. *pix* beg), *bot.*, gran.

pi'ce'n [-s] (lat. *pix* beg), C₂₂/4, cyklisk kulbrinte. Findes bl. a. i brunulstjernen.

Pi'cenum, nu *Marche*, oldtidsnavn på ital. landskab.

Pichegru [pi'gry], *Charles* (1761-1804), fr. general. Sejrede på nordfronten 1794-95; blev som monarkist deporteret 1797, undslap fra Guayana; ville 1804 styrte Bonaparte ved kup; støttet af Cadoudal, men grebet; død i fængsel.

Pichon [pi'ʃ], *Stephen* (1857-1933), fr. politiker og diplomat; udenrigsminister 1906-11, 1913 og 1917-20.

Pie kelher ing (ty: nedsaltet sild), betegn. for den komiske figur i barokkens folkelige ty. drama. P kom til Tyskland med de eng. komedianten. Navnet hentyder som Hanswurt, Jean Potage o. a. til personens interesse for det materielle.

Pickering [pikarii], *Edward Charles* (1846-1919), amer. astronom; har udført omfattende og betydningsfulde arbejder på stellasystemernes område, særlig vedr. spektralklassifikation og foranderlige stjerner.

Pickford [pikfard], *Mary* (f. 1893), amer. filmskuespillerinde. Filmdebut 1908, siden en verdensomspændende popularitet

i stumfilmens bårne- og ungpigeroller. Medstifter af United Artists. G. m. Douglas Fairbanks 1923-35. Forlod endeligt filmen 1933.

pickle (eng. ['piklɪ]), (eng.), små agurker, løg o. a. evt. ituskarne gønsager nedlagt i en stærkt krydret eddike el. lign.

pick-up [pik'ʌp] (eng., egl: opsamlere), elektr. lydåse, anv. ved elektr. afspilning af grammofonplader. Omdanner ved induktion nålens mek. svingninger til elektromagn. svingn., der føres til en forstærker. I en krystal-p omdannes de mek. svingn. ved en piezoelekt. krystal.

Pickwick [pikwɪk], hovedpersonen i Dickens' roman »P Papers« (1837).

picon, eng. stavemåde f. piknik.

pi'co-, forstavselse ved fys. måleenheder; pico = 10⁻¹².

Pico [piku], ø bl. Azorerne, opkaldt efter sin 2320 m h. vulkankegle (øgruppens højeste punkt); 453 km², ca. 25 000 indb.

'Pico de A'neto, (de spanske) Pyrenæers højeste punkt; 3404 m.

'Pico della Mi'randola (1463-94), ital. filosof og humanist. Udformede på grundlag af Platon, Aristoteles og Kabbala m. m. en mystisk-fantastisk verdensanskuelse.

'Pico de Teide (*Teyde*) ['tæi:œ], vulkan og højeste punkt på Tenerife bl. De Canariske Øer; 3709 m.

picot [pi'ko] (fr.), trådløkke anbragt langs kanter, buer o. L i knipling, orkris, broderi og hækling.

Picquart [pi'ka:ʈ], *Georges* (1854-1914), fr. officer. Opdagede 1896 det falskneri, hvorved Dreyfus var blevet dømt. Fik trods trusler, afskedigelse og fængsel sagen genoptaget og fuldt opklaret. Genindsat i hæren 1906 som general; krigsmin. 1906-09.

picul (malajisk: så meget som en mand kan bære), østasiat. handels vægt = 100 catty; kin. og jap. p = 60,5 kg; holl.-ind. p (Java-p) = 61,8 kg.

Pidgeon [pɪdʒən], *Walter* (f. 1898), amer. filmskuespiller, Teateroptræden i USA og Engl., 1925 til Universal. Brød først for alvor igennem under 2. Verdenskrig. *Grøn var min Barndoms Dal* (1941) og *Greer Garson-filmene Mrs. Miniver* (1941) og *Madame Curie* (1942).

Pidgin-English [pɪdʒɪn ˈɪŋɡlɪʃ], eng.-kin. blandingsprog med væsentlig eng. ordforråd og delvis kin. syntaks, der anv. i dagligt samkvem og forretningsliv i Østen. Pidgin er kin. forvanskning af eng. „business“.

pie [pai] (eng.), ret af mørdej med indlæg af kød, fisk, gønsager el. frugt, bagt i ildfast fad i ovn.

pie [pai], ind. mønt = *'is* anna.

pi'èce [pjæs] (fr.), stykke, skuespil.

pi'èce de résistance [pjæs da rezɪ'sta:s] (fr. modstandsstykke), hovedret. Hovednummer ved teaterforestilling, fest el. lign.

Pieck [pi:k], *Wilhelm* (f. 1876), ty. kommunist. Agiterede mod 1. Verdenskrig (deserterede til Holl.), spartakist i 1918; fra 1919 ledende i organisationsarbejdet i ty. kommunistiske parti. Fra 1933 illegal virksomhed i Tyskland, derpå til Moskva, i ledelsen f. 3. Internationale til 1943. Deltog i ledelsen af »Freies Deutschland«-komiteen 1943-45, til Tyskland 1945, s. m. Grotewohl leder for Det Socialistiske Enhedsparti.

pi'ed [pje] (fr: fod), ældre fr. længdemål = ca. $\frac{1}{3}$ m.

pi'edestal [pjeds'sta'l, pida-] (fr. af ital. *piedistallo*), fodstykke for en statue, vase el. l. - Også betegn. for et skab til sølvtøj, glas m. m.

Piedmont plateau [ˈpi'dmɛnt], frugtbar landskab i den østl. del af USA, strækkende sig fra De Appalachiske Bjerger østpå mod havet, afgrænset fra den atlantiske kystlette af Fall Line.

Pielisjärvi [ˈpielijsjärvi], sø i Ø-Finl.; 246 km². Aflob: Pielisjoki til Saimaa.

Piemonte [pjæ'monte], nordital. landsdel omfattende den vestl. Poslette, de tilgrænsende Alper indtil Schweiz og Frankrig, samt De Liguriske Alpers og Apeninners N-skråning, 29 359 km², 3 580 000 indb. (1947). - Fra 15. årh. under det savoyiske fyrstehus.

pieno [pjæ-] (ital), *mus.*, fuld; organo p med fuldt orgel; a voce p, med fuld stemme.

pier [pi'r] (eng.), en fra land ud i et havnebassin el. en flod bygget udstikker, som i reglen har anlægsplads på begge sider.

Pierlot [pjær'lo], *Hubert* (f. 1883), belg. politiker (katolske parti). Førstemin. 1939, misbilligede maj 1940 Leopold 3.s kapitulation, fastholdt i London kampens videreførelse. Tilbage sept. 1944, afgik febr. 1945 efter konflikt m. modstandsbevægelsen. Modstander af Leopold 3.s tilbagevendende.

Piero di Cosimo [pjæro di 'kozi'mo], egl. *Piero di Lorenzo* (1462-1521), ital. maler. Elev og medhjælper hos Cosimo Rosselli. Virksom i Firenze og Rom; bistod sin lærer i Det Sittinske kapel. Bizarre kompositioner med mytol. motiver.

Piëron [pjæ'ʀɔn], *Henri* (f. 1881), fr. eksperimentalsyolog. Mange bøger og afh. fra psykologiens forsk. områder.

Pierre [pjɛr], hovedstad i South Dakota, USA; 4322 indb. (1940).

Pierrot [pjær'ɔt] (fr: lille Peter), opr. maskefigur i den italienske commedia dell'arte. Den hvidhudrede og hvidklædte P er bibeholdt i Tivolipantomimen. Den tilsv. kvindelige figur hedder Pier'rette.

Pierrot. (1770).

Piest'anne [pjæj'tjani], ty. *Pixryan*, slovak, badersted ved foden af Karpaterne; 14 000 indb. (1930). Talrige varme svovlkilder (57-63° C).

pi'età [pjæ'ta] (ital: fromhed), i kunsten fremstilling af Jomfru Maria med den døde Kristus. Alm. i den senere middelalder og i Renæssancen.

Piëtersaari [pië'tørsa:ri], fi. navn på Jakobstad.

Piëtas [pi-ε] (lat.), i rom. rel. gudinde for den naturlige kærlighed, især ml. børn og forældre.

Piëtermaritzburg [pi:tɜ:mærɪtsba:ʒ], hovedstad i Natal, Sydaf. Union; 63 000 indb. (1946), deraf 28 000 hvide. Grl. af boere 1839.

pi'ë'tt (lat. *piëtas* fromhed), hensynsfuld ærbødhed (f. eks. over for afdøde el. det overleverede).

pi'ë'time (lat. *piëtas* fromhed), en rel. vækkelsesbevægelse ca. 1760-1750; dens rødder er at søge i den luth. opbyggelseslitt., som lagde mere vægt på liv end lære, i eng.-nederl. vækkelsesreligiøsitet og i kat.-mystiske impulser. Betegn. pietister bruges først om Spencers tilhængere omkr. 1670. Spener tænkte sig kirken reformeret gnm. bedre præster, skoler og univ. med private opbyggelsesmøder som supplement til gudstj. - Med Francke, som lagde vægt på en stærk bodsforkyndelse, med syndserkendelse og rel. nådegenembrud, blev Halle p.s. centrum. En tredje type repræsenteredes af Zinzendorf, der satte Ev. før Loven og hævdede, at syndserkendelse forudsætter nåden. Gl. opposition mod den off. kirke gav sig udslag i mange slags radikal p og separatisme. - p mærkes i alle protestant. lande, i Dann.-No. i Fred. 4.s tid som en vækkelse og i Chr. 6.s som en statsrel., der bragte vigtige reformer på præsteeuddannelsens og skolens område (Vajsenhuset 1729, skoleloven af 1739). Vigtig blev også konfirmationsloven (1736) og konventikelplakaten (1741). Kirkepolitisk sejrede Spencers form, i forkyndelsen mest Franches. Afgørende blev Pontoppidans katekismus (1737) og Brorsons salmer. Ved midten af 18. årh. forsvandt p for den oplysning, den ved sin rel. subjektivisme havde været med til at forberede.

pietra dura [pjæ-] (ital: hård sten), ital. mosaik af brogede flade sten, fremstillet i Firenze i 17. årh.

piezo- ['pjætsə-] (*gr. piézēin* trykke), tryk-
piezoelektricitet ['pjætsə-] (*piezo-* '-
elektricitet), opdaget 1880 af P. Curie,
består i at visse krystaller, især kvarts,
ved sammenpresning får modsatte elektr.
ladninger på overfladerne. Denne effekt
og den omv. (elektrostriktion) finder
anv. i mikrofoner, styring af radiosendere,
grammofon-pick-ups, kvartars samt
ultralydgeneratorer.

piezometer ['pjætsə-] (*piezo-* - *meter*),
apparat til måling af vædskers sammen-
trykkelighed, opfundet af H. C. Ørsted.
Pigalle [pi'gal], *Jean Baptiste* (1714-85),
fr. billedhugger. Elev af Lemoyne. Hans
hovedværk er *Mercur* (1748), s. m. *Venus*

Jean Baptiste Pigalle: Buste af
Denis Diderot. (Louvre).

udført til haveanlægget foran Sanssouci
(nu i Berlin). P udførte desuden *gravmælet
over marskal Moritz af Sachsen* (1753-76)
i Thomas-kirken i Strasbourg og *grav-
mælet over grev Harcourt* (1769-76) i
Notre Dame i Paris. Yndefuld er hans
gruppe *Dreng med et Fuglebur* (1749,
Louvre).

pigeon [pi'Jo'] (fr. *due* æble), lille, aflangt-
rundagtigt æble med fast, hvidt kød af
en ejendommelig frisk, syrlig smag. Alm-
mindeligst dyrket er ildrod p, et yndet
juleæble.

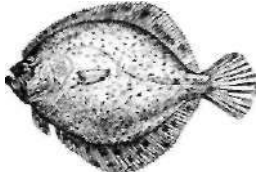
Pigespejderkorps, Det Danske (de blå
pigespjedere), stiftet 1910. Organiseret i
blamejser (8-11 år), store spejdere (11-16
år) og seniorspejdere (over 16 år). Med-
lemstål 1949: 10.922.

pigfinnefisk (*Acanthopterygii*), fælles-
betegnelse, for fisk m. uleddede, spidse
stråler foran i ryg- og gatfinner.

pighajer, 1) fam. (*Squalidae*) af hajer m.
2) rygfinner, foran hvilke en kraftig pig.
Hertil bl. a. sorthaj og 2) p *CSqualus
a'canthias*, ca. 1 m lang, grålig haj, op-
træder stimevis, alm. i vore farvande.
Kødet sælges som »kongekål».

pighude (*Ichino'dermata*), række af hvir-
velløse dyr, radiært bygget, munden
oftest v. den ene, gattet v. den anden
pol. I kropvæggen kalklegemer, der ofte
danner et fast skelet, beklædt m. pigge.
p er ejendommelige ved det såkaldte
vandkanalsystem, et radiært opbygget
kanalsystem, der forgrener sig ud i sug-
efødderne, og som står i forb. m. det om-
givende vand. Alle p lever i havet. Her-
til soljiler, søstjerner, slangestjerner, sø-
pindsvin og søpølser.

pighvarre (*Schoph'haimus 'maximus*).

flyndrfisk, ca. ³/₄ m, øjensiden beklædt
m. benknuder. Alm. i da. farvande.
Anset pisefisk.

pigjern (eng. *pig iron*), råjern udstøbt i
barrer.

pigmakreller (*Ca'rangidae*), fam. af ben-
fisk af aborrerfiskenes orden. Stærkt delt
halefinne, ryg- og gatfinnens forreste
delt ofte forlænget. Mest trop. havfisk.
Hertil hestemakrel og lodsfisk.

pig'men't (lat. farvestof), 1) i videste
forstand en række farvede stoffer af
højest forsk. sammensætning og bet. for
organismen, omfattende f. eks. hæmo-
globin, synsipurpur, karotin o. a. 2) i
snævrere forstand bruges p som betegn.
for melaninerne. 3) I den kern. teknol.
betegner p farvekom, der er uopløselig
i substratet, f. eks. malfarver = p-
farver. Mange org. opløselige farvestoffer
kan gøres til p, f. eks. ved forlækning.

pigmentfotografi, d. s. s. kulstofografi,
pigmentsvulst, enhver svulst, hvori
farvestof, navnlig melanin, optræder.

pigmus (*Echimus*), sydamer. muselign.
gnavere af pigrottegruppen. Pigge spredt
rundt i pelsen.

pigrokke, d. s. s. sømrokke.

pigrottegruppen (*Hystrico'morpha*), stor,
overvejende sydamer. gnavergruppe m.
særlig veludviklede tyggemusklér, 4 fol-
dede kindtænder i hver kæbhalvdel.
Hertil f. eks. marsvin, bæverrotte, hare-
mus, pigmus, flodsvin, træpindsvin,
hulepindsvin.

pigsild, visse steder folkelig betegn. på
hundestejle el. hestemakrel.

pigsko, atletisksko, som anv. af lobere og
springere på cindersbane. Løbesko har
pigge under forfoden, springsko har des-
uden 2 under hælen og anv. også af
spydcastere og kuglestødere.

pigsmerling (*Co'bitis 'taenia*), lille, mørk-

marmoreret smerlingart. Under øjet en
bevægelig pig. Ferskvandsfisk, i Danm.
ret alm. på øerne.

pigsnegle (*Murex*), fargællesnegle, hvis
munding er udtrukket i en m. pigge
besat tud. Rovdyr; i kappehulen en
kirtel, der udskiller en slim, som under
lysets indvirkning farves violet, og som
siden oldtiden har været anv. som pui
purfarve. Adsk. arter i Middelhavet og
trop. have.

pigsvamp (*Hydnum*), slægt af pigsvamp-
fam., hvis underside bærer spidse pigge.
Frugtlegemer af forsk. form. Al m. indelig
p (H. repandum) har skærmformet hat,
vokser på skovbund, spiselig.

pigæble (*Da'tura*), slægt af natskygge-
fam. I Danm. giftig p
(D. stramonium) med
stor, tragtformet krone
og pigget kapsel, sjældent,
omkr. byer, giftig. Med.
anv.

Pi'hl, Frits (f. 1884), da.
jur. embedsmand, lands-
dommer 1935, rigsadvokat
fra 1936.

pik (gr. *pecltys* alen), læng-
demål i Levanten, 60-70
cm.

pik (holl. *piek* spyd), søv., øverste ende af
gaffel, hejser med pikfald.

pi'kan't (fr. *piquant*, egl. stikkende),
skarp, stærkt krydret; raffineret.

pike (fr. *piquer* stikke), stagevåben, p
førtes af pik'ne're og var fodfolket
hovedvåben fra middelalderen til 17. årh.

pi'ke're (fr. *piquer* stikke), stikke huller i;
støde, ærgre, irritere.

Pi'kérmi-fauna, en rig pliocæn patte-
dyrfauna først fundet ved Pikérmi nær
Athen.

Pike's Peak ['paiks 'pirk], 4332 m høj
bjergtinde i Rocky Mountains, Colorado,
USA (ca. 125 km S f. Denver). Tand-
hjulsbane.

pi'ket (fr. *piquer* (tøje) pønl), opr. rytter-
styrke (med heste bundne til pæle) rede
til opbrud; derefter kampberedte fod-
folk, senere da. navn på forpostkompagni.

pikhammer, spids hammer, især til sten-
bearbejdning.

pikkelhue, læderhjelme med metalbeslag
og en pig foroven. Især brugt i den ty.
(preuss.) hær fra 1842 til 1. Verdenskrig.

pikkert, hammer til behugning af granit.
Giver en mere ru og derfor mere slid-
stærk flade end en krushammer.

'piknik (el. [-'nik]) (eng.), mindre sam-
menkomst; sammenskudsgilde (ofte i
fri luft).

piko'li'ner (lat. *pix* beg), tre-isomere
metylpriidiner; findes bl. a. i stenku-
ljæren.

pi'kra't, salt af pikrinsyre.

pi'kri'nsyre (gr. *pikros* bitter), trinitro-
fenol, smp. 122°. Gult, krystallinsk stof,
forpuler ved opvarmning, men kan
bringes til voldsom eksplosion ved en
forekspllosion af f. eks. knalddviksolv.
Er næsten helt fortrængt som spræng-
stof af trinitrotoluol (trøtly).

pi'krit (gr. *pikros* bitter), en magnum-
rig (bittersalt), ultrabasic dagbjergart,
væsentlig bestående af augit og olivin.

pikro- (gr. *pikros* bitter), bitter-,
pikrokrocin [-'si'n], bittert smagende
glykosid, findes i safran.

pikrotok'sin (*pikro-* + *toksin*), krampe-
fremkaldende gift med anv. i med.; ud-
vindes af frugten af en tropisk slyng-
plante (*Anamirta paniculata*) fra Ost-
indien.

'pikter, N-Skotlands opr. befolkning, smel-
tede fra 9. årh. s. m. skotterne.

Piktervolden, kejser Hadrians forsvars-
vold fra Forth til Clyde mod pikterne.

piktogra'fi' (lat. *pinx* malet 1- gr.
græin skrive), billedskrift.

pi'ko'r, rytter, der under parforcejagt
fører hundene.

pil (*Salix*), slægt af p-fam., træer el.
buske med i reglen smalle, kortstilkede
blade og med blomsterne i rakler, særo.
Raklerne er før blomstringen grålige p.
gr. af tætte hår (gæslinger), senere vil
de gule støvkapper og støvfang præge
dem. Blomsterne har honningkirtler,
insektbestøvning. Kapsel, små frø med

T.v. hunnrakle, t.h. hanrakle af pil.

frøuld. Ca. 175 arter, mange bastarder.
I Danm. 17 arter og adskillige bastarder.
Nogle dyrkes; jorden skal være let, pas-
sende fugtig og må holdes ren og i god
gødningskraft. Høstningen foregår om
vinteren ved afklipping af skuddene nær
ved jorden, p leverer vidjer til kurve og
tøndeband, p er desuden alm. anv. som
leplante. I haver og på kirkegårde
sørgcp (*S. babylonica*) med hængende
grene; på klitter og i moser små krybende
arter. I tørvslag findes nogle nu her i
landet uddøde arktiske arter.

pil, redskab beregnet til udskydning med
bue, bestående af en lige træstang el. et
lige rør med od i den ene ende, hak til
buestringen og styrefluge i den anden.

Pila ['pjila], ty. *Schneidemuhl*, by i Polen,
ØØ f. Szczecin (Stettin); ca. 40.000
indb. Banecentrum. Ty. modstands-
centrum mod Sovj. fra jan. 1945, omringet,
faldt 14. 2.

pilaff, anden stavemåde for pilaw.

pi'la'rer, i *ridesport*, 2 ca. 2 m høje træ-
støtter anbragt i en hestebreddenes af-
stand, hvormellem hesten sættes pålagt
trense- el. andet bid. Fra billedet er ført
korte tøjer til to ringe på p. Ved pisk
el. tungeslag drives hesten til en stærk
samlingsgrad, der efter søges resultat
i piaf. En hård dressurmetode, nu
sjældent anv.

pi'laster (fr. af lat. *pila* pille), flad væg-
pil (af firkantet profil) med base og
kapitel.

Pi'latus, 2119 m h. bjerg i Vierwaldstat-
ter-alperne, Schweiz. (Jfr. Pilatus-banen).

Pi'latus, *Pontius*, rom. statholder i Ju-
dæa 26-36, udførte dødsdommen over
Jesus; afsat for vilkårlighed.

Pilatusakterne, legendariske procesakter fra Jesu retssag.

Pilatus-banen, schw. tandhjulsbane, fra Alpach-Stadt v. Vierwaldstatter See op til Pilatusberget. Sporvidde 80 cm, længde 4,6 km, højdeforskel 1628 m. Største stign. 480 ‰. P er verdens stejleste tandhjulsbane og den eneste, hvor tandhjulene ikke griber ind i tandstangen fra oven, men fra siden. Bygget 1886-89.

pilaw [ˈpɪlɑw] (pers.), orientalsk risret af dampede ris m. krydderi el. indlæg af hønsekød o. l.

pilblad (*Sagittaria*), slægt af skebladfam. Vandplanter med langstilkede, pildannede blade. 1 art, spids p (*S. sagittifolia*) er alm. i Vestjyll.s æer og søer.

Spids pilblad.

Pilcomayo [-koˈmajo], 1180 km l. biflod til Rio Paraguay, udspringer i Bofivia, og gennemstrømmer Gran Chaco som grænselod mod Argentina.

'Pilea (lat. *pilea* rund hue), d. s. s. eksplosionsplante.

pileborer (*Cossus cossus*), stor, plump sommerfugl. Den rødl. larve bor i pil, poppel m. fl. Skadelig.

pilegift, gifte til påsmøring på pilespidser med det formål at holde offerets død el. lammelse. Har været brugt fra urtiden, dels til krig, men sikkert i størst omfang til jagt. p var i reglen udtræk af urter, dette gælder således for akonitin og kurare.

Pilekorset, ung. nazistorganisation, grl. af Szálasi 1935, efter 1940 efterh. ledende ung. nazistparti ved sammenslutn. m. a. grupper, krævede fuld tilslutn. t. Tyskl. Ved magten fra Horthys fald okt. 1944 til sammenbruddet 1945.

Pilen (*Sagitta*), stjernebillede på den nordl. stjernehimmel.

pileskjoldlus (*Chionaspis salicis*), suger på forsk. løvtræer. Ret alm. i Danm.

pilespinder (*Liparis salicis*), hvid sommerfugl af spindernes fam. Larven på pil og poppel.

pileurt (*Polygonum*), slægt af skedeknefam. Urter med hindeagtig skede om stængelens knæ, små hvide el. rødlige blomster. Frugten oftest en trekantet nød. Vand-p (*P. amphibium*), dels i vand med flydeblade, dels på land med opret stængel. Vej-p (*P. aviculare*), alm. ukrudt ved veje og på gårdpladser. S nerie-p (*P. convolvulus*), ukrudt med splynde stængel. I Haver findes bl. a. P. baldshuanicum, træagtig slyngplante.

Pileurt.

pilf orm, flyvetekn. Flyvemaskinernes bærepilanter har ofte p, d. v. s. skråt bagud pegende vingespidser, hvorved opnås forøget retningsstabilitet. Flyvende Vin-

Amerikansk reaktor/ager med pil/ormede planer.

ger, d. v. s. flyvemaskiner bestående af bærepilanter alene, har udpræget p. Herved opnås længdestabilitet (s. d.) hos det ellers ustabile bærepilant. Ved flyvning med hastigheder omkring el. over lydens opstår spec. aerodynamiske fænomener,

som ligeledes gør det hensigtsmæssigt at give bærepilanter p.

pilformet, bot., kaldes et blad med trekantet omrids, og hvis grund har to nedadrettede, spidse flige, adskilt af en spids indskæring.

pilgedder (*Sphyraenidae*), store geddelign, fisk af aborrerfiskenes orden. Trop. have. Hertil barracuda.

'pilgrim (lat. *peregrinus* fremmed), rejsende, der opsøger hellige steder. Bagved ligger en fællesrel. tanke om lokale guddomme, hvis velvilje man opnår ved at søge dem på stedet; under denne synsvinkel må også korstogene ses. Ved at udskrive jubelaflad blev Rom et særligt søgt p-sted. I moderne tid kan nævnes Lourdes. For muhedanerne er Mekka valfartsstedet.

pilgrimfædrene (eng. *pilgrim fathers*), gruppe på ca. 100 eng. puritanere, der 1620 under trosforfølgelserne i Engl. udvandrede t. Massachusetts.

pilhoveder, fællesbetegn. for en del giftslanger, hvis giftkirtler er så store, at hovedet får en trekantet form. Hertil f. eks. klapperslange, lanseslange.

pilhøjde, arkite., en bues lodrette højde fra vederlag til issepunkt.

pilk, lokkefisk af blanktmetal med indstøbt

krog, m. el. u. madding. Med kraftige ryk i snøren holdes p i stadig bevægelse.

'Pillau, det tys. navn på Baltijsk.

pille (lat. *pila*), understøtning af sten, beton el. murværk for bjælker, buer el. hvælvinger.

pille (lat. *pilula* lille kugle), lægemiddelkugle af 5-20 og vægt.

pillebasilika, basilika, hvis midtskibsmure bæres af piller.

pillebiller (*Areuchini*), bladhornede torbister, forbenene mangler fod, skinnebenene flade, omdannede til gravning. Triller kugler af gødning; larven i gødning. Forbilledet for oldtidens skarabæer.

pille koks, koks, der under krigen opsamledes (pillede) på lossepladser o. lign. Ofteft af ringe kvalitet p. gr. af stort indhold af slagger.

Pil'njak, *Boris* (pseud. for *Mark Vogau*) (f. 1893), sovjetruss. forfatter, principielt partilos, anarkistisk og individualistisk indstillet, skrev mange noveller og romaner i et ret overeksponeret språk, forstummede helt i den socialistiske realismes tid.

'Pilo, *Carl Gustav* (1711-93), sv. maler; virkede fra 1740 som portrætmaler i Kbh., 1745 hofskildrer, 1748 prof. v. akad., 1772 bosat i Sv., 1777 dir. f. det sv. akad. P er den største rokokoportrætmaler, der har virket i Danm., overlegen dygtig i sin dekorative fremstilling af modellen, lys og let i farven; dog i senere arb. et romantisk, rembrandtsk clair-obscure; bl. a. repr. i kunstmus. og på Frederiksborg. (III).

pilocar'pi'n, alkaloid med kraftig virkn. på symp. nervesystem, virk. især på kirtler samt på øjets indre muskler.

Pilon [piˈlɔ], *Germain* (1535-90), fr. billedhugger. Udførte *Henrik 2.s* og *Katarina af Medicis gravmæle* i Saint-Denis under Primaticcios ledelse (1564-70). *Urnen til Henrik 2.s hjerte*, forgyldt og båret af tre grater, er nu i Louvre.

pilorme (*Chaeto'gnatha*), gruppe af glasklare, pileformede, 2-3 cm lange havdyr; svømmer i de frie vandmasser v. hj. af finnelign. hudfolder. En selvstændig dyregruppe, muligvis beslægtet m. de laveste hvirveldyr. Et par arter i Danm.

pi'lo't, 1) (sjældent på da.) lods; 2) fører af en flyvemaskine; 3) *zool.*, d. s. s. lodsfisk.

pilo'te'ring (fr. *pilot* pæl), udførelse af pælekonstruktioner ved ramning el. på anden måde.

Carl Gustav Pilo: Portræt af Chr. Drakenberg. (Kunstmuseet).

Piloty [piˈlɔ:ti:], *Karl v.* (1826-86), ty. maler. Hans prangende kæmpelærreder med skildringer af dram. hist. begivenheder vakte samtidens beundring.

pilrokker (*Trygonidae*), fam. af rokker, halen m. en el. fl. store savtaktede, bagudrettede pigge m. giftkirtel. Kan frembringe ubehagelige sår. Varmere have. En art nu og da i da. farvande.

Pilsen [ˈpɪlsən], ty. navn på byen Plzen. **pilsner**, opr. fordansking af det ty. navn Pilsener-Bier, en ølsort som fremstilles i Plzen (ty. Pilsen) i Tjcehoslovakiet; nu betegn. for lyst, lettere øl. Den alm. da. p er undergæret øl (skattekasse I), mens den relativt alkoholsvage p af skattekasse II er overgæret.

pilspringer (*Alac'taga saliens*), springmus. Baglemmerne stærkt forlængede, forlemmerne korte. Baglemmernes mellemfodsbens sammenvoksede, de 2 yderste tæer små, rører ikke jorden. S-Rusl., Asien.

Pilsudski [-ˈsut-], *Jozef* (1867-1935), po. polit., marskal. Bækkempede russ. styre, flygtede 1901 til Østr., støttede Centralmagterne under 1. Verdenskrig; i konflikt m. tyskerne, fængslet 1917-18. Organiserede po. reg. i Warszawa efter ty. sammenbrud, præsident 1918-22; P-s planer om po. stormagt brød sammen, men efter krigen 1920 opnåedes 1921 fordelagtig grænse mod Sovj. Tog under partistidighederne magten 1926, ledede Polen som krigsmin. til sin død, om fornuftet ved magtanvendelse i strid m. forfatn. Søgte 1934 forløselse m. Hitler. (Portr. sp. 3545).

Piltdownkraniet [ˈpɪltɔun-], navn for Eoanthropus efter findestedet.

'pilum, det romerske fodfolks kastespyd.

pi'men'tras (sp. *pimentia peber*) (*Pimenta officinalis*), et til myrtefamilien hørende tropisk træ, hvis torrede frugter er krydderiet alléhånde. Ved dampdestillation fås 3-4,5% pimentolie, der anv. til parfumer, likører, søber og krydderiekstrakt.

pimpi'nelle (lat. *bipinnula* tvevinget), *Pimpi'nella*, slægt af skærblomstfam. Urter. I Danm. vokser 2 arter (almindelig p og stor p). Af jordstængelen kari udtrækkes p-dråber, anv. mod hoste og hæshed. I andre lande dyrkes *P. anisum*.

pimpinelle.

pimpsten, stærkt blæret lava, bestående af tynde hinder af vulkansk glas. **Anv.** som pudse- og slibemiddel. Forekommer især på Lipari.

pin- (gr. *pinaks* bræt, tavle), vedr. fot. plader.

pinacle [piˈnɑkl] (fr.-eng.), spidsøjle, lille murtinde.

Pinacya'no'l [-sy-] (*pin-* + *cyan*), varemærke for anilinfarvestof. Sensibilisator f. pankromatiske plader.

pinaf'la'vo't el. *pineflav'v'n*, anilinforbindelse. Fot. sensibilisator f. grønt lys.

pinako- (gr. *pinaks*, bræt; skrivetavle, maleri), maleri-.

pinako'te'k(p/ll/A:o + gr. *tithenaiopstille*) billedsamling, viet til guderne, af romerne anvendt om boligernes atrium, som var særlig rigt prydet med malerier, senere brugt om malerisamlinger. Bedst kendt er Gl. p og Nye p i Miinchen. Endv. findes p i Bologna, Perugia, Tunis m. fl. st.

pinakro'm (*pinakro* + gr. *chroma* farve), anilinforb. Sensibilisator til pankrom. plader.

pinakro'tviolet, anilinforb. Sensibilisator til pankromatiske plader.

pinakryp'to'lgroent og -gult, fot. desensibiliseringsmidler.

pi'na'n, C₉H₁₆/s, bicyklo-(2,4)-heptan; terpenkubrinerte, der forekommer i mange æteriske olier.

pinaty'pi', fot. proces til fremstilling affarvede billeder, spec. v. trefarvetryk, p er en hydrotypimetode.

pinaver'do'l, fot. sensibilisator f. grønt, gult og orange.

pinenez [pæ7/s(3)'ne] (fr. *pinces* klemme + *nez* næse), lorgnet.

pincet [peij'sæt] (fr. *pinces* klemme), lille tang med fjedrende arme, som lukkes og åbnes ved fjedring; anv. ved praktisk taget alle operationer for at fætte smådele, og for at undgå at få fingrene i såret.

pincher ['pinjar] (ty. *Pinscher*, vist af eng. *pinch* knibe, fordi halen bliver knebet af), ty. hundrace af middelstørrelse, står terriere ret nær. Ruhåret p schnauzer.

pind, at spille, *fimse* (Fyn), *drammen* (Bornholm), *solpind*, *Jeppe el. nips*, alm. borneleg, der spilles med en lang og en kort pind, samt et mål, der skal forsvares. Spillet kendes i Ml. og N-Eur., reglerne varierer med de geogr. områder.

'Pindar(os) (522-ca. 446 f. Kr.), gr. koryliker. Bevaret er halvt hundrede hymner t. lovprisning af sejrherren i sportskampene v. de 4 panhelleniske fester.

pindebåd, klinkbygget fartøj samlet med træsnagler.

Pinde'monte, *Ippolito* (1753-1828), ital. digter. Forløber for romantikken især i kordramaet *Arminio* (1804).

Pindos Bjergene ['pindos], 2000-2500 m h. foldebjerge fra tertiærtiden i NV-Grækenland. Skiller Epirus fra Thessalien.

pindsvin, 1) fam. (*Erin.i'ceidac*) af insektædere. Ryggen oftest m. tætte, stive, spidse pigge, der kan rejses. Kindtænderne brede, spidserne stumpe. Mange arter i den gi. verdens nordl. del: 2) det almindelige p (*Erinaceus europaeus*), ca. 25 cm l., lavbenet, korthalet insektæder, sålegænger; snuden spids, sort, nøgen. Under rygghuden en meget kraftig hudmuskulatur, er i stand til at rulle sig kugleformet sammen. Overvejende natdyr; lever fortrinsvis af insekter, orme, snegle o. l., kan også tage nedfalden frugt o. l. 4-8 unger, der fødes blinde. Ligger om vinteren i dvale. Alm. i Danm., også på mange småøer. (111.)

pindsvinefisk (*Tetro'donidae* og *Diodontidae*), fam. af benfisk af fastkæbernes orden. Skællene toformede (deraf navnet). Kan puste sig op, så de kan flyde på havoverfladen. Trop. have.

pindsvineknop (*Spar'ganium*), slægt af dunhammerfam. Vand- og sumplanter med lange, smalle blade, piggede, kugleformede frugstænd. 4 arter i Danm.

pindsvinestilling, folkekeligt navn på en forsvarsstilling, der kan forsvares mod angreb fra alle sider.

pine'a'lkirtlen, d. s. s. corpus pineale.

pine-apple ['pain'æpl] (eng.), ananas; den eng. betegn. internat. anv. til ananaskonserves.

pinebænk, torturinstrument, på hvilket delinkventen blev udspændt, medens andre former for tortur blev anv. over for ham.

Pinel [pi'næl], *Philippe* (1745-1826), fr. læge, prof. i Paris. Reformator af sidsygevæsenet, slog til lyd for en friere behandling af de sindssyge og lagde grunden til den mod. anstaltsbehandling.

pi'ne'n (lat. *pinus* fyrretræ), C₁₀H₁₆, kul-

brinte af terpenrækken. Kp. for a-p 156°, for 0-p 164-166° C. p er en væs. bestanddel af mange æteriske olier og hovedbestanddelen af arner, og fr. terpentiniolie; p er det vigtigste udgangsmateriale for fremst. af syntetisk kamfer.

Pinero [pi'niarou], *Arthur* (1855-1934), eng. dramatiker. Begyndte med realistiske Ibsen-påvirkede skuespil, og har senere skrevet i alle genrer. *Sweet Lavender* (1887), *The Second Mrs. Tanqueray* (1893).

'Ping'el, *Chr.* (1793-1852), da. geolog, knyttet til Kgl. Naturhist. Museum. Rejser til Grønland o. a. st. Afh. om Grønland og Danm.s geol.

'Ping'el, *Victorinus* (1834-1919), da. filolog, geolog og politiker; dr. phil. på filol. emne; afskedigedes som lærer ved Metropolitan-skolen p. gr. af radikal-polit. anskuelser. Gav stødet til oprettelsen af Danm.s Geol. Unders. Ivrig forkæmper for folkeligt oplysningsarbejde. 1884 folketingsmand. Tilhørte som polit. opr. yderste venstre fløj, gik 1890 over til Bøjsen; ud af politik 1892. Medstifter af Studentersamfundet 1882.

ping pong, d. s. s. bordtennis.

ping'vi'ner (walisisk *pen* hoved + *gwyn* hvid; opr. anv. om nord. fugle), *Spheniscis*, orden af fugle, mangler flyveevne, idet forlemmerne er omdannet til luffer. Idet hele er p udpræget specialiserede til svømming og dykning. Fjereorne skælførmede, under huden et fedtlag, fødderne, der har 4 fremadrettede taer og svømmehud sidder l. tilbage; svømmer under vandet ved hjælp af lufferne.

Kongepingvin m. unge.

Næbbet er kraftigt, farverne sorte og hvide. Alle p forekommer på den sydl. halvkugles sydl. del. Ruger i store kolonier, hvor fl. fugle skiftes til at udbruge æg og fodre unger; æggene lægges på jorden el. i klippehuler, en enkelt art udbruger æg på fødderne. Hertil adlele-p, brille-p, konge-p, kejser-p, æsels-p.

'Pinhol't, *Jens Rosendal* (f. 1903), da. embedsmand; stiftamtmand i Haderslev fra 1944.

'Pinhol't, *Vilhelm* (1869-1940), da. politiker. Landboforeningsleder, klitinspektør, knyttet til andelsbevægelsen; folketingsmand (Venstre) 1918-35.

'pinje (*Pinus pinea*), fyrreart, alm. i S-Eur., med høj stamme og skærmformet krone. Store kogler, hvis frø spises.

pink colour ['pij'k kala] (eng., egl. lysrød farve), kromrødt, kromstannat; anv. som malerfarve.

Pinkerton ['phksrtn], *Allan* (1819-84), skotsk detektiv, grl. 1852 i Chicago detektivbureauet P-s National Agency, der under hans sønner, William Allan p. og Robert p., beskæftigede over 2000 detektiver. P ledede Nordstarnes spionage under den arner, borgerkrig.

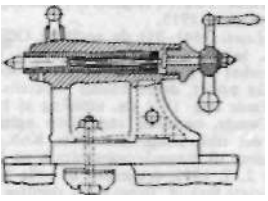
'pinksalt (eng. *pink* lysrød — *sah*), ammoniumstanniklorid. Anv. i farveriet som bejds.

pinna'ci'dier, *astron.*, dioptrite til sigtning, udviklet af Tyge Brahe.

pi'no'ldok (lat. *pinula* lille torn i holl. dok halmbundt), maskindel, der i værktøjsmaskiner anv. til understøtning af

Almindeligt pindsvin.

arbejdsstykket v. opspænding ml. pinoler (koniske lejetapper, der kan være bragt i et i en boring i p længdeforskydeligt pinolrør). På drejebænke kan der i dette også anbringes værktøjer som bor el. rivaler, p kan flyttes og fastspændes i passende stilling på maskinen.

Pins, Ile des [il de 'pæ] (fr. Fyrreøen), fr. ø, 0 f. Ny Caledonien; 160 km²; producerer sandeltræ.

pinse (gr. *penitēko'sie* halvtredsindstyvende, nemlig dag efter påske), fejres til minde om Helligåndens udydelse over apostlene; Ap. G. 2, 1-4.

pinse (eng. *pinch* knibe, klemme), søv., flytte tung vægt med håndspage: pinseben.

Pinebevægelsen, ekstatisk betonet rel. samfund udgået fra anglo-amer. vækkelser særligt vækkelsen i Wales 1904 og i Californien 1906. I de skandin. lande er P kraftigst i No. og Sv. (i Sv. ca. 100.000 medl.), i Danm. (ca. 5000 medl.) stiftede skuespillerinden Anna Larsen (Bjørner) en menighed (den apostolske kirke). Andsdåb, tungetale, helbredelse ved bøn osv. er typisk for p.

pinselfilie (*Narcissus po'eticus*), art af

narcisfam., har hvidt bioster med orange-gultblister. Span.-Ital. Alm. i haver.

pinsemøgen. If. alm. folketro danser Solen pinsemøgen på himmelen af glæde over Kristi opstandelse. Samme tradition er knyttet til påskeolen.

Pinsek, by i Hviderusland (1920-1939 i Polen), i Rokitno-sumpene.

'Pin'strup, *Peder Pedersen* (1861-1934), da. landbopolitiker. Gårdejer ved Nibe, deltog i agrarbevægelsen efter 1893, 1919-32 formand for De Samvirkende Da. Landboforeninger. Folketingsm. (Venstre) 1903-09 (Kerteminde), 1910-32 (Sæby). Stærk talsmand for landbosynspunkter, skarp modsætningsfølelse til hovedstadens idær, bekæmpede maksimalpriserne under l. Verdenskrig, mod toldbeskyttelse i 1920erne.

paint [paint] (fork: pt.) (nylat. *pincta* malet (mærke), rumål i Engl. og USA; i Engl. = 0,568 l; i USA: 1 dry p = 0,551 l, 1 liquid p = 0,473 l.

Pinturicchio [-'rik:jo], *Bernardino* (ca. 1454-1513), ital. maler. I Rom Peruginos medhjælper i Det Sixtinske Kapel. *Fresker i domkirken i Siena.*

pin-up girl [pin'ap 'garl] (arner, pin-up fæstne med knappenål + girl pige), egl. pigebillede til at sætte op på væggen; en ved sit ydre tiltrækkende pige med sex appeal.

'Pinus (lat.), *bot.*, fr.

pinxit (fork. *pinx*) (lat: har malet), anv. i grafisk kunst efter navnet på den maler, hvis værk gives.

'Pio, *Elith* (f. 1887), da. skuespiller. Deb. 1907, indtil han 1931 blev knyttet til Det Kgl. Teater ansat v. forsk. privat-scener. Har i sit spil ydet interessant psyk. karaktertegning (Mefistofeles i

Goethes »Faust«, Rigault i »Nederlaget«. Filmdebut 1915.

Pio, Louis (1841-91), da. socialist. Officers-søn, løjtnant, udsendt maj-juni 1871, påvirket af Pariserkommunen, to socialistiske pjecer, derpå bladet »Socialisten«. Stiftede aug. 1871 da. afdeling af Internationale, opnåede ved skarp agitation en del tilslutning. Indkaldte Kbh.s arbejdere til massedemonstration på falden 2. 5. 1872, erklærede at ville trods politiets forbud; fængsledes, dømtes 1873 til 5 års fængsel; løsladt 1875. Overtog atter partiledelsen, men forstod ikke at vurdere den faglige bevægelses betydning el. føre arbejderbevægelsen under nedadgående konjunkturer. Lod sig marts 1877 bestikke af politiet til at udvandre til USA. D. i Chicago. (Portræt).

Piombó [p'jombo], *Sebastián del* (ca. 1485-1547), i tal. maler, f. i Venezia. Elev af G. Bellini og under påvirkning af Giorgione. I Rom Raffaels medhjælper. Portrætter, bl.a. *Violinspilleren*. Figurbilleder under Michelangelos indflydelse.

pio'ne'r (fr. *pion* fodsoldat), menig ingeniørsoldat; foregangsmand, nybygger.

pionertropper, ingeniørtropper, der udfører visse tekniske feltarbejder.

Piotrkow [p'jotrku], ty. *Petrikau*, handelsby i Po. SSØ f. Lodz; 40 000 indb. (1946).

Piovene [p'jDvenc], *Cuido* (f. 1907), ital. skribent og journalist. Fortællinger og psyk. romaner, af hvilke *Le lettere di una novizia* (1945) opnåede uhyre succes. Lødder de menneskelige handlingers egl. baggrund, egoismen.

'pipafudse (carabisk) ('*Pipa pipa*), stor, tunge- og tandløs springpadde. De 50-100 æg anbringes af hannen i hunnens rygghud, hvor de udvikles i små grubeformede kamre. Guayana.

pipe [paip], eng.-amer. vinmål = 2 hogs-

heads.

pipe line [paip 'tain] (eng. rørledning), d. s. s. olieledning.

'Piper, Carl (1647-1716), sv. politiker, Godejser, kollegieembedsmand under Karl 11., ledende minister hos Karl 12. under felttogene; tilrådede forgæves fredsforhandling. I russ. fangenskab efter Poltava 1709.

'Piper, Emil (1856-1928), da. politiker. Nordsjæll. proprietær; folketingsm. (Højre) 1898-1901, 1903-06; landstingsm. 1906-28, formand for Højregruppen her fra 1908. Holdt aug. 1914 på mineudlægningen. Kæmpede for bevarelse af gods-ejerlandstinget, sluttede sig 1915 til grundlovsforliget, bidrog under forhandlingerne om Kons. Folkpartis program til at holde konservatismen samlet. Søgte længe at undgå kampvalg under 1. Verdenskrig; efter 1920 for samarb. m. Venstre mod soc.dem.

pipera'zi'n [-S] (lat. *piper* peber + fr. *azote* kvælstof), C₈H₁₀N₂, cyklisk forbindelse, p opløser urinsyre, anv. derfor mod gigt, blære- og nyresten, osv.

piperi'di'n (lat. *piper* peber), C₇H₁₃N, *heksahydropridin*, cyklisk forbindelse, der er bestanddel i talrige alkaloider. Stærkt basisk vædske. Anv. som vulkaniseringsbefordrer og reduktionsmiddel ved spejlbælgning.

pipe'ri'n (lat. *piper* peber), alkaloid, findes

i peber. Er fuldstændig syntetiseret.

pipero'na'l (af *piperin*) el. *heliotropin*, C₁₇H₁₉O₃, lugtestof anv. i parfumeindustrien. Fremst. tekn. af safrol (fra kamferolie).

pi'pette (fr. lille pibe), d. s. s. (stik)hævert. **piphas** el. *parehas* hos hesten er en vædskeansamling i en over hasespiden liggende slimsæk, p opstår næsten altid som f. af tryk, undertiden ved infektion i slim-sækken og kan da fremkalde halthed, p skæmmer dyret og nedsætter værdien.

Pi'pi'n (fr. *Pepin* [p'e'pɛ̃]), fr. stormænd af karolingerslægten: 1) Dagobert 1.s majordomus (d. 639). - 2) P af Heristal (d. 714), dattersøn af 1), majordomus i Austrasien og efter 687 tillige i Neustrien og Burgund. - 3) P den Lille (714-68), søn af Karl Martel, majordomus 741, konge af Fr. 751, organiserede riget og hjalp paven mod langobarderne.

'Pipping, Knut Hugo (1864-1944), n.

Jozef Pilsudski. Louis Pio.

sprogforsker. Har skrevet mange fonet. arbejder og beskæftiget sig med Eddaforskning og runologi. En sammenfattende fremstilling er *Indledning til studiet av de nord. språkens ljudUira* (1922).

pique [pik] (fr.), d. s. s. spar.

pique [pi'ke] (fr., egl.: stukket), dobbeltvævet stof, hvor mønstret virker quiltet.

piqué-syning, hvid syning udført i en blanding af snorequilt, knuder, gennembrudte grunde og bunde syet oven på stoffet, p kom til Eur. fra Orienten og blev i Frankr. i midten af det 18. årh. et dragtbroderi.

pi'raj'er, d. s. s. piratfisk.

Piran'dello, Luigi (1867-1936), ital. forfatter. Verdensberømt for sine dram. arbejder, der kredser om relativiteten og dobbeltvæsenproblemer. *Se i personaggi in cerca d'autore* (1921); da. *Seks Personer søger en Forfatter* (1925). Hans verdensanskuelse er pessimistisk, men hans temperament ikke uden humor, hvad der bl. a. ses i hans mange noveller og romaner. // *fr. Mattia Pastal* (1904), da. *Salig M. P.* (1926), *Uno nessuno e centomila* (1924); da. *Een-Ingen-Hundredtusind* (1934). Nobelprisen 1934. (Portr. sp. 3548).

Pira'nesi, Giovanni Battista (ca. 1720-78), ital. kobberstikker. Stik med gengivelser af Roms ruiner og arkit. med en kraftfuld og sikker stregføring. Hans søn *Francesco P* (1748-1810) var ligeledes kobberstikker og arbejdede i faderens manér.

pi'ra't (lat. fra gr.), sørover. Overført: bogtrykker el. boghandler som udg. en forf.s værk uden hans tilladelse el. litt. kontrol; deraf *pira* tudgave.

piratfisk el. *piraya* (*Serrosaimo pi'raya*), karpelaks fra floderne i tropisk S-Amerika. Ca. 30 cm lange. Meget grådige rovfisk med skarpe tænder, angriber badende dyr og mennesker og kan såre alvorligt.

Piratkysten (eng. *Pirate Coast*) el. *Våbenhvilekysten* (eng. *Trucial Coast*), 7 sheikdommer på Oman-kysten (SØ-Arabien) under brit. protektorat; ialt ca. 95 000 indb. - Sheikdommerne har navn efter den traktat om fred og opgivelse af sørøveri (slavehandel), som i 1820 afsluttedes ml. dem og det eng. Ostindiske Komp.

Pi'raya (tupi-sprog *piranha*, af *piro* fisk + *sainha* tand), d. s. s. piratfisk.

Pirenne [pi'ræn], *Henri* (1862-1935), belg. historiker, prof. i Gent fra 1886; skrev bl. a. *Histoire de Belgique* 1-7 (1900-32).

-pi'ri' (gr. *peira* prøve, erfaring), erfaring i viden, bygget på erfaring.

'Pirin Bjergene, den sydvestl. del af Rodopi Bjergene i SV-Bulg.; 2920 m.

pirk, tilspidset metalstykke med krog i den nederste ende; anv. til aborrerfiskeri, idet p bevæges op og ned med bløde bevægelser.

Pirmasens f'-zæns), ty. by i Rheinland-Pfalz; 50 000 indb. (1939). Stor skotøjsindustri.

'Pirna, ty. by i Sachsen; 36 000 indb. (1939). Gl. malerisk by med tekstil-, papir- og glasindustri. I P fangede Frederik 2. af Preussen 1756 d. sachsiske hær.

pi'ro'g (sp. *piragua*, opr. indiansk ord), båd anvendt af indianere ved Vestindiens og nordl. S-Amer.s kyster, bestående af udhulet træstamme; navnet bruges nu også om andre indfødtes bådtyper med sejl og udliggere, bl. a. i Oceanien.

pirog [-rok], russisk nationalret, mørdejskager med fyldning af stuvninger el. frugt, bagt el. fedtkogt.

'Pirola, bot., betegn. for arter af vintergrønflam.

pi'ro'lær (*Ori'olidae*). fam. af drosselstore, oftest sorte og gule spurvefugle m. kraftigt, let bojet næb. Frembringer en me-

lodisk fløjten. Gl. verdens trop. dele; en enkelt art, guld-p, dog i Danmark.

piroplasmose (lat. *prum* pære + gr. *plasma* form i -ose), d. s. s. skovsyge.

pironette [-r'wæt] (da. [-ru'æt]) (fr.), 1) ballettrin, hvorved danseren stående på den ene fod gør omdrejning med anden fod og benet løftet; 2) bagpartsvending i galop, d. v. s. hesten galopperer rundt på stedet, idet bagbenene danner det faste punkt, dog bibeholdes galopbevægelsen, og forbenene beskriver en cirkelbue, ved halv 180° og ved hel 360°.

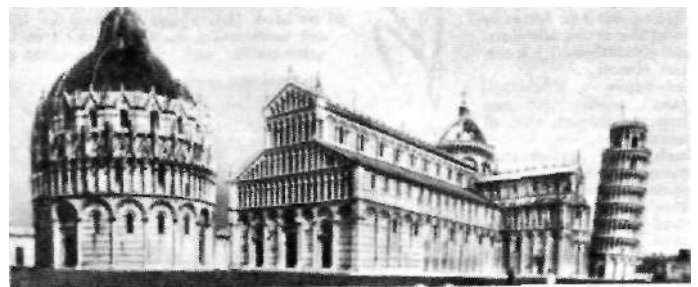
Pirquet [pi'r'kæ], *Clemens*, Freiherr von (1874-1929), østr. børnelæge. Opstillede læren om allergi. Endv. angivet en hudreaktion for tuberkulose.

pirring, bot. Ved p forstås, at en ydre el. indre faktor udløser en ændring i plantens livsfunktion, hvorved energiomsætningen er mange gange større end den ved p tilførte energi. Når en plante krummer sig mod lyset, er den lysenergi-mængde, der fremkalder krumning, meget mindre end den til krumning nødv. energi. Lyset har udøvet p.

Pi'ræus, gr. Peiraievs [pi're'æfs], Athens havneby; 8 km SV f. Athen; Grækens næststørste by; 284 000 indb. (1938). Alsidig industri. Vigtig handelsby med stor havnetrafik. Eksport af bl. a. olivenolie. - Grl. af Themistokles 493 f. Kr.

'pirá'l(no.), betegn. f. slimåløg lampretter.

'Pisa (lat. *Piste*), ital. by i Toscana, 10 km fra Arnos munding; 73 000 indb. (1936). Handels- og trafikcentrum for nedre Arnodal, samt universitetsby (fra 1338). P er især kendt for sit hist. bygningskompleks i byens NV-del, omfattende den korsformede domkirke (påbeg. 1063), baptisteriet (påbeg. 1153), kirkegården Campo Santo, samt campanilen »det skæve tårn« (1174-1350). Tårnet er 55 m h. og afviger mod S 4.3 m fra lodlinien. Opr. etruskisk; fra 180 f. Kr. rom. koloni. II.-13. årh. storhandel, til P blev slået af Genova. Trods hård modstand kom P under Firenze fra 1406, definitivt fra

Pisa. Baptisteriet, domkirken og campanilen.

1509. Som havneby f. Toscana udkonkurreret af Livorno fra ca. 1600.

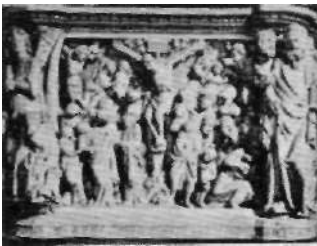
Pisa-konciliet, reformkoncilium 1409, gjorde et mislykket forsøg på at ende det opståede paveskisma.

Pisa'nello, se Pisano, Antonio.
'pisang (malajisk), navn for bananplanten. pisangedere, *zool.*, d. s. s. bananedere.

Pisano [-'sa-], *Andrea*, egl. *di Ser Ugolino* (1273-1348/49), ital. billedhugger. Ledede 1337-43 opførelsen af campanilen ved domkirken i Firenze, hvortil han udførte fl. fig. Hans hovedværk er den sydl. *bronzedør på baptisteriet* (1330-36) med 28 gotisk indrammede felter med fremstillinger af Johannes den Døbers liv og fire tronende dyder.

Pisano [-'sa-], *Antonio*, kaldet *Pisanello* (1397-1455), ital. maler og medaillør. Kun ganske få fresker og stoffelbilleder er bevarede. Bl. P-s portrætter, i regi. i profil, er *Lionello d'Este* det kendteste. Som medaillør var P en nyskaber. Også virksom som arkitekt.

Pisano [-'sa-], *Giovanni* (ca. 1250-1328), ital. billedhugger og bygmester, søn af

Giovanni Pisano: Korsfæstelsen. Marmorrelief fra prædikestolen i Sant' Andrea, Pistoia.

Niccolo P. Hans hovedværker er *prædikestolen i Sant' Andrea i Pistoia* (1298-1301) og *prædikestolen i domkirken i Pisa* (1303-11, senere delvis ødelagt, genopstillet 1926), begge med motiver fra dommedagsforkyndelsen.

Pisano [-'sa-], *Niccolo* (ca. 1215-80), ital. billedhugger. Har udført *prædikestolen i baptisteriet i Pisa* (fuldendt 1260), i opbygningen delvis gotisk, i reliefferne antikiserende, og *prædikestolen i domkirken i Siena* (1266-68). S. m. sønnen Giovanni

Niccolò Pisano: Mariæ Bebudelse og Jesu Fødsel. Marmorrelief fra prædikestolen i domkirken i Siena.

P skabte han 1277-80 *Fontana maggiore* i Perugia, der er rigt smykket med relieffer.

Pisano [-'sa-], *Nino* (ca. 1315-ca. 1368), ital. billedhugger. Søen af Andrea P. Har udført talr. madonnaframstillinger og gravmæler, bl. a. over ærkebiskop Sartarelli (død 1342) i Santa Caterina i Pisa.

Piscator [-'ska-], *Erwin* (f. 1894), ty. teaterleder og instruktør. Vakte i 1920 erne opsigst ved sine temperamentsfulde, af russ. teater inspirerede, iscenesættelser, ofte med kommunistisk tendens, altid dristigt eksperimenterende; 1927-28 leder af »Piscatorbühne» i Berlin. Udgav 1929 *Das politische Theater*. Udvandrede 1935 og satte under den 2. Verdenskrig store forestillinger op i New York. (Portræt).

'Piscés (lat.), stjernebilledet Fiskene.
pi'scina (lat. fiskedam), opr. dåbsbassin, også anv. om et afløb for vand, brugt til liurgiske handlinger.

Luigi Pirandello. Erwin Piscator.

'piscis (lat.), fisk.
pisé [-'ze] (fr. *piser* stampe), mur af stampet ler.

Pisjpek, tidl. navn på byen Frunze. piskebånd, bånd, som indflettet i hårspejken i 18. årh.

piskeceller, celler forsynede med en stor finme tråd, Slagel, f. eks. spermatozoer.

piskeorm (Tr *i'churis trichi'ura*), rundorm. Kroppens forreste del trådformet forlængnet. Snylter i menneskets tyndtarm. Meget udbredt; kun skadelig, når den forekommer i større antal.

pisker, et træ, der p. gr. af tæt stilling i bevoksningen har fået uforholdsmæssig lang stamme og lille krone og derfor bevæges stærkt af vinden.

piskesnøge (*Dry'ophis*), ostind. furetandede giftslanger, lange, tynde, grønne. Lever i træer.

piso- (gr. *pison* ært), ærte-.

'Piso, *Calpurnius*, fornem rom. plebejerfamilie; kendtest er: Lucius, tribun 149 f. Kr. (lov mod prokonsulstanden), konsul 133 (dæmpede slaveopstanden på Sicilien). - Lucius, konsul 58, censor 50 f. Kr., Cæsars svigerfader. - Gajus, Ciceros svigersøn (d. 57 f. Kr.).

piso'lit (*piso-* + *-lit*), oolitisk bjergart med ærtstore korn.

Pissar'ro, *Camille* (1830-1903), fr. maler. En af de mest konsekvente impressionister. Malede især gadebilleder fra Paris og landskaber fra omegnen, karakteristiske ved virtuos genivelse af bevægelse og atmosfære; repr. på glyptoteket.

pissoir [peso'a:r] (fr. *pisser* lade vandet), rum til vandladning for mænd.

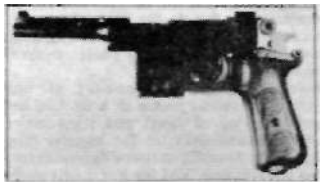
pi'sta'cier [-'far], frøene af *Pistacia vera*, et lille træ fra Middelhavsområdet, P bruges til krydderi og konfekt, spises også rå.

pist(e) ['pist] (fr., af ital. *pista* ridebane; sportsplads), fægternes kampplads af linoleum, kork el. lign. Bredde 2 m, længde 12 m (fleuret), 34 m (kårde) el. 24 m (sabel).

pi'stil' (lat.), støder til morter.
'pistis so'fia (gr: tro, visdom), et gnostisk værk på koptisk fra 3. årh., udg. 1851; indeholder samtaler ml. Jesus og disciplene efter opstandelsen. Hovedkilde til gnosticisismen.

Pistoia [-'stojã] (lat. *Pi'storïæ*), ital. by i Toscana, 30 km NV f. Firenze; 72 000 indb. (1936). Fra 16. årh. fremstilling af pistoler, hvis navn muligvis er afledet af P.

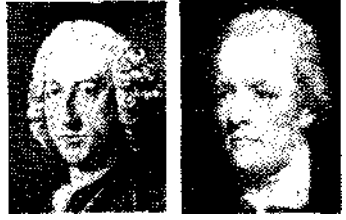
pi'sto'l (ty., fra cech. *pistol*, egl. (ild)rør, el. af *Pistoia*). 1) håndskydevåben til enhændig brug, tidl. i alm. enkeltladede, nu overalt omdrejnings-, en såk. revolver (fig.) el. en såk. selvladep. 2) fr. betegn. for sp. guldmønt indført af Filip

2. (holdt opr. 6,20 g guld, senere 5,92 g). Forbilledet for den fr. louis'dor.

pistol'et f-læt] (vist af fr. *pistolet* pistol (som afskydes med een hånd)), enhænds-stød i billard.

piston [-'støry] (fr.). 1) *mil.*, på piben af forladedevåben den lille tap, hvorpå fæng-hætten sættes; 2) *mus.*, ventil på blæse-instrumenter.

William Pitt d. æ. William Pitt d. y.

Pištjan ['pištjam], ty. navn på PieSt'any i Slovakiet.

•Pisum (lat.), *bot.*, ært.

Pita'val, 1) *Francois Gayot de P* (1673-1743), fr. jurist; udgiver af en samling berømte straffesager i 20 bind: *Causes celebres et interessantes* (1734 ff.); derefter 2) samling af interessante straffesager.

Pitcairn [pit'kæ:n], brit. ø i SØ-Stillehav; 5 km²; 126 indb. (1946), efterkommere af eng. søfolk og tahitkvinder (jfr. Bounty).

pitchepine ['pitfpain], eur. navn på ved af den harpiksrigt i USAs sydl. og østl. egne voksende sumpfyr *Pinus palustris* og lign. fyresorter, p er tungt, slidfast, varigt og hårdt at arbejde i. Fås i store mængder, har få knaster. - p er også navn på *Pinus rigida*, men ikke for veddet af denne. Begge har 3 nåle på dværgskud-dene.

'Pite alv, 370 km l. sv. elv, fra Sulitålna til Bottniska viken.

'Piteå, sv. købstad (fra 1621), Norrbotten, ved Pite ålv's munding; 5300 indb. (1949). Trævareindustri og tømmereksport.

Pithe'canthropus e'rectus (gr. *pithekos* abe + *anthropos* menneske + lat. *erectus* oprejst), en uddød menneskeform, vel nok den mest primitive, der endnu kan kaldes menneske. Kendes kun fra ret få fund, især fra Java. Hjernevolumen er meget lavt med vældige øjenbrynsbuer og ringe rumfang. P har gået oprejst.

pitot-rør [pi'to-rør], apparat til måling af tryk og hastighed i strømmende vædsker el. luft. Konstrueret 1728 af fr. fysiker H. Pitot (1695-1771).

pitprops (eng. *pit* grube + *prop* støtte, stiver), grubetræ.

Pi'tré, *Giuseppe* (1843-1916), ital. folklorist, læge. Udg. *Biblioteca delle tradizioni popolari siciliane* 1-25 (1870-1913).

Pitres'sin', præparat af hypofysens bag-lap med virkn. på tarmskuldturen og urinudskillelsen.

'pitri (sanskrit: fader), i ind. rel. betegn. for de afdøde slægtinges sjæle.

Pitt, *William, d. ældre*, (1766) 1. Earl of Chatham (1708-78), brit. politiker. 1735 i Underhuset (whig), hvor P veltalende angreb Walpole og kongen. 1757 statssekretær, ledende under eng.-fr. kolonikrig (erobr. af Canada). Imod sit parti ønskede P en stærk kongemagt, støttet på folket, og blev den første egl. premier-min.; styrtet af Georg 3. 1761. P-s senere min.tid (1766-68) var svagere, og »The great Commoner» mistede meget af sin indflydelse ved udnævnelsen til peer 1766.

Pitt, *William, d. yngre* (1759-1806), brit. politiker, søn af W. P. d. ældre. 1781 i Underhuset, 1782-93 finans-, 1783-1801 premiermin. Vandt efter skarp konflikt underhusflertal; mod Georg 3.s forsøg på personl. styre; tory. Gennemførte reform af Indiens styre 1784, finansreform, toldtarifrevision, handelstraktat m. Frankr. Fra 1793 ledende i koalitionspolit. mod Frankr. Gennemførte 1800 union m. Irland, faldt på spørgsmålet om katolikernes valgret. 1804 atter min. (svagere), rejste 3. koalition mod Napoleon 1805.

'Pittakos (6. årh. f. Kr.), tyrans i Mytilene i 10 år, klog lovgiver, en af de 7 vise.
Pitti, Palazzo [pa'lat:so-], palads i Firenze, opført af Brunelleschi omkr. 1440 for storkøbmanden Luca Pitti (d. ca. 1465), udvidet til kolossal størrelse i 16., 17. og 18. årh.. 1550-1859 residens f. storkertugerne af Toscana. Starorrede kunstsaml. (maleries, sølv og porcellæn).

Pittman ['pitman], *Key* (1872-1940), USA-

Pius 9.

Pius 10.

Pius 11.

Pius 12.

politiker. Sagfører; medlem af senatet fra 1912 (Demokrat); fra 1933 form. f. senatets udenrigspolitik. komité, hidrog til neutralitetslovgivn. efter cash-and-carry-princippet.

pitto'risk (fr. af lat. *picior* maler), male-
risk.

Pittsburgh ['pitsbarg], by i V-Pennsylvania, USA; 672 000 indb. (1940), deraf 60 000 negre. P ligger i det rige appalacheiske kullfelt og er centrum for USAs svarindustri. Verdens største stålproducent (malm fra Øvre Sø). Andre industrier: glas, kern. artikler, elektrotekn. materiel, ildfaste leverar. aluminium. Af kulturelle institutioner findes bl. a. University of P (en 42 etagers skyskraber) og Carnegie Institute (bibl., museer). Grl. af franskmænd 1754 som Fort Duquesne; besat af Engl. 1758, opkaldt efter William Pitt d. æ.

Pitui'tri'n (lat. *piliula* slim), præparat af hypofysens baglap med virkn. på fødselsveer, på tarm og urinudskillelse, nogle præparater af dette navn virker tillige på blodkærrene og fremkalder derved blodtryksstigning.

pity'riasis (gr. *pityron* hvedeflud + *-iasis*), fællesbetegn. for fl. skællende hudlidelser.

Pityuserne [-'tju-'j, sp. *Las Pitiusas*, sp. gruppe i det vestl. Middelhav, omfatter øerne Ibiza (541 km², 34 000 indb. (1940)) og Formentera (83 km², 3400 indb. (1940)). P hører under Balearerne.

Pitzner ['pits-], *Johannes* (1865-1933), da. politiker. Oldemand for bagerlavet i Kbh. 1903-18, bestyrelsesmedl. i arbejdsgiverforeningen fra 1913. 1918-33 folketingsm. (Kbh.), kons. gruppeformand 1920-22, skarp anti-socialistisk.

piu [piu] (hal.), mere; i *mus* f. eks. p forte, stærkere; p allegro, hurtigere.

Pius ['pi:us] (lat: den fromme), navn på 12 paver. - Pius 2., opr. *Enea Silvio de Piccolomini* (pave 1458-64), ledt humanist, digter og komedieskriver. Søgte at få et korstog i stand mod tyrkerne. - Pius 5. (pave 1566-72), havde været storinkvisitor, gennemførte tridentinerbeslutningerne, bandlyste 1570 Elisabeth af Engl., støttede Filip 2. af Spån. i Frankr. og Holl., bekæmpede med held tyrkerne. - Pius 6. (pave 1775-99), bekæmpede sekulariseringen i Frankr. og Østr., mistede Avignon og det meste af Kirkestaten, Napoleons fange 1798. - Pius 7. (pave 1800-23), sluttede konkordat med Napoleon, kronede ham 1804. Fængslet af ham 1809, genoprettede jesuiterordenen 1814. - Pius 9. (pave 1846-78), gav Kirkestaten fri forfatn., måtte flygte 1848, vendte reaktioner tilbage, bekæmpede Itals enhed, mistede Kirkestaten 1870. Betragtede sig som fange. I sine sidste år optaget af den ty. kulturkamp. Proklamerede 1854 dogmet om Marias ubesmittede uanfængelse, 1870 på Vatikan-konciliet dogmet om pavens uføjbarlighed. - Pius 10. (pave 1903-14); fordomte modernismen. Brud med Fr. 1905. - Pius 11. (pave 1922-39), sluttede mange konkordater, bl. a. Lateranforliget med Italt. 1929. Forlig med Frankr. 1923. Indtog en skarp holdning til nationalsocialismen, især da det viste sig, at den ikke holdt konkordatet af 1933 (encyklikaen *Mil brennender Sorge* 1937). Gik imod den okumeniske bevægelse. - Pius 12., opr. *Enugio Pacelli* (f. 1876), pave 1939, leder af det pavelege diplomati 1930-39. Søgte II. gange at mægle i 2. Verdenskrig; har fordomte nazisme og kommunisme. (Portrætter).

pivot [-'voj] (fr: tap, hvorum noget drejer sig), *mil.*, ved affutager til skyts den ækse el. stamme, om hvilken sidedrejningen foregår.

pix (lat.), tjære, f.eks. p liq u i da, træbjerg.

Pizarro ['pi:zæ'ro], *Francisco* (ca. 1475—1541), sp. kolonierobr. Tjente som soldat i Arner, efter 1509; drog 1531 med lille styrke mod Peru, lokket af rygter om guldrigdom, og erobrede landet 1532-33 ved indblanding i inkaernes tronstridigheder. Myrdet.

Pizzetti ['pi:tset:it], *Ildebrando* (f. 1880), ital. komponist. Operaer, herimellem *l'edra* (1915) efter d'Annunzio og *Debora e Jaele* (1922), orkesterværker, korværker og sange m. v.

pizzicato [pit:sit'si'«to] (ital: knipset), *mus.*, angiver i stemmer for strygeinstrumentet, at man skal knipse strengene med lingrene i st. f. at stryge dem med buen. pjaltefisk (*Phyllopteryx 'aeques*), austr. nålefisk m. tanglign. hudforlængelser.

Pjaltensborg, simpelt kbh. loghus på hjørnet af Åbenrå og Rosenborggade, om hvis grund 1850 A. Recke digtede en vise (med omkvæd: Julia . . . hopsasa).

Pjati'gorsk, kursted i RSFSR, Sovj., på Kaukasus' N-skråning; 63 000 indb. (1939).

Pjati'gorskij, *Gregor* (f. 1903), russ. cellist. Deb. som tvølvræg; knyttedes 1922 til Berlins Philharmoniske Orkester som koncertmester, nu i USA. Har som sin samtds største cellovirtuos foretaget talr. turneer.

pjece ['pjæ:sa] (fr. *piece* stykke), 1) *mil.*, fællesbetegn. for kanoner, haubitsere og morterer; 2) *bogtryk*, lille trykt skrift på en 8-16 sider.

Pjerrot, da. stavemorf. for Pierrot.

Pjeturs ['pjæ:dørs], *Hetgi* (f. 1872), isl. geolog; påviste at palagontformationen på Isl. stammer fra istiden.

'pjolter, no. betegn. for whisky og sodavand (da. sjus).

plækkert (nty.), stortrøje (spec. for søfolk); kort, stramtstående dameoverfrakke, især af skind, læder o. l., oftest med bælte.

PL, automobilkenningsmærke f. Polen.

placenta [-'s-] (lat: kage), moderkage.

Placen'ta'lia [-s-] (nylat: som har placenta), anv. undertiden som fællesbetegn. for alle pattedyr (undt. pungdyr og kloakdyr, der med få undt. mangler placenta).

placere [-'se-] (fr. *place* plads, sted), anbringe (systematisk); klassificere, vurdere (i konkurrencer).

'placet [-s-] (lat: det behager), betegn. for landsherrens ret til at prøve kirk. bestemmelser, før de får lovkræft.

placido ['pk'tjido] (ital.), *mus.*, blidt, roligt.

placo'der'mer (gr. *plaks* plads + *dërma* hud), panserfisk.

pladegitter, gitter fremstillet af blød jernplade ved at presse en kniv med bølgeformet æg sa lang ned i pladen, at den gennemskæres ud for æggens frem-spring og de ud for snittene liggende s trimler trykkes ned. Ved for hvert snit at forskyde kniven dels sidelæns, dels en halv bølglængde i knivens længderetning, omdannes pladen til et gitter, p bruges til hegn, indlæg i jernbeton og som puds-bærer, p kaldes også strækmetal.

pladsangst el. *agorafobi*, angst for åbne pladser, symptom ved tvangstanke sygdom.

pladsbillet, særl. jernbanebillet, der sik-

rer den rejsende en bestemt nummereret plads i toget.

pladshandel, handel om varer, der befinder sig på det sted (plads), hvor køberens skal overtage dem.

pladskommandant, officer, der får kommandoen på et sted, der ellers ikke har kommandant.

pladsmajor, i ældre tid stabsofficer ved en fæstningskommandants stab; p virkede nærmest som adjutant hos kommandanten.

plafond [-'for:] (fy.), loft (i alm. fladt) m. gips el. træværk.

plafondmaleri ['plafarj-] (fr. *plafond* loft), loftsmaleri, direkte på loftet el. indfældet deri. Bl. de berømteste p er arb. af Michelangelo og Raffael.

plaf, en ung hest fra 1-3 års alderen.

plag'al toneart (gr. *plagios* skæv), afledt toneart; kirke toneart, når melodiens omfang går fra en kvart under til en kvint over hovedtonearten; dog er grundtonen (melodiens slutningstone, finalis) fælles.

plagi'e're (lat. *plagiium* menneskerov), stjæle åndelig ejendom, afskrive; efter-abe; plagi'a't, åndeligt tyveri, nærgående efterligning.

plagio- (gr. *pdgios* skæv, skrål), skrål-.

plagi.o'kla'ser (plagio- + gr. *kidisis* brud), triklime feldspat, blanding af natron- og kalk-feldspat. Vigtig bestanddel af eruptivt og kryst, skifre, de natronrige især i sure eruptivt, de kalkrige i basiske. Man adskiller folg. arter: albit, oligoklas, andesin, labrador, bytownit og anortit.

plaid [plæ'd] (skotsk-engl.), rejseteppe af uldent, skotsktærnet stof med frynser.

plaidoyer [plæ'dwæj] (fr.), forsvarerens mundtlige foredrag i en straffesag.

plaisir [plæ'zi:r] (fr.), fornøjelse, glæde.

plak'a't (fr. *placard*, af *plaque* plade), opslag; bekendtgørelse fra offentl. myndigheder.

plakatkunst, billedkunst. fremstilling i reklameøjemed har været kendt i oldtiden; i middelalderen og rig. årh. brugtes mest grove træsnit. Den litografiske teknik gav i l. halv. af 19. årh. nye muligheder for l., der som moderne kunstnart skabtes i 1860'ernes Fr. af Jules Chéret; efter Japans åbning 1868 fik fr. p nye impulser, navnlig lærte Toulouse-Lautrec af jap. dekorativ forenkling. Bl. da. kunstnere, der tog p op, kan fremhæves J. F. Willumsen (champagneplakaten), Vald. og Ib Andersen, Sikker Hansen, G. Billmann Petersen, A. Unger-mann m. fl. I Fr. er det store navn Cassandre, af hvem Aage Rasmussen er påvirket i sine kendte jernbaneplakater. Bl. a. i Sovjetrusl. er p med dygtighed udnyttet i agitationens og oplysningens tjeneste, og overalt i verden er interessen for p stigende. Kunstindustrimus., Kbh., har en stor saml. af da. og udenl. p. (Her-til tavle).

plak'ette (fr. *plaque* lille plade; spec: mindeplade), relieftrykt plade af metal enten til udsmykning af genstande el. som selvstændig kunstgenstand; berømte p fra den ty. og ital. Renaissance.

plan' (lat. *planus* flad), 1) et af geometriens grundbegreber, en flade med den egenskab, at enhver ret linie, af hvilken to punkter ligger i den, er helt indeholdt i den; 2) a) fork. for bæreplan (flyvemask.s vinge); b) fork. f. aeroplan (selve flyvemaskinen); jfr. svæveplan).

planbelastning, en flyvemaskines fuld-vægt i kg divideret med bæreplanarealet i m², er et mål for bæreplanets belastning og et kriterium for bl. a. flyvehastighed og landingshastighed, der bliver relativt stor ved maskiner med stor p.

planche [*plairfa*] (fr., egl: bræt, plade), billedtavle, tidl. ofte kobberstik som illustration.

planchette [pUn:'tæet(3)] (fr: lille plade), d. s. s. psykograf.

Planck, *Max* (1858-1947), ty. fysiker. Forklarede (1900) varmetrålingens fordeling efter bølglængde ved antagelsen af strålingskvanter, hvis størrelse er h ν , hvor h er P-s konstant og ν frekvensen, og lagde derved grunden til kvanteteorien. Nobelpris 1918. (Portr. sp. 3554).

PLAKATKUNST

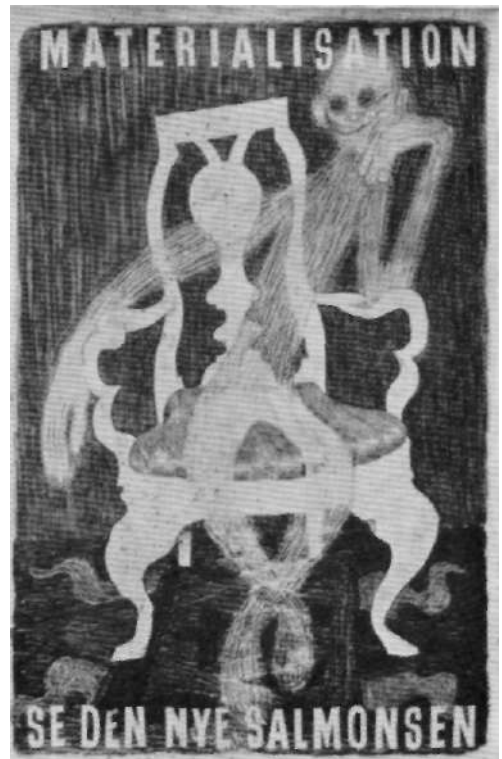
Hjælp! Agitatorisk plakat af D. Moor fra hungersåret i Rusland 1921.

Reklame for æggepunch. Kubistisk påvirket plakat af schweizereren Donald Brun. 1947.

Artistisk, lyrisk betonet plakat af Aage Sikker Hansen. 1934.

Grotesk humoristisk plakat af Arne Ungermann. 1949-

pla'ne're (fr., af lat. *pianus* flad), jævne, glatte (f. eks. jordoverfladen); i bogbinderi: at lime trykpapier.

plane'ta'riske **tåger**, særlige galaktiske tåger.

plane'ta'rium, instrument til anskueliggørelse af planeternes, evt. også Solens, Månens og fiksstjernerne bevægelser. Ældre p viste planeternes bevægelser omkr. Solen, idet planeterne i form af små kugler blev drevet af urværk med passende udvekslingsforhold. Firmaet Carl Zeiss i Jena har konstrueret en p-type, i hvilken himmellegemernes bevægelser vises projicerede som lyspletter på indersiden af en stor halvkugleformet kuppel. Det første Zeiss-p fremst. 1924.

pla'ne'thy el. **drabantby**, en komplet, mindre by med boliger, erhvervsvirksomh., institutioner osv. på et samlet område, omgivet af dyrkede arealer og opstået el. opvokset som aflægger af en større moderby (eks: Lyngby ved Kbh.).

plani'me'ter (gr. *plandsthai* vandre om), de tungere af de himmellegemer, der bevæger sig omkr. Solen, mods. kometer og asteroider. I oldtiden kendtes fem planeter: Merkur, Venus, Mars, Jupiter og Saturn. Med det kopernikanske verdenssystem erkendtes det, at Jorden er en p. I 1781 opdagedes Uranus, i 1846 Neptun og i 1930 Pluto, alle teleskopiske p. af hvilke dog Uranus kan skimtes af et lysfølsomt øje, p bevæger sig omkr. Solen i omkr. ellipseformede baner med Solen i det ene brændpunkt (smgn. Keplers love). De små afvigelser fra ellipseformen skyldes tyngdetiltrækningen ml. planeterne indbyrdes, p-s baner har relativt små excentriciteter og små indbyrdes hældninger. Det sidstnævnte forhold medfører, at p altid ses tæt ved ekliptika (solbanen) i dyrekredsen. De indre p, Merkur og Venus, kan på himlen højst fjernes sig 28° henh. 46° fra Solen, de øvrige (ydre) p kan opnå alle vinkelafstande indtil 180° fra Solen, p lyser ved tilbagekastet sollys og viser faser ligesom Månen. For Merkur, Venus og Mars er fasevinklingen tydelig, for de øvrige p er afvigelserne fra fuld belysning af den mod Jorden vendende halvdel af p praktisk forsvindende.

planetesi'ma'lteorien, *astron.*, teori om solsystemets opståen af smålegemer med fælles rotationsbevægelse.

planetgear [-'ne'tgi'r], et system af tandhjul i konstant indgribning og anbragt i en kapsel med ind v. tandkranse. Gnm. tandhjulene fås en udvæksling ml. 2 aksler, af hvilke den ene er i forb. med det centrale tandhjul (solhjulet), medens den anden er i forb. med kapslen. De ml. solhjul og kapsel liggende tandhjul kaldes planetgear.

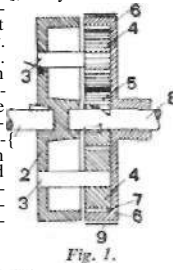

Fig. 1.

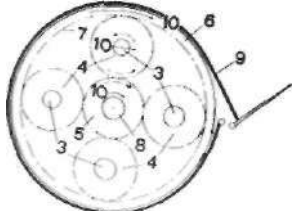
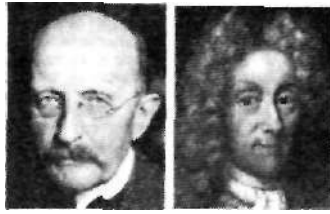

Fig. 2.

Skisse af planetgear. fig. 1 sidebillede, fig. 2 lodret billede. - 1 drivaksel med fastkilet svinghjul 2, hvori der er fastgjort lappe 3. På tappene sidder planethjulene 4, der er i indgribning med solhjul 5 og tandkransen 7 på kapslen 6, som kan fastholdes med bremsbåndet 9. S er den drejende aksel, hvorpå solhjul 5 er fastkilet. Når bremsbåndet er løst, vil delene drejes som vist med pilene 10, men følge de punkterede pile, når bremsbåndet er trukket an.

Max Planck. Chr. S. v. Plessen.

planeto'ider, d. s. s. asteroider.
planettavler, tabeller indeholdende forudberegning af planeternes løb over himlen på grundlag af tidl. iagttagelser.

planfilm, fot. film på tykt celluloidunderlag, p anv. i kassetter el. i filmpakker. Nu afløst af rullefilm.

plangeometri, den del af geometrien, i hvilken man beskæftiger sig med figuren i samme plan.

plani- (lat. *pianus* flad), flade-.

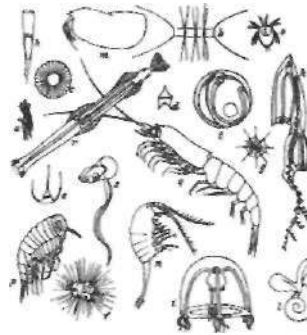
plani'me'ter, apparat til mekanisk udmåling af plane figurers arealer.

planime'tri, d. s. s. plangeometri.

planker, tilnødende træstykker med længderetning i fiberretningen; sværere end brædder, tykkelse mindst 5 cm.

plankeværksopdækning, forsvarstaktik i håndbold, går ud på at samle forsvaret på målcircelns kant og der parere modstanderens skudforsøg uden at forsøge at hindre hans positionsspil.

'plankton (gr. omflakkende), betegn. alle i de frie vandmasser fritsvævende organismer uden væs. egen bevægelse, p omfat-

Hovedformer af marint plankton, a-e encelledede planter, f-h encelledede dyr, i goppe, k ribbegoppe, l vingesnegl, m muslingekrebs, n copepod, o copepodlarve, p amfipod, q lyskrebs, r pilorm, s appendicularier, t fiskeæg.

ter dels dyr (zoo-p), dels planter (fyto-p). De fleste p-organismer er ganske små, ofte mikroskopiske, enkelte større dyr u. egen bevægelse (vandmænd) må dog henregnes til p. Mange p-organismer er vandklare, v. er oftest ringe, svævnngen lettes hos mange v. kraftige forlængelser og udvækster. De små p-organismer spiller en stor rolle som føde for større dyr (f. eks. sild), plante-p er gnm. sin kulsyreassimilation ernæringskilden for det åbne havs dyreliv. En del bunddyr tilhører i larvestadiet p.

piano- (lat. *pianus* flad), flade-.

planprofil, tværsnit af en flyvemaskines bæreplan, p-sgeom. form har overordentlig stor bet. for bæreplanets aerodynamiske egenskaber, bl. a. opdriftens og luftmodstandens størrelse og variation med indfaldsvinklen. Nør bæreplanet føres gnm. knoven, kløves denne af p-s forreste kant; de luftpartikler, der passerer langs undersiden, af bremses noget p. gr. af p-s særlige form, hvorimod de luftpartikler, der passerer langs oversiden, får forøget hastighed. Resultatet er en trykstigning på undersiden og en sugning på oversiden af planet, altså to opadrettede kraftpåvirkninger, der tilsammen udgør den bærende kraft, opdriften.

Planquette [pl'd'kæt], Robert (1848-1903),

fr. operettekomponist til bl. a. *Cornelilles Klokker* (1877, Kbh. 1877).

planstøtte, støtte, der danner afstivning ml. over- og underplan ved et biplan el. ml. bæreplan og krop ved et monoplan.

plantage [-'ta:j] (fr. *planter* plante), 1) skovanlæg, oftest af nåletræer, på et areal, som ikke forud bar træer; 2) i trop. og subtrop. lande ejendom, hvor der i stor mængde dyrkes kaffe, sukkerrør, bomuld, tobak, gummi, bananer o. l.

Plantagenet [pl'ant'æ3næt], fr. *Plantagenet* [pl'd'ta'3næt], engelsk dynasti 1154-1399, stammede fra Grev Godfred 4. af Anjou og Henrik 1.s datter Mathilde. Navnet af Godfreds våbenmærke: Gyvelnen (lat. *planta ge'nista*). Sidelinier: Lancaster og York.

plantation-songs [pl'an'tæ:j3n 'sår'z] (eng: plantage-sange), arner, folkesange, stammer fra negerlaverne på plantagerne i Sydstatene i USA.

plantealbuminer, ofte anv. betegn. for alle vegetabiliske proteinstoffer, uafh. af om de virkeligt er albuminer.

planteaske, den ikke brændbare del af planter, p består af uorg. oksyderede salte.

planteavlforeninger, foreninger, der alene har til formål at virke til planteavlens fremme mods. landbo- og husmandsforen., der virker til fremme både af planteavl, husdyrbrug, regnskabsføring m. v.

planteavlskonsulent, en af landbo- el. husmandsforeninger ansat og lønnet, sagkyndig rådgiver.

Planteavls-laboratorium, Statens, Lyngby, under Statens Forsøgsvirksomhed i Plantekultur, oprettet 1909 på initiativ af Harald R. Christensen, omordnet og udvidet i 1923. P foretager kern- og bakteriel. undersøgelser i forb. m. forsøgene på statens forsøgsstationer. Endv. foretages for praksis jordbundsanalyser, ligesom der fremstilles bakteriekulturer til podning af bælplanter. I 1942 er der oprettet en filial i Vejle.

planteavlsudvalg, de udvalg, der inden for landbo- og husmandsforeningerne er nedsat med den opgave at varetage foreningernes planteavlsarbejde. - Statens P, nedsat 1898, leder Statens Forsøgsvirksomhed i Plantekultur.

plantebevægelser inddeles i p hos fritbevægelige planter og hos fastvoksede planter, herunder vækst-, turgor- og hygrokopske bevægelser. - p hos fritbevægelige planter (d. v. s. hos mange bakterier, kiselalger, svampermører, sædceller) sker hyppigt v. hj. af fimrehår; hos kiselalger, de højere planters sædceller og grønkor dog v. hj. af bevæg. i det ydre protoplasma. Hvis p foregår hen mod el. bort fra en piring, kaldes de taksier el. taktiske p.

plantebor, kegleformet værktøj til frembringelse af plantehuller og optagning af planter.

plantefysiologi, læren om planternes livsvirksomheder: stofskifte, vækst, udvikling og bevægelser.

plantegeografi, den gren af biogeografien, der behandler planternes udbredelse på Jorden. M h. t. p deles Jorden i en række zoner: tropiske, subtropiske, tempererede og polare (arktiske og antarktiske), der hver underafdeles i vegetationsregioner.

plantegifte, gifte udv. af planter (jfr. giftplanter); mange p anv. i små doser som lægemidler, f. eks. morfin og digitalis.

planteglobuliner el. *fytoglobuliner*, betegn. for en række proteinstoffer, der bl. a. findes i kornarternes frø.

plantehormoner har fået stor bet. dels som vækststoffer (se også hormoner), dels til ukrudtsbekæmpelse. 3-indolyleddikesyre og a-naftalindeddikesyre fremmer rodvæksten og hindrer æbler og pærer i at falde af træet, før de er modne. Et meget effektivt ukrudtbekæmpelsesmiddel er 2,4-diklorfenoksyeddikesyre, kaldt 2,4-D, som i små mængder overstimulerer væksten af de bredbladede planter, så de dør; natriumisopropylxantat dræber alle plantetyper. Et meget effektivt ukrudtmiddel er en blanding af 2,4-D-pentaklorfenol og en aromatisk olie.

plantenæring består for grønne planters

vedk. kun af uorganisk stof, for planter uden grønkorn også af organisk stof. (Jfr. ernæring, planters).

plantepatologi, læren om plantesygdomme.

Plantepatologiske Forsøg, Statens, Lyngby, under Statens Forsøgsvirksomhed i Plantekultur påbegyndtes 1905 under De Samv. Da. Landbopæner og overgik til staten i 1913. Hovedopgaven er forsøg og undersøgelser vedr. plantesygdomme og deres bekæmpelse. Herunder sorterer kontrollen med kemikalier til bekæmp. af plantesygdomme og statens ukrudtsforsøg, ligesom der herfra udføres en omfattende konsulent- og oplysningsvirksomhed.

planter, den ene gruppe af levende organismer mods. dyr. Plante riget (*regnum vegetabile*) kan ikke ved nogen skarp grænse adskilles fra dyreriget, idet mange lavstående organismer, f. eks. flagellater, slimsvampe, besidder både typiske plante- og typiske dyrekaraktæret. Inddelingen af **p** har i tidens løb undergået store ændringer. I de ældste tider inddeles **p** i urter, buske og træer, idet de lavere planter dengang ikke var kendt; denne inddeling har intet at gøre med det naturlige slægtskab planterne imellem, hvilket også gælder Linné's berømte kunstige efter antallet af støvblade og støvveje opstillede system. I nutiden har man, bl. a. med støtte af celleforskning og arvelighedslære opstillet et system, der skulle være et udtryk for artens virkelige slægtskab. Inddelingsrindene er oftest art (eventuelt underarter) varietet el. voksestedsform), slægt, familie, orden, underklasse, klasse, række, afdeling.

plantesamfund, et samfund af planter, der p. gr. af deres livsform og tilpasning til voksestedets klima og jordbund vokser sammen. Udtrykket blev først brugt af Warming (1895) og **p** har siden den tid haft stor bet. for plantegeogr. Danske **p**: vandp, sumpp, saltp, mosep, hedep, klitp, skovp og **p** på dyrket jord.

planteskole, areal, på hvilket der frembringes træplanter til brug andetsteds; en **p** kaldes fast el. flyvende, eftersom der frembringes mange el. få generationer planter i den.

planteslim, i planteriget meget udbredte stoffer, beslægtet med celliemembraner; **p** er i reglen sekretorer fra gullemembraner. Til **p** henregnes irlandsk mos, laminaria, agar og (den mindre vigtige) **p** af hør-, kvæde-, johannesbrød-, lupinrø osv. Danner med vand en tyk slim. Hydrolyseres til monosakkarider.

Plantesundhedsrådet, nedsat 1946, forestår ledelsen af Statens Plantetilsyn.

plantesygdomme fremkaldes af 1) snyltere, 2) bakterier, 3) virusarter, 4) dyr og 5) klima- og jordbundsforhold (fysiogene sygdomme). De sidste er ikke smitsomme, skyldes f. eks. mangel på visse næringsstoffer. Smitsomt stoffet fra de øvrige spredes især ved vindens og insekternes hjælp samt med jord. **p** hos kulturlanter er af stor bet. og bekæmpelse heraf er i mange tilf. underkastet love og bestemmelser. Statens Plantepatologiske Forsøg, Lyngby, besvarer gratis forespørgsler vedr. **p** og deres bekæmpelse.

Plantetilsyn, Statens, under ledelse af Plantesundhedsrådet, gennemfører de if. lov af 1. 7. 1927 fastsatte bestemmelser om indkredsning og bekæmpelse af nye farlige plantesygdomme. Herunder sorterer også sundhedskontrollen ved udførsel og indførsel af kartofler, planteskoleartikler m. v.

planti'gra'de (lat. *planla* fodsål | -grad) kaldes dyr, der er sålegængere.

Plantin [pl'a'tE], *Christophe* (ca. 1520-89), fr.-nederl. bogtrykker og skriftstøber. Virkede i Antwerpen. Hans officin indrettedes i 1876 til museum.

plantingsforeninger har til formål at fremme læ- og hegnsplantninger omkr. huse og gårde, **p** står i nært samarbejde med hedeselskabet. 1948 fandtes i Danmark ca. 70 **p**.

plantog, jernbanetog, som er optaget i de for vedk. køreplansperiode gældende køreplaner.

plan'tø'r (fr. *planter* plante), en oftest forstligt uddannet person, ansat ved klitvæsenet, hedeselskabet, banerne el. lign.

'planum (lat: flade), overflade af en vej el. et jernbanelegeme for slidlaget el. overbygningen bliver pålagt.

planøkonomi, systematisk ordning af samfundets økon. liv under en central ledelse; grundlaget for socialistisk økonomi. I den polit. diskussion betegnes tillige mere el. mindre reguleret økonomi i kapitalistiske samf. som **p**, især krigsøkon. i fascistiske stater.

'plasma (gr: det formede), \jysiol., d. s. s. blodplasma, protoplasm, mælkeplasma o. a.; 2) mineral-, mørkegrøn kalcedon, smykkesten.

plasmacelle, hvidt blodlegeme med rund kerne og stort protoplasm, hvori kromatinet er ordnet som eger i et hjul.

plasmafarve, farven i blodvædsken. Normalt ganske let gullig, ved gulsot stærkt gul. Farven udtrykkes ved **p**-tallet (icterusindeks), som normalt er 7 og derunder.

plasm(o)- (gr. *plasma* det formede), plasma-

Plasmochin [-'ki'n], syntetisk stof til behandl. af malaria.

plasma'desmer (*plasmo-* + gr. *désma* bånd), forbindelsessestreng af plasma ml. planteceller, **p** passerer gnm. fine porer i cellevæggen. Svareer til cytodesmier ml. dyreceller.

Plas'modium (*plasm(o)-* | gr. *eidos* udseende), 1) en flerkerntet celle, fremkommet ved, at kernen, men ikke protoplasm, har delt sig. Svareer til begrebet syncytium. 2) menneskets malariaparasit; **P** vivax fremkalder tredjedagsfeber, **P** malaria fjerdedagsfeber, **P** falciparum (= *Laverania falcipara*) tropfeber.

plasm'o'lyse (*plasmo-* — -lyse), løsn af plasm,et fra cellevæggen, fremkaldt ved anbringelse af cellen i opløsninger med højere osmotisk tryk end cellens, f. eks. i opløsninger af sukker el. salte.

-plast (gr. *plastēs* som danner el. former, især i ler el. voks), -danner, -frembringer.

plaster (gr. *plássein* forme), lægemiddel til iritation el. beskyttelse af huden.

plasterbiller (*Me'loidae*), fam. af biller. Ved iritation udsvæver **p** en blæretækkende vædske, der kan anv. til plastre. Hertil spansk flue og oliebiller.

plasti'cité' [-si-] (gr. *plastikos* som kan formes), den egenskab hos et materiale, at det kan undergå store blivende formændringer uden at revne og ikke ændrer form under tyngdens påvirkning. Er **p** ringe for et metals vedk., egner dette sig ikke til æltningsbearb. (valsning, trådtrækning).

plastics ['plastiks] (eng: som kan formes), d. s. s. formstoffer.

pl'a'tider (gr. *plastos* dannet, formet), små korn, som findes i plantecellerne. 1) *Grønne* **p** (grønkorn, klorofylkorn el. bladgrøntkorn) findes i plantens grønne dele, hvis farve skyldes dem. De omdanner luftens kuldioksyd til stivelse. 2) *Hvidkorn* er farveløse, danner stivelse af sukker, f. eks. i kartoffelknolde. 3) *Farvelegemer*, der er gule el. røde **p** gr. af farvede krystallder, f. eks. af karotin, er årsag til blomsters og frugters (hyben) gule og røde farver.

plastii'ificeringsmidler [-'se-] (blødgøringsmidler) er højtstående organ, opløsningsmidler, der sættes til formstoffer, lakker, gummi for at gøre disse stoffer blødere, spec. i kulden, lettere bearbejdede og holdbarere; som **p** anv. et stort antal stoffer, f. eks. kamfer (jfr. celluloid), ftalsyreester, glycerinester, kondensationsprod. af urinstof med alkoholer, ketoner osv.

pl'a'stik (gr. *plastiké* kunsten at forme), 1) kunstnerisk udformning af tredimensionale fig.; 2) i snævrere bet. kun billedformning i blødt materiale; 3) evne til, uddannelse i at udføre harmoniske, smukke legemsbe vægser.

-pl'a'stik (gr. *plastiké* kunsten at forme), formning.

plastil'ina (hal.), plastisk masse, der benyttes til modelering; består i alm. af fintslættet ler, dekstrin el. gummi arabi-

cum, vand og glycerin; indeh. ofte luftfri fedtstoffer.

'plastisk (gr. *plastikos*), som kan formes; som fremtræder i el. giver indtryk af rumlig form; hørende til plastik.

plastiske operationer, operationer, hvis formål er at erstatte el. udbedre defekte el. erhvervede defekter el. deformiteter. Ved **p** anv. transplantation af hud, knogle, bruskskykker el. sener.

plastisk film, levende billeder, der fremtræder f. tilskueren i tre dimensioner (jfr. stereokino).

plastisk ler, meget fedt, grønt, gråt el. rødt ler fra Danms.s eoacén (Røsnæs, Lille-Bælt); i fugtig tilstand fedt og udskriddende. Anv. til betonklinker.

plastisk træ, kit fremstillet af træmel og celluloselak.

plasto'i'd, en monomer ester, der med en katalysator kan bringes til at polymerisere; anv. til fremst. af anatomiske reproduktioner, der nøjagtigt gengiver huldeder, karsystemer osv.

plastron [pla'strei/] (fr.), brystharnisk; brystbeskyttelse for fægtere, alm. to lag læret, polstre m. blår.

plat (mnty., egl: flad), sor., ret agterind (om vind).

Plat [dy 'pla], *Claude* (Glode) *du* (1809-64), da. officer. 1847 i russ. tjeneste, enevelde-tilhænger. Udmærkede sig under Treårskrigen; stemte for opgivelse af Dannevirkestillingen febr. 1864, arb. for at bevare deMeza som ledende. Tilbød 16-17. 4. forgæves at tage ansvaret for rømning af Dybbøllstillingen, faldt ved stormen på Dybbøll 18.4.

Platai'ai, den gr. form for Plataea.

pl'a'ta'n (gr. *platys* bred) (*Plat'anus*), slægt af pam., store træer med bark, der skaller af. Håndstrengede, fligede el. lappeformede blade, uanselige blomster i hængende, kugleformede stande. S-Eur. og Vest-Asien. Benyttes som allétræ.

plat-de-ménage [plad me'na:3] urigtig form for platenage.

plateau [pla'to] (fr.), en af floddale furet slette.

Piaten ['pla:tan], *August, Graf von P. Haller'minde* (1796-1835), ty. forfatter; **P** var en udpræget formkunstner, *Sonetale* (1821), og skønhedsdyrker. *Gonese* af *Venedig* (1825).

'Piaten, *Baltzar von* (1766-1829), sv. statsmand. Søofficer, godsejer; støttede revolutionen 1809, medl. af statsrådet 1809-12. Opfordrede 1806 til bygning af Gotakanalen, 1810 formand i kanalselskabets direktion, drivende kraft i arbejdet. Bidrog til no.-sv. union 1814-15, statholder i No. 1827-29.

'Piaten, *Wilhelm Friedrich von* (1667-1732), da. arkitekt og hofembedsmand. Eneste sikre værk: *staldmestergården* på Slotsholmen i Kbh. (1703-06).

plate'resksti' (sp. *platereseo*, af *platero* juveler), overlæst sp. dekorationsstil, opblandet af gotiske, mauriske og Renaissance-motiver; alm. i 16. årh.

plafod (*pes pianus*), nedsynkning af fodens normale hvælving. Kan være forfods-**p** alene, men oftest er hele svangen afladet og **p** forbundet med et knæk af foden i foddædet (pes valgus), hvis indvendige kno hælder indad, **p** kan skyldes svækkelse af muskulatur og led-bånd s. flg. af sygdom (f. eks. engelsk syge); forkrødt fodtøj (gummistövlør) og stillestående arbejde kan også udvikle **p**; **p** behandles med fodgymnastik, indlæg, evt. operation.

'plafor'm, 1) (fr. *plateforme* flad form), højtliggende flade på bygningsværk (udsigts-, kanoplands o. l.); opholdsplads på jernbanevogn o. l.; 2) (arner, *platform* tætriebunne), politisk grundlag, parti-program.

plathoveder, som med store flade hoveder, brugt ved pælekonstruktioner som beskyttelse mod pæleorm.

'platforbindelse (af *platin*), forb. af tetravalent platin.

pl'a'ti'n (sp. *plata* sølv), grundstof, kern. tegn Pt., atomnr. 78, atomvægt 195,2, vf. 21.4, smp. 1774°, metal, der kun forekommer geddet. Findes i Amer., Australien og S-Afrika, men væs. forekomst

i Ural. P. gr. af sin store kem. modstandskraft og høje smp. anv. **p** til laboratoriere-drekskaber, elektroder, tændrør osv. **p** har samme udvidelseskoefficient som glas og anv. derfor, hvor metal skal indsmeltes i glas. Mange kem. processer, f. eks. hydreringer, katalyseres af p. Også som smykkemetal har **p** stor anv. - Verdensprod. af **p** androg i 1938 ca. 20 000 kg. Heraf prod. Canada 29%, Sovj. 20%, Sydaf. 9% og USA og Colombia hver 5%. Canada udvinde **p** bl. a. i Ontario (Sudbury), Sovj. i Midt- og Sydural, Sydaf. i nordl. Transvaal, USA i Alaska, og Colombia i området ml. Pacifikkysten og Vestcordillerne.

plati'n (fr. *platine* blik), i (trikotage)-strikkemaskiner et tråd-, stav- el. pladeformet maskinelement, forsynet med en el. to hager. Tjener til maskedænneisen. I jacquardvævemask. er **p** kædetrådens løftehage.

plati'nit, nikkelstållegning med krom. Udvidelseskoefficienten er så nær ved glassets, at legeringen kan indsmeltes i elektr. glødelamper i st. for platin.

platinmetaller, metaller, der er nært beslægtet med platin; bl. a. iridium, osmium og palladium.

platinræv, en for forholdvis få år siden opstået mutant af sølvræv m. hvidgrå pels. Kostbart pelsvæk.

platinsvamp, finfordelt platin med meget stor overflade (svampet konsistens). Fremstilles ved glødning af ammoniumplatinchlorid. Anv. som katalysator.

platintryk, dyr og kompliceret, men holdbar fot. positivproces.

platiu'de [-'tyids] (fr.), plathed; bana-litet.

platinage [platin'narjo] (ty. *platt* flad *r fr. *ménage* bordopsats), mindre bordopsats til anbringelse af saltkar, peberbøse, olie- og eddikekander.

'Plato, latiniseret form for Platon.

'plato'forbindelse (af *platin*), forb. af divalent platin.

plát og krone, leg, hvor den ene deltager skal gætte, om en mønt, den anden kaster i vejret, falder m. plát el. krone opfe'ter.

'Platon (427-347 f. Kr.), gr. filosof. Elev

Akademiet i Athen. ^ M P ^ ^^ ^ o

Symposion, Theai- |H ; j ^ , f ' * ^k tetos, Parmenides, ^KL ^E^e , ' ;jH

virkning fra Parme-i ^dJgpji nides, at den egent- * - - - ^ - ^ lige realitet er ideerne, af hvilke den højeste er »det godes ide«, medens sansningene kun er ufuldkomne afbilleder af dem. Erkendelsen af ideerne beror på erindring, idet sjælen har »skuet« dem i prækæsisensens. Den immaterielle og uodelige sjæl består af 3 dele: fornuft, indignationsfølelse og sansbe'ger. Til hver af disse svarer en kardinaldyd: visdom, tapperhed og selvbe'rherskelse, medens retfærdigheden er udtryk for deres indbyrdes harmoni. P-s státsideal er et klassedelt, totaltært samfund, hvis til de 3 sjæledele svarende klasser er: regenter (filosoffer, vismænd), krigere og næringsdrivende. Den sociale retfærdighed består i det rette forhold ml. klasserne. P-s filosofi, der har haft en næsten eneste'nde bet. for eftertiden, kaldes platonisme.

plát'o'nisk, hvad der ligner el. angår Platons filos. Anv. også i bet: åndelig; kølig; uoprigtig.

platoniske legemer (omtalt i en af Platons dialoger), de 5 regulære polyedre: tetraedret, hexaedret (terrningen), oktaedret, dodekaedret og ikosaedret.

platonisk kærlighed, 1) den i Platons dialog »Symposion« skildrede kærlighed (eros) til ideen; 2) ikke- seksuel kærlighed ml. mand og kvinde.

plát'o'nisme, filosofi, der bygger på el. ligner Platons.

plátte (ty.), 1) arkit., retkantet led i profil, på plint el. hængeplade; tynd træplade som forsing på møbler; 2) *kunst*, plade el. flad tallerken, bestemt til vægpydelse, med dekoration og indskrift til minde om en begivenhed el. højtid.

'Platten See [-'ze:]J, ty. navn på søen Balaton, Ungarn.

plátte'ns'lager (mnty, *platte* metalplade + *slager* en der slår), 1) i ældre da: blikkenslager; 2) nu: en, der slår »plátter«, narret folk for penge ved usandfærdige foregivender.

Plátte River ['plát 'rivar], 1675 km 1. biflod til Missouri i Nebraska, USA.

plátting ['plátø] (holl.), *sov.*, fladt, flettet tovværk til surring.

plátty'sk, d. s. s. nederty'sk.

plátværk (ty.), hvidt broderi på lærred, bestående af tælesyning, udtrukket syning, runde huller m. m.

plátv'kne'mi' (gr. *piatys* flad *kneme* skinneben), fladtrykted fra side til side af skinnebenet, et tegn på primitivitet.

plátv'kne'ri' (gr. *piatys* flad — *méros* lær), fladtrykted forfra-bagtil af øverste del af lårbænet, et tegn på primitivitet.

'**plátv'sma** (gr. *typlas* flad, bred), hud-muskel på halsens forside. Udspringer i huden svarende til skulder og øverste del af brystet og hæfter sig til underkæberanden og i huden ved mundvigen.

Plátv'æ [-'tæ:æ] (gr. *Platai'ai*), oldgr. by i Boiotien i forbund m. Athen i 5. årh. f. Kr. Her slog Pausanias perserne 479 f. Kr. P blev ødelagt af Sparta 427 !. Kr. og af Theben 374 f. Kr.

'**Plátv'en**, ty. by i Sachsen; 112 000 indb. (1939). Stor tekstilindustri, maskinindustri m. v.

pláu'si'bel (lat. *plaudere* bifalde), antagelig, rimelig.

'**Plátv'us**, **Titus Maccius** (ca. 254-184 f. Kr.), rom. komediedigter. Hans 21 bevarede intrige-komedier er mest frie gen-givelser af gr. komedier, skrevne m. frisk og overlegen sans f. det komiske; især kendt er *Amphitryo*, *Aulularia* og *Miles gloriosus* (den stortalende soldat), forbillde bl. a. f. Molière og Holberg. Da. overs. i udval.

Plátv'-Vincent's an'gina [plátv-'vÆ'sd-] (efter ty. læge H. C. *Plaut* (1858-1928) og fr. bakteriolg J. *Vincent* (f. 1862)) skyldes en blandingsinfektion (symbiose) af baciller og spiriller. Der er sår på mandlerne, dækket af slimede materiebæl-gninger. Almentilstanden påfaldende god. P behandles med neosalvarsan.

pláy [plæ] (eng.), leg, spil.

plé'be'jer, 1) (lat. *plebeji*), underklassen i Rom, der opr. ikke måtte gifte sig med patriciere og ikke havde adgang til embederne og præsteskaberne, men gnm. en lang fortåtningskamp 471-286 f. Kr. tilkæmpede sig ligestilling med patriciere, ikke mindst takket være deres særorganisation under ledelse af tribu-nerne med en særlig plebejisk folkefor-samling, *comitia tributa*, hvis beslutninger lik lovkraft 286 f. Kr. - 2) (efter 1) personer af almuen (modsat patriciere); ukultiverede personer.

plé'bis'cit [-'sit] (lat. *plebs* almue i *sci-tum* offentl. beslutning), 1) i det gi. Rom den plebejiske særforsamlings (*comitia tributa*'s) beslutninger, der 286 f. Kr. fik lovkraft; 2) folkeafstemning, navnlig en sådan der er bestemende for en lands-dels statslige tilhørsforhold.

plé'bis'cit-frimærker, frimærker, der midlertidigt anvendtes i de forsk. af-stemmingsområder efter 1. Verdenskrig, bl. a. Sønderjylland.

plé'bs (lat.), i det gi. Rom 1) plebejere, 2) underklassen i modsæt. til senator- og ridderstand.

Plé'chanov, anden stavemåde for Ple-hanov.

'plé'gi' (gr. *plégé* slag), lammelse.

Plé'hanov [-'anaf], *Georgij V.* (1856-1918), russ. politiker og filosof. Forlod 1882 Rusl. Grl. 1883 den marxistiske forening »Arbejdets Befrielse«; socialdemo-krat. Modstander af de moderate re-formister, men veg tilb. for samarb. m. Lenin 1903. Betydeligt forfatterskab, bl.

a. om materialistisk historieopfattelse, værdsat også af bolsjevikkerne. (*Socialismen og den politiske Kamp* (1883), *Bidrag til Spørgsmalet om den Monistiske Historieopfattelses Udvikling* (1895)).

Ple'hve [plé:va], *Vjatjeslav K.* (1846-1904), russ. politiker, af ty. opr. Direktør f. det hemmelige politü 1881; statssekre-ter f. Fini. 1900; russ. indenrigsmin. 1902-04. Underkuede nat. og rel. mindretal (jødeprogramer 1903). Dræbt v. attentat.

pléin-air-maleri [plæ'næ:r-] (fr.), d. s. s. friluftsmaleri.

pléisto- (gr. *pleistos* mest), mest-
pléistocæn [pláisto'sæ'n] (*pleisto-* + gr. *kainos* ny), diluvium.

plé'jade, *kerne-*, gruppe af stoffer, der har samme atomnr. men forsk. atomvægte. De enkelte stoffer i **p** kaldes isotope stoffer.

Ple'jaden (fr. *la Pléiade* Svystjernen), fr. digterskole i 16. årh., brød med den middelalderlige poesi og lod sig inspirere af antikken (og italienerne), en renæssance-skole. De syv digteres navne er: Ronsard, du Bellay, de Baif, Belleau, de Jodcle, Pontus de Thyard (1521-1605) og Jean Dorat (1501 el. 02-88).

Ple'jaderne, 1) i gr. mytol. 7 nymfer, døtre af Atlas. I sorg over faderens skæbne forvandlede de til Svystjernen; 2) *astron.* (*Svystjernen*), åben stjerne-hob i stjernebilledet Tyren, indeholder 8-9 for et lysfølsomt øje synlige stjerner og fl. hundrede teleskopiske stjerner.

plejehjem, i alm. hjem, der har fremmede børn i pleje, spec. hjem, der har børn under børneforseg i pleje, **p** støttes af De Da. Plejehjemsforeninger, grl. 1894.

plej, gi. tærskeredskab bestående af slagle og handel, d. e. to stocke, som er forbundet med en hilde, en slags hængsel af læder.

pléjstang, i krumtapmekanismen den • maskind. der forbinder krydshovedet og krumtappen.

Ple'khanov, anden stavemåde for Ple-hanov.

plék'ter [plæk-] (gr. *pléktron*, af *pléssein* slå), fladt, pæreformet stykke horn, der anvendes til at anslå strengene på en mandolin og dermed beslægtede instru-menter samt visse former for banjo.

'plék'tron, d. s. s. plekter.

plé'na'r (lat. *pienus* fuld), fuldtallig; p-forsamling, forsaml. for alle medl. (mod. udvalgsfuld), således i FN.

pléni- (lat. *pienus* fuld), fuld, fuldstændig. **pléni'pø'ten's** (pléni- + lat. *potens* mæg-tig), fuldmagt.

pléni'potentiaire [pléni'pø'sja:r] (fr.), befuldmægtiget; navnlig i forbindelsen ministre **p** = gesandt.

'pléno choro [ko-] (lat.), *mus.*, med fuldtalligt kor.

'plénum (lat. • ««*.fuld*), plenarforsamling.

plé'o- (gr. *plet*, i mere), angiver i sammen-sætn. overlødig.

pleokro'isme (pleo- + gr. *chros* farve), den egenskab hos gemensigtig kry-staller at vise forskellig farve i forsk. retninger. Skyldes forsk. absorption.

plé'o'nasme (gr.), ordfylde, ordoverflod; forekommer tit i dagligtale (medkollega, omforandring) og var tidl. et yndet retorisk og poetisk virkemiddel.

plé'roma (gr. fylde), hos gnostikerne be- tegn, for den verdensopfyldende gud-domskraft.

plé'sio'sau'r'er (gr. *plésios* nærstående + *'sauros* øgle), svaneøgler.

'**Pleiskau**, ty. navn på Pskov, Sovj.

Ple'sner, *Johan*, (1896-1938), da. histo-riker, prof. i Århus 1937. *L'emigration de la campagne d la ville libre de Florence au XIII' siècle* (1934).

Ple'sner, Knud Frederik (f. 1898), da. litt. historiker og bibliofil. Foruden en disputats om *J. S. Sneedorff* (1930) har P skrevet fl. essay-saml., bl. a. *Kultur-bæ're* (1938), *Bøger* (1942) og *Go'de Klerke* (1944). Desuden *Goethe* (1949).

Ple'sner, *Ulrik* (1861-1933), da. arkitekt. Banebrydende for boligbyggeriet ved de nye principper han indførte ved kom-plekset *Ahusene*, Kbh. (1898), der vakte (Forts. sp. 3568).

PLETAFTAGNING PÅ TEKSTILSTOFFER

ALMINDELIGE REGLER. Pletter aftages så friske som muligt; gamle pletter kræver ofte flere behandlinger eller stærkere virkende rensmidler.

Intet rensmiddel kan fjerne alle slags pletter. Det er derfor vigtigt at vide, hvad der har dannet pletterne. Mange pletter rører sig ved farve (blæk, blod, frugt m. v.), andre ved lugt (maling, tjære, m. v.), mens hårdhed er kendetegn f. eks. for pletter, hvori sukker eller mel (stivelse) er hovedbestanddelen (marmelade, likør, sød vin og frugtsaft, sauce, budding m. v.). På mørkt stof træder sådanne pletter lyst frem, hvis de gnidnes plet mod plet. Kan pletternes oprindelse ikke konstateres, og er der mulighed for, at de indeholder fedtstof (smør, fedt, margarine, olie el. lign.) som f. eks. sauceplet, mælkeplet, behandles pletterne først som fedtpletter. Udsættes fedtholdige pletter for vand, vil de være vanskeligere, endtiden umulige at fjerne med de fedtopløsende rensmidler. Pletter på vasketøj, der ikke kan antages at gå af under vasken, fjernes før tøjet lægges i blød.

Nogle rensmidler er brandfarlige (i skemaet mærkede br.), andre er giftige, f. eks. oksalsyre, eller har giftige dampe, som tetraklorkulstof. Ved opbevaring brug må der tages fornødne forholdsregler. Rensning bør derfor helst foregå ved åbenstående vindue el. i fri luft.

Rensmidler, der kan angribe farverne (er mærkede p.p.), må først prøves på en indersøm el. en rest af stoffet.

Når der anvendes vand, må det være kogt nogle minutter. Faste rensmidler opløses i varmt vand i den angivne koncentration; der må efterskylles omhyggeligt med rent vand. Når der er anvendt vand ved pletaftagningen, gnidnes stoffet halvtørt og det stryges - hvis det ikke straks går i vask - tørt fra vrangsidens. Efter anv. af de øvrige rensvædske er strygning ikke nødvendig, og bør i hvert fald ikke foretages før rensvædske er helt fordampet.

Anvendelse af korrekt arbejdsmetode er yderst vigtig for et godt resultat. Der skelnes ml. følg. 2 fremgangsmåder:

Metode 1: - i skemaet betegnet $\frac{?}{\langle / \rangle}$.
- Stoffet breddes enkelt ud på et fast

underlag, f. eks. strygebræt. Under pletten lægges et liere gange sammenlagt, gammelt, men rent håndklæde el. lign., der kan opsuge rensvædsken og den opløste plet; klædet flyttes og vendes under pletaftagningen. Pletten fugtes og bearbejdes med en blød klud af sugende stof, der vrides let op i rensvædsken. Overgangen mellem fugtigt og tørt stof må bearbejdes, så den ikke tegner sig skarpt - hvilket ved fordampning af rensvædsken giver de frygtede skjolder. Når pletten er fjernet, gnidnes stoffet ganske let, indtil vædsken er fordampet. Er der anvendt vand, stryges som ovenfor anført.

Metode 2: - i skemaet betegnet *dypes*. - Stoffet samles således, at så vidt muligt kun pletten dypes i rensvædsken. Hvis det er nødvendigt, gnidnes pletten i vædsken eller hænges heri et øjeblik. Efter endt behandling, neutralisation, skylning m. v., lægges tøjet i blød til vask, eller konturerne bearbejdes som under 1 og stryges.

Evt. renseskjolder fjernes med det anvendte rensmiddel.

PLETTENS ART	KENDETEGN FOR PLETTEN	STOFFETS ART	RENSEMIDDEL OG FREMGANGSMÅDE (Læs først »almindelige regler«).
<i>Asfalt.</i>	Pletten stiv, mørk, karakteristisk lugt.	Alle stoffer.	<i>Gnidnes.</i> Benzol, <i>br.</i> , p. p. Særlig slemme pletter blødgøres først med olie.
<i>Blod.</i>	Pletten stiv, karakteristisk farve.	Vasketøj.	Friske pletter; <i>dypes</i> . Lunkest saltvand, $\frac{1}{8}$ teskef. salt, 1 dl vand. Ældre pletter hvidt bomuld; <i>dypes</i> . Blegevand, efterskylning i 1 teskef. natriumtiosulfat opløst i 1 dl vand. Efterskylles.
		Tyndere stoffer, uld, silke, kunstsilke, bomuld.	<i>Gnidnes.</i> $\frac{1}{2}$ teskef. køkkensalt opløst i 1 dl lunkest vand.
		Sengetøj, madrasser, sværere stoffer.	Friske pletter dækkes m. en grød af kulsur magnesia udrørt med vand. Efter nogle timer afborstes magnesiaen forsigtigt.
<i>Blæk.</i>	Karakteristisk farve.	Alle stoffer.	Friske pletter skylles igennem med rigeligt vand.
		Uld tilp. Uld, silke, kunstsilke, kulørt bomuld i sarte farver.	Ældre pletter; <i>gnides</i> . 2 spf. vinsyre el. 1 natriumpyrofosfat opløst i 1 dl vand. Vanskeligt at få af, <i>dypes</i> den i opløsningen. Efterskylles. Stryges.
		Kulørt bomuld i ægte farver.	<i>Dypes</i> . 2 spf. vinsyre el. 1 spf. oksalsyre, p. p., opløst i 1 dl vand. Efterskylles, stryges.
		Hvid bomuld.	Som ovenf. el.: <i>dypes</i> . Eddike og blegevand, skiftevis, skylles i 1 dl vand tilsat 1 teskef. natriumtiosulfat, efterskylles, stryges.
<i>Celluloselak.</i>	Pletten stiv, karakteristisk lugt.	Uld, natursilke, bomuld, hør.	<i>Gnidnes.</i> Acetone, <i>br.</i> , p. p.
		Kunstsilke, cellulud.	Da enkelte kunstsilke- og celluludstoffer opløses af acetone, prøves rensmidlet på en rest af stoffet. Der anv. evt. benzol, <i>br.</i> , p. p.
<i>Chokolade.</i>	Karakteristisk lugt og farve.	Alle stoffer.	Pletten <i>gnides</i> igennem, stof mod stof, med glycerin. Efter 10 min. afvaskes pletten med lunkest vand. Stryges.
<i>Fedt.</i> (fed sauce, se sauce).	Pletten blød, som oftest mørk, udvaskede konturer, gennemskinnelig.	Alle stoffer,	<i>Gnidnes</i> , benzol, <i>br.</i> , eller tetra (tri). Er pletten vanskelig at få af, <i>gnides</i> den igennem m. terpentint, <i>br.</i> , efter 10 min. behandles den igen med fedtopløsende vædske. <i>Gnidnes</i> tør med hånden. Til hvide stoffer kan bruges benzol, <i>br.</i> , p. p.
<i>Fløde.</i>	Pletten stiv, mørk, karakteristisk lugt.	Alle stoffer.	<i>Gnidnes</i> . Benzol, <i>br.</i> , p. p. Vanskelige pletter blødgøres først med terpentint, <i>br.</i>
	Pletten blød, som oftest udvaskede konturer.	Alle stoffer.	<i>Gnidnes</i> . Pletten behandles først som fedt- Bliiver def en rest (j) b fjenws En m junkem (kog) vand Stryges-
<i>Frukt.</i>	Farven som regel typisk.	Hvidt vasketøj.	< Som chokolade. Har pletten været kogt, <i>dypes</i> i blegevand, skylles i 1 teskef. natriumtiosulfat opløst i 1 dl vand. Efterskylles.
<i>Gadesnavs.</i>	Pletten grå, st.v.	Alle stoffer i ægte farver.	Når pletten er ganske tør, afborstes den. Resterne fjernes, <i>gnides</i> med 1 teskef. <i>salmiskopflim</i> i 2 dl vand. Efterskylles, stryges.
<i>Græs.</i>	Plettens farve.	Ægtefarvede stoffer.	<i>Dypes</i> . Sprit, <i>br.</i> , p. p., som er varmet i vandbad i en flaske lukket m. vatprop. Til lyse vasketoffer kan spritten tilsættes lidt sæbespån. Efterskylles i lunkest vand, stryges.

PLETTENS ART	KENDETEGN FOR PLETTEN	STOFFETS ART	RENSEMIDDEL OG FREMGANGSMÅDE (Læs først »almindelige regler«.).
<i>Harpiks.</i>	Pletten stiv, mørk, karakteristisk lugt.	Alle stoffer.	Som fernis.
<i>Jodtinktur.</i>	Mørkebrun farve, karakteristisk lugt.	Alle stoffer.	1 <i>Gnides.</i> Vaskestoffer <i>dyppes.</i> I spiseskef. natriumtiosulfat i 1 dl vand. Efterskylles, stryges.
<i>Kaffe.</i>	Farven karakteristisk, konturerne som oftest skarpe,	Alle stoffer.	Som frugt.
<i>Lapis.</i>	Farven mørkebrun, oftest sort.	Alle stoffer.	1 Pletten <i>gnides</i> igennem med jodtinktur, <i>p. p.</i> Efter 6-12 timer behandles pletten som jodplet (s. d.). Hele behandlingen må muligvis gentages for ældre pletter.
<i>Likør.</i>	Pletten stiv, skarpe konturer, bliver ved gnidning lys.	Alle stoffer.	<i>Gnides.</i> Kogt, lunkent vand. Stryges.
<i>Maling.</i> <i>Oliemaling.</i>	lugt.	Ægtefarvede stoffer og Uægtefarvede stoffer og ældre pletter.	<i>Gnides.</i> Benzol, <i>br., p. p.</i> <i>Gnides.</i> Terpentin, <i>br.,</i> der renses efter med benzin, <i>br.,</i> eller tetra (tri).
<i>Marmelade.</i>	Pletten stiv, bliver lys ved gnidning.	Alle stoffer.	Som likør.
<i>Mælk.</i>	Pletten stiv, skarpe konturer, ved gnidning lys.	Alle stoffer.	Som fløde.
<i>Neglelak.</i>	Pletten meget stiv.	Uld, silke, bomuld. Kunstsilke, cellulid.	<i>Gnides.</i> Acetone, <i>br., p. p.</i> Enkelte kunstsilkearter opløses fuldstændig af acetone. Hvis man ikke forud kan prøve rensedmidlet på en rest af tøjet, anvendes benzol, <i>br., p. p.</i>
<i>Opkastning.</i>	Karakteristisk lugt.	Alle stoffer.	<i>Gnides.</i> I teskef. salmiakspiritus i 1 dl vand.
<i>Rust.</i>	Karakteristisk farve.	Ægtefarvede stoffer.	<i>Dyppes.</i> Pletten <i>dyppes</i> skiftevis i 1 spiseskef. oksalsyre, <i>p. p.,</i> opløst i 1 dl vand og i 1 spiseskef. salmiakspiritus, <i>p. p.,</i> fortyndet med 1 dl vand.
<i>Rødvin.</i>	Plettens farve.	Alle stoffer.	Som frugt.
<i>Saft, sødet.</i>	Plettens farve, konturerne skarpe, pletten stiv.	Alle stoffer.	Som likør.
<i>Saft, usødet.</i>	do.	do.	Som frugt.
<i>Salmiakspiritus og andre alkalier.</i>	Affarvning.	Alle stoffer.	<i>Gnides.</i> Pletten neutraliseres m. eddikevand (lige dele eddike og vand). Efterskylles, stryges.
<i>Sauce.</i>	Pletten stiv (fed sauce har udviskede gennemskinnelige omrids), bliver lys v. gnidn.	Alle stoffer.	Som fløde.
<i>Stearin.</i>	Pletten bærer som regel synlige mærker af stearin.	Alle stoffer.	Så meget som muligt af stearinen afskrabes, pletten lægges mellem to lag trækpapir og stryges indtil papiret ikke plettes mere. Den sidste rest af pletten må fjernes som fedtplet, m. benzin, <i>br.,</i> eller tetra (tri).
<i>Sod.</i>	Plettens farve.	Alle stoffer.	Som fernis.
<i>Syre.</i>	Sædvanligvis affarvning.	Alle stoffer.	<i>Gnides.</i> Pletten neutraliseres med fortyndet salmiakspiritus, <i>p. p.</i> (1 teskef. til 2 dl vand). Efterskylles, stryges.
<i>Te.</i>	Karakteristisk farve, skarpe konturer.	Alle stoffer.	Som frugt.
<i>Tjære.</i>	Karakteristisk lugt, mørk farve, pletten oftest stiv.	Alle stoffer.	Som fernis.
<i>Transpiration.</i>	Lyse eller mørke skjolder.	Ægtefarvede stoffer. Sarte stoffer.	Transpirationspletter er meget forskelligartede; de aftages enten som pletter af salmiak el. som pletter af syre. Det er nødvendigt her at prøve sig frem. Stoffet må skylles, inden det andet rensedmidel prøves. Pletten dækkes med et 1 cm tykt lag magnesia, der efter 4-10 timer forsigtigt rystes af stoffet, som derefter børstes igennem.
<i>Tryksværte.</i>	Mørke pletter.	Alle stoffer.	Som fernis.
<i>Urin.</i>	Karakteristisk lugt, gullig farve.	Uld og silke. Bomuld, hør.	<i>Gnides.</i> Blanding af lige dele eddike og vand. Efterskylles, stryges. Vask i sasbevand. Evt. rest <i>dyppes.</i> I spiseskef. citronsyre i 1 dl vand.
<i>Vand.</i>	Som oftest skjolder med skarpe konturer.	Alle stoffer undtagen fløjlo. lign. Fløjlo, velour o. lign.	<i>Gnides.</i> Kogt, lunkent vand. Stryges. Dampes fra vrangen, under let børstning.
<i>Vine:</i> Dessertvine, Hvide vine m. v. (rødvin, se frugt).	Skarpe konturer.	Alle stoffer.	Som likører.
<i>Vognsmørelse.</i>	Farven mørk, karakteristisk lugt.	Alle stoffer.	Som fernis.
<i>Æg.</i>	Pletten gul, »fed« at føle på.	Alle stoffer.	Pletten <i>gnides</i> igennem m. terpentin, <i>br.;</i> efter nogle minutter behandles den m. benzin, <i>br.,</i> el. tetra, og når denne er helt fordampet, tages resterne af med kogt, lunkent vand. Stryges.
<i>Øl.</i>	Skjolder med skarpe konturer.	Alle stoffer.	<i>Gnides.</i> Kogt, lunkent vand. Stryges.

stor opsigt ved den frigjorte måde, hvorpå den lille etageboligs opgave var løst, samtidig med at planudførelsen gav sig klart udtryk i husets facade. Opførte i Kbh. bl. a. husene på *Vodroffs Plads* (1906), *Studenteforeningen* og *Kvindelig Læseforening* (beg. 1910) (alle s. m. Aa. Mathiesen), i Skagen bl. a. posthus, kirke, sygehus, museum, Brøndums Hotel og Chr. I.O.s sommerbolig *Klitgården* (1914).

Plessen, Carl Adolph von (1678-1758), da. godsejer. Søn af Chr. Siegfried v. P. 1730-33 indflydelsesrig rådgiver for Chr. 6., styrtet p. gr. af uvilje mod pietismen og mod landmilitærens genoprettelse.

Plessen, Christian Ludvig von (1676-1752), da. godsejer. Broder til Carl Adolph v. P., medl. af konseillet fra 1725, 1730-34 leder af finanserne og handelspolitikken, styrtet p. gr. af uvilje mod pietismen og konflikt m. Chr. 6.

Plessen, Christian Siegfried von (1646-1723), da. statsmand. Af mecklenburgsk adel, knyttet til Danm. fra 1677. Ledende fra 1692, reformerede finansvervet og undgik ekstraskatter. Arbejdede (mod Th. B. v. Jessen) for da. førstelse m. Engl.-Holl., styrtet 1700. (Portr. sp.3554).

plet (eng. *plate* plade, blik), en metalvare, som fremstilles ved at et uædler, men stærkt metal (legering) ved valnsning el. svejsning belægges med et ædler (mere korrosionsfast, evt. smukkere) metal. Ved en sådan plet'tering belægges f. eks. kobber med sølv, stål med rustfrit stål, duraluminium med ren aluminium. Elektroplet er en misvisende betegn. for metalvare, f. eks. nysølv, der er elektrolytisk forsvøvede.

pletafagnin på tekstilstoffer, se sp. 3562-3567.

'Plethon [-ton], *Gemistos* (ca. 1355-1450), byzantinsk filosof. Oprettede et platonisk akademi i Firenze. Genopvakte interessen for antikken.

plet'thóra (gr. opfyldning), blodrigelighed, »blodrig« konstitution.

plethysmo'gra'f (gr. *plethysmos* fylde, mængde + *-gra'f*), apparat til registrering af volumendring af lemmer, fingre el. hele kroppen.

'plettyfus (*tyfus exanthematicus*), akut infektionssygdom fremkaldt af Rickettsia prokaryoti. Inkubationstid 12-14 dage. Beg. pludseligt med høj feber og stærkt medtaget almentilstand. 3.-7. dag udvikler der sig et blegrodt, småpletlet udslæt på huden. Dødeligheden er ret stor. Smitten overføres ved lus. Sygdommen forebygges ved aflusning og vaccination. Specifik behandling savnes.

pleura ['plou-] (gr.), lungehinden.

pleureuse [plø'ro:s] (fr. grædende), hattepdylse bestående af en strudsfer med indsatte, nedhængende, mindre fjer. pleu'rit'is [plou-] (*pleura* + *-it'is*), lungehindebetændelse.

pleuro- [plou-] (gr. *pleura* siden, ribbenene), *med.*, vedf. siden el. ribbenene.

pleuropneumo'ni' [plourou'pou-] (*pleuro*- *I. pneumoni*), lungebetændelse ledsaget af lungehindebetændelse.

pleuroto'mi' [plou-] (*pleuro*- + *-tomi*), operation, hvorved brysthulen åbnes for at pus fra lungeækket kan udtømmes.

Pieven ['plæven], tidl. (tyrk.) *Plevna*, by i Bulg., NØ f. Sofia, nær Donau; 39 000 indb. (1947). Under den tyrk.-russ. krig 1877 erobret af russ. efter lang belejring (tyrk. general Osman Pasha).

'plexiglas (eng. p/astic plastik + *flexible* bøjelig), gennemsigtig formstof, polymer metakrylsyreester; p er særdeles lysgennemtrængelig, også for ultraviolet lys og langt mere elastisk end alm. vinduesglas. Anv. til automobildeur, linser, tandproteser m. m.

'plexus (lat: flettet), nervefletning, p brachialis, nervefletning fra rygmarvens Halsparti, udgangspunkt for armens nerver, p lumbosacralis, udgangspunkt for benets nerver.

plexusslammelse, betegner oftest lammelse som følge af læsioner af plexus brachialis, et nervebundt, der forsyner armen med nerver.

Charles Plisnier.

Carl Ploug.

Pleyel [plæ'jæl], *Ignaz* (1757-1831), ty.-fr. komponist, forlægger. Oprettede 1807 en endnu eksisterende pianofabrik i Paris.

pli' (fr., af lat. *pleiare* folde), fold, læg; belevenhed.

'plica (lat.), *anat.*, fold.

'plica po'lonica (lat: polske fold), *med.*, sammenklæbning af håret p. gr. af lus, betændelse og mangelfuld hygiejne.

pligt, 1) handlinger, som samfundet kræver af individet; 2) handlinger, som individet føler sig forpligtet til.

pligtarbejde, det brugerne af landejendomme påhvindende arbejde over for grundejeren el. det offentl. (således pligtkørsler samt snekastning).

plighthugst, en af statsmagten pålagt hugst i skovene; anv. under de nærmeste år efter 1. og 2. Verdenskrig.

pligthus, husmandsbrug, som den grundejer, der nedlægger en bondegård, har pligt til at oprette og stadig vedligeholde m. bygninger og beboere.

'plimsoller, usødtygigt skib. Navnet stammer fra den brit. politiker Samuel Plimsoll ['plimsal] (1825-98), på hvis initiativ der 1873-94 indførtes skibskontrol for at forhindre søk. p.

'Plinius, rom. forfattere. 1) 'Gaius P Se-'cundus (P d. ældre) (23-79). Skrev *Naturalis Historia* (naturhist.) i 37 bøger, en saml. af natur- og kulturhist. stof. Omkom under Vesuvus udbrud, da han på nærmeste hold ville undersøge, hvad der foregik. 2) 'Gaius P Cæcilius Se-'cundus (P d. yngre) (62-ca. 114), søstersøn af 1). Statholder i Bithynien 111-113. Udg. *Panegyricus* (hyldest t. Trajan) og *Epistula* (breve), hvori hans brevveksl. m. kejser Trajan.

plin't (gr. mursten), 1) firkantet fodstykke for søjle, pilaster, statue el. lign.; 2) rektangulært, læderpolstr. gymnastikredskab til overspring.

pliocæn [-o'sæ'n] (gr. *pleio* + *kainos*), yngste etage i tertiær; i Danm. kvartsgrus i Vejleegnen; endv. er påvist marint p ved boring ved Tønder.

pliofilm, kautsukhydroklorid, fremst. i form af transparentfolier; anv. til regnslag og paraplyer, badeforhæng osv. og især til emballage. Vandtæt, lugt- og smagsfrit, ikke skadelig for det emballerede; kan sammensvejses ved varme og lukke hermetisk.

Plisnier [pli'nje], *Charles* (f. 1896), fr.-belg. forfatter; eur. bekendt ved sin 5-bindes romancyklus *Meurtres* (1938, da. *Familien Annequin* 1939-40), der gripende skildrer en families liv. (Portræt).

plis'sé (fr. *plisser* folde), (presset) fold, læg; lægget stykke tøj. - plis'se'ra, at anbringe i læg.

Ploesti [plo'jejt], by i Rumænien 55 km N f. Bucuresti; 105 000 indb. (1945). Centrum for de rum. olieletter ved sydenden af De Transsilvanske Alper med store olieraffinerier; vigtigt jernbane-centrum med olieledning til Constantia ved Sortehavet og Giurgiu ved Donau. Fra 1940 besat og udnyttet af Tyskl. Arner, bombeangr. 1. 8. 1943 og især fra apr. 1944. Aug. 1944 erobr. af Sovj.

'plo'id (gr. *-ploos* fold + *-eidos* beskaffenhed), -foldig (om kromosomer).

'plombe (fr. *plomb* bly), 1) lille stykke bly til forsejling af vareforsendelser o. l.; 2) tandfyldning; et solidt indlæg i et cariøst hul af et dertil egnede materiale, oftest guld, amalgam, porcelæn el. emaille, tidligere bly, deraf navnet.

plom'be'ring af træer udføres for at bevare træer (el. grene på disse), når de er

blevet hule og står i fare for at rådne op. Sår og hulheder rensekæres og behandles med finkst læge; hulhederne udfyldes med en blanding af 2 dele grus og 1 del cement med vand.

Plombières, [pl.'bjæ:r], fr. bade- og kursted S f. Epinal, dept. Vosges.

plongée [pbi'je] (fr. *plonger* nedsænke), /m7.brystværnskrønens fremadhældning; skytsmundings sækning.

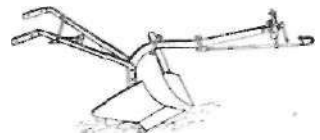
plongerende ild [pbi'je-'I], *mil.*, ild ovenfra, enten fordi skytset (skytten) står højt, el. fordi der skydes med høj rejst munding.

Plo'tinos (ca. 200-270 e. Kr.), gr. filosof. Hovedrepr. for nyplatonismen, if. hvilken verden er en trinvis udstrømning (emanation) af guddommen (det ene), som sjælen genføres med gnm. ekstase. Hovedv. *Enneader*.

Ploug [pbu*], *Carl* (1813-94), da. forf. og journalist. Hans førerstilling bl. regensianere bragte ham ind i det liberale og skand. røre, hvis slagsang. *Lange var Nordens herlige stamme*, findes i den polit. dristigste af hans studenterkomedier (attellaner) *Karlighed under Karamente* (1842). 1841 red. af »Fædrelandet«, hvor han uden smidighed gnm ca. 40 år stod inde for sine meninger og udstillede sine bevægelser fra De Nat.-Liberaler til Højre. Nogle digtsaml., udg. 1847-95, rummer akad. sange og viser, friheds- og fædrelandssange (*Unge genbyrds liv i Norden*, *Lifligt fløjter Valsklands nattergale*, *Påskelokken kimer mildt* o. m. a.), hist., ofte fortællende digte (*Dronning Margrete*, *Koldinghus*, *Et Kys m. fl.*), kærlighedsdigte og hjemnsange (*Husker du i høst: Vil du elske mig, når dagen ligger o. a.*). Også det højtalende og retoriske i P-s digtning afspejler hans personlighed, der var unuanceret, men redelig. (Portræt).

Ploug S arp, *Gerda*, se Sarp. *Gerda Ploug*.

plov, 1) landbrugsredskab, der anv. til smuldring og vanding af jorden. Den mod. sving-p består af en krum profiljerns, der fortill bæres af et støttehjul el. slæbesko og er forsynet med anordninger til indstilling af trækret på hestene. Bagtil er åsen forbundet med to styrestænger og det egl. arbejdsorgan, plovlegemet. Dette består af en plovdof, hvorpå skæret, der løser furen vandretr foden, er fæstet, samt muldpladen el.

Svingplov.

muldfælten, der vender og bryder furen, og landsiden, der støtter p-s gang. Ml. hjul og plovlegeme er der på åsen anbragt et langjern el. en forplov, der løsskærer furen. Af særlige plovformer kan nævnes reo lp, der har et stort og et mindre plovlegeme, men kun laver een fure. Døbeltp, der har to plovlegemer, der arbejder i samme dybde. Vendepp, der kan lægge furen skiftevis til højre og venstre, hvorved agerfuren undgås. Til traktorer anv. p med 2-3 plovlegemer anbragt på samme ramme, p. der gnm. billedfremstillinger kendes fra oldtiden, menes opfundet i de orient, kulturlande i 4. årtus. f. Kr. (måske tidligst anv. til at frembringe vandingsfurer med) og derfra at have bredt sig til Ml. og N-Eur. Ældste bevarede p er fra N-

• Eur. (Hvorslev-, Døstrup-p) og stammer fra bronzealderen.
2) *sport*, opbræmningsskive i skiløb, hvorved den bagste del af skiene presses ud til siden, så spidserne berører hinanden.

Plovdiv ['pb:vdif], ty. *Philippopol*, Bulg.s næstørste by, ved Maritsa, SØ f. Sofia; 125 000 indb. (1947). Handelscentrum for det frugtbar lavland ml. Balkan- og Rodopi-bjergene. Vigtigt jernbanecentrum på Orientbanen til Istanbul. Fl. gange ødelagt af jordskælv.

plovgang, optog, der ved nytår el. fastelavn gik rundt om landsbyen el. markerne med en plo, forspændt med karle el. piger. **p** kendes i Engl. og MI.-Eur., i Danm. på Als.

plovskat, skat på hver plo. Forekom i middelalderen. Plovene valgtes som skatteobjekter, fordi antallet af plove omt. angav hvor megen jord, der var taget under dyrkning.

plovskærbenet (vomer), tynd knogle i den bageste del af næsens skillevæg.

pludderbukser (ty.), sækformede bukser.

plukhugst, pletvis foryngelse ved højskovdrift, med alle alderstrin spredt over arealet.

Plum, Claus (1585-1649), da. jurist. 1615 prof. v. Kbh.s Univ. Den første da.født jur. prof. efter univ.s genoprettelse 1537.

Plum, Harald (1881-1921), da. forretningsmand. Stiftede 1919 The United ExportCo., 1916 Transatlantisk Komp.; omkr. det sidste erhvervedes og startedes i de fle. år en mængde handels- og industriselsk. 1922 brød koncernen sammen med store tab især f. Landmandsbanken. P fortsatte som leder af sit første selsk., The Crown Butter Export Co. (stiftet 1908), til afsløringen af ulovlige transaktioner drev ham i døden.

Plum, Niels Munk (f. 1880), da. teolog. 1924 prof. i dogmatik. 1942 biskop over Lolland-Falsters stift. Har skrevet en dogmatik, en symbolik og en række teol. hist. afh., bl. a. om J. P. Myntner.

Plum, Preben Th. P. IS. (f. 1906), da. børnelæge. 1943 prof. v. Kbh.s Univ. og overlæge v. Rigshosp.

plumage [ply'ma:fa:] (fr., af lat. *pluma* fjer), fjerbusk.

Plum'bage (lat. *plumhum* bly), *bol.*, slægt af hindebægerfam., beslægtet med kodrivverfam. *P. capensis* er stueplante. Bægerblade kirtelhårede.

plum'ba'ner, organ. forb. af bly af typen *PbR.*, f. eks. tetraætylbly, $\wedge$ (C'jfs), en farveløst vædske, der anv. som antibankemiddel i benzín.

plum'ba't, salt af den til blydioksyd *PbO.*, svarende (men ikke kendte) syre *H.PbO.* Blysaltet *Pb.PbO.*, plumboplumbat, er møjne.

plumbibforbindelser (lat. *plumbum* bly), forbindelser af tetravalent bly.

plum'bit (lat. *plumbum* bly), salt af det amfotere blyhydrokxyd *Pb(OH)**.

plumbobforbindelser (lat. *plumbum* bly), forbindelser af divalent bly.

'plumbudding (eng. *plum*' blomme, rosin), eng. dessert af hvedemel, æg, rosiner (opr. svedsker), sukker, nyrefedt el. oksetale og diverse krydderier. Serveres overhældt med rom, der antændes.

'plumbum (lat.), bly.

plungerpumpe [pland33-J eng. *plunger* dykker], pumpe m. dykkerstempel (plunger).

Plunkett ['pla'skit], Sir *Horace* (1854-1932), irsk politiker. Kom fra USA til Irland, hvor han 1894 grl. IrishAgricultural Organization Society, som gennemførte andelsbev. på Irland; 1892-1900 underhusmedl. (unionist), ønskede mgling ml. **Ir.** og Engl. 1922-27 irsk senator.

plur., fork. for pluralis.

plu'rale 'tantum (lat: kun flertalsord), *gramm.*, substantiver som 'penge, bukser', der kun findes i flertal.

plu'ralis (lat.), *gramm.*, flertal. **p** majc's-tatis (lat.), kgl. brug af 'vis for 'jeg'.

pluralisme (lat. *pluralis* flertal), metafys. opfattelse, hvorefter verden har mere end 2 grundprincipper. Mods. monisme og dualisme.

plurali'te't (lat.), flertal.

plu's (lat.), mere; *mal.*, tegnet 1 foran et led i en flerledet størrelse angiver, at ledet skal lægges til. **p** foran et enkelt tal betyder, at tallet er positivt, men det udelades som regel.

plustours (da. [plu's'fair], eng. fptsafá: /) (eng. *plus* plus 1 *Jour* fire; **p** er 4 tommere længere end knæbenklæder), posede herrebenklæder, ophæftede under knæet. Opr. kun brugt til golf. Alm. eur. herremode efter 1. Verdenskrig.

'pluskvamperfektum, *gramm.*, førdatid; f. eks. »havde skrevet».

plussukker, d. s. s. raftinose.

Plu'tark (gr. *Plútarcho*) (ca. 48-122), gr. forfatter. Overleveret 50 *levnedsbeskrivelser* (da. komplet overs. 1800-11, i udvalgt 1910-15), hvoraf de fleste er sammenlignende, således at en græker og en romer ind;for samme kategori (statsmænd, hærføgere OSv.) biografieres samtidig og til slut sammenlignes. **P-s Mora-Ha** (gr. éthiká) er populærfilos. småstykker.

'Pluto (lat., afgr. *Pluion*) (astron. tegn B), den yderste af solsystemets planeter. P blev fundet i 1930 på Lowell-observ. i Arizona efter mangeårig systematisk eftersøgning. P-s middelfastand fra Solen er 39.5 gange Jordens, d. v. s. ca. 6 milliarder km. Omløbstiden er 248 år. P ses af 15. størrelsesklasse. Dimensionerne og massen er ikke kendt med sikkerhed, men er mindre end for planeterne fra Jupiter til Neptun.

PLUTO (eng. *P'ip* Line under jhe Ocean, rørledning under oceanet), et olieledningssystem som 1944 anlagdes under Kanalen ml. Engl. og Fr. for at skaffe benzín og olie til invasionshærene. Ledningen bestod af bly- el. stálrør omgivet af papir el. jute og bevirket med 6 lag stálbånd. Ledningerne var ca. 120 km lange, fremst. i een længde og af høj bøjelighed. Diameter 7,62 cm. Dagligt pumpedes ca. 4500 t benzín gnm. **P'**.

pluto- 1) (gr. *plutos* rigdom), rigdoms-, rigmænds;- 2) (gr. *Pluion* underverdenens gud), *geol.*, stammende fra Jordens indre.

plutokrati' (*pluto-* ') *-kraft*, rigmændsvælde. Tilsvarende adj. *pluto'krati'sk*.

'Pluton, i gr. rel. guddom f. Underverdenen. Han lader markens vækster gro frem og er en rigdomsgiver, men samtidig døds gud ligesom Hades. **P-s** hustru er Persefone, Demeters datter, som han bortførte.

plu'to'niske (af *Pluion*), *geol.*, kaldes eruptiverne.

pluto'nisme (af *Pluton*), *geol.* teori if. hvilken smeltetasser fra Jordens indre har haft væs. betyd. for jordskorpens dannelse.

plu'to'niúm (efter planeten *Pluto*), radioaktivt grundstof, kern. tegn Pu, atomnr. 94, atomvægt 239, findes ikke i naturen, men kan fremstilles ved at bombardere uran med neutroner, idet der dannes neptunium som mellemprodukt, **p** udsender a-partikler og omdannes med en halveringstid p. ca. 20 000 år til uranisotopen 235. **p** spaltes under stor energifrigørelse (fission) ved at rammes af neutronerog anv. derfor i atombomber.

'Plutos (gr.), i gr. mytol. personifikation af rigdommen, fremstillet som et barn, ofte med et overflødhedshorn.

pluvi'ale (lat. *pluvia* regn), en rom.-kat. præstekåbe anv. ved særlige lejligheder.

pluvio- (lat. *pluvia* regn), regn-

pluvio'gra'f (*pluvio-* I *-gra'f*) el. *pluviometer*, registrerende regnmåler.

pluvio'se [ply'vjo:z:] (fr. regnmåned), den fr. revolutionskalenders 5. måned, siutn. jan.-feb.

pluviu'si'n, kunstlæder, nigerskindimitation, fremstillet ved bestrygning af bomuldstøj med en celluloidopløsning.

Plymouth ['plima/>, vigtig eng. flådestation på De vons S-kyst ved Kanalen; 189 000 indb. (1948). Består egl. af tre byer: P. Stonehouse og Devonport ved den stærkt forregnede naturnavn, P. Sound. Devonport har store skibsværfter, Stonehouse militærhospital og kaserner, medens P. er handelscentret. 1620 sejlede pilgrimfædrene til Amerika fra P. AfP.-s 70 000 have blev 50 000 stærkt beskadiget el. helt ødelagt under 2. Verdenskrig.

Plymouth-brødre, d. s. s. darbyister. **plymouth rocks, tværstribede** [plimo/>>rks], arner, svar hønsacer; farven grå med lyse tværstriber. Tidl. ret udbredt i Danm.

plyndring, væbnede styrkers egenmægtige tilegnelse af den fjendtlige civilbefolknings ejendom. Forbudt ved det til den 4. Haag-konvention 1907 knyttede landkrigsreglement.

plys, fløj med højt flor.

plywood ['plaiwud] (eng. *ply* fold + *wood* træ), krydsfiner.

Plzen [pl:'ze:ni], ty. *Pilsen*, éseh. by i V-Cechy; 118 000 indb. (1947). Storindustri baseret på omegnens kulgruber. Fabrikation af maskiner, våben m. v. (Skodaværkerne). Ølbyggerier (pilsnerøl), 'plæde, *zool.*, d. s. s. ising.

plæ'de're (fr.), fare en sag for retten, især som forsvarer.

planer ['plæ:nsr] (ty.), grå tyndbænkede kalksten, der spiller en stor rolle i Tyskls kridt. (Amager-kalken er en **p**).

pløjede kaldes brænder, hvis ene lille kant har en kam kaldet fjer, og hvis anden lille kant har en rille kaldet not. Gulvbrædder er **p** brædder.

pløjning, jordbehandling, hvorved jorden vendes og i nogen grad smuldres. Samtidig bliver stub, planter, godning el. andre ting på jordoverfladen bragt ned i jorden, nedpløjet. Straks efter høst foretages en ca. 10 cm dyb **p** (skrællep), og senere pløjes jorden i fuld dybde - 20 cm. **p** om foråret bør undgås, navnlig på den stive lerjord, da det er vanskeligt at få denne beværet efter forårsp.

pløk, stift, ofte af træ, til fastgørelse af genstande (skomager, teltp).

Plon [pl:a:n], ty. by i Holsten; 6000 indb. (1939). Fersk vandbil, laboratorium. Efter arvedeling 1654 til hertug Hans d. y., hvis søn Joachim Ernst arvede P, stamfader til P-ske hertuginie, der uddøde 1761, hvorpå P tilfaldt kronen.

p. m., fork. for lat. post meridien, eftermiddag.

pneu'matikere [pno:'] (gr. *pneuma* ånde), en afoldtidens medicinske sekter, stiftet af Athenaios fra Attaleia i 1. årh. f. Kr. Mente, at sundhed og sygdom var afh. af livsluftens forhold i mods. t. humoralpatologerne, der henførte dem til legemetts vædsker.

pneu'ma'tisk [pno:'] (gr. *pneuma* vind, ånde), indeholdende el. virkende v. **luft**.

pneu'ma'tiske knogler [pno:'] fremkommer ved, at udposninger fra luftvejene skyder sig ind i knoglerne, f. eks. næsens bihuler hos pattedyr, luftsækkene i fugleknogler.

pneu'ma'tiske ringe [pno:'], luftgummiringe anv. *saumotomohlinge*og på cykler. **pneu'ma'tisk værktøj** [pno:'], trykluft-drevet værktøj som hamre, boremaskiner, nitteværktøj m. m.

pneumat- [pno:] (gr. *pneuma* vind, ånde), ånde-, luft-

pneumat'lytiske [pno:] (*pneumato-* + gr. *lyein* opløse) kaldes mineraldannelsesprocesser, der skyldes flygtige stoffer, der udskilles af et magma og indvirker på omgivende bjergarter.

pneuma'tosis [pno:] (*pneumato-* + *-osis*), *med.*, luftansamling.

pneumo- [pno:] (gr. *pneuma* vind, ånde el. *pneumon* lunge), luft-; lunge-

pneumo'kokker [pno:] (*pneumo-* + *kokker*), diplokokker med tilspsidsede ender, fremkalder den typiske lungebetændelse.

pneumokoni'ose [pno:] (*pneumo-* + *konio-* I *-ose*), omfatter forsk. former for støvinaltations sygdomme, hvorved der fremkaldes en kronisk betændelse af lungevævet (antrakose, chalkose, silikose, siderose).

pneumo'ni' [pno:] (gr. *pneumon* lunge), lungebetændelse.

pneumono- [pno:] (gr. *pneumon* lunge), lunge-

pneumoperi'cardium [pno:] (*pneumo-* + *pericardium*), luftansamling i hjerteposen.

pneumoperito'næum [pno:] (*pneumo-* + *peritoneum*), luftansamling i bughulen, i reglen forårsaget af et bristet mavesår el. en perforeret blindtarm.

pneumo'thorax [pno:] (*pneumo-* + *thoraks*), tilstedeværelsen af luft i lunge-sækkén, opstået enten ved læsioner af brystvæggen med indtrængen af **luft** udefra el. ved bristning af lungernes overflade, så luften i lungerne går ud i lunge-sækkén. Ved kunstig **p** (pustning) forstås en **p**, hvor lægen gnm. en kanylé puster luft ind i lunge-sækkén, hvorved lungen falder sammen. Dette gøres af diag-

nostiske grunde el. for at give en tuberkulose lejlighed til at hele op, medens lungerne er i ro og ikke arbejder med.

-**pnoc** [-pnøj] (gr. *pnoc* ånde), åndedret.
Pnom-Penh (fr. [pnom'pæn], hovedstad i Cambodja, Indokina, ved Mekong; 103 000 indb. (1936).

Pnyx (gr.), høj V f. Athens Akropolis, Folkeforsaml.s mødested. Forment som halvcirkulær terrasse omkr. en tribune.

Po, kern. tegn for polonium.

Po (da. [po], ital. [po]), lat. <Padus, N-Ital.s hovedflod; 652 km L, udspringer på Monte Viso i V-Alperne, gennemstrømmer Poseltens og udmunder med et stort delta i Adriaterhavet S f. Venezia. Fra Alperne vandrer bifloder, bl. a. Ticino, Adda og Mincio. Fra Ticinos tilløb til mündingen er faldet kun 60 m, og strømmen så svag, at en del af det medførte materiale affejres på bunden, hvorfor der må bygges diger langs bredderne. Deltets kystlinie har ved aflejring forskudt sig kændeligt udefter siden oldtiden. Besjles ikke af søgænde skibe.

Pobjedonostsev [pobjeda'nostsæf], *Konstantin* (1827-1907), russ. politiker; jur. prof., Alexander 3.s lærer; 1880-1905 prokurør f. den hellige synode, en af frihedsbevægelsens mægtigste og mest uforsonlige modstandere.

Poca'ntontas (1595-1617), datter af indianerhøvding i Virginia; ægtede en englænder og blev kristen. 1616 til Engl., hvor hun betragtedes som en kuriositet. Ægte litterært omtalt; hovedperson i en række eng. og arner. dramer i 19. årh.

poche [pol] (fr. lomme), hoftepude på kvindedragter, f. eks. kρινoliner.

pocherede æg [-le-] (fr. *poche* lomme; den koagulerede hinde omgiver den bløde blomme som en lomme), udslåede æg, kogt i vand, der er tilsat lidt eddikke.

pochette [po'ʃæt] (fr., egl. lille lomme), *lommeviol* el. *dansmesterviolin*, en lille violin, som kunne gemmes i en lomme, og som danselærerne - navnlig i Frankr. under Ludvig 14. og 15. - benyttede ved undervisningen.

Pocket-Books [p'fɪkɪt-buks] (arnet: lommebøger), en i USA fremstillet serie af billige bøger i lille format, grl. 1939 af Robert de Graff (f. 1895). 1939-46 solgtes 162 mill. P.

poco (ital.), *mus.*, lid: **pap**, lidt efter lid.
pod- (gr. *pus*, genitiv *podos* fod), fod-,
'podagra (*pod-* + *agra*), urinsyreigt, lokaliseret til storetåen.

'Podebusk (*Pubus*), *Henning* (d. omkr. 1388), rigens adelsmand i da. tjeneste 1350, drøst ca. 1365-88, hovedstøtte for Valdemar Atterdag og Margrete.

pode jord, jord, der tages fra en mark, hvor f. eks. lucernen gror godt, og som derfor indeholder lucernebakterier. Den anv. til podning af en anden mark, der skal tilsås med lucerne. Metoden erstattes nu ved anv. af renyrkede bakteriekulturer, f. eks. nitrægen.

'podeks (lat.), bagdel.

pode'stå (lat. *po'testas* magt), de ty. kejseres repræsentanter i Ital.s byer i middelalderen, senere en art borgmestre; som sådanne genoplivet 1926 af Mussolini.

podevoks, luft- og vandtæt blanding af harpiks, voks, bæg, talg o. l., der anv. ved podning for at beskytte særladerne mod udtørring osv.

'po'dium (lat., af gr. *pus* fod), 1) kejserens og stormændenes balkon i det rom. amfiteater; 2) *mus.*, dirigentplads.

'Podkarpatskå 'Rus (cech: Karpato-Risli.), cech. navn på Karpato-Ukraine.

Pod'la'sien, po. *Pod'lasie*, landskab i Po. ml. Bug og øvre Narew.

Podmokly [podmøkli], ty. *Bodenbach*, by i N-Cechy ved Elben; ca. 20 000 indb. Grænsestation.

podning, 1) *bot.*, operation, hvorved to plantedele bringes til sammenvoksning; knopodning (okulation) sker i reglen i aug., barkpodning først i maj og kopulation i det tidlige forår; (se ill.); 2) *bakt.*, o verføring af mikroorganismer t. ny t substrat; 3) *med.*, udtagelse af prøver til bakt. undersøgelse (f. eks. fra svælglet).

podningskimmere, planteindvid, der er fremkommet som knop på grænsen ml.

Edgar Allan Poe. Raymond Poincaré.

ædelris og grundstamme og derved består af begge arters celler. F. eks. Adams guldreng og tjørnemispel.

podol- (gr. *puis*, gen. *podos* fod), fod-.
podofyl'lin, harpikser, udvundet af *Podophyllum peltatum* L., stærkt virkende afføringsmiddel. Anv. til udv. behandl. af kondylomer.

podola'tri' (*podol-* + *latri*), foddrykelse, f. eks. at kysse pavens fødder el. tøjler.

Po'do'lien, landskabet ml. øvre Bug og Dnjestr, Ukraine.

Podolsk [pa'dolsk], by i RSFSR, Sovj., Sf.Moskva; 72 000 indb. (1939). Industri.

Podophyllum [-Tyl-], slægt af berberisfam., flerårige urter med båndformet delte blade. Et par arter dyrkes som pryplanter.

podsol [pot'sol] (russ.), bleggrå jordbund, der er udbredt i N-Eur., navnlig udpræget i sandede egne. Jordbundsprofiet består øverst af et tørveagtigt lag, derunder af udvasket blegsand, derunder af al og nederst uforandret undergrund.

Poe [po:], *Edgar Allan* (1809-49), amer. digter, som ved sin raffinerede og morbide poesi øvede indflydelse på den eur. symbolism og ved sin novellekunst foregreb kriminalgenren. *Tamerlane and Other Poems* (1827), *Poems* (1831), *Tales of the Crotesque and Arabesque* (1839), *The Raven* (1845), *Vludalene* (1847). Oversat til da. (Portræt).

po'e'm (lat. fra gr.), digt.

po'e'si' (lat. *poesis*, af gr. *poiein* skabe), digtekunst, digtning; digterværk; digterisk følelse, fantasi; stemningsvækkende egenskaber el. præg.

po'e't (lat.), digter (ofte ironisk).

po'e'tik (gr.), læren om poesien, digtekunstens system, en del af æstetikken. Grl. af Aristoteles (4. årh. f. Kr.), på hvis kun delvis bevarede p Horats' »Ars poetica« (1. årh. f. Kr.) hviler. Dette af stor bet. for italienerne Scaligers lat. p 1561 og for den fr. klassicismes hovedskikkelse inden for p. Boileau (17. årh.). Bl. talr. forf., som i 18.-20. årh. har beskæftiget sig med p. har Goethe og Schiller vistnok øvet større indflydelse end de strenge systematikere.

poet laureate [p'oi:t 'lɑ:rɪeɪt] (eng., af lat. *poeta laureatus* laurbærkronet digter), off. eng. hofdigtter. Med Ben Jonson, (udn. 1617) har der i alt været 17 (bl. a. Dryden, Wordsworth og Tennyson); siden 1930 er John Masefield p. Udnavnelsen, der opr. forpligtede til kongelig hyldest- og festdigte, ledsages af en årlig pengegave.

pogeskole, skole (indført 1856) for børn under 9 år, med ueksamineret lærerinde.

Podning. 1 okulation (B det indsatte øje), 2-4 barkpodning, 5-7 kopulation.

Fra 1937 afløses de eksisterende pogeskolerelevanter efterh. af forskolelærereinder.

PoggioBracciolini [p'od:3obr'ɑ:tJo'ʎini:], *Francesco* (1380-1459), ital. humanist; skrev på latin sine komiske *Facetie* (udg. 1470), der senere blev benyttet af La Fontaine.

po'gro'm (russ. ødelæggelse), jødeforfølgelse; udtrykket hidrører fra de blodige forfølgelser i Rusl. fra 1881 og i beg. af 20. årh.

Pohjan Lahti [p'ofjun 'latti], fi. navn på Bottniska viken.

Pohjanmaa [po'janmo:], sv. *Osterbotten*, f. landskab, omfatter den nordl. og mellemste del af landet, delt ml. lenene Lappi, Oulu og Vaasa.

poi ['poi:] (ital.), *mas.*, siden, derefter.

poikilo- (gr. *poikilos* broget), foranderlig, veksellende.

poikilo'ter'me (*poikilo-* + *-terme*) kaldes dyr, hvis legemstem., svinger m. omgivelsens (koldblødede).

poilu [pwa'ʎi] (fr., egl. håret, skægget), fr. infanterist.

Poincaré [pwækɑ're], *Henri* (1854-1912), fr. matematiker og filosof. Foruden fremragende arbejder inden for den rene og den anvendte matematik har han udg. mere populære værker om de eksakte videnskabers grundlag og dertil knyttede filos. spørgsmål. Han udformede en art konventionalisme, if. hvilken de mat. og fys. grundsaetninger er vedtægter, der implicite definerer de i dem indeholdte begreber. Hævede en moderat intuitionisme i matematikken.

Poincaré [pwækɑ're], *Raymond* (1860-1934), fr. politiker. F. i Lorraine, sagsfører; skarpt ty.fjendtlig; moderat republikaner. Førstemin. 1912-13; præsident 1913-20. Gik ind for krigen 1914; måtte 1917, da P-s uven Clemenceau blev førstemin., opgve det meste af sin indflydelse. Ønskede Tyrskl. uskadeliggjort een gang for alle, krævede efter 1920 Versailles-traktaten opfyldt til sidste bogstav. Førstemin. 1922-24, gennemførte Ruhr-besættelsen 1923. Dannede 1926 nyt. samlingsreg., stabiliserede francen, gik af 1929. Udg. memoirer og dagbøger (*Au service de la France*, 1926-33). (Portræt).

point [po'æ>7] (fr., af lat. *punctum* punkt), beregningsenhed i spil el. sportskampe el. ved karaktergivning, p de vue [pw'æ'dvy] (fr.), synspunkt.

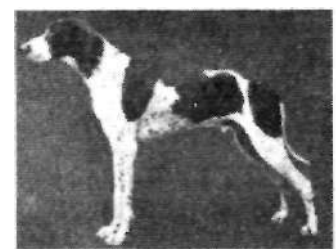
Point Barrow [pɑint 'bɑro:(:)], Alaskas nordligste punkt (71° 23' n. br.); militærstation.

point de Venise [pw'ɑ de vo'ni:z] (fr.: Venezia-broderi), de ældste kendte, syede kniplinger. Der fandtes reticella fra 17. årh., den reliefknipling, hvorfra baldryr stammer, og rosaline-kniplinger fra 16. årh., med et net af træde, udsændt på pergament. Mønstrerne er hovedsagelig barokke tunge, smukke blomsterranker. Industrien gik til grunde, da Frankr. efterlygnede p omkr. 1800.

pointe [po'ɛʃi:t] (fr., egl. spids), vittig bemærkning el. indfald; brod; kernepunkt; poin'te're [po'æ'te:re], fremhæve, markere.

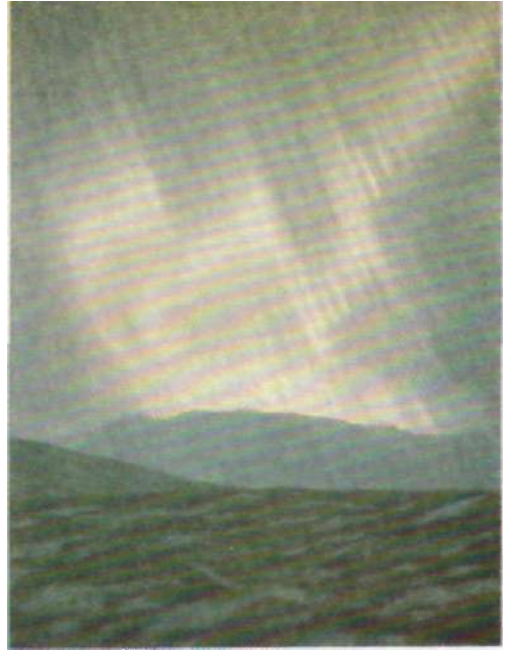
Pointe-Noire [pwɛ'ta 'nwa:r], havneby i Fr. Ækvatorialaf.; jernbane til Brazzaville.

pointer ['pɑinta] (eng.), korthåret jagthunderace; anv. som stående hund til

jagt på fuglevildt. Opr. ital., men navnlig udviklet i Engl., hvorfra den er kommet til Danm.

POLARLYS

Reproduktion efter malerier af *Harald Moltke*, malede 1899 i Akureyri i Island, a, b og c viser udpræget strålet struktur, b og c tillige »tæpper« og »bånd«, d gengiver en halv »krone«.

pointillisme [poæ'tilism] (fr. *pointiller* punktere) el. *neopressionisme*, en retning i billedkunst, der opstod i Frankr. og byggede på impressionismen; p søgte at give et stærkere indtryk af lys og luft ved at påsætte farverne ublandede i små prikker, som på afstand gav den tilsigtede helhedsvirkning. p er i fr. kunst repr. v. malere som Signac og Seurat.

point lace [p'aint 4æis] (eng.), syet knipling, hvor mods. de finere kniplinger mønstrefigurerne laves af maskinvævede bånd, der forbindes ved forsk. kniplingssting.

points [po'æi/], betegn. for alle syede kniplinger.

pointsløb [po'er;-], cykkelløb, hvor der gives 3, 2 og 1 points til henh. nr. 1, 2 og 3, hver-gang feltet passerer.

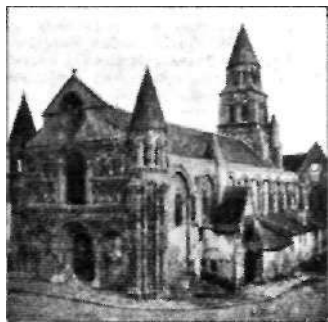
Poiré [pwa're], *Emanuel* (1858-1909), fr. karikaturlægger, f. i Moskva. Kendt under navnet *Caran d'Ache*. Medarb. ved »Figaro«. Soldater-typer.

Poiret [pwa'ræ], *Paul* (f. 1879), parisisk modekunstner. Prægede klædedragtens udvikl. i 1920erne.

poise [pwa:z] (efter den fr. mediciner Jean Louis *Poiseuille* (1799-1869)), enhed for viskositet = 1 dyn pr. sek. pr. cm².

PoissonefTekt [pwa:sj] (påvist af den fr. mat. S. D. *Poisson* (1781-1840)), den virkning, der er medvirkende til, at et højredrejende projektil i sin bane driver af til højre for skudplanet. Den skyldes, at projektilet ligesom triller (til højre) på den under projektilet værende forøretede luft (luftpudd) hidrørende fra projektillets flad.

Poitiers [pwa'tje], fr. by i dept. Vienne; 49 000 indb. (1946). Mange gi. bygninger. Delvis omgivet af bymur. Handel med

Poitiers. Notre Dame la Grande.

landbrugsprodukter. Univ. (grl. 1436). Ved P slog Chiodovech 507 vestgoterne, KarlMartel 732 araberne og englænderne 1356 Johan den Gode af Frankr.

Pointou [pwa'tu], fr. landskab omkr. Poitiers.

po'ka'l (ilaX *boc'cale*, af gr. *bavkalis*), stort drikkekar på fod, af ædle metaller el. senere, af glas el. porcelæn. Fra Renæssance-tiden findes kostbare p udført i fineste guldsmedekunst. De største p kaldtes kredenser; en lavsp kaldtes velkomst. (111. se guldsmedekunst).

po'ka'lturne'ring el. *cup-turnering*, turnering i hvilken nederlag udelukker videre deltagelse.

pokalturnering, KBU's, Kbh.s Boldspil-Unions cup-turnering, stiftet 1910. Til 1946 spillet ml. de 8 stærkeste kbh. klubber, fra 1947 ml. alle hovedstadens klubber.

poker (da. [p'o-], eng. [pouka] (eng.), hasardkortsplil med mange variationer. I alm. får hver deltager 5 kort, som han kan bytte med indtil 5 nye, hvorefter spillerne byder på deres kort. Den, som har den højeste kombination, har vundet. Kombinationernes rækkefølge er: Et par, to par, trilling, straight, flush, fuldt hus, firling, straight flush og royal straight flush. p giver rig anledning til at bluffe, idet man ved udbydningen kan give modspillerne indtryk af at sidde med stærkere kortkombinationer, end man i virkeligheden har, hvorfor det er " af stor bet. at kunne beherske sin mimik.

'pokkenhol't (*pokker* + nty. *holt* træ) (p brugtes mod syfilis (pokker)), veddet af et lille i S-Amer. og Vestindien voksende træ (Guajacum officinale). Veddet er hårdt, tungt og uspalteligt, anv. til maskinlejer (bl. a. i skibsbyggn. til foring i stævnrørtes lejer), værktøj m. m. Dansk p er veddet af guldrejn (Laburnum vulgare), bruges til drejerarbejder, målestokke, knivskafter o. l.

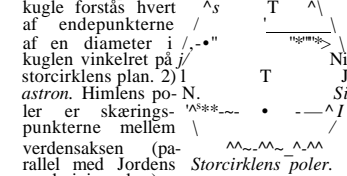
pokker (lånt fra ty.), egl. byld, høvelse o. l. Bruges i ældre tid bl. a. om syfilis og, især i talesproget, som en mildere betegn. for djævelen.

Po'krøvsk [pa'krøfisk], titl. navn på byen

Engels, Sovj. Pokrovskij [pa'krøfskij], *Mihail* (1868-1932), sovj. historiker. Bolsjevik 1905, landflygtig 1908-17. I sine fremstill. af Rusl.s hist. søgte P marxistisk omvurdering; udg. russ. dokumenter om 1. Verdenskrig. P-s historisyn kritiseredes fra omkr. 1935 skarpt af sovj. historikere som skematiserende.

poku'le're (ty., af lat. *poculum* bæger), drikke vin; svire.

pol (gr. *polos* akse), 1) mat. Ved p for en storcirkel på en kugle forstås hvert af endepunkterne

af en diameter i kuglen vinkelret på storcirkelns plan. 2) astron. Himlens po-N. l'er er skæringspunkterne mellem verdensaksen (parallel med Jordens omdrejningsakse) og himmelkuglen. De ligger fast under himlens tilsyneladende omdrejning fra 0 mod V. 3) fys., a) hvert af de punkter af en magnet, der er angrebs-punkter for resultatant af de virkende kræfter; b) hver af en elektricitetskildes to klemskruer. 4) geogr. Jordens poler er endepunkterne af Jordens omdrejnings-akse, henh. N- og S-p.

-'po'l (gr. *polis* by), -by. Pola [pola], ital. navn på den jugoslav. by Pula.

po'la'bisk, vestslav. sprog, uddød i 17. årh., taltes i Hannover (v. Elben).

po'la'r- (nylat. *polaris*, af gr. *polos* akse), pol-, især jordpol(s).

polarcirkel, d. s. s. polarkreds.

polardyr, dyrearter, der særlig er tilpasset livet i egne omkr. polerne, p er for en væs. def knyttet til kysterne. For landdyrenes vedk. er p hyppigt hvide, enten hele året el. om vinteren.

polarekspeditioner, se nordpolar- og sydpolarekspeditioner.

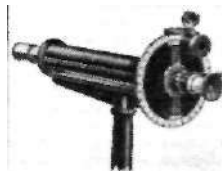
polareskimoer, Thuledistriktets eskimoer, NV-Grøn.

polarfrent, *meteor*. Forskellen ml. luftens høje temp. under lavere bredder og lave temp. under højere bredder udjævnes ved, at luften fra de lavere bredder strømmer mod N (på den nordl. halvkugle), og luften fra polarmråderne mod S. Disse bevægelser omdannes p. gr. af Jordens rotation til S-vestl., henh. N-østl. bevægelser. Der opstår herved områder under middelbredderne, hvor de to luftstrømme flyder langs hverandre. Grænsen kan være ret skarp og kaldes da p. p. er, p. gr. af vekselvirkningen ml. de to slags luft, ofte anledning til nedbør, blæst, storm m. m.

polarfølgen el. *polarskevansen*, et antal stjerner nær himlens nordpol, hvis lysstyrke er bestemt med stor nøjagtighed, så at stjernerne kan tjene som standardstjerner ved astrofotometriske målinger.

polarihare, d. s. s. snehare.

polari'me'ter (nylat. *polaris* vedrørende polerne + *meter*), apparat til måling af drejningen af polarisationsplanet for lys, der passerer optisk aktive stoffer, p består af to Nicols prismes, hvoraf det ene tjener som polarisator, der polariserer lyset, og den anden som analytator, der kan drejes om sin længdeakse, indtil lyset forsvinder. Ml. prismerne indskydes det aktive stof, f. eks. en opløsning i et glasrør, der er lukket for enderne med plane glasplader. Drejningen kan da aflæses på

Polarimeter.

analytators delekreds, p anv. bl. a. i industrien til koncentrationsbestemmelse af sukkeropløsninger.

polarisation (ant. p. lins dreje), en ensretning af lysbølgerne, hvorved de elektr. kræfter i bølgen kun svinger i et bestemt plan. Lys fra en alm. lysgiver indeholder svingninger i alle retninger vinkelret på strålen, men kan polariseres ved tilbagekastning fra en glasplade under en sådan indfaldsvinkel, at den tilbagekastede og den brudte stråle står vinkelret på hinanden (Brewsters lov, opdaget af den skotske fys. Sir David Brewster (1781-1868)). Denne vinkel er ca. 56° for glas, men afhænger af brydningsforholdet. Den tilbagekastede stråle er da polariseret med svingningsretning vinkelret på indfaldsplanet, hvilket kan påvises ved fornyet tilbagekastning fra en anden glasplade under samme indfaldsvinkel, idet der kun vil tilbagekastes lys, hvis dennes indfaldsplan er parallel med den første, medens der intet tilbagekastes, hvis pladen drejes 90° om stråleretningen. På denne måde opdagedes p 1808 af den fr. fys. Malus (1775-1812). Også ved dobbeltbrydning bliver lys polariseret, idet de dannede to stråler er polariseret med svingningsretninger vinkelret på hinanden, hvilket udnyttes i Nicols prismes i polarimetre. p kan også optræde ved andre arter af elektromagnetisk stråling som radiobølger og røntgenstråler.

polarisation, elektrolytisk, see elektrolytisk p.

polarisationsfiltre tjener til at polarisere gennemfaldende lys v. hj. af det dobbeltbrydende stof herapatit. p anv. ved fotografiering, idet de anbragt foran objektivet kan fjerne generende reflekteret lys fra objektet, da reflekteret lys er polariseret i større el. mindre grad. p kan også anv. til forhindring af automobillysters blænding, når de anbringes foran lygter og i briller.

polarisationsmikroskop, mikroskop til iagttagelse med polariseret lys.

polari'sator, den del af et polarimeter, der gør lyset polariseret.

polari'te't (gr. *polein* dreje), 1) drejning el. hældning mod en pol; 2) det af have 2 mods. poler el. 2 vekselvirkende mods. egenskaber.

polarklima, klimaet i de polare zoner, d. v. s. de egne, hvor varmeste måneds normaltemp. er mindre end 10° C.

polarkreds el. *polarcirkel*, den nordl., henh. sydl. parallelcirkel på Jorden med 66/2° nordl., henh. sydl. br.

polarlände, fællesbetegn. for nordpolar-lande og Antarktis.

polari'ly's el. *nordlys* (*Aurorabore'alis*), lysfænomener, der undertiden ses på nattehimlen under de højere bredder, såvel på den nordl. som på den sydl. halvkugle (sydlys, Aurora australis), p viser sig som en oftest gulgrøn, undertiden rød el. purpurfarvet lysning, der kan have en helt diffus karakter, men lejlighedsvis er ordnet i lange, ret skarpt afgrænsede striber; disse kan være ordnede i knipper og giver da sommetider indtrykket af store tæpper el. draperier, der hænger og bølger i luften; gæs stribernes retning lige mod iagttageren, spredes de ved perspektivet ud over en stor del af himlen og får derved karakter af ribberne i en kuppel; dette p kaldes en krone, p befinder sig i højder over 100 km, som regel 100-150 km, men det er observeret så højt som 1000-1200 km, p er af samme natur som lyset i belysningsrør (neon og argon lys) og frembringes ved elektr. udladninger fra Solen ind i atmosfærens højeste lag. At p væs.

kun forekommer under de højere bredder, skyldes Jordens magnetisme. Stærke **p** vanskeliggør ofte radiotelegrafering, fordi de forandrer den elektr. lednings- evne i de høje luftlag. (Hertil farvetavle).

polarnat, det fænomen N f. den nordl. og S f. den sydl. polarkreds, at solen hele døgn et ikke kommer over horisonten i en del af vinterhalvåret. Den egl. p. uden spor af dagslys, indtræffer, når solen hele døgn et er mere end 18° under horisonten. Dette forudsætter, at stedet ligger højst 5^{1/2}°⁸⁰ fra polen.

polaro'gra'f, app., der fotografisk registrerer strømstyrkens ændringer ved gradvis stigning afspændingen under elektrolyse. Opf. af den cech. kemiker Jaroslav Heyrovsky (f. 1890). Anv. til måling af katodiske elektrodeprocesser, reduktion af organiske forb., ionlægevetje, samtidig kvalitativ og kvantitativ mikroanalyse m. m.

polaro'id (*polarisation + -oid*), polarisationsfilter, opfun det i USA ca. 1934, bestående af ultramikroskopiske, ensrettede herapatitkrystaller, indlejret i en celluloidhinde.

2 polaroidfilter, der slukker lyset.

polarpil (*'Salix polkris*), en lille krybbende buskformet pileart med ovale, helrandede blade. Arktiske områder, f. eks. i det nordl. Skand.

polarræv (*Alopex lagom*), forholdsvis

lille ræveart, forekommer i en sortblå og en hvid varietet. Arktiske egne, Skand.s højfjelde. Stor bet. som pelsdyr.

Polarstjernen el. *Nordstjernen*, stjernen α i Lille Bjørn, står ca. 1° fra himlens nordpol.

polarrøm, polæring i luften el. havet. Kommer fra polaregnene, rettet mod ækvator.

polartorsk (*'Gadus 'saida*), lille torskart, der forekommer i arktiske have.

polarrær-ekspeditioner udsendes af de forsk. lande i forud aftalte tidsrum til polarområder for at fremskaffe meteor., jordmagnetiske og andre geofys. observationer. Der har været to polarrær: 1882-83 og 1932-33.

'polbe'n, elektr., d. s. s. polkerne.

polder [potdar], holl. betegn. for et indiget marskområde (= Koog).

poldistance. Et himmelleghes **p** er dets vinkelafstand fra himlens N-pol, lig komplementet til deklinationen.

pole [poul] (eng: stang), eng. længdemål, d. s. s. rod.

polem-(gr./>ø/«ioiokrìg), vedr. krig el. strid. **polemarch** [-mark] (*polem- + -arch*), athensk arkont for krigsførelsen.

pole'mik (*polem-*), ordstrid, pennefejde; polemi'se' re, deltage i pennefejde.

Polen, po.: *Rzeczpospolita* [rætDpso'polita] *'Polska*, stat (republik) i det østl. Mellem- eur.: 311 700 km²; 23 900 000 indb. (1948). 1939: 389 000 km² med 35 090 000 indb. (1945 afstod P 181 473 km² til Sovj. og indlemmede 102 853 km² af Tyskl. 0 f. Oder). Største byer (1946): Lodz, Warszawa (hovedstad), Krakow og Poznan. - **Terræn**. Kysten mod Østersøen er en udligningskyst med tanger og store og små strandsøer bl. a. ved havnene Szczecin (Stettin), Gdynia og Gdansk (Danzig). Et stykke inden for kysten strækker sig den brede Baltiske Ryg (morænelandskab fra sidste istid). Mod S ligger Polens fladeste landskab bestående af Ø-V-gående sandede flodsletter med

mellemliggende, mere frugtbare bakke- øer og spredte moræneflader. S for en linie over Wrocław (Breslau)-Lódz-Lublin hæver store dele sig over 200 m (højst er Lysa Gora (Lysogory) 611 m). Jordbun- den består især mod S og SØ af sortjord. P-s grænse udgøres af brud bjergene Sudeterne (1509 m) og de unge foldebjerg- e Karpaterne (2663 m i Tatra). P-s hoved- floder er Odra (Oder) og Wisla (Weichsel), der begge er sejlbare for mindre skibe og lægtære. De er forbundet via Warta, Notec (Netze) og en kanal ved Bydgoszcz. (Kort se Mellemuropa (under Tyskl.).)

Klimaet er temp. fastlandsklima (Warszawa: Jan. -i 3,6°, juli 18,9°; årl. nedbør 54 cm). - **Plantevækst**. P ligger i lavskovbæltet og 1/2-er skovdækket (isæt bjergene og de sandede flodsletter, hvor fyr og gran er vigtigere end løvtræer).

Befolkning. Af de nuv. 23,9 mill. indb. lever 18,6 mill. i områder, der var po. før 1939. Folketætheden i det gi. P var 89 pr. km², mod 73 i det nuv. P beboes nu næsten kun af polakker, medens der i 1939 var ca. 14% ukrainere, 10% jøder (udryddet af nazisterne på nær ca. 80 000) og 3% hviderussere. 1945-47 fjernedes 4,3 mill. tyskere fra P. - **Reli- gion**. 95% af befolkn. er kat. (67% i 1939). - **Mønt**: 1 zloty = 100 groszy. **Mål og vægt**: Metersystemet. - **Erhverv**. Landbruget er hovederhvervet og beskæftiger 1/4 af befolkn. Antallet af små- brug forøges stærkt ved udstykning. I 1945 var 55% opdyrket, 1,2% haver, 13,6% vedvarende græs. Der dyrkes rug, havre, hvede og byg samt sukkerroer, foderoer, majs, græs, hamp, hør, frugt- træer og vin. 1946 høstedes 0,67 mill. t hvede, 3 mill. t rug, 0,68 mill. t byg, 0,9 mill. t havre, 15 mill. t kartofler og 13 mill. t sukkerroer. 1946 var der 1,8 mill. heste, 4 mill. stk. hornkvæg, 0,8 mill. får, 2,9 mill. svin og 0,6 mill. geder. Skovarea- let i 1945 var 22,1% af arealet. Mine- driften leverer kul, olie, stensalt o. a. salt samt jern- o. a. malm. Kul udvin- des i Slask (Schlesien) (1948: 70,2 mill. t); eksport af kul og koks 1948: 26 mill. t. Stensalt udvindes i Wieliczka og Bochnia, begge i Slask. I Slask udvindes desuden jern-, bly- og zinkmalm. I 1947 produce- redes 0,9 mill. t råjern og 1,6 mill. t stål.

Katowice og Nowy Chorzow har de stør- ste højovnsanlæg. Med tilgangen af de tidl. ty. byer Beuthen, Hindenburg og Gleiwitz (po. henh. Bytom, Zabrze og Gliwice) er jernindustriens kapacitet yderligere forøget. Industrien har gode baser i landets landbrugsvarer, kul, malm og salt. Vigtigst er tekstil-, jern- og fødevarerindustrien. Industriens indek- s var 1948: 153 (1937 = 100). - **Trafik**: I 1945 fandtes 27 000 km jernbane. Han- delsflådens tonnage var i 1947 på ialt 134 000 BRT. - **Forfatning**. 20. 2. 1947 antog nyalgt sejm en foreløbig forfatn.; lovgiv. magt hos folkevalgt forsaml. (sejm), uden for hvis korte samlinger reg. m. visse begrænsninger selv kan udstede dekretter. Et statsråd på 5 medl. skal godkende alle love og kan give finans- loven gyldighed, hvis sejm ikke vil vedtage den. 8. 3. vedtoges menneske- retlighedsreklar. - **Hæren**. Alm. værne- pligt fra 18. leveår. Første tjenestetid under fanerne 2 år, derefter overfør, til reserve og landstorm med kortere gen- indkaldelser. Forsvarets genopbygning er ikke endt. - **Kirken**. Ca. 95% kat., ca. 3% protestanter. 1945 opsignede regerin- gen konkordatet med Rom. - **Skolevæsen**. Folkeskolen er obligatorisk for børn fra 7-13 år. Der findes 5 statsuniversiteter 2 tekniske højskoler.

Historie. Første kendte hersker var hertug Mieszko af Piasternes slægt, som erobrede Slask (Schlesien) og antog kristendommen. Hans søn, Boleslaw I. (d. 1025), tog kongenavn og oprettede arkebispedømmet i Gniezno (Gnesen). I den flg. tid var P oftest delt ml. fl. fyrster, og Slask og Vespommern gi. tabt for Polen. 1320 samlede hertugen af Krakow, Wladyslaw I. Lokietek, dog atter P; hans søn, Kasimir 3. (d. 1370), erobrede Mazovien og Galizien og grl. 1364 univ. i

Krakow. Med ham uddøde Piasterne; hans nevo, Ludvig den Store af Ungarn, blev konge af P. og efter hans død hans datter Jadwiga (Hedvig), der ægtede hertug Jagiello af Litauen (Wladyslaw 2.) 1386, hvorved de to lande forenedes i en personalunion, der gav det mere frem- skredne P overvægt. Jagiello (d. 1434) og hans søn Kasimir 4. (d. 1492) besje- rede Den Tyske Orden (slaget ved Tan- nenberg 1410) og fik ved freden i Toru 1466 Vcstpreussen med Gdansk (Dan'ig), mens Østpreussen blev po. len. Den po. adel havde altid spillet en fremtrædende rolle og truet kongemagten; styrket ved foreningen med den litauiske adel blev den efterhånden ganske overmægtig, især efter at en adelsrigsdag fra 1566 havde tilltaget sig hele lovgivningen. Huset Jagiello uddøde 1572 med Sigismund 2. August; fra 1569 var Polen-Litauen foren- et i realunion. Ved efterlyt. kongevalg svækkede adelen ved sine håndfæs t- ningskrav statsmagten; under Stefan Batory (1575-86) og Sigismund 3. Vasa (1587-1632) udstrakte P sin magt over vestl. Rusl., men 1629 afstodes Livland til Sverige, Karl 10. Gustav af Sv. angreb P 1655, Brandenburg frigjorde Østpreus- sen fra po. lenshøjhed 1657, 1667 måtte P afstå Kijev og Smolensk til Rusl. 1668 abdicerede den sidste Vasa, Johan Kasim- ir. Under Michael Wisniowiecki (1669- 73) og Johan Sobieski (1674-96) fortsat- tes opløsningsprocessen, trods sejr over Tyrkiet. 1697 valgtes kurfyrsten af Sachsen til konge som August 2.; han indvilede P i ny krig m. Sv.: Karl 12. fik Stanislaw Leszczyński valgt til po. konge (1704-09). Efter Augusts død 1733 og arvefølgekrig 1733-35 sejrede somen August 3. over Stanislaw Leszczyrskit; P blev afhængigt af Rusl., Østr. og Preussen. 1764 blev Stanislaw Poniatow- ski konge som russ. vasa; 1772 besatte de 3 nabomagter efter fælles aftale dele af P. Polsk forsøg på reformer og styr- kelse under udnyttelse af preuss.-russ. modsætning 1791 strandede og gav på- skud for 2. og 3. deling 1793 og 1795, hvor P udsleddes. 1807-09 skabte Na- poleon 1. et storhertugdømme Warszawa på grundlag af en del af Preussens og Østrigs ruv; 1815 tilfaldt dette overve- jende Rusl., således at Preussen af det østr. P bevarede Vestpreussen og Poznan, Østr. Galizien. Hvad Rusl. fik 1815, det centrale af opr. Polen, gjordes til konge- rige med egen rigsdag og hær; polakkerne forlangte de tidl. i Rusl. indlemmede om- råder tilknyttet og rejste 1830-31 oprør, der førte til nederlag og russificering; da Alexander 2. efter 1855 forsøgte en mil- dere kurs, rejste polakkerne oprør 1863- 64 og blev atter slået ned. - I Preussen blev po. rejnsning 1848 slået ned. Støttet til den katolske kirke rejste den po. bon- destand en stærk nationalbevægelse, der overvandt energiske forlyskningsforsøg efter 1880. - I Østr. bevarede den po. adel sin magt og var gennemgående loyal mod Habsburg. Da Rusl. brød sammen 1917-18 og Tyskl. ogostr.-Ung. 1918, gen- opstod P, støttet især til Frankr. P fik Poznan, Polske Korridor, en del af Øvre- schlesien (efter afstemning (1921) samt en vis kontrol over Danzig; præsident Pilsudski søgte ekspansion mod 0 ved krig mod Sovj. Efter forbigående neder- lag opnåede Polen 1921 vestl. Hvide- rusl. og Ukraine, med hvideruss. og ukrainsk befolkn. 1920 besatte P trods voldsomme litauiske protester Vilnius (Vilna). 1921 fik P frt forfatn., men 1926 tog Pilsudski magten ved statskup og fastholdt den til sin død 1935. 1934 slut- tede P ikke-angrebspagt m. Tyskl.; for- fatn. blev autoritær; 1938 fik Polen Tésin som sin del af Cechosovakiets opdeling, Marts 1939 rejste Tyskl. probl. Danzig og krævede retigheder i Korri- doren; Polen antog Engl.-Frankr.s tilbud om grænsegaranti, og efter noteveksling og stigende spænding angreb Tyskl. Polen 1. 9. 1939. Efter 3 ugers kamp var po. hær slået; 17. 9. rykkede sovj. styrker ind i P, og 29. 9. aftalles ty.-sovj. deling af P efter en linie Narew-Bug-Przemysl.

Mens po. eksilreg. bestod i London under Sikorski, socialiseredes godserne i sovj. zone; Tyskl. indlemmede Poznan, Korridor og Øvr. Schlesien og bet. dele af det øvr. P (Warthegau) og indrettede resten (Generalguvernementet) som ty. lydstat, hvor polakkerne behandledes som fremmedelement og over 3 mill. poj. myrdedes. Efter ty-sovj. krigsudbrud bortfaldt 1940-delingen; mens Tyskl. besatte resten af P, søgte Sikorski og efter hans død 1943 bondepolitikerne Mikojajczyk som ledere for eksilreg. forståelse m. Sovj., men det strandede på grænseproblemet. 1944, da Sovj.s tropper atter førte krigen ind på tidl. po. territorium, oprettedes po. nationalråd af sovj.-venlige polakker, ledet af Osóbka-Morawski, i Lublin. Eksilreg. forsøgte at rejse polakkerne til selvstændig kamp mod Tyskl., men rejsning i Warszawa aug.-okt. 1944 blev katastrofalt nederlag, idet Sovj. ikke støttede. Efter sovj. erobring af Warszawa jan. 1945 tog Lublin-komiteen dertil og anerkendtes af Sovj. som po. regering. På Jalta-mødet enedes de 3 store magter om at genoprette et **frit**, demokratisk P, Lublin-komiteen skulle udvides m. repræs. f. andre partier og for polakker i udi.; den po.-sovj. grænse skulle følge Curzon-linien (m. små ændr. i P-s favør) og P have erstatn. på ty. bekostn. Juni 1945 indtrådte Mikojajczyk og andre moderate i regeringen i Warszawa, der anerkendtes af Vestmagterne; ved Potsdam-mødet juli-aug. besluttedes, at ty. område 0 f. Oder-Neisse-linien skulle stå under po. admin., undt. nordl. trediedel af Østpreussen (sovj.), men grænsen ansås ikke for definitivt fastlagt. Mens polakker i udi., særlig Sovj., hjemsendtes, udviste tyskere i mængde fra de af P besatte områder. (Okt. 1947, da bortvisningerne var gennemført, meddeltes, at foruden 2 mill., der var flygtet 1945, var 2,3 mill. deporteret; 45 000 krigsfanger skulle senere hjemsendes; ca. 56 000 forblev i P). Folkeafstemn. 1946 godkendte Oder-Neisse-grænsen, socialisering af stortoretagere og ophævelse af senatet. Valg jan. 1947 gav kommunisterne stort flertal sammen m. socialisterne, Bondepartiets venstre fløj og et demokr. parti (samarbejdende v. valget). Samarb. m. Mikojajczyk sprængtes derpå. 1948 fornedes kommunister og socialister i Arbejderpartiet. En socialistisk planøkonomi efter sovj. mønster gennemførtes.

Polens Centrale Industriområde omkring byen Sandomierz ved Wisla, 200 km S E Warszawa, oprettedes ml. 1. og 2. Verdenskrig, i 1939 fandtes over 50 krigsvigtige fabrikker i og omkr. Sandomierz.

po'lenta (ital., af lat. *pollen* fint mel), en slags majsmjæld.

po'le're' (lat. *pulire* glatte), give en overflade glans. Det kan ved metaller gøres ved blanktrykning, men i reglen sker polering ved slibning og pudsmid og med gradvis finere slibe- og pudsmidler. Træ poleres ved påføring af politur og linolie, nærmest en fernisering.

po'le'rer (forvansket af fr. *parleur* taler), egl. den øverste svend, der mæglende ml. mesteren og svendene; mestersvend; formand.

po'le'rskifer, en noget sammenkittet, fint lagdelt diatomjordaflejrning. Anv. pulveriseret til pudsemiddel.

po'le'rsten, værktøj af agat el. blodsten til blanktrykning af metaller.

po'le'rtrömle, roterende trömle, hvori smågenstande skures blanke ved gnidning med hinanden.

po'le'sien (Skovlandet), landskabet i og omkr. Rokitnosumpene, delt ml. Hviderusland og Ukraine- (1920-39 væsentl. polsk).

Polhem [poilhem] (egl. *Polhammer*), *Christopher* (ca. 1661-1751), sv. opfinder. Under sin studietid i Uppsala istandsatte han et kunstur i domkirken og opfandt en mekanisme til at føre malm op af Falungruberne. Bjergværkskollegiet blev opmærksom på ham og han blev udnævnt til bjergmekaniker. I 1699 grl. han et mek.

værksted i Dalarna, hvor han konstr. alle mulige maskiner. P-s opfindelser kan tælles i hundrevis. Han regnes for grundlæggeren af den sv. mekanik.

pol'højde, den synlige himmelpols højde over horisonten. Et steds **p** er lig dets geogr. bredde.

pol'i- (gr. *polis* by, stat), by-, stats-.

polia'nit (gr. *poliainesthai* blive grå), ret sjældent mineral, er en krystallinsk ret hård form for MnO* (mangandioksyd). Stålgrå metalglans, sort pulverfarve.

police [po'li:sa] (ital. *polizza*, af gr. *polyptychon* flerbladet skrift), dokument, hvormed et forsikr.selsk. forpligter sig til en forsikr.ydelse; i p. der udleveres den forsikrede, præciseres dennes og selskabets forpligtelser og rettigheder.

Polichinel(le) [polijinæl], fr. navn på ital. Pulcinella.

Polignac [pMi'njak], *Jules*, Greve af (1780-1847), fr. politiker. Emigrant, knyttet til Karl 10., tilhænger af gr. enevælde. Astrologisk interesseret, idealist uden politikerevner. Førstemin. 1829-30, forsøgte statskup juni 1830; hovedansvar for Julirevolutionen. Fængslet 1830-36.

'poliklinik (poli- • klinik), klinik, hvor ubemidlede kan få gratis lægebehandling.

polio- (gr. *polios* grå), grå-.

poliomye'litis a'cuta (polio- -f myelitis), børnelammelse.

'polis (gr.), opr. borg, senere by, til sidst bystat, d. v. s. en stat med een by som midtpunkt, den mest udbredte statsform i det antikke Grækenland.

po'lijk (af *politisk*), snedig, underfundig.

po'lithureau (fork. f. russ. *poli'tičeskoje by'ro*), vigtigste udvalg f. Sovj.s kommunist, partis centralkomité i alm. omkr. 10 medl. Planlægger partiets politik. Dets formand er siden 1924 Stalin.

Politis [po'litis], N., gr. f. Politis, N. politesse [-tæsa] (fr.), høflighed.

poli'ti' (af *polis*), den samfundsmyndighed, der fører det direkte opsyn med lovenes overholdelse og foretager den fornødne efterforskning af begåede lovovertrædelser. I Danmark var politivæsenet indtil 1938 delt ml. staten og kommunerne. 1. 4. 1938 indførtes et enhedspoliti, ansat af staten. Øverste politimyndighed er justitsmin., der udøver sine beføjelser gnm. rigspolitichefen og politimestrene (i Kbh. politidirektøren). Rigspolitiet omfatter dels ordenspolitiet, hvis opgave det er at opretholde ro og orden i h. t. lovgivn., politivedtægterne o. a. bestemmelser, dels kriminalpolitiet, der efterforsker begåede forbrydelser.

Politietterretninger, *Danske*, et af rigspolitiet udgivet blad, bl. a. indeholdende efterlysninger af forbrydere, samt Kosterbladet.

Politiets Idrætsforening (fork PI), Kbh., stiftet 1920. Dyrker boksning, håndbold og atletik. Mange danmarksmesterskaber. 1948: 1466 aktive og 286 passive medl.

poli'ti'fiska'l, politiembedsmand i Kbh. i 18. årh., underordnet politimesteren.

politiforseelse, mindre lovovertrædelse; afgøres af politiet.

politiforskrifter, de fra øvrigheden udgæede forskrifter ang. forhold af højst forsk. natur, som samfundslivet medfører, f. eks. om færdsel, sundhedsvæsen og brandvæsen.

Politigården i Kbh. (1919-24), påbegyndt af prof. Hack Kampmann (d. 1920), fuldført af sønnen H. J. K. s. m. Aage Rafn, Holger Jacobsen og Anton Frederiksen. Udadtill er bygn. ganske enkel, men mod gårdene og i det indre præges den af en raffineret klassicisme. (111.)

politihunde, hunde til anv. i politiets tjeneste ved patruljering, bevogtning, afspærring og eftersøgning. Som p. anv. oftest schæferhunde, endv. også rottweiler, dobermann pinscher, riesenschnauzer m. ll. p gennemgår speciel afretning. Del skelnes mellem politiets aktive tjenestehunde (i Danmark ca. 1000) og p hos civile førere (i Danmark ca. 1000). De sidstnævnte uddannes ved 43 lokale p-lbreninger, der står under ledelse af Landsforeningen for Polithundesagen i Danmark.

poli'tik (af *polis*), 1) fællesanliggende, hvad der angår styrelsen af byens el. statens anliggender. - 2) de forholdsregler, hvorved man søger at nå bestemt mål (særl. om personer og partier i offentlig anligg.), samt læren herom (f. eks. retspolitik, mods. retsvidenskab); po'litiker, den, der beskæftiger sig aktivt med p.

politikammer, ældre betegn. for den bygning, hvor stedets politimyndighed har til huse.

politikasse, en kasse i hver politikreds uden for Kbh. til hvilke bl. a. visse boder indbetales. Anv. bl. a. til betaling af visse udgifter i forb. m. politivæsenet.

Politiken, da. dagblad (radikalt), Kbh., grl. 1884. V. Hørup red. til 1901. E. Brandes 1901-05, H. Cavling 1905-27, O. Rode 1927-33, V. Koppel 1933-38, derefter N. Hasager. Oplag 1948: 173 000, søndage 295 000. - Politikens Forlag, grl. 1933, udg. hovedsagelig praktiske håndbøger og populærvidenskab.

politikommissær, i Danmark. en Overordnet polititjenestemand, der i Kbh. står i spidsen for en af de kredse, hvori byen er inddelt i politimæssig henseende.

politimester, Danmark. er (bortset fra Kbh.) inddelt i 71 politikredse; i spidsen for hver af disse står en p., der har den selvstændige ledelse af kredsens politi og ansv. for dets arbejde. Han rejser tiltale i sæk, politisager, udfører inden for udskrivningsvæsenet de lægdsforstanderen påhvillende forretninger, opkræver visse offentl. afgifter m. m.

politiret, 1) læren om politi og politiforskrifter; 2) domstol, der dømmer i politisager.

politiråd, ff. retsplejevoven skal der i hver politikreds oprettes et p med politimesteren som formand (i Kbh. politidir.). I rådet sidder repr. for de kommunale myndigheder og polititjenestemænd, p kan fremsætte forslag vedr. kredsens politiforhold og tjenestens udførelse.

Pol'ittis, *Nikolnos* (1872-1942), gr. diplomat og folkerets ekspert. Prof. i Frankrig 1898-1914, udenrigsmin. 1916-20 og 22. min. i Paris 1924-25 og 1927-40.

politisager, sager, i hvilke politimesteren rejser påtale, især sager, hvor straffen ikke kan overstige bøde el. hæfte, for så vidt ikke påtalen i sådanne sager udtrykkelig er henlagt til andre.

politiske forbrydelser, 1) forbrydelser med staten som politisk samfund (statsforbrydelser); 2) forbrydelser, der begås af politiske bevæggrunde.

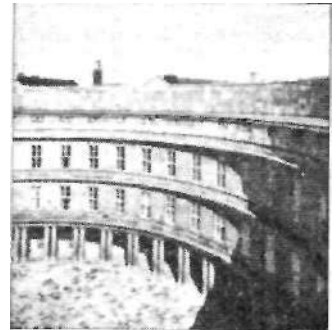
politiske rettigheder, valgret og valgbarhed til polit. forsamlinger i stat og kommune og til dets også adgang til statens embeder; i reglen forbeholdt statens egne borgere.

politisk geografi, den gren af antropogeografien, der behandler stats- og samfundsudviklingen og dennes afhængighed af geogr. faktorer.

politiskilt, mærke, hvormed en politimand kan legitimere sig som sådan.

politisk økonomi, d. s. s. nationaløkonomi.

politistat, statsordning, under hvilken borgerne må finde sig i alle indgreb fra regeringens side, navnlig i deres personlige frihed, uden adgang til beskyttelse ved domstole, der er uafh. af regeringen.

len. Den indre gård.

polititilhold, et af politiet meddelt påleg. hvis overtrædelse medfører strafsansvar. Kan kun meddeles, hvor der i lovgivningen, f. eks. m. h. t. betales og løsgængerpligt til at give oplysning med visse mellemrum om opholdsstedet el. næringsvej, findes særlig hjemmel herfor.

politivedtægt, samling af politiforskrifter. I hver købstad skal der findes en p. på landet kan der **udstedes** en sådan, når amtsrådet fremsætter indstilling herom.

polit'ruv' [pa-j] (fork. f. russ. /rŭ/'fitjeskij n/Aruk'ditel: politisk vejleder), især uden for Sovj. anv. betegn. for politisk kommissær.

polli'tu'r (lat. *politura* afpudsning), opløsning af shellak i sprit til polering af møbler, **p** betegner også den opnåede glans og i overført betydning dannet, belevent væsen.

Polliziano [-tsi'ano], *Angelo* (1454-94), ital. lærd, prof. i Firenze 1480. Renaissanceens fineste tekstkritiker. Ven af Lorenzo de' Medici. Hans tragedie *Orfeo* (1472) er det første verdslige ital. kunstdrama.

'polje (serb: slette), større lavning i karstegn, oftest dannet ved nedskyning som karstfænomæn og med underjordisk afløb for tilstrømmende småfloder. P. gr. af nedskyllet los jord er **p** meget frugtbar. De lavest liggende p. er imidlertid udrykkelige p. gr. af periodiske oversvømmelser.

'polka (cech., egl: polsk kvinde), runddans i 2/4 takt, stammer opr. fra Böhmen, i det 19. årh. vid udbredelse og populær skildsands, indtil den fortrængtes af den mod. dans.

polkerne, den del af magnetpolen på en elektr. maskine el. lign., hvorom magnetspolen er anbragt (jfr. elektromagnet).

Pollajuolo [polai'wso], *Antonio* (1429 (33)-98), ital. billedhugger, maler og guldsmed. Har udført *bronzegravemalerne over paverne Sixtus 4. og Innocens 8.* i Peterskirken i Rom, og i Firenze gruppen *Herkules og Anlius* og et *sølvrelief med Johannes den Døbers fødsel* (i domkirke-museet).

pollaki(s)u'ri' (gr. *pollâkis* ofte + *-uri*), hyppig vandladning.

pollgeme d. s. s. centrosom.

'poll'en (lat: fint mel), *bol.*, støvkorn.

pollenanalyse (*pollen -f analyse*), undersøgelse af tørvs o. a. kvartære jordlags indhold af blomsterstøvkorner (pollen). Disse, navnlig træernes pollen, leverer et udmærket statistisk materiale til belysning af vegetationens vekslen, og der er gennem **p** opnået en fin zooninddeling af sen- og postglacial tid. **p** har endv. vist sig til stor nytte ved datering af arkæologiske fund (især mosefundne oldsager og boldplads).

Pollo'pa's, termohærdnende formstof af urinstof-formaldehyd typen, fremkommer dels i glasklar masse, dels som pressepulver og kan farves; anv. til dåser, lampeskjuler, servicesstel osv.

pollution (lat: besudling), en uvilkaarlig udtømmelse af sæd uden for samlejet, sædv. under søvnen, **p** er et fuldkommen normalt fænomæn, der næppe spiller nogen svækkende rolle. Alm. kræver **p** ikke nogen behandling.

'Pollux, D lat. navn for den ene af de to dioskurer; 2) stjernen & i stjernebilledet Tvillingerne.

'pollux (efter *Pollux* den ene af dioskurerne), cæsiumaluminiumsilikat, farveløst sjældent mineral beslægtet med analcim. Findes s. m. kastor (petalit) i hulrum i granit på Elba. Brudt som cæsiummalm i S-Dakota, Maine; nylig fundet i store masser i Varuratsk i Sv. og ved Okongava ved Karibib, SV-Afr.

'polo (tibetansk *pulu*), et fra Orienten stammende boldspil af struktur som hockey, spilles ti; hest med lille bold, der drives frem af langskafede køller. Banen er en stor græsbane. Der spilles 6x10 min. med 3 min.s pause ml. hver omgang. Hvert hold har 4 spillere, og tempoet er så hårdt, at hver spiller må have flere heste.

Polo ['pslo], *Marco* (ca. 1254 - ca. 1324), venetianer, som fra 1269 gennemrejste

Asien, opholdt sig 17 år hos Kublai Khan, kinesisk embedsmand, hjemvendt via Persien ca. 1295. Dikerede under senere fangenskab erindringer om sine rejser, betydningsfulde som hovedkilde til middelalderens viden om Østasien.

Po'lonia resti'tuta (lat: det genoprettede Polen), navnet på en polsk orden, stiftet 1921. 5 klasser.

po'lo'nium, radioaktivt grundstof, kem. tegn Po, atom-nr. 84, atomvægt 210, opdaget 1898 af Mme. Curie og opkaldt efter hendes fødeland Polen, **p** er det sidste radioaktive led i radiumfamilien, idet det omdannes under a-stråleudsendelse med halveringstiden 140 døgn til bly.

polo'næse (fr. *polonaise* polsk), opr. po. nat. dans i ³/₄, takt med rytmen:

rnrn

Anvendes navnlig ca. 1750-1850 meget i kunstmusikken (Mozart, Beethoven, Kuhlau, Weber, Chopin)

'polostof, bomuldstoff i javabinding.
polreagenspapir, filterpapir, der har været gennemvædet med en opløsning af natriumklorid tilsat lidt fenolfælnen. Ved passage af elektr. strøm vil natriumionerne vandre til den negative pol, hvorfor opløsningen her bliver mere basisk og fenolfælnen rød.

'polska, sv. folkedans i 3-delt takt (stammer opr. fra Polen), som regel i mol.

polisk bank el. *russisk bank* el. *stopkabile*, et 2-mandsspil, der spilles med 2 spil kort.

Polske Korridor, tv. betegn. for området ml. Pommern og Wisla, som 1919 uden afstemning afstodes til Polen. Omtrent lig tidl. preuss. provins *Westpreussen*; i middelalderen under tv. orden, 1446-1772 po. Efter 1919 vojvodiet *Pomorze*, med godt 80 % polakker. Afståelsen af P var det for Tyskl. mest uantagelige punkt i Versaillesfreden; for Polen var det et livsspørgsmål at have adgang til Østersøen. 1939-45 indlemmet i Tyskl.

Polske Legion, po. korps, der under 2. Verdenskrig deltog i kampen på Vestmagnetens side efter Polens underkuelse 1939; vendte sig skarpt mod Sovj., afsløg for en del at vende tilbage til Polen efter krigens ophør. 1946 i Engl. omdannet til po. »ResettlementCorps«, efter at P-s eksistens havde bidraget til eng.-sovj. modsæt. Betegnelsen **p** anvendtes også tidligere om polske styrker, der kæmpede i **andre** lande.

polske tronfølgekrig 1733-35, førtes ml. Frankrig-Spanien, der støttede Stanislaw Leszczyński tronkrav, og Østr.-Rusl., der støttede den 1733 afdøde konge August 2.s søn, Frederik August af Sachsen. Ved freden i Wien 1735 fik sidstnævnte Polen (som August 3.), mens Stanislaw blev hertug af Lorraine. Hertug Frans Stephan af Lorraine, siden g. m. Marie Theresia af Østr., fik løfte på Toscana; Østr. afstod Neapel og Sicilien til de sp. bourboner.

polisk kunst udfolder sig i middelalderen særlig i de sydlige egne omkr. Krakow, hvor påvirkninger fra V, S og O mødes, idet dog de østl. strømninger især gør sig gældende i den folkelige kunst. I nyere tid er østr. og ital. indflydelse dominerende, mens 19. årh.s romantiske historiemaleri er fr. påvirket. Den mod. po. kunst udviser ikke særlig karakteristiske træk, men følger stort set den eur. hovedstrøm.

polisk litteratur trådte sent frem. Middelalderen var næsten helt behersket af lat. sprog og klassiske idealer. Humanismen fortsatte i samme spor, men i 16. årh. beg. polsk at gøre sig gældende som ligeberettiget og sejrende litt. sprog. Mikolaj Rey skaber grundlaget for po. prosa, og med Jan Kochanowski fine lyrik bryder Renaissanceen frem. Det 16. årh. varen polit. og rel. brydningstid. Derefter glider litt. ind i et roligere leje; jesuittens og barokkens tidsalder begynder. Allerede Sarbiewskis litt. teorier tendere stærkt i denne retning, men til fuld udfoldelse kom barokken med Klownicz (1545-1602), Potocki, Kochowskiog

Andrzej Morszyn. I beg. af 18. årh. bryder en ny tid frem med den po. klassicisme, som står helt i den fr. ånds tegn. Efter at Konarskis pædagogiske reformer havde banet vejen for det fr. dannelsesideal, satte en pjeade af begavede komedieforfattere, satirikere, epigrammatikere og elegikere deres brogede præg på tiden. Klassicismen beherskede også efter polens deling åndslivet, men snart blandede sig de første sentimentale toner ind i den litt. melodi, og den »ukrainiske« skole beredte bevist jordbunden for romantismen. Denne bevægelses store navn var lyrikeren og epikeren Adam Mickiewicz; ved siden af ham star Juliusz Stowacki og Zygmunt Krasinski som de førende. Romantikken mandede ud i en konservativ hist. romankunst, der stod i pagt med tidens positivistiske filosofi. Den borgerlige prosaroman kom i forgrunden og banede vejen for Henryk Sienkiewicz. Omkr. årh.skiftet rykkede Det Unge Polen frem med nye kunstneste prosaer. Højt over denne enige front hævdede sig Zeromski med sin mesterlige sprogstil og Reymont med sin poet. naturalisme. Efter 1. Verdenskrig blomstrede lyrikken op, næret af fr. og russ. indflydelse, men også de andre litt. gener, fremfor alt romanen, rykkede frem på bred front. 2. Verdenskrig satte et punktum for denne frugtbare udvikling.

polsko, den del af magnetcplen på en elektr. maskine el. lign., hvorfra hovedfeltet forlader polen.

polisk sprog, sprog tilhørende den vestslav. gruppe og inddelt i 4 dialekter (storpolsk, lillepolsk, slesisk og masurisk). Karakteriseret ved talrige vokalalternationer (o/6, e/ą, ie/ia), konsonantaltemationer af gi. oprindelse (t/c, d/dz, k/c, g/dz, ch/s, k/cz, g/z, ch/sz) og et meget fremskredet mouilleringsystem (s/s, z/z, c/c, v/c, d/dz, n/r, l/l, r/rz), hvilket giver sproget et ejendommeligt grafisk udseende. Akcenten er fast på ordenes næstsidste stavelse. I verbalsystemet spiller aspektet en stor rolle. - Udbredelse: **p** talt 1939 i Polen af % af befolkningen (ca. 24 mill.), udenfor Polen af 3-5 mill.

polspænding, d. s. s. klemspænding.

pol't, ungsvin på 30-60 kg lev. vægt.

Pol'tava [pa-l], by i S-Ukraine, ØSÖ f. Kijev; 130 000 indb. (1939). Jernbaneknudepunkt i frugtbart landbrugsområde; industri. I slaget ved P 1709 sejrede Peter d. St. over Karl 12. Besat af tyskerne 19. 9. 1941-23. 9. 1943.

'polverabend (ty. *polter larm* i *abend* afen), fest i brudgommens hjem aftenen før brylluppet.

'poly- (gr. *polys* megen), fler-, mange-, megen.

polyamider (*poly-* I *amid*), højmolekylære stoffer dannet ved kondensasjon af f. eks. dikarbonyler med diaminer. Mange formerstoffer, bl. a. nylon, er **p**.

polyan'dri' (*poly-* -2- gr. *aner* mand), lovlig anerkendt ægteskabelig forb. ml. en kvinde og fl. mænd; forekommer i få, lidt civiliserede samfund (f. eks. Tibet).

polyar'thritus (*poly-* \- gr. *arthron* led + *-Htis*), betændelse i fl. led samtidig; **p** rheu'matica, gigtefeber.

Po'lybios (2. årh. f. Kr.), gr. historiker. Førtes 167 til Rom som gidsel, blev optaget i Scipios kreds og skrev om Roms ekspansion 264-144 i 40 boger, hvoraf kun 1-5 er fuldstændigt bevaret.

poly'blaster (x x x x, *-blast*), samlebetegn. forenkernede vandceller i betændelsesvæv.

polychæter ['-kæt-] (*poly-* + gr. *chaîtê* hår), d. s. s. børsteorme.

polycyete'mi' [-syte] (*poly-* i *eyt-* l-*trmi*) el. *polycylobli*, forøgelse af antallet af røde blodlegemer i blodet, **p** kan skyldes, at blodets plasmamængde er nedsat, el. **p** kan optræde som en selvstændig sygdom.

polydakty'li' (*poly-* i gr. *ddkrylos* linger), medfødt misdannelse: overtallige fingre el. tær.

Polydeukes ['-dou-j], gr. navn for den ene af de to dioskurer.

polydip'si' (*poly-* I *-dipsi*), sygelig tørst ved suktersyge.

Polydoros (1. årh. f. Kr.), gr. billedhugger, en af mestrene for Laokoongruppen.

poly'e'der (*poly-* + gr. *hédra* flade), lege- me, begrænset af plane polygoner, sidefladerne, $\text{sy} \wedge \wedge \text{T}$ Disse hænger to og to sam- $\text{y} \wedge \wedge \text{T}$ men i p-s kanter, og ka- $\text{y} \wedge \wedge \text{T}$ lerne støder sammen i p-sfc $\wedge \wedge \text{T}$ i hjørner. Prismer, pyrami- $\wedge \wedge \text{T}$ der, de platoniske legemer $\wedge \wedge \text{T}$ er eksempler på p.

polyembryo'ni' (*poly-* + *Polyeder*, gr. *embryon* foster), dan- nelse af fl. kim, embryoner, af eet æg gnm. dennes spaltning. Eenæggede tvil- linge er en form for p. I dyreriget forekommer p som normalt fænomen hos et bæltedyr samt hos visse snyltehepse, hvor der af ægget fremkommer et stort antal larver.

poly'e'ner, kulbrinter med mange dobb.- bindinger, såsom karotin.

poly'agi' (*poly-* 4- *fagi*), abnormt stor appetit.

Poly'femos, i gr. mytol. den stærkeste af kykloperne, søn af Poseidon. Odysseus overlåste og blindede P på hans eneste øje midt i panden og slap derved ud af hans hule. Senere sagt fortæller om P-s kærlighed til nymfen Galeiteia, som elsker hyrden Akis, hvem P dræber.

poly'fo'n (*poly-* + *-fon*), mangestemmig; poly'fo'ni', flerstemmighed, hvor de en- kelte stemmer har selvstændig karakter; modsat homofoni.

Poly'foto, metode til fot. serieoptagelser. Ved P optages 48 billeder på en 13 X 18 cm plade. P anv. især v. portrætfot.

poly'fy'le'tisk (*poly-* + gr. *fyilon* slægt), af magerodet oprindelse; bruges i biol., mods. monofyletisk, om de levende væ- seners oprindelse.

poly'ga'm (*poly-* + *-garn*), som lever i polygami; anv. i bot. om planter med både tvekönnede, hanlige og hunlige blomster.

poly'ga'mi' (*poly-* + *-gami*), lovlig anerkendt ægtekabelig forb. ml. eet individ af det ene køn og fl. individer af det andet køn; især flerkoneri.

poly'globu'li' (*poly-* 4- lat. *globulus* lille kugle) el. *polyvitami*, sygelig forøgelse af de røde blodlegemers antal.

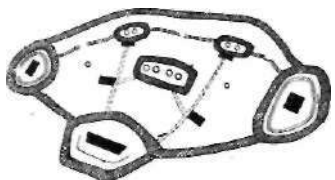
poly'g'lot (*poly-* + gr. *glotta* tunge, sprog), person der taler mange sprog; **p** bøger, bøger hvor teksten er trykt parallelt på flere sprog, f. eks. **p** bibel.

poly'g'lotbibel (*poly-* + gr. *glotta* sprog), bibeludg. på fl. sprog, hvor teksten er anbragt i parallelle spalter for hvert sprog.

Poly'g'no't (gr. *Polygnotos*) fra *Thasos*, gr. maler, oldtidens største, virksom 470-440 f. Kr., især i Athen: *Trojas Undergang*, *Leukippiderne*; i Rom; i Thes- spiai; *Odysseus' Friermord*; i Delfi: *Trojas Undergang*, *Odysseus i Underverdenen*, alle vægmalerier, men P har også malet tavlebilleder. Hans arbejder kun kendt fra gengivelser i samtidens vasemaleri og fra beskrivelser. If. disse arbejdede P med figurne grupper, placerede uper- spektivisk i fl. planer, ofte i bølgte terræn.

poly'go'n (*poly-* + *-gon*), manglekant. En plan **p** er begrænset af liniestykker, siderne, der støder sammen i p-s vinkel- spidser.

polygo'na'lt rids (af *polygon*), nutidens

Polygonalt rids. Gruppebefæstning fra det 20. årh.

fæstningsrids, hvis grave langskydes fra kaponieret på gravbunden.

polygonmåling, metode inden for geodæsi og landmåling, hvor punkterne i trænet tænkes forbundet med rette linier, der danner en polygon. Ved p måles vinklerne ml. forbindelseslinjerne

og længderne af disse. Målingerne ud- føres med teodolit, hvor kredsen hyppigt er delt i 400', samt med stålmelebånd.

Po'lygonum (gr. *polygonos* frugtbar), bot., pileurton.

poly'gy'ni' (*poly-* + gr. *gyné* kvinde), flerkoneri; lovlig anerkendt ægtekabelig forb. ml. een mand og fl. kvinder; er, hvor det forekommer, bl. a. hos de fleste naturfolk, faktisk et privilegium for overklassen.

poly'ha'lit (*poly-* + gr. *hals* salt), *K₂SO₄*, *MgSO₄*, *2CaSO₄*, *2H₂O*, trikrint, lyst mi- neral, der forekommer sammen med sten- salt (Stassfurt).

poly'his' tor (*poly-* + gr. *histor* kender), person der er kyndig i mange viden- skaber.

Poly'hymnia (*poly-* + gr. *hymnos* sang), i gr. rel. hymnens og pantomimens muse.

Poly'karpos (d. ca. 155), biskop i Smyrna, personlig discipel af apostlen Johannes; meget indflydelsesrig i Lilleasien, et brev af P er bevaret; hans martyrakt er en af de interessanteste.

Poly'kleitos (da. *Poly'kle't*) fra *Argos*, gr. billedhugger, virksom ca. 455-420 f. Kr. Af hans værker, mest bronzeitatuer af atleter, er adskillige bevaret i rom. marmorkopier, bl. a. *Diskoforos* (diskos- bærereren), *Doryforos* (spydbærereren), *Diadumenos* (atlet, der binder sejrbandet om panden), *amazon* til Artemistemplet i Efesos. P gnm. førte bruddet med den strenge frontalitet og indførte den forskudte ligevægt, hvorved legemets vægt lagdes på figs ene ben i et om naturlig gang mindende stillingsmotiv. P skal have forfattet et skrift *Kanon om den ideale mandsfigur*. (111. se tavlen Antik Billedhuggerkunst).

Poly'kleitos den yngre (4. årh. f. Kr.), gr. billedhugger og arkitekt, byggede *rundtemplet og teatret i Epidaurus*.

poly'kondensation, sædv. anv. betegn. for kondensationspolymerisation.

Poly'kykrates (gr. *Poly'krd'tés*) (d. 532 f. Kr.), tyrans på Samos, som han gjorde til bet. sømagt; beskyttede kunst og litt.; dræbt af perserne. For ikke at vække gudernes misundelse kastede P, if. sagnet, sin kostbare ring i vandet, men den fandtes kort tid efter i en fisks bug. Hans ven, ægypterkongen Amasis, opspogde ham da sit venkab, fordi han så, at guderne ønskede P-s undergang.

poly'kro'm (*poly-* + *-krom*), manganfarvet; modsat monokrom; poly'kro'mi', farve- lægning i mange farver, f. eks. i antik skulptur og arkitektur.

poly'me're (*poly-* + *-mer*) kaldes 1) i *biol.* egenskaber, der i deres arvegang bestemmes af fl. ens virkende gener; 2) *kern.* forbindelser, der har samme procentiske sammensætning, men forsk. molekylvægt; f. eks. er acetylen, *C₂H₂*, og benzol, *C₆H₆*, p. - Tilsvarende subst: *polyme'ri'*.

polymerisation, kern. proces, ved hvilken et vist antal ens molekyler (grund- molekyler, monomere) ved gensidig re- aktion opbygger et større molekyle (en dimer, trimer, polymer, højpolymer, superpolymer forbindelse) med samme procentisk sammensætning, som den mono- mere. Man sonder ml. additionsp., der er betinget af, at de monomere indeholder dobbeltbindinger, og kondensa- tionsp. (polykondensation), hvor de monomere forener sig under fraspaltning af lavmolekylære forb. såsom vand, amoniak, svovlbriente osv. I teknikken spiller stoffer med en sådan opbygning en stor rolle, f. eks. kautsjuk, bomuld (cellulose), æggehvide og stoffer og de syntetisk fremst. Formstoffer (s. d.).

polymety'le'ner, betegn. for mættede kulbrinter, der er opbyggede som ringe af metylengrupper, f. eks. cykloheksan *C₆H₁₂*. Til de nøjere led i denne række hører bl. a. lugtstoffet i muskus.

polymor'fi' (*poly-* + *-morfi*), 1) *kern.*, evnen hos et stof til at kunne krystallisere i fl. forsk. krystalformer; 2) *biol.*, d. s. s. polymorfisme.

polymor'fisme (*poly-* + *-morfi*) el. *poly- mor'fi'*, *biol.*, det forhold, at samme art forekommer i fl. forsk. former, f. eks.

arbejdere, droner og dronninger hos honningbien.

Poly'neikes, gr. søhelt, søn af Oidipus. P og broderen Eteokles stredes om herre- dømmet i Theben efter faderens død (syv mod Theben) og faldt i kamp mod hinanden.

Poly'ne'sien (*poly-* + gr. *nésos* ø), de mange grupper af småøer i Stillehavet, 0 f. Melanesien og Mikronesien. Tonga- øerne ligger på Austr.-s fastlandsskrænt, de øvrige er oceaniske. Hawaii har dog haft forb. med Arner. Alle øer er meget små, vulkanske el. koralløer.

poly'ne'siere, indfødte i Polynesien, til- hører den europide racegruppe; karakteristisk er ret lys hudfarve, sort, lokket hår, brune øjne, kortskallethed, kraftig skægvekst; sproget tilhører den malayo- polynesiske sprogæt. Agerbrug er hoveder- hverv (taro, yams, batat, kokos, brod- frugt), pottemageri ukendt undt. • på Paskøen. Dragt (dænkede) af bark- tøj og bast. • er kendt som dristige sø- farere, hvis kanoer har befaret vide strækninger af Stillehavet; ved disses hjælp er også indvandringen sket, for- modentlig fra Indonesien.

poly'ne'siske sprog, gruppe af de ma- layo-polynesiske sprog.

polyneu'ritis (*poly-* + gr. *neuron* nerve + *-itis*), form for nervebetændelse.

poly'nomium (*poly-* + gr. *nomos* regel), flerleddet størrelse. Ved et **p** i een (fl.) variabel forstås en sum afled, hvor hvert led er et produkt af et givet tal og en potens af den variable (potenser af de variable). Et **p** kaldes også en hel rati- onal funktion. Ved graden af et **p** i een variabel forstås eksponenten i den høj- este potens, hvori den variable fore- kommer. For at bestemme graden af et **p** i fl. variable adderes i hvert enkelt led potensekspONENTERNE for de variable; den største af disse summer er p-s grad.

poly'o'pi' (*poly-* + *-opi*), symptom ved øjensygdomme; viser sig ved at en enkelt genstand ses som 3 el. flere.

poly'yp (*poly-* + gr. *pus* fod), 1) *zool.*, tidl. anv. betegn. for forsk. i vandet levende stråleformede dyr med fang- arme el. lign. vedhæng (goplernes fast- siddende stadier, søstjerner osv.), nu d. s. s. polypdyr; 2) *med.*, stillet svulst.

poly'ypdyr (*Coelente'rata*), række af hvir-velløse dyr. Består kun af to cellerag, der omgiver en armhule; gat mangler. Imellem de to cellerag kan der være ud- viklet et veludviklet gelélag. P har ofte udviklet nådelceller. Iøvrigt findes mu- skel-, kirtel-, nerve- og sansceller. Adsk. p udsonder et skelet af kalk. Forplanter sig dels knøttet, dels ved knopskydning. Generationsskifte forekommer. Med få undt. forekommer alle p i havet. Hertil gopler, koraller og ribbegopler.

poly'ype'tider (*poly-* + *peptid*), kondensa- tionsprodukt af fl. molekyler amino- syrer. Jfr. peptider.

poly'yper (*poly-* + gr. *pus* fod), populær betegn. for adenoide vegetationer.

Poly'perchon [-kan], makedonsk rigs- forstuder 319-16 f. Kr., fordrevet af Kassander.

poly'plo'id (*poly-* 4- *-ploid*) kaldes en planteart, hvor kromosomtallet er større end det normale for vedk. art.

Poly'lypterus (*poly-* + gr. *pteron* vinge), d. s. s. bikir.

poly'ry'tmik, *mus.*, samtidig anv. af fl. af hinanden uafhængige rytmer.

'polysakkari'd (*poly-* + *sakkari'd*), kul- hydrat af formelen *(C₆H₁₀O₅)_n*, hvor størrelsen af *n* varierer. Til p hører stivelse og cellulose (*n* for sidstnævnte = ca. 2000).

poly'sper'mi' (*poly-* + gr. *sperma* sæd), overbefrugtning, indtrængen af fl. end en sædcelle i ægget ved befrugtningen. Må ikke forveksles med polyembryoni.

'polysulfider dannes, når svovl opløses i en sulfidopløsning, p-opløsningen indeholder ionerne *S₂* til *S₅*.

'polysy'llogisme, række sammenkædede syllogismer, endende i en enkelt kon- klusion.

poly'syndeton el. *polysyn'dese* (gr. *poly- syndetos* mangfoldt forbundet), retorisk

og poet. figur. bestående i påfaldende rigelig brug af sideordningsbindeord (navnlig »og«) ml. leddene i en oprensning; mods. asyndeton.

polysyntetiske sprog (poly- + gr. *synthēnē* sammenstille), d. s. s. inkorporerende sprog.

polyteisme (poly- + gr. *theos* gud), dyrkelsen af mange guder, mods. monotheisme; distinktionen er nu rel.-hist. ude af brug.

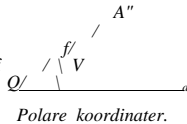
polyteknikum (poly- 4- gr. *lechnē* kunst), opr. teknisk højskole med videnskabelig undervisning; således endnu i Danmark; på de fleste andre sprog dog nu betegnet, for en anstalt af noget lavere rang.

Polytekniske Læreanstalt, Den, Danmarks Tekniske Højskole, højere læreanstalt i Kbh. til udd. af civilingeniører, grl. 1829. Fik egen bygning 1890, udvidet 1929 og flg. år. 4 studie- retninger: maskin-, elektro-, bygnings- og kemiingeniører. Studietid ca. 4½ år. 1916 indførtes den tekn. doktorgrad. 1. 1. 1949: 54 lærere, deraf 40 prof., 3 docenter og 11 lektorer; 2060 studenter.

polytonalitet (poly- f tone), samtidig anv. af fl. tonearter.

polyuri (poly- f -uri), udtømmelse af en for rigelig mængde urin i døgn.

polære koordinater (af pol). Når der i planen er givet et punkt O og en fra O udgående halvlinje *a*, kan beliggenheden af et vilkårligt punkt *P* i planen bestemmes ved afstanden *r* fra O til *P* og vinklen *v* fra *a* til liniestykket *OP*. Man kalder da *r* og *v* for punktet *P*.

Pomaceæ [-sæ], bot., kernefrugtfamilien. pomade (fr. *pommade*, af lat. *ponum* æble), blød salve, oftest til kosmetisk brug. Opr. fremst. af svinefedt og æbler; nu især af rensede og parfumerede faste fedtstoffer, der ikke let bliver harske.

Pombal [pomb'bal], *Sebastião*, markis af (1699-1782), portug. politiker. 1750-77 ledende minister; oplyst enevælde, yderst hårdhændet. Genopbyggede Lisboa efter jordskælv 1755, fordrev jesuiterne 1759.

pome'ra'nian, ganske lille spidshund, vist opr. ital.

pome'ran's (nylat. *Pomum aurantium* guldblæ), frugten af et til slægten *Citrus* hørende træ (*Citrus aurantium* subsp. *amara*); træet menes at være vildtvoksende i Himalayaegnen. Frugten ligner appelsin. Den aromatiske skal og frugtkødet bruges til orangemarmelade. Af skallen fremstilles likøressens, f. eks. til curacao.

pomeransblomstolie, vellugtende olie af orangeblomster.

pomeransfugl (*Churadrius morinellus*), lille, højnordisk brokflugt; navn efter farven; træffes på træk i Jylland.

pomeransolie, let bitter olie, presset af skallen af bitre, umodne oranger. Anv. bl. a. som smagskorrigens.

po'merium (post + lat. *moerum* bag muren), det gi. Roms juridiske bygrænse.

Pommard [po'ma:ri], en bourgogne-vin fra P i Ø-Frankr.

Pommer, *Erich* (f. 1889), ty. filmproducent. Kom til filmen 1908 og virkede 1922-33 som leder af Ufas filmproduktion. Efter nazismens magtovertagelse beskæftiget som producent i Engl. og Amer.

Pomme'rellen, ty. navn på Pomorze. Pommern, til 1945 preuss. provins på begge sider af Oder. - *Historie*. P er et gi. vendisk fyrstendømme, kristnet og gradvis fortrykket fra 12. årh. Efter den gi. hertugslægts uddøen 1637 tilfaldt Forpommern, Stettin og Odermunden 1648 Sverige, mens resten af Bagpommern gik til Brandenburg. 1720 vandt Preussen det østl. Forpommern til Peene, resten 1815. Efter russ. erobring febr.-marts 1945 kom Bagpommern (til Oder, m. Stettin) under polsk admin. (Pomorze); Forpommern blev del af Mecklenburg-Vorpommern.

Pommersches Haff [poma:riss 'hof], andet navn på Stettiner Haff.

pommersk fyr, fyrretræ, der stammer fra Polen og Schlesien; p er harpiksrigt og varigt, fås i store dimensioner og bruges til vand- og brobygning, jernbanesvejer og langt husbygningstømmer.

pommes frites [pom'frit] (fr; stegte kartofler), tynde, fedtkogte kartoffelskiver, »franske kartofler«.

pommes sautées [pom so'te] (fr.), kogte, smørbrunede kartoffelskiver.

pommes soufflées [psm su'fle] (fr.), fedtkogte, opblærede kartoffelskiver el. -stænger.

porno- (lat. *ponum* træfrugt), træfrugt, især æble.

pomolo'gi' (pomolo- + -logi), læren om træ- og buskfrugt, p i snævrere bet., systematisk p, er læren om de dyrkede sorter af frugttræer og frugtbuske.

Po'mona (lat. *ponum* træfrugt), i rom. rel. gudinde for have dyrkning, frugtavl.

Pomona [po'mouns] el. *Mainland*, den største af Orkney Øerne.

Pomorze [pD'mosa], ty. *Pomme'rellen*, po. admin. område omt. svarende til den tidl. Po. Korridor; P Zachodnie [za'fodnjæ] (po; Vestpommern), po. provins med hovedstaden Szczecin.

Pomotou, fr. stavemåde for Paumotu.

pom'p (gr. *pompe* optog), ydre, iøjnefaldende pragt; pòm'p'os, storslået, prægtig.

pompadour [papa'du:r], fin damepose af silke, opkaldt efter Ludvig 15.s elskerinde Madame P.

Pompadour [p5pa'du:r], *Jeanne Antoinette Poisson*, Marquise de (1721-64), Ludvig 15.s elskerinde. Havde det meste af magten i Frankrig efter 1745; fremmed kunst og litteratur; mod jesuiterne; bevarede L. 15.s gunst til sin død, selv om kærlighedsforholdet ophørte. (Portræt).

Pompadour-rødt, en i Sévres 1757 opfundet farve »rose de Pompadour«, der som dekorfationsfarve dominerede sévresporcelænet i dets ældste periode.

pompe'Jan'sk stil, stilen i vægmalerier fra det gamle Pompeji, hidrørende fra ca. 4 perioder inden for ca. 200 år indtil Pompejis ødelæggelse; rig ornamentik omfattende figur-, arkit., genre- og landskabsmotiver.

Pom'peji, ital. *Pompei*, oldtidsby i Campanien, 20 km SØ f. Neapel v. foden af Vesuv. Grl. af sammitter, i 6.-5. årh. f. Kr. under etruskerne, 290 f. Kr. under romerne, 80 f. Kr. rom. militærkoloni. 63 e. Kr. ramt af jordskælv, 79 begravet.

Vagmaleri fra Casa dei Vetti, Pompeji

v. Vesuvus udbrud. Udgravninger beg. i 18. årh. Over halvdelen af byen nu frilagt. P var en udpræget handels- og industriby m. ca. 15 000 indb., om-

Atrium, tablinum og peristyl i Casa dei Capitei figurati, Pompeji.

Mme. de Pompadour. Pompejus.

givet af fæstningsmur m. porte. De offentlige bygninger ligger omkring de to torve: Forum civile (m. kommunale kontorer, basilikaen, Apollon-templet, Jupiter-templet, slagtehus o. a.) og Forum triangulare (m. dorisk tempel fra 6.-5. årh. f. Kr.), i hvis nærhed der findes to teatre, gladiatorkaserner. Isis-tempel o. a. Hovedinteressen knytter sig til privathusene, deres indretning og vægmalerier. De betydeligste bl. disse er fundet i en stor rigmandsvilla (Villa Item el. Villa dei Misteri) v. vejen til Herculaneum.

Pom'pejus, rom. patricierslægt. Gnaeus P Stråbo, d. 87 f. Kr., udmærkede sig i Forbundsøllekrigen. - Gnaeus P Magnus (106-48 f. Kr.) (søn af foreg.), rom. statsmand, sluttede sig 83 til Sulla, slog Carbo på Sicilien, dæmpede Lepidus' oprør 77, Sertorius' 76-72, omstyrtede Sulla's forfatn. som konsul 70, slog søværterne i Middelhavet 67 og Mithridates 66-63, indgik 60 l. triumvirat m. Crassus og Cæsar og ægtede Cæsars datter Julia, konsul igen 55 og 52, da han forsonede sig med senatspartiet og vendte sig mod Cæsar, mod hvem han 49 kæmpede i borgerkrig, hvor han tabte slaget v. Farsalos og myrdedes i Ægypten på flugten. (Portræt). - Af hans sønner Gnaeus P og Sextus P faldt Gnaeus 45 f. Kr. mod Cæsar ved Munda; Sextus besatte derefter Sicilien, hvor han holdt sig, til han 36 blev slået af Agrippa; flygtede til Lilleasien, hvor Antonius dræbte ham.

Pom'pejus-søjlen, gængs, men urigtig betegnet, f. rom. monument i Alexandria, rejst af statholderen Postumus ca. 300 e. Kr.

'pompelmus (holl.) (*Citrus decumana*) hører til citrusfam. Frugterne kan veje indtil 10 kg. Frugtskallen kandiseres (sukat).

pompon [p'o'po?]; (fr., af lat. *pompa* pompøs), kugle- el. pæreformet mærke i mil. hue. Den var til pyrd og ved forsk. farve kendetegn for afdelinger m. m.

Pomponazzi [-'næ:si], *Pietro* (1462-1524), ital. filosof. Hævdede verdensfornuftens evighed, men bestred de individuelle sjæles uddødelighed. Determinist og forløber for moderne psyk.

po'm'poso (ital.), mus., pompøs, statelig.

Ponape [p'o:næ:pæ], største ø bl. Carollinerne; små vulkaner med fælles voldrev, 892 m h.; 375 km.; ca. 12 000 indb.

Ponce [p'o'nse], havneby på S-kysten af Puerto Rico; 72 000 indb. (1947).

ponceau [p'o'nso] (fr; valmue), fællesbetegn. for talr. røde og orange sure uddfarvestoffer (azofarvestoffer).

Poncelet [p'j'slæ], *Jean Victor* (1788-1867), fr. matematiker og officer. Med værket *Traité des Propriétés Projectives des Figures* (1822) grl. han den projektive geometri.

poncering [p'o:'se-] (fr. *ponce* pimpsten), afslibning m. pimpsten.

Ponchielli [p'o:ki:li:], *Amilcare* (1834-86), ital. operakomponist til bl. a. *La Gioconda* (1876). Skrev 1882 *Garibaldi-hymnen*.

poncho [p'o:tja] (sp., opr. araukansk), klædningsstykke, et firkantet stk. stof m. hul i midten til hovedet.

pondera bi'lier (lat. *pondus* vægt), vejelige stoller, materielle genstande, mods. imponderabilier; po'nd'o'ra'bel, vejelig, materiel.

Pondichéry [p'xiije:ri], 1) fr. koloni på Forindiens Østkyst S f. Madras; 291 km²;

205 000 indb. (1941); fr. fra 1674. 2) Hovedstad i 1); 53 000 indb. (1941).

'**pondus** (lat.), vægt, eftertryk, myndighed, værdighed.

Pongau ['po:ngau], alpelandskab i Østr. omkr. Enns-dalen.

pongé [pã'se] (fr.), silketøj, eur. efterligning af japon.

'**Pongo de Manseriche** [-'ritjæ], strøm-snævring i Amazonas kildeløft Maranon, NØ-Peru; herfra (174 m o. h.) er Amazonas sejlbar.

Poniatowski [-'tof-j, po. adelsfamilie. Stanislaw P (1732-98), konge af Polen 1764-95, se Stanislaw. - Hans brodersøn, Jozef Antoni P (1763-1813) kæmpede russerne 1791-95, sluttede sig 1806 til Napoleon, krigsmin. i storhertugdømmet Warszawa, faldt ved Leipzig. Rytterstatue af Thorvaldsen[^]

pons (lat: bro), anal., hjernebroen. Afsnit af hjernens bagreste nederste parti.

Pons [põ:s], Lily (f. 1904), fr. operasangerinde (lyrisk sopran). Beg. som varieté-sangerinde i Paris, senere knyttet til Metropolitan Operaen i New York (siden 1931). Har indspillet film.

Ponsard [põ:sa:r], Francois (1814-67), fr. dram. forfatter; fik 1843 succes ved den klass. tragedie *Lucrèce* hos et publikum, der var træt af det romantiske drama.

pons asinorum (lat: æslenes bro), opr. betygn. for et diagram til udfindinge af en syllogismes mellembegreb, senere for enhver relativt let prøve.

Ponsby [põnsbi], Arthur A. W. H., (1930) - 1. Baron of *Shulbreds* (1871-1946), brit. politiker. Fra 1894 i diplomati. Pacifist, brød m. det liberale parti v. udbrud, af 1. Verdenskrig; i Underhuset 1908-18 (liberal) og 1922-30 (Labour). Understatsek. i udenrigsmin. 1924 (min. MacDonald), hvor P udarbejdede et forslag til aftale m. Sovj. (afvist af Parlamentet), 1931-35 oppositionsleder i Overhuset.

Ponson du Terrail [põ'ss dytæ'ra:ij], Pierre-Alex is (1829-71), fr. romanforfatter; kendt for sine spændende *Rocamboldo-romaner*.

Ponta Delgada [põnta ftæl'gaSa], portug. by på SãoMiguel bl. Azorerne; Azorerne hovedby; 21 000 indb. (1940).

Pont-à-Mousson [põtamu'sS], fr. by ved Mosel; 10 000 indb. (1946). Bet. metal- og maskinindustri.

Pontano, Giovanni (1426-1503), ital. humanist og digter. Stifter af det pontanske akad. i Napoli. Skrev elegier på lat.

Ponte, Lorenzo da, se da Ponte.

Pontecorvo, ital. by midt ml. Rom og Napoli. Til 1860 paveligt fyrstendømme 1806-10 under Bernadotte, derefter under Murat. Begge slægter fyrster af P.

'**Ponte Molle** (ital.), d. s. s. Milviske Kr.

Pontevedra ['ftedra], bv i NV-Span.; 37 000 indb. (1940).

Pontiac ['pantiäk], industriby i Michigan, USA, 40 km NV f. Detroit; '67 000 indb. (1940).

Pontiac ['pantiäk] (d. 1769), indianerhøvding, franskmændenes forbundsfælle i kolonikrigen 1755-63, søgte siden at samle ottawerne ni. fl. stammer til samtidig hovedangreb på de eng. forter, men standsedes v. belejring af Detroit.

ponticello [-'Uæl:õ] (ital: lille bro), stolen på strygeinstrumenter; tal **p** betegner, at bun skal føres tæt ved stolen.

'**pontifex** (lat: pons bro i 'facere gøre), i rom. rel. det ældste navn for præst, hidrørende fra Pons subclivus, den ældste bro over Tiberen, hvortil præsterne var embedsmæssigt knyttede; medlem af Roms øverste præsteskab, hvis formand hed **p** maximus, **p** maximus var rom. kejser til tid Diocletian; nu pavetitel.

pontificale (lat. *pontifex* biskop), liturgisk håndbog, der fastlægger den kat. biskops sakramentale og juridiske funktioner; nugældende **p** er fra 1888.

pontificalmesse (lat. *pontifex* biskop), messe, der celebreres af en biskop.

pontifika't (lat. *pontifex* (*maximus*) paven), 1) paveværdighed; 2) en paves regeringstid.

Pon'ti'nskeMark, tidl. *Pontinske Sumpe*, 750 km² stort ital. kystområde, ca. 70

Clara Pontoppidan.

Erik Pontoppidan.

Henrik Pontoppidan.

Alexander Pope.

km SØ f. Rom; tidl. sumpet og usundt; forgæves afvandsforsøg af rom. kejserne og paver, siden 1929 drænet, nu stærkt udstykket agerland. Hovedby: Littoria.

Pon'ti'nske Sumpe, tidl. navn for den Pontinske Mark.

Pon'ti'nske Øer, ital. *Isole Ponziane* ['izolepõnsi'one], ital. øgruppe i Det Tyrrenske Hav 100 km v f. Napoli; 10 km², deraf Ponzia 7,7 km²; ca. 7000 indb.

'**Pon'tiske Bjerge**, en række bjergkæder i Lilleasien langs Sortehavets S-kyst; højest mod 0 (3400 m). Stejl N-skråning.

'**Pontius**, Paul du Pont, kaldet P (1603-58), flamsk kobberstikker. Elev af L. Vorsterman. Har med fuldendt teknik udf. stik efter Rubens og van Dycks værker.

Pont Neuf [põ'nõf] (fr. nybro), ældste af nuvæ. broer over Seinen i Paris (1578-1606), m. Henrik 4.s rytterstatue.

ponto (sp. *punto* es), i 'hombree det rode es, når rødt er trumf.

ponton (pDNT) (fr., af lat. *pons* bro), brobåd (jfr. *pontonbro*).

pontonbro, bro, bestående af en række tætliggende pontoner, hvorpå brobanen hviler, **p** kan udføres med et svingparti, således at skibe kan passere, **p** anv. mest militært, men også, hvor der kun er let trafik.

pontonflyvemaskine, søflyvemaskine.

forsynet med et understel monteret een el. to pontoner til start og landing på søen.

Pon'toppidan, Clara, f. Rasmussen (f. 1883), da. skuespillerinde. Udd. v. Den Kgl. Ballet; deb. 1901 i skuespil, 1905 til Dagmartheater, 1914-17 på Alexandrateatret (nu Alléscenen), 1925 til Det Kgl. Teater, hvor hun har udviklet sig til en af de største karakter-skuespillerinder i da. teater (Caroline) Mathilde i »En Dag på Hirschholm Slot«, Salome i Kaj Munks »En Idealist«, titelrollen i Kjeld Abells »Anna Sophie Hedvig«, Magdelone i »Jean de France«, den mod., tragiske moderskikkelse i Sønderbys »En Kvinde er Overflødig« o. m. a.). Udg. 1949 sine erindringer *Et Liv - Mange Liv*. (Portræt).

Pon'toppidan, Erik, den ældste (1616-78), da. teolog og sprogforsker. *Hans Grammatica Danica* (1668) er den ældste da. gramm. Fra 1673 biskop i Trondhjem.

Pon'toppidan, Erik (1698-1764), da. videnskabsmand og biskop. Efter udenlandsrejser præst på Als 1723-34; hofpræst 1735, biskop i Bergen 1747. P var en receptiv ånd; opr. pietist, efterhånden påvirket af oplysningen. Hans katekismus (1737) blev afgørende for kristendomundervisningen i Danmark og No, i 18. og tid dels 19. årh. Hans salmebog (1740) optog Brorsons salmer. Ydede fremragende samlerværker på hist.s., kirkehist.s., topografiens (*Den Danske Atlas* 1763-64) og folkloristikens område (*Det danske Sprogs Skiebne udi Sønder-Jylland* 1745). (Portræt).

Pon'toppidan, Hendrik (1814-1901), da. forretningsmand. Købmand i Hamburg

fra 1841, oparbejdede stor forretning i tilknytning til Westenholz, finansierede jysk omsætning m. Hamburg. Ramt af likviditetsvanskeligheder ved krisen 1857, hvilket truede en række da. debitorer alvorligt, hvorfor det i sig selv sunde firma reddedes ved lån fra statskassen og nationalbanken. Ejede fra 1872 Konstantinsborg v. Århus, fremtrædende landmand, støttede hedesagen.

Pon'toppidan, Henrik (1857-1943), da. forfatter. Præsteson. Efter realeksamen 1873 polyt. studier i Kbh., afbrudt 1879 under afsluttende eks. Som højskolelærer hos broderen Morten P i N-Sjælland debuterede han 1881 med fortællingsaml. *Stakkede Vinger*; s. å. g. m. en bondedige; skilt 1892 og g. m.-embedsmandsdragt. Disse oplevelser spores, stærkt objektiveret, i romanen *Det Forjættede Land* (1891-95), bl. de forudgående noveller mærkes især saml. *Landsbybilleder* (1883) og *Fra Hytterne* (1887), væsentlig præget af harme over den jordløse landalmues kår, samt *Skyer* (1890), omhandlende provisorietiden. Som forstuder til *Det Forjættede Land* står *Isbjørnen* (1887) og *Natur* (1890). Derimod peger den ironisk stemte eventsyraml. *Kroniker* (1890) og en række småromaner fra de fl. år. *Den Gamle Adam* (1894), *Nattevagt* (1894), *Højsang* (1896) m. fl. nærmest frem mod romanen *Lykke-Par* (1898-1904), mens nogle småromaner 1905-08 (bl. a. *Borgmester Hoecq* og *Hustru* (1905), *Det Store Spøgelse* og *Den Kongelige Gæst*) ved deres angststemning forbereder dommedagsromanerne *De Dødes Rige* (1912-16) og *Mands Hammer* (1927). P-s 3 kæmperomaner opfattes ofte som hist. Danmarksskildringer, spændende fra ca. 1875 til ca. 1910; men forh. til de hist. kendsgerninger bliver stedse mere frit. Realisten P med det gennemsigtige normaldansk er en symbolsk digter med hang til eventyr og myte. Nobelpriis 1917 (s. m. K. Gjellerup). (Portræt).

Pon'toppidan, Knud Børge (1853-1916), da. sindssygelæge, overlæge ved Kunkehosp.s 6. afd., reformerede afd. medg. Overlæge v. Århus Sindssygehosp. 1898-1901. Prof. i retsmed. 1901-1914. Hans udmærkede forelæsnings udkom i fl. bind.

Pon'toppidan, Morten (1851-1931), da. præst, grl. 1878 en grundtvigsk højskole (fra 1880 i Jorlunde ved Slangerup); den gik ind 1891, da P brød med den grundtvigiske teori om trosbekendelsen; blev som fremragende skribent talsmand for et folkekirk. syn.

'**Pontos** (gr. hav), i gr. rel. havet personificeret som guddom.

'**Pontos**, kongerige på Lilleasiens N-kyst 363-63 f. Kr., derefter rom. provins. P-s mægtigste konge var Mitridates 6.

Pontresina l-'zi:na:], kursted i øvre Engadin-dal, Graubunden, Schw., 1800 m o. h.; ca. 1000 indb.

Pontypool [põnti'pu:lj], by i S-Wales NØ f. Cardiff; 42 000 indb. (1948). Jernværker, fabrikation af blik.

Pontypridd [põftli'pri:d] (wal. [põnts'pri:£-]), eng. by i S-Wales, NV f. Cardiff; 39 000 indb. (1948). Kul- og jernminer. Jernindustri (kæder og kabler).

pony [põni] (eng.), lille hurtig hest, der egner sig til ridelæst for børn og meget let kørsel.

pool [pu:] (eng., egl. pulje), konkurrencebegrænsende sammenslutning af erhvervsvirksomheder, navnlig gående ud på deling af overskud el. tab.

Poole [pu:t], havneby ved Engls S-kyst, SV f. Southampton; 80 000 indb. (1948). Eksport af ler til The Potteries.

Poona (eng. 'puma, 'pu:no:J, by i prov. Bombay, Hindustan; 258000 indb. (1941). Jernbanecentrum med alsidig industri. Sæde for Bomboys regering i regntiden.

poop [pu:p], .nov., eng. ord for hytte.

poop-bro-bak skibe, alm. skibstype med tre opbygninger.

Poopo, Lago [pa'o'pa], saltsø (2530 km²) i Bolivia's puna, 3694 m o. h., modtager Rio Desaguadero fra Titicaca-søen og har selv af og til afløb mod SV til saltsumpen Salar de Uyuni.

popcorn ['pɔpkɔ:n] (eng. *pop (out)* smutte (ud) ~com majs), spidskornmajs ristet i stål! trådskruv, hvorved kornene springer op og krænges.

'pope (russ. *pop*), nedsættende betegn. for præst i den ortodokse kirke.

Pope [pɔup], *Alexander* (1688-1744), eng. digter. Den betydeligste repr. f. 18. århs klassicisme i Engl. Af hans værker fremhæves de yndefulde naturdigte *Pastorals* (1709), *Essay on Criticism* (1711), en studie efter franskmændene Boileau's æstetiske afhandling »Art Poétique«, og 1712 det komiske heltedigt *The Rape of the Lock*, P-s indlæg i tidens litt. stidigheder *The Dunciad* (1728) er et hårdt personligt angreb på hans fjender. Endelig det moralske digt *Essay on Man* (1734) og overs. af Iliaden og Odysseen. P-s digtning er udtryk for de klassicistiske idealer, fornuft, harmoni og balance. (Portræt sp. 3597).

Poplar [pɔ'pɔj], den fattigste del af East End, London; 75 000 indb. (1948). Store dokker.

poplin [pɔp'lɛn] (fr. *popeline*), fint, tværribbet, lærredsævvet stof, med fintrådet kæde; skudet er halvt så tæt og oftest af sværere garn. Bomulds-p (trikoline) anv. til skjorter, kangarns-p ti! damekjoler.

Popocatepeltl [-ka'te:], 5452 m h. vulkan i México, 70 km SØ for Mexico City. Kun svag udbrudsvirksomhed i nyere tid.

'Popolo d'Italia, Il (ital. Itals folk), ital. dagblad i Milano, fascismens hovedorgan, grl. 1914 af Mussolini; ophørt.

poppel (*Populus*), alm. anv. navn for asp. **poppelbladbill** (*Lina populii*), lille bladbill, skadelig på poppel.

poppelbuk (*Sa'perda car'charias*), stort træbuk. Larven i poppelstammer; skadelig.

poppelsværmer (*Sme'rinthus 'populii*), aftensværmer. Larven på poppel. Ret alm. i Danm.

Popp-Madsen, Carl (f. 1900), da. jurist. Dr. jur., lektor v. Kbh.s Univ. 1939-45, eksp.sekr. i Justitsmin. 1939-46. Nazist, under besættelsen nøje knyttet t. den tys. ledelse i Danm., K. B. Martinsen, Schalburgkorpset m. m. Højestretsdom 1947: 12 års fængsel.

'Poppo (10 årh.), missionær i Danm.; skal ved jernbyrd have overbevist Harald Blåtand om kristendommens sandhed.

Pop'pæ Sa'bina (d. 65), Neros 2. kejserinde (først g. m. Otho).

Populaire, Le [la pɔpy'læ:r] (fr: den folkelige avis), fr. dagblad, grl. 1917; fra 1920 centralorgan for socialdemokratiet, fra 1921 med L. Blum som polit. red. Nedlagt 1940-44. Oplag 1948: 130 000.

popu'lares (lat: de folkelige), rom. parti-betegnelse for senatsældets modstandere i sen. republik.

populæris'e're (lat. *popularis* folkelig), fremstille et emne i letfattelig form, d. v. s. ud fra lægmandens forudsætninger. -populæris'e'ret, folkeyndest.

popu'la'r klage (lat. *popularis* folkelig). At en forbrzydelse forfølges med en p. betyder, at ethvert medl. af samfundet kan påtale den (mods. de tilf., hvor alene det offentl. el. den forurettede kan rejse sag). Kendes ikke i da. ret. Kendt f. eks. fra Rom og fra Isl. i fristatstiden.

population (lat. *populus* folk, *biol.*, samfund af i alm. fremmedbefrugtede individer af forsk. arveindhold.

populationsgenetik omhandler mods. den alm. individualgenetik de arvelige egenskabers fordeling og de tilsv. geners (allelers) hyppigheder i et samfund (be-

folkning, race). Det kan f. eks. nævnes, at genet for en given recessiv egenskab oftest er mange gange hyppigere, end selve egenskabets hyppighed lader ane. Er denne at finde hos 1% af befolkningen, vil 18% af dens individer bære genet i enkelt dosis. Egenskaber sjældnere end 1/5000 vil ikke længere være jævnt fordelt i befolkningen, men optræder såk. familiebundet til bestemte slægter.

popu'lisme (fr. [pɔpy'lism] (fr. af lat. *populus* folk), fr. litt. retning, der vil skildre det udpræget folkelige. Betydeligste repr. er Dabit, Thérive og Guillooux.

populist-partiet, gr. polit. parti, monarkistisk, yderste højere fløj. Fl. af lederne var modstandere af Metaxas. Bl. nuv. ledere Konstantin Tsaldaris. Fik ved det af EAM boycotted valg marts 1946 610 000 stemmer (af alt I 100 000) og absolut flertal i kamret.

Popu'lonia, etruskisk by på Itals.s vestkyst ud for Elba, nu landsby. Tin- og kobberlejer udnyttedes i oldtiden. Ødelagt af Sulla 82 f. Kr. Rester af den gi. bymur, etruskiske gravfund, rom. ruiner. Udgravet 1903-08 og siden 1927.

'populus (lat.), folk.

popu'læ'r (fr., af lat. *populus* folk), folkelig; lettilgængelig (for bredere kredse); almenkendt og yndet; folkekær.

Poquelin [pa'kɛlt], Molière's fodnavn.

porcelæn [-sa'læn] (fr., fra ital., opr. betegn. f. porcelænssneglen), et keramisk produkt bestående af meget ren kaolin, feldspat og kvarts. Massen knuses og brændes, under brændingen smelter feldspaten og udfylder porerne, således at der fremkommer en glat og glimningsigtskær, p.. der har en høj kaolinprocent, har meget højt smeltepunkt, p angribes af vandholdige alkalier og opløses af alkalisisilikater. Man skelner ml. hårdt og blødt p alt efter den anv. højere el. lavere brændingstem. p uden glasur kaldes for biscuit-p. Et meget modstandsdygtigt p fremstilles med feldspat-kalk-glasur og kaldes jernp; anv. især i sanitetsvarer. Til p-maleri anv. pulveriseret emalje og metaloksyder, der danner farvede silikater med kaolinen, bl. metaloksydfarver dominerer kobaltblåt. Neddybningen i glasuren og den egl. brænding ved 12-1600° foregår efter dekoreringen (underglasurmaleri). Andre farver kan kun anv. oven på glasuren (overglasurmaleri), og derefter brændes igen. Forgylning foregår altid ovenpå glasuren, p kendtes i Kina antagelig allerede for år 1000. Det genopfundes i Sachsen af tyskeren Bottger og fik af ham og plastikeren Kandler i den 1710 grl. fabrik i Meissen en smuk udformning, som dannede forbillet for produktionen i Tyskl. (Hochst, Nymphenburg, Frankenthal, Ludwigsburg, Berlin), Frankr. (Sèvres, Vincennes), Engl. (Chelsea), Sv. (Marieberg) m. fl. I beg. efterhængedes ofte kin. og jap. motiver. I Danm. eksperimenteredes med p-fremstilling i 18. årh. mest af indkaldte teknikere (især franskmænd Fournier); med grl. af Kgl. Porcelæn-fabrik og senere Bing & Grøndahl førtes p-fabr. i Danm. frem til en produktion af stor økon. bet. samtidig med at der holdtes en høj kunstnerisk standard. (Hertil tavle fra Den Kgl. Porcelænsfabrik og Fajancefabrikken Alumina).

porcelænsblomst (*Saxifraga um'hrosa*), art af stenbrækslægten fra Pyrenæerne. Have- og stenhøjsplante.

porcelænsjaspis, en hård, tæt og kompakt bjergart, der opstår ved omdannelse af ler, hvor dette kommer i berøring med frembrzydende lava.

porcelænsjord, da. navn på kaolin. **porcelænssnegle** (*Cy'praea*), forgællensnegle. Ægformet skal, munden en længdespalte m. line lister, spiret ikke synligt; skallen dækket af kappens tilbagebøjede rande, glat, skinnende. Trop. og subtrop. Skallerne anv. undertiden til pynt el. som penge (kauri).

porcelænstårn, betegn. f. fl. kin. pagoder, berømtest vel p. **Nanking**, vist fra ca. 1410, ødelagt under taiping-oprøret, ca. 80 m højt i 9 afsæt, mursten klædt m. fajance.

-pore [pɔ:] (ind. -*pur* [pur]), som sammensætningsled i ind. stednavne = by.

porcebeton, beton, hvis poremængde er øget kunstigt med en forberedning af varmetæthed for øje. Poremængdens forøelse fremkaldes ofte ved at sætte skumdannende stoffer til betonen, når den fremstilles, el. ved at tilsætte stoffer, der udvikler en luftart ved berøring med det basiske støbevand.

porchatte, en lille gruppe af kødede, rørhatlignende, spiselige poresvampe, ofte regnet som en særlig slags (Caloporus); Hyppige i Skandinaviens nåleskove, i Danm. dog meget sjældne. (III. se farvetavle Svampe).

porremetal, porøst metal, fremstillet ved opvarmning af f. eks. hårdtlyt til den eutektiske legering smelter og påfølgende fraslyngning af denne i centrifuge (opfundet af H. I. Hannover 1908).

porer (gr. *pdros* gennemgæng. vej) el. *hudporer*, de fine åbninger, hvorigennem sved- og talgkirtlerne munder på huden.

poresvampe (*Polypora'raceae*) har i reglen flerårig, store, konsol- el. hovformede frugtleger, hos nogle af kødet, hos andre af leder- el. træagtig konsistens. Sporelejet har form af porer, d. v. s. rør, el. labyrinthagtige gange, hvori der frembringes umådelige sporeblandinger. Findes hyppigt på levende træer, stubbe, tømmet. I Danm. over 200 arter, mest rådsvampe. Nogle er meget skadelige for skovbruget, f. eks. rødfordårverven og tøndersvampe. Hussvamp ødelægger træværk i bygninger.

por'fy'r (gr. *porfyra* purpur) kaldes enhver eruptivbjergart, der indeholder større mineraler i en finkornet el. tæt grundmasse; især om dagbjergarter fra ældre geol. perioder.

porfy'ri' (gr. *porfyra* purpur), sygdom af ukendt oprindelse, med mørkerød farvning af urinen, som skyldes uroporfyrin; toksisk p kan ses ved brug af trional el. andre medikamenter.

porfy'ri'n (gr. *porfyra* purpur), heterocyclisk ringssystem indeholdende bl. a. 4 pyrrrolringe, p-skeletet findes i en række fysiol. vigtige farvestoffer, f. eks. klorofyl og hæmatin.

Por'fyrios (ca. 232-304), gr. filosof. Elev af Plotinos. P-s *Indledning til Aristoteles' Kategorier* (Isagoge) blev udgangspunkt for striden ml. middelalderens (begrebs-)realister og nominalister.

por'fy'riske kaldes bjergarter med struktur som porfy.

porfy'rit, 1) til diorit og gabbro svarende porfyriske dagbjergarter fra ældre geol. perioder; 2) væguds, der skal efterligne natursten.

Porfyrogennetos (gr. født i purpur-kammeret, d. v. s. legitimt født), tilnavn til fl. byzantinske kejser.

porfyro'izantinsk (old), ved dynamo-metamorfose omdannede, skifrede glimmerige porfyer.

Porgy og Bess [pɔrgi], opera af G. Gershwin. (Boston 1935, Kbh. 1943).

Pori [pɔri], sv. *Bjoraeborg*, by i SV-Fini., nær Kokemäenjokis udløb; 39 000 overv. fi.talende indb. (1947). Skibbyggeri. Søfar. Grl. 1365.

Porjus [pɔrju:s], sv. kraftværk, 10 km fra Stora Lule ålvs udløb fra Stora Lulevatsten; forsyner de lapplandske malmfelter og Malmbanan med elektr. energi. Byen P har 1176 indb. (1946).

'Porkkala, fi. halvø og til Sovjet på 50 år bortforpætet og befæstet område 40 km SV f. Helsinki; 384 km². De ca. 12 000 indb. evakueredes ved overdragelsen 29. 9. 1944.

pornogra'fi' (gr. *porne* skøge + *-grafi*), usædlig litt. og usædelige billeder.

pornokra'ti' (gr. *porne* skøge i *-krati*), pævedømmet i 10. årh., da Rom var i hænderne på adelen og dens lestsindige kvinder.

porog [pɔ'rɔk] (russ: tærskel), strømsnævring på russ. floder. Dnjeprs p er nu gjort sejlbare v. dæmningen v. Dnjeproges.

pororoça [-raka], den 5 m h. springflodbølge i Amazonas.

porre (lat. *porrum* løg, porre) (*Allium 'porrum*), en, i kultur toårig, løgvæxt

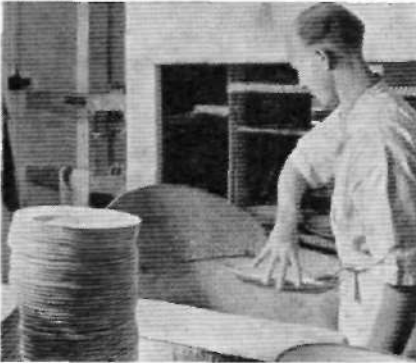
PORCELÆN OG FAJANCE

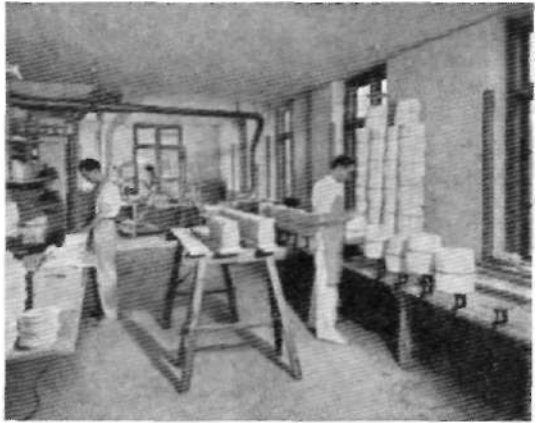
Filterpresse. Slemmeriet.

Drejerstue. En tallerken formes.

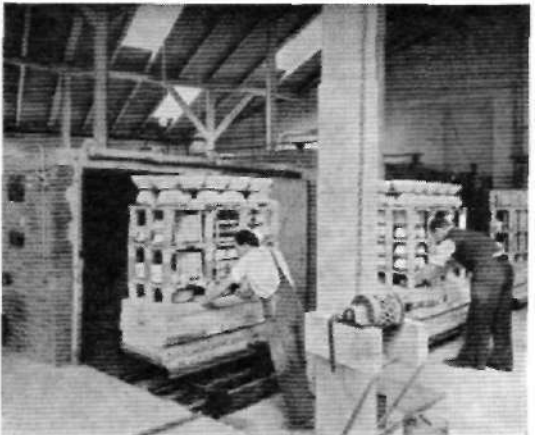
Glasering.

Støbestue på fajancefabrik.

Porcelænsovn.

Tunnelovn for fajance.

fra Middelhavslanternene. Liljefam. Dens lange, næringsfyldte bladskeder, som dannes første år, anv. Afm. kokkenurt.

'Porro'ske operation (efter den ital. læge *E. Porro* (1842-1902)), kejsersnit og samtidig fjernelse af livmoderen.

pors [*My'rica*], bot., små træer el. buske, hvis blade og unge skud har aromatiske kirtler; hører til rakletærerne. Særbo. Mose-p (M. gale) er alm. i Vestjylland lyngmoser; ca. 1 m h. med smalle blade, hvis aromatiske stoffer har været anv. ved ølbrygning.

Porsangerfjord [pør'soTarfjo:r, 'pårsa-iar-], 116 km l. no. fjord i Finnmark.

Porse, *Knud* (d. 1330), da. stormand, blev for sin deltagelse i oprøret mod Christoffer 2. hertug af Halland 1326, g. m. den sv. kongemoder Ingeborg (d. 1361) 1327, hertug af Estland 1329.

Por'sena, etruskerkonger, der 508 f. Kr. forgæves søgte at genoprette monarkiet i Rom.

'Porsgrunn [-grün-], no. købstad (fra 1807), Telemark, ved Skienselvans udløb i Langesundsfjorden; 9000 indb. (1946); porcelænsfabr., No.s Hydros fabriker. Handel og skibsfart. P er endestation på Vestfold- og Bratsbergbanen.

Porsl'id, *Morten P.* (f. 1872), da. botaniker. Bestyrer af »Den Danske Arktiske Station« på Disko 1906-46. Arbejder over grønl. flora og etnografi.

port, søv., udskæring i skibssiden.

'Porta, *Carlo* (1775-1821), ital. digter, som på Milano-dialekt digtede med så meget vid, at han opnåede uhyre popularitet i hele Italien.

'Porta, *Giacomo delta* (1541-1604), ital. arkitekt; elev af Vignola. Fuldendte 1588-90 *Peterskirken's kuppel* efter Michelangelos model. Desuden *Villa Aldobrandini* (nær Frascati) og adsk. springvand i Rom.

'Porta, *Guglielmo della* (ca. 1510-1577), ital. billedhugger. Elev af Michelangelo, Hans hovedværk er *Paul 3.s gravmæle* i Peterskirken i Rom.

Port Adelaide [pört 'ádatæid], austr. forstad og havneby for Adelaide, S. Afst. Eksport af uld, hvede, mel, smør.

port'a'l (mlat. *portale*, af lat. *porta* dør), arkitektonisk udsmykket hovedindgang.

Portal [pört], *Charles Fr.* Algernon. (1946) Viscount of Hungerford (f. 1893), brit. luftmarskal. Deltog i 1. Verdenskrig og havde 1934-35 kommandoen i Aden. 1937-38 i luftmin., 1940 øverstkommand. f. Bomber Command, 1940-46 chef for det eng. luftvåbens generalstab. Deltog i Jalta-konf. febr. 1945.

Portalegre [pört'áleyra], portug. by i prov. Alentejo. 160 km ØNØ f. Lisboa; 12 000 indb. (1940).

portamento [di vore] [-'votje] (ital., egl: bæren (af stemmen)) betegner den ene tones støjfen over i den anden, således at de ikke står skarpt adskilte, men forbindes ved en glidende hen over alle de mellemiggende toner.

Port Arthur, kin. *Lu-shun*, krigshavn på Liao-tung-halvøen. Manchuriet; ca. 3000 indb. Russ. 1898-1905; jap. (efter belejring 1904-05) til 1945; i h. t. traktat af 14. 8. 1945 fælles kin.-sovj. krigshavn i 30 år.

porta'ti'v (lat. *portare* bære), lille transportabel orgel.

port'ato (ital.), *mus.*, båret, med bredt foredrag.

Port Augusta [pört 'á:gasts], by i S.-Austr.; herfra udgår de transkontinentale jernbaner, der forbinder SØ-Austr. med V- og N-Austr.

Port-au-Prince [pört'o'præ:s], republikken Haitis hovedstad, ved dyb bugt på Haitis V-side; ca. 115 000 indb.

Port-aux-Basques [pört'o'båsk, -b'*ç*:sk], havn på Newfoundland's SV-kyst.

Port Chalmers [pört: 'tj<i: maz], Dunedins havneby, New Zealand.

Port Darwin [pört 'd<:win], bugt på N.-Austr.s kyst.

port de voix [pD'r da 'vwa] (fr.), *mus.*, d. s. portamento.

portehaise [pDrta'jæisa] (fr.), bærestol.

Port Elizabeth [pört 'ilizaba>], havneby i Kap-rov. på Afr.s S-kyst; 110 000 indb. (1936). 1946 var der 65 000 eur.

portefeuille [-'føljaj (fr. *porter* bære + *feuille* blad), dokumentmappe, især til cirkulerende embedssager; vekselbeholdning; fagministerpost.

portefeuillevarer, forsk. bogbindermæssigt fremstillede varer, især af leder, f. eks. visitkortbøger, tegneböger, skrivemapper.

portemon'ne (fr. *porter* bære + *monnaie* penge), pengepung.

Porten, egl. *den høje port* (tyrk. *Babüli*), opr. off. tyrk. betegn. for sultanens residens, senere om reg. og især udenrigsmin. i det gi. Tyrki.

portepée [port'epe] (fr. *porter* bære + *épée* sværd), opr. akselskaeft, der bar sværdet; nu en med kvast (knop) udstyret strop, der, fastgjort til officerssablens og skudt op om håndleddet, bærer sablen, hvis den slås af hånden.

porter, eng. [pá:ta] (eng., egl: *porter's ale* øl brygget for dragere), betegn. for nogle mørke ekstraktige ølsorter svarende til stout og ale. p fremst. ved overgæring.

Porter ['pörtar], *Cole* (f. 1892), arner, revy- og schlagerkomponist til bl. a. *Night and Day*, *Begin the Beguine* og *Rosalie*.

Port Fuád [-fwa:d], ægypt. by på Ø-siden af Suez-kanalens N-munding med kanalens tekn. afdelinger. Anlagt 1926.

Port-Glasgow [pört'el<:sgou], skotsk havneby ved Clyde, VNV f. Glasgow; 21 000 indb. (1947). Skibsbyggeri, maskinfabriker.

porthammer, portoverligger af tømmer. **Port Huron** ['part 'hju:sn], by i Michigan, USA, ved Huronsøens afløb. 33 000 indb. (1940). Jernbanetunnel under St. Clairfloden til Sarnia i Canada; (se Kort over Quebec).

'Portia, 1) heltinden i Shakespeares »Købmanden i Venedig«; 2) Brutus' hustru i Shakespeares »Julius Caesar«.

Portici ['pörtifi], sydital. by 8 km SØ f. Napoli nær Herculaneums ruiner; 26 000 indb. (1936).

'porticus (lat.), søjlehal, nu mest: søjlel. pillebæren forhal og indgang.

portier [par'tje] (fr.), portner v. hotel o. l.

portiere [-'tjæ:ra] (fr. *porte* dør), dørforhæng.

portion (lat.), del, andel. portionsfisk, ørred og suder på ca. 100-170 g fra dambrug.

'portio vagi'nalis' uteri (lat. *portio* del, *vaginalis* som hører til skeden, *uteri* livmoderens), den del af livmoderhalsen, der ligger i moderskeden. Her findes moder-munden.

Port Jackson [pört 'd3åksn], fjord i SØ-Austr. Ved P ligger byen Sydney.

Port Jackson-haj [*Heterodontus philippi*], ca. 1 m l., austr. haj. Tænderne flade, lever af muslinger.

Portland [pört'la:nd], halvø på Engl.s S-kyst, S f. Weymouth.

Portland ['pörtla:nd], 1) største by i Maine, USA; 74 000 indb. (1940). Fortrinlig isfri fiskeri- og flådehavn (om vinteren eksport af canadisk hvede). Papirindustri. Stort turistbesøg; 2) by i Oregon, USA, ved Willamette Rivers udløb i Columbia River; 305 000 indb. (1940). Verdens største træindustri med udførsel af tømmer og papir.

Portland-cement (efter halvøen *Portland*) er den i byggeteknikken mest anv. cement (s. d.).

Portland-kalk (efter halvøen *Portland*), kompakt hvid til gullig kalksten fra Engl.s øverste jurat. Meget anv. til bygningssten i London.

'Portland-vasen, rom. glasvase, blå m. hvide relieff. fra tidl. kejsertid. I her-tugen af Portlands øje, skænket 1810 til British Museum. 1845 knust af en sindsygt person, men atter samlet. Forbilledet for Wedgwoods lertøj (Jasper ware).

Port Louis [pört 'lui(s)], hovedstad på den brit. ø og koloni Mauritius i Det Ind. Ocean; 67 000 indb. (1945).

Port Moresby [pört 'må:zbi], Papua's hovedby, Ny Guinea. Vigtigt støttepunkt f. De Allierede fra 1942.

Port Natal [pört 'na:tal], Durban's fortrinlige naturhavn ved kysten af Natal, Sydafrik. Union.

•porto (ital., egl: (om)bæren), betalingen for en forskendelses postbesøgelse, tilsvarende sædv. ved påklæbning af frimærker el. ved frankostempling. p-mærker bruges af postvæsenet på forskendelser, for hvilke p opkræves hos adressaten.

Porto ['pörtu], portug. by i prov. Entre Minho-c-Douro, 8 km fra Douros munding; 262 000 indb. (1940). Vigtig havne- og handelsby med kunstig anlagt udhavn for oceanskibe i Leixoes. Domkirke, univ. (grl. 1911). P var opr. rom. fæstning (Portus Cale, hvoraf ordet Portugal er dannet).

Porto, *Luigi da*, se da Porto, Luigi. **Porto Alegre** [pörtu 'alæ:ri], hovedstad i staten Rio Grande do Sul, Brasilien; 259 000 indb. (1940). P ligger ved N-enden af strandøen Lagoa dos Patos; 14% af indb. er tyskere.

Portofer'raio, Elbas hovedby, Napoleons opholdssted 3. 5. 1814-26. 2. 1815. Jernudsmeltning.

portofrihed, gratis postbesøgelse af visse forskendelser; 1924 afskaffet i Danm.; var tidl. tilstået en del statsinstitutioner og personer.

Port-of-Spain [pört av 'spæin], Trinidads hovedstad, på øens V-side; 107 000 indb. (1946). Eksport af sukker, kakao, olie og asfalt.

Porto Grande [pörtu 'gr'Énda], by på Sao Vicente bl. Kap Verde-øerne; benyttes som kulstation for den eur. skibsfart på S-Amerika.

Porto-No'vo, hovedstad og havneby i Dahomey, Fr. Ækvatorialafrik.; 27 000 indb. (1941).

Porto Novo Missionen (efter den indiske by *Porto Novo* i Madras-distriktet), stiftet af Anne Marie Petersen (f. 1878) efter Ed. Løventhais principper, arbejder i S-Indien, støttet af da. grundtvigske kredse.

Porto-Riche [pört'o'ri:] *Georges de* (1849-1930), fr. forfatter, har i psyk. skuespil behandlet kærligheden tragisk.

Porto Rico, aldehyd stavemåde for Puerto Rico.

Porto Santo [pörtu 'sæntu], lille portug. ø i Madeira-øgruppen; 50 km²; ca. 2500 indb.

Port Phillip [pört 'filip], bugt ved Melbourne, Austr.s S-kyst.

Port Pirie [pört 'piri], cksporthavn for Broken Hill minerne, S-Austr. Store smelteværker.

Port-Royal [pört 'ra'jal], fr. cistercienserkloster ved Versailles, grl. 1204, fra 1636 hovedsæde for jansénismen, 1664-69 under interdiakt, ophævet 1709.

port'træt (fr.), billedlig fremst. af et levende væsen (i reglen en person), i hel figur, som knæstykke el. brystbillede, set i profil el. en face (forfra).

portrætlinse, forsatslinse t. fot. objektiv. **Port Sæid** (eng. [pört 'sæid]), ægypt. by på V-siden af Suez-kanalens N-munding; 178 000 indb. (1947). Sæde for kanal-admin. Udførsel af bomuld. Grl. 1859 (opkaldt efter ægypt. vicekong S.) i forb. m. anlægget af Suez-kanalen.

port salut [p3:r sa'ly] (efter det første fremstillingssted, klosteret *Port du Salut*), fr., blod, fed ost. Fremstilles også i Danm.

Portsmouth [pört'sma>], Engl.s vigtigste flådestation, beligg. ved Kanalen overfor øen Wight; 216 000 indb. (1948). P ligger ved den snævre indsejling til P Harbour; over for ligger Gosport. P har store dokker, arsenalbygninger, kaserner og fabrikker for krigsmateriel. I omegnen og på Wight store befæstningsanlæg. I havnen ligger Nelsons tidl. flagskib »Victory« - Store kvarterer ødelagt under 2. Verdenskrig.

Portsmouth [pört'sma>], industri- og havneby i Virginia, USA, ved indsejling til Chesapeake Bay. P er sammenbygget med Norfolk og Newport News; 51 000 indb. (1940). Flådestation.

Portsmouth [pört'sma>], *Louise de Kéroualle*, hertuginde af (1649-1734), Karl 2. af Engl.s fr. elskerinde, som Ludvig 14. skaffede ham 1670 for at vedligeholde det fr.-eng. venskab.

Port Sudan [pört 'su:dan], vigtigste havneby i Anglo-Ægyptisk Sudan ved Det Røde Hav. 20 000 indb. (1937).

Port Talbot [pɑ:ˈtalbot], havneby i S-Wales SO f. Swansea; 43 000 indb. (1948). Kuleksport, stål- og blikværker. Udsæltning af kobber af sp. malm.

Portugal (portug., [pɔrˈtuɣaɪ] (off. *República Portuguesa*), republik i SV-Eur; 91 721 km², 8 402 000 indb. (1948), med Azorene og Madeira. Kysten er sandet og ledsages gennemgående af en bræmme lavt, fladt land, nogle få steder afbrudt af forbjerge som Cabo da Roca N f. Tejos munding og Cabo de Sao Vicente på SV-spidsen. Tejos munding med hovedstaden Lisboa er den eneste let tilgængelige, naturlige havn for store fartøjer. S herfor breder kystletten sig langt ind i landet. Inden for kystleterne hæver sig et bakket højland med undergrund af gnejs, glimmerskifer, sandsten, skifte, kalksten m. fl. dannelser fra de fleste jordperioder. Ved brud og forskydninger i tertiærtiden opstod hovedtrækene af nutidens terrænformer, bl. a. horsten Serra da Estrela (1991 m) i det midterste P. Klimaet er subtrop. med oceanisk præg; sommeren er tør, men ikke hed, vinteren er mild og, navnlig i bjergene, regnrig. Lisboa: jan. 9,6°, aug. 21,2°, årlig nedbør 72 cm. Hvor den løse jord er dyb nok, kan der vokse skov, dels af stedsegrønne træer (fyr, stenet, korkeg), dels løvfældende (ege, ægte kastanje). Bet. strækninger er dækket med maki. *Befolkningen* er opstået ved sammensmeltning af det opr. folk med bl. a. romere, germaner, arabere, fransk-mænd, negre, indere og indianere. Der bor gnsrl. 89 pr. km². Fødselshyppigheden 1943 var 24,8‰, dødeligheden 15,3‰, 1940 kunne kun 43,23% læse og skrive. Næsten hele befolkningen er kat. - *Mønt*: 1 escudo = 100 centavos. *Mål og vægt*: Metersystemet og gi. portug. enheder, især rummålene almude, alqueire og moio. - *Erhverv*: Landbrug er det bærende erhverv, men drives gammeldags og kan ikke ernære befolkningen. Af fastlandets areal er 37,4% dyrket med kornsorter og foderplanter, 5,4% er vinhave, 6,2% frugtplanter (oliven, appelsiner), 26% skov, 25% er udyrket. 1940 havde P 85 000 heste, 122 800 muldyr, 245 400 æsler, 973 000 stk. hornkvæg, 3 948 000 får, 1 243 900 geder og 1 253 000 svin. Fiskeri drives ved kysten (sardin, tun) og Nesvundland (torsk). 1942 beskæftigede det 45 600 mænd med 14 000 fartøjer på i alt 67 400 t. P har bet. mineralrigdomme, som dog endnu ikke udnyttes effektivt. Industrien er svagt udviklet. I 1944 produceredes 537 000 t kul, 130 000 t kobbermalm, 15 000 t kaolin samt 3000 t wolfram (under krigen langt den største eksportartikel). I øvrigt udføres sardiner, kork, vin m. m., medens der indføres brødkorn, tøret fisk, sukker, bomuld, industrivarer m. m. 1944 var den samlede eksportværdi 4,4 mld. importværdien 10,3 mld. escudos. Handelsflådens tonnage var 1947 på 389 500 t. Det Brit. Rige er den vigtigste handelsforb. De største byer er Lisboa med 709 200 indb. (1940) og Porto med 262 300 indb. (1940). P-s udstrakte kolonirige omfatter: Kap Verde Øerne, Portug. Guinea, Sao Tome og Principe Øen, Angola, Mocambique, Goa, Macao og Portug. Timor. - *Forfatning*. Republikken P styres diktatorisk; forfatn. af 1933 foreskriver, at præsidenten vælges på 7 år v. alm. valgret f. mænd (undt. analfabeter, der ikke er skatteydere) og f. kvinder, der har højere uddannelse. Nationalforsamlingen v. dir. valg f. 4 år, men siden 1934 har kun et parti været tilladt ved valgene. Ved siden af Nationalforsaml. findes et kammer, sammensat efter korporativt princip. - *Hær*. Alm. værnepligt med tjenestetid 20-48 år, 17 mdr. uddannelse. Fredsstyrken ca. 35 000 mand, krigsstyrken ca. 750 000 mand. Kolonihæren ca. 10 000 mand. *Flåden*: 6 jagere, 9 kanonbåde, 3 ubåde foruden mindre fartøjer. *Luftstyrken* ubetydelig. - *Kirken*. Næsten kun kat. befolkning; nyt konkordat 1940. 3 ærkebisper og 14 bisper

(deraf 5 i kolonierne). - *Skolevæsen*. Undervisningspligt påbudt 1844, men ikke udført i praksis; ca. 1/3 analfabeter. 3 univ.: Lisboa, Coimbra, Porto. - *Historie*. P opstod, da den castilianske lensmand Henrik af Burgunds søn Alfons I. 1139 tog kongenavn og 1143 ophævede lensforholdet til Castilien. I beg. var P kun egen om Porto, men allerede 1147 erobrede Lisboa og med Alfons 3.s erobring af Algarve 1250 nåede P sit nuv. omfang. Det burgundiske hus uddøde 1383, og med Johan I. (1385-1433) besteg det uægte burgundiske hus tronen (Eduard -1438, Alfons 5. -1481, Johan 2. -1495), som grundlagde det p. kolonirige ved erhvervelsen af Ceuta, Madeira, Azorene, De Canariske Øer og Guldkysten i Afrika, hvortil senere kom besiddelser i Indien og Brasilien. Forfølgelsen af maurer og jøder under Emanuel den Stores regering (1495-1521) svækkede dog hjemlandet, så P den flg. tid ikke kunne hævde sin derigennem vundne magtstilling. Kolonipolitikken kostede P mange menneskeliv. Trods mægtige indtægter af krydderihandelen, der en tid næsten var portug. monopol, øgedes afhængigheden af Spån. 1580 uddøde kongehusets hovedlinje; Filip 2. af Spån. besatte P, som derved inddroges i krig med Nederlandene og fra ca. 1600 mistede sine bedste kolonier i Indien. 1640 rev P sig løs under Johan 4. (1640-56) af huset Braganca, men genvandt ikke sin tidl. magt; især fra 1703 (Methuen-traktaten) knyttet til Engl. 1807-14 besat af Napoleons tropper. Trods Pombals antiklerikale reformpolitik under Josef I. (1750-77) kunne det enevældige styre ikke udmnytte P-s og koloniernes økon. muligheder. Efter revolutionen 1820 fik P 1822 fri forfatn., men rystedes i flg. 100 år stadig af partikampe. Brasilien udskiltes 1826. Efter et mislykket diktaturforsøg blev Karl I. (1889-1908) dræbt ved attentat; sønnen Emanuel 2. styretedes 1910. P blev republik, men de polit. stridigheder fortsatte. Deltog i 1. Verdenskrig fra 1916. Carmona, præsident fra 1926, skabte fastere styre, støttet til Oliveira Salazar, der fra 1932-33 regerede diktatorisk med korporativt forfatning. Salazar opnåede finansreform og erhvervsopsving; stillede sig 1936 venligt mod Franco; lod 1942 Engl. og USA besætte Azorene og sluttede 1944 hemmelige militærforfatninger med Engl., men formelt forblev P neutralt, bevarede forbind. m. Franco og drog stor økon. fordel af 2. Verdenskrig. Ansøgning om optagelse i FN strandede 1946 på russ. veto. 1948 tilsluttede Den Nordatlantiske Traktat. (Kort se Spanien).

portugalolie (*Neroli portugal*), sød pomegranblomstolie, æterisk olie, der fås ved vanddampe destillation af blomsterne af *Citrus aurantium*. Anv. i parfumeriet.

Portugisisk Guinea, portug. *Guiné Portuguesa*, koloni på Guineakysten, V-Afr., omkr. 11° n.br.; 36 125 km²; 351 000 indb. (1940). Mod Ø hæver trænet sig til ca. 1000 m. Klimaet er trop., plantevæksten savanne og befoikn. agerdykkende negre. De vigtigste produkter: ris, voks, olie, huder. Hovedstad: Bissau. Uden for kysten ligger Bjergøerne. Portugisisk Indien, portug. *India Portuguesa*, de portug. kolonier i Forindien (Goa, Damao og Diu); i alt 3983 km²; 624 000 indb. (1941).

portugisisk litteratur. I middelalderen var P stærkt påvirket af den provencalske troubadourlyrik. På overgangen til den nye tid står den geniale dramatiker Gil Vicente. Humanismen og Renæssancen betegnes af øget klass. og ital. indflydelse, begyndende med Sá de Miranda og kulminerende med Portugals nationaldigter Luis de Camoes. Det sp. herredømme 1580-1640 medførte afhængighed af sp. litt. En ny blomstring indtrådte i 19. årh. under romantikken, anført af »de tre store»: Almeida Garrett, Herculano og Castilho. Ml. romantikken og de flg. retninger står romanforf. Julio Diniz, Castello-Branco og lyrikeren Joao de Deus. I opposition til Castilho opstod

omkr. 1860 den realistiske Coimbra-skole, der tæller mænd som litt. historikeren T. Braga, digterfilosoffen Anthero de Quental, den naturalistiske romanforfatter Lea de Queiroz og historikeren Oliveira Martins. Senere fremstod parnassister, dekadenter (Antonio Nobre (1867-1900), modløshedens digter) og symbolister (Eugénio de Castro). Fra mod. tid kan nævnes lyrikeren Fernando Pessoa, romanforf. som Aquilino Ribeiro og Ferreira de Castro samt den alsidige José Régio.

»**portugisisk orlogsmænd**« (*Physalia arethusa*), stor, blå blæregoble m. søvglimsende luftblære. Driver på havets overflade. Nøjledcellerne brænder meget ubehageligt. Værmere have.

portugisisk sprog er et romansk sprog; tales foruden i Portugal med kolonier og så i Brasilien ialt af ca. 48 mill. mennesker. Det står ret nær ved sp., men er meget særpræget, i alm. mere konservativt (sm. lat. *rota* > portug. *roda*, sp. *rueda*). Af karakteristiske træk kan nævnes de mange nasalvokaler (også nasal-diftonger) og den personlige infinitiv.

Portugisisk Vestafrika, d. s. s. Angola.

Portugisisk Ostafrika, d. s. s. Mocambique.

portulak (lat. *portula* lille dør; efter en lille klap på frugten (*Portulaca*), eller med smalle, kødede blade og oftest uanselige blomster. Af P. oleracea benyttes bladene som krydderi og stængelen til synting. P. grandiflora er prydlante.

• **Portus Trajan** (lat.: den trjanske havn), den af kejser Trajan v. Tibermundingen til erstatning f. det tilsandede Ostia anlagte havneby.

portvin (<w>/wro-v/i navn efter udskepningsstedet), vin fra Portugal omkr. Douro med variationer fra ganske lys (hvid) og rød (tawny) til dybrøde, næsten sorte vine. De bedste årgange af P sælges som »vintage» med årsbetegn.

Port Winston [pɑ:tˈwɪnstən] (eng. *port* havn) (efter ChurchillPs fornavn), den brit. kunstige dybvandshavn, der ved de Allieredes invasion 1944 overførtes fra Storbritannien til Arromanches på Nordmandiets kyst. (Jfr. invasionshavn).

portør (fr. *porteur* bære), (foræld.) drager; sygebræer; underordnet jernbanefunktionær.

portåre (*vena portæ*), den store blodåre, der fører blodet til leveren fra mavesæk, tynd- og tyktarm, milt, bugspytkirtel og galdeblære.

portårebetændelse (*pylefebitis*), betændelse af portåren, en yderst alvorlig komplikation til betændelse i underlivshulen.

Porvoo [parˈvoː], fi. navn på Borgå.

porøst (*gr. poros* vej gnm. noget). Et legeme, der er gennemtrukket af kanaler, siges at være po'ro'st. Kanalerne kan være således beskafte, at legemet er i stand til at adsorbere vædsker ei. luftarter.

Poschiaivo, **Val di vndipò/skjjuvo**, Alpedal i Ø-Graubünden, Schw.; gennembrømmet af Poschia'vino, biflod til Adda.

pose (da. [ˈpoːs], fr. [poːz]) (fr: stilling, holding), påtaget væsen, stillen sig i positur.

posebind, et bind, hvor det materiale, bogen var beklædt med, gik så langt ud over bogens kant at det dannede en pose, så bogen kunne bæres ved bæltet. Anv. bl. a. i 16. årh., til bønnebøger.

posegris, gris med lyske-el. pungbrok. **Po'scidon** (gr. *Poseidon*), i gr. rel. fiskernes og de søfarende guddom, herren over livet på og i havet, hvis kult fandtes i talrige kystbyer. P har sikkert opr. været stammegud for et folk af den arisk-gr. befolkning, der bidrog til byen Athens skabelse, thi et gi. attisk søn handler om P-s strid med Athene om landet. Dette folk er blevet en søfarende nation, og P har derved fået karakter af havgud. P-s spec. attribut, derfor, er sikkert et kultisk instrument, opr. en af fiskerne anv. harpun.

Posei'donia, gr. navn på Pæstum. Posei'donios (ca. 135-50 f. Kr.), gr. filosof, født i Syrien, virkede på Rhodos.

Stoiker, påvirket af Platon og pythagoræerne (dualisme, sjælevandring). Gnm. sine skr. (kun titler og citater bevarede) populariserede han tidens videnskab.

Posen [ˈpɔzsn], ty. navn på Poznan.
po'se're (fr.), stille sig an, skabe sig.
position (lat.), stilling, plads (om tropper; om legemet (f. eks. i fægtning el. dans) om væddeløb, om skibe under sejlad); stilling i samfundet el. alm. omdømme, magtstilling, *filos.*, hævdning af et bekræftende udsagn; *mus.*, d. s. s. stilling.

positionslys, søv., skibs lanterneføring.
positionsspil, i fodbold el. lign. spil spillernes evne til at placere sig (indbyrdes) på rette måde.

positionssystem, talsystem, hvor cifrenes stilling er bestemmende for deres betydning, således at et ciffer betyder et *n* gange så stort tal, dersom det flyttes en plads til venstre i tallet. Tallet *n* kaldes *p*-s grundtal. I vort fra Indien stammende decimalsystem er *n* = 10, i babylonernes seksagesimalsystem er *n* = 60.

positionsvinkel, den vinkel forbindelseslinien ml. to himmellegemer danner med storcirklen gnm. det ene og himlens poler.
'positiv (lat. *positivus* opstillet af *ponere* sætte), fastsat, given; udtrykkelig formuleret; åbenbart; karakteriseret ved aktivitet, vækst el. liv; bekræftende; som har værdi over nul;/bf., billede, der gengiver originalens lys og skygger rigtigt mods. negativ; *gramm.*, grundformen i adjektivernes og adverbiernes komparation, *elektr.*, se elektricitet.

positiv (lat. *positivus* opstillet; som er let at opstille), et lille stueorgel; også de små orgler, der benyttes som lirekasser.
positive stråler består af hurtigt bevægede positive atomioner, som frembringes på forsk. måde, f. eks. som anodestråler, kanalstråler, a-stråler el. protonstråler accelereret ved højspændingsanlæg el. cyklotron.

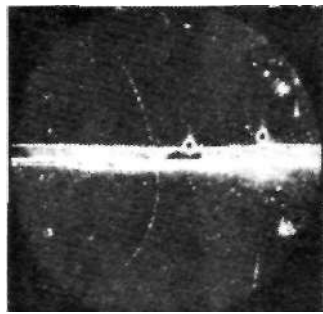
positivisme, den af A. Comte grl. filosofi, if. hvilken virkeligheden er det i erfarningen givne, som filosofien skal bygge på. - *positiv*'vist, tilhænger af positivismen.

positivproces, i fot. fremstillingen af et positivt billede ud fra negativet, d. v. s. kopiering, fremkaldelse, fiksering og evt. forstærkning el. afsvækning.

positiv ret, den del af retsordenen, som er fastsat i lovene el. a. retsfortskrifter. Anv. dels mods. den uskrevne ret, dels (i ældre tid) mods. den sāk. naturret.

positiv strandforskydning, *geol.*, da. betegn. for transgression.

positivt tal, tal større end nul.
positivtro'n (*positiv* + elektron), elementarpartikel med samme masse som elektronen og med samme elektr. ladning, men med modsat fortegn, *p* blev teoretisk foresagt i 1930 af Dirac og fundet ved tage-

Tage kammer foto a/positron, der passerer en bly plade og krummes af et magnetfelt.

kammeroptagelser af den kosmiske stråling i 1932 af C. Anderson, *p*-s levetid er meget ringe, idet den forener sig med en elektron under skabelse af et elektromagnetisk strålingskvantum. Omv. kan en elektron og en positron skabes ved at et strålingskvantum forsvinder (pardannelsen). Endvidere kan en *p* skabes i en atomkerne, idet en proton omdannes til en neutron -, en *p*, som udslynges fra kerne (kunstig radioaktivitet).

posi'tu'r (lat. *poitura*, af *ponere* sætte), stilling, holdning (isar unaturlig).

'Po'sletten, ital. landskab, begrænset af Alperne, Appenninerne og Adriaterhavet, afvandet til sidstnævnte af Po, med bifloder, samt Adige, Brenta, Piave m. fl. mindre Heder; ca. 40 000 km². *P* er opstået dels ved hævnning, dels ved udflytning af en havbugt fra tertiærtidens slutning. Endnu i hist. tid er deltaområdet kystlinie forskudt kendeligt udefter. *P* har temp. fastlandsklima; Alessandria: jan. —0,5°, juli 23,6°, årlig nedbør 64,8 cm. Den oprindelige løvfældende skov har næsten overalt vejet pladsen for agerbrug: majs, hvede, ris, vin, figen m. m., samt morbrætræet, der danner grundlag for en bet. silkeavl. *P* var i oldtiden beboet af et keltisk folkslag, hvilket afspejler sig i den nuværende, meget tætte befolkning, der er mere nordisk præget end de øvrige italienerere. Som gennemgangsregion for trafikken over Alpernes og Appenninernes passer indtager *P* en trafikal nøglestilling, der i forbindelse med udnyttelsen af Alpefloderens vandkraft betyng en veludviklet industri og handel, koncentreret i talrige, store byer.

'Posse, Arvid (1820-1901), sv. politiker. Skånsk godsejer, medl. af 2. kammer 1867-81, ledende i Lantmannapartiet. Statsminister 1880-83. arb. forgæves for skattereform og afskaffelse af inddelingsverket.

posse'men'tarbejder (ital. *passamano* håndarbejde), fællesbenævnelse for borter, lidser, overspundne snore, kvaster, frynser o. l. Overspindningen foretages på særlige maskiner.

pos'sessio (lat.), retslig besiddelse. I romerretten var ikke ethvert faktisk besiddelsesforhold *p*.

'possessi'vt pro'nomen (lat. *possessivus* ejendoms-), *gramm.*, ejestordord, f. eks. min, din, sin.

pos'si'bel (lat.-fr.), mulig; *possibili'te't*, mulighed.

post(-) (lat.), bag efter; bag ved.

post (fr., af lat. *positus* sat), 1) stolpe, sat til støtte af noget (f. eks. vinduespost); 2) embede, stilling; 3) pengesum (i regnskab); 4) budskab (f. eks. jobpost); 5) postvæsen; 6) samling breve og pakker, som modtages gnm. postvæsenet; 7) postbud; 8) sted, hvor vagt(post) stilles; manden selv el. persons tjenstlige virksomhed.

Post, Lennart von (f. 1884), sv. geolog, prof. i Sthlm. Har skrevet vigtige afhandlinger om Sveriges kvartærgeologi.
Post [po:st], Wiley (1896-1935), arner, flyver, foretog sammen med arner. Gatty en jordomflyvning i 1931 (flyvetid ca. 208 timer). Gentog bedriften alene 1933 (flyvetid ca. 115 timer).

po'sta'l (nylat.), hvad der vedrører postvæsenet.

posta'men't (ital. *postare* opstille), fodstykke.

postanvisninger anv. ved forsendelse af pengebeløb gnm. postvæsenet direkte fra afsender til adressat. Maksimumbeløbet er 1000 kr.; befordringen kan ske telegrafisk. Benyttelsen af *p* er dalende som følge af postgirotjenestens udvikling.

postbanegård, banegård med særlige anlæg til belæsning og aflæsning af jernbanepestvogne. I Kbh. findes en *p* v. centralpostbygningen i Tietgensgade.

postbevis, postvæsenets kvittering ved indleveringen af visse forsendelsesarter.

postboks, aflåsende rum på posthuse, hvori bl. a. breve og aviser opsorteres til afhentning for de adressater, som har lejet *p*. *p* er sædvl. tilgængelige også uden for den normale kontortid for posthuset.

'post 'Christum 'natum, fork. p.Chr. n., (lat.), efter Kristi fødsel (årsangivelse).

'postdate*re (*post(-)* + *datere*), datere med en senere dato end udstedelsesdagen.

po'ste 'j' (lat. *pasta* dej), bagt mørdej med forsk. fyld.

po'ste're (fr.), 1) sætte på post; 2) indføre et beløb med tilhørende tekst i et regnskab.

poste restante [post re'sta:nt] (fr: forblivende post) i en postforsendelses adresse

angiver, at den skal henlægges på posthuset til afhentning for adressaten.

post 'festum (lat: efter festen), for sent.
postflag, i Danm. det da. flag forsynet m. et kronet posthorn i øverste venstre felt nærmest stangen. Benyttes af Post- og Telegrafvæsenet samt af visse fartøjer, når de medfører post.

Postforbund, Dansk, flagl. organisation f. postvæsenets tjenestemænd af funktionærklassen. Ca. 7600 medl.

postforeninger dannes af landenes poststyrelser til fremme af samarbejdet ml. de påg. landes postvæsen. De 5 nord. lande danner Den Nordiske Postforening, stiftet juli 1946, og næsten alle lande er medlem af den i 1874 stiftede Verdenspostforening.

'postgiro [-li:ro], en slags postal bankvirksomhed, der efterhånden er indarbejdet i mange landes postvæsen. Hovedformålet med *p* er at skabe mulighed for at afgøre pengemellemværender uden kontante betalinger ved overførsel fra debitors til kreditors konto, *p* virker derfor bedst, når kredsen af konthavere er så stor som mulig, så praktisk talte alle overførsler kan ske pr. giro (giring).

Den da. *p* har sit hovedsæde (postgirokontoret) i Kbh., men samtlige posthuse deltager i det daglige arbejde, dels ved ind- og udbetalinger og dels ved besøgelsen af de kontouddrag, der udsendes til konthaverne hver dag, hvor der er sket bevægelse på kontoen. Indtægterne ved *p* fremkommer dels ved portobeløbene og dels ved renteindtægterne af den grundbeholdning, der til stadighed indestår på de mange konti (pr. 31. 12. 1948: 79 412 konthavere; samlet om sætning 1948: 42 657 mill. kr.).

'postglacia'l (*post(-)* + *glacial*) kaldes tiden efter istiden og de tilsvarende aflejringer (= alluvium).

'postglossatorer (*post(-)* + *glossatorer*), 14. og 15. årh.s eur. rets videnskabsmænd, der byggede videre på det af glossatorerne skabte grundlag og tilpassede rom. ret til anv. i det middelalderlige samfund.

posthemmelighed, i Danm. og de fleste andre lande er det forbudt postpersonalet at give uvedkommende oplysning om andres benyttelse af postvæsenet, hvilket forbud har fortsat gyldighed, også hvis den pågæld. udtræder af postvæsenets tjeneste. Til uvedkommende henregnes også politiet, således at oplysning om og evt. beslaglæggelse af post kun kan ske efter retskendelse.

post hoc, ergo propter hoc (lat. efter dette, altså på grund af dette), *filos.*, fejlagtig slutning fra tidsfølge til årsagssammenhæng.

posthorn, de ridende og kørende posters signalhorn; et kronet *p* med 2 korslagte pile er Post- og Telegrafvæsenets etatsmærke.

posthornblæksprutte (*Spirula*), lille, 10-armet blæksprutte m. indvendig, spiralformet oprullet, kamret kalkskal. Pelagisk dybvandsform.

po'st(h)u'm (lat. *postumus* sidst født), født efter faderens død; udgivet efter forfatterens død.

po'stil' (vist af lat. *post* //la verba textus, efter disse tekstens ord), samling af opbyggelige betragtninger, prækensamling, søndagsbog.

postillon [-lʃorj] (fr., fra ital.), postvognskusk, *p* d'amour [p3stij5dam'u:r], kærlighedsbudbringer.

postkreditiver el. *postrejskreditiver* udstedes af postkontorene til brug i Danm.; højeste beløb: 1000 kr. Anvisningerne kan hæves ved alle posthuse.

post'lu'dium (nylat., af *post(-)* + lat. *ludus* spil), efterspill; orgelstykke, der er beregnet til at afslutte gudstjenesten.

post me'ridium (lat.), eftermiddag (fork. *p. m.*).

'post 'mortern (lat.), efter døden.
Post- och Inrikes Tidningar, alm. kaldt *Posttidningen*, Sv.s ældste dagblad. Grl. 1645; indeholder offentlige bekendtgørelser; indtægt ved udg. tilfalder siden 1791 Svenska akademien.

Post- og Telegrafforening, Dansk, flagl. organisation f. post- og telegrafjtjene-

Adam Poulsen.

Emil Poulsen.

Frederik Poulsen.

Johannes Poulsen.

stemænd i 1.—10. og 17. lønningsklasse; grl. 1929. Undt. fra medlemsskab er postbude o. l. samt personer i en række stillinger, hvortil postbude kan avancere.

Post- og Telegrammuseum, Dansk, åbnedes 1913 i Kbh. som rent postmuseum, udvidedes 1931 med telegraf og telefoni og indeholder bl. a. en bet. frimærkesamling.

Post- og Telegrafvæsenet, da statsvirksomhed, der varetager postbesørgelsen, telegrafstjenesten og rigstelefonen, herunder lokal telefonen i Sønderjylland, på Mon og enkelte andre steder, samt Statsradiofonien tekniske drift. P er dannet 1927 ved sammensl. af Postvæsenet og Telegrafvæsenet, oprettet hhv. 1624 og 1854. Det har eneret på besørgelsen af visse forsendelsesarter (f. eks. lukkede breve), på al telegraf-tjeneste og på telefonstjenesten i det angivne omfang. Forbindelserne med udlandet opretholdes i h. t. de derom afsluttede internat. overenskomster og for telegrafens vedk. tillige i samarbej. med Det Store Nordiske Telegrafelskab. P-s personale udgør 1948: 15 644 personer, og virksomheden omfatter (1948) 1583 posthuse, 10 596 brevkasser, 1072 telegraf- og telefonstationer, 100 telefoncentraler med 22 855 abonnenter (hovedsagelig i Sønderjylland). 1945 postbesørgedes i alt 796 mill. forsendelser el. 190 pr. indb., ekspederedes 4,26 mill. telegrammer og 49 mill. samtaler, hvoraf 10,9 egentlige rigstelefon samtaler.

Postojna [postDijna], ital. *Po'slumia*, ty. *Adelsberg*, jugoslav, by 35 km 0 f. Trieste; ca. 7000 indb. Ved P berømt, 22 km l. drypstenshule med underjordiske søer (Adelsberggrotten).

postopkrævning kan tages på brevfor-sendelser og pakker, der kun udleveres mod betaling af det anførte opkrævnings-beløb (maksimum 1000 kr.).

postordreforretning, detailforretning, der etablerer forb. m. kunderne ved forsendelse gnm. postvæsenet, p egner sig mest for afsætning af udvalgsvarer og har især levebetænelser hver der findes en spredt, købekraftig landbefolkning, p har lavere lønnings- og lokalomkostn. end butikshandelen, men store omkostn. t. reklame (kataloger) og forsendelse af varer.

postpakker (højeste vægt: 50 kg) besørges i ind- og udland. De skal til kontrol ledsages af adressekort, p kan anbefales og sendes med angiven værdi, ligesom postopkrævning kan tages.

'postpalata (*post(-)* + *palatal*), *fonet.*, d. s. s. velaar.

postposition (*post(-)* + lat. *posilio* stil-len), *gramm.*, efterstillet forholdsord.

postskriptum (lat.: efterskrevet), efter-skrift (fork. P.S.).

postspekasser, statslige spekasser i forb. m. postkontorerne. Opr. i England 1861, er udbredt i bl. a. de angelsak-siske lande og Sverige, men findes ikke i Danmark.

postu'la't (lat. *posiulare* fordre), en på-stand, der af hensyn til sine konsekven- ser hævedes uden bevis, Mat. el. fys. grundforudsætninger kaldes ofte p-er, ligeledes filos. principper såsom årsags-sætningen, viljesfriheden, udødeligheden og Guds eksistens.

postu'le're (lat. *posiulare* fordre), hævede som ubevist påstand, gøre påstand på.

Po'stuvia, ital. navn på den jugoslav, by Postojna.

'post 'urbem 'conditam, fork. p. u. c.

(lat.), efter byens (d. v. s. Roms) grund- læggelse (753 f. Kr.).

postvæsen, en virksomhed, praktisk talt overalt drevet af staten, der påtager sig besørgelsen af breve, aviser, pakker og penge ml. afsender og adressat, i mange lande desuden andre opgaver (spare-kassevirksomhed, postgiro, skatteind- betaling osv.). p har været kendt fra oldtiden, men dets benyttelse var langt op i tiden forbeholdt staten el. regenten, og først i de sidste 3-400 år har p kunnet benyttes af videre kredse. I Danmark, blev et alm. anvendeligt p oprettet af Chr. 4. i 1624. Det bestyredes af købmænd med hovedkontor på Børsen i Kbh., og den vigtigste rute var den ugentl. kørende post Kbh.-Hamburg og retur. En betyde- lig udvikl. skete, da p 1653-85 var over- draget Poul Klingenberg i privat entre- prise. Derefter tilhørte p i en årrække Gyldenløverne, men overtoges 1711 på ny af staten. I 1794 overtog p personbefor- dringen; i 1807 henførtes færgen væsenet ved bæltet og sunde under p (nu under DSB). Forbedringen af landevejnettet muliggjorde efterhånden anv. af diligen- cer, dampskibe toges i brug ved over- farterne. 1842-73 var grev Dannekiöld- Samsøe generalpostdirektør; frimærker og ensartet brevporto i indlandet ind- førtes. Jernbanerne afløste diligeren. De sidste personposter nedlagdes 1911. Nutidens p benytter sig af alle moderne tekniske hjælpemidler. (Jfr. Post- og Telegrafvæsenet).

po'sør (fr. *poser* af poser, stille sig an) person, der stiller sig an.

pot, 1) ældre rummål i Danmark og No. — 0,97 l; 2) i spil d. s. s. pulje.

potage [po'ta:Js] (fr.). kødsuppe.

'Potala, dalai-låmas klosterresidens i Lhasa, Tibet.

'potaske (*potte* gryde, fordi fremstillingen delvis foregår i jerngryder + *aske*), kaliumkarbonat.

po'tassium (nylat. af fr. *potasse* (fra ty. *Pollasche*) potaske), d. s. s. kalium.

pot-au-feu [pDro'f] (fr., egl.: gryde på ilden), fr. nationalret af kod, som koges i lergryde og serveres med suppen.

potte, foden hos de fleste pattedyr, bortset fra sådanne, der har hænder cl. hove, luffer o. l.

Potemkin, anden stavemåde f. Potjomkin.

po'ten's (lat. *potentia* kraft, evne, mulig- hed), 1) *filos.*, en tings mulighed for at udvikle sig, anlæg el. for at udøve virkning- er; 2) *mat.* Et produkt $a \cdot a \cdot a \cdot \dots \cdot a$ af n ens faktorer kaldes en p af a og skrives a^n . Tallet n kaldes eksponenten og a grundtallet cl. roden. Ved passende de- finitioner indføres også potenser, hvis eksponenter er vilkårlige reelle tal. - I geometrien forstås ved et punkt p m. h. til en cirkel produktet af stykkerne på en sekant gnm. punktet, regnet fra punktet til skæringspunkterne med cirklen, p er den samme for alle sekanter gnm. punkt- et; 3) *med.*, evne hos manden til at udøve samleje.

poten'se're (lat. *potentia* magt), forstærke, forhøje: opløfte til potens.

potensfunktion, *mat.*, enhver funktion af formen x^a , hvor a er en konstant og x den variable.

potensrække, en uendelig række af for- men, $a_n + a_{n+1}x^n + a_{n+2}x^{n+2} + \dots$, hvor $\dots$, $a_2, \dots$ er konstanter og x en variabel.

poten'ta't (fr., af lat. *potens* mægtig),

magthaver, suveræn: indflydelsesrig per- son.

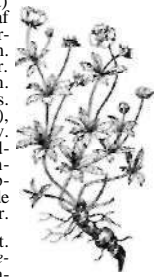
potenti'a'l (lat. *potentia* kraft), et mat- fys. begreb til karakterisering af forhol- den i et kraftfelt som tyngdefeltet, elekt. el. magnetiske felter. Ved p i et punkt forstås det arbejde, kræfterne udfører ved at føre enhed af masse, elektr. lad- ning el. magnetisme fra punktet og uen- delig langt bort. Alle punkter med samme p ligger på en flade, ækvip- el. niveau- fladen, som overalt står vinkelret på kraftlinjerne, p-begrebet er særlig vigtigt for elektr. felter, idet den elektr. spæn- ding el. p defineres derved.

potenti'el' (lat. *potentia* kraft, mulighed), 1) som udtrykker en mulighed; 2) som indeholder en kraft.

potentiell energi, den energi, som et le- geme besidder, fordi det er påvirket af kræfter, der kan udføre et arbejde.

potentiell temperatur, den temp., en given luftmasse ville få, hvis den blev komprimeret el. ekspanderet indtil dens tryk var nøjagtig 1 atm. En given luft- masse vil nemlig afkøles ved at kompri- meres og opvarmes ved at komprimeres. Fortættet der vand ved afkølingen, bliver denne mindre.

poten'til' (lat. *potens* kraftig; p. gr. af tidl. antaget lægekraft) (*Poten'Uld*), slægt af rosenfam., mest fler- årige urter, oftest m. gule blomster, nødder. 2000 arter; i Danm. findes adsk., f. eks. gåse-p (*P. anserina*), ulgefemne blade, v. veje og på strand- bredder; endv. fem- fingerurt (*P. reptans*). Fl. fremmede arter dyrkes i haver.

Potentilla.

potentio'ne'ter (lat. *potentia* kraft I- *meter*), egl. kompensationsappar, ofte d. s. s. spændingsdeler, hvorved man udnytter spændingsfaldet langs en strømforende modstandstråd til v. hj. af en slæbekontakt at skaffe sig en spænding, der kan varieres fra nul op til en vis maksimal værdi.

potentio'ne'trisk ti'tre'ring, titrering, hvor titreringsforløbet bestemmes ved måling af ændringen i potential.

Potenza [-tænts-], ital. by i Lucania, 140 km ØSØ f. Napoli; 25 000 indb. (1936).

po'terne (fr., af vulgærlat. *posterula* bag- dør), (skudfast) overdækket gang i fæst- ningsværk.

Potgieter [påt i:tsr], *Ererardus Johan- nes* (1808-75), holl. forfatter. Udg. fra 1836 *De Cids*: fornyede holl. litt., ved henvisning til 17. årh. *Hel Rijksmuseum* (1844). Som kunstner fin og formfuld- endt, *Poetzij* (1868).

'poothval (navnet p. gr. af bred hoved- form), d. s. s. kaskelot.

Poti'daia, gr. *Potidaia*, korinthisk koloni på Chalkidike, athensk koloni efter op- standen 433-29, ødelagt 356 af Filip af Makedonien, genopført af Kassander som Kassandrea.

'Potifar, Faraos livvagtsøverste, hvis hu- stru ville forføre Josef.

Po'tjomkin [på-], russ. krydser af Sorte- havsflåden. Besætn. gjorde oprør 1905 og sejlede P til Rumænen, hvor de over- gav sig. 7 cprorer hænt, over 200 de- porteret (Eisensteins film *Panserkryd- seren* P fra 1925).

Po'tjomkin [på-] (*Potemkin*), *Gregorij,* fyrst (1739-91), russ. politiker, Katarina 2s elsker, fra 1776 hendes ledende råd- giver. Statholder på Krim, kolonisator i S-Rusl. Grl. Sortehavsflåde og fæstn. Herson og Sevastopol. Fortæll. om P-s kunstgreb for at imponere Kat. 2, m. sit genopbygningsarb. i S-Rusl. (P-kuliser) synes overbev.

Po'tjomkin [på-], *Vladimir* (1876-1946), sovj. diplomat, historiker. Deltog i re- volutionen 1917, fra 1922 i sovj. diplomati, 1934-37 ambass. i Paris; 1937 medl. af det komm. partis centralkomité, 1937-

potkegler

40 vicefolkekommissær f. udenr. anligg., fra 1940 folkekommissær f. undervisn. i RSFSR.

potkegler (efter *pot* pulje), i Danm. alm. form for billardspil.

'potkæs [-kæs:] (*potte* + nty. *kees* ost, fordi *p* tilberedes i en krukke), gammel ost, revet og blandet med cognac el. rom til en blød masse.

Potocki [po'totski], *Wacław* (1625-99), po. barokdigter, epiker, heraldiker, epigrammatiker og satiriker.

Potomac River [pa'to:mak 'rivar], 640 km l. flod i det nordøstl. USA, fra Appalachen i West Virginia til Chesapeake Bay. Sejlbår fra Washington.

Potonié [-nje:], *Henry* (1857-1913), ty. palæontolog. Undersøgte stenkullens og tørvens fossile planter og deres dannelsesmåde.

Poto'si, mineby i Bolivias Østcordillere, 4000 m o. h.; 40 000 indb. (1946). Efter opdagelse af P-minerne 1545 var P en tid verdens vigtigste sølvproduktionssted og Amer.s største by.

potpourri [-pu'ri] (fr. *pot* krukke + *pourri* fordærvet, egl: krukke med let fordærvede spisevarer), blanding af duftende blade og blomster; blanding; *mus.*, en komposition, bestående af en række melodier, der løst er kædet sammen.

Potsdam [pDtsdfln], ty. by, hovedstad i Brandenburg, SV f. Berlin, i skov- og sørig egn; 136 000 indb. (1939); uden for byen slottet Sanssouci, Fred. d. Stores yndlingsresidens, opført 1745-47.

Potsdam-konferencen, amer.-sovj.-eng. konference afholdt i P 16.7.-2.8. 1945 m. deltagelse af Truman, Stalin, Churchill (og Atlee og Bevin, der fra 28. 7. efter overtagelse af reg. blev eng. ledende repr.). Sovj. fik Kongisberg-området. Polen foreløbig overdraget admn. af landet O f. Oder-Neisse. Tyskl. skulle afnazificeres og totalt afrustes, storføretager decentraliseres; trods zoneinddelingen skulle Tyskl. behandles som økon. enhed, overlødelse hos fælles kontrolråd i Berlin; ty. centralreg. skulle foreløbig ikke oprettes. Foreløbige bestemmelser om erstatningsbetalinger, m. sikring af sovj. andel i industrielle værdier i vestl. zoner. Hemmelig aftale om sovj. indgriben mod Japan.

Pott, *August Friedrich* (1802-87), ty. sprogforsker; grundlagde den vidensk. etymologi.

pottehvelving, i rom. antik arkit. hvelving opmuret af hule lerpotter, der gjorde den let.

pottemagerfugle, d. s. s. ovenfugle.

pottemager!, fremstilling af alm. lervarer, f. eks. jdepotter.

Potter (fr. [po'tæ:ri]), *Louis de* (1786-1859), belg. politiker. Bidrog ved skarpe angreb på det holl. styre til revolutionen 1830, men fik som republikaner ikke større magt.

Potter, *Paulus* (1625-54), holl. maler og raderer. Virksom i Delft, Haag og Amsterdam. Hans speciale er en levende skildring af kvæg på marken. Hans billeder er gennemgående små og fint gen-

Paulus Potter: Den Unge Tyr. (Amsterdam).

Poulsen

297

Olaf Poulsen.

Ulla Poulsen.

Valdemar Poulsen.

Michael Powell.

nemarbejdede. Også det store format har han dyrket, bl. a. i hovedværket *Tyren* (Haag). Billede på kunstmus. i Kbh.

Potteries, The [da 'pätäriz] (»pottemagerlandet«), Engl.s vigtigste porcelæns- og lervareindustriområde omkr. Stokeon-Trent.

Potts pukkel (efter den eng. læge *Percival Pott* (1713-88)), deformitet som rig. af tuberkulose i rygraden.

pouce [pus] (fr. tomme(lfinger)), ældre fr. længdemål — 27,07 mm.

poularde [pu'lard] (fr., af *poule høne*), ung høne, som er fedet (oftest efter kastration).

Poulbot [pul'bo], *Francisque* (1879-1946), fr. tegner; især kendt for talr. humoristisk idylliske skildringer af børnene i Paris' smågader.

Poulenc [pu'l«:k], *Francis* (f. 1899), fr. komponist til bl. a. musik til skuespil og balletten *Les Biches*.

Poulsen, Adam (f. 1879), da. skuespiller og teaterdirektør, søn af Emil P. Deb. s. m. broderen Johannes på Dagmar-teatret 1901, 1903-05 v. Folketeatret, 1905-06 på studierejse i udlandet (M. Reinhardt i Berlin), 1906-09 v. Dagmar-teatret, 1909-11 v. Det Kgl. Teater, 1911-14 dir. for Dagmar-teatret, 1910-30 for Friluftsteatret i Dyrehaven (som han startede), 1916-19 for Svenska teatern i Helsinki og 1930-31 for Det Kgl. Teater. Siden har P vist sig ved enkelte gæstespil og med oplæsninger. Var som skuespiller lyrisk-romantisk (Axel i »Axel og Valborg«, »Hamlet«, kong Skule i »Kongsemnerne« o. a.). Enkelte stumfilmroller fra 1911. (Portræt sp. 3610).

Poulsen, Alfred S.veistrup (1854-1929), da. teolog og biskop, af den mynsterske linie. Biskop i Viborg 1901.

Poulsen, Arnold (f. 1889), civilingeniør. S. m. Axel Petersen opfinder af tonefilm-system. Radiotekn. konsulent for handelsmin.

Poulsen, Axel (f. 1887), da. billedhugger; g. m. Elisabeth Bergstrand-Poulsen. *Den Første Kærlighed* (1914, kunstmus.), *Genforeningsmonumentet* (1926-30, Fælledparken, Kbh.), *Marselisborgmonumentet* (1931-35, ill. s. d.) m. m.

Poulsen, Christian (f. 1896), da. geolog; søn af Vald. P., 1945 prof. i palæontologi ved Kbh.s Univ.; deltager i Grønlands-eksped. Undersøgelser over ældre palæozoiske faunaer fra Bornholm og Grøn.

Poulsen, Dorus Theus (1850-1925), da. planteskolelærer. Ass. v. Landbohøjskolen 1874-78, grl. 1878 på Roskildevej ved Kbh. en planteskole, som blev verdensberømt ved tiltræknings af de såk. Poulsen-roser, navnlig Rosa polyantha-hybrider. P-s sønner har videreført virksomheden.

Poulsen, Emil (1842-1911), da. skuespiller, broder til O. P. Deb. 1867, 1867-1900 ved Det Kgl. Teater. Han gennemspillede et uhyre repertoire, fra efterromantikens skikkelser til hovedrollerne i det ny realistiske skuespil (prinsen i »Der var Engang«, »Ambrosius«, Helmer i »Et Dukkehjem«, Hjalmar Ekdal i »Vildanden« o. a.). Sygdom afbrød hans karriere også som sceneinstruktør 1900, læste med sønnerne Adam og Johannes. (Portræt sp. 3610).

Poulsen, Erik M. (f. 1900), da. fiskeribiolog. 1946 afdelingsleder v. Da. Biol. Station. Afh. over da. nyttefisk samt over krebsdyr.

Poulsen, Frederik (f. 1876), da. arkæolog og forfatter. Dr. phil. 1904. 1926-42 di-

rektor for Ny Carlsberg Glyptotek. Medleder af udgravninger i Kalydon, Aitolien (1926, 1932). Værker og afhandl. især om antik portrætkunst, bl. a. disputatsen *Dipylongråber og Di pylonvase* (1905), *Der Orient und die frühgriechische Kunst* (1912) o. a. Har endv. uddg. fl. romaner, rejsekildr. og essaysaml., f. eks. *Godfolk, Lærde Folk og Aristokrater* (1945). (Portræt sp. 3611).

Poulsen, Johannes (1881-1938), da. skuespiller og sceneinstruktør, søn af Emil P. Deb. s. m. broderen Adam på Dagmar-teatret 1901, vandt hurtigt en førerplads i den unge skuespillergeneration ved et talent, der spændte fra Oehlenschlägers lyriske helte til komiske fig. i det mod. københavnerrepertoire; 1905-06 på tournée i Skandinavien, 1909 til Det Kgl. Teater, hvor han med afbrydelser (1927-30 på tournée herhjemme og i udlandet, 1936 i USA) var til sin død og gennemspillede etkæmperepertoire med scenisk vivacitet, kunstn. fantasi og stor maskeringkunst. (»Julius Cæsar«, »PecrGynt«, »Aladdin«, »Tordenskjold«, Vielseschrey i »Den Stundesløse«, narren i »Helligtrekongers Aften«, »Jean de France«, Henrik 8. »Cant«, Chr. 4. i »Elverhøj« o. m. a.). Som iscenesætter var P påvirket af Max Reinhardt, (»Aladdin«, »En Skær sommernatsdrøm«, operaerne »Drot og Marsk«, »Carmen«, balletterne »Scar-mouche« og »Tycho Brahes Drøm«). Filmdeb. 1911. Skrev *Gennem de Favre Riger* (1916). I 3. ægteskab g. m. Ulla P. (1924). (Portræt sp. 3611).

Poulsen, Knud (1881-1946), da. forfatter. Indtryk fra en jordomrejse 1907-12 i *Breve fra det Fjærne* (1915); bl. hans da. naturopistler fremhæves *Breve fra Danm.* (1922) og *Breve fra Ensomheden* (1936), begge skrevet på Djursland af en eksileret københavner i en både djærv og gracios stil.

Poulsen, Margarethe Svern (f. 1877), da. malerinde; har navnlig malet portrætter, bl. a. af Emil P. (teatermus.).

Poulsen, Olaf (1849-1923), da. skuespiller. Deb. 1867, på samme dag som broderen Emil P. forberedt af den store Holberg-skuespiller Phister. 1867-1917 spillede han mere end 300 roller på Det Kgl. Teater, mange på gammeldags charmant komediemaner, men de store karakterroller gennemarbejdede han intensivt, mejslede hver replik og fyldte figurerne med menneskelig kraft (Holbergs Jeppe og Per Degn samt Henrik-rollerne, Isidore Lechat i »Forretning er Forretning«, Mammon i »Det Gl. Spil om Enhver«, Hostrups Løjtnant von Buddinge, Drachmanns Kaspar Røghat, Shakespeares Tobias Hikke og Rengarn o. m. a.). Han blev nationens mest fejrede kunstner. Efter sin afsked optrådte han endnu nogle få gange, sidst 1920 i Sønderborg. (Portræt).

Poulsen, Svend (d. efter 1678), snaphaneleder, senere kaldet *Svend Gønge* el. (hos Carit Etlar) *Gøngehøvdingen*. Deltog i krigen 1625-29, fændrik 1644-45. Dragonekaptajn i krigen i Skåne 1657, rejste 1658 landbefolkningen til modstand på Sjælland, fik ramt spredte sv. småstyrker, men måtte til sidst flygte til Møn. Fik 1661 overladt Lundbygård af kronen som betaling for udlag, måtte 1673 gå fra gården. Tilbød atter kristtjeneste 1676, fik majorspatent, men synes kun at have deltaet i kort tid.

Poulsen, Ulla, f. Iversen (f. 1905), da. danserinde. Fra 1913 udd. på Den Kgl.

Ballet, deb. 1921. 1923 solodanserinde, 1924 g. m. skuespiller Johs. P. afsked 1939. Hun besad gratie og poet. skønhed, men også kaldt, stærk lidenskab bl. a. i: »Scheherazade« (1930), »Joseph-Legenden« (1931), »Zebræ« (1934) og i den mod. da. ballet »Enken i Spejlet« (1934). (Portræt sp. 3614).

Poulsen, Vagn (f. 1909), da. arkæolog og kunsthistoriker. Deltog 1931-32 i udgravning i Hama, Syrien. Direktør f. Ny Carlsberg Glyptoteket 1943. Har i sine værker om gr. billedhuggerkunst anv. og uddybet den rent stilistiske metode; *Den Strenge Stil* (1937), *Myron* (1940), *Phidias* (1942).

Poulsen, Valdemar (1869-1942), da. opfinder. Udd. ved selvstudium. Opfandt 1898 telegrafene og 1905 vev-generatoren. Udvalgte s. m. P. O. Pedersen et system for radiotelegrafi og radiotelefooni på kontinuerlige bølger. Demonstrerede i 1907 for første gang en praktisk brugbar form for radiotelefooni. P var en fremragende eksperimentator og en meget iderig forsker. Blev i 1929 udnævnt til dr. techn. h. c. ved Den polyt. Lærest., Kbh. (Portr. sp. 3615).

Poul Vendekåbe, øgenavn for Poul Helgesen.

pound [paund] (lat. *pondus* vægt), 1) eng. pund (fork. lb.); 1 avoirdupois p = 453,59 g; 1 troy p = 373,242 g; 2) eng. møntenhed: p sterling (tegn: £) = 20 sh. (sept. 1948 = 19,36 kr.).

Pound [paund], Sir Alfred Dudley (1877-1943), brit. admiral. Deltog i I. Verdenskrig (Skagerakslaget), 1930 vice-admiral, 1932-35 2. Sea Lord, derefter chef f. Middelhavsflåden. 1939-okt. 1943 First Sea Lord (afløst af A. B. Cunninghamham).

Pound [paund], *Ezra* (f. 1885), amer. lyriker; siden 1927 bosat i Eur. Var blandt stifterne af den litt.-rebelske digtergruppe »The Imagists«. Hans digte. *Cantos* (1925-34) er litt. inspirerede og konstrueret artistiske. Arresteredes 1945 som fascistpropagandist i 1 tal; 1946 erklæret for sindssyg. Tildeltes febr. 1949 amer. litt.-pris på 1000 \$.

pourboire [pur'bwɑ:r] (fr. *pour* til + *boire* drikke), drikkepenge.

Pourbus [pur'rwbs], *Frans, d. <e.* (1545-81), flamsk maler. Elev af Frans Floris. Har behandlet rel. motiver og malet portrætter. Hans søn *Frans, d.y.* (1569-1622) er kendt som portrætmaler. Var Maria af Medicis hofmaler.

pour le mérite [pu:rl3me:'ri:t] (fr. for fortjenstfuld handling), højeste preuss. militærorden, stiftet 1740, ophævet 1919.

poussere [pu'se'ra] (fr.), støde fremad; fremme, hjælpe frem.

Poussin [pu'sce], *Gaspard*, egl. Gaspard Dughet (1613-75), fr. maler. Elev af sin svoger Nicolas P. Virksom i Rom. Har malet heroiske landskaber af bet. dekorativ virkning; repr. på kunstmus., Kbh., og Thorvaldsens Mus.

Poussin [pu'sÆ], *Nicolas* (1594-1665), fr.

Nicolas Poussin: Rebekka og Elieser. (Blois).

maler, påvirket af Raftael. P bragte det heroiske landskabsmaleri til fuld udvikling og har malet figurkompositioner, der erjer ædel, klassisk ro, f. eks. *Eudamidas Testamente* og *Jehova Abenbarer sig for Moses* (begge kunstmus., Kbh.).

Powell [pouæ], *Michael* (f. 1905), eng. filminstruktør, producent og manuskriptforfatter. Deb. som instruktør 1933. Har i samarbej. med Emeric Pressburger forestået optagelserne af bl. a. »Duellen« (1943), »Det hændte i Skotland« (1945), »En Sag om Liv el. Død« (1946), »De røde Sko« (1948), og står i dag som en af eng. films bærende og mest alsidige unge kræfter. (Portræt sp. 3615).

Powell [pauæl], *William* (f. 1892), amer. filmskuespiller. Filmdebut 1921. Har i talefilmen hævdet sig som en vittig og elegant lystspilskuespiller, især i samspil med Myrna Loy. Har bl. a. medvirket i »Revuekongen Ziegfeld« (1936), »Godfrey Ordner Alt« (1936) og »Dobbeltryllup« (1937).

Pover [pansr], *Tyrone* (f. 1914), amer. filmskuespiller. Filmdebut 1936, har siden spillet i rigt varierende repertoire, f. eks. »Chicago« (1938), »Og Regnen Kom« (1939), »Knivens Æg« (1947) o. a.

Powers [gaurz], *Hiram* (1805-73), amer. billedhugger. *Monumentet over Jefferson* i Washingtons Kapitol.

Povlsen, Alfred (1852-1934), forstander

for Ryslinge højskole 1884-1922.

Povlsen, Hans (f. 1886), da. forfatter og lærer. Af hans romaner viser *Sand* (1918) og *Himlens Fugle* *Har Reder* (1936) Jakob Knudsen'ske samvittighedsmotiver i selvstændig behandling. Kunsterisk mest frigjort er provinsbyromanen *Julie Pandum* (1926). Digtsaml. / *Himmerlands Dale* (1929) kommet i fl. udg.

Povlsen, 77-orvald (1868-1942), da. politiker. Knyttet til grundtvigske kredse, højskolelærer, 1898 præst; deltog i dannelsen af Rad. Venstre 1905, folketingsm. 1910-35 (Hornslet), Kirkemin. 1916-20, medvirkede 1919 til jordreformen m. h. t. præstegårdsjordernes inddragning.

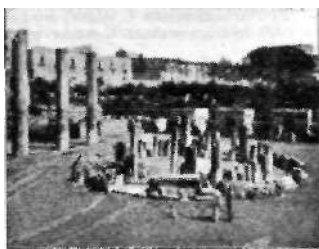
Pownall [paunl], Sir *Henry* Royds (f. 1887), brit. generalgøttnant (1942). Deltog i krigen i Frankr. 1914-19, siden hjemme og i Indien, 1939-40 generalstabschef f. British Expeditionary Forces, 1940-41 vice-generalstabschef f. imperiet, dec. 1941-jan. 1942 øverstkommand. i Det Fjerne Østen (Malacca), marts 1942-marts 1943 på Ceylon, 1943 i Iran-Iraq, Okt. 1943-nov. 1944 generalstabschef f. den sydøstasiatiske Kommando under Mountbatten.

Powys [pouis], tre eng. forfatter-brødre: 1) *John Cowper* (f. 1872). Har skrevet rel. og psyk. problemromaner, f. eks. *A Glastonbury Romance* (1932); 2) *TJewelyn* (1884-1939), forfatter af talr. essays og romanen *Apples Be Ripe* (1930); 3) *Theodore Francis* (f. 1875) er mest kendt for romanen *Mr. Weston's Good Wine* (1927). Også han er optaget af rel. problemer; skildrer især syd-eng. landsbymiljø.

Poznan [poznani], ty. *Posen*, by i Polen ml. Berlin og Warszawa; 268 000 indb. (1946). Vigtigt iernbanecentrum med stor handel og alsidig industri. Univ. (grl. 1919). *Historie*. P hørte fra tidl. middelalder til Polen, men var under ty. kulturpåvirkning, kom under Preussen v. Polens 2. deling 1793; under Warszawa 1807-15, atter til Preussen til 1919, under ivrigt forrykningsarbejde. Afstodes uden afstemning til Polen ved Versaillesfreden; genindlemmet i Tyskl. 1939; 1945 erobret af sovj. tropper - fæstningen P faldt 23. 2. efter en måneds kamp - og indlemmet i Polen.

Pozzo [pot:so], *Andrea dal* (1642-1709), ital. jesuit fra S-Tirol, maler og arkitekt, udførte fantastiske perspektiviske lofts-malerier og alteropbygninger i overdreven barokstil. Ved sine bygninger N f. Alperne overførte P den hængende ital. barok til Østrig, hvor den efter 1700 oplevede en ny blomstringstid.

Pozzuoli [po:tswoli] (lat. *Pu'teoli*), ital. havneby ved P-bugten 10 km V f. Napoli; 30 000 indb. (1936). Jernindustri. Den vulkanske Pozzolanajord anv. nu som

Pozzu

i oldtiden til cementfremst. Rom. ruiner (amfiteater).

pp, fork. f. pianissimo.

p. p., fork. for 1) per prokura; 2) præter plura.

PPI (eng. plan position indicator, plan-stilling-påviser), radar for afbildning af kyststrækning el. landområde på et katodestralerørs skærm, således at synsfeltet fremtræder scm et landkort.

P-P-vitamin (eng. pellagra-pre-venting; som forebygger pellagra), d. s. s. nikotinsyre, et af B-vitaminerne.

Pr, kem. tegn for praseodym.

Pradéd [pradæj], ty. *Altvater*, 1490 m h. bjerg i Sudeterne.

Pradier [pra'dje], *James* (1790-1852), fr. billedhugger. P er påvirket af klassicismen, men strejfer ofte det sødladene: *Psyche* (Louvre), *12 sejrsgudinder til Napoleons grav* i Invalidkirken. Har udført talr. portrætbuster.

prado [pra(5)0] (sp; eng), lystanlæg ved en sp. by; specielt promenaden i Ø-Madrid med kunstmus. (malerisamling).

Prag [pra:k] (da. [pra'y]), ty. navn på Praha, Českoslov.

Praga, bydel af Warszawa, påøstl. Wislabred.

Praga, Marco (1863-1929), ital. dramatiker. Fik stt succes bl. a. på *La moglie ideale* (1890).

Pragerskolen, en i 1928 fremtrædt kreds af sprogforskere, bl. a. R. Jakobson og N. Trubetskoy, som grundlagde fonologien.

Prag-freden, sluttet 23. 8. 1866 ml. Preussen og Østrig. Østrig trådte ud af Ty. Forbund, afstod sine rettigheder til Holsten og Sønderjylland (fra 1864), § 5 bestemte, at befolk. i »de nordl. distrikter« af Slesvig gnm. fri afstemning skulle afgøre, om den ville til Danm. el. Preussen, jfr. *Paragraf 5*.

prag'ma'tisk (gr. *prágma* hvad der er gjort i sag), praktisk, saglig; hvilende på kendsgerninger, p. historiskrivning tilsigter at udfinde årsagssammenhæng (med belæring for øje).

pragmatisk sanktion. I ældre tid betegnede visse polit. betydningsfulde love sig selv som p. f. eks. den af kejser Karl 6. 1713 udstedte p., der sikrede Maria Theresia succesionen i alle hans bedidelsers.

prag'ma'tisme (gr. *prágma* hvad der er gjort i sag, tildragelse), betegn. for en i Årner, opstået filos., if. hvilken kriteriet på begrebers mening og sætningers sandhed er deres praktiske konsekvenser. Hovedrepræsentantei: Peirce, W. James, F. C. S. Schiller og J. Dewey.

pragtbiller (*Bu'prestiridae*), fam. af langstrakte, oftest metalskinende biller. Larverne borer i træ. Overlevende trop., et par arter i Danm.

pragtdrossler (*Pittidae*), fam. af drossel-lign. spurvefugle, reder på jorden. Trop. regnskove, navnlig i indoaustr. område.

pragtdreflugt, d. s. s. kongedreflugt.

pragtfinker, d. s. s. astrildere.

pragttjerne (*Me'landrium*), slægt af nellikefam 2 arter i Danm., særbo. Dag-p (M. dioicum) med røde blomster, i fugt-tige kratovne, og after-p (M. album) m. hvide blomster, på marker, ved veje.

pragttende, betegn. forsk. stærkt brogede ender m. fjærrydelsler, f. eks. Brudeand og mandarindand.

Praha, ty. *Pra?*, hovedstad i Českoslov., liggende på begge sider af floden Vltava. 922 000 indb. (1947). Vigtig industriby, trafikcentrum. Univ. (grl. 1548). På højre

flodbred det gi. bykvarter (Stare Město) med gi. rådhus og Tyn-(Teyn)-kirken med Tyge Brahes grav. uden om dette nyere handels- og industrikvarterer. På venstre bred (Maia Strana; da: lille side) slottet Hradcany, nu sæde for reg. Over floden findes talr. broer (ældst er Karlsbroen). - *Historie*. Fra tidl. middelalder hovedstad i kongeriget Böhmen, modtog en del ty. indvandrere, blev universitetsby 1348 og fra ca. 1400 centrum for den hussittiske bevægelse. Led hårdt under 30-Årskrigen, erobredes delvis af svenskerne 1648. Katoliceret og fortrysket under habsburgsk styre, hårdt omstridt ml. østr., fr. og preuss. tropper 1741-44. Besat af preusserne 1866, der her sluttede fred m. Østr. Fra slutn. af 19. årh. trængte cecherne det ty. element tilbage; 1918 blev P også i det ydre en cech. by. Uden modstand besat af Hitlers tropper 15.3.1939, befriet af cech. modstandsstyrker efter hæftige kampe maj 1945. (tū-).

Praia [ˈprai̯]. Kap Verd-ocnes hovedstad (6000 indb.): på Sao Thiago.

praerial [præˈrjal] (fr. engmåned), den fr. revolutionskalenders 9. måned, slutn. maj-juni.

Prajāpati [-ˈdʒiː-] (sanskrit: skabningens herre), i ind. rel. det professionelle præsteskabs standsgud, en altomfattende gud, der har skabt himmel og jord og offerkulten. I brahmanisk filosofi bet. P. skaberkræftens personifikation.

praje (holl., af oldfr. *prajer* bede), søv. kalde op; prajehold, råbefandst; praj', kommando, råb, advarsel.

'prākrit (sanskrit: naturlig, vulgær), en gruppe ind. sprog af den ariske stamme fra oldtid og middelalder, beslægtet med sanskrit, men med de virkelige talesprog til forfillede og grundlag. Ældst og mest kendt er pali, Toruden māharāshtri og ardhā-māgadhli, betale an i jainismens kanon.

'praksis (gr.), udførelse; virkelighed (mod. teori); praktisk virksomhed (lægers, sagførers o. l.); skik og brug, sædvaner.

praktik (gr. *praktikos* som vedrører handling, virksom) praktisk virksomhed; fremgangsmåde: prakti'ka'bel, som lader sig udføre; passabel: prakti'kan't, person, der har praksis el. som sætter sig ind i en virksomhed; 'praktiker, person, der beskæftiger sig praktisk med noget.

'praktika (ital. *pratica* samkvem), søv., sundhedspas, samkvemstilladelse udstedt af karantænelæge.

praktikundervisning, den metodologiske og især praktiske øvelse i at undervise, seminarieleverne får de to sidste år af deres udd. Cand. mag. er, der vil være gymnasieledere, får et 12 ugers kursus efter deres eksamen.

prakti'se're (gr. *praktikos* virksom), udføre, realisere; have praksis.

'praktisk (gr. *praktikos* som angår handling; virksom), 1) som angår livets ydre, fysiske handlinger el. virksomheder; 2) udøvende; 3) som har et godt håndlag; 4) let at anvende; hensigtsmæssig.

praktiske mellemskole, betegn. for den eksamensfrie mellemskole, anv. inden dette navn blev lovfæstet (1937).

praktisk filosofi, den gren af filos., som angår regler for moralsk handling, etik.

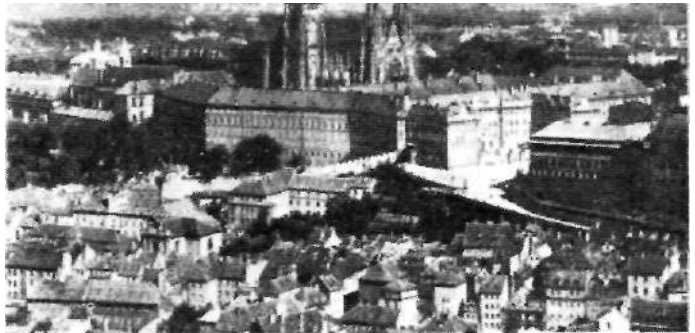
Praktisk Ungdomsskole, afd. under Kbh.s Kommunes Aftenskole; arbejder et enkelt fag som centralfag. Ca. 10 000 elever.

pralbønne (navnet p. gr. af den iøjnefaldende blomsterpragt) (*Phaëolus coccineus*) tilhører ærteblomstfam., har sylgende stængel; prydblante i haver; de unge bælg kan spises.

prali'né (fr., opkaldt efter marskal du Wcsh-Praslin (1598-1675)), fyldt konfekt.

praltrille, en mus. forsiring, der består i en een gang foretagen hurtig skiften af en node og dens oversekund. Betegnelsen er $\overset{\wedge}{\bullet}$ over noden $\overset{\wedge}{\bullet}$ og udførelsen altså $\overset{\wedge}{\bullet} = \overset{\wedge}{\bullet}$ af *wl*.

pram (mnty., fra Cech.), søv., mindre, åbent fartøj med fyldige linier og ringe dybgående. Anv. til varetransport på floder.

Udsigter over Praha (Maia Strana) med Hradcany i midlen.

Pram', Christen (1756-1821), da.-no. forfatter og embedsmand. Hovedred. af tidsskr. »Minerva« (1785-93). Som digter har P arbejdet i alle tidens genrer; bedst kendt er det naturskildrende digt *Emilias Kilde* (1782), det episke digt *Stærkodder* (1785) og komedien *Ægteskabskolen* (1795).

Prandtl, Ludvig (f. 1875), ty. fysiker, fra 1907 prof. i Gottingen. P-s forskning er grundlæggende for hydro- og aerodynamikken.

pras(eo)- (gr. *pradson* løg), løggrøn.

praseo'dy'm (*praseo-* + gr. *didymos* dobbelt), grundstof, kern. tegn *Pr*, atomnr. 59, atomvægt 140,9. Hører til de sjældne jordarters metaller. Saltene er grønlige.

Pra'tensis, latiniseret form f. Des Pres, J. **Prater** [ˈprɔːtɔr], parkanlæg med forlystelsesetablisement i Wien.

'Prati, *Giovanni* (1815-84), ital. digter, følsom og sentimental lyriker. *Edmeneaarda* (1841), *Psiche* (1876); *Iside* (1880).

'Prato (in To'scana), ital. by 17 km NV f. Firenze; 70 000 indb. (1936). Uldindustri. Mange bygninger fra middelalder og Renæssance, bl. a. domkirke.

Pratt & Whitney Aircraft Co. [ˈpræt an 'hwitni 'ærkræft k'ampnɔni], arner flyvemotorfabrik, hvis stjernemotor anv. i mange civile og mil. flyvemaskiner af næsten enhver størrelse og type. De kendte Douglas-trafikmaskiner »Dakota« »Skymaster« og »Cloudmaster« er således udrustet med P & W-mototer.

'Pravda (russ: sandhed), russ. dagblad i Moskva, grl. 1912, organ for det komm. partis centralkomité. P. indeholder fortrinvis artikler om indenrigspolit. og partipolit. spørgsmål. Oplag ca. 5 mill.

Praxiteles: Hermes med Dionysosbarnet.

Pra'xiteles (gr. *Praxi'télés*) fra Athen (4. årh. f. Kr.), gr. billedhugger, søn og elev af Kefisodotos. P-s berømteste værk var *Knidos*, en ca. 365 til byen Knidos udført nøgen Afrodite-statue, der ligesom hans *Vinskænkende Satyr* og *Apollon Sauroktonos* er kendt fra rom. kopier. I original er bevaret P-s marmorfigur af *Hermes m. Dionysosbarnet* fra Heratempel i Olympia. P-s kunstneriske form og typevalg er af udpræget feminin karakter. motiverne oftest af gennemsnitlig art. (Ill. se også tavle Antik Billedhuggerkunst).

Préault [pre'ò], *Aupuste* (1809-79), fr. billedhugger. Virkede i Sv. fra 1672, hvor han bl. a. udførte *prædikestolen* til *Storkyrkan* i *Stholm.* og *prædikestolen* til *Uppsala domkirke* efter Tessins tegning.

preboarding [ˈpriːbɔːdiŋ/], for-forming af nylonstrømper på opvarmede forme (30' højere end temp. ved den påflg. farvning), for at de ikke siden (p. gr. af materialets plasticitet) skal ændre form.

pre'carium (lat., egl: tilstået ved bønner (*preces*) og derfor tilbagekaldelig), aftale om lån til brug, som når som helst kan opheves af långiveren.

Precht [l-xt], *Hun hårdt* (1651-1738), ty. billedhugger. Virkede i Sv. fra 1672, hvor han bl. a. udførte *prædikestolen* til *Storkyrkan* i *Stholm.* og *prædikestolen* til *Uppsala domkirke* efter Tessins tegning.

précieux [pre'sjøz] (fr.: kostbar, udsøgt), betegn. for tilhængere af den overforfinede smagsretning i 17. årh., der af frygt for at virke ordinær brugte udviklede omskrivninger for de almindeligste ting. Angrebet af Molière i *Les précieuses ridicules* (1659, da. *De Zirrlige Damer* 1786).

precipi'tando [pre'tli-] (ital.), mus., ilende. **pre'della** (ital: skammel), fodstykke til altertavle af fløjalter- el. skabstype.

préférence [pre'fɛːs] (fr: fortrin, forret), gi. fr. kortspil, minderom whist og bridge.

preghiera [pre'gjeräl (ital.)], bøn. Anv. som navn på selvstændige musikstykker, efter Rossinis store succes med bønnen i operaen »Moses« (1827).

Pregl [pre:gl], *Fritz* (1869-1930), østr. kemiker, har udarbejdet mange metoder til analytiske mikrobestemmelser. Nobelprisen i kemi 1923.

•Prei'sler, Johan Martin (1715-94), ty.-da. kobberstikker; bl. samtidens bedste; prof. v. akad. 1754; stik efter Pilo.

Præjcn [pre'ʒɛ], *Albert* (f. 1900), fr. filmskuespiller og kabaretsanger. Bedste filmsrolle i René Clair's »Under Paris' Tage« (1930). Oprådte i Danm. 1948.

pre'kæ'r (fr. *precaire*, af lat. *precarius* tilstået ved bønner (*preces*)), usikker, ubehagelig, pinlig.

premiere [-'æ:ɾi:ʃl (fr. *premiere* (*repræsentation*)), førsteopførelse.

premierløjtnant f-'mje-] (fr. *premier* første, egl: I. stedfortræder (for kaptajn)), laveste linoificeringsgrad i hæren; 1922 afskaffet i den da. marine.

premiermajor [-'mje-] (fr. *premier* første), ældste major ved et regiment, rangerede

under oberstløjtnant, hjælper for regimentschefen, især ved den indre tjeneste

premierminister [-'mje-] (fr. *premie*, første), førsteminister; især udendlandske forhold: statsminister, således gengivelse af eng. *premier* ['præmjə] el. *prime minister* ['praɪm 'mɪnɪstə]. Titlen anv. i Danm. 1848-55.

Prem 'Sagar (ny-ind: kærlighedshavet), ind. poetisk værk af nyere dato indeholdt rel. kærlighedsdigte til Krishna.

Pfemys'liderne [přfəmis-], Bdhmens ældste kongehus, uddøede 1306.

pre'n, redskab, spidst til stikning af huller i tøj el. læder, stumpet til glatning af tøj-somme. I oldtiden anv. en spids **p** til skrivning på vokstavl.

'Pren'ter, *Regin* (f. 1907), da. teolog, prof. i dogmatik i Arhus 1945. P-s teol. opfatelse, som står den dialektiske teologi nær, kommer især frem i disputatsen *Spiritus Creator. Studier i Luthers Teologi* (1944).

prentice-byg ['prɛntis-] indførtes hertil fra Engl. i 1884 af Markfrøkontoret og har op til efter århundredskiftet været en af de mest udbredte bygsorter.

Prenzlau ['prɛnts'laʊ], ty. by i Brandenburg; 27 000 indb. (1939). Levnedsmiddelindustri.

Preradović [pre'radovitj], *Petar* (1818-72), kroatisk lyriker og epiker i romantisk stil.

Pferov [přrəʋo], ty. *Prerava*, cech. industri i Morava; 22 000 indb. (1930).

presbya'kuisis (*presbyl*-) + gr. *dkausis* (hørelse), den med alderen fysiol. aftag af hørelsen, **p** viser sig især ved diskantvødhed.

presby(o)- (gr. *prêsbyos* gammel), oldinge-
presby'o'pi' (*presby(6)-* + *-opi*), gammelmandssyn, med alderen indtrædende »langsynethed«. Årsagen er, at øjet ikke er i stand til at akkomodere, d. e. indstille sin brydning for nære genstande så godt som tidl. **p** afhjælpes ved samlelenser.

pres'by ter (gr. *presbyteros* ældre, ældste), oldkirkelig embedsmand (ved siden af bisp og diakon). Bispembedet er vistnok fremgæet af **p**.

presbyteri'a'lforfatning (gr. *presbyteros* ældre, ældste), kirkeforfatning, som er opbygget på et synodalsystem og på det 4-dobbelte kirk. embede: præst, lærer, ældste, diakon, **p** er knyttet til de calviniske kirker, især i Skotl., Frankr., Schweiz og USA.

presbyteri'a'nere, tilhængere af presbyterialforfatning; kirkeligt, delvis puritansk parti i Engl. og Skotland.

Prescott ['prɛskət], *William Hickling* (1796-1859), amer. historiskriver; blind; studier i sp. hist. (Ferdinand og Isabella d. Katolske, Filip 2.) og Mexicos erobring.

pre'snenningsdug (nty., gnm. fr. fra lat. *praecinctus* omgivet), svære, ravnudgsvævede varer af hør, amp el. bomuld, oftest imprægneret, så at det er vandskyende, tjæret, behandlet m. fedtsure kobberforbindelser el. på anden måde mod forrådnelse.

present [pre'sar:] (fr. af *presenter* overrække), gave.

Preresen [pre'Jersn], *Francet* (1800-49), slovensk lyriker, epiker, satiriker, grundlægger af mod. slovensk lit.

presgas, gas, der v. hj. af en kompressor er bragt under tryk; bruges til arbejdsmaskiner som tøjpresser o. l.

presning, proces, hvorved metaller, træ og plastiske stoffer formes el. bearbejdes v. hj. af tryk.

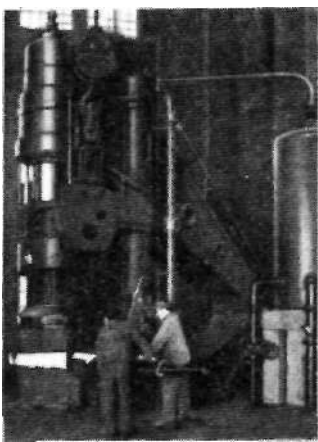
Prěiov [prěfov], slovak, by ved foden af Karpatherne. 22 000 indb. (1930).

'Prespa Søren, sø på grænsen ml. Albanien, Græken. og Jugosl.; 286 km'. Underjordisk afløb til Ohrid Søen.

'Pressburg[-burk], ty. navn på Bratislava, Tsechoslov.

Pressburger ['prɛsba:g3], *Emeric* (f. 1902), eng. filminstruktør, f. i Ungarn. 1935 til eng. film; har i 1940'erne s. m. Michael Powell forestået optagelserne af fremragende og idérige eng. film.

presse (lat. *pressus* trykt), 1) maskine, hvorved der udøves et kontinuerligt tryk; **p** anv. til mek. formændring, bl. a. i metalindustrien, til komprimering, udpres-

Hydraulisk presse til smedearbejder.

ning af vædsker, f. eks. olie. Trykket kan udøves v. hj. af vægtstænger, ekscentrisk el. krumbtap, af knæléd el. v. hj. af en skruebevegelse. Ved friktionsskrup drives skruespindlen op og ned v. hj. af et svinghjul, der skiftevis drives af en af de to friktionsskiver. Til store tryk anv. hydrauliske, damp- og lufttryk; hydrauliske **p** anv. bl. a. til store smedearbejder. 2) d. s. s. bogtrykmaskine.

presse, egl. alle skrifter fremstillet m. trykpress; alm. kun anv. om periodisk udkommende tryksager: aviser, ugeblade, tidsskrifter. Trykte nyhedsmeddelelser fremkom alleide i 15. årh.; i 16. årh. udkom flyveskrifter efterh. m. nummer og dato, og heraf udvikledes, omkr. år 1600, regelmæssigt udkommende nyhedsblade (1609 i Augsburg, Strasbourg). Første eur. dagblad udkom i Leipzig 1660 (i Kina udkom et omkr. 1340). Ældste avis på da. er Anders Bordings versificerede månedsskrift »Den Danske Mercurius« (fra 1666). Fra første færd uddyntede regeringerne **p** polit. (Richelieu) og især fra slutn. af 17. årh. fik aviserne og de talrige tidsskrifter afgørende indflydelse på den offentl. mening. Mens udgivelse af aviser i 17.-18. årh. hyppigst afhang af kgl. privilegium, blev aviserne i 19. årh. under større pressefrihed til udtryk for bestemte polit. partier og økon. afhængige heraf; samtidig fik aviserne masseoplæg (Konigss opfindelse af hurtigpressen 1812), bredtes fra de højere lag ud i byen til landbefolk. og arbejdere og fik afgørende betydning for polit. aktivisering af de brede lag (den da. venstre-presse efter ca. 1866). - Nutidens store aviser ejes normalt af aktieselskaber; kapitalen kan beherskes af polit. el. faglige organisationer, der evt. yder tilskud til udgivelsen, el. af privatfolk, der i første række tager forretningsmæssige hensyn og i nogle tilf. omformer opinions- og partiblade til polit. set ret farveløse underholdnings- og nyhedsblade. Under skarp indbyrdes konkurrence søger aviserne at forme sig efter publikums behov, i stor udstrækning efter armer, forbigående (samling af sensationsstof på første side; spec. rubrikker for hyggestof, lokalnyt, dametidende, sport, handelsnyt; voksende billedstof, tegneserier). Annoncerne, der kendes lige fra 17. årh., har fra 19. årh. været afgørende indtægtskilde for de fl. større aviser. — I de fl. moderne lande er der dannet omfattende **p**-koncerner, hvis ejere over afgørende indflydelse på den offentl. mening gnm. blade, der kommer i millionoplæg; ved siden af hovedstadsaviser (morgen- og aftenblade) kan en koncerne beherske en serie provinsblade, videresende nyheder til andre blade, udsende ill. ugeblade og tidsskrifter, evt. drive forlagsvirksomhed. Særlig fremtrædende udl.bladkoncerner er de eng. Bery - koncerne, Rothermere - Harmsworth-gruppen og Beaverbrook-gruppen; i Tyskl. tidl. især Stinnes-gruppen og

Hugenberg, i USA især Hearst-koncerne, Scripps-Howard og Gannett. Et blads polit. indflydelse behøver ikke at stå i forhold til oplagets størrelse; Times, Observer, Manchester Guardian har forholdsvis lille oplag, men er verdenspolitiske opinionsdannende.

presseattaché, medl. af et gesandtskab, hvis opgave navnlig er at informere opholdslandets presse om hjemlandets forhold

pressefoder, sammenpresset, gæret foder; ensilage.

presseforbydelser, forbydelser, der forudsætter anv. af bogtrykkerkunsten; dels overtrædelser af de regler for angivelse af bogtrykkerens navn, aflevering af pligtkeksplaner osv., dels tilf., hvor en strafbar handling, f. eks. æresfornærmelse, sker i et trykt skrift el. i dagspressen. Redaktøren af et periodisk skrift er ansvarlig for dets indhold, medmindre der findes en navngiven forf. Også i dette tilf. kan redaktøren dog ifalde medansvar, f. eks. hvis en artikel er skrevet efter hans opfordring.

pressefrihed. If. den da. grl. er enhver berettiget til på tryk at offentliggøre sine tanker, dog under ansvar for domstolene. Censur o. a. forebyggende foranstaltninger må ingen sinde på ny indføres.

pressegår, en spec. til bageribrug fremstillet gær af høg biol. renhed.

Pressens Radioavis, nyhedstjenesten i da. radio; grl. 1926 efter sammenslutning af 3 af hinanden uafhængige »radioavisers« udsendt af kbh. dagblade. Indtil 1939 udedede da. bladorganisationer alene bestyrelsen for **p**; derefter sammensættes bestyrelsen af lige mange repr. for radio-rådet og for da. presses telegramvalg, hvilket sidste udgør forretningsudvalget, som har det redaktionelle tilsyn. I) med udsendelserne forbundne udgifter dækkes ved årl. bevillinger fra statsrad. Den daglige drift forestås af en chefredaktør, (siden 1939 Niels Grummet). 6 faste nyhedsudsend. daglig og i fællesskab med statsrad. »Aktuelt Kvarter«.

pres'se're (fr.), trænge sig på, haste; presse'rende, uopsættelig.

pressetøbnings, støbemetode, hvorved metal i dejagtig tilstand presses ind i en metalform el. kokille.

pressetør, tørreltde maskintør.

presseveer, med., stærke veer ved fødselens afslutning, hvor også bugpressen træder i kraft.

presspån, elektr. isolationsmateriale, bestående af imprægneret pap.

prestige [prá'sthj:s] (fr., af lat. *præ'stigia* blændværk), anseelse.

'presto (ital; hurtig), i musikken et meget hurtigt tempo; pre'stissimo, så hurtigt som muligt.

Preston [přrɛsts'n], by i NV-Engl. NØ f. Liverpool. Hovedstad i Lancashire. Bomulds- og metalindustri, skibsverft. (11800 indb. (1948)).

'Preston, *Jørgen* (Georgius) (d. 1553), da. komponist. Stammede muligvis fra Engl., virkede som sangmester (kapelmester) ved det kgl. kantori (Det Kgl. Kapel) på Chr. 3.s tid.

Prestwich [přrɛstwi:t], eng. by, forstad til Manchester. 35 000 indb. (1948). Bomuldsfabrikker.

Prestwick [přrɛstwi:k], skotsk by ved Firth of Clyde, SV f. Glasgow; 12 000 indb. (1947). Lufthavn for transatlantiske ruter.

preti'osa (lat. *pretiosus* kostbar), kostbarheder.

pretiös [přrɛi'os] (fr. *précieux*, egl: kostbar), forfinet, kunstlet, søgt.

Pretoria [při'tri:ri:3] (efter boerførereren A. W. J. *Pretorius* (1799-1853)), hovedstad i Transvaal og Den Sydafr. Union; 125 000 eur. indb. (1946) og 52 000 ikke- eur. indb. (1936). Handels- og industriby omgivet af kul- og jernmalmejer. Universitet (grl. 1930). Grl. 1855.

Preuss [přDys], *Hugo* (1860-1925), ty. jurist og politiker. Prof. i statsret; indenrigsmin. 1919; udarb. forfatningsforslag, som lagdes til grund for Weimarforfatning.

Preussen [přroysan] (da. [přDi'ssn]), tidl.

ty. stat; 1939: 321 626 km²; 45,3 mill. indb. P var den største ty. stat, bestående af et stort sammenhængende område i N-Tyskl. og en række enklaver, hvoraf de største lå i Thüringen og Württemberg. Ophævet 1947, dels indlemmet i Polen og Sovj., dels opdelt i mindre ty. lande. - Historie. P betegnedes opr. landet ml. Wisla og Nemunas beboet af de baltisktalende prussere; erobret og kristnedes af d. ty. ridderorden i 13. årh. Efter nederlag mod Polen måtte ordenen 1466 afstå Vestpreussen med Weichsflumindungen og tage Østpreussen til len af Polen. 1525 gjorde højesteren Albrecht af Hohenzollern Østpreussen til protestantisk arvertudomme; 1618 tilfaldt landet Hohenzollernslægtens i Brandenburg, der 1701 tog titel konge af Preussen. - Det rige, der således fra 1701 kaldtes P, var vokset frem af markgrevs-kabet Brandenburg. Det hørte underAskanierne til 1320; forenede 1415 til Frederik af Hohenzollern. Det lykkedes i 15. og 16. årh. at øge Br. og skåbe fastere fyrstegemt i samarbejde m. godsejeradelen. Reformation ca. 1540. 1614 overtoges Mark og Cleve. 1618 Østpreussen, 1648 Bagpomern, 1680 Magdeburg. Under den »store kurfyrste« Frederik Vilhelm (1648-88) blev Br. en magt af eur. betydning, med stor hær og fast styre; Østpreussen løsgjordes 1657 (1660) fra po. overhøjhed. Under sønnen Fred. (I.) (1688-1713) erhvervedes kongetitlen. - 1701-1840. Fred.Vilh.

1. 1713-10, Fred. 2. d. St. -86, Fred.Vilh. 2. -97, Fred.Vilh. 3. -1840. Hohenzollernkongerne fik i samarb. m. junker-adelen gjort P til en fast administr. enevældestat m. stor hær, førende i Nord-tyskl; fik 1720 østl. Forpomern m. Stettin fra Sverige. Fred. d. St. erobrede Schlesien fra Østrig under østr. arvefølgekrig og hævede det under Preuss. Syvårskrig 1756-63 i kamp mod Østr. Frankr., Rusl. Fik ved Polens delinger 1772, 1793, 1795 Vestpreussen, Danzig, Posen og dele af det centrale Polen m. Warszawa, men svekkedes indadtil efter 1786. Neutralt under Napoleonskrigene til Østrigs sammenbrud 1806, sluttede sig så til Rusl., knust 1806 i Jena-Auerstedtslaget, måtte 1807 afstå ca. halvdelen af sit område. Søgte genrensning v. reformpolitik under Stein (1807-08) og Hardenberg (fra 1810); landboreformer m. ophævelse af livegenskabet, hvilket dog ikke røkkede ved adelens færdige stilling; værnepligt; større næringsfrihed. Bidrog 1812-13 energisk til Napoleons nederlag, opnåede 1814-15 resten af Forpomern, nordl. Sachsen, desuden Rhinlandet og Westfaen; vigtige industrilande med grænse til Frankr. Fik Posen, men ikke Warszawa tilbage. Bekæmpede efter 1815 den nat.lib. frihedsbævgelse, indførte 1823 rådgivende provinsstænderforsamlinger, der betryggede kongemagten i forståelse m. junkerne; reformerede admn. (provinnsinddeling). Samlede 1834 de fleste ty. lande, med udelukkelse af Østr., i toldforbund. - 1840-1918. Fred.Vilh. 4. 1840-61, Vilh. 1. -88, Fred. 3. 1888, Vilh. 2. -1918. Fred. Vilh. 4. måtte marts 1848 bøje sig for den nationale rejssning, love fri forf. og støtte Tyskl.s enhed, bl. a. ved at sende hjælp til slesvig-holstenerne mod Danm., men tog atter magten v. kup dec. 1848, svigtede slesvig-holstenerne 1849-50, afslug de liberale tilbød om kejserkronen. Ved forf. af 1850 skabtes preuss. landdag med vidtgående valgprivilegier til junkerne. Da national-liberalismen genrejstes, søgte Vilh. 1., regent fra 1858, først samarb., men strid om militærbesvillinger førte til skarpt kons. styre, fra 1862 under ledelse af Bismarck. Han brød forfatn. ved at gennemføre militærreformerne ad provisorisk vej i kamp mod landdagens flertal, vandt 1863 Rusl.s venskab ved at støtte nedkæmpelsen af det polske oprør, fik 1864 Østr. med til krig mod Danm., hvorved de vandt Sønderjylland, Holsten og Laubenurg. Brydningen førte til dens preuss.-østrigske krig 1866, som P vandt på en måned ved Bismarcks politik og Moltkes strategi. P indlemmede Sønder-

John Price. Joseph Priestley.

jylland, Holsten, Hannover, Frankfurt a.M., Kurhessen og Nassau Det Ty. Forbund af 1815 opløstes, i st. dannedes et Nordty. Forbund af landene N f. Main, hvor den preuss. regering i samarbejde m. fælles rigsdag (alm. valgret) havde ledelsen. 1870-71 kunne Bismarck forene sig m. Bayern, Württemberg og Baden i sejrrik krig mod Frankr. og jan. 1871 oprettede et rige af alle ty. lande undt. Østrig. m. Vilh. 1. som kejser og Bismarck som rigskansler og preuss. førstemin. Her havde P en ledende, om ikke fuldt enerådende stilling. I P-s landdag bevarede den udemokr. valgordning, så at junkerne hævede det meste af deres gi., indflydelse, og preuss. militarisme og fast admn. kom til at præge riget i alm. 1918 blev P republik m. demokratisk forfatn. og Socialdemokratiet som førende parti indtil 1932, da v. Papen afsatte de soc. min. (Braun, Severing) og selv overtog ledelsen som rigskommissær. 1933 blev Goring ministerpræs. i P, og ved ensretningen forsvandt det meste af P-s særstyre inden for riget. Ved Tyskl.s sammenbrud erklærede De Allierede, at P skulle opløses, hvilket ensstemmigt fastsloges på konf. i Moskva 10. 3. 1947.

preussiske landret (*Allgemeines Landrecht für die preussischen Staaten*), udstedt 1794. Omfattede ca. 20 000 paragraffer. Arbejdet på p strakte sig over mere end 40 år. Ophævedes definitivt ved Bürgerliches Gesetzbuch (1900).

preussisk union, liturgisk og jurisdiktional, men ikke dogmatisk sammenslutn. af reformerte og luth. kirker i Preussen, opstået på Fred.Vilh. 3.s initiativ 1817. p fremkaldte gammelutheranernes skisma (1835).

Prévost [pre'vo], Jean (1901-44), fr. forfatter til talr. romaner, essays og kritiske studier. Faldt under befrielseskampene i S-Frankrig.

Prévost [pre'vo], Marcel (1862-1941), fr. forfatter, der i romaner har skildret kvindeligt sjæleliv, ofte moraliserende; bl. a. *Les demivierge* (1894; da. overs., ved P. Nansen s. år).

Prévost d'Exiles [pre'vo də'gzil], Antoine Francois, alm. kaldet abbed P (1697-1763), fr. forfatter, førte et eventyrligt liv og skrev en mængde værker, af hvilke romanen *Manon Lescaut* (1731; da. 1891) er berømt for den naturlige skildring af en stor følelse.

Preyer [preir], Wilhelm (1841-97), ty. fysiolog og psykolog, Grl. med *Die Seele des Kindes* (1882) den moderne børne-psykologi.

Prezzo [lini] [-tso:], Giuseppe (f. 1882), ital. forfatter; udg. først // *Leonardo* (1903-07) og den meget læste *La cultura italiana* (1906), kom 1925 til New York, hvor han leder et stort blad og forelæser ved Columbia-univ. Iut *Vita di V. Machiavelli* (1927), *Comegli Americani scopero l'Italia* (1933).

'Priamos, gr. sagnkonge af Troja. I Miden skildres hans færd til Achilles for at få sønnen Hektors lig udleveret.

pria'pisme (efter *Priapos*), sygeligt langvarige, indtil fl. dage vedholdende, rejssninger af det mandlige lem (erektioner).

'Priapos, i gr. rel. gud for avling og frugtbarhed, opr. ugræssk stammende fra bondekulturerne i Lilleasien. P-s symboler af fallisk karakter, ofte alene en fallos, opstilledes for at fremme vækst.

Pribram [prii:brəm], cech. mineby SV f. Praha; 10 000 indb. (1930); brydning af sølv, bly og kobber.

Price [priiss], Adolf (1805-1890), da. mimiker, søn af James P. Spillede Pjertot på Morskabsteatret.

Price [pri:so], Ellen (f. 1878), da. danserinde og skuespillerinde. Elev af Hans Beck og onklen Waldemar P. Fin mimisk og poet. danserinde, f. eks. i »Sylfiden« og »Den Lille Havfrue«. Solodanserinde 1903, afsked 1913.

Price [prais], G. Ward (f. 1886), eng. journalist og forf. af polit. bøger, f. eks. / *Know These Dictators* (1958), da. / *To Dictatorer Som Jeg Kender Dem* (1939) om Hitler og Mussolini og *The Year of Reckoning* (1919), da. *DetStoreOggor* (1939).

Price [pri:s3] (eng. [prais]), James (1761-1805), eng. artist. Oprådte 1795 på Dyrehavsbacken, 1801 s. m. Casorti leder af Morskabsteatret.

Price [priisa], John (f. 1913), da. skuespiller og instruktør. Deb. 1933 efter udd. på Det Kgl. Teaters ballet- og elevskole. Har bl. a. spillet »Jean de France«, Andreas Blegnab i »Hellig-trekongers Aften«, Gært i »Vintersol-hverv«, Scenesættelse: »Cæsar og Cleopatra«, »Fluerne« o. a. Deb. som film-instruktør m. »Billet Mrk.« (1946). (Portr.)

Price [pri:s3], Juliette (1831-1906), datter af A. P. da. danserinde. Ved Det Kgl. Teater 1849-66, solodanserinde 1851. Bournonvilles bedste elev.

Price [pri:s3], Waldemar (1836-1908), søn af A. P. da. mimisk danser. Medf. af familietruppen, ved Det Kgl. Teater 1857-1901.

Prieme [prima], William (1894-1945), da. foretningmand, politiker, grosserer; medf. af Grosserer-Societetets komité 1933, næstformand fra 1941. Kons. folkestingsm. fra 1932, medf. af finansudv. fra 1939. Myrdet af tyskerne 24. 1. 1945.

Prien [pri:n], Gunther (1908-41), ty. ubådskef, sønkedde 14. 10. 1939 eng. slagskib »Royal Oak« ved Scapa Flow.

Pri'ene, oldgr. by i V-Lilleasien. Betydelige rester af det hellenistiske bolig-kvarter og fl. offentlige bygninger, bl. a. det ca. 355 f. Kr. opførte Athenetempel.

Priessnitz [pri:snitz], Vincenz (1799-1851), østr. naturlæge, oprettede en kur-anstalt i Gräfenberg i Sudeterne for koldtvandskure, der havde stor søgning.

Priestley [pri:stli:], John Boynton (f. 1894), eng. forfatter. Har givet en række hyggelige, sentimentale skildringer af eng. liv, bl. a. *The Good Companions* (1929), da. *Kammeraterne* 1930). Uden skuespil, litt. studier og soc.-polit. taler.

Priestley [prhstli:], Joseph (1733-1804), eng. præst, kemiker og psykolog. Foregreb i *Essay on the First Principles of Government* (1768) utilitarismen. Determinist; hævede på bevidsthedsfænomenerne er funktioner af hjærneprocesserne. Opdagede 1772 iltudskillen fra grønne planter, hvilket gav stødet til opdagelsen af fotosyntesen. Forfulgt som tilhænger af Fr. Revolution, udvandrede 1794 til USA, blev her fører for unitarerne. (Portræt).

Pri'eto, Indalecio (f. 1883), sp. politiker. Moderat socialist, min. under A/ana 1931-33; deltog i folkefrontsreg. efter 1936, krigsmin. under Negrin 1937-38, modarb. kommunisternes indflydelse i hæren, styrtet efter nederlag i beg. af 1938. Arb. efter 2. Verdenskrig for saml. af alle Francos modstandere og forståelse m. monarkisterne; skarp konflikt m. kommunisterne.

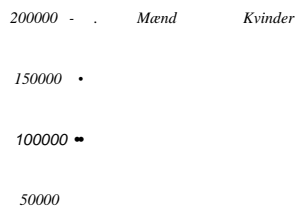
Pfihoda [prii:h3da], Vasa (f. 1900), cech. violinist, bosiddende i Praha. Har komp. værker for violin.

prik, sov., sømærke i småfarvande, ris- el. halmprik.

prikdiagram, statist., figur der i form af en række prikker viser fordelingen efter størrelse af en række iagttagelser. (III, sp. 3628).

prikle, plante frobedsplanter i priklebede i planteskolen el. gartneriet. I priklebedene står træagtige planter oftest 1-3 år, før de udplantes på blivestvedel. Der anv. en særlig priklepind. Prikling giver kraftigere planter med veludviklede rødder.

priksyge, fysiogen sygdom hos æbler,

O 40 80 O 40 SO

Prikdiagram: Aldersfordeling.

sjældent hos andre kærnefrugttræer. **p** viser sig ved indsunke pletter på frugts overflade og brunfarvning af frugtkødet derunder. Kold opbevaring forsinket pletternes fremkomst og udvikling. **p** er hyppigst på overudviklede frugter fra unge træer.

prim (lat. *primus* første), 1) i bogtryk, første side af et ark; 2) *mus.*, første trin i den diatoniske skala; 3) i den kat. kirke tidebon kl. 6 om morgenen; 4) *sport*, første dækstilling i fægtning og den dertil svarende parade, der afbøder stød og hug fra venstre side.

Prim ['prim], *Juan* (1814-70), sp. general, politiker. Tilhørte fremskridtspartiet, styrtede Isabella 2. 1868; myrdet.

'prima (lat: den første), 1) (el. prima-form) i bogtryk den trykform, der har arkets 1. side; 2) i handelssproget som kvalitetsangivelse f. værser: bedste slags; 3) i malerkunsten d. s. s. alla prima.

'primaballe'rina (ital: første danserinde), internat, balletrang. I Danmark indførtes ved balletens nyordning 1942 rangen »første solodanserinde« og »første solodanser«.

prima'donna (ital: første dame), betegn: for store kunstnerinder, på hvem et teaters repertoire baseres.

primage [-ma:fa] (fr., af *prime* præmie), særligt fragttillæg for skibsføreren.

prima'rius (lat: første, øverste), *mus.*, førsteviolinen i et kammermusikensemble.

'primas (lat. *primus* første) 1) ærestitel for gejstlige, især erkebiskopper. I Danmark *Kbh.s* biskop **p** (bærer særligt ornat og indvief de andre biskopper); 2) sigøjnerprimas, i et sigøjnerorkester førsteviolinen, der samtidig ofte leder orkesteret.

prima-signatur, det tal, der til vejledning for bogbinderen anbringes på 1. side af hvert ark i en bog og angiver det påg. arks nr. i bogen.

prima't (lat. *primus* første), forrang: bruges om pavens krav på at være hele kristenhedens leder.

prim'aeter (lat. *primus* første), pattedyrsorden, omfatter mennesket, aber og halvaber.

Primaticcio [-'tit:Jo], *Francesco* (1504-70), ital. maler. Virksom i Fr., især i slottet Fontainebleau og i Versailles.

'primaveksel (lat. *primus* den første), første eksemplar af en i fl. ligegyldende eks. udstedt væksel. Betegn. **p** er overflødig, når en væksel, som nu sædvn., kun udstedes i eet eksemplar.

'prima'vista (ital: ved første blik), *mus.*, fra bladet.

'prima'volta (ital.), første gang.

primfaktor. Ved et tals **p** forstås de primtal, der går op i tallet.

'pri'misk (lat. *primus* første). To hele tal **p** er indbyrdes **p**, hvis intet helt tal større end **p** går op i dem begge.

'primiti'v (lat. *primus* første), oprindelig, primær; på et tidligt udviklingstrin (i etnol. f. eks. om indianere og negre, mods. f. eks. kinesere og indere, der regnes til kulturfolkene); naturlig; afstumpet.

primitivt erhvervelse, erhvervelse ved bemægelse, frembringelse, tilvækst m. m.

primitiv gymnastik cl. *grundgymnastik*, de øvelser af stærkt smidiggørende karakter, som danner grundlaget for Niels Bukhs system.

primitivisme, litterær, betegn. for forsk. hist. fænomener; fælles for dem er højt civiliserede skribenters bevidste (og ofte forcerede) søgen tilbage mod motiver og (cl.) former, som tilhører udviklingstrin, der er tilbagelagt af vedk. forf. Kun sjældent bruges udtrykket om umiddelbar **p**.

primitiv kultur, betegn. for menneske- racens forhist. laveste kulturtrin og for nulev. naturfolk, anv. af etnologen E. B. Tylor [*Primitive Culture*, 1871]. Begrebet **p** var et led i den spekulative udviklingslære og har ikke mere ubetinget vidensk. bet. Moderne kultur- og rel. hist. søger at skabe andre begreber og udtryk, f. eks. antikke kulturer.

primitiv religion, betegn. for den rel., der findes inden for primitiv kultur. Moderne rel.-videnskab forstår derved den rel., der findes inden for de såk. antikke kulturer og forudsætter ikke, at den er udtryk for et lavere trin, men for en anden måde at leve på. Den er identisk med disse folks kult og myte.

'primo (ital: den første), 1) i handelssproget den el. de første dag(e) i måneden; f. eks. levering **p** marts; 2) i firhændig klavermusik den øverste stemme (diskanten), i mods. til secondo (bassen).

primogen'itu'r (lat. *primus* den første + *genitura* fødsel), *jur.*, førstefødselsret.

primordi'a'lcelle (lat. *primordium* oprindelse (-celle), *biol.*, udifficeret begyndelsescelle, f. eks. det befrugtede æg.

'primost, en myseost, no. næringsmiddel, fremstilles ved inddampning af valle.

primrod (lat. *primus* den første), den ved frøets spiring udviklede rod.

Primrose-League ['primrouz-'li:g], brit. kons. vælgerorganisation, grl. 1883 af Randolph Churchill for at vinde masserne for kons. parti. Navn efter Disraelis yndlingsblomst, primulaen.

'primsigning (lat. *prima* første + *signatio* det at forsyne med tegn), gi. nord. betegn. for den første korstegnelse ved dåben; ofte fulgte dåb ikke efter **p**.

primstav (oldn. *prim nymåne*), stav med indskårne mærker, ofte runetegn, tidl. af almuen brugt som kalender.

'primtal (lat. *primus* den første), kaldes de hele tal større end 1, der kun er delelige med 1 og sig selv. De 'avcste **p** er 2, 3, 5, 7, 11, 13, 17, 19, 23 .... Der findes uendelig mange **p**.

'Primula (diminutiv af lat: *primus* den første; hentyder til tidlig blomstring), d. s. s. kodriver.

primu'lin, gult thiazolfarvestof; **p** var det første substantive farvestof, som blev diazoteret og udviklet på taverne (1888).

'primum'mobile (lat: det første bevægelige), efter den aristoteliske verdensopfattelse: fiksstjernerhimlen.

Primus (lat: første), petrolcumskoageapparat, opf. 1890 af svenskeren Frans Lindqvist (1862-1931), grundl. af a/b Primus i Sthim. **P** har en trykbeholder, hvori petroleum sættes under tryk m. en håndluftpumpe og føres til en brænder gnm. et rørsystem, hvori en fordampning finder sted v. hj. af varme fra brænderen. Dampene brænder da efter udstømningen gnm. brænderdyscn. **P** tændes v. at man antænder noget sprit, som hældes i en skål omkring brænderens fod; herved opvarmes brænderen, så der kan ske en fordampning af petroleum.

'primus inter'pares (lat.), den første blandt ligemænd.

'primus'motor (lat: den første, som sætter (noget) i gang), ledende, mest virksomme peison.

prim'aer (fr., af lat. *primus* første), oprindelig: grund-

primære kvalitet (lat.), første egenskaber, if. Descartes, Locke m. fl. de objektive, tingene selv tilkommende egenskaber: antal, form, bevægelse m. v. Mods. sekundære kvaliteter.

primært leje siges et mineral el. en forstening at forekomme på, når det findes i de omgivelser, hvori det er dannet.

Prince Charming ['prins t:fe:mir?] (eng:

den charmerende prins), tilnavn f. prins Edvard af Wales (senere Edvard 8.).

Prince-Consort ['prins:kånså:t] (eng.-schnc), prinsgemal, især om Albert af Sachsen-Coburg, g. m. Victoria.

Prince Edward Island ['prins 'ædwörd 'a:iland], mindste canadiske forbundsstat (prcvice); 3656 km²; 95 000 indb. (1941), deraf 15 000 af fr. herkomst. **P** er en lav, frugtbar o. beliggende i sydl. del af St. Lawrence Golfen, adskilt fra New Brunswick og Nova Scotia ved Northumberland Strædet. Øen er 200 km l., 35 km br., højeste punkt 137 m. Agerbrug, mejeribrug; bet. fiskeri. **P** er kendt for sine sølvrøvefærme, hummerkogerier, østerskrabning og avl af læggekartofler.

Prince of Wales ['prins av 'wæ:lz], eng., se Prins af Wales.

Prince of Wales ['prins av 'wæ:lz], eng. slagskib (1940-41), 35 000 t. Som lig. af manglende luftjagerdækning sønkedes **P** s. m. det eng. slagskib *Repulse* af jap. bombe- og torpedofly ved Malacca 10. 12. 41.

Prince of Wales, Cape [kæ:p 'prins av 'wæ:lz], Alaskas vestligste punkt på 168° v. l.

Prince of Wales Øen ['prins av 'wæ:lz], ø i Torres Strædet.

'princeps (lat: førstemand), den rom. kejserligt indtil Diocletian.

Prince Rupert ['prins 'ru:part], havneby ved Stillehavet i Btit. Columbia, Canada; 6700 indb. (1941). Endestation for den nordlige Pacific-bane. Eksport af korn, tømmer, fisk.

Princeton ['prinstan], universitetsby i New Jersey, USA; 7700 indb. (1940). Univ. grl. 1746. Ca. 450 prof. og 7000 studenter (1946-47).

Princetown ['prinstan], lille by i Dartmoor Forcst, Engl., med kendt straffeanstalt (oprettet 1850).

princip [-'sip] (lat. *principium* begyndelse, indledning), 1) grundsætn., ledende tanke; 2) grundkraft el. grundvirksomhed.

Princip ['printsip], *Gavrih* (1894-1918), bosnisk gymnasieelev, der 28. 6. 1914 myrdede den østr. tronfølger Franz Ferdinand og hans hustru i Sarajevo. Ungdik p. gr. af sin ungdom dødstraf; d. i fængsel.

principal [-'si:pa'l] (lat. *principalis* den første el. fornemste, overhoved), leder, overhoved, chef, forretningsindehaver; den stærkest tonende melodistemme i orglet: første og vigtigste, hoved-

principalstemme, hoved- el. solostemme i et musikstykke.

princi'pat [-'si:] (af lat. *principes*), det rom. kejserdømme til Diocletian.

Principe, **Uha** do ['iljadu 'prisip(a)], portug. ø i Guincaabugten; 110 km², 825 m h., 3000 indb. (1940). Hæret af tsetse-fluer (soveysge). Kakao-yrkning.

principi'el [-'si:] (lat. *principium* begyndelse), hvad der går tilbunds i en sag, hvad der angår kærnen i en sag.

prins (fr. *prince*, af *principes*), i Fngl., Tyskl., Skandinavien anv. som titel f. mandl. medlem af kongehuset; i fl. andre lande i betydn. fyrste, også f. højadelige; prins'sesse, tilsv. f. kvindelige.

Prins af Wales ['wæ:lz], eng. *Prince of Wales*, titel på Englands tronfølger siden 1301, da den senere Edvard 2. fik titlen.

Prins Christians Sund, næsten retlinjet sund, der udgår fra Sydgrønls. østkyst og i forb. m. Torssukatak østskiller Grønls. sydligste øer fra Sydgrønlf. Vejrstation v. østkysten.

Prinsens Palæ, Kbh., v. Frederiksholms Kanal, opført 1743-44 af Eigtdve til bolig f. kronprins Fred. (5.). Beboedes 1746-1850 af forsk. adelige og embedsmænd, overgik 1853 til Nationalmuseet, ved hvis nybygning dets interiører blev en del ændret.

prinsgemal, titel f. prins g. m. regerende dronning.

prinsmetal, d. s. s. bathmetal.

'Printzenskold [-'Jold], *Johan* (d. 1658), sv. officer. Kommandant på Bornholm fra april 1658, fanget og skudt i Rønne dec. s. å. under bornholmernes rejssing.

Prinz Eugen [prints oy'ge:n], ty. svar krydser, deltog med slagskibet Bismarck i det raid gnm. Danm.-stradet, hvor den eng. slagkrydser Hood sænkedes 24. 5. 41, og Bismarck 27. 5. Undslap 11. 2. 42 fra Brest s. m. de ty. slagskibe Scharnhorst og Gneisenau gnm. Kanalen til ty. havn. Overgav sig 7. 5. 45 til de Allierede i Kbh. Anv. sommeren 1946 ved atombombeforsøgene ved Bikini, hvor den led nogen skade.

'prior (lat: den første), den øverste i et kloster; hvis der er en abbed, er p den næstøverste. I et nonnekloster tilsvarende priorinde.

'Prior, William Wain (1876-1946), da. officer. Chef for generalstaben 1931, generaløjntant 1939; fortsatte som da. hærs ledende officer efter 9. 4. 1940, afgik 30. 9. 1941 i protest mod ty. krav om da. hjælp til ty. luftforsvar.

priori'te't (lat. prior den første), 1) fortinsret; 2) panteret i fast ejendom.

'prior 'tempore, 'prior 'jøre(lat.), den der er først i tid, er først i ret.

Prip, Einar (1868-1939), da. missionær, hvis arbejde i Syrien (fra 1898) fik stor bet. for Østerlandsmissionen.

'Prispat, po. Prypec, 795 km 1. biflod til Dnjepr i Hviderusl. og Ukraine; afvander Rokitno-sumpene.

Prip-Møller, Johanne; (1889-1943), da. arkitekt og missionær. Mange studierejser for undersøgelse af buddhistisk klosterarkit. Har bl. a. opf. i Mukden K FUMsbyggn. og skole for blinde, i Hongkong Tao Fong Shan Christian Institute, kirke og menighedscenter for den kin. menighed i Tsing-tao. Har udg. bogen Chinese Buddhist Monasteries (1939).

pris, en vares bytteforhold over for landets pengeenhed, p dannes under indvirkn. af markedsrådets udbud af og efterspørgsel efter varen. Under helt fri konkurrence bliver p på længere sigt = varens gnstl. produktionsomkostn. (herunder omkostn. tilomsættn. og transport). Varep afhænger herved bl. a. af prod. faktorerens p: lønninger, rente, avancer m. m. Efterh. er den frie konkurr. indskrænket og p-dannelsen blevet mere kompliceret som flg. af private monopoler og monopolistiske dannelser (karteller, mærkevarer m. m.), der v. begrænss. af det samtl. udbud kan hæve p (mere sjældent optræder køber-monopoler, hvor køberen kan trykke p), og gnm. offentl. indgreb: p-kontrol, beskatning, regulering af udenrigshandel m. m. p på fast ejendom o. a. ejendomsrettigheder dannes ved kapitalisering af deres afkast. - For at måle variationerne i p for et større antal varer under eet har man beregnet prisindeks (engros-, detailpristal m. m.). - Ændringer i p kan skyldes forskydn. i vedk. vares udbud (f. eks. ændrede prod.omkostn.) el. efterspørgsel (f. eks. gnm. ændret folketal el. mode) el. kan være udtryk for generelle p-ændringer (ændr. i pengeværdien) i forb. m. forandr. i den økon. aktivitet; således under konjunkturløbets: p-stign. under højkonj. og p-fald under krise, under inflationer og deflationer.

'prisdifferentiering el. -diskriminer i ni; fastsættelse af forsk. pris på enheder af (næsten) samme vare, f. eks. når elektr. strøm sælges til en pris til belysning og til den anden (lavere) til tekn. brug.

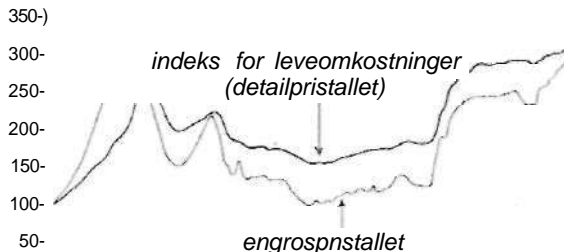
Prisdirektoratet, oprettet 1940, sekretariat for Priskontrolrådet.

prise (fr., egl. taget), et under krig opbragt og beslaglagt skib el. vareparti.

prisedomstole, domstole der træffer afgørelse om frigivelse el. endelig beslaglæggelse af en prise. Er af rent national karakter, om end de anv. folkerettens regler. Bestræbelser for at oprette en internat. appellinstans i prisesager har ikke ført til resultat.

priseret, 1) prisedomstol; 2) indbegrebet af de retsregler der bestemmer krigsføres ret til at beslaglægge fjendlig og neutral privat ejendom i søkrig.

prisfører, virksomhed - oftest en stor trust - som i kraft af magtposition er bestemende for en vares prisfastsættelse under monopolistisk konkurrence

Pristalskurv er 1915-45.

pris ingen lykkelig, før han er i sin grav, gr. ordsprog. Skal være Solons ord til kong Krösus, da denne fremviste sine rigdomme.

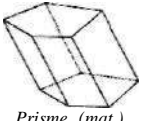
Pris'killa, hustru til Akvila.

priskontrol fra statens side tilsigter undgåelse af urimelige priser el. indskrænkn. i fri erhvervsudøvelse ved karteldannelser o. l.; gennemført i Danm. ved prislove siden 1937, skærpet 1940.

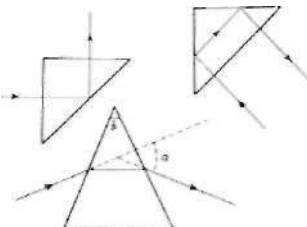
Priskontrolrådet, oprettet ved prisloven 1937, administrerer den da. priskontrol, sorterer under handelsministeren. Siden 1940 fungerer Prisdirektoratet som sekretariat for P.

'priskuran't el. prisliste, fortegn, over gældende priser, p udsendes f. eks. af handlende til deres forb. som generelle tilbud. Akkord-p angiver de akkordlønsatsen, som skal betales if. overenskomst ml. arbejdere og arb.givere.

'prisme (gr. prisma det gennemsnævde), 1) mat., legeme begrænset af to kongruente polygoner, endefladerne, og ellers lutter parallelogrammer, sidefladerne; 2) i fys. et gennemsnigt legeme, som regel af glas, begrænset af to plane flader, der danner en vinkel med hinanden, p-s brydende vinkel. Fladernes skjæringslinje kaldes p-s brydende kant. En lysstråle vil brydes ved begge flader og derved afbøjes bort fra den brydende kant. Afbøjningen afhænger af indfaldsvinklen og bliver minimum, når strålen går symmetrisk gnm. p (hoved-

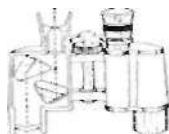
Prisme (mat.).

Prisme(fys.); nederst: brydning ip; øverst: totalreflektion i p (enkelt og dobbelt).

stillingen). Afbøjningen a afhænger tillige af den brydende vinkel b og af brydningsforholdet n; ved måling af a og b kan n bestemmes. Ved brydning i p sker tillige farvespredning, hvorfor p anv. i spektroskopet. I et tresidet, ligebenet og retvinklet prisme vil en lysstråle, der rammer vinkelret på en af fladerne, ikke brydes, men tilbagekastes fuldstændigt (totalreflektion), hvilket udnyttes i p-kikkertten.

prismekikkert, en astron. kikkert, hvor der i strålegangen ml. objektiv og okular er indskudt to totalreflekterende prismer, hvoraf det ene vender billedet opret og det andet ombytter højre og venstre, så at bil-

ledet bliver opret og retvendt, p udføres som regel som dobbeltkikkert.

prisniveaet angiver en varegruppes (spec. den samtl. vareomsætnings) pris i forb. t. prisen på et vilkårligt valgt andet tidspunkt, som benævnes basisåret.

prisreguleringskommissionen, populær betegn. for Den Overordentl. Komm. af 8. 8. 1914.

prisstop, midlertidigt forbud mod prisforhøjelse, p har siden 1940 kunnet udstedes af Priskontrolrådet f. bestemte varer el. varegrupper for højest 3 mdr. ad gangen. Et alm. p udstedtes 9. 4. 1940 og gjaldt til 12. 6. 1940.

pristal, indeks for prisforandringerne på en række forsk. varer under eet; udregnes som vejede gennemsnit af de påg. varers prisforandring i forb. t. priserne på et vilkårl. valgt tidspunkt (basisår). p beregnes såvel for engros- som for detailpriser, de sidste ofte som led i beregn. af levvekomst.s udvikl. Pristallet anv. ofte spec. om detailpristallet. En overgang beregnedes under 2. Verdenskrig et for lønfastsættelser vejledende skrålet p, som ikke tog prisstign. på forsk. mindre nødv. varer i betragtning. (Hertil pristalskurver f. o.).

prisudregningsvægt, vægt hvorpå foruden varens vægt også dens udregnede pris kan aflæses.

Prithi'VT (sanskrit: Jorden), i ind. vedisk rel. Jorden som kvindelig guddom, oftest nævnt sammen med Dyauš, himlen.

priva't (lat. privatus, egl: adskilt fra staten), ikke offentlig; som angår en enkelt person el. en snæver kreds.

privatbaner, danske, de 50 da. jernbaner, scm ejes og drives af private, kommuner e. l. Privatbanerne Orehoved-Gedser o? Viborg-Alestrup drives dog af DSB. I tiden ml. de to verdenskrige medførte den stigende biltrafik store vanskeligheder for p, således at det blev nødv. at støt dem. Ved lov af 14. 3. 1931 blev der bevilget 11,5 mill. kr. til modernisering af p. Den 2. Verdenskrig medførte en renaissance for p, således at disse, som før krigen havde store underskud, nu opnåede store overskud. Tilsynet med p udøves af Ministeriet for Offentl. Arbejder. Til behandling af fællesinteresser er p siden 1908 sammensluttet i De Da. Privatbaners Fællesorganisation. Pr. 31. 3.1948 måtte P rekonstrueres og aktiekap. nedskrives til 12 mill. kr. Efter tegn. af ny kapital er den 1948 40 mill. kr.

Privatbanken i Kjøbenhavn, grl. 1817, en af Danm.s ældste banker. Med virkede underTietgens ledelse v. dannelsen af mange store virksomheder. Indførte folio og kontokurant samt brugen af checks i Danm. Aktiekapitalen udvidedes efterh. fra 4 mill. kr. til i 1920, 60 mill. kr. I 1928 måtte P rekonstrueres og aktiekap. nedskrives til 12 mill. kr. Efter tegn. af ny kapital er den 1948 40 mill. kr.

privatdocent, videnskabsmand, der holder forelæsninger ved højere læreanstalter u. vederlag. Retten dertil har indehavere af doktorgraden.

private bilis [praivit 'bilz] betegner i Engl. visse love, der, mods. de alm., kun angår enkelte personer el. lokale interesser.

private straffesager, sager, der påtales af den private forurettede, f. eks. mindre legemsfornærmelser, æresfornærmelser, selvtægt. Behandles efter den borgerl. retsplejes regler.

private veje, veje m. h. t. hvilke private har rådhed og vedligeholdelsespligt.

privatum (lat.), privat; hemmeligt; privatisime, for en snæver kreds, ganske privat.

privat, den, der indstiller sig til studentereksamen el. lærereksamen efter privat undervisn. el. fra et ikke eksamensberettiget kursus.

privatlivets fred. Krænkelser af p er strafbar, når den begås ved offentlig meddelelse om nogens rent private hjemlige forhold el. om andre privatlivet tilhørende forhold, som med føje kan forlænges unddraget offentligheden, el. når en tjenestemand e. l. røber sådanne privatlivet tilhørende hemmeligheder, som han har erfareet i sin virksomhed. Straffen er bøde el. hæfte indt. 6 måneder.

privat påtale, påtale i private straffesager.

privatret, den del af retsordenen, som omhandler privates indbyrdes rettigheder og forpligtelser, navnlig mods. offentlig ret.

privilegeret, give privilegium; privilegeret, som har fået privilegium.

privilegeret fordring, fordring, som i skyldnerens konkursbo dækkes forud for de alm. kreditorer, f. eks. lønkrav foi et vist tidsrum.

privilegium (lat., af *privus* enkelt, særlig -f *lex* lov), undtagelse for enkelte borgere fra de alm. retsregler, i ældre tid ofte grundlag for visse stænders polit. magt.

privilegium 'fori' (lat. værningsprivilegium; i Rom havde retten sæde på torvet), retten til at unddrage sig de alm. domstoles jurisdiktion, navnlig særligheder ret i sáhens. ih. t. den kanoniske ret.

Privy Council ['privi 'kaunsil] (eng: geheimeråd), det off. brit. statsråd, bestående af nuv. og tidl. min., samt andre digniteter, i alt ca. 400. P. kommer fra den normanniske *Curia Regis*, men tabte sin polit. og adm. bet. i 18. årh., da kabinettet (eabinet) udskiltes. Samlet samtrettrader P kun ved tronskifte. Judicial Committee of the Per øverste appeldomstol f. Dominions og kolonierne.

Prix de Rome, d. s. s. Grand Prix de Rome.

Prix des Nations [pri de na'sjo] (fr. nationernes præmie), afsluttende ridekonkurrence ved alle olympiader, hvor rytterne passerer ca. 20 forhindringer, sammenstillet i meget svære kombinationer og i højden fra 1,30 til 1,60 m.

prix fixe [pri'fik's] (fr.), fast pris.

pro (lat.), i stedet for, for, foran.

proabilitisme (lat. *proabilitas*, sandsynlighed, rimelighed), 1) teoretisk: opfattelse, at man aldrig kan nå sikker, men kun sandsynlig viden; 2) praktisk-etisk opfattelse, især tilskrevet jesuitterne, if. hvilken det ikke er dadelværdigt at handle mod sin samvittighed, hvis man kan støtte sig til »probable« meninger, f. eks. en el. flere teologers autoritet.

proband-metode (lat. *probandus*, som skal prøves el. undersøges), en statistisk-genealogisk metode til undersøgelse af en egenkabs nedarvningsmåde, nemlig ved gennemgang af stamtavler til probanderne.

proba't (lat. *probare* prøve), virksomheds-, kraftig, skrap.

prob'atum est (lat.), det er prøvet; det er bevis.

probenreuter ['pro'banroi'dar] (ty., egl: *pröberyter*), spottenavn for (ty.) handelsrejserende; udygtig person.

pro'be're (lat.), prøve, forsøge.

pro'be'ring, prøvning af gulds og sølvs indhold af renmetal (finholdighed, udtrykt i enh. karat og lodighed).

pro'be'rmester (af *probare*), forhen embedsmand i da. artilleri, der tilså håndvåben.

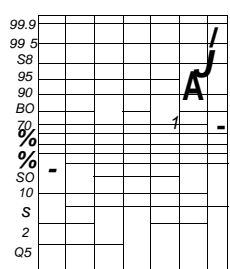
pro'be'rnåle, guld- og sølvstifter af forsk., men kendt lodighed der anv. ved stregprøven på probirstenen.

pro'be'rsten, et stykke gletslebet sort

kiselskifer, mod hvilket man stryger legeringer af guld el. sølv for ved stregens farve, glans osv. at bestemme legeringens finhed.

pro'be'rvægten, det vægtsystem, der anv. ved angivelsen af finheden ved guld- og sølvmasser, bl. a. for mønter. Finheden betegnes her ved at angive, hvor mange vægthusafdelinger fint metal der indeholdes i en vægtenhed af blandingen.

pro'bitdiagram' (lat. *probitor* retskaffen), figur, der i form af en række punkter viser den summerede fordeling af en række iagttagelser. Ud ad den vandrette akse afsættes størrelsen af en given iagt-

Probitdiagram for højden af 21-årige danske værnepligtige ved sessionerne 1945.

tagelse, hvorefter der i lodret retning i en spec. skala afsættes en værdi, der angiver hvor mange procent af iagttagelserne der var mindre end el. lig med den givne. Såfremt de gjorte iagttagelser følger den normale fordeling vil punkterne i p med god tilnærmelse ligge på en ret linie.

pro'ble'm (gr. *problēma*, egl: det fremkastede; det forelagte), opgave; vanskeligt spørgsmål; pro'ble'm'atisk, tvivlsom, uvis.

problembarn, barn, der frembyder alvorlige opdragelsesvanskeligheder el. lider af svære sjælelige konflikter, hvis opr. oftest må søges i miljøuskader i de første barneår.

problemdrama, betegn, for et aktuelt debatterende skuespil.

'Probus (lat: den retskafne), rom. kejser 376-82, slog germanerne, dræbt af soldaterne.

procedere [-se'de-'] (lat: træde frem), fremstille en sag for retten.

procedere [-se'dy:r3] (fr., af (lat.) *procedere*), en parts el. hans sagførers udførelse af en sag for retten, især hans mundtl. fremstilling af sagen.

procedurertiladelse, en af Justitsmin. meddelt tilladelse til en sagførerfuldmægtig til at møde ved mundtl. forhandl. i domsager for landsret og større sø- og handelsretssager. Gælder kun i 2 år og kan ikke fornyes.

procent [-'sæn't] (lat. *pro centum* for hundrede), af hundrede, for hvert hundrede. Forkortet pCt. el. i tegn %.

proces f-'sæs] (lat. *processus* fremskridten; forløb), 1) *jur.*, a) d. s. s. retspleje; b) retssag; 2) *kerne.*, betegn, for en omsætning ml. ens el. forsk. molekyler, atomer el. ioner, hvorved der dannes el. spaltes kern. forb., el. hvor atomer i en forb. omlejes under dannelse af nye stoffer. Kern. p kan forløbe fuldstændigt el. til en ligevægt stilling. Kern. p ledsages altid af en varmeøgen. Ved varmeabsorption kaldes p endoterm, ved varmeudvikling eksoterm. p-s hastighed afh. af koncentration, temp. og evt. katalysatorer. Foregår p i samme medium, f. eks. vædske-el. gasfase, kaldes den homogen, ellers er den heterogen.

procesforudsætning, betingelse for, at en sag kan tages under påkendelse, f. eks. at den er anlagt ved den rette domstol. Er p ikke til stede, må sagen afvises.

procesfællesskab, det forhold, at der i en sag optræder fl. sagsøgere el. sagsøgte.

Nødv. p foreligger, hvor det p. gr. af at en vis forpligtelse påhviler, el. en ret tilkommer flere, er nødvendig, at disse optræder sammen under en retssag.

procesomkostninger, d. s. s. sagsomkostninger.

procession [-s] (lat. *processio* fremadskriden), højtideligt optog ved rel. og verdslige fester. Navnlig den kat. kirke har anvendt p, i den da. kirke kun ved kirke-, bispe- el. præsteindvielser.

processionsspindere (Cne/'s'ra/npa), sommerfugle af spindernes fam. Mange larver sammen i store spind, vandrer i lange rækker. v

processu'el'le straffe [*processuel* adjektiv til *proces*], bødestraffe, som af retten idømmes en person p. gr. af hans opførelse i retten, el. fordi han som part i sagen el. repr. for en part har gjort sig skyldig i en processuel forseelse, f. eks. forhaling af sagen.

processus [-'sæus] (lat.), *anat.*, fremspring.

procesunderretning, d. s. s. litis denuntiatio.

proces verbal [pro'sæ 'verb'al] (fr.), skriftligt forhandlingsreferat.

Proco'pé, *Hjalmar* (1868-1927), sv.-fi. forfatter. Ud. en række betydelige digtsaml. bl. a. *Roda sky ar* (1907), hvori kerne er rel. refleksionslyrik; formen er fast og klar, påvirket af G. Froding.

Proco'pé, *Hjalmar* (f. 1889), fi. diplomat, industrimand. Gesandt i USA fra 1938, udvistes juni 1944.

'Procyon (lat., af gr. *pro kyon* for hunden), *astron.*, stjernen a i Lille Hund.

'Prodikos fra Keos (5. årh. f. Kr.), gr. sofist. Rationaliserede de gr. myter til moralske allegorier (eks: Herakles på skillevejen). Beskæftigede sig med synonymik. Optræder flere gange i Platons første dialoger.

pro'dro'm (gr.), forløber; *med.*, de sygdomstegn, der viser sig, før de for en sygdom karakterist. symptomer fremtræder.

prods- [pro's-], da. sammensætningsled (og verbalford), dannet af ty. *Protze* forvoget, hvortil kanon hages; p indgår i ord, der betegner (etablering af) forbindelsesled ml. kanon og forvoget, f. eks. prodskaede.

producere [-'se-'] (lat: føre frem), fremføre; optræde offentligt; frembringe, tilvirke; producent [-'sæn't], person der fremstiller en vare.

Pro'ductus (lat: ført frem, forlænget), slået af brachiopoder, hvis skaller er besat med lange hule torne. Hyppig i karbon og perm.

pro'dukt (lat. *productus* ført frem, frembragt), ting som er fremkommet ved en naturlig el. kunstig proces; vare; virkning, resultat; *mat.*, resultat af en multiplikation.

produkthandel, handel m. gi. jern, klude, ben, hand, skind, uld, fæhår o. l.

produktion (lat. *productio* frembringelse), i videre nationaløkon. forstand al virksomhed, hvorved der fremstilles materielle goder el. præsteres ydelse til dækn. af menneskel. behov. Ved p nyttiggør mennesker sig naturkræfter og -materialer (kaldet prod.faktoren »jord«) gmm. arbejde v. hj. af redskaber o. a. materielle prod.midler (sævd, kaldet prod.faktoren »kapital«). *Privatkapitalistisk p* iværksættes af besiddere af »jord« og »kapital« gmm. køb og anv. af arbejdskraft, f. s. v. de derved forventer at skaffe sig et tilfredsstillende økon. udbytte. Usikkerheden m. h. t. dettes opnåelse, som beror på udvikel. af priser og økmønst., bevirker en ustabilitet i p (særlig konjunktursvingningerne), der bl. a. som modvægt har ført til dannelse af karteller og truste. Under *socialistisk p* er de naturlige faktorer og materielle prod.midler samfundsøge, og p organiseres planøkon. af samfundsorganer.

produktionsfoder, det foder, som et husdyr ud over sit vedligeholdelsesfoder behøver til produktion, hvad enten det drejer sig om vækst, arbejde, mælk, æg el. a. p-s størrelse og sammensætning retter sig efter produktionens art og størrelse (Foderberegning).

produktionsforeninger, fremstillingsvirksomheder ejet af arbejderne i disse.

p var den tidligste form for kooperation, men spiller nu ingen større rolle.

produktionslove, tekn. lovmassigheder ml. produktmængde og mængderne af dertil anv. produktionsmidler ved uforandret teknik m. m. Spillede omkr. 1900 en stor rolle i økon. teori.

produktionsmiddel, genstand el. arbejds-kraft, som anv. ved produktiv virksomhed, mods. forbrugs- el. konsumgoder, der direkte skal tilfredsstille et behov.

produktionskatter, forbrugsafgifter på indenlandsk producerede varer (på råstof, produktionsredskaber, halvfabrikat el. det færdige produkt). 1 Danm. findes bl. a. **p** på spiritus, øl og sukker.

'produktiv (af *producere*), frembringende, skabende; værdifrembringende; frugtbar, virksom.

produktivitet (fr. *productivité*, af lat. *producere* fremføre, frembringe), ydeevne, frugtbarhed.

'pro et 'contra (lat.), for og imod.

pro'fan (lat. *profanus* egl. foran templet), udenforstående, uindviet; verdslig, profane' re, vanhellige, kræmpe, besmitte, misbruge.

pro'fanum 'vulgus (lat.), den store mængde (af uforstående mennesker) (Horats).

pro'fase (*pro* + *fase*), *biol.*, den indledende fase til cellekernens delinger.

prof'fessio 'fidei Triden'tina (lat. *professio fidei* trosbekendelse), den af Tridentinerkonciliet formulerede trosbekendelse, der siden 1564 er forpligtende for embedsindehavere i romerkirken.

profession (lat. *professio*, af *profiteri* erklære sig for sagkyndig), erhverv, livsstilling; uddannelse.

professio 'nel' (af *profession*), som driver noget som erhverv; spec. [-fæjonæl], som driver sport som erhverv.

prof'fessor (lat: den, der erklærer sig sagkyndig), siden ca. 1600 højeste embedstitel for lærere ved univ., nu også andre højere læreanstalter; professo' ra't, professorembede.

professorudvalget, udvalg, nedsat af finansmin. jan. 1943 for at overveje foranstaltning til bekæmpelse af den da truenede inflation. Afgav betænkning i marts 1943. Fortsatte derefter med undersøgelser, der resulterede i betænkning i maj og aug. 1945 om Danm.s økon. efterkrigsproblemer. I 2. del stillede forslag om den i 1946 gennemførte engangsskat. Ip-sarb. deltog foruden repræs. for Finansmin. og Nationalbanken 4 prof. i økon. Formand var generaldir. Knud Korst.

pro'f'et (gr. *profetes*, egl: fremsiger) bruges i det rel. sprog om en, der forkynder Guds vilje. Hos mange folkeslag kendes helligmænd, som kan give orakelsvar el. forkynde guddommens vilje, dels i normal vågen tilstand, dels under inkubation el. i ekstase. I Israel kendte man de sande Jahve-profeter ved deres forkyndelses indhold. De reagerede voldsomt mod den kanaanæiske Ba'al-kults indflydelse på jehvismen og påtalte den moralske rådenskab i folket, som de af samme grund spåede undergang, hvis det ikke omvendte sig; dog havde de også håbet om en lykkelige tid efter straffens udståelse. De var sig bevidst, at de repræsenterede den g. ørkenreligion. Bedst kendt fra den ældre tid er Samuel (ca. 1000 f. Kr.) og Elias og Elisa (9. årh.). Skriftprofetien tager sin beg. med Amos og Hoseas i Nordriget (slutn. af 8. årh.), omtrent samtidig med dem Esajas og Mika i Sydriiget. Ned mod eksilet virkede Jeremias, under dette Ezekiel og ved hjemkomsten Haggaj og Zakarias. I den følg. tid uddøde profetismen i Israel. På N. T.s tid optrådte igen lejlighedsvis p. De *store profeter* er: Esajas, Jeremias, Ezekiel, Daniel, De *små profeter* er: Hoseas, Joel, Amos, Obadiah, Jonas, Mika, Nahum, Habakkuk, Zefanias, Haggaj, Zakarias, Malakias.

profete're (af *profet*), spå, forudsige, 'profeti' spadom.

profet er ikke agtet i sit fædreland, en, Jesusord Joh. 4, 44.

profetisme, profetreligion, rel. bevægelse med en profet som midtpunkt.

pro'fi' (fr.; af *pro* + lat. *filum* tråd), omrids, 1) hoved, genstand el. a. set fra siden; 2) omridslinie af et tværsnit, der er lagt vinkelret på et bygningsleds akse; pro'fi'le' re uddanne noget (især arkitektonisk led), således at det får en bestemt profil.

profiljern, valsede stænger af blødt stål med I-, T-, U-, Z- el. L-formet tværsnit. Sådanne profiler kan nu også fremstilles ved at svejse pladejern sammen. **p** leveres i mange forsk. »normalprofiler« for hver form. **p** har stor bøjningsstyrke.

profilstænger, stænger m. rundt, mangedelt el. lign. tværsnit.

profiltråd, *facontråd* el. *dessintråd*, tråd m. ikke cirkulært tværsnit.

Profin'tern (af russ. Krasnyj *Internatsional'Professionalnyh Sojuzov*), russ. fork. f. Røde Fagl. Internationale.

prof'it (fr., af lat. *proficere* udrette, gavne), udbytte, gevinst, fortjeneste, fordel; profi'ta'bel, fordelagtig, indbringende; profi'te're, have udbytte; høste fordel, tjene.

Profilla'vi'n, gult, krystallinsk pulver, kraftigt antiseptisk lægemiddel.

prof'luvium (lat: fremflyden), sygeligt udlad af legems vædske, særlig af blod.

prof'ormå (lat: efter formen). At en aftale er indgået p. bet., at den udtaltil fremtræder med et andet indhold end sit virkelige. Kan en person bevise, at en aftale, han har indgået, er p. er han ikke bundet ved den. Dette gælder dog ikke ubetinget i forhold til en godtroende tredjemand, som har erhvervet ret i henh. t. aftalen.

profos [-'fos] (ty., af lat. *propos(itus)* foresat), i ældre tid den person, som udoevede politimyndigheden inden for en mil. aff. og eksekverede de idømte straffe. Også anv. om bøddel.

profyl'laksis (gr. *profylassein* passe på), forebyggelseskunst. I *med.* den fremgangsmåde, ved hvilken man søger at forebygge en sygdoms el. et symptoms indtræden; prof' y'lak tisk. forebyggende.

prof'geria (gr. *pro* før + *géron* gi. mand), oldtungeagtig udsende i en tidlig alder.

progeste'ro'n (*pro* + lat. *gestus* avlet), corpus luteum hormonet, dannes i det gule legeme og regulerer det befrugtede ægs implantation i livmodervæggen og moderkagens udvikling.

progesti'n, d. s. s. progesteron.

pro'gna'thi' (gr. *pro* frem + *gnathos* kæbeben), fremstående kæbeparti.

pro'gnose (gr.), forudviden. Betegner i *med.* udsigten for en sygdoms forløb.

pro'gram' (gr. *programma* skriftligt bekendtgjort efterretning), indbydelses-skrift; årsskrift; skriftlig plan for virksomhed el. forestilling; meddelelse om, hvad og af hvem der skal spilles; redegørelse for mål og planer.

programmamusik er i modsætning til absolut musik en musik, der giver udtryk for eller er bærer af en digterisk idé eller et program, f. eks. Beethovens »pastoralsymfoni«.

Programudvalget, et af Radiorådet nedsat udvalg med særlig myndighed over for Statsradiofoniens programlægning. Dets opgave består i en gennemgang og kritik af de af programledelsen udarbejdede forslag til udsendelser samt en fastlæggelse af de for programmerne i alm. gældende principper, ålt under ansvar for radiorådet. **P** består af 16 medlemmer.

Pro'greso, vigtigste havneby på Yucatán-halvøen, Mexico; ca. 12 000 indb. Eksport af sisal.

Progress, Dampskibsselskabet, Kbh., da. rederi, stiftet 1904. 1949: 15 skibe på i alt 22 000 BRT (2 nybygninger på i alt 5000 BRT i arb). Aktiekap. 7,25 mill. kr.

progression (lat. *progressio* fremadskriden), i skattelæren det princip, at det pålignede skattebeløb stiger efter et stærkere forh. end den beskattede størrelse (især indtægten) (se kurve sp. 3639).

'progressiv (lat.), fremadskridende, stigende; fremskridtsvenlig.

Progressive Citizens of America [pr's'græsiv 'sitanz av a'mæroka] (eng:

Amerikas fremskridtsvenl. borgere), USA-forening stiftet dec. 1946; vendt mod Republikanerne og mod Demokraternes højre fløj, m. kritik af de store forretningsmænds indflydelse i USA-politik; krævede en mindre fjendtlig holdn. mod Sovj.

Progressive Party [pr's'græsiv 'parti], Fremskridtspartiet i USA.

progres'siv'syste'm, i fængselsvæsenet system, hvorefter fangeren, efterhånden som straffen afsones, rykker op fra strenge til mildere klasser.

Pro'haska, Carl Ffihelm (f. 1903), da. civilingeniør, 1937 prof. i skibsbygning ved Polytekn. Læreanstalt.

pro'hibiti'v (lat.), forbydende, forebyggende.

prohibiti'v'påtegning el. *forbudspåtegning*, f. eks. påtegning på en obligation om, at den ikke må afhændes uden samtykke fra offentlig myndighed el. andre.

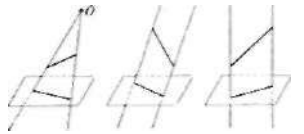
prohibiti'vsystem, yderliggående gennemførelse af beskyttelsesprincipperne i toldpolitikken.

projekt [-'Jækt] (fr., af lat. *projectus* kastet frem), udkast, plan; projektør [-'Jækt'e-], planlægger.

projek'til [-'Jæk-] (fr., af lat. *projectus* kastet frem), legeme, der udslynges af en maskine el. et skydevåben i den hensigt at ramme og ødelægge ting, der befinder sig i større el. mindre afstand fra p-s udgangspunkt.

projektilbane, d. s. s. kuglebane.

projektion [-'Jæk-] (lat. *projectus* kastet frem), afbildning af en rumlig genstand på en flade; 1) den *mat. p* af en figur på en plan udgøres af skæringspunkterne ml. planen og rette linier (sestråler) lagt

Central-, parallel- og retvinklet projektion.

gnm. figures punkter. Ved centralp går alle sestråler gnm. samme punkt, øjepunktet 0. Ved parallelp er sestrålerne parallelle, ved retvinklet **p** specielt vinkelrette på planen; 2) *geogr.*, d. s. s. kortprojektion; 3) *fys.*, frembringelse af lysbilleder v. projektiionsapparat; 4) *flox.*, a) Condillac betegn. for lokaliserings- eller fornemmelserne af omverdens-tingenes egenskaber i rummet; b) det forhold, at smerte lokaliseres i nerve-trådens endefor greninger.

projektionsapparat el. *lysbilledapparat* beror på, at en samlelinse danner et virkeligt, stærkt forstøret billede af en genstandsagtig genstand (diapositiv), der er anbragt tæt uden for brændepunktet. For at få tilstrækkelig belysning ved store forstørrelser må anv. en kraftig lyskilde (kulbue) i forb. med et samlelinse system (kondensor).

projek'ti'vgeometri' beskæftiger sig med de egenskaber ved figurer, der bevares ved centralprojektion.

proj'ektor (lat. *projector* som kaster frem), et af den eng. kaptajn Livens under 1. Verdenskrig opfundet skydevåben, v. hj. af hvilket man udkastede såk. gasminer, d. v. s. tyndvæggede projektiler, fyldt med flydende gas.

projek'to'r [-'læk-] (fr., af lat. *projector* som kaster frem), belysningsapparat, ved

To' = indkomstkatterne i X af den skattepligtige indkomst.

Progression.

hvilket man er i stand til at samle det fra en lyskilde udgående lys til et strålebundt og give dette en vilkårlig retning. I militærteknikken anv. elektr. p gas-p. I de elektr. p består lyskilden af buelys i de større p (ill.) og af en el. flere glødelamper i de mindre. I gas-p. består lyskilden af en gasbænder, alm. il-acetylenbrænder.

projicere [-ji'se'rs] (lat: kaste frem), udføre en projektion; nedfælde; fremvise lysbilleder.

proka'i'n (pro + kokain), *Novokain*, ester af p-aminobenzoesyre med lign. virkning som kokain. Anv. til lokalbedøvelse.

'**pro'kan'sler**, person, der fungerer på en kanslers vegne; i Danm. i 18. årh. en embedsmand bl. universitetslærer, der førte overtilsyn med univ.

pro'klama (mlat., af lat. *proclamare* råde op), indkaldelse af kreditorer el. arvinger. Er p præklusivt, medfører det, at en kreditor, som undlader at anmelde sit krav, fortaber dette.

proklamatio'n (lat. *proclamatio*, af *proclamare* råde op), off. erklæring, kundgørelse; polit. særlig om kundgørelser af vigtig karakter; prokla'me're, erklære offentlig, udbræbe.

pro'kliitisk (gr. *prokliiticos* som hælder fremefter), *gramm.*, anv. om småord, der ubetonet slutter sig til det følg. ord; f. eks. den ubest. art: en mand, mods. 'een *mand.

'**Prokne**, athensk kongedatter, søster til Filomele; if. sagnet forvandlede hun til en svale, fordi hun for at hævne sig på sin utro ægtefælle havde dræbt deres søn Ilys.

Prokofjev [pro'kofjef], *Sergej* (f. 1891), russ. komponist, 1918-22 i USA, derefter indtil 1934 i Paris for så atter at vende tilbage til Moskva. Fra kommunistisk side kritiseret for formalisme. Har komp. operaer som *Love for Three Oranges* og *Krig* og *Fred*, ballerter, herimellem *Chout* og *Romeo og Ulven*, 5 symfonier, *Skytisk Suite*, *Peter og Ulven* for fortæller og orkester, 5 klaverkonc. 2 violinkonc. 2 violoncelkonc., symfoniske suite, filmsmusik, kammermusik, klaverstykker, kantater og sange. (Portræt).

'**pro'konsul**, i det gi. Rom 1 konsulens stedfortræder; 2) en konsul, der har fået sin embedsmagt forlænget, og som styrer en provins.

Prokop (frDkop), *Andrās* (d. 1434), fører for de bohemske taburitter 1424, slog tyskerne 1427 og 1431, men faldt mod calixtinerne.

Pro'kopios (6. årh.), gr. historiker, skrev om Justinians krige og *Anekdota* (en skandalckronike om kejserhoffet).

Prokopjevsk [pro'kopjefsk], bv i RSFSR, Sovj., i Kuzbass.; 107 000 indb. (1939). Kulminer; jernudsmeltning.

Prokosch [pro'konj], *Frederic* (f. 1909), amer. forfatter af kosmopolitisk præg. Romaner som *The Asiatics* (1935, da. 1936), *Night of the Poor* (1939), og fl. digtsaml.

Pro'krustes-seng, talemåde, anv. om en form, til hvilken noget tilpasses voldeligt. Røveren Prokustes i Attika indfangede if. et oldgr. sagn de vejfarende og lagde dem i en seng, således at han voldeligt strakte de for korte og huggede et stykke af de for lange.

prok'titis (prokt(o)- -itis), endetarmsbetændelse.

prokt(o)- (gr. *proktos* bagdel), hvad der vedr. endetarmen.

proktosko'pi' (*proklo-* j- *-skopi*), undersøgelse af endelarmen.

prokuli'a'nerne (efter *Sempronus Procius*, elev af grundlæggeren Labeo), skole af rom. jurister i 1. og 2. årh. e. Kr.

pro'kura (ital., af lat. *procurare* besøge noget i en andens sted), fuldmagt af særlig vidt omfang i forretningsforhold. Giver den befuldmægtigede (proku'risten) adgang til medforbindende virkning for fuldmagtsgiveren at indgå alle aftaler, som falder inden for den daglige drift.

prokuraendossement (af *negoliabelt papir*) bemyndiger den person, til hvem

Sergej Prokofjev.

Marcel Proust.

det er rettet, til at indkassere fordringen, men overfører ikke denne til ham.

proku'ra'tier, 2 lange bygn., flankerende San Marco-pladsen i Venezia; *Procuratie Vecchie* ['væk:je] (gamle p) mod N, opr. stedet hvor byggeudvalget f. S. Marco (9 prokuratorer) boede; nuv. bygn. fra ca. 1514, forlænget 1810. *P. Nuove* [-'nvoe](nyep) på S-siden (1581-1640), længe kgl. palæ, nu husende antik skulptur og bymuseum.

prokuration (lat. *procuratio* besøgelse af en andens anliggender), Hvor i ældre tid en fyrstelig brudgom ved stedfortræder lod sig vie til en udenlandsk prinsesse, fordi han selv var forhindret i at rejse til dennes hjemland, sagdes ægteskabet at være stiftet *per procuratio nem.* p aner kendes stadig af den kat. kirke og af enkelte landes lovgivning, også for ikke-fyrstelige personer.

proku'rator, 1) *hist.*, i rom. kejsertid civil statholder i mindre provinser; 2) *jur.*, den, der udfører et, især processuelt, hverv for en anden; forældet, nu ofte nedsettende betegn. for sagfører.

proku'r(ist) den, der har prokura.
proku'rør (fr. *procurer* fuldmægtig), i Rusl. før 1917 kejserens repr. i Den Hellige Synode.

prolak'tin (pro- + lat. *lac*, gen. *lactis* mælk), betegn. for et hypofysehormon, der stimulerer mælkesekretionen.

prola'n (lat. *proles* afkom), hormon, der sandsynligvis dannes i moderkagen (placenta) 00 som udskilles i urin af svangre. Indsprøjtet på unge hunnus fremkalder det ændringer i disses ovarier, hvilket benyttes ved svangerskabspævsninger. Beslægtet med hypofysens gonadotrope hormon.

pro'lapsus (lat.), *med.*, fremfald.

prole'go'mena (gr., af *prolekein* sige forud), indledende bemærkninger, indledning.

pro'leptis (gr., cg!: foregriben), de almenmennesk. begreber, der if. stoikerne umiddelbart dannes på gr. af sanseligt.

prole'ta'r (lat., af *proles* afkom), 1) i det gi. Rom fattig borger, som var fritaget for skat og værnepligt og kun tjente staten ved at sætte børn i verden; 2) nu. især i flertal, person, der tilhører den bedidseløse klasse, el. 3) især i ental, nedsettende betegn. for en fattig og udannet menneske; proletari'a't. marxistisk betegn. for arbejderklassen i det kapitalistiske samfund; proletari'se're, hensætte i en p-s levevilkår.

proletariatets diktatur, statsmagtens koncentration hos proletariatet, if. Karl Marx en regeringsform, der midlertidigt er nødvendig ved overgangen fra et kapitalistisk til et socialistisk samfund.

proli- (lat. *proles* afkom), vedr. forering el. stærk vækst.

proliferation (*proli-* + lat. *ferre* bære) og **proli'fe're** anv. i *med.* som betegn. for livlig nydannelse af celler.

pro'li'n, vandopløselig aminosyre, derivat af pyrrol. Indgår i mange protein-stoffer, bl. a. kasein.

pro'loco (lat: for stedet el. pladsen), f. eks. disputere p, forsvare en disputats for at opnå en plads som docent. *Kapellian* p indtil 1903 betegn. f. kaldskapellian, som ikke er knyttet til sognepræstens person, men beklæder et til det bestemte sted knyttet fast embede.

pro'lo'g (gr.), fortale, i oldgr. drama en del af selve stykket, i rom. og senere eur. drama løsere tilknyttet helheden, gerne som en appel til publikum, ofte

med moralsk pegepind el. polemik el. æstet, programforkyndelse. Endnu betegner p stundom et forspil, men sædv. et digt, fremsagt for en festforestilling.

prolongation (vulgærlat.), forlængelse. **prolongationsforretning**, i termins-handel en transaktion til forlængelse af løbende hausse- el. baissespekulation. En hausseist må ved p få en kontrahent til at overtage hans forfaldne købekontrakt mod at levere ham samme kvantum til en senere termin, oftest til højere pris; pristillægget kaldes report. En baisseist må ved p finde en kontrahent, som overtager hans forfaldne leveringsforpligtelse mod til en senere termin at få leveret samme kvantum, oftem. t. lavere pris; prisforsk. kaldes deport.

prolongationsveksel, væksel, der udstedes for at forlænge en tidl. udstedt vekselbilletid.

pron'on'ge're (fr.), forlænge, udsætte, navnlig betalings- cl. leveringsfrist; forlænge tiden f. tjeneste el. optræden ud over et tidl. fastsat tidspunkt.

prom'e'nade (fr.), spadseretur; spadserervej el. -plads.

promenadedæk, *sov.*, øverste dæk i passagerskibe.

prom'e'moria (lat. *pro memoria* foi hukommelsen), skrivelse til embedsmænd (for at bringe sig el. en sag i erindring); huskeliste; redegørelse.

prom'e'ne're (fr., *se promener*), spadserer for fornojelsens skyld; optræde med, luften.

Pro'metheus [-tous] (gr. *Prometheus*, egl: den, som tænker forud), i gr. rel. en titan, der hentede ilden fra Olympen, da Zeus i sin vrede havde berøvet menneskene den. Til straf blev han lænket til en klippe, og en ørn sonderfiænger hans lever. Herakles dræbte ørnen og befriede ham. P blev af senere tiders grækere opfattet som udtryk for den fremadstræbende, ukuelige menneskend.

pro'mille (pro- + lat. *mille*), tegn: "/oi, tusindedel, andel beregnet i tusindedele.

pro'mi'n, diaminoglucosulfonat-difenylyl-sulfon, virker helbredende på tuberkulose hos forsøgsdyr, men har ringe og usikker virkning på mennesker.

promi'nen't (lat. *prominere* rage frem), fremtrædende, fornem.

promi'nen'tia (lat), *anal.*, fremspring.

promiskui'tet (lat. *promiscuus* blandet) el. *heterisme*, i etnologien betegn. for en samfundssorden, hvor kongslige forh. indgås uhemmet ml. mænd og kvinder i flæng. Af ældre forskere fejlagtigt antaget for alm. hos Jordens første folk.

promi'so'risk ed (lat. *promisum* lofte), d. s. s. løftet.

promissory note ['præmisari 'nout] (eng., egl: lovende væksel), eng. betegn. f. egen væksel.

promon'torium (lat.), forbjerg; *anal.*, det fremspringende parti af hvirvelsøjlen på overgangen ml. lændedelen og krydsdelen.

promotion (lat. *promotio* fremrykning, forfremmelse), forfremmelse til en akad. værdighed, spec. udnævnelse af doktorer (ved univ. s. a. højere læreanstalters årsfest); **prom'o've're**, tildele doktorgrad; **pro'motor**, 1) den, der tildele doktorgraden; 2) den, der indbyrder til dannelsen af et aktieselskab; 3) arrangør af idrættstævner m. professionelle; 4) op-havsmand i alm.

prompte (lat. *piompus* beredt), hurtig og punktlig; ekspedit.

promulgation (lat.), bekendtgørelse, især den indledende udtalelse i en lov. saledes i Danm.: «i (kongens navn og titel) gor vitterligt: rigsdagen har vedtaget og vi ved vort samtykke stadfæstet følgende lov.» - **promul'ge're**, foretage en p.

pronation (lat. *pro nus* hældende forover), drejning af underarmen, så tommelen er rettet mod kroppen og håndryggen fremad. Den modsatrettede bevægelse kaldes supination.

pro'nomen, flertal: **pro'nomen** (lat., af *pro* i *nomen* navn, navneord), *gramm.*, stedord, ordklasse af nominer, der kun udpeger ting, men ikke beskriver den. På da. findes personlige p (ieg), refleksive

(sig), possessive (min), demonstrative (den) og ubestemt (begge, ingen), samt p med syntaktisk funktion, nemlig interrogative (hvem) og relative (som, der).
pronominatation (*pro* + lat. *nomen* navn), en persons betegn. med udgåen af navnet, f. eks. »ham med det ene øje« (Chr. 4.).

prononcere [-noVse-j (fr., af lat. *pronuntiare* forkynde), udtale; pronon p-s anv. udpræget.

pronto'sil' rødt azofarvestof, der i organismen sønderdeles under dannelse af bl. a. sulfanilamid; herpå beror p-s anv. i terapien, p er det først opdagede kemoterapeutikum af sulfanilamidgruppen (Domagk 1932).

pronunciamento [prDnu'n'i<7'mæntD] (sp.), erklæring, polit. opråb.

propa'ganda (lat. *propagare* udbrede) el. *agitation*, virksomhed, der tilsligter at udbrede bestemte polit., rel. el. a. ideer, ofte ved usaglige virkemidler, p har i mere el. mindre primitiv form været kendt til alle tider; men den brede befolknings stigende oplysning og indflydelse de to tekn. fremskridt i p-midlerne (presse, film, radio osv.) har gjort p til en langt vigtigere faktor i det mod. end i det tidl. samfund. Vidt drevet anv. - og misbrug - af p har man især set i diktaturlande. Om salgs-p se reklame.

Propa'ganda 'Fide, Congre'gatio de (lat. kongregationen til troens udbredelse), kardinal kommission, grl. 1622, der organiserer den kat. missionsvirksomhed.

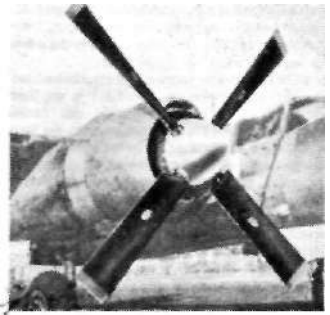
propagation (lat. *propagare* udbrede), udfoldelse af propagation.

propa'ge're (lat. *propagare* udbrede), agitere, gøre reklame (propagan de're).

pro'pa'n (*propyt* + *metan*), kulbrinte af paraffinerne række. Luftart, kp. -r 45°. Fines opløst i rånafta.

pro'patria (lat.), for fædrelandet.

pro'pel'(ler) (lat. *propellere* drive frem), det organ, hvortil maskinkraften overføres, og v. hj. af hvilket fremdrivningen af skibe og flyvemaskiner sker. I skibe i alm. d. s. s. skibsskrue. - *Flyvemaskiner* p; Det enkelte blad i p, hvis tværsnit minder om et planprofil, er formet som en del af en skruebladet og skrues sig frem gm. luften, p-s trækraft beror på, at der ud langs bladet, når p roterer, opstår en fremadrettet »opdrift« omtrent som ved et planprofil, der føres frem gm. luften, p af træ og med faste blade bruges nu kun til sportsmaskiner; større p fremstilles af letmetall. el. stål og som oftest med stilbare blade. Herved opnås størst mulig p-trækraft ved en given motorydelse, idet bladindstillingen kan afpasses efter omdrejningstal og flyvehastighed. Den enkleste stilbare p er stillingsp, der giver tilfredsstillende trækraft både ved start og stigning (lille hastighed, stort omdrejningstal) og ved marchhastighed (normalt omdrejningstal). Endnu bedre resultater opnås med nyere p, hvis bladvinkel kan varieres kontinuerligt inden for et vist område. De allernyeste stilbare p har blade med så stort indstillingsområde, at trækraften kan vendes til trykkraft. Dette udnyttes efter landing til afbremning af farten under afløbet, hvorved landingsstrækningen afkortes.

Flyvemaskine-propel.

propelgear, en ml. flyvemotor og propel indskudt tandhjulsvæksling, der reducerer flyvemotorens 2000-2500 omdrejninger pr. minut til et for propellen gunstigere niveau (12-1500. o/m).

propelplante, *hot.*, d. s. s. dampskibsskrue.

pro per'sona (lat.), for hver person; personlig.

Prop'ertis (lat. *Pro'pertius*). *Sextus* (46-15 f. Kr.), rom. elegisk digter. P i besang sin lidenskabelige kærlighed til 'Cynthia.

prop'i'o'nsyre (gr. *protos* først + *pion* fed), CH_3CH_2COOH , hører til de fede syrens række. Farveløs vædske. Mange af dens estere har frugttagt lugt.

prop'o'ne're (lat. stille frem), foreslå.

Prop'ontis (gr. *pro* foran + *ontos* hav), oldtidsnavn på Marmarahavet.

proportion (lat. *pro portione* efter et vist forhold), 1) *mat.*, en ligning, der udtrykker,

$$a : b = c : d$$

ker, at to forhold er lige store: $\frac{a}{b} = \frac{c}{d}$; 2) *arkit.*, forholdet ml. en bygnings helhed og dens enkelte led. Gnm. tidene har man brugt forsk. p-systemer, det gyldne snit, triangulering m. fl.

prop'ortio'nal (af *proportion*). Størrelserne *a, b, c...* siges at være p (ligeform p) med størrelserne *a, i, ..., c, n...*, når

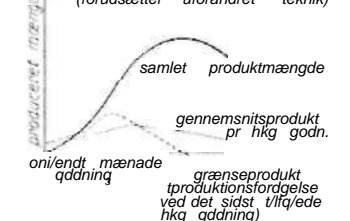
$$\frac{a}{b} = \frac{c}{d} = \dots = \frac{n}{m}$$

disse størrelser, når *au* = *bb* - *cc*² = . . .

proportionali'te'tsgrænse, den grænse, hvortil Hookes lov for strækning, bøjning osv. er gyldig. Overskrides p, får materialet en varig formforandring.

prop'ortio'ne're (af *proportion*), afpasse. **proportionsloven**, tekn. lovmæssighed, som udtrykker, at med uforandret teknik m. v. vil ved øget anv. af en enkelt pro-

Eksempel på anvendelse af proportionsloven (forudsætter uforandret teknik)

duktionsfaktor (f. eks. kaligødning i korproduktion) produktmængden først stige stærkere ved anv. af vedk. prod.-middel, derpå svagere, og til sidst aftage. Det højeste gm. snitsubst. findes (jfr. ill.) på det stadium, hvor den saml. produktmængde nok stiger med fortsat øget anv. af den variable faktor, men i aftagende tempo, altså hvor grænseudbyttet er beg. at falde. Under de nævnte forudsætninger vil produktionen normalt have et omfang deromkring. I praksis betyder dette, at under stillestående tekn. forhold vil en udvidelse af produktionen i landbrug, minedrift m. m. ske med et faldende grænseudbytte (»det aftagende udbyttes lov«).

prop'o'sitio 'major og 'minor (lat. *propositio*, egl. fremsættelse (af et emne), *major* større, *minor* mindre), i logikken navn på syllogismens over- og undersætning, hvoraf konklusionen følger.

proposition (lat. *propositio* fremsættelse (af et emne)), forslag; *Jilos.*, i mod. logik ofte betegn. for en sættnings mening; det, der er fælles for »sammen« sætning udtrykt på forsk. sprog; *sport*, (forslag fra en sportskomite til deltagerne i en sportskonkurrence, indeholdende) nærmere bestemmelser vedr. en sportskonkurrence.

'propria 'causa (lat.), i egen sag.

'propria 'manu (lat.), med egen hånd, egenhændigt.

proprie'tæ'r (fr. ejer), i Danm. betegn. for ejeren af en større landejendom, i alm. med 12-20 td. hartkorn.

pro 'primo (lat.), for det første.
proprioceptor [-sæp-] (lat. *proprium* egen - *receptorem* modtager), sansorgan, der reagerer på indtryk fra organismen selv, f. eks. høre til stillings- og bevægelses-sanserne.

'proprium (lat., egl. *nomen proprium*), *gramm.*, egenavn, f. eks. Peter.

'pro'p'rætor (lat.), 1) en prætors stedfortræder; især: 2) en prætor, der efter den egl. embeds tids ulovlig fungerede som statsholder i en provins.

props (eng. *prop* støtte, stiver), grubetræ.

propulsion (lat., *afpropellere* drive frem), tilbøjelighed til at falde forover ved gangen, så at patienten for at undgå fald må løbe med små hurtige skridt, bl. a. ved paralysis agitans.

prop'yl', radikalet C_2H_5- .

prop'yl'alkohol, $CH_3CH_2CH_2OH$, isomer med isopropylalkohol. Begge anv. til desinfektion af huden.

prop'yle'n, C_2H_4 , umættet kulbrinte, kp. + 48°. p findes i crack-gas og forekommer også i naturlige gaskilder; anv. bl. a. til fremstilling af acetone.

Propylæen-Værlag [-fær'lu:k], ty. forlag, Berlin, grl. 1919 som en selvstændig afd. af Ullstein A.G. Særlig kendt er forlagets udg. af Goethe og Schiller, samt Propylæen-Kunstgeschichte (16 bd.) og Propylæen-Weltgeschichte (10 bd.).

propylæ'er (gr. *propyloia*), portoforhal. Kendteste p er indgangspartiet til Athens Akropolis.

propædeu'tik [-dou-] (gr.), forud-undcr-

visning, indførelse i en videnskab.

pro'ra'ta (underforstået: *porte el. portione*) (lat.: i forhold til den beregnede del), for en forholdsmæssig andel; anv. navnlig hvor fl. skyldnere hæfter i fællesskab for en gæld.

'pro'rektor, stedfortræder for univ.s rektor.

'prosa (lat. *pro* fremad + *versa* vendt (+ *oratio* tale)), i litt. betegn. for fremstilling i ubunden (umetrisk) form. En overgang til vers danner »rytmisk p«. Modsat det neutrale prosa'ist har prosa'iker ofte (ligesom prosa'isk) nedsettende bet. i retning af det trivielle.

proscenium [pro'se-'j] (lat., af gr. *pro* foran og *skênê* telt), i det gr. drama den del af scenen, som var ml. baggrundsmuren og orchestra. I mod. teater scenerammen.

pro se'cundo (lat.), for det andet.

pro'sektor (*pro* I- lat. *sector* en, som skærer), 1) den læge (patolog), der forestår obduktionerne og vævsmikroskoperingerne m. m. på de store hospitaler el. på Retsmed. Institut; 2) den læge (anatom, kirurg), der leder dissektionsøvelserne og de kir. øvelser for de med. studenter.

pro'se'lyt (gr. *proseluthos* en, som er kommet til), en, som går over til en anden religion el. et andet parti. Udtrykket stammer fra jøderne i diaspora, som på Jesu tid var ivrige efter at hverve tilhængere (Matth. 23, 15).

prosen'ky'nceller (gr. *prâs* ved + *ênchynata* det igdytte), lange, i begge ender tilspidsede, planteceller, findes bl. a. i bastceller, vedtaver.

Pro'serpina, det lat. navn for Pserfone,

gr. gudinde.

'prosit (lat.), gid det må gavn.

pro'skription (lat. *proscriptio*, af *proscribere* erklære, erklære fredslos), fredslosheds erklæring over for polit. modstandere; foretaget af Sulla 82 og triumvirerne 43 f. Kr.

proso'di' (gr. *pro* med + *ode* sang), opr. betegn. for den gr. musikalske accent; heraf allerede i den gr.-rom. oldtid afledet fl. bet., bl. a. udtaleregler m. h. t. stavelsesernes betoning og navnlig længde (kvantitet). Da de gr.-rom. versprincipper hviler på kvantitet, bliver p altså en indledning til den antikke verslære, særlig nødv. for os moderne, for hvem de gr. sprog er »døde«.

proso'po- (gr. *prosopon* ansigt), ansigts-

person-.

proso'po'pe, korrektere: *proso'popoi'i* (*proso'po-* + *gr. poiein* gøre), litt., personifikation, hvorved ting, begreber el. traværende personer indføres talende.

prospecting [pra'spæk'tiŋ] (eng.), efter-søgning af malm, olie o. a. værdifulde råstoffer. p sker nu ved geol. og geofys. undersøgelser (elekt., magnetiske, seismiske og gcavimetriske undersøgelser).

prospekt (lat. *prospectus* udsigt), 1) billede af udsigten over et landskab, en by e. l.; 2) redegørelse f. indholdet af en udkommende bog; 3) ved tegningsindbydelse for aktier el. obligationer en oversigt m. oplysninger om det påg. selskab el. det udkrevne lån.

'Prossnitz, ty. navn på Prostějov, Tjeckoslov.

'prostata (gr. *prostatis* som står foran), blærehalskirtelen.

'prostatahypertrofi', forstørrelse af blærehalskirtelen (prostata). Hos gnsrl. hver 3. mand over 60 år kommer der p, men kun ca. 1/6 af disse får symptomer i form af vandladningsbesvær. Hos disse kan tilstanden føre fra delvis tømning af blæren (partiel retention af urinen) til manglende tømning (total retention), der hurtigt må lægebehandles for at undgå uremi. Behandlinger er i lettere tilf. gentagne katecterisation, i sværere tilf. mindre el. større operation.

prosta'titis, (*prostata* + *-itis*), betændelse af blærehalskirtelen.

Prostějov ['prostæjəf], ty. *Prossnitz*, czech. by i Morava; 32 000 indb. (1945). Stor tekstilindustri.

prostig'min, syntetisk stof med virkning som irritation af parasymatiske nerver, anv. til at påskynde tarmkontraktion. Den vigtigste anv. er ved sygdommen myasthenia gravis, en sygdom med udtalt muskeltræthed, hvor p kan gøre musklernes reaktionsmåde naturlig.

prostitu'e're (lat.: stille frem), udsætte for offentlig nedværdigelse, gøre latterlig; prostitu'ere, som driver prostitution.

prostitution (lat. *prostituiere* fremstille, byde til fals), erhvervsfølgende legemlig hengivelse med erotisk formål, p er knyttet til fremkomst og udvikl. af bysamfundet, opr. rel. præget (tempel-p). I oldtidens gr. og rom. samfund var p en anerkendt social institution, blev senere af kristendommen forødmøt og forfulgt, men bestod dog allevegne i middelalderen som et nødv. onde. Forekommende stadig legalt el. illegalt i de fleste samfund. I Danmark, bestod der en lovordnet p indtil 1906.

prostration (lat., af *prostrare* kaste til jorden), med., kraftløshed græsende til yderste udmattelse.

'prostylis (gr. foran 4- stylos søjle), antik tempel m. enkelt søjlerække foran den ene kortside.

prot- (gr. *protos* først), første-, før-, forbillidig.

protagonist (*prot-* + gr. *agonizesthai* kæmpe i vædekamp), indehaveren af hovedrollen i gr. dramer.

Protagoras, gr. *Protagoras*, 1) (ca. 485-415 f. Kr.), gr. filosof. Sofist fra Abdera. Fremsatte bl. a. homo-mensura-sætningen: »Mennesket er alle tings mål«; 2) navn på Platons dialog P, der diskuterer konsekvenserne af nævnte sætning.

protakti'nium (*prot-* + *aktinium*), radioaktiv grundstof, kern. tegn Pa, atomnr. 91, atomvægt 231.

prota'mi'ner (*prot-* I. *amiri*), simple proteinstoffer, der bl. a. findes i fiskesperma.

prota'min-insulin', forbindelse af æggehvidestof og insulin, der herved bliver mindre hurtigt resorberbart, og derfor virker gnm. længere tid end ellers.

prot'an'drisk (*prot-* + gr. *aner*, gen. *andros* mand), *biol.*, d. s. s. førstthannet.

Prota'r, handelsnavn f. fot. objektiv.

protar'gol (*protein* + gr. *drygros*, sølv), forbindelse af sølv og æggehvidestof, afgiver i opløsning langsomt sølv, der virkes desinficerende.

Protea'ceæ [-sæe] (efter *Protea*, p. gr. af de mange former), fam. af toki-bladede planter, mest træer, ca. 1000 arter, de fleste fra Austr. og Kapland. Det hårde ved af nogle arter benyttes.

protea'ser, proteolytiske enzymer, der spalter proteinstoffer til aminosyrer.

protegere [-Je'ra] (fr.), beskytte, værne; tage sig af, hjælpe frem; protégé [-'Se],

person, der bliver hjulpet frem af en anden.

proteider er betegn. for sammensatte proteiner, idet de foruden simple proteiner (der alene hydrolyseres til aminosyrer) indeholder andre stoffer (fosforforb., nukleinsyrer, farvede bestanddele (hæm-mokromogen) el. kulhydrater). Jfr. æggehvidestoffet.

proteinaser [-te'i-na:~], proteolytiske enzymer, der spalter intakte proteiner.

protei'ner el. **proteinstoffer** (gr. *proteios* først, fornemst), **æggehvidestoffer**, udgøres af en lang række højmolekylære, kvælstofholdige organ. forb., der findes som en væsentlig bestanddel af ethvert levende væsen både i dyre- og planteriget. I tør tilstand er p oftest amorfe, farveløse stoffer, nogle er uopløselige, mens andre opløses kolloidt; mange p indeholder også svovl og fosfor. Man son-drer ml. simple p, der ved spaltning med syrer el. visse enzymer alene giver aminosyrer, og sammensatte p (proteider), der også indeholder forbindelser af anden art. (Jfr. **æggehvide-stoffer**). Det dyriske legemes størfob består for en meget væs. del af p, og p er uundværlige i dyrenes ernæring, p opstår i planterne, medens dyrene kun kan omdanne de org. stoffer, som de modtager gnm. deres ernæring.

Husdyrenes behov af protein varierer efter dyrets og produktionens art, idet f. eks. vækst, mælke- el. ægproduktion kræver bet. mere p pr. F.E. end vedligeholdelse, fedning el. arbejde. Ved foderstofanalysen skelnes iml. renp og råp.

Menneskets p-behov regnes altn. for ca. 75 g pr. dag. Kvælstofbalance er opnået med 45 g pr. dag. (Sml. **æggehvide-stofskifte**).

prote'in'prover foretages ved ekstraktion af forsk. stoffer (antagelig proteiner), f. eks. fra støv, fjer, hø o. l., som vides ofte at fremkalde allergiske lidelser (ekzem, bronkial astma, høfeber o. a.). Anv. diagnostisk og terapeutisk over for disse lidelser v. indsprøjtning i huden.

proteinu'ri', æggehvide i urinen.

protektion (lat.), beskyttelse, begunstige-lelse.

protektio'nisme (af *protektion*), statslig begunstigelse af indeni, varer på hjemmemarkedet på bekostn. af udenl. Midler hertil er afgift (told) på indførsel af midler, varer, indførselsforbud, kontingentering og importregulering, for så vidt disse foranstalt. tilsigter at nedskære importen el. stiller de importerede varer vanskeligere i konkurrencen med indeni, varer, således at indførslen derved formindskes. - p-s teoret. udf. (Fr. List, Carey) fandt især sted i midten af 19. årh. som en reaktion mod den fra Engl. udgæede liberalism. Efter 1. Verdenskrig har p været meget stærk, især efter 1931, da også Engl. opgav frihandelen. - *Dann.* har frem til 1931 gennemgående ført en meget frihandelsvenl. politik, men gik derefter gnm. oprettelsen af valutacentralen 1932 over til p.

pro'tektor (lat.), beskytter. Tidl. i Engl. anv. i bet. rigsforstander (under kongens regeringsudtygthed); Cromwell antog 1653 titlen Lord P. I nutiden brugt om fyrstelige personer, som overtager ærespræsident for private foreninger el. lign.

protekt'o'ra't (lat. *protector* beskytter), forholdet ml. to stater, hvoraf den ene har overtaget beskyttelsen af den anden og dermed en mere el. mindre vidtgående indflydelse på dens uden- og indenrigs-polit. anliggender. Også betegn. for den beskyttede stat.

pro'tempore (lat.), for tiden (fork. p. t.). **protea'lyse** (*proteinstoffer* + *-lyse*), hydrolytisk spaltning af proteinstoffer til aminosyrer v. hj. af syrer el. enzymer.

protea'lytiske enzymer, *proteaser*, enzymer, der spalter proteinstoffer. F. eks. tripsin.

protea'oser, intermediære nedbrydnings-produkter af proteinerne.

protero- (gr. *proteron* tidligere), før-, **proterozoisk** [-so'] (*protero-* + gr. *zoon* levende væsen), *geol.*, d. s. s. algonkisk.

pro'tertio (lat.), for det tredje.

pro'tese (gr. *prothesis* tilføjelse), betegn. f. kunstige lemmer, tænder, glasøje m. v.

pro'test (lat. *protestari* bevidne), indsigelse, moderkæring; navnlig om den ved notarius publicus foretagne konstatering af, at trassaten ved en veksler har nægtet accept el. betaling.

protestan'ter kaldtes efter rigsdagen i Speyer 1529 de evang. fyrster og stænder, som protesterede mod Worms-ediktet. Siden fællesnavn for alle fra Rom afvigende ansuelder.

protestantisk-biskoppelige kirke, eng. *Protestant Episcopal Church*, den anglikanske kirke i USA; den løstes ved den arner, frihedskrig fra Engl. og fik apostolsk succession fra Skotlands anglikanske kirke. Dens forfættelse er fra 1789. 1944 havde p 15 mill. medl. over 13 år.

Protestantiske Union, Den, sammen-slutning af protestantiske fyrster i Det Ty. Rige stiftet 1608. Opløstes 1621, da den hverken i diplomatisk el. militær henseende var den Kat. Liga jævnbyrdig.

protestan'tisme (fr., af *protestant*), fællesbetegn. for de ved Reformationen fra Rom skilte kirker. Hovedformer: 1) den lutherske (N-Tyskl., Norden, Balticum og N-Amer.); 2) den reformerte (Frankr., Schweiz, dele af Tyskl., Holl., Skotl.); 3) den anglikanske (Engl., eng. dominions og USA). Senere dannede sig, navnlig inden for de to sidste, baptister, metodister, unitarer osv. 1 USA alene 213 protestant, kirkesamfund, 1 nyere tid stærke enhedsbestræbelser. 1948 ca. 235 mill. tilhængere.

protest're (lat. *protestari* bevidne), lade optage protest; gøre indsigelse.

'Proteus [-dus] (gr. *Proteus*), i gr. mytol. en havguddom. P havde evne til at forvandle sig til alle mulige skikkelser.

'Protevange'lium Ja'cobi (gr.-lat. Jakobs forevangelium), legendarisk evangelieskr. fra 2. årh., der fortæller om Jesu barndom.

prothrom'bi'n (*pro* + *thrombin*), forstad til thrombin.

prot'ister (gr. *prothos* allerførst), fællesbetegn. for protozoer og visse, mest klorofyllose, encellede planter (flagellater).

proto- (gr. *protos* først), før-, forbillidlig.

protocerk [-'serk] (*proto-* + *-cerk*) betegner det forhold hos fisk, at halen er ret og deler halveffinen i 2 lige store halvdele.

procohor'data [-kor'] (*pro-* > *chor-da*), fællesbetegn. f. nogle hvirveldyrene nærtstående, primitive dyregrupper, der alle har en rygstreg (chorda). Hertil lancetfisk, sækdyr, Balanoglossus.

'proteogome'trisk tid (*proto-* *geometrisk*), i gr. arkæol. den tidl. el. føreg. tid (ca. 1000 f. Kr.), der danner overgangen ml. den eftermyrkeriske og den egl. geometriske stils tid.

pro'to'gy'n (*proto-* + gr. *gyné* kvinde), *biol.*, d. s. s. førstthunet.

pro'to'kol' (mlat. *protocolium*, af *proto-* + gr. *kolla* lim, egt. hvad der er limet til forrest), off. aktistykke, hvori mundtlige forhandlinger lørb el. resultat nedfældes, f. eks. en internat, conferences slut-protokol. Undertiden betegn. for diplomatisk samkøms form og ceremoniel, hvoraf betegn. **protoko'fche** for den embedsmand i et udenrigsministerium, hvorunder sådanne spørgsmål hører.

protokolesekretær, sekretær ved Højesteret.

protokolsætning, moderne betegn. for beskrivende iagttagelsessætninger, der danner grundlag for empirisk verifikation el. falsifikation af hypoteser.

pro'to'n (gr./jrdfos forrest, først), elementar-partikel med massen 1.6 · 10⁻¹⁹ g og ladningen + 1.6 · 10⁻¹⁹ coulomb, der findes som byggesten i alle atomkerner, og som er lig med kernen af et brintatom, p kan skaffes ved at ionisere brint og anv. som projektil til frembringelse af atomkerne-omdannelse. Kern. tegn H⁺.

proto'plasma (*proto-* + *plasma*), cellens levende, æggehvideholdige bestanddele, altså såvel cytoplasma som kerne.

proto'plast (*proto-* + gr. *plastos* dannet, formet), den differencierede primitivcelle, selve den levende celle mods. dens kammer.

'prototyp(e) (*proto-* + *gr. ty pos* slag, præg), urtype, mønstertype. Bl. a. betegn. for de grundlæggende enheder for mål og vægt i metersystemet. I *bogtryk* et måleinstrument konstrueret af P. S. Fournier d. y. (1712-68) til konstatere af de forsk. skriftstørrelses overensstemmelse med det typografiske punkt.

protozoer [-so'-i] (*proto-* + *gr. zoon*, levende væsen) betegn. samtl. encellede dyr mods. metazoer el. flercellede dyr. **p** består kun af een celle, men kan dog i visse tilf. danne kolonier. Føden optages gnm. overfladen, undertiden gnm. et bestemt sted, hvor protoplasmate er mindre fast; fordøjelsen sker oftest i særlige hulrum (vakuoler). Mange **p** bevæger sig ved at udskytte protoplasmalørelægsler (pseudopodier) el. v. fimrehår. Mange **p** danner en skal af kalk, kisel, sandskorn el. lign. Forplantningen foregår v. deling, ofte efter en forudgående sammensmeltning af to individer. Generationskifte forekommer. De fleste **p** findes i vand, nogle i fugtig jord, en del er snyltere. Hertil flagellater, infusionsdyr, slimdyr og sporzoer.

protuberan's (*pro-* f lat. *tuber* svulst), en yderst fortyndet, lysende luftmasse, der rager ud fra den øvre del af solatmosfæren, kromosfæren. En normal **p** har i alm. form som en flad skive, der står omtrent vinkelret på soloverfladen. Følgende dimensioner er typiske: længde 200 000 km, el. ca. 5 % af Solens omkreds, højde 50 000 km, tykkelse 10 000 km. **p** er normalt langsomt foranderlige, men undertiden opløses en **p** ved en voldsom opstigning fra soloverfladen, der foregår i løbet af få timer med en hastighed indtil (1. hundrede km pr. sek. **p** har emissionsliniespektre ligesom kromosfæren. De ses ved totale for mørkelser, men kan ved benyttelse aflæs af emissionslinierne bølge-længde let tagtages også under normale omstændigheder. (III. se tavle Solen).

protu'rer (*prot-* + *gr. urd* hale), ganske små, vingeløse insekter, sugemund, mangler følehorn, lemmerester på de forreste bagkropsled. Isoleret, muligvis primitiv gruppe, lever i jordbunden.

Proudhon [pru'da]/Vt/r/Me/^(1809-65), fr. socialist, skrev *Qu'est-ce que la propriété?* (Hvad er ejendommen?) (1840), i hvilket skr.man finder sætningen »ejendommen er tyveri«. Angreb statsmagten som et middel til undertrykkelse af de besiddelsesløse.

Proust [prust], *Louis Joseph* (1754-1826), fr. kemiker, prof. i Spanien. **P** har bevist loven om konstante proportioner i kem. forbindelser.

Proust [prust], *Marcel* (1871-1922), fr. romanforfatter, hvis store cyklus *À la recherche du temps perdu* (1913-27; da. *På Sporet af den Tabte Tid* (1932-38)) har betegnet et mærkepunkt i romanens udviklingshist. ved sin enestående fremmaning af den svundne tid og indtrængende psyk. analyse. (Portræt sp. 3641).

Proustif [pru'stit] (efter *L. J. Proust*), andet navn for mineralet lys rødgylden.

provenfalsk sprog og litteratur [provan'salsk]. Provencalsk er et romansk sprog, der tales i S-Frankrig. Det er gennemgående mere konservativt end fransk (jfr. lat. *pratum* > prov. *prat*, fr. *pré*). I 12. årh. var prov. et anset litt.- og kultursprog, og den forfinede kunsth, der repræsenteredes ved troubadourerne, efterlignedes rundt om i Eur. Med albigenserkrigen opørte blomstringen, og som følge af N-frankrigs voksende indflydelse blev prov. efterh. trængt tilbage af fransk. Først i 19. årh. kom en ny opgangstid, som kulminerede med félibrebbevægelsen, der frembragte værker, som Roumanilles fortællinger, Mistrals berømte epos »Mircio« (1859) og Aubanel's lyrisk.

Provence [pro'v-J:s] (lat. *provincia* provin's), fr. landskab i SØ-Fr. Befolkn. taler provencalsk; de vigtigste erhverv er vin- og frugtav. Vandkraften udnyttes. - *Historie.* **P** var Roms I. provin's i Gallien (heraf navnet), erobret 122 f. Kr. Efter hovedstaden Narbo (nu Narbonne) hed **P** Gallia Narbonensis. Ca. 415 kom **P**

under vestgoterne, ca. 732 under araberne, Pipin den Lille erobrede **P**, der 879 løsrev sig og dannede en væsentlig del af kongeriget Arelat, der 1032 kom til Tyskl. 1480 tilfaldt **P** endeligt den fr. krone.

provenceolie [pro'vais(3)-] (efter *Provence*), d. s. s. olivenolie.

proveni'en's (lat. *provenire* komme frem), herkomst, oprindelse; *biol.*, geografisk klima-race, oftest brugt om skovtræer af forsk. herkomst.

proveniensprincip, grundlæggende regel i moderne arkivordning: arkivalier fra offentlige arkiver bevares i (evt. tilbageføres til) det kantsors sager og i den orden, hvor de efter den på arkernes tid bestående administrationsordning hører hjemme.

provenue [-ny] (fr. *provenir* hidrøre fra), udbytte.

prov'erbe (fr: ordsprog), i litt. betegn for en kort enakter med enkel handling, koncentreret om en pikant hovedsituation el. (og) belysende et ordsprog. Genre skabt i Frankr. i 18. årh., kulmineret med Musset; i Danm. bl. a. dyrket af Herman Bang og Otto Benzon.

Prov'berbia (lat: ordsprog), Ordsprogenes Bog (G. T.).

provian't (ital. *provianda*), levnedsmidler; *provian't'er*, forsyne (sig) med levnedsmidler.

Proviangtården, stor, grundmuret bygning til flådens proviant, s. m. Tøjhuset og 2 andre bygn. opført af Chr. 4., omgivende et bassin (nu Det Kgl. Bibi.s have), hvor orlogsmændene gik til kaj for udrustning. **P** rummer nu Geodætisk Institut. (III. se tavle København I).

Providence [pro'vadsns], hovedstad og største by i Rhode Island, USA; 254 000 indb. (1940). God havn, bomuldsindustri. Brown University (grl. 1764).

provi'dentia (lat.), d. s. s. forsyn. **provinci'a'l**, i den kat. kirke forstanden for en ordensprovins.

prov'in's (lat. *provincia* embedsmands virkekreds), bestemt afgrænset, administrativt landsdel; område; de uden for hovedstaden liggende landsdele, provin'si'el', fra provinsens; småborgerlig.

Provinshandelskammeret, stiftet 1901, indtil 1919 kaldet Provinshandelsforeningernes fællesudvalg, består af indtil 9 medl. valgt af repr. for provin'sbyernes handelsstandsforeninger. **P** har fast sekretariat i Kbh. og udfører f. provinsens et tilsv. arbejde som Grosserer-Societetet f. Kbh.

provinsia'isme, provinsiel karakter; *sprog*v., dialektord el. -udtryk, der kendetegner den talende som hjemmehørende i provinsen.

provinsia'lstænder, de rådgivende, folkevalgte da. forsamlinger, oprettet efter forordn. 28. 5. 1831 og 15. 5. 1834, da regeringen efter Julirevolutionen og de første urosignaler i Holsten fandt det heldigst at slække på enevælden. Valgtes af gudsejere, velstående borgere og større bønder; af befolkn. i kongeriget havde 2,8 % valgret. Mødtes hvert 2. år. Der var 4 p-forsamlinger i monarkiet: for Øerne (Roskilde), Nørrejyll. (Viborg), Sønderjyll. (Slesvig), Holsten (Itzehoe). Gav for første gang efter 1660 mulighed for folkelig meningsstyring over for regeringen, og skønt p-s magt kun var rådgivende, kunne reg. vanskeligt se bort fra deres ønsker. I hertugdømmerne blev **p** skueplads for opvoksende da-ty. modsættn., i Danm. for nat.lib., uanset landbefolkn.s overvægt. De sidste **p** afholdtes i Danm. 1848.

provision (lat. *providere* sørge for), det, i alm. procentvis beregnede, vederlag, som tilkommer en mellemmand for bistand ved en forretning, el. långiveren, foruden renterne, v. pengeudlån.

prov'visor (lat: den, som drager omsorg), fj. betegn. for førstemand i apotek.

prov'isjo'rietetid, gangs betegn. for den periode i Danm.s hist., da lovgivningen, under regeringen Estrup, prægedes af provisoriske love, spec. om årene 1885-94, da alle finanslovene var provisoriske.

prov'isjo'risk (lat.), midlertidig, foreløbig.

provisoriske love, foreløbige love, udstedt undtagelsesvis af statsoverhovedet i tilf., hvor folkerepresentationen ikke kan medvirke ved lovens blivelse på sædv. måde. Adgang hertil for statsoverhovedet er hjemlet i fl. forfatninger, deribl. de da. grundloven siden 1849. I den polit. kamp i Danm. under Estrup spillede anv. af **p** en bet. rolle, idet regeringen i tilf., hvor folketaget ikke ville vedtage en af regeringen forelagt lov, hjemsendte rigsdagen og derefter udstedte loven som **p**. I grundloven af 1915 er adgangen til at udstede **p** derfor undergivet vigtige begrænsninger.

provi'sjo'rium (lat.), midlertidig foranstaltning, ordning el. tilstand.

'prov'vitami'n, forstadium til et vitamin. Karotin er **p** for A-vitamin.

provokation (lat. *provocare* kalde frem), 1) udfordring; 2) opfordring.

provoka'to'r, 1) d.s.s. agent provocateur; 2) den, der i øvrigt ægger til en lovstridig handling, - provo'k'e're, udfordre.

provst (lat. *propositus* foresat), opr. lederen af et domkapitel, men desuden tilsynsførende med et herreds præster og kirker. Den sidste ordning uddybedes efter Reformationen, **p** er biskoppens medhjælper i tilsynsarbejdet. En **p** i hvert stift (stiftsprovsten) er biskoppens vikar.

provstemode, 1) d. s. s. landemode; 2) (sjældent) møde af et provstis præster under forsæde af provsten.

provsteret, domstol, bestående af ordinær dommer og provst. Pådømmer sager ang. præsters og kirkebetjentes overtrædelser af deres embedspligter m. v.

prov'sti', de herreder (det distrikt), der er underlagt en provst.

provstivalg, myndighed i hvert da. provsti; fører tilsyn med præsteembederens og kirkenes økonom. sager; består af provsten og 2 af menighedsrådene valgte medl. (indført 1922).

prov'xa'r, *fat.*, forsatslinse t. forkortelse af en lenses brændvidde.

Pr'u'dentius' Clemens, Au'nelius (346-ca. 410), kristen rom. digter; behandlede udelukkende teol. spørgsmål, hans digte hører til oldtidens bedste indenf. genre. Hovedværk: *Psycho machia* (sjæleens kamp) skildrer dydens og lastens kamp om sjælene.

Prudhomme, se Sully Prudhomme.

Prud'hon [pry'dj], *Pierre* (1758-1823), fr. maler. Påvirket af Leonardo og Correggio. Værker: *Psykes Bortførelse* og portræt af kejserinde Josephine (begge i Louvre).

'Prunus (lat.), *bot.*, slægt af mandelfam. Træer med spredte, savtakkede blade. Blomsten omkringssædlig, femtallig med en støvvej, stinetrug. Fleste arter fra Ø-Asien. I Danm. vokser vildt *hæg* (P padus), *fuglekirsebær* (P avium) og *slæntorm* (P spinosa). I haver dyrkes kulturformer af *kirsebær* og *blomme* og på espalier *fersken* og *abrikos*. *Mandeltræ* (P amygdalus) dyrkes i S-Eur.

pru'rigo (lat. *prurire* klø), hudsygdom, hvis hovedsymptom er kløe. De almindeligste former er alderdomskløen og **p**. Som skyldes overfølsomhed for fødemidler og medikamenter.

'pruritus (lat.), kløe, prurigo.

Prus, *Boleslaw* (pseud. I. Aleksander *Glowski*) (1847-1912), po. romanforfatter, præget af den positivit, realisme, interesseret i sociale problemer.

Prut, rum. *'Prutul*, 845 km. I. biflod til Donau på grænsen ml. Rumænien og Sovj.

Prutz, Robert Eduard (1816-72), ty. litt. historiker og liberal journalist, en tid prof. i Halle; skrev biogr. om /.. *Holberg* (1857). Læsedramat *Die politische Wuchstube* (1845) er et skarpt opgør med reaktionen.

'prygelknabe (ty.), syndebuk.

Prypce [pr'ipjatj], po. navn for Pripjat. **pryta'neion** (gr. *prytanis* leder), det rådhus i oldgr. bystater, der var sæde for prytanerne.

pry'ta'ner (gr. *prytanis* leder), 50 medl. af Athens råd, der ledede de løbende forretninger 1/10 af året, så at alle 500 rådsmedl. efter tur blev **p**.

Prytz, Peter Årastian (1851-1929), da. fy-

siker. Prof. v. Polytekn. Læreanstalt, hvis fys. labor. han grundlagde. Arbejder over fys. præcisionsmålemetoder.

Przemysl [p'ʐemjsl], handelsby i SØ-Polen ved grænsen til Ukraine; 37 000 indb. (1946). Fra 1880erne Østrigs stærkeste fæstning. Erobrt af russerne marts 1915, tilbageerobret af østrigerne juni 1915.

Przesmycki [p'ʐes'mitski], Zen <5 i (f. 1861), po. lyriker, oversætter, kritiker og tidskriftsredaktør, kendt under pseud. Miriam, medl. af »Det unge Polen« omkr. 1900.

Przjevskij [p'ʐə'valski], Nikolaj (1839-88), russ. opdagelsesrejsende, rejser i Centralasien 1870-88 (især Mongoliet og Tibet).

przjevskij-hest [p'ʐə'valski-J ('*Equus e'quiferus*), lille asiat, vildhest, lys gullig. Dzungariet.

Przybyszewski [p'ʐibj'ʒeski], Stanislaw (1868-1927), po. forfatter, fører for »Det unge Polen«; skrev en række meget læste, eksalterede romaner, hvori det seksuelle spiller en stor rolle.

Przywara [p'ʐy'və'rə], Erich (f. 1889), ty.-kat. teolog og rel.-filosof. Søger at forene Augustins platonisme med thomismen.

præ- (lat.), foran, forud for; præ [p'ʐə] (lat. *præ* (*celeris*) fremfor (andre)), ud-mærkelse (til-eksamen).

præ'am'bel (lat. *praemulare* gå i forvejen), 1) *jur.*, indledning til lov el. traktat; 2) *mus.*, d. s. s. prælidium.

'præ'animisme (*præ- + lat. animus* sjæl), de laveste kulturrins tro på kraft (mana), et trin før animismen, tro på sjæl, begreber der ikke mere har ubetinget vidensk. bet.

præ'benda el. *præ'bende* (lat. *praebere* yde), de en præst, professor o. l. tillagte indtægter af en kirke, stiftelse el. jordegods.

præcedens [-'sæ-] (lat. *praecedere* gå forud), fortillæde.

'præcepti'v [-s] (lat. *praecipere* foieskrive), befalende. En lovregel er p., når den ikke kan fraviges ved privat viljesbestemmelse, f. eks. reglen om børns tvangsarveret.

præceptor [-'sæp-] (lat. *praecipere* foieskrive), lærer, hovmester.

præcession (lat. *praecessio* gå foran). Solens og Månens tyngdetiltænkning i forb. med Jordens fladtrykning bevirker, at retningen af Jordens omdrejningsakse ikke ligger fast i rummet, men er underkastet en langsom tilbagegående bevægelse, p., der i løbet af ca. 26 000 år fører den en gang rundt omkr. normalen til Jordbanen på en en sådan måde, at vinklen med sidstnævnte linie er omtrent konstant lig 23 $^{\circ}$ 27'. Denne ændring af retningen af Jordens omdrejningsakse medfører, at denne peger mod skiftende stjernebilleder. Medens den i øjeblikket peger omtrent i retning af Polarstjernen, vil den f. eks. om 12 000 år pege omtrent i retning af Vega. Jordaksens p bevirker en tilsvarende tilbagegående bevægelse af forårspunktet ml. stjernerne, 360° på ca. 26 000 år, el. ca. 50 buesek. om året. Den jævne p-bevægelse overlejres af en lille periodisk svingning, den såk. nutation. Perioden, 18,6 år, er lig omløbs-tiden for Månebanens normal omkr. Jordbanens normal, p og nutation bevirker ændringer i fiksstjernenes rektascension og deklination.

præcipi'ta't [-s] (lat. *praecipitare* styrte ned), bundfald. Hvidt p., merkuriamidklorid, HgNH₄Cl, desinficerende kviksølvsforb., anv. til salver.

præcipi'ti [-si] (lat. *praecipitare* styrte ned), stof, der dannes i et dyrs organisme, hvis dette sprøjtes med et artsfremmed ægghvidestof. Når det sprøjtede dyrs serum blandes med det påg. ægghvidestof (og kun med dette), fremkommer der en specifik udfældning, præcipitation. p-metoden anv. bl. a. i retsmid. til artsbestemmelse af blodpletter.

præcis [-'si] (fr., af *lat. praecisus* afkortet), tydelig, nøjagtig, rigtig, punktlig; *praecisere*, udtrykke på p. måde; præcision, nøjagtighed, punktlighed.

præcisionsmål, talstørrelser, der beregnes af indskydning af skydevåben, og som

tjener til bedømmelse af disses skudsikkerhed, p. beregnes i reglen af 25 el. 50 % af en skudgruppes skud.

præcisionsrør el. *kali'bre'rede* rør, metalrør m. bestemt diameter og godstykkelser.

præcisionsvåben, moderne, riflede hånd-skydevåben med stor skudsikkerhed d.v.s. små præcisionsmål.

'præcox (lat. for tidligt moden), *med.*, pubertats *præcox*, abnormt tidlig kønsudvikling.

prædestination (lat.: forudbestemmelse), teol. udtryk for tanken om, at Gud kun har udvalgt et bestemt antal mennesker til frelse; de øvrige overlades el. er forudbestemt til fortabelse, p. er konsekvensen af, at man fraskriver mennesket enhver mulighed for selv at medvirke til sin frelse. Tilhængere af p. var bl. a. Paulus, Augustin og reformatorerne.

prædi'ka't (lat.: det udsagte), 1) i *logikken* det, der i en kategorisk dom udsiges om noget; egenskab; 2) *gramm.*, omsagn, det andet led af en prædikation.

prædikation, *gramm.*, forbindelse af to led, der hverken er sideordnede el. hinanden underordnede, men står i samme forhold til hinanden som subjekt og prædikatum i en alm. hovedsætning. »Vi (subjekt) synger (prædikatum)«, »de hørte os (subjekt) syngte (prædikatum)«.

prædiken (lat. *praedicare* udsige), forkyndelse af det kristne Evang. i menighedens forsamling; ofte bundet til en bibeltekst.

Prædikerens Bog, skrift i G. T., der har som tema, at alt er tomhed. I traditionen er P med urette tillagt Salomo, stammer vistnok fra ca. 300 f. Kr.

'præ'eksisten's (*præ- + eksistens*), forudtilværelse, nemlig den enkelte sjæls inden for sjælevandringen i gr. og indisk rel.

præ'fekt (lat.: foresat), titel på høje embedsmænd: 1) bypræfekten, keiserens guvernør i det gi. Rom; 2) prætorianerpræfekten, gardens chef i det gi. Rom; 3) leder af et kat. missionsdistrikt, som ikke er bispedomme; 4) titel (*prefetto*) for en ital. provins' øverste forvaltningsschef; 5) titel (*prefet*) for et fr. departements øverste embedsmænd.

præference [p'ʐə'fə'riyss] (fr., af lat. *præferre* foretrække), forrang, fortrin.

præferenceaktier, aktier med fortrinstillig fremfor alm. aktier, især ret til forlods udbytte.

præferencesystem, toldpolitik som begunstiger import fra visse lande; spec. om det eng. p. over for kolonier og dominions siden 1931.

præ'fer're (fr., af lat. *præferre* foretrække), foretrække.

præ'fiks (lat. *praefigere* sætte foran), forstavelse; afhks., der står foran ordstammen.

præformationslæren (lat. *praeformatio* formdannelse), *biol.*, en af Leeuwenhoek, Malpighi o. a. i det 17. årh. grl. teori om, at ægget skulle indeholde en fuldt færdig miniatureudgave af det kommende individ. Bestredes af epigenesislærens tilhængere.

præ'glacial [-si] (*præ- + lat. glacies* is), 1) tiden umiddelbart før istiden; 2) de lige før istiden dannede aflejringer.

præg'nan't [p'ʐəy-] (lat. *prægnans* svanger), vægtig, rammende; præ'gan's, rammende udtryksmåde.

prægning, »e/c«, forsyning af emnet m. ophöjede figurer (præg), uden at der kommer modsv. fordybninger på den anden side.

præjudice [-'ju:'diss] (fr. *préjudice*, af *præ-4. lat. iudicium* dom), retstab. - præjudicere l's'ra'l (lat.), foregribe en forventet afgørelse.

præjudicielt spørgsmål [-'s jæl't], spørgsmål, der må afgøres, inden en sag kan bringes for retten.

præjudi'ka't (*præ- f* lat. *iudicare* på-dømme), tidligere retsafgørelse m. h. t. et spørgsmål, der nu foreligger til påkendelse.

'præ'kam'briske formationer (*præ- + kambrium*), *geol.*, de formationer, der er ældre end kambrium, nemlig arkaiske (grundfjeld) og algonkiske formationer.

prækclusion (lat.), bortfald af en ret ved, at den ikke gøres gældende ved fremsæt-

telse af krav inden for en vis frist, p. kan f. eks. indtræde i h. t. proklama udstedt i dødsboer, for så vidt angår kreditorkrav, prækl'u'si'v, udelukkende, afvisende.

prækor'di'a'langst (*præ- + lat. cor* hjerte), angst, der optræder i forb. m. angina pectoris.

præ'kor'diet (*præ- + lat. cor* hjerte), den del af brystvæggen, bag hvilken hjertet har sit leje.

præ'la't (lat. *prælat* forertrækket), kat. gejstlig med højere juridikation.

prælimi'næ'r (*præ- + lat. limen* tærskel), forberedende, foreløbig.

præliminæreksamen, 1855-81 afslutningsprøve ved realskolen. Erstattet af alm. forberedelseeksamen, der endnu populært kaldes p., ligesom de klasser, der forbereder til denne, kaldes præliminærklasser.

prælimi'næ'r'er, overenskomst ml. stater forud for endelig traktat, navnlig ved fredsslutning (freds-p).

prælidium (lat.), 1) forspil, til en kirke. koral, 2) et selvstændigt musikstykke (Chopin).

'præ'mie (lat. *praemium* belønning), 1) belønning; 2) tilgift, tillægsgæst; 3) pris, udmærkelse; 4) det beløb, en forsikret betaler til et forsikringselskab for at dette overtager en risiko. Det betalte beløb (brutto-p) indeh. dels en netto-p., som under h. t. forsikringssummens højde, forsikringsbetingelserne og sandsynligheden af forsikringsbegivenhedens indtræden dækker risikoen, dels et tillæg til omkostn., reserver, sikkerhedsfonds og overskud for selsk.; det sidste tilbagebetales evt. helt el. delvis til de forsikrede som bonus.

præmieobligationer, obligationer, hvis rente ikke udbetales som en løbende rente, men ved lodtrækning. fordeles over et antal obl. i form af præmier af forsk. størrelser. p. er af den da. stat l. gang udstedt juni 1948 (til et beløb af 100 mill. kr. fordelt på 2 mill. p.; de knap 7000 halvårlige præmier er på 50 kr.-200 000 kr. og svarer i alt til en forrentn. på ca. 3,5% årl.). Senere er yderligere p. udstedt, dog med lavere effektiv rente.

præmie're (af *præmie*), tildele præmie. **præmie'system**, lønform, hvor der foruden den alm. akkord-el. timeløn betales et tillæg for en mere intensiv arbejdsydelse, for materialebesparelser osv. Det mest kendte p. er Taylo.-systemet.

præ'mios (lat. *praemittere* forudsikke), vilos., dom, hvorudfra der drages en slutning; forudsætning.

præ'misser, *jur.*, domsbegrundelse.

præmo'la'rer (*dentes praemolares*), kindtænder, der forudgås af mælkætænder.

præmonstra'ten'seror'den (efter d. fr. kloster *Prémonire*, lat. *Praemonstratum*), kat. præstedem., stiftet 1121 af Norbert; den levede efter en skærpet augustinerregel. En af højmiddelalderens vigtigste reformordener. Drev især mission bl. slaverne. Reorg. 1883.

præmor'tel' (*præ- + lat. mors* død), hvad der går umiddelbart forud for dødens indtræden.

'præ'myke'nsk (*præ- + mykensk*, af *Mykene*), d. s. s. ældre ægæisk tid.

prænumeration (*præ- + lat. numerare* tælle, betale), køb v. forudbetaling (p-skøb), især ved bøger.

prænum'e're (*præ- + lat. numerare* betale), forudbetale, abonnere på.

præpa'rand [-n't] (lat. *praeparare* forberede), person, som forbereder sig til noget, f. eks. altergang, spec. i *skolevæsen*: elev, der forbereder sig til optagelse på et seminarium.

præpa'ra't (lat. *praeparare* skaffe til veje), 1) *kern.*, stof, der er fremst. ved kern. hjælpemidler; 2) *biol.*, til mikroskop. el. anden undersøgelse tilrettelagt og konserveret organisme el. del af sådan.

præpa're're (lat.), tilberede; behandle m. kern. midler; forberede.

præposition (*præ- + lat. ponere* anbringe), forholdsord, småord som *af, i, til, hos* o. l., der angiver retnings- o. a. forhold ml. et umiddelbart flg. led og andre dele af sætningen el. sætningen som helhed.

præputium (lat.), *med.*, forhud.

'præ'raffaélitter, brodersamfund af eng. kunstnere, hvis mål var at genoplive traditionen fra den ital. kunst fra tiden før Raffaél og give folket højere idealer. Det blev stiftet 1848 af W. H. Hunt, D. G. Rossetti og J. E. Millais og havde J. Ruskin som talsmand. Knyttet til p var desuden Madox Brown, E. Burne-Jones, W. Morris og tegneren H. Beardsley.

præriecantilope, d. s. s. gaffelantilope.
prærie (*Cynomys*), korthalede, små gnavere af en art. Lever kolonvis i jordhuller, N-Amerika.
præriehøns (*Tympanuchus*), nordamer. hønsflugt af skovhønsenes fam. Minder i levevis om urflugt.

præriedianere, indfødte på de nordamer. prærier med særegen præriekultur baseret på bisonjagt; tilhørte navnlig sprogætterne sioux, algonkin, kaddo og shoshone. Typiske p var i senere tid rytterfolk med egen telttype (tipi), skinddragter med overdådig udsmykning af frynser og perlebroderi. Ejendommelige skikke: skalpering, barbariske manddomsprøver.

'præ'rien (amer. *Prairie* ['præ:ri:] (fr., af lat. *pratum*, eng. den tempererede græsslette i Canada og USA ml. Rocky Mountains nåleskove i V- og løvskovene 0 f. 95-98° v. l. Regnen falder om foråret, men er utilstrækkelig til skov; størst nedbør mod 0, her skovpletter og tuegræsser; mindst mod V, her tæppegræsser. p er velegnet til kvægavl og til dyrkning af korn, især hvede og mod 0 majs.

prærieulv (*Canis 'Intrans*), ret lille, noget lavbenet, langhåret, nordamer. ulv.

'prærogativ (lat. *praerogativus* som spørges først), beføjelse, som er forbeholdt statsoverhovedet personlig. I fl. lande, bl. a. Danmark, retten til at uddele ordener.

'præ'sens (lat.: nærværende), *gramm.*, nutid, f. eks. »jeg skriver«.

'præsensbibliotek (lat. *praesens* nærværende), offentlig bibl., hvis bogbestand ikke er til hjemlån.

præ'sent (fr., af lat. *praesens* nærværende), til stede; som huskes.

præ'sent'ere (fr.), give, overrække; forevise; forære; fremstille, forestille; gøre honnør; fremtræde; opføre, spille, præ'sent'abel, i passende stand til at forevise; god; dannet.

Præ'sepe (lat. *praesepire* omgærde), Krybben, stjernebort i stjernebilledet Krebsen.

præ'servativ (lat. *praeservare* bevare) el. *kondom*, hætte af tynd gummi, som manden under samleje kan bære på penis. Benyttes for at hindre svangerskab og beskytte mod kønssygdomme.

præ'ser've'ring (lat. *praeservare* bevare), behandling af levedsmidler, så at de kan holde sig i længere tid; især hængemning af æg i kalkmælk el. vandglasopl.

'præses (lat.: forsvarer) el. *doktorand*, den, der forsvarer sin doktorafhandling ved en offentlig disputat.

præ'siden't (lat. *praesidere* føre forsaedet), 1) formand i en domstol, bestående af R, medl., for et vidensk. selskab, en organisation el. en kongres; 2) statsoverhoved i en republik.

præ'si'de're (lat.: sidde foran), føre forsaedet, præ'si'dium, forsaede; formandskab, bestyrelse.

præ'skription (lat.), d. s. s. foreældelse.

præ'st (gr. *presbyteros* »ældste«), den, der udfører religionssamfundets kultiske handlinger og som har fået lærer- og sjælesørgcerbedet. I den kat. kirke er p-embedet forbundet med den rette ordination og succession, i de protestant. er p-dømmet alm., men af ordenshensyn overdraget til visse særligt uddannede. Enhver ordineret er p usans han embedsart. I Folkekirken kan kun da. statsborgere (fra 1948 også kvinder), der er 25 år, blive p; normalt skal p have teol. embedseksamen.

præ'stabi'le'ret harmo'ni' (lat. *harmonia praestabilita* forudbestemt harmoni), hos Leibniz betegn. for den af Gud anordnede overensstemmelse ml. de monader (enheder), hvis samling han mente udgjorde verden.

præ'station (lat. *praestare* stå foran, yde), ydelse.

præ'stæattester (især udskrifter af kirkebogen) udstedes af sognepræsten. Første p er gratis, senere betales med 1 kr. (ubemidlede gratis).

præ'stebiller (*Cléridae*), små, med blod-billerne beslægtede biller. Overvejende tropiske. Hertil nyrebiller.

præ'stedragt, særlig dragt for udøveren af kultiske handlinger, velkendt i mange rel.-samfund. I den kristne kirke først opstået med hierarkiets udvikling. Med Reformationen har de forsk. kirkeafd. fået hver sin type af p. Den kat. og anglikanske kirke har særlig rigt udviklede p. Den luth. kirke har bevaret Reformationstidens borgerdragt i p (den da. fastsat v. lov af 1685), hvortil ved liturgiske tjenester bruges messeskjorte og messehalet.

Præ'steforening, Den Danske, stiftet 1896 for at samle da. præster til fællesopræden i sager, som særligt angår disse. Ca. 1500 medlemmer.

præ'stefugl (*Prosthema'dera novae-se'landiæ*), solsortlign. honningflugt, hvid fjerdusk på struben. New Zealand.

præ'stegæld (oldnord. *gjalld* betaling; område, der betaler samme præst), færøsk *prestagjald* ['præstadsald], no. *preste-gjeld* [-jæl:], en sognepræsts embedsdistrikt på Grønl., Færøerne og i Norge.

præ'stegård, gård med jorder, som fra gi. tid har været tillagt en præst på landet. Kendes i Jyske Lov, p tilhørte embedet, men blev fra 1661 mod en afståelsesum overladt præsten med brugsret. Siden 1919 er de fl. p udstykket til husmandsbrug. Boligen og den tilbageværende jord bestyres af menighedsrådet. I byerne findes normalt præsteboliger; ellers ydes der et boligtilskud.

præ'stekrave, 1) *bol.*, andet navn på hvid

(*Cha'radrius hia-ticulud*), grå og hvidgul vader, sort bånd over brystet. Alm. på stenede strandbredder. I Danmark desuden 2 mindre arter, Hvidbrystet præ'stekrave.

præ'stelus, folkeligt navn for frugterne af bl. a. burre-snerre, der ved deres hægebørster let hænger fast i klæderne.

præ'steordener, en række munkeordener, hvis medl. er præstevede, f. eks. præmonstratenserne og oratorianerne.

præ'ste're (lat. *praestare* stå foran, yde), udføre; yde; udrede.

præ'steskab, faglige erhvervs-mæssige udøvere af kult, forekommer opr. ikke i rel. I de antikke kulturer er den prakt. leder (d. v. s. høvdingen, familiefaderen) samtidig kultisk leder. Da antik kult er slægts-el. klanskult, kan det ske, at en slægt udvikler sig til alene at beskæftiges ved kulten, hvis denne er vokset til at få bet. for videre kredse, og således bliver til p. Den egl. vækst af p tilhører dog den senere individualistiske epoke, når rel. bliver af overvejende åndelig karakter og en teologi udvikles. Det kristne p har til hist. baggrund det jød. rabbiner-hierarki og det hellenistiske mysterie-p.

præ'stesyge, d. s. s. fonasteni, funktionel stemmesvækkelse.

præ'stevalg foretoges efter aposteltiden af menighed og biskop. I den kat. kirke foretager biskopperne p, i evang. og anglikanske kirker menighederne, patronen, statsmagten el. en synode. I Danmark. menighedsrådene.

'Præ'stø', da. købstad ved P Fjord; 1571 indb. (1948) (med forstæder 1934 indb. (1945)). Kirke (15. årh.). Industri, handel, nogen søfart og fiskeri. Havn. Station på Næstved-P-Mern Banen. Ældste kendte privilegier 1403. (111).

Præ'stø amt, da. amt, omfatter SØ-Sjælland, Møn, Bogø, Nyord; 1694 km²; 121 073 indb. (1948), heraf i købstæderne Store-Heddinge, Næstved, Præ'stø, Vordingborg og Stege 31 064. Overfladen i midten højliggende og bakket (Kobank

123 m), ved kysterne, med undtagelse af Stevns, lavtliggende. Jorden er frugtbar. Nuv. omfang 1803.

Præ'stø Bugt, andet navn på Fakse Bugt.

Præ'stø Fjord, indskæring i SØ-Sjælland, v. halvøen Feddet skilt fra Fakse Bugt.

'præsum(p)ti'v (lat. *praesumptus* forud-fattet), formodentlig, ventelig; som vil indtræde under visse betingelser (f. eks. p. tronarving).

præ'ten'de're (lat.: række frem), forlange at anses for; give sig ud for; præ'ten'den't, person, der gør fording på noget (især tronpræ'tendent); præ'ten-ti'o'n [-tai-], overdrevent, uberettiget krav; fordringsfuldhed, indbildskhed; præ'tentio's [-ta*?jøs], fordringsfuld, indbildsk.

præ'terea 'censéo [-k-] (lat.), forøvrigt mener jeg; kendt fra den ældre Catos udtalelse: p Car' thaginem 'esse de-lendam; forøvrigt mener jeg, at Karthago bør ødelægges.

præ'teritopra'en'tiske verber (lat.), *gramm.*, verber med nutidsform som stærke verbers fortidsform (f. eks. kunne, nutid: kan).

præ'teritum (lat. *praeterite* forbigå), *gramm.*, datid, f. eks. skrev.

præ'ter plura (lat.), foruden andet, med mere (for: p.p.).

'Prätigun, Alpeld i Graubunden, Schw. Frugtbar dalbund. Alpegræssange.

'prætor (lat., opr. *praetor* den, der går foran), rom. embedsmand for retsplejen og provinstryrelsen. Embedet oprettet 367 f. Kr. Opr. 1 p, fra 242 f. Kr. 2, 227 f. 197 f. 82 f. Kr. 8 p, årligt.

prætori'a'ner, den rom. kejser's garde.
præ'torisk ed'ikt, det af prætor i oldtidens Rom ved hans embedstillærelse udstedte edikt, hvorved han fastslod, hvilke regler han ville følge i sin embedsvirksomhed.

præ'torisk ret, den del af den rom. ret, som skabtes ved de i det prætoriske edikt indeholdte retsregler.

Præ'torius, jW/<W/(1571-1671), ty. komponist og musiker. Hans store lit. værk *Syntagma musicum* 1-3 (1615-20) er en vigtig musikhist. kilde.

præva'len's (lat: som er stærkere (end noget andet)), *biol.*, det forhold, at en egenskab ikke fuldt dominerer den tilsvarende. Farven rødt siges at præva'me're over hvidt, når bårstæden bliver lysere.

præ'ventions'teori (lat. *praevnitione* komme i forkøbet), opfattelse, der ser straffens begrundelse i, at den skal hindre forbrydelse.

'præventi'v (lat. *praevnitione* komme i forkøbet), forebyggende.

præ'ventivakkord, d. s. s. tvangskakord uden for konkurs. Betegn. som p, fordi den afværger en truede konkurs.

præ'ventive midler, 1) lægemiddel cl. forholdsregler, der kan forebygge en sygdoms optræden; 2) svangerskabs-hindrende midler.

præ'ventiv lov, lov, som v. forbud el. påbud skal forhindre visse handlinger p. gr. af den fare el. de ulemper, som kan knytte sig til dem uanset, om der i det enkelte tilf. er grund til at frygte sådanne følger. Færdselsreglerne er eks. på p.

præ'ven'stalt, se materialprøveanstalt.

prø'vebelastning, d. s. s. belastningsprøve.

prø'vebjælke, kontrolbjælke af jernbeton, der anv. på byggepladser til undersøgelse af, om betonens styrke er den foreskrevne.

prø'veflade, en afmærket typisk del af en skovbevisning, som følges med træmåliger gnm. en årrække for at under-

Præ'stø. Kirken.

søge væksten. Ved maling af en skovs vedmasse anv. i yngre bevoksninger ofte **p** i stedet for maling af hvert træ.

prøveguld, guld, der har en vis (fore-skreven) finhed. Stemplet **p** holder 585% (14 karat) og derover.

prøvehane, hane, der anbringes på dampkedler, hydroforer o. lign. indretninger, og med hvilken man konstaterer vandstanden.

prøvelegeme, legeme fremstillet til prøvning af det materiale, hvoraf det består.

prøvemalkning kaldes den vejning af mælken og prøvedtagnung til fedtbestemmelse, som foretages af en af en kontrolforening ansat kontrolassistent.

prøvemaskine, maskine, hvori prøver udføres, **p** benævnes ofte efter prøvens art (trækp, trykp osv.). En universalp kan bruges til både træk-, tryk- og bøjeprovning.

prøvemåltid indgives for at undersøge mavefunktionen. De mest kendte er 1) Kempes p. bestående af 1 portion risvandgrød, 250 g mælk, 8 kogte svesker, 1 spiseskefuld tyttebærsyltetøj, der skal være forsvundet fra maven i løbet af 6 timer; 2) Ewalds p. bestående af 1 stor krydder (35 g) + 1 kop te (250 cm³) uden fløde, uden sukker, derothentes $\frac{1}{2}$ 1 time efter, til bestemmelse af maveindholdets surhedsgrad.

Prøven, udstød S f. Upernavik, V-Gron.
Prøvestenen, nedlagt søfort 0 for Kløvermarken på Amagers nordende. P anv. nu i udbygget stand som benzinhavn.

prøvesølv, sølv med en vis (foreskrevet) finholdighed. I Danm. alm.-vis Kbh.s p. der af statsguardejnen stemples med 3 tårne. Finholdighed 826 %.

P. S., fork. f. ty. yferdeljärke, hestekraft. P. S. (el. p. s.), fork. for lat. postscriptum, efterskrift.

psaligra'fi' (gr. *psalis* saks + -groft), udskærings- el. udklippingskunst.

psalme (gr. *psalms*), ældre stavemåde for salme.

psalter ['sal-] (gr.), 1) middelalderligt strenginstrument, en slags harpe, hvis strenge spillede med et plekter el. med fingrene. Forekommer allerede hos hebræerne. 2) gi. betegn. for G. T.s salmer.

Psametik, ægypt. konger af 26. dyn. -Psametik I. (664-610 f. Kr.) befriede i forbund med Gyges af Lydien og gr. leje tropper Ægypt. fra assyriske våldet. -Psametik 3. Ægyptens sidste farao (526-25 f. Kr.); slægt af Kambyes ved Pelusium, hvorefter Ægypt. blev pers. satrapi.

psam'mit [(p)sa-] (gr. *psammitis* sandet), fællesbetegn. for sand og sandsten.

ps'e'fit [(p)se-] (gr. *pséfitis* kiselsten), fællesbetegn. for grøve, klastiske sedimentter (grus, konglomerat, breccie).

psaudar'throse ['sbu-] (*pseudo-* I gr. *dhrōn* led), falsk led. Opstår ved knoglebrud, der ikke vil hele solidt (med kalk), men kun forbindes af fibroset bindevæv.

psudepi'gra'fer ['sou-] (*pseudo-* + *epi-* graf) (gr. skrift med falsk forfatternavn), en gruppe skrifter (Ienok, 4. Ksra, Jubilæernes Bog o. a.), som står vor kanon endnu fjernere end apokryferne.

pseud(o)- ['sou-] (gr. *pseudés* falsk), falsk, uægte.

pseudocroup ['soudakrup] (*pseudo-* croup = krup), falsk strubehoste.

Pseud-Dio'nysios, d. s. S. Dionysios Areopagita.

pseudo'dipteros (*pseudo-* 4. s. *di* dobbelt 1. *piéron* vinge, fløj), gr. antikt tempel m. een omgivende søjlerække anbragt i dobbelt normal afstand fra cellevæggen, som om den var den yderste af en dobbelttrække (dipteros).

pseudoga'mi' (*pseudo-* ! -*gami*), falsk befrugtning virkning, apogam kimdannelse efter piring ved bestøvning, men uden egl. befrugtning.

pseudohermaphroditisme (*pseudo-* + *Hermes* (som symbol på han) i *Afrodite* (symbol på hun)), tilsyneladende tvekönnethed, misdannelse, ved hvilken der er udviklet kønskirtler svarende til det ene køn, mens de øvrige kønsorganer p. gr. af standsningsdannelse i det tidl. fosterliv nærmer sig i ydre til dem hos det andet køn.

Valdemar Psilander. Giacomo Puccini.

'pseudo-isido'riske dekretaler, en saml. kirkercts. bestemmelser fra apostolsk tid til Gregor 2. (d. 731), som dels er samlet, dels konstrueret (vist i Reims) ca. 850. (De angaves at være forfattet af Isidor af Sevilla (d. 636), deraf navnet). Tendensen var at svække metropolitterne til fordel for bisperne (og pavnen) og at frigøre gejstligheden fra statsmagten. Falskneriet øvede vældig indfl. i middelalderen og blev først afsløret på Reformationsiden.

'pseudo-isokroma'tiske tavler(*pseudo-* — *iso-* + gr. *chromatikos* vedrørende farver), tavler til undersøgelse af farvesansen. En mosaik affarvede pletter dannet tal, som kun kan læses af personer med normal farvesans. (Se farvetavle Farveblindhed.)

pseudolo'gia phantastica [f-] (gr.-lat.) el. *mytoma'ni*, tilbøjelighed til at fortælle opdagede historier.

'pseudomembra'n, hindeagtige, gulhviede aflejringer på slimhinder og på overliden af organer, p-s hovedbestanddel er fibrin. Forekommer i luftvejene ved difteri og ved indånding af giftgas.

'pseudomorfoser (*pseudo-* + gr. *morfé* form), *mineral*-, legemer, der består af et mineral, men har krystalform som et andet. Opstår ved kern. omdannelser el. opløsning og erstatning med et andet stof under bibeholdelse af den oprindelige form.

pseudon'y'm (*pseudo-* -' -*onym*), påtaget navn, navneskjul; som fremtræder under påtaget navn (om personen) el. under påtaget navn på ophavsmand (om bøger o. a. værker).

'pseudoparalyse, tilsyneladende lammelse, idet patienten p. gr. af smerter ikke kan bevæge en arm el. et ben, mens selve musklerne ikke er lammede.

pseudopodier (*pseudo-* I -*pod*), de forlængelser af cytoplasma, som slimdyrene kan udskytte, og hvormed de optager føde, bevæger sig osv.

'pseudosyre, stof, der ved domlejrning danner en ægte syre.

'pseudotuberkulose, *harepest*, den farligste harebyggen i Danm.; skyldes en bakterie, der forårsager dannelsen af små knuder i lever og miltp. ofte også i nyrer, lunger og tarm. Meget ofte dødbringende.

'pseudourami' el. *encephalopathia hyper-tonica*, forbigående hjernetilfælde (kramper, opkastning o. lign.), som ses ved svær blodtryksforhøjelse, nyrebetændelse og graviditetsforgiftning ind at være forbundet med uremi.

Psilander [si'lan'dar], Valdemar (1884-1917), da. filmskuespiller. Deb. 1901 på Casino, fra 1909 til sin død da. films førende filmheld med ry verden over, en på een gang maskulin og spændende, farlig type; f. eks. i »Revolutionsbryllup« (1914) og »Klovnen« (1916). (Portræt).

psilome'la'n [(p)si-] (gr. *psilos* glat + *melas* sort), *MnO*, sort, stalaktitisk mangannalm (Sachsen, Ind., Bras. o. a.st.). *psitta'kosef* [(p)si-j (gr. *psittako** papegøje), papegøjesygge.

Pskov [pska'f], ty. *Pieskau*, by i RSFSR, Sovj., ved Peipus-søens S-ende; 60 000 indb. (1939). Jernbaneknudepunkt, tømmerindustri. En af Rusl.s ældste byer; 1348-1510 selvst. rep. I P underskrev Nikolaj 2. 15.3.1917 sin abdikation. Besat af tyskerne juli 1941. Rømmet af dem 23. 7. 1944, efter at Sovj. i febr. 1944 havde rettet stærk offensiv mod P-området.

'psaoas (gr. *psoa* lænd), muskel, der strækker sig fra lændehvirvelsøjlen ned foran

bækkenet til den øverste del af lårbenet, hvor den hæfter sig på et fremspring.

psori'asis (gr. *psora* udslæt + -*iasis*), arvelig, ikke smitsom, hudlidelse, karakteriseret ved udbrud af skællende pletter i hår, på albuer og knæ.

psou'sennes 2-, delkonge i N-Ægypt. (ca. 1050 f. Kr.). P-s urortie grav med store skatte fundet i et tempel i Tanis, hvor han havde sin residens.

psyk- [syk-], d. s. s. psyko-; sjæle-, sinds-

psykaste'ni' (*psyk-* I -*asteni*), manglende sjælelig udholdenhed og styrke.

psyke [syka] (gr. *psyché* livsånd, sjæl), sjæl, ånd, nu også ofte åndsform, mentalitet. - I den gr. mytologi personificeret **p** som en sommerfugl el. en ung kvinde med sommerfuglevinger. Psykeeventyret (der findes hos den rom. forf. Apulejus) om Amor og Psyke, fortæller, at Psyke elskede Amor.

psykia'tri' (*psyk-* f -*iatri*), læren om sindssygdomme og deres behandling; psyki'a'ter, sindssygelæge.

psykisk [sy-] (gr. *psyché* sjæl), sjælelig. **psykisk forskning**, alm. betegn. for vidensk. undersøgelser af parapsykologiske fenomener.

psykisk kraft, 1) af Crookes antaget særlig kraft hos medier; 2) hypotetisk energiform i nervesystemet.

psyko- [syko-] (gr. *psyché* sjæl), sjæle-, sinds-

'psykoanalyse, undersøgelses- og behandlingsmetode udarbejdet af S. Freud. Denne mener, at forsk. former for nervøsitet og psykiske lidelser skyldes affektbetonede hændelser og konflikter, særligt barndomsoplevelser af seksuel natur, som vedk. har fortrængt fra bevidstheden, men som gnm. den ikke affreagerede affekt er sygdomsforvoldende, **p** går ud på ved generindring af de nævnte hændelser gnm. samtaler el. ved drømme-tydning at få dem affreageret.

psykofy'sik, G. Th. Fechners betegn. for vidensk. om forholdet ml. psykiske og materielle fenomener.

psyko'fy'sisk parallelisme, den opfatelse, at hjernerprocesserne og de psyk. fenomener led for led svarer til hinanden uden at påvirke hinanden.

psykoga'l'va'nisk re'fleks, ændring af hudens elektr. ledningsevne p. gr. af ændring i individets sindstilstand.

psyko'genesis (*psyko-* — gr. *genesis* opvindelse), betegn. for legeml. sygdommens formen ti, opståen ved psykiske årsager.

psyko'ge'n lidelse (*psyko-* f -*gen*), sygdom opstået som følge af sindsbævelser. Begrebet dækker i det væs. begrebet hysteri, for hvilket **p** er et nyere og bedre udtryk.

psyko'gra'f (*psyko-* + -*graf*), (okkultistisk) apparat bestående af en lille plade på tre ben, hvoraf eet en blyant, som skriver, når **p** bevæges, f. eks. af et medium.

psyko'gram' (*psyko-* | -*gram*), sjælebeskrivelse, (skematisk) beskrivelse af en persons psykiske beskaffenhed.

psykolo'gi' (*psyko-* + -*logi*), videnskaben om sjælelivet (bevidsthedslivet), om bevidstheden og dens fremtrædelsesformer, dels som individets oplevelser, dels som dets dermed sammenhængende udsende og adfærd, dels som de dertil knyttede nerveprocesser.

psyko'lo'gisk, hvad der vedr. sjælelivet el. psykologien.

psykologisk øjeblik, det for opnåelsen af en bestemt psykisk reaktion gunstigste øjeblik.

psykolo'gisme, opfattelse, if. hvilken lojikens normer er psykologiske love for tænkning, el. mere alment: al al videnskabeligt syvende og sidst bygger på psykologi.

psykome'tri (*psyko-* + -*metri*), 1) måling af individs psykiske evner; 2) mediers påståede evne til at kunne føle en foretaget ting forhistorie.

'psykomotorik, omsætning af psykisk proces i legemsbevægelse.

'psykoneuroser [-nou-], fællesbetegn. for hysteri, neurasten og tvangstanker, dækker i det væs. den mod. bet. af ordet neurose.

psyko'pa't (*psyko-* + gr. *pathein* lide), en der lider af psykopati.

psykopatforvaringsanstalt, anstalt for kriminelle psykopater. Frifindesen psykopat for straf, idet straf findes uanvendelig på ham, kan han v. dom anbringes på p, hvis det af hens. t. retssikkerheden skønnes nødv. Anbringelsen sker på ubestemt tid, men spørgsmålet om løsladelse kan senere indbringes for retten. Formålet med anbringelsen er at sikre samfundet mod de p. og at underkaste disse en behandling, der vil gøre det muligt for dem at vende tilbage til det frie liv. - I Danm. åbnedes 1955 en p i Herstedvester.

psykopatfængsel, indført i Danm. ved straffeloven af 1930. Anv. over for psykopater, der skønnes egnede til påvirkn. gnm. straf. Udstås i en særlig afd. af psykopatanstalten i Herstedvester i forb. med Vridsløselille Statsfængsel.

psykopa'ti (psyko- + -pati), egi. sinds- sygdom, anv. nu kun om stationære afdelinger på temperaments el. karakterrens område, der vanskeliggør tilpasningen til alm. livsforhold, p er oftest, medfødt, men kan erhverves efter visse sygdomme og beskadigelser, fortrinvis i barnealderen.

'psykopatologi' (gr.), læren om sinds sygdomme.

psy'kose (psyko- + -ose), sindssygdom. Af p findes mange forsk. former, fremkaldt af ydre årsager el. betinget af medfødte anlæg. Af de første kan anføres alkoholisk p, syfilittisk p (generel pares), p ved andre infektioner. Af p, der står i forb. med anlæg, kan nævnes alderdoms-p, ungdomslovsind, stemningsp, epileptisk p. En stor gruppe, psykogene p, fremkaldes ved sjælelige indtryk.

psykote'nik, den af den tv.-amer. psyk. H. Munsterberg (1863-1916) indførte betegn. for læren om den vidensk. anvendelse af psykologiens metoder og resultater i det praktiske liv. Ved psykotekn. prøver undersøges bl. a. arbejdsforholdenes betydning for arbejdsprocessen og individers anlæg for spec. håndværk el. andre bestillinger (brandmænd, politibetjente, vognstyrere, kontorfolk, flyvere m. v.). Psykotekn. lærlingeprover indførtes 1924 ved Kbh.s Centralarbejdsanvisningskontor, og 1929 oprettedes Kbh.s Komm.s Psykotekniske Institut som selvst. institution med mag. Poul Bahnsen som leder. I 1934 åbnedes »Randers Psykotekniske Institut« og 1936 »Fyns Psykotekniske Institut« i Odense.

psykoteknisk karakterskala el. psykologisk karakterskala, skala til bedømmelse af et individs præstationsevne på bestemte områder.

'psykoterapi', behandling af sindslidelser gnm. psykisk påvirkning.

psykro- [(p)syko]- (gr. psychros kold), kulde-

psykro'fil (gr.), kulde-elskende.

psykro'me'ter (egl. kuldemåler), fugtighedsmåler.

Pt, kern. tegn for platin.
pt., fork. f. eng. pint.
p. t., fork. for lat. pro 'tempore, for tiden.
Ptah, ægypt. gud, Memfis' stadsgud, opr. en jordgud og som sådan af grækerne J~ ^æ««*.

smeltede med grav- Si '• R B T
guden Sokaris til P- ^J B j j L
Sokaris, der igen op- ÉM BL
tog dodeguden Osi- fl^Bif

Osiris fremstilles P gi
billedligt ofte med TR» Br
benene indviklede i tnf^MA"***IA...
mumiebånd. P ma- ^MMli^SSB
nifesterede sig i Ptah-Sokaris-Osiris.
Apis-tyren.

-pter (gr. pteron vinge), d. s. s. -ptero, med en vis art el. et vist antal vinger.

pte'ra'nodon (pter- + gr. an uden + odus tand), slægt af uddøde store flyveøgler m. kort hale, tilspidsede tandløse kæber og et vingefang op til 8 m. Øvre kridt i N-Arner.

terido'sper'mer (gr. pteris bregne +

sperma frø), frøbregner, gruppe af uddøde planter fra yngre palæozoisk og ældre mesozoisk tid; havde blade som bregner, men formerede sig ved frø og danner et mellemled ml. karkryptogamer og nøgenfrøede.

peri'go'ter (gr. pteryks vinge), fællesbetegnelse for alle opr. vingede insekter.

'Pteris (gr., af pteron fjer), bregneslægt, af hvilke flere arter er letdyrkelige stueplanter.

ptero el. -pteron, (gr. pteron vinge), med en vis art el. et vist antal vinger. Ptero'carpus (ptero- + gr. karpus frugt), slægt af ærteblomstfamilien. Af P santalinus fås det såk. røde sandeltræ, der anv. til snedkerarbejde. Af andre arter fås harpiks, garvestof m. v.

Ptero'carya fraxini folia (oiw'ctw!ca)el. vinge valnød, træ, stammer fra Sortehavsegnene. Bladene indtil 50 cm lange, fannede, blanke. De vingede nødder bliver længe hængende. Prydtræ i haver.

Ptero'dactylus (ptero- + gr. daktylos finger), slægt af spurve- til due-store flyveøgler m. kort hale og få tænder. Juraperioden i Europa.

ptero'poder (ptero- + -pod), d. s. s. vingesnegle.

pteropodslam, et kalkrigt dybhavssediment, består væs. af pteropodskaller.

ptero'sau'rer (ptero- + gr. sauros øgle), flyveøgler.

pte'ry'gium (gr. pieryks vinge), sygdom, hvorved en fald af bindehinden af form som en trekant vokser ind på øjets hornhinde.

ptisane, d. s. s. tisane.

Ptole'maios, ægypt. konger af makedonsk afstamning. Ptolemaios 1. So ter (frelseren), deltog med hæder i Alexander-toget, satrap over Ægypt. 323, konge 305-285 f. Kr.; udstrakte Ægypt.s væld over Kyrene, det sydl. Syrien og Kykladerne. -Ptolemaios 2. Filadelfos (søsterelskeren) (285-246 f. Kr.), grl. det lærde forskningsinstitut og bibl. »Museion« i Alexandria. Ptolemaios 3. Euergetes (velgøreren) (246-21 f. Kr.), slægtens betydeligste hersker, hvis regering er højdepunktet af Ægypt.s magt under de gr. faraoner. P-s kraftige ydre politik og erobringer i Syrien bragtes til standsning af en folkerejsning, den første af de mange opstande, som den ægypt. befolkning rettede mod det gr. fremmedvælde. - Ptolemaios 13. Auletes (løjtespilleren), fader til Kleopatra 7.

ptole'mæ'iske system (efter Cl. Ptolemaios), verdenssystem (se der), som opfatter Jorden som stillestående i verdens centrum.

Ptole'tnæus (gr. Ptolemaios), Claudius, gr. astronom, matematiker og geograf, levede omkr. 140 e. Kr. i Alexandria. I sit astron. hovedværk, Almagest, har P givet en samlet fremstilling af sin tids astron. viden. P udvikler, hvorledes himmellegemernes steder på himlen kan bestemmes, og fremsætter en teori for planeternes bevægelse. Almagest indeholder endv. en stjernekatalog på over 1000 stjerner. P har ydet væsentlige bidrag inden for astronomien, særlig vedr. Månens bevægelse. - Jfr. verdenssystem.

ptoma'i'ner (gr. ptoma lig), kvælstofholdige baser, der dannes ved forrådnelse af org. stoffer, navnlig dyriske rester. Der findes både giftige og ikke-giftige p. Hovedbestanddel af liggift.

'ptosis (gr: fald), nedsynkning af legemsdele, f. eks. af nyre og mave-tarm osv. p uden tilføjelse angiver nedsynkning af øvre øjelåg.

ptosisbrille (gr. ptosis fald), brille med en lille bøjle til løftning af nedhængende øjelåg.

ptya'li'n (gr. ptyein spyttede), det stivelses-spaltende enzym fra spyttet.

ptyalo- (gr. ptyalon spyt), vedr. spyt. -ptychon [-kon] (gr. ptyche fold; blad), dokument, sammenfoldet el. bestående af fl. blade.

-ptyse (gr. ptyalon spyt), spytning.

Pu, kern. tegn for plutonium.
puber'te't (lat: mandbarhed), overgangs- alderen ml. barndom og kønsmodenhed, alm. fra 13.-16. år. Der optræder vækst af

kønsorganerne, de sekundære kønskarakterer kommer til fuld udvikling, og køns- kirtlerne begynder at producere udviklingsdygtige kønsceller. Hos piger indtræder menstruationen. På det psykiske område er karakteriseret ved stemnings- svingninger, p-s indtræden reguleres af de gonadotrope hormoner.

'pubes (lat.), hårene omkr. kønsorganerne; os pubis, skamben.

publicere f-i-se-] (lat.), offentliggøre, udstede, udsende; publi'cist, skribent; publi'cite't, offentlighed, popularitet; publikation, offentliggørelse; udsendelse; trykt skrift.

publici'te'tsprincip (lat. publicitas offentlig), forskrift om, at et retsforholds karakter skal lægges klart for dagen ved anmeldelse til et offentlig register; ofte mods. normativsystemet.

publicity [pab'lisiti] (eng.cgl: offentlig- heds), offentlig omtale.

public school ['pablik 'sku:l] (eng., egl: offentlig skole), højere eng. skole (med privat kostskole) for de bedststillede børn, f. eks. Eton og Harrow.

public Utilities [pabfik ju'tiliti:] (eng.), offentl. forsyningsvirksomheder såsom vand-, gas- og elektricitetsværker.

'publikum (lat. publicus offentlig), offentligheden, tilskuere, tilhørere; kundekreds.

Puccini [pu'vSmi], Giacomo (1858-1924), ital. operakomponist. Hans første opera La Villi kom frem 1884. Derefter fulgte Edgar (1889), Manon Lescaut (1893, Kbh. 1930), La Boheme (1896, Kbh. 1909), der gjorde ham internat, berømt, Tosca (1900, Kbh. 1910), Madame Butterfly (1904, Kbh. 1911), La Fanciulla del West (1910), La Rondine (1917), de 3 enaktere // Tabarro (1918), Suor Angelica (1918), Ctanni Schicchi (1918, Kbh. 1924), Turandot (1926), som efter hans død fuldendtes af Franco Alfano (f. 1877). P tilhørte som musiker den veristiske skole. Har endv. skrevet to muenetter for strygeorkester og sangen Inno a Roma (1919). (Portræt sp. 3659).

Pucelle (d'Orleans), la [la py'sæl dorle- 'a] (fr: Jomfruen fra Orleans), alm. fr. navn for Jeanne d'Arc.

Puchta [putta:], Georg Friedrich (1798-1846), ty. retslær. Sammen med v. Savigny den tv. hist. retsopfattelses mest fremtrædende repr. Hovedværk: Das Gewohnheitsrecht 1-2 (1828-37). ^

puck [puk] (eng., egl: nisse), lille, hårdtvulkaniseret gummiskive, der bruges som bold i ishockey.

pud [put] (lat. pondus vægt), gi. russ. handelsvægt (individs brug) — 16,38 kg.

puddled (ty.), hundrace beslægtet m. poin-

terne. Meget modtagelig for dressur. Tid. meget anv. selskabshunde.

puddelproces [pu'dsl-] (ty. puddeln omrøre), ældre stålremstillingsmetode, der giver svejsinger, ofte kaldet puddeljern. Under indsmeltning af råjernet omrøres smeltmassen uafbrudt med store jernstænger.

pudder (fr., fra lat. pulvis støv), fint pulver til med. el. kosmetisk brug; ofte bestående af talkum, risstivelse, pulveriseret irisrod el. lign.

puddingstone [pu'dnstun] (eng: buddingsten), eocæn boudkonglomerat fra Sydengl., væs. indeholdende stærkt afrundede flintsten.

pude, sov., svære firkantede stykker tømmer, i alm. to rækker, som understøtter skibet under stabelfølbning.

pu'dendum mu'liebri (lat.), ydre kvindelige kønsorganer.

Pu'dovkin [-dof-]. *Vsevolod* (T. 1895), russ. filminstruktør. Filmdebut 1925, fra 1932 leder af Statens Kinematografiske Institut i Moskva. I forening med Eisenstein, men væsensforsk. fra denne, skaber af den banebrydende russ. revolutionære filmkunst, f. eks. »Moderen« (1926), »St. Petersburgs Sidste Dage« (1927), »Storm over Asien« (1927). Har udg. filmteoretiske værker og virket som skuespiller, bl. a. i sine egne film. (Portræt).

Vsevolod Pudovkin. Aleksandr Pusjkin.

pu'dring, *havebrug*, fin og jævn fordeling af pulverformede midler mod plantesydomme og -skadedyr. Pudderblæserne er lettere og billigere end sprøjter med samme arbejdsydelse, og p kræver mindre arbejde end sprøjtning.

puds, mørtelag anbragt på mure, lofter el. gulve for at gøre fladen plan, øge dens tæthed el. slidfasthed el. ændre dens udseende. Til indvendige væg- og loftflader er kalkmørtel mest brugt; til gulve cementmørtel, p på vægge og lofter påføres i reglen lagvis. Inderst bruges et udkastet lag, dersom fladen er glat; det betegnes udkast. Derover kommer grovpuds og finpuds. Når store flader skal pudses med cementmørtel, an v. ofte en cementsprøjte. Glitpuds er p af cementmørtel glittet med stålbrædt under tilsætn. af cementpulver.

Pudsev [p'ud/i], tekstilindustri i Engl. V f. Leeds; 30 000 indb. (1948).

Puebla [pwæjSla], hovedstad i den mexicanske forbundsstat P, 110 km SØ f. Mexico City; 149 000 indb. (1940). Tekstilindustri, mange smukke kirker.

Pueblo [pwæblo, pju'æblo], by i Colorado, USA, ved Arkansas River; 52 000 indb. (1940). Jern- og stålindustri.

puabloindianere [pwæblo-, pju'æblo], indfødte i SV-USA med særegen *puablokultur* opkaldt efter deres landsbyer (sp. pueblo) bestående af fleretages adobehus uden vinduer og med indgang fra tagene. p var majsagerbrugere med kunstvanding, dygtige pottemagere og vævere, tilhørte sprogetaner keres, tano, shoshone og zuffi. Lever endnu ret upåvirket af europ. kultur på reservater i New Mexico og Arizona.

puelche [pwæltjæ], indianerfolk med eget sprog, jægere på Argentinas pampas; delvis udryddet 1880.

Puente Genil [pwæntæ fæ'nil], sydsp. by 110 km V f. Granada; 28 000 indb. (1940). Hovedindustri: udpresning af olivenolie.

puer'ri'l (lat. *puer* dreng), barnlig, barnagtig.

puer'perium (lat.), barselseng.

puerto [pwærtD] (sp.), havn.

Puerto Barrios [pwærtD ʒ<vrjɔs], havneby på Guatemalas caraimiske kyst; ca. 3000 indb. Bananeksport, 3/4 af Guatemalas import.

Puerto Cabello [pwærtD ka'ʒæjɔ], havneby i Venezuela; 23 000 indb. (1941). Udførsel af kaffe fra Valencia-distrikt.

Puerto de Santa Ma'ria [pwær-J, sydsp. by og havn tæt NØ f. Cádiz; 29 000 indb. (1940). Bet. vinhandel.

Puerto Montt [pwær-], havneby i det sydl. Mellemchile; 44 000 indb. (1940). Edestation for S-Chiles længdebane.

Puerto Rico [pwærtD ri:ko(:)], den østligste af De Store Antiller, adskilt fra Haiti ved Mona Passage. Hovedstad: San Juan. Øen er et territorium, tilhørende USA; 8900 km²; 2,1 milj. indb. (1946), 229 pr. km². Af indb. er U hvide af spansk herkomst, J mulatter og negre. Sproget er spansk, religionen katolsk. Øen er opfyldt af en indtil 1132 m h. bjergryg. Klimaet er tropisk; sommerregn. N-siden er næsten helt opdyrket med kun små områder af regnskov, S-siden har mindre nedbør og er dækket af chaparral, og markerne kunstvandes. Landbruget er vigtigste næringsvej og leverer udførslen: sukker på kystletssten (825 000 t 1946) tobak, oranger og lidt kaffe. USA har næsten hele udenrigshandelen. - USA erobrede 1898 P fra Spán. (Kort se Mellemamerika).

Puerto Rico Graven, Atlanterhavets dybeste rende (8525 m).

'Pufendorf, Samuel (1632-94), ty. historik. og retslærd. 1661-67 prof. i Heidelberg. 1677-88 i den sv. konges, derefter i kurfyrsten af Brandenburgs tjeneste. Hans *De jure natura et gentium* (Om Naturens og Folkenes Ret) (1672) er en af naturretsskolens berømteste fremstillinger og fik stor bet. for eftertiden. Skrev endv. om Karl 10. Gustavs krige (1696; sv. overs. 1913) og om Den Store Kurfyrstes hist.

puffer (ty.), stødpude; 1) *jernbanetkn.*, den på jernbanevogne o. l. anbragte konstruktionsdel, som skal kunne optage tryk- og stødkræfterne. I Eur. anv. normalt to p på hver vognende, i USA, ved smalsporbaner og ved sporveje anvendes kun een p, som er bygget sammen med trækretningen, den såk. centralp. 2) *kern.*, stoffer el. stofblandinger, der bevirkir, at relativt små tilsætn. af syrer el. baser til en vandig opløsning (tilsæt en p) ikke bevirkir nogen væsentl. ændring af surhedsgraden (p H).

pufferbatteri, elektr. batteri, der optager helt el. delvis alle stærke belastningsstød, således at elektricitetsværkets maskiner får en jævner belastning. Bruges nu ikke meget mere.

pufferhøjde ved jernbaner er målet fra skinnoverkant til puffermidte. For p-s størrelse gælder internat. bestemmelser.

Pugatjov [-tiaf], *Jemeljan I.* (ca. 1730-75), russ. donkosak, udgav sig for den myrdede Peter S., ledede 1773-74 bondeoprør i Ø-Rusl. Henrettet.

Puget [py'3æ], *Pierre* (1620-94), fr. billedhugger, maler og arkitekt. Har udført billedskærerarbejder til skibe; påvirke-

Pierre Puget: Buste af Ludvig 14.

des senere af Bernini. *Milon fra Kroton*, skabt under indflydelse af Laokoongruppen. I Louvre findes reliefferne *Alexander hos Diogenes* og *Perseus og Andromeda*.

Puget Sound [pju:d3it saund], stærkt forurenset fjord i staten Washington, USA, mod S fra Juan de Fuca Strædet. Ved P ligger havnebyerne Seattle og Tacoma.

Puggaard, Christopher (1823-64), da. geolog; udgav en udførlig beskrivelse af Møns Klint.

Puggaard, Hans (1788-1866), da. grosserer. Skabte efter 1813 stor kornforretning i Kbh., siden udvidet til omfattende Vestindienforret. Ledelsen gik fra ca. 1840 over til P-s svoger Alfr. Hage. P var knyttet til nat.lib. kredse (svigerfader til Orla Lehmann); stiftede store legater.

Puggaardske Legater stiftet af Hans

Puggaard 1863, til opdragelse af børn under fattige og ulykkel. forh. Kapital ca. 800 000 kr.

pug'i'isme (lat. *pug* i nævekæmper), oldtidens nævefægterkunst; boksekunst.

Puglie [pulje], ital. navn på Apulien.

P'u-i (P'u-yi) [p'hu'ji], som kin. kejser *Hsian Tung* [x'yan 'thur:] (f. 1906), km. kejser 1908-12 under sin fader prins Ch'un's formynderskab; styrtet ved Revolutionen. Blev 1932 af japanerne gjort til overhoved for Manchukuo, fra 1934 med kejserstitel (under navnet *K'ang Te*); afgik 1945.

'puja [-d3a:] (sanskrit: hyldest), ind. benævnelse for ofringer af føde, blomster osv. til guderne.

Puk (eng. *Puck*), i eng. folketro en ond ånd; skikkelsen omformet og populariseret af Shakespeare i »En Skærsommernats-drom«.

pukkel, buformet el. mere spids krumning bagud af rygsojens øvre parti, medfører forandring af hele brystkassen og nogen abnorm lejrning af lunger og hjerte. p skyldes i alm. vækstforstyrrelser, men kan være en belastningsformitet.

pukkelhval (*Me'gaptera longi'mana*), ca. 15 m lang finhval m. stort hoved og lange luffer m. knoldformede udvækster. Vidt udbredt.

pukkelkvæg, fællesbetegn. for de sydasiat. okser m. en smal pukkel på forryggen. Hertil gaur, banteng og gayal.

pukkelokse, d. s. s. zebu.

pukværk (ty. *pucken* banke), stampeværk, der anv. i bjergværker til knusning af malmen,

pul [pu:l], mønt i Afghanistan, = 1/100

afghani.

'Pula, ital. *Pola*, jugoslav, by på Istriens S-spids; til 1945 ital. flådestation; 34 000 indb. (1936).

Pul'cheria [-k-], gr. *Pulche'ria* (399-453), byzantinsk kejserinde 414-53, regent for broderen Theodosius 2. Ægtede Marcian, som blev kejser 450. Forfulgte kætteri, helgeninde i den ortodokse kirke.

Pulci [pultti], *Luigi* (1432-84), ital. digter. Hovedværk // *Morgante Maggiora* (1481; foret udg. 1483), det første store kunstepos over middelalderens gæstgæst i ital. litt.

pulci'nella [-tji-] (ital: lille hanekilling), fr. *policinelle* (le), engelsk *punch*, listig tjenerfigur i commedia dell'arte.

Pulitzer [pju:'Htsor], *Joseph* (1847-1911), arner, bladudgiver. Medskaber af »den gule presse«, hovedorgan »New York World«, indstiftet den litt. P-pris.

'pulje (fr. *poule*, egl: høne), den samlede indsats i de spil, hvor indsatsen skal gøres for spillets begyndelse; delta-gerhold.

pulk (lapp. *pukke*), *Puicindia*, j. 85. lappernes rensdyrslæde, der er formet som en båd.

Pulk. (Nationalmuseet).

'Pulkovo observatoriet, russ. observatorium, grl. 1839, ca. 20 km S f. St. Petersburg, i det 19. årh. Eur.s største. Ødelagt under 2. Verdenskr. Genopbygges.

pulle, sov., grund, toppet forhøjning på havbunden.

pullert, sov., fortøjningsbeslag på dækket, tjener til fastgørelse af skibets fortøjningsstrosser.

Pullman [p'ulmsn], *George M.* (1831-97), arner, fabrikant, grl. 1867 P Car Co. i Chicago, hvor salon-, spise- o. a. special-

vogne til persontrafik på jernbaner fremstilles.

pull-over [pul'orvar] (eng. *pull-over* træk over (hovedet)), strikket trøje med trekantet halsudskæring og lange ærmer, 'pulmones (lat.), lunger.

pulmotor (lat. *pulmo* lunge + *motor*), apparat, der specielt tidl. brugtes ved skindodes genoplivning. Den pustede og sugede skiftevis luft ud og ind af lungerne. Særligt det første kunne skade, og **p** bruges nu ikke mere.

pulp, 1) *med.*, se *pulpa*; 2) 6or..frugtkød; 3) mos af saftholdige frugter; 4) *lekn.*, vælling af forsk. tekn. produkter, f. eks. cellulosep, kartoffelp.

pulpa (lat. *pulpa* det kødrige på legemet), anat., væv; eks.: *pulpa lienis* = miltsens væv (parenkym). - I *landlægevidenskaben* er **p** den såk. nerve i en tand, et lille organ i tandens indre, bestående af nerver og blodkar, omsluttet af bindevæv; *pulpitis* er betændelse i dette organ.

pulpi'tu'r (lat. *pulpitum*), tømret for højning, kateder, I. middelalderens kirker lektioium af træ el. sten, lukkende koret og bærende galeri m. læsepult, pladser f. sangere (evt. lille orgel). Nu: galeri el. tribune m. stolestader.

pulpwood ['pålpuvud] (eng. papirmasse-træ), et i træandelen brugt navn for træ, bestemt til papirmasse.

pulque ['pulkæ], meksikansk nationaldrik, fremstillet af den gærede saft af Agave americana, 6% alkohol.

puls (lat. *pulsus* slået), den bevægelse, der fremkommer ved blodets stødvise indpumpning fra hjertet i blodbanen, **p** kan føles, hvor en pulsåre ligger tæt under huden, **p** er normalt ca. 60-80. Ved feber stiger p-frekvensen ca. 10 for hver grad temp. stiger.

pulse, støde el. slå i vandet med en særlig pulsekølle, årer el. lign. Ved støjen jages fisken i garnet.

pul'se're (lat. *pulsare* slå), banke, slå (om puls); være i livlig bevægelse; forløbe ryt-misk.

pulse time (fpatstaim) (eng., egl. pulstid), impulsmodulation, hvor signalstrømmen bevirker en tidsmæssig forskydning af strømimpulser.

pulso'me'ter (lat. *pulsare* slå + *-meter*), pumpe, hvori damp trykker direkte på vandets overflade (jfr. pumpe).

pulstryk, forskellen ml. diastolisk og systolisk blodtryk.

pulsårer, *arterier*, de blodkar, der fører blodet bort fra hjertet og meddeles puls-slag af dette, p-s væg er tyk og indeholder et tykt lag glad muskulatur og meget elastisk bindevæv.

pulsårsulst, da. betegn. foraneurysma. **pult** (laf. *pulpitum*), møbel med skrå overflade, tjente som bogstol i fr. kirker fra 7. årh. Senere lette stiel til at sætte på et bord; skrivep til rejsebrug fandtes endnu i 19. årh. Som kontormøbel fremstilledes **p** med høje ben, og der arbejdedes mest stående ved den.

pulver, fast findelt stof med ringe kornstørrelse.

pulverskurv (*Spon'gospora subter'ranea*) hører til en primitiv svampegruppe. Den frembringer skurvagtige pletter på kartoffelknolde. Sygdommen begunstiges af fugtighed.

pulverslukkere, ildslukningsapparater, hvor slukningsmidlet er et pulver, som regel natriumbikarbonat, evt. tilsat stoffer for at hindre pulveret i at klumpe og for at give det større vægt (sand). Bortset fra kulsyre-p er **p** af ringe el. tvivlsom værdi, **p** kan kvæle ilden, men virker kun i ringe grad afkølede.

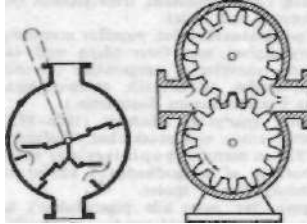
pulvis (lat: støv), pulver, fint fordelt lægemiddel i fast form.

'puma (quechua-sprog) ('*Felis 'concolor*), mere end meterlang, anier. vild katteart.

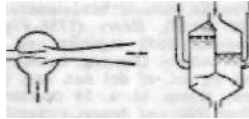
Korthåret, ensfarvet brunl. Fra Canada til Patagonien. Amerikanernes »mountain lion«.

pumpe, maskine til befording af luft og vædske. Man skelner ml. suge- og trykp., eftersom hovedvægten lægges på den frembragte suge- el. trykvirkning. Stempel-p har en cylinder m. et frem- og tilbagegående stempel, der under den ene bevægelse suger luft el. vædske ind i cylinderens gnm. en sugeventil, under den modsatte trykker det indsguede ud gnm. en trykventil. I membran erstattes stemplet af en svingende membran; vin-ge-, kapsel- og tandhjulsp har roterende vinger, stempler el. tandhjul, der

Kapselpumpe. Tandhjulspumpe.

fortrænger luften el. vædsken fra pumpehuset; centrifugalp har roterende skovhjul m. særligt udformede skovle, der overfører bevægelsen til luften el. vædsken; strålep giver sugning el. tryk ved at en damp-, luft- el. vædskestråle strømmer fra en tragtformet dyse ud i et tragtformet afstrømningsrør. Ejektorer

Injektor. Pulsometer.

giver under-, injektoren overtryk i afstrømningsrøret. Pulsometeret har 2 kamre; v. hj. af en skifteventil ledes damp skiftevis til de 2 kamre, dampen presser vædsken op ignm. stigrøret og kondenseres samtidig ved berøring med den kolde vædske, hvorved der opstår et undertryk, som suger ny vædske op i kammeret. Mammutp til pumpning af vand, transport (og løftning) af sukker-rør m. m. består af et u-formet, vidt rør, i hvis ene (længste) gren der forned indføres trykluft, hvorved en kraftig vandstrøm frembringes.

'pumpnickel (ty., ordets oprindelse usikker), klidholdigt rugbrød uden skorpe, ofte med nogen tilsætning af sukker, der også dannes under bagningen, som finder sted ved 120-150° C og varer 12-18 timer. Fremst. opr. i N-Westfalen.

pumps [pæmps] (eng.), udringede damsko. **'Puna** (quechua-sprog), fattig højsteppevegetation i Peru og Bolivia, bestående af pudedannende græsser og halvbuske; udnyttes især til græsgang for får og lama.

Puna, by i Indien, se Poona.

punch [ponJ] (sanskrit *panca* 5; bestod af 5 dele), vinblending af hvidvin el. rødvin, hedvin og krydderier. Også betegn. for svensk p. caloric.

Punch [pântj], 1) den eng. Mester Jakel (navnet fra ital. Pulcinella); 2) eng. vit-tighedsblad, grl. 1841 med Thackeray som medarbejder; 3) [ponJ], da. vittig-hedsblad (kons.), udk. 1873-95.

puncta lacri'malia (lat.), tårepunkterne

i indre øjekrog. **'punctum 'saliens** (lat.), det afgørende (egl. springende) punkt, hovedpunktet.

pund (lat. *pondus* vægt), 1) ældre vægt i Danm. (tegn U) (efter 1839 = 500 g), No. (498g) og Sv. (425 g). 2) mønt (eng. *pound*) i Engl. (£) (sept. 1948 = 19,36 kr.), Australien (£A) (sept. 1948 = 15,60 kr.), Ægypten (£E) (sept. 1948 = 19,88 kr.), New Zealand (£NZ) (sept. 1948 = 19,40 kr.), Israel (£I), (indført aug. 1948; samme kurs som det eng.p.), Sydafrika (£SA) (sept. 1948 = 19,45 kr.), Syrien-Libanon (£SL)

(juli 1948 2,205 £SL = 1 USA \$) og Tyrkiet (£T) (juli 1948 2,83 £T = 1 USA \$).

pundert ['pun'srd] (af *pund*), ældre da. form for bismar.

'pun'diger [-di-], *mil.*, betegn. på en kanons størrelse efter vægten af den kugle el. det projektil, den udskyder. Anv. nu kun i den eng. hær og flåde.

'pundit, d. s. s. pandit.

'pu'ner el. *porter*, rom. navn for føniker og karthager.

pungaber (*Phalan'geridae*), artsrig fam. af pungdyr. 2 fortænder, som regel plantædere. De fleste lever i træer;ommelen kan modstilles de øvrige fingre og tæer; 2. og 3. tå på bagfodderne sammenvoksede; hålen lang, ofte gribe-hale. Hertil flagrepungaber, kuskuser, pungbjørn og kænguruer.

pungbjørn (*Phasco'larcus c'i'nerius*), til pungaberne hørende plump, bjørnelign. dyreart. Store ører, tyk grålig pels, hale mangler. Ø-Austr.

pungdjævel (*Sar'cophilus sa'tanicus*), kortbenet pungdyr, stort hovede, rovdryllig. tænder. Kan tage får og fjerkræ. Tasmanien.

pungdyr (*Marsupi'alia*), underklasse af pattedyr; i fl. henseender primitive. Hunnen har en kort kloak, 2 adskilte skeder, der dog kan være sammensmeltede på en strækning. Ungerne fødes meget ufuldkomne, sidder i beg. fast-suget på tærvorten, der oftest er skjult i en pung. De fleste mangler moderkage.

Underkæbens bageste nedre hjørne bøjet indad; fl. fortænder og forkindtænder end hos andre pattedyr, kun en mælketand i hver kæbehalvdel, **p** findes i nutiden kun i Austr., Ny Guinea og en del omliggende øer, Tasmanien samt i Arner. Deles oftest i 2 hovedgrupper: polyprotodonder m. 8 fortænder i undermundten, heril pungrotter, pungmære, punggrævlinger, pungulv, pungdjævel, og diprotodonder m. 2 fortænder i undermundten, heril pungaber, kænguruer, pungbjørn, vombat m. fl.

pungegern (*Petaurus breviceps*) [%tm%gn., klatrende pungdyr med hudfold ml. for- og bagben, der virker som faldskærm ved spring. Ø-Austr.

pungelefant (*Dip'protodon*), uddød slægt af gnavevragte, plumpe, planteædende pungdyr af næsehorns størrelse fra Australiens kvartær.

pungen (*scrotum*), den ydre, torummede hudfold, hvori testiklerne ligger.

pungfrøer (*Noto'trema*), sydamer. løvfrøer. Ungerne udklækkes i en indposning på hunnens rygside.

punggrævlinger (*Pera'melidae*), pungdyr m. 2. og 3. tå sammenvokset. Gravende natdyr, delvis planteædere. Fra de østl. Ostind. Øer til Tasmanien.

pungharer, d. s. s. punggrævlinger.

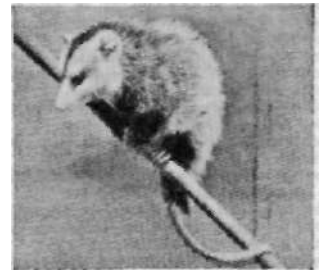
pungmejer (*Remiz*), mejser, der bygger pungformede redeer. En art i S-Eur.

pungmuldvarp (*Noto'ryctes 'typhlops*), muldvarpelign. gravende pungdyr. Austr.

pungmus el. *flyvepungmus* (*A' crobates pyg'mæus*), australsk pungdyrslægt m. flyvehud ml. for- og bagben. Et af Jordens mindste pattedyr.

pungmærer (*Dasy'uridae*), artsrig fam. af pungdyr, rovdryllig. tænder. Hertil foruden de egl. = P (*Dasyurus*), der er hudplettede, målrig og lever på Ny Guinea, i Austr. og på Tasmanien: pungvæser, pungspidsmus, pungspringmus, pungdjævel og pungulv.

pungrotter (*Didel'phyidae*), fam. af oftest

'pustel (lat. *pustula* blære, bleg), lille materiehøldig blære.
'Pustertal, ital. *Val Pmte'riu*, alpedal i Tiroleralperne, Østrig og Ital. Afvandes af Drau og Rienza (en biflod til Isarco).
pustning, med., indblæsning af luft (kunstig pneumothorax).
puzza [puzts] (slav. *pust* ode), det ugsletteland.
pu'tamen (lat.), ganglion (nerveknude) i hjemens indre.
'putati'v forbyrdelse (lat. *putare* tro, mene), en form f. strafbart forsøg, især hvor den tilsigtede skade udebliver, fordi gerningsmanden har anv. midler, der savnede de farl. egenskaber, han til-lagde dem.
'Putbus, gi. vendisk adelsslægt, sidelinie af fyrsterne på Rugen. Kom til Danm. i 14. årh., antog en tid navnet *Podebusk*. Forlod Danm. i 18. årh.; uddød 1858.
Puteaux [py'to], vestl. forstad til Paris; 37 000 indb. (1946).
Putney [p'atni], sydvestl. bydel i London. Centrum f. Londons rosport.
putrescin [-'si'n] (lat. *putrescere* hensmuldre, rådne), (CH.), (NH₂),, tetrametylendiamin, en ptornain, dannes i rådet-kød.
pu'tri'd (lat.), forrådned; bruges som til-lægsbetegn. for betændelsesekssudat, der p. gr. af tilblanding af forrådnelsesbak-terier er stinkende.
puttees [p'ätiz] (eng., af hindustani *pat ti*), viklers.
'putto (ital: drengsbarn) (tiertal *putti*), betegn. for barnelig, i Renæssance- og barokkunst; vingede p. amoriner.
Putumayo t-'nwj], i Brasilien: *Rio Ifd* [-'isa], 1450 km l. sejlbart biflod til Ama-zonas, danner grænsen ml. Colombia og Peru.
Puvis de Chavannes [py'vi:(s) ds Ja-
 'van], *Pierre* (1824-98), fr. maler. Hans dekorative *vegbilleder i kunstpaladset i Marsaille*, i *Sorbome* osv., i en ædel og afklaret stil, hører til tidens betydeligste.
Puy, du, se du Puy.
Puy-de-Dôme [pqid'do:m], 1) udslukt vulkan i Auvergne ved Clermont-Ferrand (1465 m.); 2) fr. dept. omkr. 1); 8016 km.; 479 000 indb. (1946). Ager-brug, minedrift. Hovedstad: Clermont-Ferrand.
Puymorens, Col de [kol da pqim'd'rd], 1931 m h. fr. bjergpas i Pyrenæerne.
puzzle [pazl] (eng.), gåde, puslespil.
puzzolaner [putso'la'ner] (efter den ital. by *Pozzuoli*), kiselysrige stoffer, der sættes til kalkmørtel for at gøre denne hydraulisk, p. bruges i de gi. rom. by-værker, nu bruges Portland-cement.
puzzo'la'njord, ital. tuf, der anv. i puz-zolaner.
P-vitamin el. *ci'tri'n*, et vitamin, der forekommer s. m. C-vitamin i f. eks. paprika og citroner.
pxt., fork. f. (lat.) *pinxit*: (N.N.) har malet (det).
py'arthron (gr. *pyon* materie + *arthron* led), svær betændelse med materiedan-nelse i et led.
'Pydna, oldtidsby i S-Makedonien, hvor Æmilius Paullus slog kong Perseus af Makedonien 168 f. Kr.
pye'litis (gr. *pyelos* kar i- -its), nyre-bækkenbetændelse.
pyelon'fritis (gr. *pyelos* kar i- *nefritis*), betændelse i nyrebækken og nyre.
Pyeng-Yang [p'jær'jær], jap. *Heijo*, NV-Koreas største indlandsby; 286 000 indb. (1940). Jernbanecentrum for det omgi-vende, tætbefolkede sletteland; handel og lettere industri; nær byen kul. Havneby: Chinnamp'o.
-py'ese (gr. *pyon* materie), materiedan-nelse.
Pygmalion [pyg'ma'-], gr. sagnkonge på Kypern. Forelskede sig i en af ham selv fremstillet kvindestatue, som han ægtede, efter at Afrodite havde gjort den levende. Ofte anv. litt. motiv.
pygmæer [pyg'mæ'ar] (gr. *pygmé* knyttet hånd), 1) sagnagtigt dværgfolk v. Okeanos. If. Homer levede de i krig med traner. 2) folkeslag spredt over dele af den gi. verden: Afr. (Congo, Gabon), Asien (mincopi på Andamanerne, negroito

Pygmæ, Congo.

på Filipinerne, semang og sakai i Ma-lacca), Oceanien (Ny Guinea m. m.). Fæl-les er dværgvækst (140-150 cm), mørk hud, kruset hår, men det er uvist, om p i øvrigt udgør en antropologisk enhed. - p lever i afsides skov egne, deres erhverv er jægerens og samlerens; i Afr. forekom-mer de pletvis ml. bantufolkene og i et ejendommeligt nytteforhold til disse, idet de mod afgivelse af kød og elfben fra jagten modtager jern til våben og andre varer fra bantuerne.

py'jamas (pers. *pul* ben = *jamah* klæd-ning), natdragt bestående af trøje og lange benklæder.

'pyknisk (gr. *pyknos* tæt, fast) el. *pykno-form*, kaldes en konstitutionstype med en tæt, bred legemsbygning og tilbøjelighed til fedme. (Ill. se konstitutionstyper).

pykno'me'ter (gr. *pyknos* tæt, fast + *-meter*), glasbeholder med vedfæstet rumfang til bestemmelse af vædskers vægtfylde ved vejning.

Pv ladés, i gr. sagn Orestes ven og våben-fælle, g. m. hans søster Elektra.

'pylon (gr. *pylon* port), parvis sammenhø-rende tårnagtige bygninger; flankerede indgangsportene ved ægypt. templer.

pylo'ri'n (af *pylorus*), udtryk af mave-slimhinde, også bloddannelsen.

pyloropla'stik (gr.), en plastisk opera-tion ved forsnævring af maveporten (*pylorus*).

pyloro¹ spasme (*pylorus* -f *spasme*), krampagtig sammentrækning af mave-porten, hyppigst p. gr. af mavesår i nær-heden af *pylorus*.

py'lorus (gr.-lat: portvagt), maveporten, overgang ml. mave og tolvfingertarm.

py'lorusste'nose (*pylorus* -V *-stenose*), forsnævring af maveporten, *hos voksne* ofte p. gr. af mavesår el. kræft; *hos børn* kan findes en medfødt p. som skyldes fortykkelse af pylorusmusklerne, visende sig ved eksplosive opkastninger, og ved at barnet ikke trives. Behandlingen er med. - i svære tilf. operativ.

Pylos [p'ibs], ital. *Nuvu'rino*, lille gr. havneby (3000 indb.) på SV-Peloponnes.

Pym [pim], *John* (1584-1643), eng. poli-tiker; godsejer, puritaner. 1640-43 leder af parlamentsoppositionen mod Karl I., der ville fængsle P., hvilket blev indled-ningen til borgerkrigen. P opnåede 1643 forb. m. Skotterne.

pynt (østfrisisk *piunte* spids), spidsen af en odde.

pynte'netstræber, *sov.*, lodret anbragt rundholt under bovsprydets gæselhoved.

pyo- (gr. *pyon* materie), materiefyldt.

pyoder'mia (*pyo-* + gr. *dermu* hud), spredte betændelseselementer på huden ofte fremkaldt af blanding af forsk. bak-terier.

pyo'ge'n (*pyo-* + *-gen'*), pusedannende.

pyo'metra (*pyo*-h gr. *metér* moder), mate-rieansamling i livmoderen.

pyone'frose (*pyo-* 4- gr. *nefos* nyre), betændt nyre, som p. gr. af dårligt afløb til blæren er fyldt med materie (pus).

pyorrhoea [-'re:a] (*pyo-* f. gr. *rhoé* strøm), purulent betændelse.

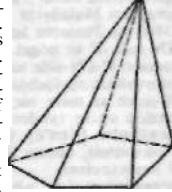
pyra'lider (*Pyralidae*), møllign. sommer-fugle. Brede bagvinger; larverne ofte ska-delige på kulturplanter, forråd o. l. Hertil bimøl, græsmøl, hóp, kálp, mel og stikkelsbærp.

pyra'mide (gr., fra ægypt.). 1) *arkaol.*, ægypt. kongegrav; p-s arkit. udformning er bestemt af forestillingen om kongen som solgudens ætling; p er et muret bjerg, i hvilket den døde hersker går til hvile som den nedgående sol i fjeldene. Det ældste p-anlæg skyldes kong Zoser (3. dyn.), den såk. trinpyramide ved Sak-kara, bestående af 6 ovenpå hinanden stablede p-stubbe. Under Keops har p som gravanlæg nået sin afslutning og har fra nu af form som en mat. p. - p var den typiske kongegrav i Ægypt. til ca. 1700 f. Kr.; der er bevaret ca. 70, især kendte er de 3 store p ved Giza, opført af kongerne Keops, KefrenogMykerinos;

Keops-pyramide n.

Keops-p er et af verdens vældigste byg-ningsværker, den var opr. 145 m h. og indeholdt mere end 2 1/2 mill. m³ mate-riale. I det l. årtus. f. Kr. genoptoges p som kongegrav f. de ættopiske her-skere. 2) *mat.*, legeme begrænset af en polygon, grund-fladen, og de trekanter, sideflader, der forbinde et punkt, toppunktet, med grundfladens sider.

pyramidebænerne, nervebæner, der for-løber gnm. hjerne og rygmarv og leder impulser fra hjernens bark til bevæge-nervecellerne i rygmarven.

pyramidefinér, mahognifinér, hvor åre-ne løber sammen i en spids. Fremkom-mer v. snit i en tvege (gaffelgren).

pyramideoktaeder, krystalform af det regulære system.

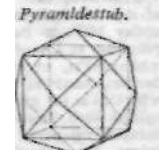
pyramidepoppel, be- tegn. for to forsk. pop-pelarter (*'Populus ulbu pyrami'dulis* og *'Popu-lus 'nigru t'aliaea pyru-mi'dulis*); slank, oprejst vækst, anv. som vej- og allétræer, men er ikke helt hårdfør i Danm.

pyramidestub fås ved af bortskære spidsen af en pyramide ved en plan paral-lel m. grundfladen.

pyramideterning, krystalform af det regulære system.

pyrami'do'n (gr. *pyr* ild + *amid*) el. *amidopyrin*, antipy-rinlign. smerte- og feberstill. middel.

'Pyramus og This-be, elskende par i Gr. sagn, fremstillet i O vids »Metamor-foser«. Pyramus be-går selvmord, da han tror, Thisbe er død; Thisbe dræber sig derpå af sorg.

Pyramide terning.

pyrano'me'ter (gr. *pyr* ild + *-ana*⁻¹) + *-meter*, apparat, der måler el. registrerer styrken af såvel den direkte solstråling som af det samlede diffuse himmellys.

pyrargy'rit (gr. *pyr* ild - *r* *drygros* sølv), rødglydent, mørkt mineral.

Py'ra'tor (gr. *pyr* ild), af F. L. Smith & Co. fremstillet kuglemølle m. varme malelegemer til maling af kul.

pyra'zo'l [-s-], $C_3H_3N_3$, er en heterocyklisk forb. Mange lægemidler og naturstoffer er p-derivater.

py're'n (gr. *pyr* ild), $C_{10}H_{10}$, kulbrinte, lindes i stenkulstjæren.

Pyrenées-Orientales [pire'nezorja'tal], fr. dept. i østl. Pyrenæer; 5144 km²; 229 000 indb. (1946). Bet. vinavl, agerbrug; minedrift og handel. Hovedstad: Perpignan.

Pyre'næ'erfreden, sluttet 1659 ml. Frankrig og Spán. på Fasanøen i Bidasoa-floden v. fr.-sp. grænse. Spán. afstod Artos og Roussillon. Ludvig 14. ægtede Filip 4.s datter Marie Theresia. Et højdepunkt for Mazarins diplomati, der åbnede paskud for nye krav mod Spán. i kraft af Marie Theresias tvivlsomme arveafkald.

Pyrenæerhalvøen, den vestligste af de tre sydeur. halvøer, skilt fra den øvrige fastland ved Pyrenæerne; omfatter Spán, Portugal og Gibraltar; ialt 584 000 km².

Pyre'næ'erne, fr. *Les Pyrénées* [lepire'ne], sp. *Los Pirineos*, bjergkæde langs den fr.-sp. grænse fra Biscaya-bugtens indste del til Cabo de Creus ved Middelhavet; længde ca. 480 km, bredde 20-150 km. Dannet i tertiærtiden ved foldning af sedimenter og eruptiver fra alle forudgående perioder. De vestl. P er afrundede kalkbjerge, ikke over 2000 m h. og med il. gode passer, bl. a. Roncesvalles. - I de mellemste P er middelhøjen ca. 2500 m. De højeste toppe bærer små gletschere, bl. a. Pico de Aneto i bjerggruppen Maladetta (P-s højeste punkt: 3400 m). Passerne her ligger meget højt. - De østl. P er noget lavere og har bedre passer. P-s N-side har stor nedbør, frodig skovvækst og forholdsvis tæt befolkning. S-siden er mere tør, har fattigere vegetation og er tyndere befolket.

pyre'thrin [-tri'n] (af *Pyrethrum*), det virksomme, endnu lidet undersøgte stof i insektpulver.

Py'rethrum (gr. *pyr* ild) tilhører kurvblomstfam., astersgruppen. Et par arter fra Ø-Asien dyrkes i talr. kulturformer i haver; der findes både tidlig- og sentblomstrende former. Blomster fra andre arter giver insektpulver.

py're'tika (gr. *pyretas* feber), stoffer, der forøger legemstemperaturen.

Pyrgos [piryos], hovedstad i den gr. prov. Eleia (Elis) på V-Peloponnes; 19 000 indb. (1938). Handelsby i stærk vækst.

pyrhelio'me'ter (gr. *pyr* ild I *heliometer*) el. *aktinometer*, apparat til måling el. registrering af styrken af den direkte solstråling. Meget anv. er Angstroms p (opfundet af den sv. fys. Knut Angstrom), bestående af to lige store, sortfarvede metalbånd; det ene udsættes for direkte bestråling, det andet opvarmes elektr. til samme temp. Samme energimængde er da tilført begge bånd; den elektr. kan nøje beregnes og strålingsenergien dermed fastslås.

Pyria'm'id, lægemiddel af sulfonamidgruppen.

pyri'di'n (gr. *pyr* ild), C_5H_5N , heterocyklisk forb. Farveløs, ildelugtende, basisk vædske. Kp. 115°. Letopløselig i vand og syrer. Mange vigtige org. stoffer indeholder p-skeletet. Anv. i den kem. industri og til denaturering af alkohol. Findes i stenkulstjære og dippelsolie.

pyridinbase, den basisk reagerende del af det stenkulstjærestedilat, der koger under 160°; p består væs. af pyridin, pikolin o. l. stoffer.

pyridok'sin, et vandopløseligt pyridinderivat, hører til B₆-vitaminkomplekset.

pyrimi'di'n (af *pyridin*), $C_4H_4N_2$, heterocyklisk forb. Den 6-leddede ring i barbitursyrer og purin er en p-ring.

pyring, egl. rensning (eng. *pyre* ren), i garvning blødgøring af huden.

py'rit (gr. *pyr* ild), d. s. s. svovlkis; anv. til fyrsten.

pyro- (gr. *pyr* ild), ild-, brand-, feber-; betegner i kem. et stofs dannelse ved ophegning af andre stoffer. Ved ophegning af fosforsyre dannes pyrofosforsyre.

pyrodruesyre, $CH_3CO-COOH$, dannes ved ophegning af vinsyre. Vædske med stikkende lugt. p er et vigtigt led i kulhydratstofskeftet i legemet og led i alkoholgæringen.

pyroelektricitet (*pyro-* + *elektricitet*), den egenskab hos visse krystaller, f. eks. turmalin, at modstående krystalflader antager en elektr. spændingsforskel, når krystallen opvarmes.

pyro'fo're metaller (gr. *pyroforos* ild-bærende), metaller (f. eks. dannet i finfordelt form ved reduktion af metaliliter), som oks yderes i luften og ved reaktionsvarmen kommer i glød. En legering af cerium med ca. 50% jern giver ved kraftig rivning gnister (cigar- og gastændere).

pyrofosfater, salte af pyrofosforsyre. Dinatriump el. surt natriump ($Na_2H_2P_2O_7$), der fås ved ophegning af mononatriumfosfat (NaH_2PO_4), anv. i bagepulvere; tetranatriump ($Na_4P_2O_7$), der fås af dinatriumfosfat (Na_2HPO_4), anv. i vaske- og rengøringsmidler og til vandbehandling.

pyrogallo'l (*pyro-* + *lat. galla* galæbe), $C_6W_3(O)_3$, pyrogallussyre, trioksybenzol. Hvidt krystallinsk stof. Den basiske opløsning virker reducerende og anv. som fot. fremkalder og til absorption af lit.

'pyrokateki'n (*pyro-* + *katekin*), $C_8H_7(OH)_2$, o-dioksybenzol. Hvidt krystallinsk stof. Anv. bl. a. til fot. fremkaldere.

pyrola'tri' (gr.), ildtilbedelse, se ild.

pyrolu'sit (*pyro-* + *gr. luein* vaske; det fjerner farven fra grønt og brunt glas), MnO_2 , blødt, sort, afsmittende mineral; vigtigste manganalm (Tyskl., Cornwall, Indien, Brasilien).

pyroma'ni' (*pyro-* + *f. mani*), abnorm tilbøjelighed til at sætte ild på.

pyro'me'ter (*pyro-* + *-meter*), apparat til bestemmelse af høje temp., enten baseret på direkte måling med termoelement el. modstandstermometer el. på måling af varmedstrålingen (strålings-p).

pyromor'fit (*pyro-* + *gr. morfe* form; udkrystalliserer efter smeltning), $3Pb_3P_2O_7$, $PbCU$, grønligt heksagonal mineral med stærk glans; anv. som blyalm.

py'ro'p (gr. *pyr* ild + *ops* øje), dybrød magnium-aluminium-granat, smykkesten fra Bohmen.

py'rosis (gr. brand), helikbrand.

pyrotek'nik (*pyro-* + *teknik*), læren om og tilberedelsen af sats og fyrværkeri, m. m.

pyro'xe'n (*pyro-* + *gr. ksenos* fremmed; det antoges ikke at høre til i eruptiver), gruppe af mineraler, p-el. augit-gruppen, der i kern. opbygning og krystalstruktur er nærbeslægtede, p har glasglans, hårdhed 6 og jo spalteretninger efter et prisme på ca. 87°. De simplest byggede er metalilikater af Mg, Ca og Fe, i andre indgår Al_2O_3 , Fe_2O_3 el. alkalier. Rombiske er enstatit, bronzit og hypersthen, monokline diopsid, diallag, augit og de alkaliholdige ægirin, jadeit og spodumen; triklin er rhodonit.

pyrox'e'nit, ultrabasisk dybbjergart, væs. bestående af pyroxen.

pyroxy'li'n (*pyro-* + *gr. ksylon* træ) dannes ved nitrering af cellulose. Har stor anv. til fremst. af kunstlæder, celluloid og lak.

'Pyrrhon fra Elis [-ron] (ca. 360-ca. 275 f. Kr.), gr. filosof. Skeptiker, if. hvem vi ikke kender fornemmelsernes årsager og derfor kan møde alle tilskikkelser med urokelig ligegyldighed (ataraksi).

'Pyrrhos [-ros] (319-272 f. Kr.), konge af Epirus 307-272 f. Kr., fordrev 288 Demetrios fra Makedonien, kæmpede i Tarents tjeneste mod Rom 280-74, slog romerne v. Heraklea (i Lucanien) 280 og Ausculum (i Apulien) 279, men tabte v. Bene ven to 275. Søgte derefter at vinde Makedoniens krone, men blev dræbt v. gadekamp i Argos. - Ved Ausculum led P så store tab, at han (if. sagnet) udrød: »Endnu en sådan sejr, og det er ude med os!» Deraf udtrykket pyrrhusejre.

pyr'ro'l (gr. *pyr* ild), C_4H_3N , 5-leddet heterocyklisk forb. Farveløs vædske, uopløselig i vand. Vindes af dippelsolie.

'Purschel [-isl], *Victor* (f. 1877), da. politiker. Jurist, 1929-45 generalauditør. Kons. folketingsm. 1920-39, gruppeform. 1922-28. Fra 1933 i voksende modsætning til Christmas Møller og partiet, gik mod forfatningsforliget 1938, udtredte dec. 1938 og dannede partiet »Nationalt Samvirke«, der havde autoritært program, men skuffedes v. valget 1939. Marts-juli 1941 knyttet til det nazistiske »Dansk Folkeparti«.

purschjagt [pyrl-] (ty. *piirschen* jage med sporhund), jagtmåde, hvor en enlig jæger lister sig ind på vildtet; bruges kun ved hjortevildtarterne.

'Pyrus el. *Pirus* (lat., egl. paretæ), slægt af kernefrugtarn. Traer el. buske med spredte blade. Blomsterne oversædige, femtalige med en støvvej. Kernefrugt med 5 km. Hertil hører æble og pære samt adsk. prydtæer, der dyrkes i haver under navn af paradisæbler.

Py'thagoras (gr. *Pythagoras*) (ca. 580-ca. 500 f. Kr.), gr. filosof og matematiker. Grl. den pythagoræiske skole, som dyrkede matematik og talmystik, holdede sjælevandringstroen og hævdede »sfærens harmoni«. Havde stor indfl. på Platon og senere filosoffer.

pythago'ræ'iske læresætning (efter *Pythagoras*) udsiger, at

i en retvinklet trekant er kvadraterne på hypotenusen lig med summen af kvadraterne på kateterne.

pythago'ræ'iske tal (efter *Pythagoras*), positive hele tal, der kan angive længderne af siderne i en retvinklet trekant, f. eks. 3, 4, 5 - 5, 12, 13.

pythago'ræ'isk tegn (efter *Pythagoras*), d. s. s. pentagram.

'Pythes [-te] (4. årh. f. Kr.), gr. opdagelsesrejsende fra Massilia (Marseille), rejste i NV-Europa, hvor han nåede »Thule« (muligvis Jylland el. Norge).

'Pythia (gr. *Pythia*, efter *Pytho*), sandseersken i oraklet i Delfi.

'pythiske lege (efter *Pytho*), digteriske og atletiske vædekampe, der i oldtiden hvert 4. år afholdtes i Delfi til ære for Apollon.

'Pytho (gr. *Pytho*), gi. navn på Delfi og hele egnen S f. Parnassos.

'Python (gr. *Python*), i gr. rel. en drage, avlet af Ge el. identificeret m. denne. Vågede over d. delfiske orakel, indtil den dræbtes af Apollon, der fik tilnavnet den pythiske.

pytho'nor'fer (*Pytho* + *gr. morfe* skikkelse), slangeogler.

pythonslanger (efter *Python*), sydøstasiat. kvælerslanger. Hertil gitterslange, tigerslange.

'pyting (holl.), søv., hvad der hører til befæstelsen af den underste del af vant.

pyu'ri' (*pyo-* + *uri*), opræden af pus (materie) i urinen.

'pyxis (gr. æske af buksbom), *kirk.*, den æske, hvori den indviede hostie opbevares.

pyæ'mi' (*pyo-* + *-temi*), farlig, hyppigt dødelig sygdom, ved hvilken der i de forskellige organer i legemet dannes abscesser. Sygdommen opstår ved, at organismen og blodet oversvømmes med pyogene mikrober.

pæ'a'n el. *pa'i'an* (gr.), i gr. rel. flerstemmig sang til guderne.

pæ'd- (gr. *pals*, gen. *paldos* barn), vedr. børn el. opdragelse (oplæring).

pæda'go'g (*pæd-* + *gr. agogos* leder), ioldtidens Grækenl. navn for den slave, der fulgte barnet til og fra skole. Nu: opdrager, lærer el. forf. af pædagogiske skrifter.

pæda'go'gik (af *pædagog*), opdagelseslære. p opstiller mål og midler for opdragelse og undervisning. De gamle kulturfolks p var præget af de herskende klassers idealer, ligesom middelalderens var bestemt af kirken. Med humanismen opstod et rent menneskeligt dannelsesideal; hensyn til barnets natur mærkes dog først hos Comenius. Det afgørende skel i p betegnes af Rousseaus »Emile«. **R. er**

den første, der ikke ser opdragelsens mål i en formning udefra efter samfundets idealer, men som en hjælp til den indefra bestemte udvikling af barnets natur. Påvirket af ham tager Pestalozzi den elementære almueundervisnings og opdragelses problemer op, og Frøbel hornhave-ålderens. Hans tanker, der berodde på genial intuition, har også inspireret den nyere tids p., der hviler på børnepsyk. forskning. Denne er dels eksperimental p. (grl. i slutn. af 19. årh.), dels talr. statistisk bearbejdede iagttagelser og undersøgelser over barnets udvikling (alle fra 20. årh.). Maria Montessori har vist bet. af de kræfter, der ligger i barnet selv og kun kræver gunstige vækstbetingelser, og Dewey, Decroly, arbejdsskolen, aktivitetssp. m. fl. har søgt at skabe undervisningsformer, der samler arb. om et interessecentrum og tager barnets virke-trang og skabende evner i brug og samtidig virker karakterudviklende. Nutidens p. er påvirket af demokratiets ideologi. Det karakteristiske ved den er dens psyk. underbygning. Den respekterer det barnlige ret og tager i videst mulig grad hensyn til individuelle evner og interesser. Den siger mod at udvikle en på en gang selvst. og socialt indstillet personlighed.

pæda'go'gikum, populær betegn. f. 1) prøve i teor. pædagogik ved univ. (børne-psykologi, skolehygiejne og pædagogikens hist.) og 2) prøve i praktisk undervisningsfærdighed ved gymnasium. **p** er siden 1905 obligatorisk for gymnasie-lærere.

pæda'go'gisk, vedrørende pædagogikopdragelsesmæssigt rigtigt.

Pædagogiske Selskab, Det, stiftet i Kbh. 1820. Udg. fra 1929 tidsskrift «Vor Ungdom».

Pædagogiske Studiesamling, Statens, Kbh. (1887-1934 *Dansk Skolemuseum*), Danm.s pædagogiske centralbibl.; hist. samling; skiftende udstillinger af skolemateriel.

Pædagogisk-Psykologisk Tidsskrift, udgives fra 1940 af Social-Pædagogisk Forening.

pædato'fi', d. s. s. børneatrofi.

pædera'sti' (pæd- + gr. *erastizien* elske), homoseksuel omgang med drenge.

pædia'tri* (pæd- i -iatri), læren om sygdomme i barnealderen.

pædo- (gr. *pais*, gen. *paidās* barn), d. s. s. pæd- = børne-.

pædoge'nese (pædo- + -genese) betegn. hos visse dyr det forhold, at de kan forplante sig allerede som larver. Forekommer bl. a. hos galmyg.

pægl [pæ'l] (egl: mærke (i krus o. l.)), ældre da. og no. mål for flyd. varer = 0,2415 l.

Påijänne [påijämæ], fi. sø på grænsen ml. Håme og Mikkeli; 1304 km². Afløb: Kymijoki.

pæl, 1) *bygningskonstr.*, søjle, der står helt el. delvis i jorden, **p** kan tjene til at overføre en belastning til grunden (funderings-p, ankerp m. fl.) el. til at afgrænse et område (f. eks. spuns). **p** kan også være fritstående mærkep. Står **p** med hele sin længde i jorden, kaldes den grundp. **p** udføres af træ, jern, jernbeton el. beton; de sidste støbes ofte direkte i jorden. 2) *herald.* betegn. for den midterste, ofte smalle del, som fremkommer ved et skjolds lodrette tredeling.

pælebeskyttelse. Træpæle der anbringes på steder, hvor de er udsat for angreb af pæleorm el. pælekrebs, må beskyttes mod disse. Dette kan ske ved imprægnering med tjæreolie el. andre kemiske midler el. ved beklædning med mere modstandsdygtigt materiale, oftest jernplader el. sømbeslag. Når jernet rustner trænger rusten ind i træet, som imprægneres derved.

pælebygninger, huse opført på pæle som værn mod fugtighed og oversvømmelse, menneskers dg. dyrs angreb; kendes hos ådsk. naturfolk, bruges som beboelses- og forrådshuse. **p** fra oldtiden findes især i Schweiz (fundet i Zürich-søen 1853-54), hvor de hovedsagelig er fra y. stenalder og bronzealderen, men kendes også fra jernalderen bl. a. ved Glasinac. (Hil.).

pælekrebs (*Lim'noria Urebrans*), lille iso-

Pælebygninger. Hollandsk Ny Guinea.

pod, gnaver gange i bolværkspæle o. l. Meget skadelig. Ikke sjælden v. da. kyster. pælemast, sov., mast af eet stykke træ. pælemusling, d. s. s. blåmusling, bruges undertiden fejlagtigt om pæleorm.

pæleoptrækning foregår v. hj. af vægtstangsarme, taljer, dunkrafte el. særlige maskiner i lighed med rambukken, men med opadrettede stød.

pæleorme (*Te'redo*), ormeformede muslinger m. ganske små skaller. Borer kalkudforede gange i bolværkspæle o. l. Kan vedle stor skade.

pæleramning (ty. *rammen* drive ned ved slag), neddrivning af pæle v. hj. afslag. **p** foregår ved mindre pæle med kulle el. håndramklods; ved større pæle med rambuk el. rammemaskine. Under **p** må pæls ender ofte beskyttes, foruden med en pælesko, foroven ved træpæle med en jernring, ved jernbetonpæle med særlig armering og med et mellemlag, f. eks. af sække.

pælerist, en tømmerkonstruktion, der er del af et pæleværk.

pælerod, *bol.*, en nedefter jævnt afsmalnet rod, som er større og kraftigere end dens sideregne, f. eks. gulerod.

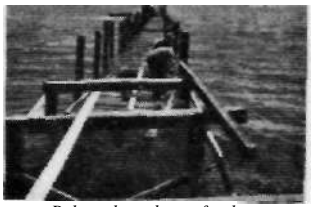
pælesko, en kappe, der anbringes omkring den nedre ende af en pæl for under ramningen at beskytte pælen, **p** udføres i reglen kile- el. pyramideformet for at ramningens skal gå lettere.

pælestik, *sov.*, alm. anv. knude, der danner fast øje.

pæleværk, pæle, der foroven er samlet i en betonblok el. ved en tømmerkonstruktion (pælerist), hvorved der dannes fundament for et bygværk.

Pælestik.

Pæleværk under opførelse.

pæleåg, d. s. s. åg.

pæ'o'n (efter *Paion*, gudernes læge i gr. mytol.) el. *bonderose*, slægt af ranunkelfam. Eur. og Asien. Flerårige urter med

stærkt delte blade og store, hvide el. røde blomster. Stauder i haver.

pæ'o'n (egl. samme ord som *pæan*), verséfod, hvoraf der gives en stigende type,

tetart op (u u v» -) og en dalende type, protop (-u w u). Rene pæoniske versémål forekommer ikke.

pajo'nin', et alkaloid fra *Paeonia officinalis*, anv. i med. (antispasmodisk).

pærebladgalmyg (*Dasy'neura 'pyri*), galmyg. Larverne suger på pæreblade, hvorved bladrandene ruller ind. Skaden ringe.

pæregalmyg (*Coma'rimia 'py'rivora*), lægger æg i pæreblomsterknopper. Larverne ødelægger de unge pærer indvendig. Særdeles skadelig.

pærehas, d. s. s. piphas.

pærehveps (*fioplo'campa 'brevis*), blad-hveps. Lægger æg i pæreblomster. Skaden ikke betydelig.

pærethrips (*Taeniothrips 'in'consequens*), blærefod. Suger på pæreblomster, der misdannes. Skadelig.

pæretryk, særlig form for elektr. afbryder til installationsbrug; anbringes i enden af løshængende ledning.

pæretæ (*'Pyrus*), art af kernefrugtfa., store træer. Ildelugtende blomster med helt hvide kronblade, røde støvknapper og frie griffler. Kernefrugt med 5 rum, ofte stenceller i kødet. Dyres i talrige sorter. Næstvigtigste frugttræ i Danm., i 1945 12 mill. p.

pæreæter, *amy'acetat*, farveløs vædske m. stærk lugt, anv. som opløsningsmiddel (bl. a. for celluloid).

'Pärnu, ty. *Pernau*, havneby i Estland ved den nordl. del af Riga-bugten; ca. 25 000 indb. Tømmereksport.

'Pæstum, oldtidsby i S-Ital. Grl. ca. 600 f. Kr. som gr. koloni (Poseidonia). 273 f.

Paestum. Poseidontemplet.

Kr. rom. koloni m. navnet P. Ruiner bl. a. af fl. gr. doriske templer. Det såkaldte Poseidontempel er det bedst bevarede af alle gr. templer.

'Påges, Hanne, Johanne Louise Heibergs pigenvant.

Påts, *Konstantin* (1874-1943), estisk politiker, sagfører, redaktør; leder f. estisk nationalbevægelse mod russerne, dødsdom 1905, men undkom. Tilh. Agrarpartiet. Chef f. provisorisk reg. 1918; ministerpræsident 1923-24, 1932-40, styrede fra 1934 diktatorisk. Præsident 1938-40. 1940 deporteret til Sovj.

'pø'bel (fr. *peuple* folk), folkets laveste lag; personer uden kultur el. af lav tænke-måde.

-pø'i' (gr. *poiein* gøre; frembringe), danselse, frembringelse.

pæsegift kan dannes ved forrådnelse af polser el. konserver (jfr. botulisme).

pæseorme (*Ge'phryea*), fællesbetegn. for 3 vist ikke nærmere beslægtede ormegrupper. Leddeling mangler, i forenden en udkrængelig snabel. Havdyr; formligt fjernt beslægtet m. ledormene. F. arter i da. farvande.

penali'te't (lat. *poena* straf), i hestevæddeløb startforbud el. påbudt handicap i form af forøgelse af hestens byrde m. blyplader o. lign.; heste, som tidl. har sejret inden for en konkurrenceart, kan idømmes p. i løb af tilsv. type.

p'e'n'istipulation (lat. *poena* straf, bøde + *stipulatio* kontrakt), aftale om konventionalbød.

'po'ner (lat. *Poeni*), rom. navn for søniker og karthager.

peni'tense (fr., af lat. *poenitere* angre), bød.

pø om pø (fr. *peu à peu*), lidt efter lidt.

'Pdpplmann, *Matthias Daniel* (1662-1736), ty. arkitekt, Tyskls.s største barok-bygmester. Hovedværker i Dresden: *Zwinger* (1711-22, ufuldendt), *bro over Elben* (1727-31), kirker og pæleer.

påanke, d. s. s. anke.

På det jevne! På det jevne! Beg. til et digt af Kaalund. 1. gang trykt i tidsskr. »For Idé og Virkelighed« 1872.

påfugl i**Paw cri'status*), hønsefugl. Hanen pragtfuldt metalskinnende m. lange overhalcdækfjer, der kan slås vifteformet op, hunnen grålig.

Indien. Holdes alm. tæmnet i parker. En vistnok beslægtede afr. art (*Afropavo congensis*) er for nylig opdaget i regnskoven i Ø-Congo.

påfuglefasaner (*Polyplectron*), tropisk asiat, fasaner med påfuglelignende fjerdragt.

Påfuglen (*Pavo*), stjernebillede på den sydlige stjernehimmel.

påfugleøje, fællesbetegn. for de 3 indbyrdes ikke nærmere beslægtede sommerfugle: dag-, aften- og natpåfugleøje.

påhængsvogn, 2- el. 4-hjulet vogn m. luftgummi, der kan kobles til en bil og trækkes af denne.

pålstav (oldn. *pålstavr* våbenspids), økse fra bronzealderen, skæftet med et vinkelformet skaft.

pålæg, 1) viljeserklæring, der pålægger modtageren en pligt, f. eks. en opsigelse; 2) i strafferetten en ved dom el. af politiet meddelt befaling til at foretage el. undlade noget (f. eks. søge arbejde el. afholde sig fra nydelsen af spiritus).

påmønstring, antagelse af skibsmandskab, i indland på mønstringskontor, i udlandet i konsulatet.

påprøde, mil., hage en bagvogn på en forvogn (jfr. prods-).

Paasche [pås:ka], *Fredrik* (1886-1943), no. litt.historiker. Prof. i eur. litt. 1920. Spec. interesseret i Nordens rel. middelalderlitt. Hovedværker: *Kristendom og Kvad* (1914), *Snorre Sturlason* (1922), 1. og 3. bd. af Bull og P-s //l. *Norsk Litt.-historie* 1-5 (1923-37).

påske (gr. *páscha*, af hebr. *pásach* gå forbi), kirksens fest for Jesu død og opstandelse, en opr. jød. fest, som på Jesu tid fejredes til minde om udfrielsen af Ægypten-, da Jesu død og opstandelse er knyttet til den jød. p. fik p nyt indhold. Langfredag helligholdes til minde om korsfæstelsen, påskedag om opstandelsen, siden tilføjes skærtorsdag til minde om nadverindstiftelsen, og 2. påskedag. Forud for p går passionstiden (fastetiden).

påskeberegning. Jøderne fejrede påske den første fuldmånedag efter forårsjævndøgn. I den kristne kalender overtoges påskefesten, men reglerne for p ændredes og fastsattes senere ved den gregorianske kalenderreform. Reglerne er bl. a. af Gauss bragt på relativt simpel mat. form. 1. påskedag kan tidligst indtræffe 22. marts, senest 25. april.

påskekaktus (*Schlumbergeria*), omfatter 2

Påskekaktus podet på peireskia.

brasil. kaktusarter, som er halvsnyltere; ligner meget den kendte julekaktus.

Påskekrisen, da. polit. krise marts-apr. 1920. 14. 3. 1920 havde folkeafstemning i Mellemlesvig givet ty. flertal i alle kredse. Den dybt skuffede Flensborgbevægelse ønskede min. Zahle styret, da man ønskede en reg., der ville tage mod Flensborg på trods af afstemningsresultatet. Da reg.s folketingsflertal ansås svækket og der var stærkt røre i befolkn., krævede Christian 10. 29. 3. valg; da Zahle først krævede valglovsrevision, afskedigede kongen ministeriet. I stedet kom et forretningsmin. Liebe, der rummede fremtrædende Flensborgmænd og udskrev valg; Radikale og Socialdemokrati erklærede det for grundlovsbrud, når kongen afskedigede et ministerium, der ikke havde fået og næppe kunne have fået et mistillidsvotum i Folketinget; arbejderbevægelsen varslede generalstrejke og standede de borgerlige blade straks. Efter forhandlinger ml. partilederne dan-

Påskelilje.

nedes 5. 4. forretningsmin. Friis m. repr. for de 4 partier; valg skulle gennemføres, men efter revision af valgloven, og generalstrejken afblæstes, efter at det for de fleste fags vedkommende var lykkedes at skabe lønforlig.

påskelam. Ved den jød. påske slagtes if. lovene i G. T. lydefr. lam, som steges og spises med usyret brød.

påskelilje (*Narcissus pseudonarcissus*), art af narcissfam., gult blomster med stort gult bibloster. V-Eur. Alm. i haver. (III).

Påske Liljen, dram. digt af Grundtvig, trykt 1817 i hans tidsskr. »Danne-Virke«; særlig værdi har prologen.

påskesolen. If. folketradition danser solen påskemorgen af glæde over Jesu opstandelse. Samme tradition er knyttet til pinsen.

påskeæg. Skikken at spise påskeæg har sikkert ikke forbindelse med gt., hedensk tro, men er opstået som en naturlig festskik, idet hønsene netop ved påsketid begynder at lægge rigeligt med æg.

Påskeøen, off. *Isla de Pascua* [-'poskwo], polynesiske *Rapa'nui*, 118 km² stor, vulkansk ø i Stillehavet tilhørende Chile, 3500 km fra dettes kyst. Den opr. polyne-

Parti fra Påskeøen.

siske befolkn. bortførtes 1862 til Chile som slaver. P er berømt for sine ca. 260 kolossale (indtil 8 m høje) menneskestatuer af sten samt for trætavler med endnu utydede hieroglyffer. P opdagedes påskedag 1722. Til Chile 1888.

påstand, jur., kort angivelse af det resultat, som en part i en retssag ønsker fastslået ved dommen i denne.

påtale, indledelse af strafferetlig forfølgning. P foretages i reglen af den offentlige anklagemyndighed, i visse Ulf. dog af den private forerettede el. af den offentl. anklagemyndighed efter den forerettedes begæring. I sidste tilf. betegnes p som betinget offentlig.

påtalemyndighed, d. s. s. offentl. anklagemyndighed.

Q

Q, q. 17. bogstav i det da. alfabet; stammer fra gr. *Q* (koppa), det semitiske koph.

qanāt [krā'nā:t] (arab.; persisk: kārīz), system af underjordiske kanaler og brønde i SV-Asien og Sin-kiang til vanding af oaserne, q består af tunneler (indtil 1 m diam.), der indhugges i klipperne mod vandførende partier, hvor sidetunneler anlægges. Tunnelerne kan være 30 km lange og er med regelmæssige mellemrum forsynet med skakter til overfladen. Landsbyerne ligger langs q, og vandet hejses op gennem tætligg. brønde. Også vandet, der strømmer ud af tunnelen, bruges til vanding. Hvis en tunnel skrider sammen, må ofte Hl. oaser opgives.

Qandahār [yāndā'hø:r], anden stavemåde for Kandahar i Afghanistan.

Qa'qortoq kirkeruin el. *Hvalsofjordens kirkeruin*, den bedst bevarede nordboeruin på Grønland, NØ f. Julianehåb. Kirken, der antages at stamme fra beg.

af 12. årh., er 16 m lang og 8 m bred. Q ligner i mange hens. de ældste irske kirker. Først beskrevet af Hans Egede 1723. (III. se tavle Grønland).

Qatar [gātār], halvø og sheikdømme på Arabiens NØ-kyst; eng. protektorat.

Qawwām es-Sultāneh, se Sultāneh.

Qazvin [ya'zvi:n], persisk stavemåde for byen Kasvin i Iran.

Q. C., fork. for Queen's Counsel.

q. e. d., fork. for lat. *quodater demonstrandum*, hvilket skulle bevises.

Qeqertarsuaq [qsqer'tarsuaq] (grønl: Storø), alm. anvendt navn for større øer i Grønland, bl. a. for Disko.

Q-ship ['kju:ʃip], den eng. flådes betegn. for et til u-bådes bekæmpelse spec. udrustet, camoufleret handelsskib med skjulte kanoner; under 1. Verdenskrig af Engl. anv. i udstrakt grad mod ty. u-både. Har som flg. af andre virksomme midler ikke fundet anv. i 2. Verdenskrig.

Qu-, se også kv-.

qua [kva] (lat.), i egenskab af. som.

Quade ['kva:fla], George /oachim (1813-89), da. diplomat. Gesandt i Berlin 1860-64, 1865-84. Udenrigsmin. under Monrad 1864, min. u. p. under Bluhme 1864-65.

Quadra'gena [kva-] (lat.: tidsrum af 40 dage), i den kat. kirke en 40 dages faste el. kirkelig straf, som kan eftergives ved aflad.

quadra'ge'sima [kva-] (lat.: den 40.), 1) første søndag i den kat. faste; 2) fastetid (40 dage).

quadri-, el. quadru-, se også kv.

quadriceps 'femoris ['kva-] (lat.), den f. hovede lårmuskel på lårets forside. Den strækker knæet.

qua'driga [kva-] (lat., egl. *quadrifuge*, af *quattuor* fire + *jugum* åg), firspand (både om vogn og dyr), især væddeløbsvogn.

quadrivium [kva-] (lat. *quattuor* 4 + *via* vej), i middelalderen betegn. for de fire